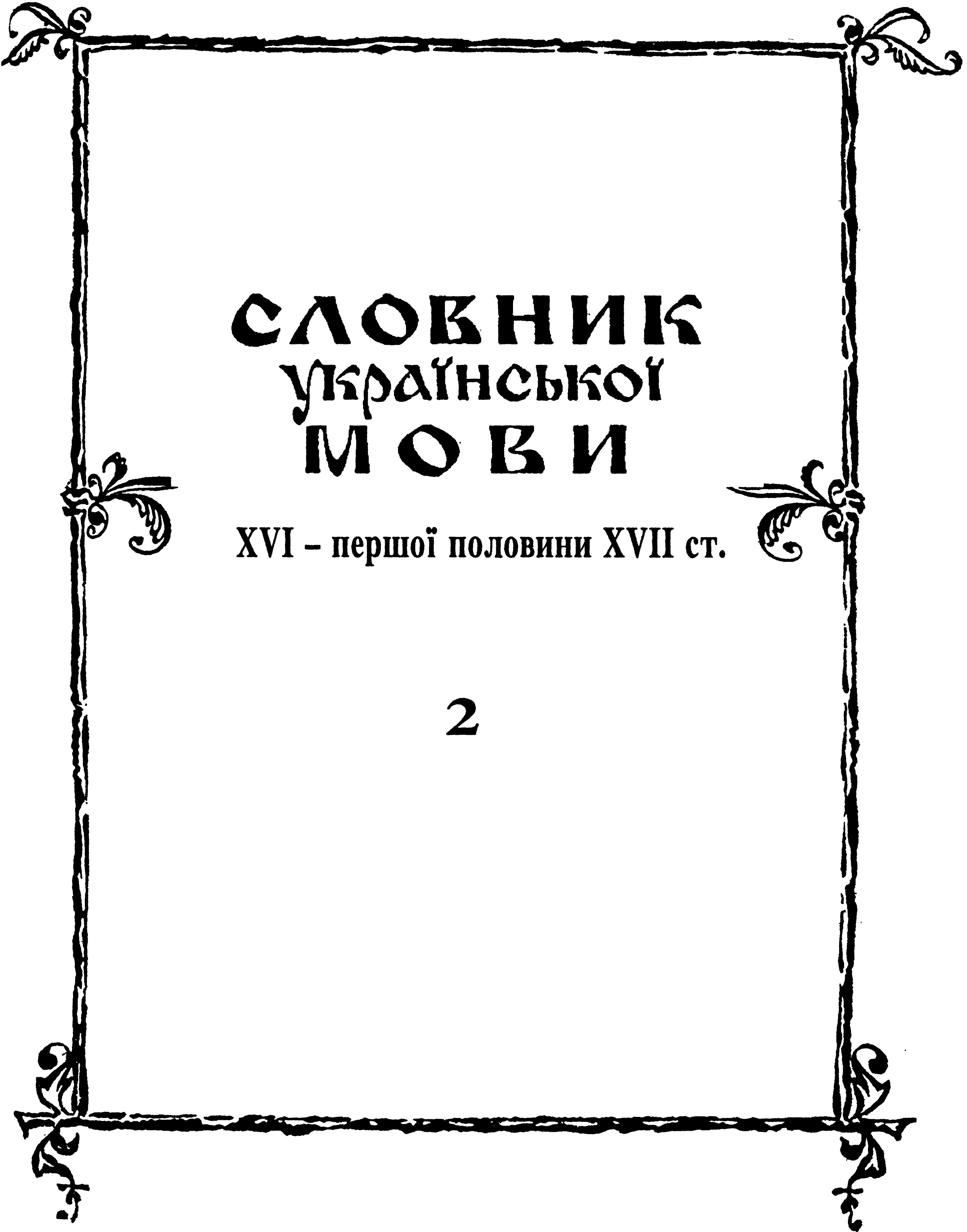

СЛОВНИК української МОВИ

XVI – першої половини XVII ст.

Національна Академія Наук України
Інститут українознавства ім.І.Крип'якевича

СЛОВНИК української МОВИ

XVI – першої половини XVII ст.

Випуск 2

Б – Богуславець

Львів
1994

ББК 4У (03)

С 48

Другий випуск є складовою частиною Словника української мови XVI - першої половини XVII ст. - першої в історії української культури праці, яка подає інформацію про книжну і народно-розмовну лексику української мови цього періоду. Випуск містить 1335 слів; тут подано їх семантичну, граматичну і стилістичну характеристику. Ілюстративний матеріал наводиться з урахуванням хронології, територіального поширення та жанрових особливостей писемних пам'яток. Уперше в лексикографічній практиці у цитованому матеріалі збережений наголос слів.

Редакційна колегія

к.ф.н. *Д.Гринчишин* (відп. ред.),
к.ф.н. *У.Єдлінська*, д.ф.н. *Я.Закревська*,
к.ф.н. *Р.Керста*, д.ф.н. *Л.Полюга*,
к.ф.н. *М.Чікало* (секретар)

Редактори 2-го випуску
Д.Гринчишин, Л.Полюга

Рецензенти

д.ф.н. *Т.Возний*, к.ф.н. *І.Ощипко*

Словник української мови
XVI - першої половини XVII ст.:
У 28-ми вип./НАН України
Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича;
гол.ред. *Д.Гринчишин*.
Вип.2. Б - Богуславець
Укладачі *Б.Криса, М.Онишкевич*,
Н.Осташ, М.Сенів. -
Львів, 1994. - 152 с.

Від редакційної колегії:

*Другий випуск уклали кандидати філол. наук:
Б.Криса (безъбоженство - благий), М.Онишкевич
(блуда - богуславець), Н.Осташ (б - безъ), М.Сенів
(благо - блощица).*

Технічну роботу виконувала А.Рибка

*Випуск до видання підготували У.Єдлінська,
Р.Керста, М.Чікало*

Комп'ютерна верстка - Є.Жеребецький, О.Рак

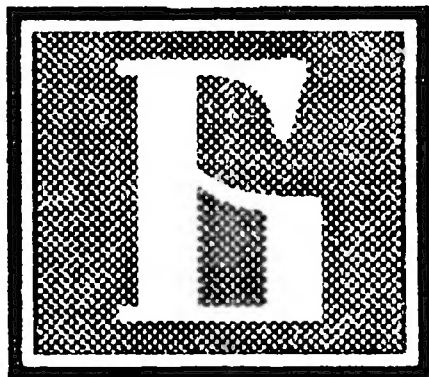
Комп'ютерний набір - О.Тріль

*Редакційна колегія складає щиру подяку рецензен-
там і всім тим, хто своїми порадами, консультаціями
та допомогою на різних етапах праці спричинився до
підготовки та публікації цього випуску.*

*Відгуки та побажання
просимо надсилати на адресу:
290008, Львів, вул.Вишнеченка, 24.
Відділ української мови Інституту
українознавства ім.І.Крип'якевича*

Видання здійснене за фінансовим сприянням міжнародного фонду
"Відродження"

ISBN 5-7702-0521-0

Б¹ Друга літера алфавіту, яка в староукраїнській мові вживалася для позначення звука б . Числового значення не мала.

Б² *див.* **БЫ.**

БА¹ *спол. (приєднувальний)* 1. (вживається для приєднання членів речення) а навіть, а також, ба: за єго са гишпанїа, лонкгобардіа, французскаа нїмецкаа земла, ба и великаа часть всхѡдны(х) панствѣ ѡ(т) цесарства римского, з болшою нижѣ пере(д) тымъ коли шкодою оторвала (Острог, 1598-1599 *Апокр.* 124); ты такъ добре вымовляешъ яко я ба єще лѣпи(й) (к. XVI ст. *Розм.* 18); тая наоука єсть философ(ф)скаа, ба и бгословскаа (поч. XVII ст. *Проп. р.* 242); Южѣ та(м) было заровню кождоу станови. Якъ попови та(к) хлопови ба и шля(х)тичови (1636 *Лям. о пр.* 7 зв.).

2. (вживається для приєднання речень, що уточнюють чи доповнюють зміст попередніх) а навіть, а також, ба: Не гадай, ажѣ ачей, тя не прийметь; айно, чомъ тя зоветъ, ба изъ радустю овунъ приймасть грѣшныи (XVI ст. *НС* 131); Штось явно в тойрочной воинѣ показало, Же ихъ по всѣхъ гостїнцахъ много позди-хало. Ба и конь бързо тлустый прѣдко ѡставаєтъ, Кѣды му жолїѣрь ѡброкѣ зѣще недодаєтъ (Київ, 1622 *Сак. В.* 49)

БА² *част. (заперечна)* ні: Христось мовить: прячте собѣ иманїє на небесѣхъ, а мамонъ мовить, ба, на земли (XVI ст. *НС* 94).

БАБА ж. 1. (*мати батька або матері*) баба: визнає(м) ты(м) нїшм доброво(л)ны(м) записо(м) спо(л)ны(м) ... шго в которы(х) имє(н)я(х) деди(ч)-ны(х) по небощицы пане(и) анѣдрєєво(и) кѣневъско(и) ... бабє мое(и) ганъны надаринъское то є(ст) в юсковца(х) заго(р)ца(х) ... на ... панъюю ѡ(в)до(т)ю кѣневъско(г) ма(т)кѣ мою надаринъское а по то(и) ма(т)цє мое(и) на мене ... право(м) прирѣжоны(м) припали (Кременець, 1599 *ЛНБ* 5, II 4050, 33); которая Фу(р)совая, ... была баба ихъ, ма(т)ка ѡ(т)ца ихъ Василѣя Дєдовича (Київщина, 1600 *ККПС* 154); ѡ(т) бабы Маляровє Ма(т)ки зо(л) три (Львів, 1607-1645 *РДВ* 25).

2. (*стара віком жінка*) баба: а взяли(с)мо ѡ дѣда чты(р)дєся(т) гро(ш) и г кѣды бабу трєсли в шпитали (Львів, 1607-1645 *РДВ* 25); Взали(с)мо ѡ(т) бѣбы злоты(х) дѣ котрыє ѡ(т)казала на це(р)ковѣ котраа баба ме(ш)кала ѡ(р)ма(н) (Львів, 1614 *ЛСБ* 1047, 1 зв.); Бѣба. *Anus. Vesula* (1650 *ЛК* 423).

3. (*взагалі жінка*) *розм.* баба: Давъши покой овой плєтыцє, шго о арьцибискупє Грезненскомъ набрє-дилъ, могу єму такоюжѣ отдати: баба на торгѣ гневалася, а торгѣ о семъ ани ведалъ! (Вільна, 1599 *Лит.* 869); выдали(х)мо на стравѣ тѣй же бабѣ г злотыи (Львів, 1607-1645 *РДВ* 15), а бѣба ѡ(д)кѣл бы в Трѣбники влѣзла не знаю (Київ, 1646 *Мог. Тр.* 5);

Оучинилъ тѣды бѣ́ ба́бамъ до́брѣ, бо збѣдо́валъ имѣ́
до́мы (серед. XVII ст. *Хрон.* 78 зв.).

4. Повитуха, *заст.* баба: а какъ исполнилося ѿ
м(с)цеи· родила анна. оуспытала бабы. рекѣчи. шго ес-
-ми родила. и она рекла. жѣньский полтъ ((1489 *Чет.*
16); іосифъ ... и сны свои приставилъ, а самъ пошоль
гладати ба́бы жидѣвки зъ выфлѣ́ома (XVI ст. УЄ
№ 29519, 160); Фарѣ(с) и зѣра кды ю(ж) мѣли
родѣтиса, единъ рѣкоу ви́садилъ зъ оутробы, которо(и)
привазала ба́ба ша(р)лати́ю пелѣшкоу (поч. XVII ст.
Проп. р. 250); Если бы ба́ба вѣдаючи же дѣта мо́жетъ
дочекѣти свѣ́ченика сама крестѣла, але есѣи бы ба(р)зо
сла́бое дѣта было, то(г)ды пови(н)на по(д) грѣхомъ
смерте(л)ны(м) сама кр(с)гѣти (Львѣв, 1645 *О тайн.*
19); гдыжъ спсѣитель нашъ народѣвшиса нѣ ѿ(т) кого
и́ншого пови́гый былъ, ты́лкѡ ѿ(д) самой Прѣч(с)тои
Па́нны, а ба́ба тамъ що мѣла чинѣти (Киѣв, 1646 *Мог.*
Тр. 5); И ре́клъ црѣ́ ба́ба(м) еврейскимъ... приказѣючи
имъ: коли бѣдете ба́битъ евреянкамъ, а прѣде часъ
роже́нъ, е́слисѣ сѣ́г оуро́дигъ забѣ́йте е́го а е́сли дочка
захова́йте (серед. XVII ст. *Хрон.* 78 зв.).

5. Ворожка, знахарка, *заст.* баба: княз
ку(р)пѣски(и) ... прошлого рокѣ ... менѣчо(к) ѣ скрини
... кнегини ... нашо(л) с песко(м) и з воло(с)ѣмъ и з
ыными чарами дала кнегини ... баба котораа
мешкаетъ в па(в)ловича(х) в ы(и)ме(и)ю кнегини
лока(ч)коѣ (Володимир, 1578 *ЖКК* I, 98); А потом по
розних мѣстѣх до ба́бъ и людей розных для розмаитых
трутизнѣ посылала (Луцѣк, 1604 *АрхЮЗР* 8/III, 497);
Ба́ба не въ воро́жка(х) (чимъ сѣ старо(ст) такіхъ
безчѣсти(т)) и ча́рахъ, але въ бо́азни Бже́й и въ ѡчекива́ню
смерти: я(к) ѡны Ба́бы ко́торыи Фараѡна не ѡслу́хали
(Киѣв, 1623 *МКСВ* 82); помененая Ангѣнуша,.. передъ
ихъ милостю признала: "правда то есѣ, жемъ я
волосы и потъ твоежъ дочки брала, которые же въ
користи бабе отдала, которая баба южъ умерла"
(Луцѣк, 1624 *АрхЮЗР* 6/I, 449).

6. ч. Вл. н.: С москвы, григорѣа, дмитреѣви(ч) баба,
вписалъ ро(д) свои, никифора, оуліаноу (Киѣв, к. XV -
поч. XVI ст. *Пом. Печ.* 40).

◊ Бабы звѣзды - (назва сузір'я) Волосо́жар,
Плеяди: Ба́бы звѣзды. Pleiades. Vergili(a)e (1650 *ЛК*
423).

Див. ще БАБКА¹.

БАБАКЪ ч. 1. (*хутро бабака*) бабак: Пагъ
Белецѣки(и) ... побра(в) // ... У Русачѣка: ... делия
фале(и)дышова, бабака(ми) подшитая, шапо(к) две —
ѡ(д)на куня, другая ма(р)му(р)кова (Житомир, 1650
ДМВН 193-194).

2. Вл. н.: Прокопъ бабакъ (1649 *РЗВ* 322 зв.).

БАБИЗНА ж. (*спадщина по бабі*) *заст.* бабизна:
ива(и) зѣзна(л) и(ж) сѣ ему досы(г) оучинило з
дѣдо(визны) // баби(з)ны и(з) ѡчизны з матери(з)ны
части тоѣ (Одрехова, 1572 *ЦДІАЛ* 37, I, 1-1 зв.); дошла
на(с) вѣдомо(ст) же ... тые имѣ(и)а не ро(з)дѣлныѣ, на
которы(х) ... собе бли(з)ко(ст) материзны и баби(з)ны
право(м) прирожоны(м) быти мѣнять (Звидче, 1583
ЛНБ 5, II 4045, 15).

БАБИЗНЫЙ *прикм.* Успадкований по бабі:
сторона засъ поводовая вси тые добра водле жалобы
своеѣ на позве(х) положоное, баби(з)ны(ми) быти,
тве(р)дила, а такого делу николи быти не признавала
(Городно, 1555 *ЛНБ* 103, 20/Id, 1989, 83 зв.); имене
бабизное *див.* ИМѢНѢ; право бабизное *див.*
ПРАВО¹.

БАБИЙ¹, БАБІЙ, БАБѢЙ *прикм.* 1. Баб'ячий,
бабський, жіночий: але и(ж) гѣ бѣ на(с) ѡ(т) то́го
ѡховѣлъ, же игъ ма(ш) ба́бѣ(х) пѣснѣй анѣ фра(и)-
товски(х), є́дно правдѣвы(х) фѣлософо(в) гре(ц)ки(х)
(Львѣв, поч. XVII ст. *Крон* 161 зв.); Ба́біѣ. *Anilis.* (1650
ЛК 423);

2. (*належний бабі, знахарці, ворожці*) бабський,
баб'ячий: Той же Сѣтый... нарѣкаючи на шѣпты и
воро́жки ба́бѣи на(д) бо́лными, мовитъ: Естесъ вѣрный,
зна́менайся кр(с)томъ (Киѣв, бл. 1619 *О обр.* 78); тыи
грѣша(т) ... ко́торыи ба́ва(т)сѣ забобѣнами и ѡны(м)
вѣрѣютъ, я́кѡ то ба́бѣмъ шѣпта(м), выливѣ́ню वो́скѣ и
ѡловю (Киѣв, 1646 *Мог. Тр.* 907).

3. У складі вл. н. Баби́и Кры́ницы: былъ есми на
справе... Васи́ля Єлови́ча Мали́нского, которую мелъ
сѣ постано́венья словного сѣ паномъ Павломъ Вы-
шинскимъ, на нивѣ урочища Баби́и Кры́ницы, надъ
рекою Стохотомъ (Луцѣк, 1591 *АрхЮЗР* 6/I, 215);
могила ба́бѣѣ *див.* МОГИЛА.

◊ ягода ба́бия *див.* ЯГОДА.

Див. ще БАБСКИЙ.

БАБИЙ² ч. Бабій, бабич. Вл. н.: Гринь баби(и) (1649 *РЗВ* 171 зв.).

Див. ще **БАБИЧЬ**.

БАБИНЕЦЬ ч. Бабинець: доперож казали, передніе двєри до церкви з пригвору, алиясь бабиньця, выбить (Луцьк, 1639 *Арх/ОЗР* 1/VI, 752).

БАБИНЬ, БАБЫНЬ прикм. Бабин. 1. У знач. ім. Вл. н.: в то(м) же ω(с)грове други(и) ω(с)грово(к) подо гре(б)лею прозывается(и) баби(и) (Овруч, 1585 *ЛНБ* 5, II 4045, 82); ωме(л)ко баби(и) (1649 *РЗВ* 28 зв.); Андрушко Бабынь (Там же, 130 зв.).

2. У складі вл. н. Бабинь мостокъ: ωт того врочища до копца, который межи Лисичою Лозою и Бабиным мостком (Шайно, 1538 *АС* IV, 174).

БАБИТИ, БАБИТЬ дієсл. недок. (кому) (прийма́ти ді́тей під час пологів) заст. бабити: obstetrico, бабю (1642 *ЛС* 287); И ре́кль црѣ́ ба́ба(м) єврейскимъ ... коли бѣдете ба́бити євреанкамъ, а приде часъ роже́нья, єслиса сѣ́ оуро́дитъ забѣ́йте єго а єсли дочка захова́йте (серед. XVII ст. *Хрон.* 78 зв.).

Див. ще **БАБСТВОВАТИ**.

БАБИЧЬ, БАБЫЧЬ ч. Бабич, бабій. Вл. н.: Ѳома иванови(ч) Баби(ч) вла(с)ная рука (Львів, 1590 *ЛСБ* 146); Ва(с)ко баби(ч) (Житомир, 1609 *ЦДІАК* 11, 1, 5, 20 зв.); Иван Бабычь (1649 *РЗВ* 197).

Див. ще **БАБИЙ**².

БАБІЙ див. **БАБИЙ**¹.

БАБКА¹, **БАБЪКА** ж. 1. Те саме, що баба у 1 знач.: Якож напервей положили перед нами на тоє имене своє... лист бабки своєї, паней Фе́ди... Шиловича (Вільна, 1545 *АС* IV, 433); має(т) ... па(и) по(д)коморы(и) ... то все ме(ти) чого в де(р)жанью є(ст) ... в дворе(х) кгрѣ́нтьє(х) и люде(х) в кремя́нцѣ ... по зошлы(х) пѣ́ну дидѣ́ панє(и) бабы́це и пѣ́не(и) пѣ́шю(и) (Кременець, 1599 *ЛНБ* 5, II 4050, 34); Св. княгиня Олга, во св. крещеніи Елєна, наречєна, бабка великого князя Волѣ́димира (Київ, 1621 *Кон. Пал.* 854); папъ Янъ Трємъби́цьки(и) ... ωхороняючи целости права своего ... дедичьно(г)[о], до доб(р) тыхъ ... // по небо(ж)чика(х) зошлы(х) бабѣ́це и ма(т)и́це нашо(и) Яново(и) Трємъби́цько(и) належачого, абы жа(д)ное бє(з)правъє ... праву ... не заходило, ω нева(ж)но(ст)

акту теперєшнего ... пи(л)нє и повтѣре прѣтєстовалъсє (Ісаїки, 1648 *ДМВН* 252-253); зачимъ тамъ справы и рєчи манифєстантисъ погинули, а меновите, тєстамєнтъ небожчки панєє Розношинское, бабки єго милости (Кременець, 1649 *Арх/ОЗР* 3/IV, 224).

2. Те саме, що баба у 2 знач.: апі́сцѣ, ба́бка (1642 *ЛС* 83).

3. ч. Вл. н.: А(и)дрѣ́ (!) Ба́бка, моги́лєвє(и) (Луцьк, 1592 *ТУ* 226); Тома́шко ба́бка (1649 *РЗВ* 148 зв.).

БАБКА² ж. (*Plantago* L.) подорожник, *діал.* ба́бка: трѣ́скотъ, посполите всѣ́къю травѣ́ мѣ́дрѣ́цѣ́ называ́ю(т), а иног(д)ы выкла́дѣ(т)сѣ́ подорѣ́(ж)ни(к), язѣ́чо(к) ба(б)ка (1596 *ЛЗ* 82); Трѣ́скотъ: Посполите всѣ́кое зѣ́льє мѣ́дрѣ́цѣ́ по́лное называ́ю(т), а ино́гды выкла́дѣ́тсѣ́я, подорѣ́жнѣ́къ, язѣ́чокъ, ба́бка (1627 *ЛБ* 134); *apoglossum*, ба́бка зє́ліє (1642 *ЛС* 92); *pithion*, ба́бка трава (Там же, 317); Ба́бка зє́ліє. *Plantago* (1650 *ЛК* 423).

БАБКА³ ж. (*дрібна монета*) гєлєр, шєляг. нѣ́ одну ба́бку — ні гро́ша, ні гєлєра: Такъ мовивъ и Васи́лій, коли уздрѣ́въ и богатыи, нѣ́го сѣ́ постѣ́тъ, и чинѣ́тъ молитву, и за грѣ́хы сто́гнутъ, а убо́гымъ нѣ́ одну ба́бку не дали (XVI ст. *НЄ* 126).

БАБСКИЙ прикм. (*властивий бабі, бабам*) бабський, баб'ячий, жіночий: Присмотри жь сѣ́ єще бабским басням, послѣ́дованию того слова хулы, боголюбный прочитателю, что рєче домолѣ́жнѣ́й баснослове́ц (1615-1616 *Виш. Поз. мисл.* 240); Є́нцє на смѣ́шное отрыгание бабского бѣ́гослова отвѣ́щасм// албо пыгати сего будем, что несмыслию баст, и чюдѣ́мсѣ́ (Там же, 241-242); *anilis*, бабски(и) (1642 *ЛС* 83).

Див. ще **БАБИЙ**¹.

БАБСКО присл. По-бабськи, по-баб'ячому: *aniliter*, бабско (1642 *ЛК* 83).

БАБСТВОВАТИ дієсл. недок. Те саме, що бабити: Бабствую, ба́бю. *Obstetricor. Obstetrico* (1650 *ЛК* 423).

БАБУСЕНКА, БАБУСЕЙКА ж., *пєстл.* Бабусєнька: *Prodawala babusienka reidku*, - Hde-m sia wziaw kozak Chwєidko, Vchopyw y oskreptaw y zyw babusinu reidku (бл. 1650 *ШКН* 179); *Oy v misty Percaslawlu ... posered rinku Prodawala ... babuseyka toy hrin (!)* (Там же).

БАБУСИНЬ, БАБУСЫНЬ прикм. (*належний бабусі*) бабусин: *Prodawala babusienka dudy*, - Hde-m sia

wziaw kozak z budy, Vchopyw y naduw y spaliw babusine dudy (бл. 1650 *ШКН* 179); Hde-m sia wziaw kozak Ochryn, Vchopyw y oskrebtaw y zyw babusyn toy hrin (!) (Там же).

БАБЫНЪ *див.* **БАБИНЪ**.

БАБЫЧЪ *див.* **БАБИЧЪ**.

БАБЪЙ *див.* **БАБИЙ**¹.

БАБЯКЪ *ч.* Бабій: То видиш, ижъ тая хула на отпедших во пустыню или в горы не Златоустого есть, истинного богословца, але бабяка и домолѣжня (1615-1616 *Виш. Поз. мисл.* 240).

БАВЕЛНИЦА *див.* **БАВОЛНИЦА**.

БАВЕЛНЯНЫЙ *прикм.* (*стп.* bawelniany) те саме, що баволняный: Поясо(в) чотыри: два едwabные чо(р)ные шнѣровые // а два кита(и)чаны(и) блокитны(и), и баве(л)няны(и) пстры(и) (Луцк, бл. 1627 *ПВКРДА* I-1, 257-258).

БАВИТИ *дієсл. недок.* 1. (кого) (*не відпускати*) затримувати, тримати: па(и)... Немеричъ... принявши козаковъ для ѡбороны че(р)ниховское, ки(л)кадеса(т) члѣвка, бавилъ ихъ при собе неде(л) чотыри (Житомир, 1584 *АЖМУ* 122); Панъ староста бави(л) мя при собѣ неде(л) пѣ(л)тори (Снятин, 1607 *ЛСБ* 418); Ѡ томъ всю(м) ширѣкѣ бы(м) на тымъ мѣс(т)цѣ прѣви(л), Але же бымъ не былъ прѣкри(м), и васъ не бѣви(л) (Львѣв, 1616 *Бер. В.* 77); Продолжаю, Продѣлждю, бѣвлю (1627 *ЛБ* 101).

2. (чим) (*відчувати потяг до чогось*) займатися, захоплюватися, бавитися: Зане же патриарха людскаго языка сам вѣдом не есть и при себѣ таковых чловѣк на преложенье от ляцкого языка на еленский не имать, того ради, вѣдаючи, яко басни и лжа суть, а не истинна, реченное в том скаржином писании, посла сего ко мнѣ во Святую гору и повелѣ только лжу изявити, а не любопренем ... бавити (1600-1601 *Виш. Кр. отв.* 159); Православный: Што ся тыче грубости, або и суггелности - о томъ ужемъ предъ тымъ мовилъ, теперъ тымъ бавити не хочу (1603 *Пит.* 44).

3. (що і без додатка) (*про час*) гаяти, тратити, марнувати, *діал.* бавити: Теды о том на сей час писанном бавити потребу не вижду (1600-1601 *Виш. Кр. отв.* 176); В' чолѣ бовѣмъ и прѣве ѡстреса моу ставитъ, И до скоронѣня злѣости, часѣ не бѣвитъ (Львѣв, 1614 *Кн. о св.* 405); тогог, бавлюся, ме(д)лю, ко(с)ню,

бавлю, времени (1642 *ЛС* 273).

4. (чим) Забавлятися: до часѣ... смѣко(м) свои(м) бѣви(т) и тѣши(т) (серед. XVII ст. *Кас.* 76 зв.).

Див. ще **БАВИТИСЯ**.

БАВИТИСЯ, БАВИТИСА, БАВИТИСЕ *дієсл. недок.* 1. Бути, залишатися, знаходитися, перебувати: Дворане Литовскіе... ехали на войну теперъ... подъ утраченьемъ имения, а меновите, которіе ся звыкли бавити при дворе господарьскомъ, при канцлерей для пожитку своего (Берестечко, 1566 *РИБ* XXX, 402); скоро то(т) ѣну(к) мо(и) ѡ(т) двора гдр(с)ко(г) где ся ѣстави(л)не (!) в ка(и)цлярыє(и) гдрско(и) бавить ту(т) ... приедеть (Єсківці, 1591 *ЛНБ* 5, II 4044, 100 зв.); панове посѣлове... шли до... восводы Киевского, абы мовитъ могли съ тыми людми, которые се при его милости бавили (Вільна, 1597 *РИБ* XIX, 194); виждъ веждъ мѣйскую если не мылюся заправды позно бѣде(т) ниждъ приѣдемо... //... не замыкаю(т) брамы пере(д) девятою годиною тымъ лепий кгдыждъ не радъ бавлю са на пре(д)мѣстю ани я теждъ (к. XVI ст. *Розм.* 37 зв.-38); Тѣню Смерти, живѣтъ дочасный мѣноуючи: И на тоеса зѣвше бѣрзо фрасоуючи. Пѣкиждъ такъ долго боудемѣса тоу бавити А не рѣхлоса предъ Бѣгомъ своимъ Ставити (Львѣв, 1615 *Лям. Жел.* 5 зв.); по се(и)мѣ кро(л) ѡ(т)ѣха(л) былъ до ли(т)вы, и та(м) пре(з) лѣго бавилься (серед. XVII ст. *ЛЛ* 173).

2. (чим) (*відчувати великий интерес, потяг до чогось*) займатися, захоплюватися: я з молодости лет своих бывал есми на Угѣрине, бавячися службами колконадцѣт лет (Луцк, 1563 *АрхЮЗР* 8/VI, 46); Дворане Литовскіе аби ся вжо двором не бавечи, ехали на войну теперъ заразомъ, подъ утраченьемъ имения (Берестечко, 1566 *РИБ* XXX, 402); прето и мнихо(в) котрыє то та(м) тою са типографією ѣ ва(с) бавать заховѣ(и)те и(х) собѣ (Ясси, 1614 *ЛСБ* 451, 2 зв.); Живописѣю: Маліюю, фарбѣю, такъ же малѣрствомъ бѣвлю (1627 *ЛБ* 37); я трѣго(м) са бавлю (Устрики, I пол. XVII ст. *УЄ* № 29515, 249); поменены(и) ѡте(ц) протопопа володимер(р)ски(и)... //... в будѣ свое(и) то(р)гомъ и га(и)длѣ(м) се бавячи, межи и(и)шими книгами книгу рускую... велебному ѡ(т)цу Євля(м)пиеви Обла(м)пскому прода(л) бы(л) (Володимир, 1638 *ТУ* 306-307); тѣи грѣша(т)...

котóрий ба́ва(т)са забобóнами и о́ны(м) вѣрѣюг^с (Київ, 1646 *Мог. Тр.* 907); А коли жда́ли приѣздѣ егѡ, розбóе(м) са ба́вили (серед. XVII ст. *Хрон.* 180 зв.).

3. Баритися, затримуватися, *діал.* бавитися: Врядникъ ... Нестеръ почаль говорити: "изнайду дей я виноватого, напрасно ся тутъ бавимо" (Луцьк, 1570 *Ив.* 267); допюро идѣ з' школы ... Я нигде // не бавилемъсе (к. XVI ст. *Розм.* 7-7 зв.); Медлілѣ: Мѣшкалѣ, ба́вил' са (1627 *ЛБ* 62); за ни(м) еха(л) папу(ж)ка и бави(л)ся е́ще дни(и) 4 (Ясси, 1627 *ЛСБ* 499, 1 зв.); елисей скоро и́шю(л) не бави(л)са (Устрики, I пол. XVII ст. *УЄ* № 29515, 234); Прѣго не ба́втеса на пѡ́щи вѣ́ка сегѡ́, идѣ́же по(л)но́ змѣе́въ (Чернігів, 1646 *Перло* 168); еслибы была на то воля божая а поспе(х) твѣ(и) ца(р)ски(и) зара(з) не бавячиса на панство тоє наступати а мы зо всѣм во(и)скомъ запоро(з)кимъ ѡслѣ́житъ вашо(и) ца(р)ско(и) ве(л)можности готовисмо (Черкаси, 1648 *ВУР* фотокоп. № 12); протесе́танѣтъ, ... на завѣ́трее, не бавечи се, рано с Кнегинина уехалѣ (Луцьк, 1649 *АрхЮЗР* 3/IV, 188).

4. (чим і без додатка) Забавлятися, розважатися, бавитися: Сѣно́вникъ, Тогъ котóрый до справова(н)а у́гръ нале́житъ, и тѣмъса ба́вить (1627 *ЛБ* 131); котóрий в томъ волю ихъ ... выкона́вши, побитого на улицу з бурсы, // поведа́ючи, же "такъ кождому, хто одну при той церкви будет се бавил", викинули (Луцьк, 1627 *АрхЮЗР* 1/VI, 590-591); а е́слиса на ярмарку ба́вити, з ко́ждым' на потка́но жа́(р)ты и забавѣ́ мѣ́ти бѣ́дѣгъ, за́мкнени двѣ́ри на́йдутъ, и // ни́хтѡ имъ ихъ не ѡдѡ́мкне́тъ (Вільна, 1627 *Дух. б.* 137-138); и так ма́ючи щѡ́сь тро́ха респе́кту такъ на особѣ́ духовныхъ, яко те́жъ и на гостей шляхту, котóрые ажъ до змерканѣ́ тамъ бавилисе, заледво паней Корсаковой з дня помѣнене́го дванадѣ́цатого на де́нь тринадѣ́цатый ию́ля въ томъ дворе переночова́ть далисте (Київ, 1633 *КМПИ* I, дод. 543).

БАВЛѢ́НЕСА с. (захоплє́ня, відчу́ття потягу до чо́гось) заняття: О́плазство: ѡхи́щрє́нїе, ѡпа́трность ... ба́влѣ́(н)еса непотрѣ́бными рѣ́чами, хитла́нство, плѣ́тки (1627 *ЛБ* 152).

БАВОЛИ́ЦА ж. Буйволиця: Г(с)дѣ́ ... Каза́лѣ ба́волицы ити за мно́ю а́жъ до кѣ́льи (Вільна, 1627 *Дух. б. (Передм. I), б*); пристѣ́пи до ба́волицы, и пѣ́й мо́локо еи (Там же).

БАВОЛНА ж. (*стп.* bawcłna, *стч.* bawlna, *сви.* bawlna) бавовна: от ка́меня баволны гро́шей шест (Вільна, 1568-1573 *ПККДА* II, дод. 560); тво́а мл(с)т) ... побра(л) ... // ... ко(л)ро́ кита(и)чѣ́ює з баво(л)ною на лава(х) (Кременець, 1571 *ЛНБ* 103, 16/Іс, 1921, 6-6 зв.); Боума́га: Ба́во(л)на, папѣ́ръ, а́лбо вса́каа макко́та (1627 *ЛБ* 12); ba[t]basion, бума́га, баво(л)на (1642 *ЛС* 100).

БАВОЛНИ́ЦА, БАВОЛНЫ́ЦА, БАВЕЛНИ́ЦА ж. 1. (*бавовня́на хустка*) бавовня́нка: Свѣ́жи(и)ско(му) Прокѣ́раторови баво(л)ни́цѣ за зло(т)г и гро́(ш)и де́са(т) (Львів, 1616 *ЛСБ* 1047, 8); Па́нѣ Юре́(и) Макарови́чѣ заграби́лѣ ... Ко́шѣли баво(л)ны́цы то́ва(л)ни ѡбрѣ́сы (Київ, 1633 *ЛНБ* 5, II 4060, 26 зв.).

2. Бавовня́на заві́са (?): з то́вални, е́двабни́цы и бавелни́цы то́нкіє з запо́нами зе́леное кита́йки ... до церкви бра́тское нале́жати ма́ють (Луцьк, 1621 *АрхЮЗР* 1/VI, 508).

Див. ще БАВОЛНЯ́НКА.

БАВОЛНЯ́НКА ж. Те саме, що баволни́ца у 1 знач.: побра́ли ... хѣ́сто(к) двѣ баво(л)ня́но(к) тѣ́ре(и)-ки(х) (Житомир, 1605 *ЦДІАК* 11, 1, 4, 7 зв.).

БАВОЛНЯ́ННЫЙ *прикм.* Бавовня́ний: од чи́нкотѡр простых баволня́ных гро́ш оди́и (Вільна, 1568-1573 *ПККДА* II, дод. 560); А на (м)ни де́(и) ... взяли ... ка́фтани(к) ба́казые́вы(и) баво(л)ня́ны(и) (Житомир, 1605 *ЦДІАК* 11, 1, 4, 9 зв.).

Див. ще БАВЕЛНЯ́ННЫЙ.

БАГА́ТСТВО *див.* БОГА́ТСТВО.

БАГА́ТШИЙ *див.* БОГА́ТШИЙ.

БАГА́ТЬ *див.* БОГА́ТЫЙ.

БАГА́ТЫЙ *див.* БОГА́ТЫЙ.

БАГА́ТЫРЕЦЬ *див.* БОГА́ТЫРЕЦЬ.

БАГА́ТЫРСКИЙ *див.* БОГА́ТЫРСКИЙ.

БАГА́ТЬСТВО *див.* БОГА́ТСТВО.

БАГА́ТЬТИ *див.* БОГА́ТЬТИ.

БАГА́ЦКИЙ *прикм.* у знач. ім. Бага́цький. Вл. н.: Са́вѣ́ка Бага́(и)ки(и) (1649 *РЗВ* 393).

БАГМЕ́ *див.* БОГМЕ́.

БАГЛА́Й ч. *Діал.* багла́й "ледар, тюхтї́й". Вл. н.: Ми(с)ко Багла́й (1649 *РЗВ* 412 зв.); Про́цикѣ́ Багла́(и) (Там же, 416).

БАГНИ́СКО, БАГНИ́СКО с. Багнисько, багни́ще: То́гда зе́мля я́вила́са я́ко сѡ́хаа рѣ́ч: че́рна,

шпѣтна, яко нѣ́акое багніско мокротна, на́га, и неокра́щенна (Почаїв, 1618 *Зерц.* 15); прето́жъ ѡсѣділ' себе са́мого, шесть мѣ́саціи в' багніскѣ скитском', ко́торое в' глѣбо́кой пѣ́щи было, сѣ́дѣти на́го (Вільна, 1627 *Дух. б.* 4 зв.).

БАГНИСТИЙ *прикм.* Болотистий, багнистий: Да́й ми члѣ́ка яковѣ́го, ко́торы(и) бы през' нѣ́акїи лѣ́сныи, терні́стыи и багні́стыи шол' мѣ́стца (Вільна, 1627 *Дух. б.* 26).

БАГНО *с.* Багно, драговина, мочар: имена наши ... зъ озерами ... болотами, багнами - урожо́ному па́ну Якубови Миклаше́вскому (Гнойня, 1596 *ПККДА* 1-2, 167); ла́зь вели́кыи ме́жи яруга́ми ша́шовыи оу ба́гнѣ (Бенедикі́вці, 1603 *ИЗУжз.* XIV, 222); Гди слѣ́нце пу́с-титъ про́по(р)ціи в че́(р)воно́е море, а́бо в ба́гно, то́гди тя́гнеть к себѣ́ ту́ю во́ду ру́ду (серед. XVII ст. *Луц.* 543).

Див. ще БАГОНЬ.

БАГНАТА *мн.* (*ритуальні гілки верби, лози, пальми й ін.*) верба, *діал.* багнята: Ва́їє, розки з квѣ́то(м), лоза, багна́та (1596 *ЛЗ* 32); Ва́їє: Прѣ́гье фи́ні́ково, ро́зки Дакті́лѣ, а́бо Палмо́вого де́рева, з' квѣ́то(м), ба́гната, шѣ́(т)ки (1627 *ЛБ* 189).

БАГОНЬ *ч.* Те саме, що багно: ты(м) до́лю(м) мо́стищю(м) ѡ вольхо́вы(и) баго́нь (1546 *ОГ* 11); ѡ(т) то́е го́ры че́резъ ма́лый баго́нь (Там же, 51 зв.).

БАГОРЬ *ч.* 1. (*густо-червоний, пурпуровий колір*) багрянецъ, *діал.* багор: Баго́рь. Color purpureus. Ru- nisce(us). Ph(o)cniceus (1650 *ЛК* 423);

барвник, фарба такого ж кольору: Ба́горъ: Шарла́товаа фа́рба (1627 *ЛБ* 5); Ва́гор: purpurowa masć: to iest farba (Жовква, 1641 *Dict.* 49); ostrum, i, го́(р)вле-ница (!), багоръ, кро́вь же́(л)вовъ (1642 *ЛС* 296).

2. Одяг пурпурового кольору: голова твоя яко Карми́лѣ, а во́лосы го́ловы тво́си якъ баго́рь златъ-тканыи ца́ревъ (поч. XVI ст. *Песн. п.* 55).

БАГРАНИЙ *див.* БАГРЯНЫЙ.

БАГРАНИЦА *див.* БАГРЯНИЦА.

БАГРЕВО *присл.* Багрово: М(с)на́ а́вгѣста́ ѡ́вторѣ́й го́дїны вно́(ч), м(с)и́ць бы(л) в за́тмѣ́ню та́ки(м) зна́комъ ба́грево ма́ло не вве́(с) (1509-1633 *Остр. л.* 129 зв.).

Див. ще БАГРАНО.

БАГРОВЫЙ *прикм.* Багровий, густо-червоний: по́(р)фи́ра е́сть жо́(л)въ, а́бо ри́ба ко́тораа з' се́бе

пѣ́щає(т), ша́(р)ла́(т)ны(и) то е́сть ба́гровы(и) по(т) ко́торого зби́раю(т) на ша́(р)ла́(т)нѣ́ю фа́(р)бѣ́, ѡ(т)гы са́ зо́ве(т) ша́рла(т), и сѣ́(к)на́ з' ша́(р)ла́тѣ́, и сѣ́(к)но ба́грово́и фа́(р)бы (1596 *ЛЗ* 68); Багра́ни́ца: шарла́гъ, а́бо е́два́бъ ба́грово́и фа́рбы, и́ли ша́рла́тнаа ша́та (1627 *ЛБ* 5).

Див. ще БАГРЯНИЧНИЙ, БАГРЯНЫЙ.

БАГРЯНЕЦЬ *ч.* Назва трав'янистої рослини: hys[gl]e, багряне́ць тра́ва (1642 *ЛС* 222).

БАГРЯНИЙ *див.* БАГРЯНЫЙ.

БАГРЯНИЦА, БАГРАНИЦА, БАГРАНИЦА, БАГРАНИЦА *ж.* 1. Дорога тканина багряного кольору: Багра́ни́ца, ша́рла́тъ, а́бо е́два(б) ба́гровѣ́(и) фа́рбы (1596 *ЛЗ* 25); ро́гъни́га, по́(р)фи́ра, че́(р)вле-ница, ба́гряница (1642 *ЛС* 322); Ба́гряница. Purpura (1650 *ЛК* 423).

2. Ба́гряница: и та́къ нѣ́(с)ны́й во́инѣ́ ѡ(т) про́бодѣ́ння ко́пейного. да́тъ дѣ́що сво́ю в рѣ́ки бѣ́жы. и нѣ́(с)ны́(м) // ве́нцѣ(м) вѣ́нчагъ. и мно́(г)и́цѣ́нною ба́границе́ю ѡдѣ́гъ (1489 *Чет.* 59 зв.-60); з'во́лок'ли з' не́го ба́границю и обо́лок'ли е́го въ одѣ́янїе е́го (1556-1561 *ПС* 118 зв.); Ны́гъ ж ба́граница - то па́пына сла́ва, по́неже и са́м е́сть блу́дничая гла́ва (к. XVI ст. *Укр. п.* 84); *Образно:* ты вѣ́рны́й члѣ́че тѣ́лѣ́ сво́емѣ́ оу́чини // оубѣ́гѣ́ю ѡде́(ж)дѣ́ а мы́сль и дѣ́лѣ́ ба́границе́ю, и ви́ссѣ́номъ чѣ́сти(м)... ѡ́блѣ́ци (Устрики, I пол. XVII ст. *УС* № 29515, 215-215 зв.).

БАГРЯНИЧНИЙ *прикм.* Те саме, що багряний: hisginus, ба́грянични́й (1642 *ЛС* 222).

Див. ще БАГРОВЫЙ.

БАГРЯНЫЙ, БАГРАНИЙ, БАГРЯНИЙ, БАГРЯННИЙ, БАГРЯННЫЙ, БАГРЯНЬ, БАГРАНЬ, БАГРАНЫЙ *прикм.* Багряний, густо-червоний, пурпуровий: ви́дегъ де́и е́сми же́ноу чи́стоу и сва́тѣ́ ... ба́гранѣ́ю ри́зд имѣ́ла на со́бѣ́ (1489 *Чет.* 49); То́гды ви́шоль ис вѣ́нь по́сачи тры́новый вѣ́не(и) а ба́грано́ую оде́жоу (1556-1561 *ПС* 429 зв.); вѣ́йско па́к сплѣ́тшї́ терно́въ вѣ́нец и вло́жїли на го́лову е́го и оу во́дѣ́не ба́грянно́е ѡ́болоклі́ е́го (Володи́мир, 1571 *УС* *вол.* 94); Да́руемъ у́бо отцу́ мо́ему бла́женъному Се́ливестру ... по́пора́зницю ба́грянно́ую, хла́миду, че́рвьле́гыную ры́зу (Вільна, 1599 *Лит.* 540); Ири́сова тра́ва имѣ́(т) цвѣ́тъ ба́гра(и) (XVI ст. *Травн.* 477);

ostrifer, ostrin(us), ракови(и), баграни(и) (1642 ЛС 296); purpure(us), багрянъ, че(р)влягъ (Там же, 339); Багряна хламѣда. Vestis purpurea. Punicea. Ph(o)enicea (1650 ЛК 423).

Див. ще **БАГРОВЫЙ, БАГРЯНИЧНИЙ.**

БАГРАНИЦА див. **БАГРЯНИЦА.**

БАГРАНИЦА див. **БАГРЯНИЦА.**

БАГРЯНО, БАГРАНО присл. Багряно: Обрыцѣю: Чирвою я(к) кровь, албо багра́ноу чиню (1627 ЛБ 149).

Див. ще **БАГРЕВО.**

БАГРАНОСТЕНЪ прикм. Багрянистий: сѣма тоє травы баграностно (XVI ст. Травн. 250 зв.).

БАГРАНЪ див. **БАГРЯНЫЙ.**

БАГРАНЫЙ див. **БАГРЯНЫЙ.**

БАГАЗИЄВЫЙ, БАКГАЗИЄВЫЙ, БАКАЗЫ-ЄВЫЙ прикм. (пошитий з багазіі - бавовняної тканини) бавовняний: староста овруцкий... / ... выправуючи ся тежъ на тую послугу... велелъ имъ приволоки бакгазисвые блакитные до барвы своси мести (Краків, 1583 АрхІОЗР 8/V, 235-236); А на (м)ни де(и) само(м) на(и)пе(р)ве(и) взяли... кафтани(к) баказыєвы(и) (Житомир, 1605 ЦДІАК 11, 1, 4, 10).

БАГАЗИЯ, БАКГАЗИЯ, БАКГАЗЫЯ ж. (тур. , ар. bagazija) бавовняна тканина, ситець: одѣвало чо(р)ное аксами(т)ное бакгазиею по(д)шито которое справила ивановаа богаты(р)цевая и дала до цркви чере(з) пѣна двѣда (Львів, 1579 ЛСБ 1033); взято... є(р)мякъ... бакгазиею по(д)шит[ы(и)] (Житомир, 1583 ЛЖМУ 51); взято бакгазе(и) локоть два (Володимир, 1590 ЖКК I, 312); по(з)ваны(и) побра(л)і... жѣпа(и)... бакгазиею по(д)шиты(и) з гафѣтками // срѣбрними злоци(с)гыми (Вінниця, 1610 ЛНБ 5, II 4052, 149 зв.-150); Багазия шка(р)латная дрѣкованая в квѣты (Львів, 1637 Інв. Усп. 75).

БАДАВЪЙ ч. (тур. bedevi) (кінь турецької породи) румак: Или не вѣдаемъ я(к) на ты(х) грѣды(х) бадавѣа(х), вѣлаха(х), дрыкга(и)та(х), стѣпака(х), единоходника(х), колы(с)ка(х), ле(к)тыка(х), бро(ж)-ка(х), карыта(х)... вѣмѣстити не може(т) (1596 Виш. Кн. 238 зв.).

БАДАНЄ, БАДАНІЄ, БАДАНЬЄ, БАДАНА с.

(стп. badanie) вивчення, дослідження, дошукування, вивідування: а а зновою тебе пытаю и прошоу, абы(с)

пре(д)савзатого бадана грани(ц) не перескаковалъ (поч. XVII ст. Проп. р. 145 зв.); Сполѣчностъ вашѣ... бе(з) ѡмешканѣа ѡхѣтнѣю всѣмъ ѡказѣте, правды пѣлноу баданѣа, слѣшными и звычайными цркви стѣи, способами вѣлне чинѣти допуцаѣте (Євѣ а: Вільна, п. 1616 Прич. отех. 19); Яко бѣвѣмъ иныи а иныи сѣтъ до грѣховѣ рѣзныхъ побѣжаѣючіи ... такъ ты(ж) и бадана чѣна(т) єднѣи (Київ, бл. 1619 О обр. 125); И насъ к тому провадилъ абѣхмо... зѣ оучѣнковъ, чинѣли баданѣа. Если бѣденъ рахѣнокъ зѣ него за насъ брѣти... не рачѣ насъ карѣти (Вільна, 1620 Лям. К. 13); Възыскѣемое: Тое ѡ чѣмъ питанѣе и баданѣе бывѣаетъ (1627 ЛБ 20);

заглиблення, проникнення: Баданіє вугутрь сердець людскихъ и мыслей ихъ (Вільна, 1600 Катех. 21).

Див. ще **БАДАНЄСА.**

БАДАНЄСЯ, БАДАНЄСА, БАДАНЬЄСЯ, БАДАНЬЄСА с. (стп. badaniesie) те саме, що баданіє: Тое тежъ мы заховати визнаваємо, захиовавши полнѣйшєє о синодѣ Никейскомъ баданьєся (Київ, 1621 Кон. Пал. 595); ємѣ самѣмѣ дѣи наші злѣѣймо, а пѣлностъ, старѣнѣе, и баданѣеса ѡ нѣмъ на ѣмыслѣ мѣймо (Вільна, 1627 Дух. б. 85); Испытаніє: истазаніє, выпытованѣе, вѣвѣдованѣєса, розбирѣнѣе, баданѣєса (1627 ЛБ 50); Нехѣй теѣды кѣждѣи зѣ насъ себѣ пѣлно стережѣтъ, абы свѣи Кр(с)гѣ ѡпѣсти(в)ши, чѣжѣго не носѣлѣ, абы не вѣ бада(и)єса ѡ жѣтѣи // блѣжнегѣ ѡчи свои влѣпи(л)і... але нехѣй свѣи Кр(с)гѣ по(д)-имѣвати и носѣти любѣвнымъ и добровѣльнымъ ѣумысломъ старѣєтѣса (Київ, 1632 МІКСВ 284).

БАДАНІЄ див. **БАДАНЄ.**

БАДАНЬЄ див. **БАДАНЄ.**

БАДАНЬЄСЯ див. **БАДАНЄСА.**

БАДАНА див. **БАДАНЄ.**

БАДАТИ дієсл. недок. (стп. badać) (що) вивчати, досліджувати: И што головѣйшихъ повѣдѣвъ албо аркѣѣме(и)тѣ(в) // Николѣєвыхъ ширѣкѣсть бѣдаѣючи, вѣспѣлѣ и прѣтивъ стѣваѣчи ѣустѣвы шѣирои и непомѣбнои правды, не выпѣйдѣючи ѣнѣѣ вымышлѣючи ѣмыслныхъ фѣѣкѣѣрѣ албо шѣирклѣй зѣмлемѣ(р)скѣихъ, вѣ котѣрыхъ бѣваѣчисѣ бе(з) помѣѣтѣкѣ зѣстѣали, правдѣ вѣставити хотѣчи (Київ, 1619 Гр. Сл. 191-192).

Див. ще **БАДАТИСЯ.**

БАДАТИСЯ, БАДАТИСА дієсл. недок. (стп. badać sie) 1. (ѣ чѣм) Вивчати, досліджувати (що): себѣ

не вѣдающій, а ѿ вѣдѣи(х) на(д) себѣ рѣча(х) бадѣючійса, котѡрый не вѣдає(т), щѡ са мѣѣ з ни(м) дѣати боуде(т), а ѿ пришлы(х) чѣсѣхъ практыкоує(т) (Острог, 1607 *Лѣк.* 120); Тыє единакѣ Бѡзскїи справы рѣчей абы шанованы и ччѣны были, агѣжели абыса ѿ нїхъ глѣбѡкѡ и цѣкаво бадано, потребѡють (Львїв, 1646 *Жел. Сл.* 4 зв.);

(у чому) (зосереджуватися на чомусь) заглиблюватися (у що): а є(с)ли ся хто хоче(т) глѣбѣ(и) ѿ то(м) в история(х) бадати то(г)ди ємѡ то сна(д)не при(и)де, шго мнѣ з великою працею (1582 *Кр. Стр.* 75); що дѡброго бє(з) него... лѡде(м) можетса трафиги, бадѣйтєса в пїсмѣ (поч. XVII ст. *Проп. р.* 149 зв.); не годи(т)са агѣ прїстоитѣ вѣ такѡвыхъ лїстахъ, то єстѣ вѣ Николѣєвы(х) бадатиса и кохѣтиса и нїми здѡбитиса (Київ, 1619 *Гр. Сл.* 185).

2. (о чїм і без додатка) Допитуватися, довідуватися (про що): Бѡлыше не бадѣйсѣ, бо тѣйна єстѣ, и справа Дѣа с(т) вѣнше рѡзѣмѣ члѣчого (Київ, бл. 1619 *Лз. В.* 249); а ѿ Бѣѣ, кто онѣ єстѣ вѣдлѡгѣ прирѡжѣнѣа, и на котѡромѣ мѣсцѣ, и якѣ всѣ рѣчи зѣ нѣчѡго оучинїлѣ и вѣ бѣтностѣ привѣлѣ, згѡла жѣднымѣ спѡсобомѣ ѿ томѣ не бадатисѣ (Київ, 1627 *Тр.* 148); З вїнелѣкою пїлно(ст)ю искѣвши и бадѣвшиса, и правдївы(х) оуста(в) наслѣдовѣвши, нѣчѡго не ѡ(г)ымѣємѡ и нѣчѡго не прикладѣємѡ (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 87).

3. (чим, через що) (виявляти інтерес до чогось) займатися, захоплюватися (чим): Илє єпоколвекѣ ажѣ до сїхъ чѣсовѣ такѣ нашєго яко прѣшлѡго вѣкоу ѡ(т)цєвє и оучитєлє црковныи вѣры нашєи таємницы, хотѣли пїлнѣй оувѣжити, и тыми са бадати (поч. XVII ст. *Проп. р.* 152 зв.); той зѣ того а їный зѣ їного бѡкѣ я(к) срѡкгїй звѣрѣ напа(д)ши, шѣтѣ црковнѣю ... шѣрпаємѡ ѡкрѣтнє дїалектїцкимѣ оусилованїємѣ, и лѣпачками бадѣємѣса порожнє (Київ, 1619 *Гр. Сл.* 205); И Бѡ(з)-ского єстєства албо прирѡжѣна допѣститѣ ли тобѣ бадатисѣ черє(з) зємлємѣрноє цырклїованїє и рысованїє (Там же, 272).

Див. ще БАДАТИ.

БАДЕЦЬ ч. Заохочєння, стимул: Бадєцѣ. Stimulus. Calcar (1650 *ЛК* 420).

БАДЛИВЕ присл. Дѣлїтливо, з цїкавїстю: Прѡдокѣ нашѣ Адамѣ иныи рѣчи зоставивши ѿ Бѣѣ рачєи выбадовалѣ са и ѿ єго прирѡжѣнїю яснє хотѣчи

бадливе выпыгова(л) (Київ, 1627 *Тр.* 148).

БАДЛИВЫЙ прикм. (стп. badliwy) допитливий, цїкавий: Вѣ таємницы божїи бадливыи очи впустивши (Київ, 1621 *Кон. Пал.* 921); всѣ... сѡды Бѣїи вѣдати не мѡжнає єстѣ рѣчѣ, и длѣа тѡгѡ налѣжитѣ нѣмѣ не бѣти вѣ томѣ бадлївыми (Київ, 1625 *Кон. Каз.* 39).

БАЄВЫЙ прикм. (пошитий з баї) байковий, заст. баєвий: оныє закопали ... вѣ гумнє того ивана Кузки ... чамарѣ двє, одна чырвоная фалєндишѡвая, лисами подшитѣя, а другая басѡя чѡрыная, кроликами чѡрными подшитѣя (Волюдимир, 1625 *АрхїОЗР* 6/1, 458).

БАЖАННА ж. Назѡ трав'янистої рослини: супосгамбє, бажѣ(и)на траѡ (1642 *ЛС* 151).

БАЖАНТЬ ч. (стп. bazant) фазан: Бажантѣ птїца. Phasian(us) (1650 *ЛК* 423).

БАЖАНЬ дїєприкм. у знач. їм. Бажаний. Вл. н.: Калинѣ бажанѣ (1649 *РЗВ* 193).

БАЖѢТИ дїєсл. недок. (щѡ вїд кого) 1. Бажати, прагнути, хотїти: Али, хрєстїанинє, смотри, ци можєшѣ учинити тулко дѣлѣ, кулко бажитѣ (слово бажитѣ закрєслєно. - *Прим. вїд.*), жєлаєтѣ вїдѣ насѣ Хрїстѡсѣ, ци нѣтѣ, ци можєшѣ держати усѣ заказы до кунцѣ? (XVI ст. *ЛЄ* 11); Вѣруймє, ажѣ воскреснємє изѣ гнилѡсти на пожитѡкѣ вѣчный, котрого бажимє вїдѣ Бѡга (Там же, 57).

2. Вимагати: а они умрутѣ у грѣхохѣ, та потумѣ мутѣ бажѣти вїдѣ насѣ душѣ ихѣ (XVI ст. *ЛЄ* 153).

БАЗА ж. Портик, колона; нижня частина колонн: за слѣ(п) до попо(в)ского домѣ з базѡю ... далисмѣ павлѣ мѣралнѡ з робѡтою, с камєнє(м), с привѡзомѣ злѡ(т) д (Львїв, 1592 *ЛСБ* 1037, 76); на базаматѣ тєса(л) с тою базѡю (Львїв, 1592 *ЛСБ* 1039, 1).

БАЗАЛѢЙ ч. Дїал. базалїй "тѡхтїй, нєповороткий". Вл. н.: Ва(с)ко БазалѢй (1649 *РЗВ* 134 зв.).

БАЗАМАТѣ ч. (?): пораховано є(ст)ѣ ни(ж)є кро(м) тѡє шѣдѣки чѡ... на базаматѣ тєса(л) с тою базѡю (Львїв, 1592 *ЛСБ* 1039, 1).

БАЗАНОВЕЦѣ ч. (лат. Lysimachia) вербѡзїлля: вѡстѡблїє зѣлѣє єстѣ, базанѡвєцѣ (1596 *ЛЗ* 37).

БАЗИЛИСКѣ, БАЗїЛІСКѣ ч. (пол. bazylysk, гр. βασιλίσκος) василїск, янцїрка: Дѣй єй по тыхъ вѣкинєныхъ зѣ нєи Падѣлцѣхъ и Базїлїсках бє(з)пєчнє ходїти, а потѡптѣти Лѡа и Смѡка (Вїльня, 1620 *См. Каз.*

28); Трѣдно бовѣмъ томѣ по аспидѣ и базилискѣ стѣпати (Вільна, 1627 Дух. б. 223).

Див. ще **БАЗИЛИШОКЪ, ВАСИЛИСКЪ.**

БАЗИЛИШОКЪ ч. (стп. bazyliszek) *перен.* Злобна (злісна) людина: Нехъ вѣрохъ терпѣ мудрости тепѣрѣ колетъ смѣтныхъ // Базилишкѣвъ Оуигѣтскихъ, Аспидѣвъ ѡкрѣпныхъ (Київ, 1632 Свх. 295-296).

Див. ще **БАЗИЛИСКЪ, ВАСИЛИСКЪ.**

БАЗИЛІЙСКИЙ *прикм.* (який стосується василіан - членів ордену св. Василя) василіанський: Дрѣгій енеангъ, силвѣдъ, пото(м) пѣдъ названый, аї, исторіи синодѣ базилиіского ширѣце, а прѣве явне показѣтъ, же не сѣми бискупы на синодѣхъ маютъ гѣлосы рѣзниці а спѣры ро(з)стрыгѣты могѣче (Острог, 1598-1599 Апокр. 55).

БАЗИЛѢШКОВЪ *прикм.* Василісковий, янцѣрковий: третего дне засъ слышали тамъ страшныя шарканя базилѣшкове и тыжъ иншыя барзо дивныя потворове (Вавілон, 1635-1636 АрхїОЗР 1/VI, 711).

БАЗІЛІСКЪ *див.* **БАЗИЛИСКЪ.**

БАИЛЯ ж. Знахарка, *діал.* баїля: А вы, ище хрестяне, коли упадете у якую концованъ дяволу, або у страхъ смертный, або у кваръ, не идѣте ико баилямъ, або ико ворожкамъ, або ико (кому иншому), али лише учини молитву правую смиреную (XVI ст. НС 114); А мы, дурныи, коли есме бѣтѣжигъ, а мы идеме ико баилямъ жонамъ, шго бы намъ баяли (Там же, 155).

БАЙ ч. Знахарство, *діал.* бай: Дѣля того, братя мои любыи, познавайме, ажъ у напуй неволи не могутъ помочи бай, тай нѣякъ лѣки, тай ни зѣля безъ помоче (в ориг. поч. - Прим. вид.) Христовои (XVI ст. НС 59); усякий бай не игыная доброта, лише есть дявулская молитва (Там же, 155).

БАЙДА ч. Байда, гульвіса. Вл. н.: Марко байда (1649 РЗВ 140).

БАЙДАКЪ ч. (річкове судно) байдак: рассказали имъ давати мыта в томъ имении вапомъ... ѡ(т) ба(и)-дака - по шѣсти, а ѡ(т) чолъну... по тры грошы (Вільна, 1558 ТУ 88); на завтрѣ... ба(и)дако(в) ѡ(т) чол(и)нѣ(в) безъ личбы спалили жебы ся поляци не мѣли чи(м) перевезти на та(м)гую сторону (серед. XVII ст. ЛЛ 169).

БАЙДИКЪ ч. *Діал.* байдик "дерев'яна підставка під війя або дишло", *рос.* байдик "батіг, палика, хворостина". Вл. н.: Хвѣ(д)ко ба(и)ди(к) (1552 ОЧерк.З. 13).

БАЙКА ж. 1. (*твір алегоричного змісту*) байка, казка: Отколь на око видѣти дается, же приведенная отъ Креузы отступника о Митрофанѣ патріарсѣ ... повѣсть, якобы его мѣлѣ святити ... папа Римскій, есть у насъ Езопова о колодѣ на мори здалека видѣна байка! (Київ, 1621 Кон. Пал. 637).

2. (*про щось небувале*) вигадка, байка, небилиця: бѣснь, казка, слѣво, бѣйка (1596 ЛЗ 28); И хтожъ такъ шаленый будетъ, жебы таковымъ вашимъ бѣснямъ верити мелъ? Знать, ижъ тотъ, который нерозмыслне тую байку зложилъ, николи папежа ... не виделъ! (Володимир, 1598-1599 Відп.ПО 1111); тотъ за(с) же медѣзъ заби(л) сѣлою своєю заслѣжилъ абы былъ в' нѣо припаты(и) и межи звѣздами поставленный то сѣгъ ба(и)ки пога(и)скіе (поч. XVII ст. Проп. р. 203); Бѣснь: Кѣзка, бѣйка, вѣмыслъ (1627 ЛБ 5); Тѣ южъ Атлѣсъ, ѡ Мѣзо переста(в) зѣстарѣлымъ Прѣшлы(м) бѣйко(м) вѣрити, вѣима(и) ср(д)цемъ смѣлы(м) (Київ, 1632 Свх. 301); Бѣсны звагомыа: Вѣетѣчныи, вѣстыдлѣвыи Пѣсны, Гѣдки, и Бѣйки (Львів, 1642 Жел. П. 7 зв.); есть едина бѣйка написана в' кнѣгахъ напшихъ рѣскихъ, якѣбы антѣхристъ мѣлѣся народѣти вѣ ер(с)лѣмѣ с чернѣцѣ, але то ба(и)ка що то писѣлъ лѣжъ (Чернігів, 1646 Перло 137 зв.).

БАЙКОПОВѢДАЧЪ ч. Байкар: Баснослѣвъ: Байкоповѣдачъ (1627 ЛБ 5).

БАЙРАКЪ ч. (*тур.* bayrak або buyrak) 1. Байрак: отписую... предкомъ моимъ все сенокосніе и пахотніе заходи и байраки (Чигирин, 1600 ЧИОНЛ VIII-3, 14); до... Плоского лѣса повинно битъ дванадцѣтъ байраковъ (Чигирин, 1615 ЧИОНЛ VIII-3, 16).

2. Вл. н.: ва(с)ко байракъ (1649 РЗВ 327).

БАЙРАМЪ ч. (*тур.* bajram) (*релігійне мусульманське свято*) байрам: Бы далѣ бѣгъ ѡ(т)цѣ владыце побывѣти в крѣмѣ, в перекѣпѣ... ѡбѣчилъ тамъ яко... всѣ нево(л)ницы байрамъ тата(р)скій ѡ(д)ностайне с татѣрами ѡбходѣти по неволи мѣса(т) (Острог, 1598 Отп. КО 18); Западися жъ ты зъ онымъ твоимъ байрамомъ Татарскимъ! (Володимир, 1598-1599 Відп. ПО 1067).

БАЙРАЧНЫЙ, БАЙРАЧЬНЫЙ *прикм.* у знач. ім. Байрачний. Вл. н.: Иванъ Ба(и)рачны(и) (1649 РЗВ 374); Когѣдратъ ба(и)рачны(и) (Там же, 385).

БАЙРАЧОКЪ ч. Невеликий байрак, байрачок: отписую пасеку будущую на Чутцѣ, с пчелами и дванадесятма байрачками (Чигирин 1600 *ЧИОНЛ* VIII-3, 14); зъ доброй волѣ моеѣ продала пасеку свою ... зъ байраками и байрачки и изъ рѣчкою Макаровкою (Чигирин, 1630 *ЧИОНЛ* VIII-3, 17).

БАКАЗЫЄВЫЙ див. **БАГАЗИЄВЫЙ**.

БАКАЛАРЪ, БАКАЛАВРЪ, БАКАЛЯРЪ, БАКАЛАРЪ ч. (*лат.* *baccalaureus*) учитель, бакалавр, бакаляр: Мы суди и едначи полюбовны: Иванъ Богданович Сопѣга ... маршалок ѡсподарьскій, а Мартин Тѣрѣ, секретар папа воеводы Виленского, а бакаларъ князя бискупѣ Лѣцкогѣ (Краків, бл. 1531 *AS* III, 390); маєтъ Єе Милость, пани дядинаѣ моѣ, бакалара статечного, который бы ихъ паѣки Латинского писма добре ѣчити могъ ... в домѣ моємъ велѣтъ ѣчити (1577 *AS* VI, 74); тысяче(и) по(л)торы золоты(х) ѡгъ [Сагайдачній] на школу .., на выхованье бакалавровъ ѣчоны(х) лекговалъ и вѣчными лѣты на пожитокъ и(х) ѡфѣровалъ (Київ, 1622 *ЛСБ* 486, 1); фундовано на убогих школяровъ петдесят золотых, а бакалярови другую, - то снат школяровъ не доходитъ (Луцк, 1640 *АрхЮЗР* 1/VI, 757).

БАКАНЄ с. Лаяння, лихослів'я: Запрѣщенїе: Загроже(н)є, бака(н)є, фѣканьє, лаа(н)є (1627 *ЛБ* 42).

БАКАТИ дієсл. недок. Лаяти, лихословити: Обличаю: строфѣю, фѣкаю, бакаю, злословлю, преконываю, ѡбѣавлѣю, напоминаю, оупоминаю, на ѣчи вымѣтѣю, поганблѣю (1627 *ЛБ* 148).

БАКЛАНЪ ч. Баклан. Вл. н.: Трохи(м) бакла(н) (1649 *РЗВ* 73).

БАКШТА див. **БАШТА**.

БАКЪШТА див. **БАШТА**.

БАЛАБАНЪ, БОЛОБАНЪ ч. (*тур.* *balaban*) 1. (*різновид сокола*) балабан: Цена птаха(м) хованымъ на мысли(в)ство... ястребъ велики(и) три рубли гроше(ѣ) Болоба(н) два рѣбли (1566 *ВЛС* 99 зв.).

2. Вл. н.: пан Манойло Болобан (Володимир, 1583 *АрхЮЗР* 8/III, 365); Стѣласѣ оугѣда и пѣвное постановленье межи ... ѣно(м) димитріє(м) сѣликовскимъ ... а межи ... гедѣономъ балабаномъ (Острог, 1598-1599 *Апокр.* 28 зв.); Иванъ болобанъ (1649 *РЗВ* 185).

БАЛАКА ч. Балакун, базіка, *діал.* балакай. Вл. н.:

Меленгко Балака (1649 *РЗВ* 127).

БАЛАКАЛО ч. Балакун, базіка, *діал.* балакало. Вл. н.: Богданъ Балакало (1649 *РЗВ* 146 зв.).

БАЛАМУДЪ див. **БАЛАМУТЬ**.

БАЛАМУТИТИ дієсл. недок. 1. (кого, ким і без додатка) (*обдурювати, збивати з пантелику, крутити*) баламутити: иньшиє мудрѣей баламутятъ, бо часу пѣвнього не положили (Вільна, 1595 *Ун. гр.* 158); владыки // в лістѣхъ з рѣмѣ писаныхъ, не тѣлко же грѣческои релѣи лю(д)мѣ бѣ(з) встѣдѣ баламоутили, покрываючи свое ѡ(т)стѣ ѣкѣньє, але ... оудавѣти то, же релѣѣ грѣческаѣ вѣѣлѣ имъ естѣ чере(з) насвѣтшого ѡ(т)ца захѣвана и надымѣтисѣ тымъ смѣли (Острог, 1598-1599 *Апокр.* 45-45 зв.); Ты меніє *wszecchdy* *bałamutysz* A *szło* *sie* *nie* *hodyt* *radysz* (Раків, поч. XVII ст. *Траз.* 3); мнѣго на(с) такѣвы(х), и(ж) прѣвдѣ бѣжѣи не хѣчемо вѣровѣти ... рѣхлѣ(и) воро(ж)ка(м) оувѣрим кѣды бѣдѣ(т) баламоутити (1645 *УЄ* №32, 70); свѣтомъ баламутити - баламутити, крутити свѣтом, обдурювати: На остатѣку чынитъ зменѣку о каленѣдару новомъ. И тамъ покажетѣся, же ани нового, ани старого не резумсѣтъ, а тѣлько свѣтомъ баламутитѣ (Вільна, 1599 *Лит.* 517).

2. Наговорювати, вигадувати, плести: I *szło* *ta* *bisowa* *doczka* *bałamutyt* *łuboy* *menie* *tutaki* *nie* *baczyt* (Раків, поч. XVII ст. *Траз.* 2).

БАЛАМУТНЫЙ прикм. Брехливый, неправдивый, обманный: многие зъ нихъ зъ монастырѣй поутекавши, а ставшиєсѣ бегунами, тѣлко гроши баламутными повѣстѣми собираютъ (Рожанка, 1598 *Л. Пот.* 1023); аньтихре(ст) ричи(т) своими клѣтвами ѡбѣ(т)ницами ... и и(н)шими баламу(т)ными вымы(с)лами своими (XVI ст. *КАЗ* 631 (на полях)); И такъ тою проклѣстою ересю своєю, сѣце неслыханою, Русь поблазнилъ, же сѣго книжкамъ баламутнымъ лѣпѣй, нижъ свѣнгеліи, вѣрягъ! (Вільна, 1608 *Гарм.* 180).

БАЛАМУТНЯ, БАЛАМУТНА, БАЛАМУТЪНЯ ж. Те саме, що баламутство: Если же пришолъ антихристѣ, чыли сѣго ещѣ ожидати масѣгъ, — абысь потомъ, будучи геретѣческими баламутнями уведѣный и сподѣваючиєсѣ, же папѣжъ естѣ антихристомъ, власного неправдивого антихриста ... не прогледѣлѣ (Вільна, 1595 *Ун. гр.* 149); але тѣлько

тщеславия, пыхи и надутости полни, а небылицы змышляючи, баламутню ся бавятъ (Рожанка, 1598 *Л.Пот.* 1017); прѣто(ж) то синодо(м) звѣтиса не мѣже(т), але все есть фрѣшкою баламѣтнѣю, блазѣнство(м) (Острог, 1598-1599 *Апокр.* 58); Комужъ тутъ лепей верыти: чы Филиялстовой баламутни, чы ... листрыкейскому ихъ соборови, которымъ затлумляючы правдивый Флорентийский соборъ, фалшивый якисъ ... подкидають? (Вільна, 1599 *Лит.* 965); вѣдаю же то сѣтъ фрѣшки и баламѣтнѣ поганьскіе (поч. XVII ст. *Проп. р.* 203 зв.); якуюсь баламутню и небылицу о томъ соборѣ недавно въ друку выдали (Вільна, 1608 *Гарм.* 179); Таа лжѣ: Клѣмство, блѣдъ, лганье, баламѣтна (1627 *ЛБ* 59).

БАЛАМУТСТВО с. Брехня, онуكانство, баламутство: слышале(м) вправдѣ лечъ такъ веле е(сѣ) баламѣ(т)ства ижъ не вѣдати комѣ вѣрити (к. XVI ст. *Розм.* 23 зв.); Не все ли отъ молодости ажъ до старости нынѣшнего часу въ сварахъ, тяжбахъ, судахъ, правахъ, практыкахъ, лжехитростяхъ, абы баламутствомъ ближнего звитежилъ, животъ свой проводили и нынѣ провожаютъ? (1603 *Лит.* 101); ѡтрѣби(и) по(л)мѣ(р)ковъ 3 ѡ(т) шко(л)но(и) фѣры продале(м) ... ѡстато(к) до коне(ч)нѣ(и)шого и(х) баламу(т)ства завѣси(ли) (Львѣв, 1622 *ЛСБ* 1049, 2 зв.).

Див. ще БАЛАМУТНЯ.

БАЛАМУТЬ, БАЛАМУДЪ ч. Онуканець, баламут, крутій: Шго са трафило и то(му) баламѣтови исидорѣ м(л)ромѣ ... емѣже вм(с) подражатели естеса стѣли (1598 *Виш. Кн.* 277); вѣди(т) ми са же бы на хоути остѣти мѣсѣли, а поготовью тепѣрь вѣдаю пѣвне же зостѣнѣтъ, такъ посполіте баламѣто(м) кѣрка на костелѣ показѣю(т) (Острог, 1598-1599 *Апокр.* 198 зв.); Смотрижъ, хрестияньский брате, яко ся тотъ баламутъ не чуеъ, и самъ себе своимъ козикомъ пилаеъ? (Вільна, 1599 *Лит.* 805); ри(х)лѣй заправ(л)ы ты(м) баламоутомъ оувѣримо тое же яко же ты(м) воро(ж)кам (к. XVI ст. *УЄ* № 31, 135 зв.); Не слухай же тыхъ баламутовъ, которые тобѣ вдают, ижбы тамъ церковъ божія правдивая мѣла быти, где влада свѣтская з духовною змешалася (Львѣв, 1605-1606 *Перест.* 56); Бладѣвый: Соуесловный, сватотлѣвый, проужномѣвный, лгѣрь, баламѣтъ (1627 *ЛБ* 11); falsidicus баламѣ(д) лыга(р) (I пол. XVII ст. *Сем.* 82).

БАЛАНДА ч. *Діал.* баланда "пудний балакун; незграбна людина". Вл. н.: Ѡсигъ бала(н)да (1649 *РЗВ* 363 зв.).

БАЛБЕРЪ *див.* **БАЛВЕРЪ.**

БАЛБѢРЪ *див.* **БАЛВЕРЪ.**

БАЛВАННИЦА, БАЛЪВАНЪНИЦА ж. Язичницъка святиня: тоюжъ милостью и васъ геретикове милуютъ... а ваши церкви балъвагъницами называютъ (Вільна, 1599 *Лит.* 977).

БАЛВАНОКЪ ч. Невеликий ідол, божок; бовван: Ѡсоблѣве напро(л) ѡ Іѡдѣ Маккавѣю, который въ Иѡиѣ Крѣла великого мѣстѣ, кгда мѡ(л) ... ѡ(т) непріятелей побитый и посѣченый вѣдѣ(л), и пѣзѣхи и(х) вытрѣсѣючи, захѣванный балвѣнки понаходи(л), зѣразъ дла очищѣна ... грѣхѣ ... спорадилъ ѡфѣрѣ (Киѣв, бл. 1619 *О обр.* 106).

Див. ще БОЛВАНЕЦЪ.

БАЛВАНСКИЙ, БОЛВАНСКІЙ, БОЛВАНЬСКИЙ *прикм.* Поганьский, язичницъкий: іѣрѣ же бы(сѣ) оу велико(м) розмышлѣньи. и в тоузѣ ... што его наоую слава(т) х(с)а ба. а болваньская честь погибѣе(т) (1489 *Чет.* 59 зв.); Іерусалимъ и королѣ его ...которые поганского балванского шаленства перѣшли безсѣюстями своими, которіи, зѣ балванскихъ ѡферѣ радуючися, чародѣйствомъ вшелякимъ, ворожками и пѣаіимъ вѣщованемъ обходячися, чого напротивъ самого Бога навѣчмышляли! (Киѣв, 1621 *Коп. Пал.* 836); Велѣсѣрь: болвѣнскій плѣцъ, або сѣно, держѣвца лѣски (1627 *ЛБ* 193).

БАЛВАНЪ, БОЛВАНЪ, БОЛЪВАНЪ ч. 1. (*не-р християньске божество*) ідол, божок, бовван: люди ... почали грѣшно и незаконно жити, идоломъ и болвано(м) слѣжити (1489 *Чет.* 18); А была тая долина Єрозолиме гдѣ стерва и и(н)шіе плюга(в)ства вывожено и для того тое мѣ(сѣ)цо в обридло(сѣ) пришло и(ж) та(м) перве(и) балвохва(л)ици де(т)ки свои Молохови балвану ѡферовали палили (Хорошѣв, 1581 *Є. Пег.* 5 зв.); истѣканѣ, вѣлитый болъвагъ (1596 *ЛЗ* 51); пыгаю што розѣмѣеъ, о ѡномъ оуріи навышшомъ иерѣю, который за ахѣза к(р) блтарѣ зѣдѣвалъ, на котѣромъ самъ и с короле(м) балвѣномъ асирійскимъ ѡфѣровалъ (Острог, 1598-1599 *Апокр.* 63); кланалася въ той горѣ бо(л)вано(м) а не бѣу (к. XVI ст. *УЄ* № 31,

69 зв.); що за тёмно(ст) была и соломѡнова, же ... ба добродѣа своего ѡ(т)стоупѣвши балвано(м) ѡфѣры приносѣлъ? (поч. XVII ст. *Проп. р.* 188 зв.); Такъ поганскѣи рѣтины, и(ж) дѣмонскѣи балваны были, ѡ(т)вѣржены ты(ж) (Київ, бл. 1619 *О обр.* 24 зв.); Комедіи обычаемъ поганскимъ отправляютъ. Образы истуканныя, мѣсто малеваныхъ, мають, обычаемъ балвановъ языческихъ противу св. Отець (бл. 1626 *Кир. Н.* 27); Веелсеѣфѡнгъ: Болванъ вѣтрѣ полнѣчного, потаѣмны(и) зѣркала, або одрѣжѣте(л) полнѣчны(и) (1627 *ЛБ* 192).

2. (статуя із зображенням нехристиянського божества) ідол, кумир, бовван: У Афинехъ много множество болвановъ было (Супрасльскій монастир, 1580 *Пис. пр. лют.* 61); выдачи то нѣмцы послѣдшѣнства папѣ(з)ского зобравшиса с процесією ... и з великимъ вѣтесаны(м) балвано(м) вмѣсто кр(с)та г(с)дна, вѣдле ... обычаю вы(ш)ли (Острог, 1598 *Ист. фл. сн.* 36 зв.); а инши люде ... жебы са не кланали ... бо(л)вано(м) золоты(м) и сребренымъ мѣденым и камены(м) и деревены(м) которы ани видети могу(т) ани слыше(т) ани ходити (XVI ст. *КАЗ* 621); и(х) [поганъ] боговъ ... ро(з)ныѣ звѣрѣта тагидли, балванъ-сатоурно(в) оужѣ; бахѣсовъ тигры (поч. XVII ст. *Проп. р.* 199 зв.); болвана оногѡ на землю звергла и скрушила (Львів, 1605-1606 *Перест.* 45); Зачи(м) не ѡ томъ е(ст) рѣ(ч), але ѡ рѡзнѡсты междѣ ѡбразѡ(м) на табліици малѡванны(м) и между вѣтесанны(м) балвано(м) (Київ, 1621 *Кон. Пал. (Лв.)* 31); Не дѣйнишъ собѣ балвана, албо рѣтогѡ ѡбразѣ, ани жадногѡ подобѣнства ты(х) рѣчѣй, которы сѣтъ на нѣбѣ вѣзгорѣ, и // которы на земли нѣзко (Львів, 1646 *Зобр.* 83-83 зв.); А такъ весь лѡдѣ вшо(л) до дѡмѣ Саала и зѡбрили егѡ, и олтари и балваны егѡ поламали (серед. XVII ст. *Хрон.* 332);

(надгробный знак) статуя: собра(в)ши попѣ(л) и ко(с)ти я(к) бы(л) ѡбыча(и) ѡ рымя(и) стары(х), в трѣ(и)ву (в)ложили, та(м) же пото(м) бо(л)ва(и) ... по(с)тавили (1582 *Кр. Стр.* 86).

БАЛВЕРЧИКЪ, БАЛВЕРЪЧИКЪ, БАЛВИРЧИКЪ ч. 1. Те саме, що балверъ: черевики и капыци того балверъчика найшли подѣ лужкомъ (Луцьк, 1596 *АрхЮЗР* 8/III, 474); опатрѣный Войтехъ столяръ через ... шляхетного Криштофа Щуку, на того балверчика ... жаловалъ (Там же); самъ отец владыка ...

взявши ножици, голову на чотыри стороны сам стрыг, а потомъ балвирчикови ... стрычи казал (Володимир, 1601 *АрхЮЗР* 1/VI, 312);

помічник або ученъ перукаря (голяра): оногѡ безъ вшелякое причины оголилъ и балвирчикови потомъ казалъ голити (Володимир, 1603 *АрхЮЗР* 1/VI, 339).

2. Вл. н.: Стапиславъ ... балверъчикъ (Луцьк, 1596 *АрхЮЗР* 8/III, 475).

БАЛВЕРЪ, БАЛБЕРЪ, БАЛБѢРЪ, БАЛВѢРЪ, БАЛЪВѢРЪ, БАРБЕРЪ, БАРБѢРЪ, БАРВЕРЪ, БАРВИРЪ, БАРВѢРЪ ч. (смп. *barbierz, balwierz, фр. barbier*) 1. заст. Цирульник: Ремесники Кравъцовъ в месте г(с)дрѣ(и) домовыхъ ѣ ... ба(р)вѣ(р) ѡди(и) (Володимир, 1552 *ОВол.* 3. 201 зв.); по вы(и)стыю кнѣзя булыги с тоѣ светлицы по(д)ня(л) есми ... пана келемета // ѡкру(т)не зранѣно(г) ... и по ба(л)бера по(с)лали есмо (Володимир, 1572 *ЖКК* II, 31-32); панъ Ива(и) Бо(р)зобогаты(и) ... у мене тую па(т) па(и)цыро(в) кѣва(л)товне в господа мое(и) в У(р)бана, ба(л)вера, взалъ и ещѣ мене самого бити хотѣлъ (Луцьк, 1573 *ТУ* 155); а кгда ... обачили, же балбѣръ Горуховский не может ему досытъ учинит и помочи, послали по лепшого балбѣра (Луцьк, 1583 *АрхЮЗР* 8/III, 375); тот балвѣръ ехати не хотѣл (Там же, 381); Бо и ба(р)вѣръ кгда бы хѡро(г) во еди(и) днѣ лѣчи(л) а в дрѣги(и) занѣдба(л), мѣсто злѣче(и)я в болшукѣ бы хѡробѣ его припѣрави(л) (Львів, 1587 *ЛСБ* 87, 6 зв.); и ничого... ѡпоминатиса не маю а(ж) ли на ба(р)вѣра и на справѣ а(ж) до вылече(и)я моего давано и досы(т)ся стало (Житомир, 1609 *ЦДІАК* 11, 1, 5, 43 зв.); у балвира Рачѣковскаго... мимо тую госпѡду идучы, перед воротами... заспивали, хотѣчы ялмужъну отрымат (Луцьк, 1639 *АрхЮЗР* 1/VI, 754); призвала барвѣра, и оголи ѣ пленицѣ волосѡвъ егѡ (серед. XVII ст. *Хрон.* 187).

2. Вл. н.: Якубъ барбѣръ (Луцьк, 1583 *АрхЮЗР* 8/III, 386); Я(с)ко ба(л)бѣръ (1649 *РЗВ* 45); Ярема Ба(л)вѣръ (Там же, 392 зв.).

Див. ще **БАЛВЕРЧИКЪ.**

БАЛВИРЧИКЪ *див.* **БАЛВЕРЧИКЪ.**

БАЛВОФАЛСТВО *див.* **БАЛВОХВАЛСТВО.**

БАЛВОФАЛЦА *див.* **БАЛВОХВАЛЦА.**

БАЛВОХВАЛСТВО, БАЛВОФАЛСТВО, БАЛ-

ВОХВАЛЬСТВО, БАЛХВАЛСТВО, БОЛВО-ХВАЛСТВО *с.* (*смп.* *bałwochwalstwo*) ідоловірство, ідолопоклонство: Што если естъ балвофалство, яко герстыкове мовятъ, тогдыжъ папѣжъ не толко жебыся мѣль надо вси боги и светые выносити, але ся и Богу и светымъ под[д]аесть, а не толко болвановъ фалити не заказуетъ (Вільна, 1595 *Ун. гр.* 153); папѣжа за христа мѣти то ест балхвалство (поч. XVII ст. *Вол. В.* 73); Мно́го кроле(в) было ... которіи не бы(ли) годни того абы што ѿ ни(х) писано, абовѣ(м) загаси(в)ши сло́во Бжїе, до болвохва(л)ства са вѣргли (Львів, поч. XVII ст. *Крон.* 14); двоакій ме(ч) намъ подае(т): єдинъ противъ балвохва(л)ства гото́вый ѿбнажо́ный, а дрѣгый противъ незбо́жного... недо-вѣрства зготова́ный (поч. XVII ст. *Проп. р.* 138 зв.); по ѿно(м) то чюжоло(з)ствѣ и забійствѣ, пото(м)ковъ его бал'вохва́льство, могла загладити и покрыти ѿ(т)цев'скаа его па́ма(т)ка (Острог, 1607 *Лѣк.* 101); Азали, ... не явное естъ балвохва́льство Дѣревѣ, зѣлотѣ, и сребрѣ кланатиса (Київ, 1632 *МКСВ* 277).

БАЛВОХВАЛЦА, БАЛВОФАЛЦА, БАЛВО-ХВАЛЦА *ч.* (*смп.* *bałwochwalca*) ідоловірець, ідо-лопоклонник: А была тая долина Єрозолиме где стерва и и(н)шіе плюга(в)ства вывожено и для того тоє ме(ст)цо в обридло(ст) пришло и(ж) та(м) перве(н) балвохва(л)ци де(т)ки свои Молохови балвану ѿферовали палили (Хорошів, 1581 *Є. Нег.* 5 зв.); Бо тежъ насъ такимижъ балвофалцями, а еше спрос-нѣйшими, нижъ папѣжыниковъ, зовутъ (Вільна, 1595 *Ун. гр.* 146); если бы балвохва́лца лаванѣ, часоу неволѣ іакововы не продѣлжилѣ, жадегъ бы не вѣдалѣ, якъ іаковъ рахїль любїлѣ (поч. XVII ст. *Проп. р.* 157); Христїане правовѣрныи покло(н)ницы и оучтївость ѿбразомъ с(т) выража́ючїй, не сѣ(т)... балвохвалцями (Київ, бл. 1619 *О обр.* 7).

БАЛВОХВАЛЬСКІЙ *прикм.* Поганський, язич-ницький: манасїа, котѣрыи... црков' замкну́лѣ, а ба(л)вохва́льскїе слоу(ж)бы на ѿщѣка(н)є людїй на(з)быть вывы(ш)шїи(л), и зо всѣ(х) кроле(в), їле и(х) было пере(д) нимъ былѣ не(з)божїгѣйшїимъ (Острог, 1607 *Лѣк.* 25).

БАЛВѢРЪ *див.* **БАЛВЕРЪ.**

БАЛДА *ч., розм.* Балда. Вл. н.: я дей, водле

росказаня... пана моего, з бояры полонскими Иваном Гарабурдою а Иваномъ Балдою, тыи вси шкѣды... списавши, и то на вряде замку Луцком оповедал (Луцьк, 1561 *АрхїОЗР* 8/VI, 100).

БАЛЕНЯ, БАЛѢНА *ж.* (*лат.* *balasna*) кит: И на-первѣй, повелѣ бгъ водѣ; да изведе дїпоу живоу, рїбы, кїтовъ великих' и ба́лень множество и гадѣ вса́кїй въ водахъ (Почаїв, 1618 *Зерц.* 13); *balana* балѣна рїба (I пол. XVII ст. *Сем.* 35).

БАЛИКЪ *ч.* Балик. Вл. н.: Романъ баликъ (1649 *РЗВ* 200).

БАЛКА¹ *ж.* (*ар*) балка. У складі вл. н. **Грузька балка:** Волевачевскїе байраки, якихъ меємъ восемъ... зъ нижнїей головы, въ зїшли ѿт жбира, гдѣ могила, и ѿт Грузкой балки... - то все синовї моему Андрею и петсѣтѣ копѣ грошей (Чигирин, 1600 *ЧИОНЛ* VIII-3, 14).

БАЛКА² *див.* **БАЛЬКА.**

БАЛОВАТИСА *дієсл. недок.* (*покриватися хви-лями*) хвилюватися: далѣко мѣре пекє(л)ное балоуєт'са и мрѣкомъ покрываєт'са (Устрики, I пол. XVII ст. *УЄ* №29515, 158).

БАЛСАМОВЫЙ, БАЛСАНОВИЙ *прикм.* Бальзамовий, бальзамний: ѿбонанїє якъ мно́го тагнє(т) во́н'ностїй, заживаєтъ крокосовъ и балса́мовы(х) кро́пелекъ шоукаєтъ? (поч. XVII ст. *Проп. р.* 175 зв.); іѡсифъ... плащенїцѣ коупїл' и ма́стами ба(л)-са́новыми тѣло пома́залѣ (Устрики, I пол. XVII ст. *УЄ* №29515, 100); Абы тїє, котѣрыє пома́зѣются, были бл҃гоуха(н)ные бгви // для чого, еслїбы мїро было выве(т)рѣлое, та́къ, жебы запа́хѣ ба(л)са́мового не было чо́уть (Львів, 1645 *О тайн.* 28-29).

БАЛСАМЪ, БАЛЪСАМЪ *ч.* (*лат.* *balsamum*, *гр.* *βάλσαμον*) бальзам: а когда не моглѣ еси вшетечнїй, своєй жа(ж)дѣ догодити, то чини(лѣ) еси сѣбѣ при(с)маки ... то бѣди(н)ками ѿбытими, то квѣтками па(х)нѣчими, ля(з)нями, ба(лѣ)самами, мѣзикою, спѣваками и иними играми, до нечистости спосо́бными (Чорна, 1629 *Дїал. о см.* 272); Естѣ оліва з' балса́момъ змѣшанаа, до которыхъ и їншыи олѣйки палинѣчыи примѣшѣвѣются для бл҃гоуханїа (Львів, 1642 *Жел. О тайн.* 6); И такъ Тѣло Гнє, Іѡсифъ съ Никѡдїмомъ пома́зали, ма́стїми доро́гими; ба(л)са́мо(м), и измїрною (Чернігів, 1646 *Перло* 95 зв.).

БАЛСАНОВЫЙ див. БАЛСАМОВЫЙ.

БАЛТА ж. (тур. *balta*) (сокира, насаджена на довгий держак) діал. балта: тых всих верхуменованыхъ студентовъ своихъ оружно, с кордами, шаблями и балтами для взятя к'валтомъ ... з монастыра и з школы брацкое выправили (Луцьк, 1627 *АрхЮЗР* 1/VI, 593).

БАЛУШИТИ дієсл. недок. (пол. *bałuszyć*) версцати, галасувати: *Dyla toho tobi powidaćiu nie bałuszy* Bo wózmiesz kiom za vszy (Раків, поч. XVII ст. Траз. фотокоп. 3).

БАЛХВАЛСТВО див. БАЛВОХВАЛСТВО.

БАЛЬВЪРЬ див. БАЛВЕРЬ.

БАЛЬКА, БАЛКА ж. (стп. *belka, balka, нвн. Balken*) (дерев'яна колода) балка: Ср(л)це основанію на совѣсти разѣма яко тын'кованіе вапліеное камс(н)нои стѣны, яко вазаніе и бал'ки в' бѣдованію моіцне знатые, фѣаніе не росто(р)гноу(г)са (Острог, 1599 *Кл. Остр.* 203); Хто во гниломъ похиломъ домѣ жити зезволигъ ... Гды обачить ... Бал'ки трещатъ, а весь домъ зовсѣмъ оупадаєтъ Хто з розѣмныхъ в' таковыхъ рѣйнахъ зостаєтъ (Вільна, 1620 *Лям. К.* 17); *Образно*: тотъ огонъ, ба(л)кѣ ока видѣрнего выймѣючи, очищаєтъ розѣмъ (Вільна, 1627 *Дух. б.* 229).

БАЛѢНА див. БАЛЕНЯ.

БАЛЯСЫ, БАЛАСЫ мн. (пол. *balas, ім. balaustro, фр. balustre, лат. balaustum*) (стовпчики для балюстради) баляси: узяли ... балясы ку охандству замку купленые, столы флядровые (Житомир, 1590 *АрхЮЗР* 3/I, 25); за два(л)цатъ баласовъ далє(м) гроши(и) м. (Львів, 1616 *ЛСБ* 1047, 6 зв.);

круглий стовпчик: у Грудины дерева з іменътара сила, и балясы у Савки Кубрака вси засѣтал огнъ, возный (Луцьк, 1649 *АрхЮЗР* 3/IV, 158).

БАНДОЛЕТЬ, БАНЬДОЛЕТЬ ч. (пол. *bandolet, фр. bandelette*) 1. Перев'язъ для шаблі: побрал ... пистолетовъ индѣрляндскихъ два, за золотыхъ тридцет шестъ; баньдолетовъ долгихъ индѣрляндскихъ два, за золотыхъ шестдесят (Луцьк, 1632 *АрхЮЗР* 1/VI, 654); у Матиаша, слюсара замъкового, взяли пару баньдолетовъ, цыны фунтовъ пять, колодокъ двадцать (Луцьк, 1650 *АрхЮЗР* 6/I, 569).

2. Палаши: тамъ же одняли протестуючому баньдолетъ, который се сталъ золотыхъ тридцати

(Володимир, 1649 *АрхЮЗР* 3/IV, 229); взял ... баньдолетъ за золотыхъ шестнадцат, лукъ турьскій з лубемъ гавътованымъ (Луцьк, 1649 *АрхЮЗР* 3/IV, 308).

БАНЕЧКА ж. Баночка: У олтару престолъ и жертвникъ, миска на дару чирвоная, банка глиненная зъ виномъ, банечка и гадка миденая, што воду носятъ, маленкие (Луцьк, 1583 *АрхЮЗР* 1/I, 183).

БАНИТКА, БАНИТЬКА ж. Вигнанка: Того(ж) рокѣ ... далє(м) ѡчеви(с)те в рѣки самомѣ ... Стефанѣ немирыча позо(в) ...// ѡ перехова(н)с и ме(ш)ка(н)с споко(и)ное ма(л)жо(н)ки своеє ... яко банитъки с пово(л)ства пна Ивана Ко(р)дыша ѡ чо(м) то(и) позо(в) писаны(и) ... ширє всю рє(ч) и жалобѣ в собе ѡписѣтъ (Житомир, 1609 *ЦДІАК* 11, I, 5, 51-51 зв.); Яко се выше(и) Поменилю тоє мо(і)ное є(к)зєкціи взглядо(м) спо(л)кова(н)я з нею ма(т)кою своею яко вѣ(ч)ною бани(т)кою (Житомир, 1624 *ЛНБ* 5, II 4058, 69 зв.).

БАНИТЬ, БАНЬНИТЬ, БАНѢТЬ ч. (стп. *banita, banit, ім. bandito*) вигнанецъ, *заст.* баніт, банит, *рідко* баніта: помененый Кидройтъ зо всихъ панствъ выволагъ и вѣчнымъ банитомъ єсть (Люблін, 1597 *АрхЮЗР* 1/VI, 127); А нех Богу дякуєтъ, же его што срожного не поткало, яко выклятого и баньнита, Божымъ и свецкимъ правомъ осужденънаго! (Вільна, 1599 *Лит.* 971); на которыхъ рочкахъ позванный задавалъ поводи, же локумъ станды поводъ метъ не можєтъ, указуючи то, же єсть банитомъ (Луцьк, 1608 *АрхЮЗР* 1/VI, 382); Великий ѡ(н) законодавца ...// тоє далъ, абы марнотравцы, прє(з) вє(с) вѣ(к) в ганѣ были або банѣтами (поч. XVII ст. *Проп. р.* 289-289 зв.); Противники мусятъ зъ плацу уступовати а за баниты, то єсть за поконаніи и осуженіи и проклятии себе узнати (Київ, 1621 *Кон. Пал.* 910); возъны(и) ... ѡбъволагъ ... приводєчи то всѣмъ до ведомости абы с ... позъванными яко банитами и правомъ перекопанными жадного спо(л)кѣ ани ѡбъцованя не мали (Люблін, 1647 *ЛНБ* 5, II 4069, 122 зв.).

БАНИЦІЯ, БАНИЦІЯ, БАНИЦІЯ, БАННИЦІЯ, БАНѢЦІЯ, БАНѢЦІЯ ж. (стп. *banicja, фр. bannir, слат. bannitio*) (позбавлення людини громадських прав і вигнання її з крайи) *заст.* баніція: за тымъ прощюно, абы отъ того переводу инстыкгаторского и скарбового волюнымъ нинешнего

Михайла Ратомского учинено, баницию зъ него знесено и одъ плаченъя пяти тысячей гривень вызволено (Варшава, 1597 *АрхЮЗР* 8/V, 279); за спротиве(н)емъ суду земьского па(н) воевода ѡтосла(н) бы(л) на баницю (Київщина, 1600 *ККПС* 149); А та(к) мы видячи таковое забороне(н)є двяза(н)я преречено(г) ... пна крако(в)ского, яко спротивного и права непослушного на да(л)шую екзекцью то є(ст) баниции вывола(н)я с короны по(л)ское ... до трибуналу любє(л)ского ... ѡдослали є(с)мо, и ты(м) листо(м) наши(м) ѡ(т)сылає(м) (Вінниця, 1605 *ЛНБ* 5, II 4051, 111); Они [Терлецькій і Іпатей] ... // ... пустили межи нихъ ... кїи, посторонки, ланцухи, турмы, инквизиції, мандаты, баницїи и иныи мученїя и трапеня (Київ, 1621 *Коп. Пал.* 1064-1065); гды(с) ѡслышало, и(ж) жорави(н)ски(и) (взгледо(м) знесеня банѣй с него запо(з)вавши на трїбуналъ) насъ vzdаль: на те(н) часъ в(з)гледо(м) пра(к)ти(ки) бы(д)ло(в)-ско(мѡ) з(л) 1 (Львів, 1633 *ЛСБ* 1052, 7 зв.); до ме(с)та брѡилова ... и(х) м(л) Пано(в) Голѡбовъ ... для ѡ(т)биранъя добръ ... во(з)но(г) з шля(х)тою посыла(л) ѡ што ю(ж) и баниця на и(х) м(с)тя(х) ѡ(т)рымана и пѡбликована была (Житомир, 1642 *ЛНБ* 5, II 4064, 84); судъ ... // ... возьного сѡдового ... адама куновьского до ѡбъволапъя и публикованъя тоє баниции придаєтъ (Люблін, 1647 *ЛНБ* 5, II 4069, 122-122 зв.); тую справу на далъшую водъле права посполитого, то єсть на всказанъе на позваныхъ вины банниции и ее публикации до суду головного ... отсылаєтъ и термин за припозвом ... заховуєтъ (Володимир, 1650 *АрхЮЗР* 3/IV, 467); баницию на себе носити — бути засудженним на вигнання, зазнавати банїції: за которымъ декретомъ тотъ Григорей аболи Гедионъ Болюбан сталъ се банитом и выволапцемъ, а легце себе важачи право посполитое и з него тую баницю на себе носечи, ни за што се не маючи (Варшава, 1600 *АрхЮЗР* 1/VI, 285); баницю на себе одержати — бути засудженним на вигнання, зазнати банїції: А є(с)ли бы(м) я а(л)бо пото(м)кове мои права не по(с)лушни были и баницю на себе ѡде(р)жати допу(с)тили теды жа(л)ного по(д)несєня с канцеляриє(и) его к(р) м(л) брати не маємо (Вінниця, 1620 *ЛНБ* 5, III 4057, 32); вина баниции *див.* ВІНА.

БАНИЦЫЙНЫЙ *прикм.* Який стосується банїції. вина баницыйна *див.* ВІНА.

БАНИОВАНИЯ *с.* Судове покарання людини банїцією — вигнанням з країни: Третїи способы, которыми тую дискордію форитують суть тыи: церквей зъ имѣньемъ однятъе, набоженства забороняне ... баніования, вязєня духовныхъ (Київ, 1621 *Коп. Пал.* 1114).

БАНКА, БАНЬКА *ж.* 1. (скляна, металева і т. ін. посудина) банка, слоїк: пришѣла к' немоу жѡна котораа то ма́ла алавастръ мира (банкоу олѣю) (1556-1561 *ПЄ* 183 зв.); и вышю(л) пє(р)ши(и) и выли(л) баньку свою на землю (XVI ст. *КАЗ* 640); У олгару: престолъ и жертovníкъ ... банка глиненная зъ виномъ (Луцьк, 1583 *АрхЮЗР* 1/I, 183); Чвѡнецъ: Бѡнка, ѡлївнаа сѡдї(н)а, фѡска, флѡша (1627 *ЛБ* 156); И взѡлъ Самоїлъ бѡнкѡ олївы и вѣлилъ на головѡ єгѡ (серед. XVII ст. *Хрон.* 208); Бѡнка: Ampulla, [C]istula (1650 *ЛК* 424); банка лазєбная — посудина для наливання олїї в лампу: Ячѡйце: Бѡнка лазєбная, сѡдїна гѡжая кѡ наливанїю олївы в' лѡмпѡ (1627 *ЛБ* 161).

2. *перев. мн.* (грушовидні скляночки для виклику припливу крові) банки: Начрѣтаваю, ваю, Изваю ... дрѡкѡю, ѡлбо ба(н)ка́ми крѡвь пѡцаю (1627 *ЛБ* 164).

БАНКЕТОВАНИЕ *с.* Бенкетування, розважання: досы(т) тѡ єсть заправды до весоло(г) банкетована (к. XVI ст. *Розм.* 14); Богѡчъ на ко́ждый день гѡйне оуживѡючи, веселїл'са, ... // ... роскошѡвалъ, и тѣшил'са, все свое старѡнїє на цѣтахъ коштѡвны(х) ... и на штодѣнномъ банкетованїю засадївши (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 597-598).

БАНКЕТОВАТИ *дієсл. недок.* Бенкетувати, розважатися: гды в домоу ... адама вѣсєлю в рѡскоша(х) ра́йскїхъ банкетовѡли, ѡто спрѡдка вѣтръ грѣха ѡ(т) пѣкла повстѡлъ (поч. XVII ст. *Проп. р.* 192); Назавтрѣе, скоро день вѣ дорогу, упрошаєтъ зъ собою и Богурипского и на своемъ возѣ завозитъ его до Фалимичъ, гдѣ дїїй колко зъ нимъ банкетовавши, его отпустилъ (Київ, 1621 *Коп. Пал.* 1061); Сънаслаждаюса ... Банкетѡю (1627 *ЛБ* 127).

БАНКЕТОВАТИСА *дієсл. недок.* Бенкетувати, розважатися: Дозна́ли того на собѣ сы́ковѣ блїже(н)ногѡ Іѡва, ко́торыи банкетѡючиса оу старшѡгѡ брата з' жо́на́ми // своїми по(д) часъ самѡи оутѣхи ѡ(т)

завале(н)а до́мѣ мизѣрне погѣи́ли (Київ, 1646 *Мог. Тр.* 941-942).

БАНКЕТУЮЧИЙ *дієприкм. у знач. ім.* Бенкетник: ѡто бѣра якась // гвалтѡвнаа ... чѣѣри коуты до́моу розорва́ла, и всѣ(х) ба́нкетуючи(х) ... спо́лне прива́лила (поч. XVII ст. *Проп. р.* 191 зв.-192).

Див. ще БАНКЕТУЮЧИЙСА.

БАНКЕТУЮЧИЙСА *дієприкм. у знач. ім.* Те саме, що банкетуючий: нападаєт' Птоломей на п'аних' здраде́цко ... и такъ всѣх' банкетѡючихса позабѣ́алъ (Київ, 1646 *Мог. Тр.* 942).

БАНКЕТЪ, БАНКИТЪ, БАНЪКЕТЪ, БЕНКЕТЪ *ч. (стп. bankiet, нім. bankett, фр. banquet, іт. banchetto) бенкет, банкет: знать, же не ездять на банъкеты, ани на опилства, не на фалыне, ани на здрады (Вільна, 1599 *Лит.* 599); ѡ такомъ банкстѣ бѣдѣ здоровы пане ѡ(и)чѣ и папи матко (к. XVI ст. *Розм.* 23 зв.); то(т) ма́рнотравца то(л)ко ѡ бесѣда(х) злы(х) и банкѣта(х) пра́ви(л) (поч. XVII ст. *Проп. р.* 291 зв.); Той же самъ Црѣ́ одного часѣ, спросилъ до себе всѣ(х) сенаторовъ, и Па́новъ Цр(с)гвѣа своѣго на бані́китъ (поч. XVII ст. *Пчела* 5); На жа(л)ныѣ бесѣды неѣчтивыи, албо ба(н)кеты, жаде(н) ходити ... не має(т) (Луцьк, 1624 *ПВКРДА* I-1, 89); Пірі́нество: Пірь, ба́нке(т), ѣ́чта (1627 *ЛБ* 81); В то́й ча́сть, где хлѣ́оба свѣ́та сего ... где доста́тніи банкѣ́ты ... // ... где ме́рзкое мѣжелѡ́жество, в' пожа́дливости здра́дливѡй коха́ючіиса (Львів, 1642 *Час. Слово* 269 зв. - 270); Але ді́аволъ хі́траа покѣ́са ... пока́жегь прѣ́лест' своѡ, и ро́скошъ тогѡ свѣ́та; банкѣ́ти, па́нство ... и вса́кое грѣ́хотворѣ́ніе (Чернігів, 1646 *Перло* 120 зв.); *Образю:* С тыхъ мѣ́рь ѡ Константи́не тѣи ти Бесѣ́ды цр́квѣ да́етъ, зы́чачы, жебысь на обѣ́ды Нб(с)ныи былъ про́шонъ, и та́мъ честова́ный, за тогъ ба́нкетъ На́дки всѣ́мъ ѡ(т) тебе да́ный (Київ, 1624 *Па г. Долм.* 2);*

♦ **зробити бенкет** (кому) — провчити кого: Ой ты, мужу необачный! Зроби жонѣ бенкетъ смачный: Змажъ ю лоемъ зъ дхлого хорта, Ачей зженснѣ з шкуры чорта (Луцьк, 1575 *КС XXV*, 98).

БАНИКЪ *ч. 1.* Лазник, *діал.* банник: balncator, ба(н)никъ (1642 *ЛС* 100).

2. Той, хто допомагає лікареві вгирати мазі: geunctor, гіс, ба(н)никъ, помазате(л) (1642 *ЛС* 354).

БАНИЦІЯ *див. БАНИЦІЯ.*

БАННЫЙ *прикм.* Банний, лазневий: balnearis, balncari(us), ба(н)ный (1642 *ЛС* 100).

БАНОВАНЬ *ж. (мад. bán) смуток, туга, печаль: мовить Христось: токмитъ у сердци // члѣ́вѣку мирнусть и весѣ́ля, а мамонъ: токѣ́митъ журу и банованъ (XVI ст. *НЄ* 94-95).*

БАНЪ *ч. (стп. ban, хорв. ban) (назва дрібної монети) шеляг: ѡ то(ж) тоѣ все порѣ́чено пнѣ́ ма(р)кови грѣ́чинови ис пано(м) леско(м) и скри(н)ку це(р)ковнѣ́ую в которо(и) было на то(т) ча(с) пѣ́нази(и) це(р)ковны(х) дѣ́ золотыхъ и пу(л) гро(ш) и бановъ за ко(л)ко г(р) (Львів, 1579 *ЛСБ* 1033).*

БАНЪНИТЪ *див. БАНИТЪ.*

БАНЪТЪ *див. БАНИТЪ.*

БАНЫЦІЯ *див. БАНИЦІЯ.*

БАНЫЦІЯ *див. БАНИЦІЯ.*

БАНЯ¹, БАНА *ж.* Лазня, баня: слѣ́ги ... разо́жгопа баню стоя́щою на краи ѡ́зера то(г) (1489 *Чет.* 144); balncum ... бана (I пол. XVII-ст. *Сем.* 35); balncum, баня, омывате(л)ни́ця (1642 *ЛС* 100);

(міне́ральні дже́рела) купелі: забавивши́са тоу(т) трѡ́хы до васъ ѡ́ жѣны воро́чаюса, тоу(т) соу(т) сп(с)сі́телныѣ ба́нѣ и мѣ́лницѣ́ в ко́торы(х) мѣ́ютса чѣ́стыи и зѣ́занъны (поч. XVII ст. *Проп. р.* 175); Що значи(ш) на ѡста́то(к) ты коупе́(л) си́лоамскаа, або сажавко? Нѣ́чо́го заистѣ́ тѣ́лько сакраме́нта, тѣ́е бовѣ́(м) соу(т) іорда́нь, ба́ни, сажѡ́вки, чрѣ́воныѣ мо́ра, которі́е несе́мановъ грѣ́шны(х) и трѣ́доваты(х) ѡ́(т) приказы оу́лѣ́чають, а египта́нѣ́ потопла́ють (Там же, 194 зв.).

БАНЯ² *ж.* Християнський обряд хрещення: А братиі таковой, которые, зъ единогожъ семени Духа Светого пороженіи и единою банею Божественнаго порождения окрещени будучи, знову отродились (Рожанка, 1598 *Л. Пот.* 1001); Та́а Та́йна в' пі́смѣ́ стѡ́мъ ма́етъ розма́йтыѣ на́звиска в' гла́вѣ́ г до Ти́та называ́етса ѡ́дѣ́ Ап(с)ла, Ба́нею ѡ́(т) ро́ждѣ́ніа (Київ, 1646 *Мог. Тр.* 901).

БАНЯ³ *ж. (мад. banya) копальня солі: Слаті́на: Росѣ́лгъ, о́кнѣ́ где вода́ солонѣ́а, с' котрѡ́иса обл' ро́дитъ, ба́на, вежа́ (1627 *ЛБ* 116).*

БАНЯ⁴, БАНА *ж. 1. (опуклий дах, що має форму*

півкулі) купол, баня: оу острозѣ видѣли на цркви замковой на каждой банѣ по три свѣци горѣнціи (1509-1633 *Остр. л.* 132); в прѣмышлї кѣпила пїи манолєвая ... цвя(ч)ки и бля(х) на баню трыста (Львѣв, 1592 *ЛСБ* 1037, 2 зв.); А потомъ на церковь, гдѣмъ я былъ ся зачинилъ, до мене штурмуючи, съ пулгакѡвъ стріляли, баню на церкви, бляхами побитую, и муръ побили (Володимир, 1597 *АрхЮЗР* 1/VI, 135); Старый муръ по вышние окна збивши, весь верхъ на ново змуровали: самую баню и тые чєтыре бани около неї знову робили (поч. XVII ст. *КЛ* 82); въ справѣ ка(м)пѣяновѣско(и) выдає(м) на ратѣшны фр. 1:24 за направєна кватыры в банѣ ѡ(л)гарєво(и) жыдови фр. 20 (Львѣв, 1636 *ЛСБ* 1054, 18); поменєныє Шыльєвичъ ис Константымъ ... // оную [Ганьну] ... в здорєвую ѡстерегаючи, на баню сє церковную завєли (Луцьк, 1649 *АрхЮЗР* 3/IV, 332-333).

2. (глиняна, скляна або металева посудина для зберігання рідких та сипучих речовин) казан, котел; розм. баняк, банка: кня(з) ку(р)пски(и) // побра(л) ... ба(и) великихъ и малы(х) сє(м) (Володимир, 1578 *ЖКК* I, 133-134); котлы и банѣ горѣлчанє ... то все побрано (Луцьк, 1597 *АрхЮЗР* 1/VI, 161); тєды тоую коупель было в баню скланую вѣато и закопано было в лѣсѣ (к. XVI ст. *УЄ* N31, 60); взято Котловъ кѣхо(и)ныхъ двана(д)ца(т) ба(и) мѣдяныхъ пятьна(д)цѣть (Київ, 1635 *ЛНБ* 5, II 4060, 106); банѣ дванадцѣть горєлчаных межы сє(!) розобрали (Луцьк, 1650 *АрхЮЗР* 3/IV, 535).

3. (грушовидна скляночка для виклику припливу крові) банка: Cucurbita бана, ко(р)ба (I пол. XVII ст. *Сем.* 62).

БАРАКТЪ ч. (фр. baraque, ит. baracca) барак. Вл. н.: Иванъ Баракъ (1649 *РЗВ* 330 зв.).

БАРАНЕЦЬ ч. (молодий баран) баранєцъ, баранчик: [царь] посла рабы своѣ призвати нарєченєы(х) на бракы и не хотѣли прїйти и за(с) посла(л) другїи слѣгы а мѡви(л) и(м) рєцѣтє ты(м) званны(м), абовѣмъ южє ѡбѣ(л) мой гото(в) є(ст) и бара(и)цѣ южє оуко(р)мленныи поставленныи (к. XVI ст. *УЄ* N° 31, 168 зв.).

Див. ще **БАРАНОКЪ**.

БАРАНИЙ, БАРАНИ, БАРАНИЙ, БАРАНИЙ,

БАРАНИ, БАРАНИЙ, БАРАНИЙ, БАРАНИЙ прикм. (який належить баранові) баранячий: гдѣ было намазано кровью бораньєю тоу(т) аиґль не оумора(л) (1489 *Чет.* 171); от ста скур козловых и бараних грошей дванадцѣть (Вильна, 1568-1573 *ПККДА* II, дод. 559); пограбили ... ску(р) барани(х) два(д)цѣ(т) (Луцьк, 1595 *ЛНБ* 5, II 4048, 90); казал палити лѡй, кишкы баранѣи и быдлѣчє (поч. XVII ст. *Вол. В.* 100); скѣпилное вино, придавши к' немѣ крѣвє ... баранєи и малпїєи (Львѣв, поч. XVII ст. *Крон.* 7 зв.); Рѣгъ: якѡ кѣзѣй, баранѣй, корѡвѣй (1627 *ЛБ* 109); скѡры червѡныѣ баранѣѣ ... ѡфѣровѣти казалъ (Львѣв, 1646 *Жел. Сл.* 5 зв.); Оучинїи жь тѣжь прикрѣтѣ дрѣгѡє на нѣрхъ з скѡрѣ бараннихъ червѡно фарбовѣныхъ (серед. XVII ст. *Хрон.* 103 зв.).

(зроблений з хутра барана) баранячий: кожухи два бара(и)и(х) ... побра(л) (Київ, 1501 *ЦНБ* II 20651, 1 зв.); дає(тъ) ємѣ старѡста ... кожѣлъ барани(и) (1552 *ООвр.З.* 100); А на немъ само(м) зня(ли): сєрмягу ... кожу(х) барани(и) (Житомир, 1584 *АЖМУ* 127); и маєтѣно(ст) ... ты(х) по(л)дѣныхъ хрєтѣницки(х) ... пограбили // ... єрмякъ люнѣски(и) ... кожухъ барани(и) (Луцьк, 1595 *ЛНБ* 5, II 4048, 89-89 зв.); баранѣ кожѣ(х) (I пол. XVII ст. *Сем.* 151); пограбили ... // ... сокирѣ шлыкъ барани(и) поя(с) (Вінниця, 1634 *ЛНБ* 5, II 4060, 72 зв.-73).

Див. ще **БАРАНОВЪ**.

БАРАНКОВЫЙ прикм. Який стосуєтѣся баранця; такий, як баранєцъ: не казалюжъ бѡлѣше Ха в' ѡсѡбѣ баранковой малїѡвѣти, єно в' ѡсѡбѣ члч(с)кой (Київ, бл. 1619 *О* обр. 37);

який стосуєтѣся ѡфїрного баранця: и якъ на ѡ(и) ча(с) которого дѡмѣ порѡги кро(в)ю баранковой не помѣзано, та(м) первѡрѡ(д)ны(и) забївано (Вильна, 1596 *З. Каз.* 46); Росказа(л) Бѣ абы Жидѡвє двѣрныи порѡги, и ѡбѡи подѡѡи крѡвю баранковой помѣзали (Київ, бл. 1619 *Аз.В.* 209); Алє єнѣ и в' старѡ(м) Зѣконѣ фикиѣра тогѡ знѣкѣ в' ѡуживѣнїю ... была... //...Гды баранковой крѡвю порѡги и подѡѡи дѡмѡвъ своѣхъ людѣ Іилѣскїи помѣзыва(л) (Київ, 1632 *МІКСВ* 275-276).

БАРАНИЙ див. **БАРАНИЙ**.

БАРАНОВЪ прикм. Баранячий: лѣпшєє єсть послѣшенєство нижъ ѡфєры: и ѡуслѣхѣть лѣгѣй нижли ѡфєровѣти лѡй баранѡвъ (серед. XVII ст. *Хрон.* 216).

Див. ще БАРАНИЙ.

БАРАНОКЪ ч. 1. Баранець, баранчик, ягня: всіоды ... ѡбѣчишъ ... жертѡв'ни(к), на котѡро(м) ... офѣро(в)ниці барѡ(н)ки живѣе офѣрѣючи колѡли (Вільна, 1596 *З.Каз.* 42); тѣды нѣчого и(н)шого не розоумѣтса точило є(д)но ... якобы пр(с)го(л) на котѡро(м) то требніци ѡфѣроу чини(л) к(л)ы заколевали ѡни(х) бара(н)ко(в) (к. XVI ст. *УЄ* №31, 165); ѡвчаа кѡпель ... та(к) пазвѡна была, ижъ в' ней кѡпали баранки ... котѡрыи ... на ѡфѣрѣ Гдѣ Бгѣ мѣли рѣзати (поч. XVII ст. *Пчела* 50); агнєць: Барѡно(к), барѡнъ (1627 *ЛБ* 5); А коли се выпѡлнѡть дни очищѣнѡа єи, за сѣна або за дочкѣ принесе барѡнка рѡчногѡ на всесоженѣе (серед. XVII ст. *Хрон.* 119 зв.); У порівн. : Первѣй мѣлъ быти взгоржонимъ и ... утрапленнымъ, веденымъ на забите, яко баранокъ (Київ, 1621 *Кон. Пал.* 377); Хс Г(с)дѣ невиннымъ бѣдѣчи, якѡ // барѡнокъ, для грѣхѡвъ напш(х) и ѡ(т)-кѣпѣна оутѣрпѣлъ, и оумѣрлѣ (Львів, 1646 *Зобр.* 20 зв.-21).

2. Виріб з тіста у вигляді баранчика, що використовується у релігійному обряді; пасха: а ѡни пошо(л)ши нашіли ... и наготовили пас'хоу (то єсть барѡнка) (1556-1561 *ПС* 318); Але коли колєскъ одію припадалъ четвертыйнацѡтъ день луны мѣсяца первого, то єсть апрѣля ... светили пасху, на тотъ часъ, коли и Жыдове поживали своего баранка (Вільна, 1595 *Ун.гр.* 139); Бо ажъ во 14-ый день ку вечеру баранка и опрѣсноки починали ясти (1603 *Пит.* 45); баранокъ великодєшный (великодєный), великодєшный баранокъ, баранокъ великоднѣй — великоднѣй баранок; пасха: то та(м) барѣнька велѣкодєнаго жидове поживали (1598 *Розм. нап.* 6); Называетъ первый день опрѣсночный - не тотъ, въ который баранка великодєшного и опрѣсноки ясти починали, але день 10 луны мѣсяца перваго (1603 *Пит.* 45); Єв(г)листа выпиоуетъ ... якъ ты(ж) Хс, изидши великодєн'ного барѡнка, або агнєца, роздаєтъ оученикомъ своимъ тѣлю свое и кровь свою (1556-1561 *ПС* 317); та(м) была ... зготована го(р)ница и баранокъ великоднѣй оупечєно ... ведлє ѡбычаю жидовскаго (XVI ст. *УЄ Трос.* 51).

3. перен. Паства: реклѣ ємоу паси аг'нєцѣ мои (баранкы) (1556-1561 *ПС* 440 зв.); И далєй вилялєтъ

мовитъ: "не реклѣ (повєда) Хрыстосъ Богъ: "паси овцы Мос, паси баранки Мос", а єе только попрѡсту мовилъ: "Паси овцы Мос" (Вільна, 1599 *Ант.* 903); поневажъ якъ апостолове не были Петровыми баранками и овцами ... такъ и всѣ всего свѣта епископове - сполпастырѣ суть (Київ, 1621 *Кон. Пал.* 654).

4. Символ Ісуса Христа: чѡтыри ста(р)ши(х) ѡпали перє(л) бара(н)ко(м) (XVI ст. *КАЗ* 608); тыхъ котѡрыи зышли в' Бж(с)твѣнны(х) таємницахъ споминаємъ, и за нихъ пристѡпѣемъ, прѡсачи барѡнка прє(д)ложѡногѡ котѡрый свѣта грѣхъ зглѡждєтъ, але жебы ѡ(т)тѡль имъ нѣкакѡе было оутѣшѣнїє (Київ, 1625 *Кон.Ом.* 151); Ведєтъ бы на смѣртъ, скрѡмного Барѡнка; Мѣлого Сѣна; самъ Отѣцъ, и Мѡтка. ѡнъ тѣжъ Рѡдичѡвъ зѡразса зрѣкаєтъ: Свѣтѣ вмираєтъ (Львів, 1642 *Бут.* 10); И шѡлѣ до нихъ невинный барѡнокъ якѡ до ... волкѡвъ: и лѡгоднє ко(ж)дѡгѡ поздоровлѡючи посѡлѣство ѡцѡвское справѡвалъ (серед. XVII ст. *Хрон.* 60); баранокъ божїй - Христос: Іѡѡнъ свѣдчитъ: ѡто барѡнокъ Бжїй, котѡрїй глѡдитъ грѣхи свѣта (Вільна, 1627 *Дух. б.* 97); на томъ ѡлтарѣ былъ ѡфѣровѡнъ Барѡнокъ Бжїй, за грѣхи всегѡ мѣра, Іис Хс (Чернігів, 1646 *Перло* 136).

5. Бараняча шкіра: у Максима Гроба...колпакъ люонский, баранками подшитый, згїнулъ ему (Луцьк, 1617 *АрхїОЗР* 6/1, 386).

Див. ще БАРАНЕЦЪ, БАРАНОЧОКЪ.

БАРАНОЧОКЪ ч. Те саме, що баранокъ у 4 знач.: ѡ Барано(ч)кѣ мо(и) прѣч(с)ты(и) и прє-настѣинїй, то єстєсь за грѣхи мои, бѡрєо изранє(н)ый (Чернігів, 1646 *Перло* 100).

БАРАНЪ, БАРУНЪ, БОРАНЪ ч. 1. Баран: жидова зав(ж)ды на паскоу бараны рѣзывали (1489 *Чет.* 169 зв.); Такежъ жалѡвали намъ, што жъ, дей ты берєшъ на нихъ по тры побѡры на годъ - по двѡцѡти яловицѣ, а по двѡцѡти вєпровъ, а по двѡцѡти барѡновъ (Краків, 1524 *АЛРГ* 197); да(ли) єсмо и(м) дєса(т) золоты(х) ... на пиво ... и гро(ш) на двѡ(д)ца(т) бѡранѡ(в) а бѡра(н) по нї аспрѣ (Ясси, 1565 *ЛСБ* 41); має(т)пѡсть мою ... з дво(р)ца побѡра(ли) ... ѡвє(ц) тѡста, барѡновъ ѡсмѣдєся(т) (Житомир, 1584 *АЖМУ* 101); пограбили //... ѣ клима боярина... барѡновъ двѡ ... вєпрѣ ко(р)мѣного (Луцьк, 1595 *ЛНБ* 5, II 4048, 89 зв.-90);

овець пятьдесятъ, барунувъ педнадцать ... то все куплено за шестьдесятъ золотыхъ (Володимир, 1597 *АрхЮЗР* 1/VI, 138); да(л)е(м) ... панѣ янѣшови гро(ш)и. за бара(н) (Одрехова, к. XVI - поч. XVII ст. *ЦДІАЛ* 37, 16, 19); Пигмен ... на барагѣ(х), або ко́за(х) изда(т) (Львів, поч. XVII ст. *Крон.* 25 зв.); агнець: Барано(к), баранъ (1627 *ЛБ* 5); А такъ возмѣте собѣ сѣмъ быковъ и з̄ барановъ (серед. XVII ст. *Хрон.* 58).

2. *Перен., лайл. (про нерозумну людину)* баран: але хто жъ не розумѣть, же // то одно ключка подобна оной, баране колѣтишъ водою (Острог, 1598-1599 *Апокр.* 177 зв.-178).

3. Вл. н.: а хлопцям моим: Кордышу две копе грошей, // Степанкови Баранови, Мокренскому ... тым по копе грошей (Тороканів, 1555 *ЧИОПЛ* V-3, 158-159); бы(л) есми на справе ... п̄на мелеха барана и сына его василя барана ѣ кгру(н)те и(х) барановско(м) (Овруч, 1614 *ЛНБ* 5, II 4054, 70); баранѣ за двѣ шырѣбы г(р) 24 (Львів, 1633 *ЛСБ* 1054, 2 зв.); Ангѣто(н) бара(н) (1649 *РЗВ* 199 зв.).

БАРАНЪИ *див.* **БАРАНИЙ**.

БАРАНЪНЫКЪ *ч. Діал.* баранник "пастух баранів". Вл. н.: Гринко барагъныкъ (1649 *РЗВ* 151 зв.).

БАРАНЪЙ *див.* **БАРАНИЙ**.

БАРАНЯ *с. Діал.* бараня "ягня". Вл. н.: Петро Бараня (1649 *РЗВ* 153 зв.).

БАРБЕРСКИЙ *прикм. (який стосується барбера - цирюльника)* цирюльницький: теперъ еду до Свинохъ, до дому, по свое начине ремесла моего барберского (Луцьк, 1583 *АрхЮЗР* 8/III, 391).

БАРБЕРСТВО *с.* Послуги цирюльника: А што били его въ имени владыки луцкого въ Жабчи, и онъ за барберство ... и за шкоды заплатилъ за себе 6 копъ грошей (1521 *АЛРГ* 172).

БАРБЕРЪ *див.* **БАЛВЕРЪ**.

БАРБЕРЪ *див.* **БАЛВЕРЪ**.

БАРБЪРЪ *див.* **БАЛВЕРЪ**.

БАРВА, БАРЪВА, БАРЬВА *ж. (стп. barwa, стч. barwa, свн. varwe)* 1. Колір, барва: отъ гладькихъ аксамитовъ чорныхъ, червонныхъ, бурънатыныхъ и иныхъ барвъ, отъ каждого локтя по грошей три (Вільна, 1568-1573 *ПККДА* II, дод. 561); к̄п̄ня ма(р)я ... ѣ мене заставила ... стихари два дякописки //

оди(н) я(т)ла(с)у полосатого розно(и) ба(р)вы ... дрѣги(и) стиха(р) ка(м)ки белое пицатое (Ковель, 1578 *ЖКК* I, 118-119); Бо якоъ тые новоперемѣйные квѣтки и маи вмѣсто зелѣное б̄арвы все б̄ѣлою намъ зверхѣ приграсають (Острог, 1587 *См. Кл.* 14 зв.); Але шное бо(л)ишее а видимое подобе(н)ство было ѡ тои силѣ г̄ней, коли са оуказалъ мойсѣови зеленыи коустъ ... яко сто(л)пъ громовый троякою баръвою шце(м) наши(м) на поуци (к. XVI ст. *УЄ* N31, 93); сѣ(т) тог(л)ы роушь прѣваа, к̄торой н̄ѣк̄торой над̄ѣю(т)са выродітиса ... ѡ(т) б̄арвы зроум̄ана ч̄орной, где и дне(с) зовемо роусы в̄лосы (Львів, поч. XVI ст. *Крон.* 47 зв.); А была ма̄ина я̄ко насѣнье кор̄иандрово б̄арвы я̄ко б̄исера свѣтлогѡ (серед. XVII ст. *Хрон.* 133);

(забарвлення волосяного покрыву у тварин) масть: а всю черѣдѣ одностатной б̄арвы то есть б̄ѣлой, або ч̄ерной в̄олны ѡ(т)дать в' р̄ки сын̄омъ своимъ (серед. XVII ст. *Хрон.* 46 зв.).

2. Одяг, мундир, ліврея: та(к) же сукна на барву пахо(л)комъ, караеи, поставовъ чоты(р)деся(т) купле(н) (Житомир, 1584 *АЖМУ* 119); пани ... взяла на потребѣ к̄нзя ... польлота костоку до барвы к̄нзя (Володимир, 1590 *ЖКК* I, 313); Сиби(л)ла химика ... была ро̄до(м) и(з) в̄лоской землѣ ... хо(ди)ла в барвѣ н̄б̄ной, то є(ст) м̄д(л)ро(и), в̄лосы расп̄стивши ... (Львів, поч. XVII ст. *Крон.* 75 зв.); Р̄йза, одѣаніе, одѣжда: ц̄а̄га, б̄арва, пла̄щъ, в̄ерхнее одѣнье (1627 *ЛБ* 109); челядѣ позосталую протестан̄тис з барвы одерлѣ и стрелбу од них з̄брал (Луцьк, 1650 *АрхЮЗР* 3/IV, 439).

3. Прикмета, ознака: А в. мсть, поддаными его королевское милости будучи, такъ се упорне на зверхность короля его милости торгать и владыки складать, и жадное барвы моцы духовное не маючи, хочете? (Вільна, 1597 *РИБ* XIX, 206).

♦ **подъ барву п̄янства** — в стані сп'яніння: в понедѣлокъ князь Кгрекго(р) ... изъ ... многими помо(ч)никами своими, ... по(л) ба(р)ву п̄я(н)ства з оружьемъ рознымъ выбе(г)ши на мѣсто, люде(и) тугошши(х) мѣстски(х) побили (Луцьк, 1586 *ТУ* 209).

БАРВЕНА *ж. (річкова риба родини корофових; вусач)* марена: barb(us) или barbo, ба(р)вена рыба (1642 *ЛС* 100); mull(us), парма или ба(р)вена рыба (Там же, 274).

Див. ще **БАРВЕНКА**.

БАРВЕНКА ж. Те саме, що барвена: mullul(us), ба(р)вє(н)ка, то(ж) (1642 ЛС 274).

БАРВЕНЬЙ див. **БАРВЯНЬЙ**.

БАРВЕРЬ див. **БАЛВЕРЬ**.

БАРВИНОКЪ, БАРВЬНОКЪ ч. (стп. barwinek, стч. barvinek, нім. Barwinkē, лат. vince, porvinca) 1. (назва трав'янистої рослини) барвінок: hydragogos, ба(р)вѣнокъ трава (1642 ЛС 221).

2. Вл. н.: иляшгъ ба(р)винокъ (1649 РЗВ 9).

БАРВИРЬ див. **БАЛВЕРЬ**.

БАРВИСТЫЙ прикм. Барвистий, різноколірний: побра(но) ... шо(л)ку ба(р)вистого лите(р) пать по чотыри золоты(х) (Луцьк, 1573 ТУ 154);

різномастий: тойже княжне ѿедоре, ... даю и дарѣю зъ именеѣ моих ѿгчизных ... жеребцовъ // чотыри барвистыхъ (Рожана, 1571 АС VII, 399-400).

БАРВЬНОКЪ див. **БАРВІНОКЪ**.

БАРВЬРЬ див. **БАЛВЕРЬ**.

БАРВЯНОХОДЕЦЬ ч. Ліврейний слуга: а мы пред ся предстоящих барвяноходцев поколко десят масмо (1598 Виш. Кн. 105).

БАРВЯНЬЙ, БАРВЕНЬЙ прикм. (стп. barwia-pu) барвистий, різноколірний: Въ той же дей коморе взяли ... панцыровъ пять ... сагайдаковъ пахолчнихъ, барвеныхъ, зъ луками и зъ стрѣлами (Луцьк, 1582 АрхЮЗР 6/І, 122); побрал...сукопъ пара барвяных лпов-дишювых (Луцьк, 1632 АрхЮЗР 1/VI, 654).

БАРДАБУШКА ж. (стп. berdebuska) гаркебуз, аркебуз: сознаваю, иж одного полгака ... короткого, товстого, яко бы кыпгалгом бардабушки, ложе оправлено, позычил ми пан Микита (Луцьк, 1583 АрхЮЗР 8/III, 404).

БАРДАШЪ ч. Діал. бардаш "велика сокира, теслярська сокира". Вл. н.: Я(ц)ко Ба(р)дашъ (1649 РЗВ 148).

БАРДЗО присл. (стп. bardzo) дуже: Которыѣ то Діалогъ ... были ... на простый діалектъ перевѣлѣ, къ воли единому зацному мужевѣ ... который презъ милость и захованье бардзо засъ былѣ слученъ зъ блаженнѣишимъ отцемъ (Єгипет, 1602 Малиш. 50).

Див. ще **БАРЗЕ, БАРЗО**.

БАРДЫШЪ, БАРДЫШЬ ч. (слат. barducium) (вид холодной зброї) бердин: самого пана Броповиц-кого округне киймы, бардышами стовѣкли и въ руку

левую презъ палгыци ранили (Луцьк, 1649 АрхЮЗР 3/IV, 46); бърдышъ. Lunata securis. Hasta falcata (1650 ЛК 424).

БАРЗДО див. **БАРЗО**.

БАРЗЕ присл. (стп. barze) дуже: Ваша Милост лацно стоитъ ѿбачит може, иж ѿни ... так хщѣви сѣт и так барзе прагнѣт ласки Вашей Милости (Белз, 1552 АС VI, 128).

Див. ще **БАРДЗО, БАРЗО**.

БАРЗЕЙ, БАРЗЬ, БАРЗЬЙ присл. в. ст. (стп. barziej) 1. Більше: ... ра(д)нѣй и ба(р)зѣй то(му) чѣдѣ(й)са, кто може(т) о(т) грѣха повстати (1598 Виш. Кн. 279); его ѿ(т)цѣ любѣлѣ барзѣй нѣжъ другы(х) сѣо(в) своихъ (поч. XVII ст. Проп. р. 152); еднакъ мрамурѣвый ѿбразъ бы(л) зацнѣйшій, и бързѣй шацѣванный (Там же, 248); кг(д)ы бы кто льва мо(ц)ного хотачи забити, на скоурѣ ты(л)ко ранилѣ, ѿномѣ бы шкѣды не оучини(л), жадное, але ба(р)зѣй бы его на себе ро(з)дражнѣлѣ (Острог, 1607 Лѣк. 100); на ширѣкѣсть мѣрскѣю, и оурѣчища страшныеса пѣцати, речъ естѣ кождомѣ, а бързѣй неоумѣетномѣ небезпѣчнаа (Львів, 1614 Кн. о св. 440); Трызнанскаа Лиліа, за Столки в' Сепати, И Пола Марсѣвые, якъ са даѣтъ знати. Бързѣй собѣ на тогъ часѣ, мѣстце оулюбѣла, В' Ѡгородѣ Цркѣвномѣ, бы снати пошлюбѣла (Київ, 1648 МКСВ 35); имѣ барзѣй — чим бѣльше: имѣ бързѣй оуважаю ты(м) бързѣй здаѣтса мнѣ ре(ч) бѣгги троудѣйшаа, а закрьгпшаа (поч. XVII ст. Проп. р. 266 зв.); Имѣ бовѣмъ барзѣй подступокъ той отступникове обмовляти починають, тимѣ его всему свѣту оказалимѣ чинятъ! (Київ, 1621 Кон. Пал. 590); тымѣ барзей (барзѣй, барзѣ) — тим бѣльше (швидше): такъ ты(ж) и даскалови ... кгды при людѣ(х) и поря(д)не не толко сына, але и слѣгу до реме(с)ника приказѣють, и пото(м) кгды са чого надчитъ ты(м) ба(р)зе(и) занѣхати того не хотя(т) (Львів, 1587 ЛСБ 87, 7 зв.); Наконец хотачи тым барзѣ унѣю ствердити ... всѣ церемонѣе нашѣ похваляютъ (Львів, 1605-1606 Перест. 50); и имѣ далѣй в' Постъ входѣти бѣдемѣ, ты(м) бързѣй з' прѣшлыхъ tydнѣвъ полѣпшѣнаа собѣ принабываѣмѣ (Київ, 1637 УС Кал. 75); им далей, тым барзей [пожар] палати и шырѣтисе почал (Луцьк, 1650 АрхЮЗР 3/IV, 426).

2. Швидко, хутко: Што теды за дивъ, же цесаръ Аркадій зъ такъ тяжкого грѣху отъ Іннокентіа, папы Римского, строфованъ бывши, грѣхъ свой барзѣй узналъ, строфованье вдячнє принялъ (Київ, 1621 *Коп. Пал.* 653).

БАРЗО, БАРЗДО, БАРЪЗО, БАРЬЗО *присл.* (*стп.* barzo) дуже, вельми: Того же рѣкѣ богданъ рѣжинскій с козаки низовыми впавши на переко(п) барзо великій шкѣды почини(л) (1509-1633 *Остр. л.* 127); Лоука бж(с)твний зъ антіохій былъ родомъ лѣкаръ баръзо не посполитый (1556-1561 *ПС* 201 зв.); Потомъ Желѣхъ выстѣпивши, почалъ мовить ... на Его Милость князя Романа слова прикриє, а барздо вицѣпливые (Петрків, 1565 *AS VI*, 262); Съдѣти маю(т) кожды(и) на мѣстцы свое(м) певно(м) назна́чено(м) вѣдлє надки. котѣры(и) болше ѿмѣсть съдѣти буде(т) вышше, // бы и ба(р)зо ницъ бы(л) (Львів, 1587 *ЛСБ* 87, 2 зв.-3); а бѣде(т) прихо(д) его вторы(и) на змлю славыни, з моцѣ барзо великою и(з) стрѣхо(м) на протівны(х) (Вілына, 1596 *З. Каз.* 3 зв.); то ми са барзо подобає(т) (к. XVI ст. *Розм.* 36); Таа то жена ... в то(м) рождѣнію баръзо болєзньєть и мѣчнтса (Почаїв, 1618 *Зерц.* 56 зв.); в Книгах Латїйски(х) барзо много слѣвьса Грѣцкихъ находить (Київ, 1623 *МКСВ* 74); Зѣло: Барзо, моцно, гвалтовне (1627 *ЛБ* 39); В той часъ ... мать наша, та(ж)ко болѣла, и стогнала, и в пороженію перворо(д)ного сѣа свое(г) барзо Кровью обливалася (Чернігів, 1646 *Перло* 133 зв.); спра(в) ба(р)зо сила, записо(в), облинго(в) ... и ро(з)ныхъ процесо(в) ѿ(д) ѿсобъ ро(з)ныхъ ... побрано и кгда(л)то(в)не поша(р)пано (Житомир, 1650 *ДМВІІ* 198);

(у великій кількості) багато: налий ѿ(т)цѣ твоємѣ наполни все полно не такъ барзо наливан (к. XVI ст. *Розм.* 13); Пѣто(м) почали и(з)дыхати в мѣстѣ та(к) барзо, и(ж) ю(ж) и(м) землѣ недоставало в мѣсте к хованію (Львів, поч. XVII ст. *Крон.* 84); амѣон(ст): Ка́ме(и) дорогі(и), якѣ полюме(и) [мѣдѣ] (єст) барзо в гѣра(х) находи(т)са лівійски(х), на берегахъ морски(х) (1627 *ЛБ* 175).

Див. ще БАРЗЕ, БАРДЗО.

БАРЗѢ *див.* БАРЗЕЙ.

БАРЗѢЙ *див.* БАРЗЕЙ.

БАРИЛКО, БАРЫЛКО *с.* 1. (невелика дерев'яна

посудина для зберігання рідких) барилко: а того за(с) не видиши, ижъ за твои(м) черево(м) бо(ч)ки с пивами, барила з медами, бари(л)ка з винами ... волоча(т) (1596 *Виш. Кн.* 75).

2. (міра місткості) барилко: А тамъ же Єе Милость сама покормливати ѿбогих и пива для нихъ по пол барилка давати нехай велить (1577 *AS VI*, 80); а барилко горѣлки розсѣкъ (Луцьк, 1592 *ВИАС I*, 15); вишєнь в меде барылко немалое (Луцьк, 1649 *АрхІОЗР* 3/IV, 49).

БАРИЛО, БАРЫЛО *с.* 1. (дерев'яна посудина для зберігання рідких) барило: В той час ... было // ... в пивниці ... бочок двадцат порожних а одна с квасом груцовым, барил пят (Володимир, 1568 *АрхІОЗР* 8/IV, 163-164); цѣбровъ два ... в пивниці ... барыль пять ... было (II пол. XVI ст. *ЖКК II*, 131); а того за(с) не видиши, ижъ за твои(м) черево(м) бо(ч)ки с пивами, барила з медами ... волоча(т) (п. 1596 *Виш. Кн.* 75).

2. (міра місткості) барило: ескѣ пилимови(ч) ... ме(л) ... вина бари(л) д (Берестя, 1583, *Мит. кн.* 23); взяли ... ѿ слѣги ѿ себестияна ... // ... горелки барило (Луцьк, 1595 *ЛНБ* 5, II 4048, 88-88 зв.); у Клима Котельника взяли барило меду съ пивниці (Луцьк, 1596 *АрхІОЗР* 3/I, 114); на которой колясе было ... барило меду (Луцьк, 1609 *АрхІОЗР* 6/I, 366).

3. ч. Вл. н.: Ангдрѣй барыло (1649 *РЗВ* 133).

БАРИШГЪ *ч.* (тюрк. barış) (прибуток від торгівлі) бариш: променялъ самъ Иона Красенский ... черезъ сына своего Василья ... на дворецъ Фалимичи а село Иванчичи, и къ тому полторы тисечи золотыхъ Полскихъ придатку, або баришу, себе Василей съ сыномъ взялъ (Луцьк, 1585 *АрхІОЗР* 1/I, 209).

БАРИШНИКЪ *ч.* Баришник, перекупник: баришні(к) (I пол. XVII ст. *Сем.* 143).

БАРКИ, БОРКИ *мн.* (*стп.* barky) плече, рамено, барки: слышшиъ хлопе той звязокъ на барки вложи и ѿны(и) занеси до господы мѣи (к. XVI ст. *Розм.* 58 зв.); тогож [Скойтина] вяжучи борки обох раменъ повыворочали (Володимир, 1650 *АрхІОЗР* 3/IV, 465).

БАРНАДЫНЪ, БАРНАРДЫНЪ, БЕРНАДИНЪ, БЕРДАРДЫНЪ, БЕРНАРДЫНЪ, БЕРНАРЪДИНЪ *ч.* (*стп.* bernardyn, bernadyn) 1. (монах католицького ордену св. Бернарда) бернардинецъ, бернардин: Той

унѣи творцы нѣякієсь вызуиты, которые людей з розуму вызувають и сами с крыжакѡвъ повстали, которыхъ бернардынове барзо не любятъ (бл. 1626 *Кир. Н.* 19); лицемѣ(р)никовъ и роскошниковъ, бѣ(р)надино(в), фра(н)цишкано(в) ... и прочи(х), до которы(х) заслухнѣлемъ ѡ нѣкоторы(х) з вашего бра(т)ства же са с хорыми своими на мшѣ ѡфѣрѣю(т), дла исциленїа (Скит, 1633 *ЛСБ* 520, 2); взглядом фундації их милостей отцов барнардынов ... судиная земская луцкая, ... под самым местом, давши за кгрунты килка тисечей золотых, фундовала (Луцк, 1650 *АрхЮЗР* 3/IV, 426).

2. Вл. н.: Ива(н) ба(р)нады(ї) (1649 *РЗВ* 20).

БАРНАДЫНЪСКИЙ *прикм.* (належний бернардинові) бернардинський: Панъ Юре(и) Макаровичъ ... пограби(л) поѣсы ба(р)надынъскіє два серебряные (Київ, 1633 *ЛНБ* 5, II 4060, 24 зв.).

БАРОНЪДШЪ ч. Церковні анали, написані католицьким кардиналом Бароніушем: Припагрѣса кождый в' томъ Баронѣдшѣ, яко // яснѣю правдѣ затлѣмають, оплатѡкъ або опрѣснокъ хотячи оукгрѣнтовати (Київ, бл. 1619 *Аз. В.* 263-264); Баронѣдшъ з легаций це(р)ковныхъ кѣплєны(и) чере(з) ѡ(т)ца ѡнѡфрія (Луцк, бл. 1627 *ПВКРДА* I-1, 268).

БАРСКИЙ *прикм.* Барський. мыло барское *див.* **МЫЛО**¹.

БАРТА ж. (нім. Barte) сокира: тыи з жалю великого по своѣмъ ѡ(т)ци мѡцію до двѡрѣ добывалиса, а добывшиса прибѣгши едѣнъ и оударивъ владыкѣ бартою, и оубили его на смѣртъ (1509-1633 *Остр. л.* 130 зв.); Сѣчиво, барта, топоръ (1596 *ЛЗ* 74); Сѣчиво: Барта, топоръ, сокира (1627 *ЛБ* 131).

БАРТНЫЙ, БАРТЪНЫЙ *прикм.* (стп. bartny) те саме, що **БОРТНЫЙ**: пасеки домные и бартыные вшелыакие повыдерали (Луцк, 1649 *АрхЮЗР* 3/IV, 152); дерево бартное *див.* **ДЕРЕВО**.

БАРТОЛЬ ч., *перен.* Книги, написані італійським письменником-єзуїтом і проповідником Даниїлом Бартолом: такъ многіи оуча(т)са, и барзо працѣю(т), дѣи рочныи читають, бартоло(в), назоновъ, не и(ж)бы лѣпшій живо(т) оучинили ... але жебы певы(и)ного настоуповати (поч. XVII ст. *Проп. р.* 211 зв.).

БАРТЬ ж. (стп. bart) те саме, що **БОРТЪ**: папъ Ягъ

Жылицький ... прѣхавшы а заставшы в тых маєтностях ... пасеки в бартяхъ повыдераные жалѡсную передо мною, урядом, заносилъ манифестацию (Луцк, 1649 *АрхЮЗР* 3/IV, 61).

БАРУНЪ *див.* **БАРАНЪ**.

БАРХАНОВЫЙ *прикм.* (виготовлений з бархану) байковий: побрали ... каптан бархановый, коштовал чотыри золотых (Бориспіль, 1615 *АБМУ* 9).

БАРХАНЪ ч. (ар. barrakan) (ворсиста бавовняна тканина) бархан, бумазєя, байка: В ... возѣ моѣмъ было ... шгу(ч)ка ба(р)хану, папєри по(л)ризы (Луцк, 1564 *ТУ* 106); от шгуки бархану барвы вшелыакоє грошєй два (Вільна, 1568-1573 *ПККДА* II, дод. 561); на же(р)товнику покрове(ц) чи(р)воны(и) ба(р)ха(н) покрывало старое (Львів, 1579-1588 *ЛСБ* 1034, 2 зв.); ба(р)ханѣ шгучка а̃ (Берестя, 1583 *Мит. кн.* 16 зв.); Барханъ. Vestis vel tela go[s]i[p]i[na] (1650 *ЛК* 424).

БАРХАТЬ, БАРХЕТЪ, БАРХУТЬ ч. Бархат, оксамит: Панє мой чого потребѣєшъ хочєш ли аксамитѣ едомашки, дамасценѣ бархетѣ ... блаваду? (к. XVI ст. *Розм.* 52 зв.); рызы одны чемлету белого .., з окладкою адамашку буржатного, а другіє волненые, простые, з окладкою бурнатного бархату (Овруч, 1600 *АрхЮЗР* 1/VI, 288); напрестолное Евангеліє едино позолотистое, а другое серебряное, чорнымъ бархутомъ крытое (Густин, 1638 *АЮЗР* III, 20).

БАРХУТОВЫЙ *прикм.* Бархатний, оксамитовий: покровцовъ два одинъ бархутовый чорный, а другій камчастый бѣлый, золотомъ шитый (Густин, 1638 *АЮЗР* III, 20).

БАРХУТЬ *див.* **БАРХАТЬ**.

БАРЦОВЫЙ *прикм.* (стп. barszczowy) темно-червоний, *діал.* борщовий: тот сын мой Стефан веспол из маткою своею ... выбрали и выкрали, взяли ... кобенякъ мой люньскій барцовый (Волюдимир, 1602 *АрхЮЗР* 8/III, 493).

БАРЪКАНЪ *див. ще* **ПАРКАНЪ**.

БАРЪЛОГЪ ч. (стп. barlog) барліг. У *порівн.*: Мы же нѣгъ жалѣємо дати за ню, малѡго ѡкрѣха хлѣба ... и лежачи яко вєпрѣ в' барълогѣ в' рѡскоши свѣта того хѡчємо нѣлєжати цр(с)тво нѣ(с)ное (Почаїв, 1618 *Зерц.* 83 зв.).

БАРЪСОВЫЙ *прикм.* (виготовлений зі шкіри або хутра барса) барсовий: при том дѣй седле рад

сребреный былъ, в которомъ было сребра три гривны
ис кѣтасом баръсовымъ (Вільна, 1555 AS VI, 17).

БАРЫЛКО *див.* БАРИЛКО.

БАРЫЛО *див.* БАРИЛО.

БАРЫШОВЕЦЪ *ч.* (*мешканець або виходець із с.Баршівки*) баришовецъ. Вл.н.: Олешъко Барышовецъ (1649 РЗВ 439 зв.).

БАРЫШЪ *див.* БАРИШЪ.

БАСАЙРАБЪ *ч.* Бесараб. Вл.н.: Баса(и)рабъ (1649 РЗВ 373).

Див.ще БАСАРАБА, БАСАРАБОЙ, БАСАРАБЪ.

БАСАЛИКЪ *ч.* (*тур. basalyk*) пагайка з олов'яним наконечником: сами до зе(м)ла по(л)скои идоу(т) и наши(х) братѣй ... до себе беру(т), и кр(с)гать и(х) саблами, басалики и пагайками (к. XVI ст. - поч. XVII ст. *Кн. о лат.* 113 зв.).

БАСАРАБА *ч.* Бесараб. Вл. н.: Ма(р)ко Басараба (1649 РЗВ 197).

Див.ще БАСАЙРАБЪ, БАСАРАБОЙ, БАСАРАБЪ.

БАСАРАБОВЪ *прикм.* Бесарабів. У складі вл. н. басарабовъ бродъ: Во(и)гъ кѣзминъски(и) максимъ з бояры ... вели ... // ... ажъ до дорогъ которые ... розышлися одна пошла к басарабовъ бродъ а дрѣгая к чѣбинѣ (1546 ОГ 91-91 зв.).

БАСАРАБОЙ *ч.* Бесараб. Вл. н.: Васи(л) Басарабо(и) (1649 РЗВ 156).

Див.ще БАСАЙРАБЪ, БАСАРАБА, БАСАРАБЪ.

БАСАРАБЪ *ч.* 1. Бесараб: Та(к) ... в прекопѣ сѣ(т) о(с)та(н)ки кгото(в) а(л)бо гето(в) лито(в)ски(х) и ророма(н)ски(х) (!) рѣ(с)ки(х) пре(л)ко(в), которые сло(в)е(н)ски(м) языко(м) ... мовя(т), и быдло а(л)бо чобаны в поля(х) пасѣ(т), а зовѣ(т)ся нѣгѣ басарабами ... словаками и сербами (1582 *Кр. Стр.* 50).

2. Вл. н.: Василе(и) Богданови(ч) Корчовски(и) ... заруку положилъ сто копъ гроше(и) пану Басарабу (Житомир, 1584 АЖМУ 82); у Демяна Басараба - салю вепровое за золотыхъ три (Луцкъ, 1619 *АрхОЗР* 6/1, 405).

Див.ще БАСАЙРАБЪ, БАСАРАБА, БАСАРАБОЙ.

БАСАРУНОКЪ *ч.* (*нім. Besserung*) відшкодування за побій: Слѣ(г)а(м) Пѣна Морохѣ(в)ского басарѣ(н)кѣ дали(с)мо зло(т) м. (Львів, 1615 ЛСБ 1047, 4 зв.).

БАСНОМУДРЕЦЪ *ч., зневажл.* Байкотворецъ: Сіе же речѣніе мое то(л)ко ѿ имени згоды тоє ваше

кни(ж)ки, ксе(н)дзове бискѣпи, реклоса; пока(з)уючи я(к) ба(с)ном(д)рыца(ми) ми(р)ски(ми) ... // надѣтого, сва(р)ливого и теле(с)ного м(д)рованіа ра(з)умѣ вѣра шафоваиа быти не мае(т), не може(т), и не бѣде(т) (1598 *Виш. Кн.* 276 зв. - 277).

БАСНОМУДРИЕ *с., зневажл.* Байкомудрування: Тогда себе вѣру о святом духе и от сына исходящем и другие ереси, яко опреснок, пуркаториум и протчие басномудрия во своем лживом костеле латынский род з боготворенными папами соградили (1600-1601 *Виш. Кр. отв.* 176).

БАСНОПИСЕЦЪ *ч., зневажл.* (*автор видумок, байок*) байкотворецъ: Посмѣй же ся сам себѣ, баснописче, от сего слова взявши срамоту (1615-1616 *Виш. Поз. мисл.* 241).

БАСНОСКАЗАТЕЛЬ *ч.* Той, хто розповсюджує видумки, байки; базіка: Даска(л) или дѣйте(л) сея шкѣлы, мае(т) быти блѣгоче(с)тивъ, разѣме(н) ... не смѣхостроите(л) ... не чародѣ(и), не басносказатель (Львів, 1587 ЛСБ 87, 1 зв.).

БАСНОСЛОВЕЦЪ, БАСНОСЛОВЕЦ *ч.* Той, хто складає або розповідає легенди, байки; байкомовець: Присмотри жь ся еще бабским басням, послѣдованию того слова хулы, боголюбный прочитателю, что рече домолѣжный баснословец (1615-1616 *Виш. Поз. мисл.* 240); А баснословѣци, альбо поетѣве, тѣхъ то Сіріновъ повѣдають быти пѣахѣвъ, але тѣарій зась бѣлоголовѣскихъ, котрыє ласкотливыми а припадными оушѣмъ пѣснами своїми ... до себе звѣдаты (Львів, 1614 *Кн. о св.* 439); Баснословець. *Fabulator* (1650 ЛК 424).

Див.ще БАСНОСЛОВЪ.

БАСНОСЛОВІЕ, БАСНОСЛОВІЕ, БАСНОСЛОВІЕ *с.* Пустослів'я, пусті балачки, небилиці: Баснословіе, нѣкче(м)наа мѣва (1596 ЛЗ 28); То бо их есть и ремесло: поганское науки баснословием, орациями, похвалами и похлѣбствы смачными слабоумных и ненаказанных прельщати (1600-1601 *Виш. Кр. отв.* 163); молю и наъпоминаю любовь вашу: дайгѣ место и фундамент в разумѣ вашем православной вѣрѣ и никакоже ни единым кознѣм и хитростѣм словеснаго баснословия, от духопрелѣстнаго источника отригающим, самомнимаго разума

вѣруйтѣ (бл. 1610 *Виш. Посл. Лв.* бр. 233); Баснословіє. *Fabulatio* (1650 *ЛК* 424).

БАСНОСЛОВИТИ дієсл., недок. Пустословити: баснословлю. *Fabulor* (1650 *ЛК* 424).

БАСНОСЛОВІЄ див. **БАСНОСЛОВНІЄ**.

БАСНОСЛОВІЇЄ див. **БАСНОСЛОВНІЄ**.

БАСНОСЛОВЪ ч. Те саме, що баснословецъ: А что поминает первых святых пап чудотворцов и мучеников, которые в Римѣ были, а тѣми похвалу себѣ латынски баснослов Скарга учинити хочет, тогда да знают латынский мудрецы, яко тѣ не нынѣшних пап вѣры были, але восточных (1600-1601 *Виш. Кр. отв.* 187).

БАСНОТОЛКОВАНИЕ с. Вигадање, неправдиве тлумачення: Таж латиниик свѣдѣтельства от писанія о сем дати не может никакоже ... Но что сотворит? На баснотолкование Иоановѣх словес востечет, како Христос // духа святаго послати обѣща (1588-1596 *Виш. Кн.* 129-130).

БАСНЬ ж. 1. (*твір алегоричного змісту*) байка: Езопова то - о головѣ хорошей але безмозгой баснь! (Київ, 1621 *Кон. Пал.* 589); Басни звагомыа: Вшегѣчныи, встыдливый Пѣсни, Гадки, и Баїки (Львів, 1642 *Жел. П.* 7 зв.); Баснь. *Fabula* (1650 *ЛК* 424);

легенда, оповідання: Ѡ Сірінахъ тѣжъ баснь єсть такаа, за поганѣства єще Грецького давнаа (Львів, 1614 *Кн. о св.* 439).

2. (*вигадка, небиліця, неправда*) розм. байка: С тое причіны згѣды є(ст) потреба в которо(и) // вм(с) кохати(с) зачни, а да(и) навѣки дава(ти) не ѡпинаючиса и басне(и) лю(д)ски(х) не слушаю(чи) (Кореличі, 1593 *ЛСБ* 246, 1-1 зв.); Тако да знаєте, я(к) сло(в)е(н)скі(и) язы(к) пре(д) бѣмъ ч(с)пѣшій є(ст) і ѡ(г) елли(н)скаго, и лати(н)скаго: се же не басни соу(г) (п. 1596 *Виш. Кн.* 225); И хтожъ такъ шаленый будегъ, жебы таковымъ вашимъ баснямъ верити мел? (Володимир, 1598-1599 *Відп. ПО* 1111); Але то шгоденныи отступниціи плетки, голословныи басни! (Київ, 1621 *Кон. Пал.* 702); Єжели ты томоу вѣришь и не маешь събѣ за басни, чемоу(ж) его хочешь мѣти на земли дѣдиче(м) (Устрики, I пол. XVII ст. *УЄ* N 29515, 272 зв.); ісповѣдь маєть бѣти прѣстаа, щѣраа, бѣ(з) вымѣвокъ не мѣшаючи басенъ яки(х), альбо гисторій (Львів, 1645 *О тайн.* 80).

БАСТРА с., *зневажл.* Байстря: Прелюбодѣйчице: Ба́стра (1627 *ЛБ* 95).

БАСУРМАНСКИЙ див. **БЕСУРМАНСКИЙ**.

БАСУРМАНЪ див. **БЕСУРМАНЪ**.

БАСУРМАНЪСТВО с. Магомѣтанство, мусульманство, іслам: дете(и) ихъ ... (в) басу(р)манъство намовати ... не маю(т) (1566 *ВЛС* 95).

БАСУРМЕНЪ див. **БЕСУРМАНЪ**.

БАСЪ ч. (*лат. bassus*) 1. (*звук низького тону*) бас: Басъ ... *Bassus. Imus sonus modulatus* (1650 *ЛК* 424).

2. Вл. н.: Иванъ басъ (1649 *РЗВ* 373).

БАТАЛА ч. *Діал.* батала "копистка, якою мішають сир". Вл. н.: Григорій Батала (1649 *РЗВ* 132 зв.).

БАТЕНЬКО, БАТУНЬКО ч., *пестл.* Батенько: *Jużesz się nie żużyć miły bátenku* (Раків, поч. XVII ст. *Траг.* фотокоп. 2 зв.); *Idem sobi brátya ... Iskáty Porády ... Koštraia od naszohu bátuńka vicklá* (Там же, 5).

БАТКИ, БАТЬКИ мн. 1. (*батько й мати стосовно до своїх дітей*) батьки: Тепер са тое дѣст ѡ рѣси, же ѡставили заповѣдь божию, та батков слѣхают (поч. XVII ст. *Вол. В.* 75).

2. Предки, батьки: єго мл(с)гъ кнѣзь ку(р)пски(и) ... на(с) де(и) вжо во (в)ло(с)нѣсть нашѣ недопѣскаєтъ чого де(и) и батъки наши и мы ... з векѣ давного де(р)жали (1582 *ЖКК* II, 192).

БАТКО, БАТЬКО ч. 1. (*чоловік стосовно до своїх дітей*) батько: Шгож дей батъко твой Денис и ты самъ свекрови се ... вена есте не отдали (Володимир, 1555 *АрхІОЗР* 8/IV, 350); тая девка у воду в Стыр скочила, и батко се ... прибегни, ажъ до чолна ухватил (Луцьк, 1575 *АрхІОЗР* 8/VI, 424); батко кресни — хрещений батъко: *Pomahay Boh bátku Mikitá kresny: Szczomeś terpiez twa miłost nie iesny* (Раків, поч. XVII ст. *Траг.* фотокоп. 2).

2. (*титул служителів культу*) отець: *Chodilá sie do Korolá Sándrá skárzyty On ich welil bátku Władyce zycdnáty* (Раків, поч. XVII ст. *Траг.* фотокоп. 1).

3. Вл. н.: а естлибыхъ я на той рокъ описаный папу Батку Мисаковичу ... тое сумы пенезей ... не отдалъ ... тогды буду повинен ... гую суму пенезей совито платити (Луцьк, 1565 *АрхІОЗР* 8/VI, 155); а въ жи�довской улици домъ Батковъ, въ которомъ самъ Батко мешкалъ (Луцьк, 1576 *АрхІОЗР* 1/I, 56).

БАТКОВЪ *прикм. (належний Батькові)* Батьків: а въ жидовской улици домъ Батковъ, въ которомъ самъ Батко мешкалъ (Луцьк, 1576 *АрхЮЗР* 1/І, 56).

БАТОГЪ, БАТУГЪ ч. (*канчук, пуга*) батіг: мѣчитель повелѣ(л) совлещи одѣние еѣ и совлекши повелѣ(л) батогѣ бити немл(с)тивно (1489 *Чет.* 86); вунѣ [Христосъ] учинивъ батугъ изъ пересуче, и выгнавъ вонѣ тыхъ, што продавали и куповали у церкви (XVI ст. *НЄ* 99); *у порівн.*: чомъ усякій бстюгъ естѣ кортанъ, якъ батугъ, на насъ выдѣ Бога послагъ за грѣхы нашѣ (XVI ст. *НЄ* 154).

БАТРАКЪ ч. Батракъ. Вл. н.: Ангдрѣ(и) ... батра(к) (1649 *РЗВ* 385).

БАТУГЪ *див.* **БАТОГЪ**.

БАТУНЬКО *див.* **БАТЕНЬКО**.

БАТУРА ж. *Діал.* батура "великий батіг". Вл. н.: Фе(с)ко Батѣра (1649 *РЗВ* 22 зв.); Сидо(р) Батѣра (Там же, 365 зв.).

БАТУРИНЕЦЪ, БАТУРЕНЕЦЪ ч. (*мешканецъ або виходець із м.Батурина*) батуринецъ. Вл. н.: Кирило Батѣринецъ (1649 *РЗВ* 382); васко батуренець (Там же, 445 зв.).

БАУКАЛЪ ч. (*глиняний посуд*) дзбанок: Кгды котѣри(и) з ни(х) дзбанокъ гліянаны(и), котѣры(и) они баоукаломъ зовоу(т), або що такое ... зопсѣе, або згѣби(т) ... емѣ не бываѣтъ прощѣ(и)но (серед. XVII ст. *Кас.* 41 зв.).

БАХМАТЪ, БАХЪМАТЪ ч. (*тат. bachu - широкий, at - кінь*) 1. (*бойовий верховий кінь*) *діал.* бахмат: Пахоло(к) ми(ш)ко на не(м) па(и)це(р) ... ба(х)ма(т) по(д) ни(м) гне(л) (1567 *ЦБ Лит.* 16, 3, 93); побралъ и пограбилъ ... ко(и) гнеды(и) ... бахма(т) бу(р) (Житомир, 1584 *ЛЖМУ* 90); кгва(л)то(в)не выдравъ ... бахъмата строкатого (Житомир, 1650 *ДМВІІ* 193).

2. Вл. н.: Лаври(и) ба(х)матъ (1649 *РЗВ* 10).

БАХУРЧИКЪ, БАХУРЪЧИКЪ ч. (*єврейський молодик, хлопчак*) *діал.* бахурчик: не вѣрные жидове бахуръчики, на име Израилъ а Нисанъ ... на взгарду закону и виры християнское каменемъ метали (Володимир, 1590 *АрхЮЗР* 1/І, 266); Што кгды постережоно, тыхъ бахурчиковъ, найме Израилъ а Нисана, поймано, и се zde до вряду приведено и до везеня отъдано (Там же).

БАХУРЪ, БАХОРЪ, БЕХУРЪ ч. (*гебр. bachur*) 1. (*дитина, єврейська дитина*) *діал.* бахур: Диспутуй же о то з Ляментомъ. который вѣрный сынъ церкви Божое его (а не іеретыцы) писалъ. З ним ся то тамъ было стерти, не зъ своими бахурами (Луцьк, 1616 *АрхЮЗР* 1/VII, 276); Огожъ есѣ выграть, на томъ соборѣ ваномъ. Когось то переперъ? Своихъ же бехуровъ дурный лейзеръ (Там же).

2. Вл. н.: бы(в) оу правѣ Грицкувъ Ива(и) и Бахуръ Лукачъ, и все село (Бенедиківці, 1603 *ИЗУжз.* XIV, 222); Пу(л) его давъ Федуръ попувъ Бахорови Мигаїлови оу 6 золоты(х) (Там же).

БАХУСЪ ч. (*гр. βάκχος, лат. Bacchus*) (*в античній міфології бог вина, вишноробства, веселоців*) Вакх, Бахус: Ідпите(р) ... оу звѣра скопѣ премѣни(л) ... апѣлло ѣ кроўка. Бахоу(с) ѣ козла (Львів, поч. XVII ст. *Крон.* 62 зв.); и(х) [поганъ] богѣвъ ... ро(з)ные звѣра тагнѣли ... бахѣсовъ тигры; нептоуновъ де(л)фины (поч. XVII ст. *Проп. р.* 199 зв.).

БАЧЕНЯ, БАЧЕНЄ, БАЧЕНЬЄ, БАЧИНЬЄ с.

1. Розум, мудрість: Которому мы себе сами и службы наши напнжніє ласцѣ и милостивому баченю вашей милости пана нашого милостивого поручасмо (Київ, 1575 *ЛСД* IV, 16); що я то бачному и роетропному баченю в(ш) м(л) пано(м) и братия(м) мои(м) порѣчаю (Стрятин, 1588 *ЛСБ* 101); Маю ... надсю, ижъ кождый баченя побожного и мудрого прудыйшии будеть до веры тому, што такъ светые и мудрые презвитери Божьи ... приносятъ (Вільна, 1597 *РИБ* XIX, 230); Моудрованіє: Вырозѣмѣванье, мѣдрость ... роетропно(ст), смѣсль, бачѣнье, рѣзѣмъ (1627 *ЛБ* 66); што(!) все мудрому баченю велможности вашей полстившии и отписъ того листу, унижене просимъ, отдаючисе при томъ зъ унижоными прозбами и послугами въ ласцѣ велможности вашей (Чернігів, 1648 *ЛЮЗР* III, 157); до баченя прийти — прийти до розуму, опам'ятатися: Неха(и) боуде(т) прокла(т), и непрощѣ(и), поты а(ж) блю(з)нѣрства свое(г) перестане(т), и до баченя при(и)де(т) (бл. 1623 *ПВКРДА* I-1, 53); на баченю здоровий — при свѣтлому розумі: я, ієродияконъ Силвестер ... обавляючись, абы мя смерть неготового не застала, любом теды на теле зхоралый, однакъ на баченю и умысле

добре здоровый, таковой порядокъ в повереной мне от Бога ... зверхности чиню (Чорненський монастир, 1635 ЛККДА I-1, 65).

2. Погляд, розсуд, міркування: маєть ... сынъ мой ... всимъ тымъ менованымъ, яко рухомыми маестностями, такъ именами ... подле налепшого баченя и уподобаня своего оборочати и шафovati (Сільце, 1531 АрхЮЗР 7/I, 30); Яко(ж) я того баче(н)я свѣго да(л) есми его мл(с)ти кнзю дми(т)рею буремскому се(с) мо(и) ли(ст) визна(н)я мое(г) по(д)мча(т)ю моею и власно(и) руки мое(и) писаны(и) (Буремль, 1560 ЛНБ 5, II 4043, 23 зв.); Мае(т) ... па(н) писа(р) самъ ... тымъ име(н)емъ шафова(ти) водлугъ доброе воли и налепшого баче(н)я свое(г)[о] (Житомир, 1584 АЖМУ 139); абѡвѣмъ що написати и до вѣдомости твоѣе подати, то моя была повинность, чомоу досытъ за волею бжею оучинилемъ, а яко то приймовати и якъса с тымъ ѡбходити, то южъ на твоє(м) баченю належитъ (Острог, 1607 Лѣк. 182 зв.); Оусмотрю, ѡмышляю, намѣраю: Мѣрѡ до цѣли, годжѡ, змѣраю, або смотрѡ, ѡбачываю, ѡгладѡю, маю взглядъ, баченье (1627 ЛБ 168); лечъ выставити ихъ и выховати вѣ вѣрѣ и побѡжности Православно-каѡѡлической и до сп(с)нѣа привести, то даръ естѣ Бжій, котороѡ родичи безъ ѡсобнои Ласки Бжеей мѣти не мѡгѡтъ, тѣлько зѣ мѡци тоѡ Сакраментѡ ма(л)жѣнства стѡ, если баченѣе и розѡмъ Правѡвѣрный Христѣанскій мѣти бѡдѡтъ (Київ, 1646 *Мог. Тр.* 928).

3. Увага, пильність: Бо зле и небезпечно кролевскѣе, и кнажацкѣе ѡставы ... нарѡшати и ламати, а ѡ божихъ пакъ якъ маемъ розѡмети, ѡ которыхъ нарѡшенью в добромъ баче(н)ю страшно бы и помышлати (Острог, 1587 *См. Кл.* 22 зв.); Проси(м) ... всѣхъ христоимениты(х) людей исполненя цѣковнаго, ѡ мѣлостивое и ла(с)кавое Баченя и вспоможеня на такъ я(с)ные и всѣ(х) ва(с) Псполитые Потребы (Львів, 1609 ЛСБ 422); баченя мати на кого, мати (имѣти) баченье на що: а) мати на увазі когось, щось, пам'ятати про когось, щось: Которые если бы що бо(л)ше на(л) мѣ золоты(х) выдали я ... вѣ(р)не мѣлы(х) брати(и) поко(р)не прошу и пѣлно жадаю бѣа ради и правды его дѣля ра(ч)те на ни(х) мл(с)ти баченя с ты(х) мѣрѡ же ты(ж) нѣни на мене мають, неха(и) то(т) выдато(к) вымѣшкаю(т) в

домѡ (Лопушна, 1598 ЦДІАЛ 201, 4, 12, 49 зв.); мы, маючи баченье на пѣлgrimокъ тыхъ, которые отъ свицкихъ роскошей на духовные, отъ земли на небо ... идут и на той дорози биды и напасти в удрученю тѣла приймовати, звытяжаючи грѣхъ, изволяютъ ... тоѡ мешканье поступити мусимо (Дубно, 1592 АрхЮЗР 1/VI, 90); еслибы се што на записяхъ слупныхъ ведле права справлѣных и на врадѣ признанныхъ, показало, на то мають пѣлпное око и бачене сынове мои (Володимир, 1609 АСД X, 232); б) зважати, звертати увагу на що: Жалу(ю)ся ваше(и) ... мл(с)ти ... На г(с)дна гедѣсна еп(с)па Лвовского и(ж) ми великую ... бѣдѡ ѡчини(л), не маючи баче(н)я на вѣрѡ х(с)вѡ анѣ на ста(н) мо(и) дѡховны(и) (Гологори, XVI ст. ЛНБ 4, 1136, 35, 1); То пакъ папѣ Семенѣ Богуринский ... не маючи баченья на зверхность и на врад ... мене самого // рѡкою своєю зѣбилъ (Луцк, 1572 АрхЮЗР 8/III, 265-266); на баченю мати, мати (мѣти) на баченю що - мати на увазі щось, пам'ятати про щось: ап(с)лѡвѡ и дѡкторѡвѡ стѣ(х) приклѡды и пѡвѣсти на баченю маючи вѣ прѡсто(м) домѡ сѣюдѡ ѡ(т)правѡвати волѣли (Острог, 1598-1599 *Апокр.* 86); пристои(т) тѣды в то(т) ча(с) и грѣхъ мѣти на баче(н)ю, и то(т) ѡумысль ѡ(т)чаанѣа не брати пере(д) сѣбе (Острог, 1607 Лѣк. 92); Ради: Дбѡй, мѣй на баченю (1627 ЛБ 104); при баченю быти — бути уважним, пѣльным: ѡ на гѡлос его ѡуши свои наѡавши. Котрый до насъ мѡвилъ, не бѡйтѣса не бѡйте, При баченю тѣлько боу(д)те, а мѣнжне стѡйте (Львів, 1616 *Бер. В.* 71).

4. Намір, воля: къ тому маєть сынъ же мой, князь Михаило Чарторыйскій, роздати по церквахъ на обиходъ и панахиды певную суму пенезей ... што все справе и доброму баченю сына моего мѣлого князя Михаила Чарториского поручаю (Сільце, 1531 АрхЮЗР 7/I, 29); Я маючи в том доброе бачене и бѡдѡчи цѣлый на здорови и на смысле моем ... записѡю тым моим листом жѡне моей ... тѡю сѡмѡ пѣнажнѡю сѣм тѣсѡч золотых (Краків, 1539 АС IV, 177).

5. Ласка, милість, прихильність, пошана: прошѡ и(ж) бы вѣм на па(с) ве(р)ны(х) приятѣле(и) ... хотя маю взгля(д) и баче(н)е рачѣла мѣ(т) (Ковель, 1574 ЖКК II, 277); В тѣе часы Ипатей мѣлодимерскій у княжати ... у великой ласѣѣ и баченю за оные показанные цѣюты и житѣе побѡжное былъ (Львів, 1605-1606 *Перест.* 31);

пилю прошу абы ласки и баченя благочестия вашего, яко люде пустынные въ людскости и утверждению въ православіи дознавати мѣли (Корсунь, 1625 *КМПП* I, дод. 274).

БАЧИТИ, БАЧЫТИ дієсл. недок. (стп. *baczyc*) 1. (кого, що і без додатка) (*сприймати зором*) бачити, оглядати: княз Ковелский мовиль князю Коширскомѣ: ѡдного судью твоего ... виждѣ, а старшого, ... не бачѣ (Ковель, 1537 *AS* IV, 103); вина не бачиш ли того? (к. XVI ст. *Розм.* 13); вы в людѣй бачите, вѣ воцѣ поро(х) а в себѣ не чѣете бѣрвена (Львів, поч. XVII ст. *Крон.* 155); ато бачишѣ пере(д) двѣ(р)ми зготованый ми вѣзѣ (Острог, 1607 *Лѣк.* 123); Не бачишѣ передѣ собою войска? (I пол. XVII ст. *Сл. о зб.* 19); кривавые Раны егѡ [царя], сами бачте, а съ мною вѣ жал(о)сти мѣей и вѣшей горько пла(ч)те (Чернігів, 1646 *Перло* 93 зв.); бачити очима своїми — бачити на власні очі, бути очевидцем чогось: Мы есмо бачили сами ѡчима своїми ... ижѣ ѡни тыи грани зрѣбавши, выжегають, и при нас ѡтѣ ѡгневѣ тыхѣ повтекали (Ковель, 1537 *AS* IV, 112); презѣ сонѣ бачити — бачити у сні: пѣты(м) ѡбра(з) котѣрый пре(з) сонѣ бачи(л) ... мо(г) бы былѣ и каменѣню змакчѣти дѣшѣ (Острог, 1607 *Лѣк.* 19).

2. (що і без додатка) Зауважувати, бачити, помічати, спостерігати: Бачѣ же вм(л) зѣгоды прагнете (Володимир, 1595 *ЛСБ* 288); Бо кгдажѣ то врожѡная прырва кожного, же ниhto до себѣ злостий ни якихѣ не бачить, рыхлѣй ихѣ вѣ комѣ иномѣ упатритѣ (Вільна, 1595 *Ун.гр.* 166); не бачи(ли) есте вѣ на(с) ... нѣчого пога(н)ского, а вжды гоубѡю своєю ѡбмѡвлѣете бѣти погѡны (Львів, поч. XVII ст. *Крон.* 147); а то не бачишѣ, и(ж) едѣ(н) естѣ законодавецѣ и сѣдѣа, кѣторый моцѣнь сп(с)ти и погоубити (Височани, 1635 *УЄ* № 62, 57); Чему ж ти, о пане, ратовать не рачишѣ. Кричимо ку тобѣ, а ти як не бачишѣ (1648 *Елег.* 152).

3. (що і без додатка) Розуміти, усвідомлювати, бачити: И зрозѣмели есмо с тыхѣ листовѣ ... и бачачи ижѣ намѣ не потреба лѣпшого свѣдѣцтва надѣ ѡтца твоего и тыхѣ зѣманѣ Волынскихѣ ... на ихѣ чоломѣ битѣ то вчинили (Неполомичі, 1527 *AS* III, 316); А так мы бачачи таковое небезпечѣнство, ѡт тыхѣ людѣй неприателскихѣ ... розказали есмо листы наши по всей

земли Волынской писатѣ, приказѣючи всимѣ княжѡтомѣ .. жебы ѡни кѣ слѣжбѣ нашей ... збѣройно поготовѣ были (Варшава, 1544 *AS* IV, 387); Знатѣ, ижѣ ѡилялетѣ не Русинѣ, бо не знаетѣ ключа пасхалного и не бачить того: коли кольвекѣ ключѣ пасхальный на А, альбо на Б стоитѣ, завжды Великѣ день мусить зими займовати (Вільна, 1599 *Лит.* 773); с пѣльного бѡвѣ(м) естѣсμο прирѡжѣнѣа и що наѣ маѣ(т) бѣти не бѣчимо (Острог, 1614 *Тест.* 160); Су(д) ... // ... бачечы то ижѣ справа идѣ(т) з ѣря(д)нико(м) прылѣ(г)лымѣ, котѡромѣ фору(м) право по(с)политѡе пере(д) судѡ(м) близышы(м) показѡло прото су(д) позванѡму форумѣ ѣзнавши, постѣпова(т) наказѣ(т) (Київ, 1621 *ЛНБ* 5, III 4057, 19 зв. - 20); Бо оуже я бачу близко конецѣ нашѣ (I пол. XVII ст. *Сл. о зб.* 25);

бачу (бачишѣ, бачимо) у рѡлі вставн. сл. (*аживається при потребѣ звернути чийсь увагу на щѡсь*) як бачу (бачишѣ, бачимо): Не безѣ причѣны вѣм того своѣго висарѣѡна яко бѣчѣ на дѣбѡрой пѡмѡти маѣте (Острог, 1598 *Отп. КО* 30); Подѣялѣсье, бачу, не своего дела - писмомѣ ширмовати (Володимир, 1598-1599 *Відп. ПО* 1051); Не хвалижѣ тѡе проклятое конѣѣедѣрацыи, котѡрая, яко самѣ бачишѣ, до такѣ великого злого всимѣ свѡволынѡкомѣ ворота ѡтѡрыла! (Вільна, 1599 *Лит.* 853); Кѣждѡе абѡвѣмѣ дрѣво зѣвнѣтрѣ выпѣскаѣтѣ ѡдѣнѣа, якѣ бѣчимо, лѣстѣа, цвѣтѣ, и ѡвоци (Вільна, 1627 *Дух.б.* 295);

(що) вѣдчувати: Це(р)кви іерусали(м)скои ѣвѣрити рачи(л) Абы ко(ж)ды(и) вѣрны мило(стѣ) егѡ бачи(л) (к. XVI - поч. XVII ст. *ПДПИ* 182, 100).

4. (що, на що і без додатка) Зважати (на що), враховувати, брати до уваги (що): Мы, бачачи, ижѣ листѣ нашѣ дали есмо тымѣ людѣмѣ нашимѣ свѣнухомѣ ... котѡрыѣ в томѣ селе слуги путные, в котѡрыхѣ нашѣ листѣ будѣтѣ, тыхѣ Михайлу не дали есмо (Краків, 1512 *Арх/ОЗР* 8/IV, 222); мы бачѣчи на то, же они суть люди вкраинны ... с тѡе работы мѡсту замкового такѣе ихѣ вызволяѣмѣ (Вільна, 1546 *Арх/ОЗР* 8/V, 41); А та(к) ... су(д) дѣла розмышлѣ(н)я тѡе рѣчи ѡ(т)ложили есмо до дня за(в)трашнего, субѡту, намѡви(в)ши ся есмо з собою, а бачѣчи в то(и) справѣ, и(ж) ещѣ головно(г)лѡ вѣказу не вчинили (Житомир, 1584 *АЖМУ* 93); И я, то бачачи, ижѣ то

здавна до того святого Николая належало, ... все тое отдаю до монастиря моего Батуриного (Київ, 1636 *ЛИМЗМ* 5, № 1 (1)); А бачачи рє(ч) слу(ш)нѣю ... шны(х) Бѣликовичо(в) при ве(р)хѣписаны(х) кгру(н)га(х) ... листо(м) наши(м) зоставѣ(м) (Острог, 1637 *ЦДІАК* 1471, 1, 1, 99 зв.);

бачъ (бачьте) *наказ. сп. (вживається для вираження застереження, зауваження)* дивись (дивіться): Ба(ч)же езоуйте, яко пр(о)ркъ назва(л) рим'ській оура(д), папѣжа, конѣмъ дики(м) (Львів, поч. XVII ст. *Крон.* 149); Бачъ зацный мѣждъ, яко с(т) Павелъ людской мѣдрости повагѣ шнѣканіе(м) называѣтъ мѣрны(м) (Київ, 1619 *Гр.Сл.* 201); и приказоваль имъ рекоучи бачьте а выстерегайтєса квѣсоу фарисейскаго, и квѣсоу йродова (1556-1561 *ПС* 156 зв.).

БАЧИТСЯ, БАЧИТСА *дієсл. недок. (стп. baczyć się)* 1. (кому) Здаватися, уявлятися, бачитися: шго са ва(м) бачи(т) если боуде(т) в нѣкоторого чѣлка сто швѣць и заблюуди(т) єдина ш(т) ни(х) чи не остави(т) лї дева(т)деса(т) и дева(т) на гѣра(х) и шнѣ(д)ши ище(т) заблуждышаго (1556-1561 *ПС* 79 зв.);

бачитьса *у ролі вставн. сл. (уживається для вираження припущення чогось)* здається: феврала назвали мартомъ, а марта кветнемъ, бачитміса и ма(и) ѣ ныхъ змѣнить своего имене скѣтовъ (Острог, 1587 *См.Кл.* 22).

2. (в чому) Розумітися (у чім), усвідомлювати (що): неслѣушне то же са в томъ не бачишъ, ижъ не толко ровны(и) ш(т) ровного, але и вышшій мѣсцемъ ш(т) нїжшего ... за выстѣпко(м) и нецѣотою ставаѣтса єще нїжшимъ (Острог, 1598-1599 *Апокр.* 82).

3. (кому) Хотітися, бажатися: Прѣго, щоса комѣ бачить, Вѣлно яко собѣ рачить (Чернігів, 1646 *Перло* 9 зв. пенум.).

БАЧМАГИ, БАЧМАКГИ *мн. (одн. бачмакъ ч. і бачмага ж.) (тур. başmak)* черевики: якожъ при томъ зранєню своемъ менилъ собѣ быти шкоды: чеканъ, макгерка и бачмакги сафьянове згинули (Київ, 1595 *АСД* III, 60); побрали ... боты козловыє новыє, бачмакги сафьяновыє, поясъ сребный (Луцьк, 1596 *АрхІОЗР* 3/І, 113); але сто(и) ты, // кривоногій ба(ч)ма(ж)ниче, и(з) своєю кривоно(жно)ю ба(ч)магою,

ци мѣже(ш) нею та(к) попрати силѣ вражїю, я(ко) то(т) невьтрьты(и) черевїчище (п. 1596 *Виш. Кн.* 234 зв. - 235); Высотѣцѣ: Бачмаги, а(л)бо папѣфѣтъ (1627 *ЛБ* 23).

БАЧМАЖНИКЪ *ч.* Той, хто носить бачмаги: але сто(и) ты, // кривоногій ба(ч)ма(ж)ниче, и(з) своєю кривоно(жно)ю ба(ч)магою, ци мѣже(ш) нею та(к) попрати силѣ вражїю, я(ко) то(т) невьтрьты(и) черевїчище (п. 1596 *Виш. Кн.* 234 зв. - 235).

БАЧНЕ *присл. (стп. baczną)* 1. Розважливо, розсудливо, розумно: смѣ(т)риѣ, ро(з)мыслѣне ба(ч)не (1596 *ЛЗ* 79); бачне оува(ж)не и розоу(м)не то са ш(т)правовало (Острог, 1598-1599 *Апокр.* 70 зв.); слѣга, шнѣ(д)ши в' якій палаць, ... бере(т) начина, и тѣми бачне и рострѣпне слѣжитъ крѣлеви (Вільна, 1627 *Дух. б.* 127); Прїймїжъ тогъ оупомїнокъ ш(т) слѣгъ своихъ влѣчне, Превѣщеннїй Петре: шго ѣчинїшъ бачне (Київ, 1633 *Євфон.* 309).

2. Уважно, пильно: оубери(ж)са ш(з)дѣбне в одѣждѣ непокала(и)нѣю Дѣ(л) дѣбры(х) и што(с) ш(т) ба оде(р)жа(л) шѣфѣй ты(м) ба(ч)не я присто(и)не (Вільна, 1596 *З. Каз.* 83 зв.); Паматайтєса абыстѣ его заживали бачне стагъ ваѣш кнѣжацкїй оучтївостью шздѣбачи знѣчне (Острог, 1603 *Лям. Остр.* 12).

БАЧНОСТЬ *ж. (стп. bacznosc)* 1. Розум, мудрість, розсудливість, кмітливість: Оухищрѣніє или Блгоѣхи(ш)рѣное, дѣвтѣтъ, рѣзмъ, бачность, сѣптѣлность, ѣстрость (1627 *ЛБ* 142); Мѣдрость: Бачно(ст), умѣѣтно(ст) (Там же, 164).

2. Увага, пильність: с таковыми рѣчами // плѣточными, а неправдывыми до нас присылат не бѣдѣг, але лепшѣю бачност и пильност в таковых рѣчах земскихъ в себе заховыват бѣдѣт (Вільна, 1541 *AS* IV, 291-292); а тымъ впередъ не отмѣнную, але также добрую бачность и ласку его милости ку себе способити хотечи ... записую имеѣе свое материстое (Луцьк, 1580 *АрхІОЗР* 8/ІІ, 322); а впро(д) з немалы(м) подивѣ(и)емъ ѣ себе ѣважаю и(ж) бачно(ст) тм(с) мѣсца николи дати не хотячи ... ѣпри(и)ме нехо(т) и нелѣску ш славе мое(и) кновати рачи(ш) (Кореличі, 1593 *ЛСБ* 246, 1); бачность мати (мѣти, мѣти), мати (мѣти) бачность (на кого, на що) - брати до уваги кого, що, зважати на кого, що, пам'ятати про кого, що: мы бачност нашѣ ... на то маючи, иж шный замок Браславский ... єсть намъ и рѣчи посполитой

потребный ... ўмыслили єсмо без мешкана ... ыный замок ... зновъ розказат забѣдовати (Олбснг, 1552 *АС* VI, 124); Што єсмо первой того многокרותъ до тебе писали ... приказѹючи, абы єси на то добрѹю бачность мель, ижбы Казаки тамошние на влѣсы Татарские не ходили и шкоды никоторое имъ не чинили (Вілына, 1541 *АС* IV, 295); бачачи то, иж єсми по жоугъ своей ... не малый посаг ... взял и то єсми все ... ѳтратил на слѣжбахъ господарскихъ и маючи на то бачность, а хотачи сынѹ своимѹ ... за то досит ѳчинити ... даровал єсми сына моего ... всимъ Степанемъ (Острог, 1522 *АС* III, 237); приказѹемъ тобѣ, ажбы Твоя Милость, маючи бачност на насъ господара и на теперешнюю пыльнюю потребѹ земскѹю, якъ єси зѣавна звыклѣ для насъ ... такъ и теперъ шгобы єси противъ тымъ людемъ неприателскимъ ... ехалъ конно, а збройно (Краків, 1539 *АС* IV, 197); на бачности мети (мѣти) — мати на увазі (на думці): ты бы ѿ томъ ведалъ и ведлѹгъ того листѹ княза бискупова в той речи сѧ заховалъ, нижли тоби єси на бачности в себе мелъ (Вілына, 1540 *АС* IV, 262); то все шго сѧ до насъ ѿ(т) вше(и) мл(ст)и писало на добро(и) бачности то бѣде(м) мѣти (Новгородок, 1589 *ЛСБ* 123).

Див. ще БАЧЕНЯ.

БАЧНЫЙ, БАЧЪНЫЙ *прикм. (стп. baczny)* 1. Розсудливый, розважливый, кмѣтливый, разумный: И за то вашу милость моего милостивого пана покорне прошу, абы ваша милость, яко ... панъ мудрый и бачный, у себе то поважывшы а гамуючы свовольность и упоръ такихъ ... небачныхъ людей, которые ... маестать Его Святый ображаютъ ... и покой посполитый взушаютъ ... абыся таковыє кгвалты и збытки, а звлаща особамъ духовнымъ ... не дѣяли (Дубно, 1575 *АСД* IV, 17); Але теперъ каждый бачный хрестиянинъ, маючи предъ очима обоє писанье, лѣтве осудити правду и неправду мѹжетъ (Рожанка, 1598 *Л. Пот.* 983); и увесь тотъ поступокъ вашъ блаженствомъ и баламутнею щирою у людей бачныхъ почитается, шго-сьте кольвекъ у Берестию бредили (Вілына, 1599 *Ант.* 835); Прѣйми ѿ(с) Архїерѣю Великій значный, яко в рѣчахъ не похѣбне дѣльный и бачный (Львѣв, 1616 *Бер.В.* 66); Розѹмный ... и бачный члѣкъ, который ... вшелакѣ припадки ... терплѣве и влѣчне зноситъ (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 110); оуспиваймо мысли

грѣховныя: заховаймо молѣтвѹ спокѹйню, розѹмъ бачный, мысль члѣю (Львѣв, 1642 *Час. Слово* 277 зв.).

2. Уважний, пыльный: що я то бачному и ростропному баченю В(м) м(л) пано(м) и братия(м) мои(м) порѹчаю (Стратин, 1588 *ЛСБ* 101); доброе славы змаза поровняется у людей бачныхъ зо стратою здоровья (Володимир, 1608 *АСД* VI, 118); Читѣльникѹ лѣскавый, влѣчнымъ хотѣ бѣти: И яко бачный, дѹсытъ сѧ себѣ оучинити (Львѣв, 1616 *Бер. В.* 96); Былъ абѹвѣмъ весь Мѣжъ дѹховенъ, прикла(д)ный, вѣ наѣчанію братїи ростропный, вѣ строфанію бачный (Вілына, 1620 *См. Каз.* 21); Бл҃гооухищреный. Ростропны(й), довѣпный, бачный, соуглѣне охенѣжный (1627 *ЛБ* 10); княжа ѿный не былъ ѿблѣдникъ, и подстѣпца, але щѣрый, и бачный, и не на здрѣдѣ, аугъ кѣсачи пыганіе оучинилъ (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 707);

у *знач. ім.* : прѣто(ж) то синодо(м) звѣтисѧ не мѹже(т), але все єсть фрѣанкою баламѹтнею блаженство(м) и оу бачны(х) ваги жаднои слюушнѣ мѣти не маѣ(т) (Острог, 1598-1599 *Апокр.* 58); А поневажъ тое, шго отступникъ написалъ, небылица єсть и овнѣмъ фалшюваньє явное писма, прѣ то и доводъ его фалшивый єсть, и у бачного нѣкого мѣстца не маєтъ (Київ, 1621 *Кон. Пал.* 553).

БАЧНѢЙШИЙ, БАЧЪНЕЙШИЙ *прикм. в. ст.* Розумніший, мудріший: Приводятъ декрета подметные, южъ отъ передѣйшихъ и бачнѣйшихъ зъ нихъ потоптаны и оплеваны! (Київ, 1621 *Кон. Пал.* 504); Якожъ кгда бы другие, бачнейшие, оного не ратовали и замысловъ тамтыхъ людей прѣсвазисю своею не одвели, перѣпы сѧ о оживили от разивъ тятыхъ (Луцьк, 1638 *АрхЮЗ.* 8/III, 597).

БАЧЪ 1. *част.* Бач, дивись, бачиш, ось: Вѣсь: Храпъ мнѣньє, снатъ, бачъ, вей, немѣль, негли, нѣчто (1627 *ЛБ* 13).

2. ч. Вл. н.: Тимошъ Бачъ (1649 *РЗВ* 22 зв.).

БАЧЪНЕЙШИЙ *див.* **БАЧНѢЙШИЙ.**

БАЧЫТИ *див.* **БАЧИТИ.**

БАША ч. (*тур. paşa*) (у давній Туреччині та іншихъ мусульманськихъ країнахъ титулъ високого урядовця) баша: башѹмъ клѣмнымъ, и цѣсарови пышномѹ роуки намаѹють (Острог, 1598-1599 *Апокр.* 167 зв.); В котормъ старанію если небожата почтами и упоминками

подъ часть наробяють, и башомъ кламливомъ ... руки намазуютъ, а зажъ то имъ слушне за зле можетъ быти почитано? (1603 *Пит.* 28); Который то протосингел, будучи человекомъ годнымъ и учонымъ, добре былъ цесарови турецкому знаемый и всѣмъ башомъ (Львів, 1605-1606 *Перест.* 33); Южъ назначивши своего, до Мѣстъ нашихъ Башъ // ... Але Бѣ, вѣ которого мѣцы естъ звѣтъзство: Додаль мѣцы нѣшемъ Войскъ, на Поганство (Київ, 1622 *Сак. В.* 46-46 зв.); Южъ на волоскомъ березе тамъ войска // турецкие въ полю лежатъ, до которого войска цесаръ прислалъ башу (1630 *МИВР* 321-322).

БАШТА, БАШТА, БАКСТА, БАКШТА, БАКЪШТА ж. (*сгл.* baszta, *сгл.* bašta, *сгл.* bastia) 1. (оборонне укрѣпленія) вежа, башта: а коли bakszta budet na toj hore sprawlęna ... tohdy żadnoho prystupu ne dopustyt (Вінниця, 1545 *АрхЮЗР* 6/1, 20); А што пишешъ до насъ, ижъ ты ... вжо еси две баксте накрылъ и житницу поставилъ (1551 *АрхЮЗР* 8/V, 53); Броны до замъкъ две з баштами по(д) вежами (1552 *ОКЗ* 33 зв.); На ѱглохъ замъкъ того на всихъ чотырехъ выведены ба(ш)ти валомъ же такъ толъстымъ и высокимъ яко стены замъковые (1552 *ОЧерк.З.* 16 зв.); продали до(м) сво(и) вла(ст)ны(и) кѣпны(и) тѣ(т) в Житомирѣ лежачи(и) по(д)ле домѣ Крѣтенева на роуѣ кѣ ба(ш)те ново(и) пѣнѣ Даниелю Васюти(и)ско(мѣ) (Житомир, 1605 *ЦДІАК* 11, 1, 4, 12); ра(и)цы лвовские, ѱпросивши ѱ(т) пѣновъ брати(и), камене це(р)ковного штукъ 18 а то на ѱправѣ башгъ мѣс(ц)ки(х) (Львів, 1620 *ЛСБ* 1049, 1 зв.); Хранѣло, хранѣлище, стражъ: сторожа, вежа, або башта, где стражъ стереже(т) (1627 *ЛБ* 144); guintana porta, то(р)жищная брама, врата, ба(ш)та, (1642 *ЛС* 343); тые по(з)вы въ ворота ба(к)шты замъкъ тамѣ(ш)но(г) по(в)тыка(л) (Київ, 1646 *ЦДІА Лен.* 823, 1, 763, 14 зв.).

2. *перен.* Фундамент, оплот, опора: кр(с)тъ е(ст) ... вѣне(ц) пѣнкности, вѣры башта мѣцнаа (поч. XVII ст. *Проп. р.* 295).

БАЮРКЪ ч. Баюра, калюжа, багно: Сѣнмъ во(д)ный: Зтѣкъ, водъ згромажѣнѣе, ставъ, баюркъ, ѱзеро (1627 *ЛБ* 119).

БАЯ ж. (бавовняна або вовняна тканина з ворсом) байка, *заст.* бая: побрали ... ферезийку лязуревую

фаленъдышовую, зъ белыми петлицами, подшитую баю (Луцьк, 1622 *АрхЮЗР* 6/1, 429).

БАЯНѢ, БААНѢ с. 1. Оповідання байок, вигадок, небилиць: Баснословѣе: Баа(н)ѣ, ба(и)ки повѣда(н)ѣ (1627 *ЛБ* 5).

2. Ворожіння: коли не можетъ намъ помочи одна [баиля] гораздъ, а мы идеме и до десятыхъ, а у ихъ баяню не естъ нѣчого, лише мутня и прелестъ (XVI ст. *НѢ* 177).

БАЯТИ дієсл. *недок.* 1. (що, о чім і без додатка) Розповідати, говорити, *діал.* баяти (що, про що і без додатка): Преложѣ(н)ство тѣе і єдиновла(д)ство, о котѣромъ дѣпѣсь баѣтъ, не было за петра стѣго, ѣкоса вѣншей показало (Острог, 1598-1599 *Апокр.* 108); И то (тежъ ещѣ) якая правда, што о Родискомъ опате бають, ижъ зъ двѣа тысячами войска вѣехали потаємне въ ночи до ѳлоренцыи? (Володимир, 1598-1599 *Відп. ПО* 1111); нет тамъ тѣе баламутни, о которой ѳилялетъ баѣтъ (Вільна, 1599 *Ант.* 829); И онъ тежъ то безъ жадныхъ доводовъ баѣтъ, не печалуетъ о вѣры правой (Київ, 1621 *Кон. Пал.* 723); Єды(н) мѣщани(н) ѱбра(л)ся зѣхвалы(и) ... Такие новины ѱ томъ повѣдали. Люде которыи на то(и) дивъ смотрыли. Але ся в мовѣ свое(и) незгажаю(т) розно бають (1636 *Лям. о пр.* 9);

(що) вигадувати, видумувати: Ещѣ на смѣшное отрыгание баѣского богослова // отвѣщаем албо пытати его будем, что немыечно баѣтъ, и чюдимся (1615-1616 *Виш. Поз. мисл.* 241-242); сны баяти — говорити нѣсенѣтницѣ, верзти: А што колвекъ о соборѣ томъ Сардикѣйскомъ ... отступникъ Креуза баѣтъ, сны баѣтъ, и нѣгды того, штѣ баѣтъ, нѣчимъ не доведетъ (Київ, 1621 *Кон. Пал.* 589).

2. (без додатка) Ворожити, заговляти: А мы, дурныи, коли есме бетѣжнѣ, а мы идеме ико баилямъ жонамъ, што бы намъ баяли (XVI ст. *НѢ* 155).

БААНѢ *див.* **БАЯНѢ.**

БДѢНІЄ, БДѢНІЄ, БДЕНИЄ, БДЕНІЄ с. (*цсл.* бдѣніе) ревна молитва у нѣчний час: А инѣи отходятъ у монастырьъ яко тежъ на пушу, а тамъ дають прикладъ побожности ... въ постехъ, въ низулеганѣи и бденѣи (Супрасльський монастир, 1580 *Пис. пр. лют.* 151); А вѣ манастирьѣ ... вмѣсто бденѣа, пѣ(с)ни, и млтвы, и

торжества дхо(в)наго; пси выно(т), гліса(т), и ликю(т) (до 1596 *Виш. Кн.* 264); яко бы(с)те ѿ само(и) то(и) вещи еп(с)пѣ събравшися бденіе сотворили в мѣтвѣ ко бѣ (Львів, 1607 *ЛСБ* 408, 1); Мѣрность во всемъ, была емѣ якобы приро(д)на ... сонъ мѣрковный, бденіе шгоночное, правило шгодсігное (Вільна, 1620 *См. Каз.* 18 зв.); не(х) че(р)ныи и попы ваши бденіе чиня(т) (Ясси, 1627 *ЛСБ* 436, 1); Та(к)же до по(с)тѣ шкелакое оутрапе(и)е телѣсное стагаѣтса во(з)держаніе, бдѣніе, на земли леганіе, поклѣны ... и про(ч) (Львів, 1645 *О тайн.* 98); всенощное бденіе — (церковна служба протягом всієї ночі) всенощна: Бдѣніе: Тбѣстѣ пре(з) цѣлюю нѣчь чѣгѣе, мѣтвы пре(з) всю нѣчь вѣ чѣлости бе(з) спанѣ вѣ цркѣи ѿ(т)правоваными, а вѣдлѣ(г) чинѣ цркѣовного назывѣ(т)са, всенѣщное бдѣніе (1627 *ЛБ* 172).

2. Неспання: плѣтъ и кров потом тѣла и подвигом мыслѣнаго вниманія во бдѣннѣи пощном, и днѣвном трезвѣннѣи и присѣдѣннѣи мѣстном и безмолвном увяляти и изсушити (1599-1600 *Виш. Кн.* 153); Слухай же ... брате, сгда начнешь дѣлю подвига своего, постом, молитвою, трудом и подвигом всегдашним, бденіем во безмолвнѣи, стрѣжися, абы еси не прочитал ни единого писаніе еретическое (Там же, 209).

БДѢТИ дієсл. недок. (о чім) Турбуватися, піклуватися (про що): повинуйтеся наставникомъ вашимъ и покаряйтеся: тѣи бо бдѣтъ о дунахъ вашихъ (1596 *РИБ* XIX, 300 (виноска); ѿ таковы(х) еже мало бдѣ(т) ѿ дала (!) бжїи(х) (Сучава, 1606 *ЛСБ* 402, 1).

БЕГАТИ див. БЪГАТИ.

БЕГАТІ див. БЪГАТИ.

БЕГЕТАТИ дієсл. недок. Мекати, діал. бегетати: Бо бегѣчѣи почали рѣзко скакати, Радости и весѣльѣ намъ збыть додавати (Львів, 1616 *Бер. В.* 76).

БЕГЛЕЦЪ див. БЪГЛЕЦЪ.

БЕГЛЕЦЪ див. БЪГЛЕЦЪ.

БЕГЛОСТЬ див. БЪГЛОСТЬ.

БЕГЛЫЙ див. БЪГЛЫЙ.

БЕГУНКА див. БЪГУНКА.

БЕГѦНЪ див. БЪГѦНЪ.

БЕГЪ див. БЪГЪ.

БЕЦА див. БЪЦА.

БЕЦНАРКА ж. (стп. bednarka) (жінка бондаря) бондарка, розм. бондариха: ксендзъ Анѣтоний

Янищевский ... противко ... Васкови ткачови, Васчысе беднарцы ... оферовалсе правѣне чынити не занехати (Луцьк, 1649 *АрхЮЗР* 3/IV, 156).

БЕДНАРСКИЙ прикм. (стп. bednarski) (пов'язаний з бондарством) бондарський: пилка беднарская една; пилка малая една (Пересопница, 1600 *АрхЮЗР* 1/VI, 298).

БЕДНИЙ див. БЪДНИЙ.

БЕДНЫЙ див. БЪДНИЙ.

БЕДРА ж. Те саме, що бедро в 2 знач.: доткнѣвса жилы бедры егѡ, а натыхѣмѣстѣ // оусхла (серед. XVII ст. *Хрон.* 50-50 зв.).

Див. ще **БИОДРО**.

БЕДРО с. 1. Стегно, бедро, клуб: А вси держачи мечи а къ боемъ велми оумѣлыи, а единого каждого мечѣ на бедрахъ сего про страхи ночныи (поч. XVI ст. *Песн. п.* 52); са(м), пакъ іѡанѣи имѣль ... поясъ кожаный на бѣдрахъ (1556-1561 *ПС* 26); въ кого бедра бола(т), то то(ж) пѣи (XVI ст. *УТ* фотокоп. 7 зв.); чресло, бокъ, бе(д)ро, чересло (1596 *ЛЗ* 88); Іѡа(н) ... ходи(л) въ одѣанью сѣ шерсти ве(л)блѣодовои, припоасѣвши бедра свои скѣрою (Львів, поч. XVII ст. *Крон.* 33); Оружія теды суть ... поясъ препоясанья бедрѣ, абы безъ шнѣлякой завады бѣчи (Київ, 1621 *Коп. Пал.* 859); поясъ рамѣнныи ѡколо бѣдрѣ своихъ мѣль (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 889); рагатеца, бедра, стегна (1642 *ЛС* 300); Подѣложилъ тѣды слѣга рѣкѣ свою подѣ бѣдрѣ гѣна своего и присѣлѣ емѣ на тѣю мѣвѣ (серед. XVII ст. *Хрон.* 37); Бѣдрѣ. Соха (1650 *ЛК* 424).

2. Нога: Докѣле хрѣмлете на обѣ(д)ве бедра вѣша (1600 *ЦНБ* 476 II/1736, 47); мовитъ святой Златоустый: доколѣ хрѣмлете на обѣ бедра ваша? (Львів, 1605-1606, *Перест.* 46); *Образю*: земля тѣсѣнамъ знѣта бѣвши грозѣла же бѣдра свои не могоучи стрѣптѣти по(д) морды(р)цами рѣсторгне(т) и погрѣхотѣны(х) зѣ брылами землѣ и и(х) спрѣснѣко(в) в собѣ скрѣѣтъ (поч. XVII ст. *Проп. р.* 104 зв.).

3. Рід, потомство: якъ пророковѣль ѡ томъ Іѡковѣ, Не оустѣнѣтъ Кнѣжа зѣ Іѣды, и вожъ зѣ бедра Егѡ (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 853).

Див. ще **БИОДРО**.

БЕЖАТИ див. БЪЖАТИ.

БЕЗАКОНИЕ див. БЕЗЗАКОНИЕ.

БЕЗАКОНІЄ *див.* **БЕЗЗАКОНІЄ.**

БЕЗАКОННИКЪ *див.* **БЕЗЗАКОННИКЪ.**

БЕЗАКОННЫЙ *див.* **БЕЗЗАКОННЫЙ.**

БЕЗАКОНОВАТИ *див.* **БЕЗЗАКОНОВАТИ.**

БЕЗАКОНСТВО *див.* **БЕЗЗАКОНСТВО.**

БЕЗАКОНЪНЫЙ *див.* **БЕЗЗАКОННЫЙ.**

БЕЗАКОНЪСТВО *див.* **БЕЗЗАКОНСТВО.**

БЕЗАКОНЬЙ *див.* **БЕЗЗАКОННЫЙ.**

БЕЗАКОНЬКЪ *див.* **БЕЗЗАКОННИКЪ.**

БЕЗБЛАЗНЕНО *присл.* Без спокуси: Безмолвникъ, Еримита, который не в гѣхъ а безъ затрѣвоженъ свѣта того бѣ(з)блazenнѣю, безъ погорилѣнѣа живѣтъ (1596 ЛЗ 31).

БЕЗБОЖЕНЪ *див.* **БЕЗБОЖНЫЙ.**

БЕЗБОЖЕНЪСТВО, БЕЗЪБОЖЕНСТВО *с.* Те саме, що безбожность: Выдкрытъ ся (в *рукоп.* вы(д)крыте - *Прим. ред.*) гнѣвъ Божій изъ неба на усякое безбоженство и неправду людскую (XVI ст. ИС 129).

Див. ще **БЕЗБОЖІЄ, БЕЗБОЖСТВО, НЕБОЖНОСТЬ.**

БЕЗБОЖІЄ, БЕЗБОЖІЄ *с.* Те саме, що безбожность: ѡ землѣ запустѣлаа и зарослаа трънїе(м) безъвѣрїа и бѣ(з)божіа (до 1596 *Виш. Кни.* 264 зв.); Называется свѣтлымъ востѣкомъ, понѣже показѣтъ намъ, свѣтъ слнца неогасимаго ... и тмѣ смоутнѣю безбѣжіа, и лѣсть еретическѣю прогнѣитъ (Почаїв, 1618 *Зерц.* 50); Вы всегѣ свѣта ѣдолопоклонѣніе скоренили, и Въ тмѣ безбѣжіа сѣдащихъ, просвѣтили (Чернігів, 1646 *Перло* 48).

Див. ще **БЕЗБОЖЕНЪСТВО, БЕЗБОЖСТВО, НЕБОЖНОСТЬ.**

БЕЗБОЖНЕ *присл.* Безбожно: Кнѣзи и властители Слово Бжїе почтѣте, Мл(д)нцѣвъ незлобївы(х) бѣ(з)бѣ(ж)не не гѣбїте (Львів, 1591 *Просф.* 75); Штѣ са заса тѣчетъ тои вѣсни и незгѣды, на которѣю вѣли(т) причинѣ ѡ(т)пѣтъа хр(с)тїанѣмъ презъ тоурки патріаршее вѣ константинополю цркви ... и то щїраа пѣтварь, безбѣжне на хр(с)тїанѣ вѣкладѣлаа (Острог, 1598-1599 *Апокр.* 177 зв.).

Див. ще **НЕЗБОЖНЕ.**

БЕЗБОЖНИКЪ, БЕЗЪБОЖНИКЪ *ч.* 1. (людина, що не визнає існування Бога, не вірує в Бога)

безвірник, безбожник: Але теперь некоторые (безъбожники) не только вторую, але и третью поймуютъ (а предся престолѣвы служатъ, противъ ясныхъ правилъ) (Вільна, 1599 *Ант.* 741).

2. (людина, що не визнає християнської віри) поганин: Напередъ тогда дѣпїсе еслї жъ то правда, же противъ томѣ костѣлови, которѣго члѣнки соу(т) черезъ безбѣ(ж)ника зѣѣваны и посѣгнѣны, бранѣ пекѣльные перемогли (Острог, 1598-1599 *Апокр.* 157); Погледи на чѣтыри священныя патріархи и пастыри истинныя цркве Христовы, яко, межѣ оными безбожниками мѣшкаючи, ани вѣри, ани сукцессїе порядное не стрѣтили (1603 *Пит.* 8).

БЕЗБОЖНІЙ *див.* **БЕЗБОЖНЫЙ.**

БЕЗБОЖНОСТЬ, БЕЗЪБОЖНОСТЬ *ж.* Безбожність, безвір'я: члѣкъ же зазрѣсти дїаволской вѣрѣ емѣи прѣстѣпїлъ зако(н) ... бѣ(з)бѣжности и блѣда прїимѣванїемъ не вѣздержанъ бѣсть (Острог, 1588 *Сур.* 5); Возлюбилъ еси ѡ(т)чѣ справедливѣсть свѣтѣю, мѣенъ в ненависти безбѣжностью проклатѣю (Львів, 1591 *Просф.* 66); А еслї(ж) дочѣстїе тѣе зѣднѣчѣніе повѣди(т) Николаї же са ставѣтъ, посмотри ми са знѣвъ розѣмными очїма таѣмне ѡповѣданѣю безбѣжности (Київ, 1619 *Гр. Сл.* 290); Вы на то ѡбранѣ, и Бгѣмъ послѣаны. На морѣ великое бѣрливѣе, страшливѣе и зло(с)ливѣе ... На морѣ поганской безбѣ(ж)ности ... Бгѣмъ наведѣны (Чернігів, 1646 *Перло* 45 зв.).

Див. ще **БЕЗБОЖЕНЪСТВО, БЕЗБОЖІЄ, БЕЗБОЖСТВО, НЕБОЖНОСТЬ.**

БЕЗБОЖНЫЙ, БЕЗБОЖНИЙ, БЕЗБОЖНІЙ,

БЕЗЪБОЖНЫЙ *прикм.* 1. (який не дотримується релігійних догм християнства, не вірує в Бога) безбожний: Тотъ подѣрлїый Нашъ Станиславъ, реченый передъ тѣмъ Лїбко Дановичъ ... опустивши фалшивѣю безбожнѣю жидовскую вѣру ... а на тѣе мѣстѣю правдивѣю христїанскую вѣру прїнялъ (Петрків, 1565 *РЕА* II, 138); се естѣ догмѣтъ безбѣжныхъ еретикъ (Львів, 1591 *Гр. Іер.*); мати ... ѡтроко(в) ... по замордованїю шѣсты снѣвъ еѣ ѡ(т) безбѣ(ж)ного тирана ... напѣминанїе и наѣукоу ѡ(т)чѣскоую чинїла, и моу(ж)ствнѣ(м) голосо(м) до него та(к) мовила (1598 *Розм. пап.* 6); злочинѣца добродѣї укрижѣванный: И от

безбожныхъ жидовъ замордованыи (Львів, 1630 *Траг.* п. 161);

нехристиянський, поганський: безбо(ж)нии срацини ты(х) полонены(х) ѡдиною часть продаша (1489 *Чет.* 96); И тежъ пироги на завтраѣ ро(ж)ства х(с)ва котѡрыє принося(т) до цркви мняще в че(с)т) б(д)цы еже е(с)т) велико бесчестие и догмать безбожны(х) іерети(к) два яже Б(л)ца паче слѡва и ра(з)ума нетлѣнно роди (Берестя, 1590 *ЛСБ* 144); Ваши патриархове и церковь Восточная, котѡрыхъ перемогли брони пекелныє, абовѣмъ ихъ осягнула безбожная тиранская рука, гдѣ имъ жадныхъ наукъ ... ведле потребы, овцами христовыми, ани розширення хвалы Божее Турчинъ не допунаетъ (1603 *Пит.* 25); и до тихъ часть ѡ(т) безбожныхъ ариянъ покою не маемъ (Черкаси, 1648 *ВУР* фотокоп. 12);

у *знач. ім.* безбожник, безбожный: Дай ми о Пілате, преслѣдованого: И от безбожныхъ такъ замордованого (Львів, 1630 *Траг.* п. 169).

2. (який порушує релігійні догми) грішний, безбожный: Вл(д)ки безбо(ж)ныє вмѣсто правила и кни(ж)наго чтеніа, и поученіа в Закони гдни днѣ и ноцѣ на(д) статѣгами и лжею оувесь вѣкъ свои оупра(ж)наю(т) и погѣбляю(т) (до 1596 *Виш. Кн.* 264 зв.); тѣлько абы(с) не распача(л), и не пѣща(л)са доброе надѣи, абысь не впа(л) в що оупадѣю(т) незбо(ж)ныє ... если кто має(т) дѣпоу безбожноую (Острог, 1607 *Лѣк.* 10); Нѣза(ч) маенъ намѡвы, не дбѣенъ подаркѡ(в), Лѣгце вѣжинъ безбо(ж)ны(х) глѣпы(х) и(х) посва(р)кѡ(в) (Київ, 1618 *Вѣзер.* 15); Безбожнаа лахеси и тысь еѣо пѣти не хотѣла до конѣа статѣниѣ добити (Вільна, 1620 *Лям. К.* 5); попалѣю(т) всалѣкѣю речѣ бѣ(з)бо(ж)нѣю яко хворо(с)т) (*Устрики*, I пол. XVII ст. УЄ № 29515, 347).

3. *Перен.* (безсовісний, безсоромний, злочинний) безбожный: а та(к) мы су(д) за таковы(м) при(з)на(н)е(м) ты(х) злучи(н)цо(в) за такы(и) злы(и) а бѣ(з)бо(ж)ны(и) дѣино(к) и(х) на кара(н)е го(р)лю(м) а плаче(н)е голо(в)щины всказѣ(м) (Володимир, 1588 *ЖКК* I, 303).

Див. ще НЕЗБОЖНЫЙ.

БЕЗБОЖНѢЙШЕ *присл. в. ст.* Безбожнѣйше: И шѣбѣжъ зайсте на(д)то бѣдетъ безбожнѣйше, ѡ Господіне тебѣдѣре (Київ, 1619 *Гр. Сл.* 240).

БЕЗБОЖНѢЙШІЙ *прикм. в. ст. у знач. ім.* Безбожнѣйший: и та(к) ли то ѡ(т) всѣ(х) бѣ(з)божнѣ(и)шій, вы бѣдѣчи хѡ створѣна трѣваѣте (Вільна, 1596 *З. Каз.* 106).

БЕЗБОЖСТВО *с.* Те саме, що безбожность: По которо(и) ногами вашими ходите,.. на васъ пере(д) гмѣ бгмѣ плаче(т),.. просачи сотворителя, я(кѡ) да пошлѣ(т) серыпъ смртны(и) .., котѡрій бы васъ // выгѣбити ... могль, и(з)волачи лѣпше пѣста в (чс)тотѣ стоати, нежели вашим бѣ(з)бо(ж)ство(м) запѣстоуна ѡ(т) хвалы всеси(л)наго ба ... бы(ти) (до 1596 *Виш. Кн.* 260-260 зв.).

Див. ще БЕЗБОЖЕНСТВО, БЕЗБОЖИЕ, НЕБОЖНОСТЬ.

БЕЗБОКИЙ *прикм. у знач. ім.* Безбокий. Вл. н.: Ангдрѣ(и) Бѣ(з)боки(и) (1649 *РЗВ* 402 зв.).

БЕЗБОРОДКО *ч.* Безбородько. Вл. н.: Передо мною Остапомъ Безбородком бурмистром ... жаловав и оповедав Кузма, на Демидиху, иж овсчка моя прилучила ся до овсчѡк се (Бориспіль, 1614 *АБМУ* 7); шляхетный панъ Ангдрей Шимановський ... протестовалъ на противъко ... // ... Безбородкови старому (Житомир, 1650 *АрхЮЗР* 3/IV, 486-487 зв.).

БЕЗБОЯЗНЕНЪ *прикм.* Безбоязний, відважний: *impraudus*, неустрашими(и), безбоя(з)нѣ(и) (1642 *ЛС* 227).

Див. ще НЕБОАЗЛИВЪ.

БЕЗБОЯЗНѢ *присл.* Безбоязно, відважно: *intrepide*, безбоязнѣ (1642 *ЛС* 244).

БЕЗБРАЧНЫЙ *прикм.* Неодружений: Алѣкторъ, пѣтель: або безбра(ч)на(а) дѣва, або Пѣрла Крипга(л)на в' когѣте нахѡдачааа (1627 *ЛБ* 174);

у *знач. ім.* : Подѡбаѣтъ Еп(с)кпѣ бѣти непѡрѡчнѣ,.. Дѣакоии да бываѡуть едѣнѣа жены мѣжи. Что на пѣрво(м) собѡри Сѣгы Бгонѣсныи ѡ(т)цы мноѣо ѡ то(м) оуважавши, иж в' мѣрѣ трѣдно безбрачномѣ житы, позвѡлили (Київ, 1621 *Кон. Псл.* (Лв.) 31-32).

БЕЗБРОДИ *прикм.* Безбородий: бѣ(з)броди (I пол. XVII ст. *Сѣм.* 94).

БЕЗБРОННЫЙ, БЕЗЪБРОНЪНЫЙ *прикм.* Беззбройний, незброєний: тамъ же, будучи розгниваны о ненаправене того мосту, на месчанъ безбронныхъ ударили и людей невинныхъ, незбройныхъ ... копиями попрѡбияли (Луцьк, 1617 *АрхЮЗР* 6/I, 384); а мы безбронныє будучи, пилновали смы однакъ того,

гдѣ бы они з тымъ медомъ, если до домовъ своихъ, албо еще где на чие иныи пчолы найги мели (Овруч, 1629 *АрхЮЗР* 4/І, 81); самъ Ягъ Бокгуцький тогожъ небожъчика Миколая Крепѣтовского ... безъброгъного, въ кулыну правую ноги штыхомъ шаблею пхнулъ (Житомир, 1643 *АрхЮЗР* 1/VI, 787).

БЕЗБУРНЫЙ *прикм.* Безбурный, спокойный: Сѣго Чотырдесятого Пѣста часъ Братѣ ... подобенъ есть пристани нѣакой тихой, и бѣ(з)бѣрной (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 101).

Див. ще НЕБУРНЫЙ.

БЕЗБѢДНИКЪ *ч.* Той, що не зазнав бѣди, не був у небезпечі: Акі(н)дѣгъ: Безбѣдни(к), не сый въ бѣдѣхъ, тѣсть, не бѣдѣчій въ жа(л)но(м) небѣ(з)печѣ(н)ствѣ (1627 *ЛБ* 173).

БЕЗВЕРХИЙ, БЕЗЪВЕРХИЙ *прикм. у знач. ім.* Безверхий. Вл. н.: Степанъ Безверхий (1649 *РЗВ* 5); Ва(с)ко Безъве(р)хы(и) (Там же, 144 зв.).

БЕЗВИНЕ *див.* БЕЗВИННЕ.

БЕЗВИНЕНЪ *див.* БЕЗВИННЫЙ.

БЕЗВИННЕ, БЕЗВИНЕ, БЕЗВИННЕЙ, БЕЗВИНЪНЕ, БЕЗЪВИННЕ *присл.* Те саме, що безвинно: ты тоє имѣньє в него шпал безвинне (Краків, 1532 *AS* III, 399); Ивана Кисла безвинне збито (1561 *АрхЮЗР* 8/VI, 101); А они дей сѣго безвинней ... прутьсмъ били, мордовали (Луцьк, 1564 *Ив.* 263); моего ... слугу ... бѣ(з)ви(н)не ... збили и зрапили (Володимир, 1567 *ЦДІАК* 28, 1, 2, 29); То, де(и), все во(и)тъ побра(л) и пограби(л) бѣ(з)вине (Житомир, 1583 *АЖМУ* 60); кнзь Магуши(н) Воронѣцки(и) зъ Збаража ... безъви(н)не в мене имѣ(н)є мое вла(ст)ное Ю(р)євичи безправне былъ взалъ и ш(т)нялъ (Житомир, 1584 *АЖМУ* 75); а кто ся гнѣвасть (*в рук. гнѣвае(т)са. - Прим. вид.*) на брата своего безвинне, виненъ естъ вѣчюму суду (XVI ст. *ПС* 22); Смерть емѣ [Самсонѣ] покѣснѣю безвинне готѣють (Львів, 1631 *Волк.* 5 зв.); шно(г)[о] по(и)ма(в)ши, бѣ(з)ви(н)не на зѣ(м)ли покину(в)ши, киями и шбухами ... немилюсѣ(р)дѣне росказа(л) зби(т) (Житомир, 1650 *ДМВІІ* 199).

Див. ще НЕВИННЕ.

БЕЗВИННО *присл.* Безвинно, безневинно, безпідставно: жаловалъ Намъ войтъ Берестейскій

Павель ... на Данка и на Песаха ... штожъ дей они домъ мой властный держать безвинно (Берестя, 1507 *РЕА* 1, 71); к тому на(с) привело же па(н) шпъ бѣ(з)ви(н)но по(и)ма(в)ши ста(р)ши(х) сусѣдо(в) ... пере(л) село(м) постави(л) и повѣща(ти) ихъ хоте(л) (Кременецъ, 1563 *ЛНБ* 103, 26/Id, 1810, 20 зв.).

Див. ще БЕЗВИННЕ, НЕВИННЕ.

БЕЗВИННЫЙ, БЕЗВИННИЙ, БЕЗВИНЕНЪ *прикм.* Безвинный, безневинный, невинный, безпідставный: Я противко неи такъ се не заховалъ ... алемъ ... с пѣянства своего о горло мало не приправиль, што она, такъ и всѣ безвинные битѣя, мѣгъ, яко шютливая ... малжонка, отпустила (Луцьк, 1570 *АрхЮЗР* 8/III, 20); Але якъ тѣи два папѣжєве святой старожитности и продковъ своихъ благочестѣя вѣрнии строжєве безвинны суть въ томъ, такъ и святой Фотій въ томъ естъ безвиненъ же Римскихъ епископовъ за той придатокъ былъ екскомуникова(л)ъ, поты ажъ ся то зопсованос зашь направило (Київ, 1621 *Кон. Пал.* 736); иппосиус, безви(н)ни(й), невреда(н)ци(й) (1642 *ЛС* 238).

Див. ще НЕВИННЫЙ.

БЕЗВЛАЖИЕ *с.* Безводдя: в не(м) же сатапи(н)ская приваза(н)наа некаа ве(р)вица є(ст), она(ж) и(з)влѣ(к)ши на сѣхотѣ, тако во бѣ(з)влажин стѣ(х) и бѣ(з)водѣнове(н)ны(х) предании шморає(т) (Новгородок, 1592 *ЛСБ* 213).

БЕЗВОДЕ, БЕЗВУДЯ, БЕЗЪВОДЯ, БЕЗЪВУДЯ *с.* (*нестача води*) бѣзводдя: а просторо(н)ность замѣкѣ того непомирное не по людѣхъ а бѣ(з)во(л)є и штѣдалєньє штѣ днєпра штѣкѣль бы имъ часѣ шблєжєньа могъ быти ратѣнокъ (1552 *Очерк.З.* 18 зв.); Безумны мы дѣля Христа, мы славныи, мы бѣзчесныи до ныгыгыняго часа, и терпимє голодъ и безъвудя (XVI ст. *ПС* 40); рыбы изъ сажавокъ повыловляли, а иншюю зопсованємъ того кола бѣзъводя поморыли (Луцьк, 1597 *АрхЮЗР* 1/VI, 161).

БЕЗВОДНЫЙ, БЕЗВОДНИЙ *прикм.* 1. Безводный: стѣи ивагъ ... жи(л)бо во поустинѣ бѣзводней (1489 *Чет.* 272 зв.); коли жъ пакъ нечистый доухъ изъ чѣка изыйде(т) переходи(т) черезъ бѣзводѣны(и) мѣста ишчюучи покоа але не найде тогды рѣчє(т) наврѣнюуса до домоу моего (1556-1561 *ПС* 59); Якѣю славою прп(л)бѣа з на(с) шци на(л)и м(ѣ)ти боудѣ(т), гдѣ их

сличнѡи стѣлости мѣрне зволюкаючи са обнажаемо са, гдѣ своїми плѡхими смѣлю(ст)ми, яко облацы бе(з)водныи ... выстоупѣмо (Острог, 1599 *Кл. Остр.* 204); Часомъ огъ зною, то огъ горячности Опрочь хлеба потравъ и безводной млости Тымъ способомъ веку огъ молодого зажилъ (поч. XVII ст. *КЛ* 92); Видимѡ пре(з)рочистое во(д) живыхъ Жрѡдлю, Которое маєтъ обернѣтиса в' рѣкѣ бѣрзо великѡю, и весь свѣтъ напааючѡю, з' сѡхѡѣ и безводноѣ землѣ выникаючѡе (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 754); все бѣжитъ бѣгомъ непостояннѣмъ, яко тѣнь ѡблака безво(д)ного (Чернігів, 1646 *Перло* 122).

2. У знач. ім. Вл. н.: Ангдрѣшко Бе(з)во(д)ны(и) (1649 *РЗВ* 170).

БЕЗВРАТНЫЙ *прикм.* Безворотный: таковой безвратный оных приход, и николи же от сих не сподѣвайся помысла за спасение крещенных душ (1608-1609 *Виш. Змч.* 200).

БЕЗВРЕДНЫЙ *прикм.* Непоклѣдливый, незлобивый: *indemnis*, безвре(д)ни(и), незлобивъ (1642 *ЛС* 233).

Див. ще НЕВРЕДНЫЙ.

БЕЗВРЕМЕНЕНЪ *див.* **БЕЗВРЕМЕННЫЙ.**

БЕЗВРЕМЕННЕ *присл.* Те саме, що безвременно: проповѣда(л) слѡво, налетѣлъ, блѣговременне и бе(з)-време(и)не, строфовѣлъ, громѣлъ, просилъ, во вшелѣ-кой терплѣвости и наѣцѣ (Вільна, 1620 *См. Каз.* 20 зв.).

БЕЗВРЕМЕННО *присл.* Постійно: тоу(т) зара(з) неприѣте(л) дѣшнѣи сѣти свои заставѣвши возыглаго(м) якобы цвѣчена в' побо(ж)ности, и ѡбычае(в) цѣотлывы(х) ѡны(х) поволи собѣ заганѣетъ и недо(з)рѣлый колю(с) молодѡсти и(х) безвреме(и)но пожѣнае(т) (1598 *Розм. нап.* 4); до кома(т) и шкѡтъ, бе(з)време(и)но зимою и лѣто(м) в непого(д)ное времѣ гѡните (1598 *Виш. Кн.* 273); Инѣнѣе за(с) престѣплѣнѣа ... я(в)ные зневаги ... та(и)но ядѣнѣа и бе(з)временно кра(д)ко(м) ... рѣчны(м) каранѣе(м), або вы(г)нанѣе(м) ѡчищаю(т) (серед. XVII ст. *Кас.* 42 зв.).

Див. ще БЕЗВРЕМЕННЕ.

БЕЗВРЕМЕННЫЙ, БЕЗВРЕМЕНЕНЪ *прикм.* Постійный: Не смуща(и)те(с) в то(м) агѣ злоре(ч)те и патию в ро(с)пачи его на го(р)шее приводачи с чего во(з)ра(с)тае(т) яро(ст) гнѣвъ и клопо(т) бе(з)време(и)ны(и) (Львів, 1599 *ЦДІА Лен.* 823, 3, 67, 6);

Не все ли плоть и кров, и питание безвременно свинскаго закона? (1599-1600 *Виш. Кн.* 151).

БЕЗВСТИДНЫЙ, БЕЗВСТИДНИЙ, БЕЗВСТЫДНЫЙ, БЕСВСТЫДНЫЙ *прикм.* Безсормный, безстыдний: Ви(ди)те ли иж не добре ри(м)скѣ овица чинат, шго кѣревнико(м) и дворано(м) бе(з)встыдны(м) на(д) собою владѣти допѣцаю(т) (1598 *Виш. Кн.* 284 зв.); И слоушше абѣ Корѡна такъ конгѡвнаа: котроуѣ жаднаа иншаа не естѣ рѡвнаа. Шарлатною крѣвю вса, свѣтно проквитаючи: Бе(с)встыдный на(рѡ)д(и) Жидѡ(и)скѣй завстыжаючи (Львів, 1616 *Бер. В.* 85); гдѣ в' той часѣ смѣлость распѣстнаа и бе(з)всты(д)наа (Львів, 1642 *Час. Слово* 270); *impru* ... безвстидни(и) (1642 *ЛС* 228).

БЕЗВСТИДСТВО *с.* Безсормнѣсть, безстыдство, безстыднѣсть: *imprudencia* ... безвсти(д)ствѡ (1642 *ЛС* 228).

Див. ще БЕЗВСТЫДЛИВОСТЬ.

БЕЗВСТЫДЛИВОСТЬ *ж.* Те саме, що безвстидство: початокъ имя маєтъ лагодности, а конецъ - безвстыдливѡсть и нечловѣчѣствѡ (бл. 1626 *Кири. II.* 18).

БЕЗВСТЫДНЕ *присл.* Безсормно, безстыдно: Щасливый...костел латынский...бо ся з своего учителя...шидит, а пред ся ним ся // хвалити безвстыдне смѣет (1608-1609 *Виш. Зач.* 228-229); Бѣдѣчи тѣды ... изволѣнѣемъ Бжѣимъ приѡздоблѣнный ... и вѣдѣчи ... ижъ прѡтивници нашіи ... сѣтъ бѣрзо тѣжкими и насилствѣющими Православнымъ ... безвстыдне называючи дхѡвны(х) нашіхъ недѣками ... Интѣнціи, и скѡткѡв Таинъ Бж(с)твѣнны(х) не зякетъ (Київ, 1646 *Мог. Тр.* 4).

БЕЗВСТЫДНЫЙ *див.* **БЕЗВСТИДНЫЙ.**

БЕЗВУДЦЯ *див.* **БЕЗВОДЕ.**

БЕЗВѢРА *ж.* Те саме, що безвѣрїе: бе(з)вѣра (I пол. XVII ст. *Сем.* 96).

Див. ще БЕЗВѢРСТВО, НЕВѢРА, НЕВѢРИС, НЕВѢРСТВО.

БЕЗВѢРІЄ, БЕЗЪВѢРІЄ *с.* Безвѣр'я, безбожнѣсть: да познаю(т) хр(с)тіане что естѣ нѣша прѡстаа восточны(х) вѣра, и что дрѣги(х) ѡ(т)щепе(и)по(в) хитрое бе(з)вѣрїе (1599-1600 *Виш. Кн.* 202 зв.); ѡ землѣ запѣстѣлаа и зарослаа, трынѣе(м) безъвѣрїа и бе(з)божїа (Там же, 264 зв.); *Образю* : Тыѣ сами и(з) вѣри выбѣгни, во яму бе(з)вѣрїа впади и ѡ(т) себе собѣ смѣртъ зѣ(д)нали (п. 1596 *Виш. Кн.* 254 зв.).

Див. ще БЕЗВЪРА, БЕЗВЪРСТВО, НЕВЪРА, НЕВЪРИЄ, НЕВЪРСТВО.

БЕЗВЪРНИКЪ ч. Безвѣрник, безбожник: а зловѣрный, хогай не вѣри(т) въскрсе́нїю, знай ѿ тѣмъ запѣвне безвѣрникѡ (Чернігів, 1646 *Перло* 147).

Див. ще НЕВЪРНИКЪ.

БЕЗВЪРСТВО, БЕЗВЪРЬСТВО с. Те саме, що безвѣріє: Въмѣсто зась вѣры, и надеж(л)и, // и любви, бе(з)вѣръство, ѿ(т)ча́аніе, ненави(ст), зави(ст), и мръзо(ст) владѣе(т) (до 1596 *Виш. Кн.* 261 зв. - 202); и оуказа(л) петрѡви и(ж) не вѣтръ ани море его погрѣжа́лю але бе(з)вѣ(р)ство (XVI ст. УЄ № 29519, 94 зв.); а такъ, знагла бе(з) заслѣги жа(д)ное ѿ(т) ба, тѡю годно(ст) ... дѣрѣ привлаща́ти ... собѣ смѣете и ѡнѣю згоду, вѣри таи(н)ство со бе(з)вѣрство(м) ... мѣша́ете и споиваете (1598 *Виш. Кн.* 269).

Див. ще БЕЗВЪРА, НЕВЪРА, НЕВЪРИЄ, НЕВЪРСТВО.

БЕЗВѢСТНЕ *присл.* Те саме, що безвѣстно: Уважаючи тежъ то добре на себе, ижъ преречоный Костентинъ ... на шляхахъ непріятельскихъ, куды были звыкли непріатели татарове безвѣстне и невидоме далеко въ панства наши коронныи вторгивати, наездчати // ... замки ... знову побудовалъ (Варшава, 1585 *АрхЮЗР* 7/III, 286-287).

БЕЗВѢСТНО, БЕЗВЕСТНО, БЕЗЪВЕСТНО *присл.* Безвісно, таємно, несподівано: Который замокъ нашъ Браславский прошлого году царь Перекопский ... безвестно вторгнувши въ панство нашу, взялъ и спалилъ (Ольбег, 1552 *АрхЮЗР* 8/V, 96); поганство Татарове ... на пороги через рекѡ Рось перешли для того, жебы безвѣстно в панство нашу вторгнѣти и шкодѡ вчинити могли (Вільна, 1558 *AS* VII, 21); Татарове безъвестно в панство нашу ходечи, шкодѡ великѡю чинать (Варшава, 1566 *AS* VII, 104).

Див. ще БЕЗВѢСТНЕ.

БЕЗВѢСТНЫЙ *прикм.* Невизначений, неясний: Если безвѣстный голюсь труба дастъ, кто ино наготовить ся на гаріць (XVI ст. *ИЄ* 165);

невѣдомый, нечуваний, небачений: скажи ми безвѣстная и таинная пре́моудрости твоѣа (1489 *Чет.* 286 зв.); О, безвѣстная лже! О, замтузе вшестечный! Цнотливою зовеш - будучи не знают ли вси (1600-1601 *Виш. Кр. отв.* 177).

БЕЗГАДЛИВЪ *прикм.* Нерозумний, безголовий: Коли естъ ся слуга нарюкъ, не будь безгадливъ, хотя можъ, коли поневоленъ быти, тогда бурше роби (XVI ст. *ИЄ* 24); Як могу научити другого, если самъ безгадливъ буду (Там же, 37).

БЕЗГЛАГОЛЕНЪ *прикм.* Німий, безмовний: мпимаєте и Никифоро(в) язы(к), которого затворили е(с)те и не слышите его вашѡ неправѣѡ ѡблича́ючи(и), яко ꙗ́ко мо(л)чи(т) бе(з)глаго́ль е(ст) (1598 *Виш. Кн.* 310).

БЕЗГЛАСЕНЪ *див.* БЕЗГЛАСНИЙ.

БЕЗГЛАСИЄ, БЕЗГЛАСІЄ с. Мовчання, безмовність, німота: Для того, ижъ яко мертви всѣ овици в той долини крестного бесловесного послушенства ока бервеном власти пастырское привалены сут и в нечувствѣ и безгласии сѣдят и о спасении своем ... не вѣдают, только, як ся кому трафит, безсмыслѣно ... умирают (1598 *Виш. Кн.* 98); Абѡвѣмъ при старости ча́сь корѡткій, и прѣдкій ... а смѣрть на всѣ лѣта живота на́шего, пра́ва своѣго зажива́етъ ... язы(к) безгласіемъ свѣзѣтъ, и рѣзѡма тѡю покрива́етъ (Чернігів, 1646 *Перло* 124 зв.).

БЕЗГЛАСНЕ *присл.* Те саме, що безгласно: на дрѣги(и) дѣнь по се(д)мицы мешканя моего в монастыри, безгла(с)не ... ѿ(т)ѣхале(м) (Скит, 1633 *ЛСБ* 520, 2).

БЕЗГЛАСНО *присл.* Мовчки, тихо: ѡбра(з) бжій и подобие носѡщи(м), овца(м), бе(з)гла(с)но, яко же скѡтѡ, по(с)лѣдовати повелева́ете (1598 *Виш. Кн.* 285 зв.).

Див. ще БЕЗГЛАСНЕ.

БЕЗГЛАСНИЙ, БЕЗГЛАСЕНЪ *прикм.* Безмовний, мовчазний, німий: По(д)арѣмни(и) бе(з)гласе(и), або ѡсе(л), члове́чи(м) го́лосо(м) промѡви(в)ши(и), облича́е(т) пр(о)рокѡ безо́уміе (Острог, 1599 *Кл. Остр.* 202); яко агне(ц) прямо стрегоу́щемоу его бе(з)гласе(и), тако не ѿ(т)връза́е(т) оустъ свои(х) (XVI ст. УЄ *Трос.* 73); insonus, негласящи(и), бе(з)гла(с)ни(и) (1642 *ЛС* 240).

БЕЗГЛУЗДЫЙ *прикм.* у *знач. ім.* Безглуздый, дурний. Вл. н.: Иванъ бе(з)глад(з)ды(и) (1649 *РЗВ* 375 зв.).

БЕЗГОДИЄ с. Негода, непогода: скоро все ѿ(т)пѣстивши ѡ великое бе(з)годіе де(и) и но(ч) ехало(м), кони похроми(л) ... са(м) мало здоро(в)а не страти(л) (Новгородок, 1592 *ЛСБ* 213).

БЕЗГОДНЫЙ *прикм.* Негідний, нікчемний: всі же стїи ѡци ... повѣдаша дѣховно празновати а не телесно, не чрѣвоу ... безго(д)ны(м) пїа(н)ство(м) но гви (Львів, 1585 УЄ № 5, 121 (на полях)).

БЕЗГРѢХОВНЫЙ *прикм.* Безгріховний: ѡ црѣ вѣчної славы, Дарѣи на(м) бє(з)грѣховной забавы (Чернігів, 1646 *Перло* 17).

БЕЗГРѢШЕНІЕ *с.* Відпущення (прощення) гріхів: Вы мертвы были у грѣховъ и безъ к(ре)щѣня тѣла вашего, ожививъ естъ изъ нимъ и даровалъ намъ безыгрѣшеніе (XVI ст. *ИЄ* 193).

БЕЗГРѢШЕНЪ *див.* **БЕЗГРѢШНЫЙ**.

БЕЗГРѢШІЕ *с.* Те саме, що безгрішность: не старого ѡ(т)мѣнаємо // в' дига, а нѣ члѣвка в' живѡтъ мѣтки егѡ ворѡчаємо, але грѣхами зраненого и зболѣлого, ... ласкою нб(с)ного Црѣа взводимо на дѣтїнное безгрішіе (Київ, 1637 УЄ *Кал.* 905-906).

Див. ще **БЕЗГРѢШСТВО**.

БЕЗГРѢШНОСТЬ *ж.* Безгрішність, безгріховність, непорочність: А та(к) ю розбїили и злоупотрепили з оны(х). Єи богаты(и) оубїрове ... то є(ст) ѡною невинно(ст) ... бє(з)грѣшно(ст) (Львів, 1585 УЄ № 5, 303 зв. (на полях)); Нехай же вѣдаю(т), же то Хс рекль, не бє(з)грѣшность дѣти(и)нѣю показѣючи, але хотачї оучениковъ ѡ(т) высокои мѣсли ... которѣю тогды по ни(х) зрозѣмѣ(л), ѡ(т)вести, а покорѣ надчити (Київ, бл. 1619 *Аз. В.* 82).

Див. ще **БЕЗГРѢШЕ, БЕЗГРѢШСТВО**.

БЕЗГРѢШНЫЙ, БЕЗГРѢШЕНЪ *прикм.* (який не має гріхів) безгрішний, безгріховний: бгѣ са(м) только бє(з)грѣшенъ (Острог, 1587 *См. Кл.* 7); сам безгрішний Христос тым же божким промыслом своим на сей свѣтъ приходилъ (Львів, 1605-1606 *Перест.* 49); кто притъ, же не приоблокъса в' тѣло безгрішное: бѣдетъ вѣверженный ѡ(т) збавє(и)а и живота (Київ, 1625 *Сур. Сл.* 125); мое бє(з)грѣшное тѣло што тобѣ винно (Вільна, 1627 *Дух. б.* 97); Тогда пренастѣйшаа // Два ... ѡплаковала Тѣло прѣстое безгрішное (Чернігів, 1646 *Перло* 95-95 зв.);

у знач. ім. безгрішний, безгрішник: Безгрішного грѣшныи ѡто оутискѣють, Іса невинного ѡкрѣтне мордѣють (Львів, 1631 *Волк.* 15 зв.); Съ грѣшники безгрішный сполкѣетъ (Чернігів, 1646 *Перло* 74).

БЕЗГРѢШСТВО *с.* Те саме, що безгрішность: вѣдлѡгъ сїлы бє(з)грѣшства проклѣтство перемѣнилъ на благословѣніе (Київ, 1637 УЄ *Кал.* 776).

Див. ще **БЕЗГРѢШЕ**.

• **БЕЗГУБЫЙ** *прикм.* *у знач. ім.* Безгубий. Вл. н.: Макси(м) бє(з)губы(и) (1649 *РЗВ* 177).

БЕЗГЛОВОКЪ *ч.* Те саме, що безгловье: Сажаетъ нарѡды Хс на травѣ, надчаючи на(с) покрѣи и скрѡмности, абысѣмѡ не зѣвше матерѣцѡвъ и безгловковъ шѣкали, дла ѡ(т)починѣна (Київ, 1637 УЄ *Кал.* 428).

БЕЗГЛОВЬЕ *с.* (*стп.* bezgłowie) подушка: възглавїе: възглавница, безгловье, albo подѣйка (1627 *ЛБ* 19).

БЕЗДНА, БЕЗНА, БѢЗДНА *ж.* (*цсл.* бездѣна)

1. (безмірна глибина, безмежний простір, глибоке провалля) безодня, пропасть: ѡ(т)ворилася бѣз(д)на водамъ (1489 *Чет.* 13); Вл(д)ко ги ... ѡ(т) всѣхъ бѣзднъ морскихъ напоїлилъ еси собѣ источникъ одїнъ (Острог, 1598 *Отп. КО* 31 зв.); и пита(л) его іс мѡвачи що ти є(с) іма. а ѡ(и) рє(к)ль легиѡ(и), понева(ж) бѣсове многїи были оувошли оу него и просили хѣа, абы и(м) не каза(л) во без(д)ноу ... поити (к. XVI ст. УЄ № 31, 215); изъ вѣровъ перейшли великую бездну по суху (XVI ст. *ИЄ* 118); воздѣхъ, тма естъ верѣхъ бѣзды (Почаїв, 1618 *Зерц.* 11 зв.); Прѡпасть: ѡ(т)хлѣнь, Тѣмность, Бѣз(д)нѣ Такъ зовемо (1627 *ЛБ* 101); barathrum, пучина, пропа(ст), бє(з)дна (1642 *ЛС* 100); Всако(ж) земля была невидѡма и неѣкрашена // и тма вѣрхъ бѣзды (серед. XVII ст. *Хрон.* 1-1 зв.); *Образно:* Ты всѣмъ створѣнамъ справдѣшъ. На нб(с)ной недозрїмой высокои, и в' морскихъ безнахъ глѣбокости (Чернігів, 1646 *Перло* 16);

перен. (велика кількість чогось) невичерпність, незліченність: Крѣстъ на ѡстато(к) глоубѡкостью по(д)вы(ш)шѡный естъ, жебы соудѡвъ г(с)нихъ бѣзды, невимѡвно(ст) выналѣзена ... барѣо значнаа была (поч. XVII ст. *Проп. р.* 299 зв.); Жрѡдло, Реко добрѡти недѡшлаа Бѣздно (Вільна, 1620 *Лям. К.* 6); маєтъ бѡвѣмъ мїлости невичерпаныѣ жрѡдла, и милосѣрда бє(з)днѣ, и жалѡвана неоубытое морє (Київ, 1637 УЄ *Кал.* 633); Молѡ та Бже прилє(ж)но, Прїйми ю [дѣшѣ] нїгѣ любѣзно, Недозрїмаа мїлости бѣзно (Чернігів, 1646 *Перло* 17); Блгодарѣ та ... Црѣ Аггліскїй, вѣчної славы, Недозрїмаа бѣзно щедрѡтъ (Там же, 23).

2. Пеклю, безодня: богатый дѣля чого бывъ поне-
сюнъ у бездну и муку? (XVI ст. *ПС* 148).

Див. ще БЕЗОДНЯ.

БЕЗДОЛНИКЪ ч. Нещасливецъ, безталанник:
Который в' Нбѣ Престо́лѣ свои славы ма́ешъ, Са́мъ са
на́ земли якъ бездо́лникъ тѣла́ешъ (Чернігів, 1646
Перло 71 зв.).

Див. ще БЕЗДОЛНЬЙ.

БЕЗДОЛНЬЙ *прикм. у знач. ім.* Бездолыйный.
Вл. н.: тишко бе(з)долны(и) (1649 *РЗВ* 369).

Див. ще БЕЗДОЛНИКЪ.

БЕЗДОМНИКЪ ч. Бездомник, безпритульный:
зара(з) позна(л) є(с)ми ре́ктора вѣ(с) саколюбца,
селолюбца, злато и сребролюбца, а не ни́щаго
сиромаша, бе(з)домни(к)а, не имѣщаго где главѣ
по(д)клонити, х(с)а (1598 *Виш. Кн.* 277 зв.).

Див. ще БЕЗДОМНЬЙ, БЕЗДОМОКЪ.

БЕЗДОМНЬЙ *прикм. у знач. ім.* Безпритульный,
бездомный: ни́щи(х) нако(р)ми и без(л)омны(х) в до(м)
сво(и) оуведи (XVI ст. *УЄ* N 29519, 11 зв.); Если претѣ
хочемо, и мы братіе принати, Ха́ // в' дома на́ши, и
накорми́ти єго, пріймѣ́ймо бездо́мныхъ, оуводѣ́мо до
домо́въ на́шихъ (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 737-738).

Див. ще БЕЗДОМНИКЪ, БЕЗДОМОКЪ.

БЕЗДОМОКЪ ч. Те саме, що бездомникъ:
Безкро́вный: Бездо́мокъ (1627 *ЛБ* 6); Жебрако́въ и
бездо́мковъ, введе́и в' домъ сво́й (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 654).

Див. ще БЕЗДОМНЬЙ.

БЕЗДОРОЖЬЄ с. Бездоріжжя: хто тою дорогою
не ходи́тъ, то́тъ в' бе(з)дорож'и блѣди́тъ (Вільна, 1627
Дух. б. 269).

БЕЗДРУЖНЬЙ *прикм.* Недружный, одинокий:
incomes, бездружни(и) (1642 *ЛС* 231).

БЕЗДУШЕНЬ *див. БЕЗДУШНЬЙ.*

БЕЗДУШНЬЙ *див. БЕЗДУШНЬЙ.*

БЕЗДУШНОСТЬ ж. Бездушність, черствість,
байдужість: яко(ж) то мѣлые непѣвныє послѣве
вели́каа и бе(з)пѣ́ннаа бе(з)доу́шность ва́ша (Острог,
1598-1599 *Апокр.* 46).

БЕЗДУШНЬЙ, БЕЗДУШНИЙ, БЕЗДУШЕНЬ
прикм. 1. (позбавлений життя) неживый, мертвый,
бездушный: Пла(ч)і́те бѣ́голю(б)и́и, и сто́гнѣ́те, глѣдячи
на того трѣ́па ... ох'га(и)те по не(м), напоминаючи я(к)

красны(и) мертвъ, бы(л), ко(л)и здоро(в) бы(л), а тепе(р)
я(к) са и(з)мѣ́ни(л); ко(л)и ѡтрѣ́пѣ(л) и бе(з)дѣ́ше(и)
ста(л) (1599 *Виш. Кн.* 217); Ово ді́аволъ котрѣ́й якъ
Лѣвъ рыка́етъ, Кгда́ бѣ́днаго чѣ́ка поглоти́(т) шѣ́каетъ.
Лежи́тъ пра́ве бездѣ́шный (Львів, 1631 *Волк.* 30);
inanimus, ... безду́шный (1642 *ЛС* 229);

(який нічого не відчуває) неживый, бездушный: не
терпѣ́лѣ на(с) видѣ́ти бѣ́сомъ поработившихса и
бездѣ́шны(м) коумиромъ (1489 *Чет.* 30 зв.); Прѣ́сто
мо́вачи ста́ва(т) со́бѣ бѣ́га бе(з)дѣ́шного // а в то́мъ
смерте́льне грѣ́шатъ (Чернігів, 1646 *Перло* 9 зв. - 10);
Тако́жъ и болѣ́аны рѣ́тыи и лѣ́гыи рѣ́билѣ зо́ ввѣ́кой
(!) ма́терїи. И мно́гіе наро́ды до то́го шале́нства
позате́а́лѣ, ижъ са́ бнымъ бездѣ́шнымъ а рѣ́кама лю́д-
скима оучи́ненымъ бѣ́гомъ нерозѣ́мныи клѣ́нали
(серед. XVII ст. *Хрон.* 20);

(який не має душі) бездушный: Хрысто́сть прыня́лѣ
члоу́бченство на́ше, то є́сть тѣ́ло и зѣ́ душо́ю, проти́въ
є́реси Аполи́нарыєвы, кото́рый вѣ́рылѣ тѣ́ло Хрысто́во
быти безду́шное (Вільна, 1603 *Гарм.* 201); камене́и
возопи́ют и безду́шная тварь свѣ́дчити́ будет, иж то
є́сть не сми́реннаго му́дрова́ния исти́нны корє́нь, але
му́чителъское и гордо́стное лжи́и си́лы потва́рь (1608-
1609 *Виш. Зап.* 213).

2. Безсердечный, жестокий, бездушный: А Іюда
скаріо́(т)скїи... поро́зоумѣ́(л)и прѣ́(з) нао́укоу да́во(л)е-
ско́ую, ижъ старѣ́шина жи́довска ра́да(т), яко́бы мѣ́ти
Іса́ в роука́хъ сво́ихъ, А ю́(ж) бездоу́шныи навчи́(л)и Ію-
до́у, якъ бы мѣ́(л)и є́го прода́ти (XVI ст. *УЄ Трос.* 46).

БЕЗДЫМНЬЙ *прикм.* (який горить без диму)
бездымный: асарно́с, бе(з)ды́(м)ны(и) (1642 *ЛС* 64).

БЕЗДѢЛНЬЙ *прикм. 1. (вільний від праці)*
неробочий: де́нь // бе(з)дѣ́лный, в' кото́ры(и) са́
жа(л)но́е слѣ́дѣ́бничеє дѣ́ло не ѡ(т)пра́вѣ́тъ (Київ, 1637
УЄ Кал. 207).

2. Неспроможный, неправдивый: Почто́ ся хвалите
си́лнии во зло́бѣ, бездѣ́лнии су́ще в сло́весной ѡздобѣ́
Порѣ́ваючыся на Бо́жию истно́(сть)и на ха́ спса́ ѡнѣ́ю
прѣ́(д)вѣ́чно(ст)и (к. XVI - поч. XVII ст. *ПДПИ* 182, 109).

БЕЗДѢТНЬЙ *прикм. 1.* Бездітний: я бе(з)дѣ́тнаа
и вдова́ (поч. XVII ст. *Проп. р.* 128 зв.).

2. *У знач. ім.* Вл. н.: Левко́ Бе(з)дѣ́(т)ны(и) (1649
РЗВ 404).

БЕЗЕЦНИКЪ ч. (стп. *bezecnik*) негідник: вы бы всакого станѣ подданые напы ... ѿ том ведали и того истого Валептого Желеха за безецника маючи, вжо ѿт сихъ местъ нихто з вас его в домѣ своемъ не переховывали (Вільна, 1565 *AS VI*, 285); А на бѣльное обелженіе - якобы якимъ безецникомъ, не зъ рукъ въ руцѣ, але на кій узявши своє писма черезъ особу легкихъ незнаемыхъ подають (Вільна, 1595 *Ун. гр.* 117);

розпусник: Там бо естѣ у латыни свосволя, там естѣ чистецъ по смерти мудрымъ безецникомъ, вшечечникомъ и роскошникомъ (Унів, 1605 *Виш. Домн.* 191).

БЕЗЕЦНИТИ дієсл. недок. (стп. *bezecnic*) (що) безчестити, неславити, ганьбити: отступникове за то на нихъ небо и землю обернути усилюють,.. ексистиматию ихъ добрую потварами // безецнятъ (Київ, 1621 *Кон. Пал.* 734-735).

БЕЗЕЦНОСТЬ ж. (стп. *bezecność*) безчестя, безслав'я, розпуста: печестіє, не(з)бо(ж)но(ст) непобо(ж)ність, безецность за(к)амагьлость ср(л)ца (1596 *ЛЗ* 60); яко в Лядской земли ... титулы, и вавилонская музыка ... в прелестъ латынскую мало не всѣхъ выкраю, тако и овде - власть, безецность, роскошѣла, угодное житіє безбожныхъ и невѣрныхъ турковъ миролюбную мысль до себѣ притягаєт (1608-1609 *Виш. Зач.* 219); Іерусалимъ и король его ... которые поганского балванского шаленства перенли безецностями своими, которіи, зъ балванскихъ оферъ радуячися ... напротивъ самого Бога навывышляли! (Київ, 1621 *Кон. Пал.* 836); Нечестіє: Незбѣжно(ст), бѣ(з)честіє, непобѣжно(ст), нецнѣта, безецно(ст), закамьгьлость сѣрдца (1627 *ЛБ* 77); Нежйгымъ абѣвѣмъ людемъ, пецѣнымъ, роскошникомъ, и нелицѣстивымъ богачѣмъ, смѣртъ Естѣ, ѿ(т)лѣчѣтиса ѿ(т) тѣла, и ѿгйти ѿ(т) рѣскошій въ мѣкѣ, ѿ(т) славы въ безецность (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 601).

БЕЗЕЦНЫЙ, БЕЗЕЦЪНЫЙ прикм. (стп. *bezecny*) 1. Ганебный, підлий, безчестный, розпусный: вашъ вѣкъ, ваше лживо ца(р)ство, ваша сѣгнана слава, ваша безецнаа роскошь ... ваше все еже вѣкъ сѣй видѣръ себе крыє(т) (1598 *Виш. Кн.* 307 зв.); пѣбеница и столпъ неславны(и) и безецный южъ са ѿбе(р)поули на четверооугѣлны(и) и копѣный столпъ (поч. XVII ст. *Проп. р.* 296 зв.); Гдѣ абѣвѣмъ заздросѣ безецнаа, не

шкодитъ: Тамъ приазнь плынетъ, и все доброе похѣдитъ (Львів, 1616 *Бер. В.* 96); Нечестивы(и), Безецны(и), нецѣотливвы(и) (1627 *ЛБ* 77); Всѣ бѣвѣмъ иле зъ людѣй естѣ, которыѣ въ болѣтъ безецны(х) свѣнѣски(х) намѣгьностей роскошѣютъ и веселѣютъ, зъ ѿбѣчаєтъ своѣ(х) свѣнѣми называютьса (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 27); Нехай тѣды поганѣно бѣдетъ вшечѣкое кацѣрство безецны(х) геретикѣвъ (Львів, 1642 *Час. Слово* 277);

у знач. ім. розпусник, безчестный: "... Если справедливый заведѣвъ збавленъ будетъ, нечестивыи, а безецныи и грѣшныи гдѣ ся окажетъ?" (Вільна, 1600 *Катех.* 44); Имъ безецнымъ и Христосъ соблазномъ; а не только чѣловѣкъ добрый (поч. XVII ст. *Вол. В.* 97).

2. Який поставлений поза закономъ, засуджений на вигнання зъ краіни: вырокомъ нашимъ такъ есмо напы, же ѿнъ чѣсть и верѣ стратилъ, а сказалисмы его быти безецнымъ и немаючи(м) вже николи мѣстца и помѣшкапа во всихъ земляхъ и межы всеми поддаными нашими (Вільна, 1565 *AS VI*, 285).

БЕЗЖЕНЕЦЪ ч. Неодружений чѣловѣкъ: *agamus*, бѣ(з)женецъ (1642 *ЛС* 75).

БЕЗЖЕННЕ присл. (стп. *bezzennic*) мешкати безженне - жити неодруженнымъ: священникъ (Илія) по зѣстю съ того свѣта першое жѣны своеє, не мешкаючи при парафії безженне, неслушныи и непорядныи въ второе малженство вступившии, надъ заказъ духовный литоргию Божественную отправовати ... усилювалъ (Львів, 1633 *КМІМ* II, 18).

БЕЗЖЕННЫЙ, БЕЗЖЕННИЙ, БЕЗЖОННЫЙ, БЕЗЪЖЕННЫЙ прикм. Неодруженный, нежонатый: А которыи попы ... безжонны повѣту Кієвского, тыи до вашей милости ѣдутъ (Київ, 1556-1568 *ЛЮЗР* I, 301); Але рыхлей и подобней то ку правде, ижъ яко вера Рымская въ Полшѣ настала, такъ подобно и каплани безъженныє настали (Вільна, 1599 *Лит.* 739); *innuptus*, безжен(и)и(и) (1642 *ЛС* 238); Та(к) тежъ жѣнатый мѣрскій, бо(л)ишъ // ни(ж)ли бѣ(з)жѣнъный [грѣшныи], еслѣбы ѿбѣдва впали въ грѣлюбѣданіє (Львів, 1645 *О тайн.* 60-61); Бѣ(з)жѣнный. *S(a)clebs-libis* (1650 *ЛК* 424).

БЕЗЗАКОНЕЦЪ див. **БЕЗЗАКОННЫЙ.**

БЕЗЗАКОНІЄ, БЕЗЗАКОНІЄ, БЕЗЗАКОНІЄ,

БЕЗАКОНЬЄ, БЕЗЗАКОНІЄ, БЕЗЗАКОНЬЄ, БЕЗЪЗАКОНІЄ с. (порушення правового порядку, законів або церковних догматів) беззаконія, незаконність; несправедливість: двѣ рекль. в беззаконьи зача(т) есмь (1489 *Чет.* 127 зв.); такъ же и вы зѣвѣрха са окаязуете люде(м) быти справедливы в' поуѣрыоста(х) е(ст) естѣ полѣни беззаконїа и неправды (1556-1561 *ПС* 99 зв.); И всякое беззаконіе ... видячи не таити но епископѣ своемѣ ѡповѣдати (Львів, 1586 *ЛСБ* 71); Тайна уже совершается беззаконія (1588-1596 *Виш. Кн.* 140); Павелъ светый зоветъ его чловѣкомъ беззаконїа и сыномъ погибели (Вільна, 1595 *Ун. гр.* 149); Бо еслибы такъ было, яко вы зѣ своимъ соборомъ поведаете, - а якобы смели такъ великіе и хрестіянскіе господари неправду за правду и таковое безъзаконіе, яко вы поведаете, што ся тамъ деяло, поаляти и до людей иначе удавати? (Володимир, 1598-1599 *Відп. ПО* 1109); У добруй чести поживайме у нынѣшномъ вѣку, иждѣме доброй надежѣ и явленїя // славы великаго Бога ... што давъ себе за насъ и избавивъ насъ выдѣ усякого беззаконїа (XVI ст. *ПС* 192-193); А той антихристъ ... беззаконїа сыгъ (Київ, 1621 *Кон. Пал.* 318); а погымъ ѡ(т)крѣстѣса члѣвкъ, грѣха любитель, сыгъ безъзаконїа, протівникъ Бжїй (Чернігів, 1646 *Перло* 136 зв.).

Див. ще **БЕЗЗАКОНСТВО**.

БЕЗЗАКОНИКЪ див. **БЕЗЗАКОННИКЪ**.

БЕЗЗАКОННЕ присл. Те саме, що беззаконно в 1 знач.: мешчане ... нѣгъ запомнѣвши бѣга и повинно(с)ги своеѣ хр(с)тіанское ... в томъ до того часу нечу(и)не бѣ(з)законїе пребывають (Київ, 1590 *ЛНБ* 4, 1136, 32, 1).

БЕЗЗАКОННИЙ див. **БЕЗЗАКОННЫЙ**.

БЕЗЗАКОННИКЪ, БЕЗАКОНІКЪ, БЕЗАКОННИКЪ, БЕЗАКОНЫКЪ, БЕЗЗАКОНИКЪ ч. (порушник церковних догматів, усталених норм) беззаконник, нечестивець, грішник: ѡ(т) беззаконїкъ оубиенъ будетъ (1489 *Чет.* 181 зв.); ѡдїнь с ни(х) ... оуби(л) ѡдїюи нѣчи ... ва(с) безако(н)никовъ з рѣказапа его мл(с)ти (Смотрич, II пол. XVI ст. *Проп. Д.* 12 зв.); И слова бѣде(т) мѡвити блю(з)нѣрскіе протѣ(в) на(и)вышѣшого безаконникъ (Вільна, 1596 *З. Каз.* 66); Святыи бо духъ мешѣкаѣня в грѣшников не маєт, и безаконниковъ господь погубляетъ (к. XVI ст. *Укр. н.* 77); лепше единъ творяи волю Господню, нежели много

беззаконниковъ (Львів, 1605-1606 *Перест.* 48); пресвѣтлый княжа Василій зѣ сыномъ своимъ ... который такъ му любезный былъ ... // ... въ раду нечестивыхъ не пошолъ, и на дорожѣ беззаконниковъ апостатовъ не станулъ (Київ, 1621 *Кон. Пал.* 1137-1138); Бѣ(з)законникъ. Iniquitas. Improbitas (1650 *ЛК* 424).

БЕЗЗАКОННО, БЕЗАКОННО присл. 1. (не за хрестіянським закономъ) беззаконно: люди ... почали грѣшно и беззаконно жити (1489 *Чет.* 18); живѣчїй бѣ(з)законно, боитъ са для закона оумершого (Київ, 1637 *УС Кал.* 330); вѣкъ той настѣпитъ, страхѣ, бѣлезни, и смѣткѣ, такъ поганомъ невѣрнымъ, яко и хр(с)тіаномъ свавѣлнимъ бѣ(з)законно живѣщимъ, // въ грѣсѣхъ, безаконїа (Чернігів, 1646 *Перло* 135 зв. - 136).

2. (проти закону) незаконно: nefas, нелѣпо е(ст), бѣ(з)законно (1642 *ЛС* 279).

Див. ще **БЕЗЗАКОННЕ**.

БЕЗЗАКОННЫЙ, БЕЗЗАКОННИЙ, БЕЗАКОННЫЙ, БЕЗАКОНЪНЫЙ, БЕЗАКОНЪНЫЙ, БЕЗАКОНЪНЫЙ, БЕЗАКОНЕНЪ прикм. 1. (який порушує церковні догми, усталені релігією норми) беззаконний, незаконний; нечестивий, безбожний, грішний: Пѣве за(с) надѣ бѣга бѣгами вы(ш)шими ... на(д) творца, ро(в)ны(м) зданїе(м) образа своего всѣ(х) почтѣвшаго, соудо(м) безаконны(м) во(з)неслѣса (до 1596 *Виш. Кн.* 261); Але далѣко суть отъ святого пѣти, и в безаконный навѣкнули прѣбѣти (к. XVI ст. *Укр. н.* 84); Для того кождый Хр(с)тіанскїй члѣвче, старайса пѣлѣно: абысь ѡ(т) вѣѣлакого непобожного оучи(н)кѣ хорѣнилса ... и ѡ(т) товариства безаконны(х) людѣй (поч. XVII ст. *Пчела* 24 зв.); illex ... бѣ(з)законїгъ (1642 *ЛС* 225); incestus ... пѣчи(с)ти(и), бѣ(з)законни(и) (Там же, 230).

2. У знач. ім. грішник, нечестивець, заст. беззаконник: то моу(ч)никъ геѡргїи прѣтерпѣлъ ѡ(т) безаконныхъ (1489 *Чет.* 177 зв.); Тайна уже совершается беззаконія, точию одержай нынѣ, дондеже отъ среды будетъ и явится беззаконный (1588-1596 *Виш. Кн.* 140); Г-я наука: якъ покаяніе далъ Бгъ грѣшнымъ и беззаконнымъ, постъ, молитва ..., то тымъ спасенъ ся грѣховъ своихъ (XVI ст. *ПС* 9); скѣро члѣкъ по крещенїи в' грѣхъ оупадѣетъ ... прѣзъ тѣю стѣю тайнѣ ѡ(т)пѣценїе грѣховъ одержавшы

з' Бгом' съединяєт'са и з' мёртвого живым, и з' беззаконного праведны(м) ставает(т)са (Львів, 1645 *О тайн.* 48).

БЕЗЗАКОННУЮЩІЙ *прикм.* Незаконний: Измѣнѣть време(н)на и законъ и беззаконнѣющій завѣтъ ... и осквернѣтъ сѣщеніаа (Київ, 1621 *Кон. Пал.* (Лв) 28).

БЕЗЗАКОНОВАТИ, БЕЗЗАКОНОВАТИ *дієсл. недок.* (без додатка) Порушувати закон, грішити: И шѣбѣтъ теды тобѣ маю повѣдити, кѣлько беззаконѣють нынѣ Латинскіи сынѣве ѡ(т) мѣдрости прѣжного ѡшѣкаа (Київ, 1619 *Гр. Сл.* 202); Неправдѣю: Кривжу, беззаконѣю (1627 *ЛБ* 75); Згрѣшнѣли сѣмѡ ... бе(з)законова́ли сѣмѡ неоуправедлѣвили сѣмѡса прѣ(д) тобою (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 258); Бе(з)законую. Inique ago. Contra legemago. Pessco in legem (1650 *ЛК* 424).

Див. ще БЕЗЗАКОНСТВОВАТИ.

БЕЗЗАКОНСТВО, БЕЗЗАКОНСТВО, БЕЗАКОНЪСТВО, БЕЗЗАКОНЪСТВО *с.* Те саме, що беззаконіє: а для мнѣгого бе(з)зако(н)ства и(з)гасне(т) любо(в) мнѣги(х) (Вільна, 1596 *З. Каз.* 25); Чомѣ заказувѣ моихѣ не сокотили, пубѣю палицѣвѣ ихѣ беззаконство; если заказувѣ не будутѣ держати, я ихѣ беззаконѣство буду сокотити (XVI ст. *ИЄ* 154); Тая унѣя предводителница отѣ малого початку ѡтщепенства на великое згулноє беззаконство и до вѣчнои муки углаженная стежка (бл. 1626 *Кир. II.* 18); если нѣкоторые з тыхѣ зостанѣтъ оусхнѣ(т) вѣ неправостахѣ своихѣ, и визнають беззаконство свое и продковѣ своихѣ (серед. XVII ст. *Хрон.* 127 зв.);

беззаконний вчинок: Благыи, котрымѣ ся выдпустили бе(з)ко(н)ства, и котрымѣ покрыли ся грѣхи ихѣ (XVI ст. *ИЄ* 124); упалисмо, як листѣ з дерева, за беззаконства наши (Вільна, 1600 *Катех.* 41).

БЕЗЗАКОНСТВОВАТИ *дієсл. недок.* (без додатка) те саме, що беззаконовати: И такѣ беззаконствуючи презѣ весь день никчемной философіи, упадаете вѣ долѣ омаменія (1603 *Пит.* 107).

БЕЗЗАКОНЬЄ *див. БЕЗЗАКОНІЄ.*

БЕЗЗЛОБИВЫЙ *прикм.* Беззлюбний, незлюбний, добродушний: Але когда добрый владыка на проповѣд выбрал простых хлопков, смиренных нищих, беззлюбивых рыболовов ... и тым церков свою поручил,

в шафуюнок спасение человеческое ... злещил, - так же властие и патриарха, слѣда христова держачися, учинил (1598 *Виш. Кн.* 104).

Див. ще НЕЗЛОБИВЫЙ.

БЕЗЗЛОБИЄ, БЕЗЗЛОБІЄ *с.* Беззлюбність, незлюбність, доброта, лагідність: для того, и(ж) пога(н)скіє еще догматы ... кѣсающіє ... Петровы вѣры, Іѡа(н)новы ч(с)тоты Іа́кового бе(з)злюбіа и прочіи(х) ап(с)ль бе(з) хитрѣства вомѣстити ниже Помыслити не мѣгутѣ (1598 *Виш. Кн.* 272); *in(criminatio)*, непорочно(с)т(ь), беззлюбие (1642 *ЛС* 232).

Див. ще НЕЗЛОБИЄ.

БЕЗЗУБКО *ч. Діал.* беззубко "той, хто не має зубів". Вл. п.: Иванѣ Бе(з)зубко (1649 *РЗВ* 307 зв.).

БЕЗЗУБНЫЙ *прикм.* Беззубий: *infr(e)ndes*, бе(з)зубниѣ дѣти (1642 *ЛС* 236).

БЕЗИСПЫТНО *присл.* Непохитно: Благочестие ест безиспытно несумѣйна вѣра, упование истинно (1599-1600 *Виш. Кн.* 151).

БЕЗКВАСИН *прикм.* (про тісто) бездріжджовий: До того ѡпрѣсок безквасин яко бездѣшен, безсолєнѣ яко бездѣмѣнѣ (поч. XVII ст. *Вол. В.* 74).

БЕЗКЛОПОТНЕ *присл.* Те саме, що безклопотно: даѣи то Бже, жебѣхмо недостаткѣ своего жаловали и фрасовалиса, а не якѣ отылыи безклопѣтне жили (Вільна, 1627 *Дух. б.* 14); Яко гдѣбы якій шляхтичѣ, вѣ достѣгѣкахѣ великихѣ безклопѣтне жѣль (Там же, 160).

БЕЗКЛОПОТНО *присл.* Безклопітно, безтурботно, без клопоту; спокійно: князь Юрьи, воевода кѣвскій, на тос дѣлю выслалѣ насѣ, абыхмо безклопотно промежи ними того досмотрѣли и ихѣ посѣдали (Київ, 1510 *АрхлОЗР* 8/IV, 161).

Див. ще БЕЗКЛОПОТНЕ.

БЕЗКЛОПОТНЫЙ *прикм.* Безклопітний, безтурботний: Тоѣ(ж) ... и тепѣрь ... дѣѣт'са, и(ж) іѣкве хѣвы сѣѣве, та(к) свѣ(т)скіи якѣ и дѣхо(в)ныи всѣ ѣныи дочѣсныи рѣчи//и живо(т) без'клѣпо(т)ны(и) оу ѡ(т)щепе(н)цѣ(в) и ерєгикѣ(в) вѣда(т) (Вільна, 1596 *З. Каз.* 20 - 20 зв.); А гдѣ дѣша до ѣного мѣста стѣхѣ прѣйдеѣтъ, тогды бе(з)клопѣтний и бе(з) покѣсы живѣтъ вести мѣжетѣ (Вільна, 1627 *Дух. б.* 247).

БЕЗКНИЖНЫЙ *прикм., перен.* Неписьменный: паче же где бы са реченіе ра(з)вѣнѣа ко(н)чѣю, та(м) дѣи да ѡ(т)почивае(т), ѡ(т)дыхае(т) и постоювае(т); а то для того, абы и просты(м) бе(з)кни(ж)ны(м) слѣхачо(м) разд(м) реченыхъ явѣ(н) и вмѣсте(н) бы(л) (1599-1600 *Виш. Кн.* 201 зв.);

у *знач. ім.* мо(и) е(с)т) даска(л) проста(к), але ѡ(т) всѣ(х) моудрѣишій которы(и) бе(з)кни(ж)ны(х) оупремоудрае(т) (1599-1600 *Виш. Кн.* 203).

БЕЗКОНЕЧЕНЬ *див.* **БЕЗКОНЕЧНЫЙ**.

БЕЗКОНЕЧНО *присл.* Безконечно, вѣчно: Ѡ, како щасливая дѣла твоя, яко прїиде до жениха своего... абы ... веселилася еси безконечно (Чорна, 1629 *Диал. о см.* 280).

Див. ще **БЕЗКОНЕЧНЬ**.

БЕЗКОНЕЧНЫЙ, БЕЗКОНЕЧЕНЬ, БЕЗЪКОНЕЧНЫЙ, БЕСКОНЕЧНЫЙ *прикм.* 1. Безконечный, вѣчный: пѣтръ могила митрополїтѣ на тоє паложїлѣ незличѣнно ... на посрамлѣнїе печестївымъ и ѡ(т)стѣпнико(м) православыа вѣры на безконѣчное мѣченїе ихъ (1509-1633 *Остр. л.* 131); то ес проклатство вѣчное и мука безконечнаа (1594 *Свещ.* 73); Коли кто дастъ воды чашу студенои во имя Господня, и за то прїиметъ заплату въ царствїи безъконечнумъ (XVI ст. *ПС* 213); а впа(к)же нехѣи такъ боудетъ вѣдлѣтъ твоего слоѡа, и жъ поживѣтъ на тѣлькїе лѣта, и жа(л)ное ѡ(л)мѣны не оутѣрпѣтъ, цї ровноежъ то протївъ безъконѣчнымъ вѣкомъ и моукамъ горѣкимъ и срѣкгимъ ѡнымъ (Острог, 1607 *Лѣк.* 38); а по(р)вавши ... вовс(р)гуть ю [дїи] ... на мѣсто мѣкъ безконечны(х) (Чорна, 1629 *Диал. о см.* 278); Бѣгъ явне прїидетъ ... введѣтъ ... до невымѣнныхъ рѣскошїи, и до бесконѣчного живота втровождѣтъ (Київ, 1637 *УС Кал.* 44); страхаюса огна пекѣлного, абѡвѣмъ безконѣченъ естѣ (Львів, 1642 *Час. Слово* 266); во безконечный вѣкъ, во безконечныи (безконечныя) вѣки *див.* **Вѣкъ**.

2. Безмежный, великий: прїию(л) к намъ мл(с)рдїа дела безкопѣ(ч)ного (1489 *Чет.* 164 зв.).

3. Незлїченый: идый в Македонїю, да запретиши пѣкоим не ходити ко инымъ учителемъ, ниже внимати баснѣмъ и родословиємъ ихъ безконечнымъ (1608-1609 *Виш. Зач.* 212); Неисчѣтный: Незлїченый, безконѣчный, безмѣрный, конца и лїчбы нѣмаючїи (1627 *ЛБ* 74).

БЕЗКОНЕЧНЬ *присл.* Те саме, що безконечно: infinite, infinito, безконечнѣ (1642 *ЛС* 235).

БЕЗКОРОЛЕВЕ, БЕЗЪКОРОЛЕВЕ *с.* (*стан держави без короля*) мїжкоролїв'я: сему записови моему даю волностъ каждому таковому, у кого бы сес запис мой был, себе позвати позвомъ правнымъ и не правнымъ до которого колвекъ права, суду и вряду ... задворного, а часѣу ... безкоролєвѣ, каптурового, албо який бы на тогъ часъ уфаленый был (Луцк, 1611 *АрхїОЗР* 8/III, 533); во(л)но будѣ(т) е(и) м(л) пнѣ(и) крѣпнѣ(л)ни(ц)ко(и) ... мене само(т) на се(и)мъ за(л)воро(м) а(л)бо кого боже ѡхова(и) бе(з)королє(в)я и до сѣдѣ каптурового ... по(з)вати (Вїнниця, 1620 *ЛНБ* 5, III 4057, 30 зв.); Радѣ и уряднїки коронныи и депутаты судовъ каптуровыхъ воеводства Кїевского, под часъ безъкоролєвѣ обраныи (Житомир, 1632 *ТУ* 297).

Див. ще **БЕЗКОРОЛЕВСТВО, БЕЗКРОЛЕВЕ, БЕЗКРОЛЬЕ**.

БЕЗКОРОЛЕВСТВО *с.* Те саме, що безкоролєве: тежъ черезъ лїстѣ мой отвористый, подѣ печатю моею и сѣ подписомъ власное руки мое, давши его перве, передѣ послашѣмъ возного ... будѣ за панованїа королєи ихъ милости пашѡвъ нашихъ, або въ безкоролєвствѣ, суды и роки были бы постановены, актыковати (Луцк, 1587 *АрхїОЗР* 6/I, 164).

Див. ще **БЕЗКРОЛЕВЕ, БЕЗКРОЛЬЕ**.

БЕЗКРОВНЕ *присл.* Безкровно: для насъ едїнъ разъ заколѣного бара(н)ка на кѡжды(и) день бе(з)крѡвне ѡфѣрѣмого (Київ, 1637 *УС Кал.* 860).

БЕЗКРОВНЫЙ¹, БЕЗЪКРОВНЫЙ *прикм.* 1. (*який не мїстить у собі кровї*) безкровный: такъ и въ горней частї, чѣла, въ главѣ, вѣ блѡ(м) и безкрѡвномъ мѡзкѣ, оумъ невидїмый, самовлѣстный, бесмѣртный (Почаїв, 1618 *Зерц.* 21 зв.); И для тогожъ называемъ въ литур҃гии святой туо светую (службу) - жертвою безъкровною (Вїльна, 1599 *Лит.* 747); А якожъ-то вы смѣете таковыи дуды зѣ набоженствомъ, а ещѣ при насвятїи ѡфѣрѣ безкровной мѣнати, и ещѣ писмомъ святымъ подпираете, кламство на святыхъ Божїихъ приносячи?! (1603 *Пит.* 79).

2. (*який відбувається без пролиття кровї*) безкровный: вѣ законѣ нашѡмъ Ласки ѡфѣры двоѡкїи знайдѣють са, Пѣршаа крѣвааа ѡфѣра ... Дрѣгаа

ѡфѣра безъкрѡвнаа (Київ, 1639 *МКСВ* 217); з' того свѣта воорѣженны тоєю безъкрѡвною жѣртвою ѡ(т)идѣмо (Львів, 1646 *Мог. Тр.* 915).

БЕЗКРОВНИЙ² *прикм.* (який не має житла, бездомний): *Bezkrówny: nie osiadły: nie mający domu* (Жовква, 1641 *Dict.* 49).

БЕЗКРОЛЕВЕ, БЕЗКРОЛЕВЬЕ *с.* (*стп.* *bezkrólewie*) те саме, що безкоролеве: мы сами ... на ѡны(м) рокѣ станѣти ... не закладаючисе ани шчичачисе ... во(и)пою ... бе(з)кролевѣмъ и игышыми вшелякими ѡборонами пра(в)ными ... маемо (Жорнища, 1615 *ЛНБ* 5, III 4054, 112 зв.); оные подданные подчасъ безкоролевя ... // ... в тыхъ всехъ добрахъ розны кривѣди и шкѡди починили (Луцьк, 1649 *АрхлОЗР* 3/IV, 203-204).

Див. ще БЕЗКОРОЛЕВЬСТВО, БЕЗКРОЛЬЕ.

БЕЗКРОЛЬЕ *с.* (*стп.* *bezkrólewie*) те саме, що безкоролеве: ѡ нго дае(м) во(л)по(ст) преречоны(м) ѡсоба(м) ... по(з)вати на(с) ... до якого ко(л)векъ иного сѣдѣ часѣ короля его мл(с)ти и в бе(з)крольи роко(м) завити(м) Абы и накоро(т)ни(м) пере(л) рока(ми) альбо в ро(ч)ки (Кремєнєцъ, 1599 *ЛНБ* 5, II 4050, 34 зв.).

Див. ще БЕЗКОРОЛЕВЬСТВО, БЕЗКРОЛЕВЕ.

БЕЗЛЕПЬ *присл.* Без потреби, даремно: всѣмъ ср(д)цемъ прилежно чти со слезами, а листы не // ѡбращаи безлепъ (1489 *Чет.* 284-284 зв.).

БЕЗЛИСТЬ *ч.* (*Equisetum* L.) хвѡцъ: *Causon*, бе(з)ли(ст) зелиє, хвѡцъ (1642 *ЛС* 115).

БЕЗЛИЧНИЙ *прикм.* Безособовий: *impersonalis*, бе(з)лични(и) (1642 *ЛС* 227).

БЕЗЛОБИВЫЙ *прикм.* Незлюбний, безлюбний, добродушний: безлюбивы оумъ приемше со свѣтлыми свечами ... въ црковъ стѣю подѣмо (1489 *Чет.* 314 зв.);

у знач. ім. : иныя ... не работаю(т) боу по своемѣ чрѣвѣ и лѣстатъ глы ложыными безлюбивы(х) ср(д)ца (1489 *Чет.* 305).

БЕЗЛЫПЦА, БЕЗЪЛЕПИЦА *ж.* Безглуздя, недоречність, пісенітниця: Такъ же и мы зъ ними видимо то яснє, ижъ писма сего такими баламутнями и никчемными безълепицами не поскверынилися (Волюдимир, 1598-1599 *Відн. ПО* 1113); Повѣдъ же ми, нго было по оной безлѣпицы альбо радіей баламутни, которая написана въ "Требникахъ" Балабановыхъ: яко

прыймати огъ Латинѣ приходящего до нашеѣ церкви? (Вілына, 1608 *Гарм.* 220).

БЕЗЛЫПЧИЙ *прикм.* Безглуздий, недоречний: ѡ дьяволе(х) не оуспоминаймо безлѣпичны(х) словъ не говорѣмъ (1489 *Чет.* 339 зв.).

БЕЗЛЫТЕПЬ *див.* **БЕЗЛЫТНИЙ.**

БЕЗЛЫТНО *присл.* Навіки, вічно: тымъ толко бѡлшій або ѡ(т)мѣнный ѡ(т) сѣа и дѣа, ижъ есть повѡдомъ, але одной чти, одного бж(с)тва которого сѣъ ... ѡ(т) него ... бе(з)лѣтно, безътелєсно, несказѣтелно, безъсѣ(с)тно пороженѣмъ происшѡлъ (Острог, 1598 *Ист. фл. см.* 46 зв.); И съ дѣомъ стѣмъ црству(и)те безлѣтно, вссѣаа троце в славѣ пребогато (к. XVI - поч. XVII ст. *ПДПИ* 182, 87).

БЕЗЛЫТНИЙ, БЕЗЛЫТНИЙ, БЕЗЛЫТЕПЬ *прикм.* Вічний, безсмертний: я напишо о безлѣтне(м) и несозданне(м), ѡ(т) перво всѣ(х) вѣковъ ѡ(т) оца рожене(м) (1489 *Чет.* 42 зв.); Бездѣи исче(р)пати когда неѣдобно, тобѣ же члѣче сие неѣдобно. Мѣряти высѡтѣ нѣного крѣга изчигати лѣта безлѣтного Бѣа (к. XVI - поч. XVII ст. *ПДПИ* 182, 112); Тѡй же зѣмны(и) и Нб(с)ны(и), и дочасны(и) и зашнє бѣдѣчій, бе(з)лѣтны(и) и по(л)лѣтны(и), створѣный и не створѣны(и), страстны(и) и бе(з)стра(ст)ны(и), Бѣ и Члѣкъ (Київ, 1625 *Сур. Сл.* 126 зв.); єдиноро(д)ны(и) огъ Сѣпъ Бжій, безлѣтепъ бѣдѣчи, з' невымѡвноѣ добрѡти своеѣ ... захотѣлъ ... шнєго прирѡженѣа оучастиникомъ быти (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 349).

БЕЗЛОДНЫЙ *прикм.* Безплодний, незаселений: и шѣгъ гды земля, и мѡре, и ѡкрѣтъ землѣ, и безлодныи краи ... и всѣ концы зѣмли Блгч(с)тѣмъ наѣюлилися, розѣмѣешъ ей в' чѡмъ оушкѡдити, але не змѡжешъ (Київ, 1625 *Злат. II.* 129 зв.); Поневажъ бѡгѣмъ нѣкоторыи недозрѣлѣю и безъ часѣ частѡкрѡтъ в' гостѣнѣ подѣали смѣртъ, то естѣ, в' мѡри, и в' горахъ непроходѣмыхъ и безлодныхъ ... и морѡзахъ, и иныи вшєлѣкѣи смѣрти оутѣрпѣли (Київ, 1627 *Тр.* 37); А не идѣтъ до мѣста которого, але на мѣсце пѣстѡе безлод-ное (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 426).

БЕЗМАЛА *присл.* Те саме, що безмалъ: а господского великого и пресветлого праздника безмала не за тую неѡформнѣю процесію ѡ(т)стѣпили, и с костела выкинѣти (!) (Острог, 1587 *См. Кл.* 20 зв.); без

мала не всѣ бы турчили, ибо истинно,.. и вавилонская музыка, и поганских наук блядословие руского народа з благочестивой и православной вѣры в прелесть латынскую мало не всѣх выкрато (1608-1609 *Виш. Зач.* 219);

мало не, мало що не: Паки мнимама, дабы был другий Епифаний, сильный в молитвѣ, без мала бы и Скарзѣ, если бы сам доброволнѣ произволил, того недуга свободится учинил (1600-1601 *Виш. Кр. отв.* 161).

БЕЗМАЛЬ *присл.* Мало, трохи: ба! безмалъ южѣ не такѣ, бо хотяжѣ по-Полску мовимо, але правѣ и звичасѣ запомнилисмо (Київ, 1624 *Кон. Пал.* 958).

Див. ще БЕЗМАЛА.

БЕЗМЕЗНИКЪ *ч.* Некорислива людина, безсрѣбник: а в той книзе есть словѣ ... рѣ стѣм бе(з)мезнико(м) (1489 *Чет.* 289).

БЕЗМЕЗДНО *присл.* Бесплатно, даром, даремно: Егда час призовет и диявол своих учеников и гонителей на истинну воздвигнет, тогда и от таковых плодов покажися быти истинною насажден в церкви ... всус и безмездю трудится (1600-1601 *Виш. Кр. отв.* 169).

БЕЗМЕНЪ *див.* БЕЗМѢНЪ.

БЕЗМЕСТИЕ *див.* БЕЗМѢСТІЕ.

БЕЗМИЛОСЕРДНЕ *присл.* Немилосердно, безжалісно: умерлымъ въ гробахъ недаючи покойне лежати, оныхъ безмилосердне одирали (Кременецъ, 1649 *АрхЮЗР* 3/IV, 139).

Див. ще НЕМИЛОСЕРДНЕ.

БЕЗМИЛОСТЕНЪ, БЕЗЪМИЛОСТЕНЪ *прикм.* Немилостивый, немилосердный, безсердечный: Умеръ и богатый а бывъ невѣренъ и безъмл(с)тепъ (XVI ст. *НС* 149).

БЕЗМОЗКИЙ, БЕЗМОЗГИЙ, БЕЗМОЗКІЙ, БЕЗЪМОЗКГИЙ *прикм.* Безмозкий, безтѣмний, безглаздый, нерозумный: Значытъ то: не толко вера и сумненье твое завилос, але и оное пудло твое безъмозкгое, на которомъ ся поврозы покрутили (Вільна, 1599 *Лит.* 923); Але ѿ глоупый и бе(з)мозкїй члѣче (поч. XVII ст. *Проп. р.* 129); Албо роздѣленъ же зъ людьми бе(з)мозкими и ѿстѣтнимъ глѣпство(м) и невѣдомостю ѿслѣплеными розмовляенъ (Київ, 1619 *Гр. Сл.* 296); Єзопова то - о головѣ хорошей, але безмозгой баснь! (Київ, 1621 *Кон. Пал.* 589).

БЕЗМОЛВІЕ, БЕЗМОЛВІЕ, БЕЗМОЛЪВІЕ *с.* (*цсл.* безъмльвие) мовчанія, безмовність, тиша: безмолвие мл(с)тыни и вса вгодна бѣ сими красотами радѣгса дѣла (1489 *Чет.* 8 зв.); которы(х) догма(т) есте са не ѣчили ... тѣспотою(ж) исти(н)ного жїтїа и б(ез)мо(л)вїа до ра(з)ума х(с)ва есте са не тиснули (1598 *Виш. Кн.* 279); Слухай же ... брате, егда начнеш дѣло подвига своего, постом, молитвою, трудом и подвигом всегдашним, бденіем во безмолвїи, стрежися, абы еси не прочитал ни единого писание еретическое (1608-1609 *Виш. Зач.* 209); ѿво извѣщаю ... иже еси ся по чу(ж)ди(х) страна(х) скиталъ нѣже же ѣвидѣхъ пристанище ... мѣре бжеи идеже велие бе(з)молвьвие (Афон, 1614 *ЛСБ* 446, 1); перскладач ... написав, якобы Златоустый, сам чистившися и полеровавшися на благоразуміе в безмолвїи и отлучении от челоуѣк, иноком новым ... возбранял им тоє ... освятитися (1615-1616 *Виш. Поз. мисл.* 239); *Образю* : И видѣвши тоє ... ра(з)сѣждѣючи в собѣ са(м) вѣ затворѣ, темницѣ бе(з)мо(л)вїа седачи яко како и ѿткѣдѣ бы вѣм(с) такѣе ла(с)ки, дару блже(н)ства и святѣсти доспѣти могли (1598 *Виш. Кн.* 268 зв.); быти въ безмолвїи — мовчати: Жениѣ же оучити не повелѣваю, ни владѣти мѣжемъ, но быти въ безмолвїи (Київ, 1646 *Мог. Тр.* 920).

БЕЗМОЛВНИКЪ *ч.* Мовчальник, мовчун: Исіхїй: Безмо(л)вни(к), мо(л)чали(в) (1627 *ЛБ* 209).

БЕЗМОЛВНЫЙ *прикм.* Мовчазный, безмовный, тихий, спокойный: островъ увесь называемый Дубовецъ с полемъ ... на тоє затишное, безмолвное и безпечальное житіе иноческаго чину людемъ записуемо (Дубно, 1592 *АрхЮЗР* 1/VI, 90); ярем креста христова, искусов. борбы, подвигов во мысли и плоти к духом лукавым поднебесным во терпении взявши, преплыти ... и плоть и кровь потом тѣла и подвигом мыслнаго вниманія во бдѣнии пощном, и дневном трезвѣнии, и присѣдѣнии мѣстном и безмолвном увялити и изсушити (1599-1600 *Виш. Кн.* 153); Фотїй волѣлъ въ безмолвномъ монастыру живота докончити, нежели на столиці патриаршеской седѣти (Київ, 1621 *Кон. Пал.* 755).

БЕЗМОЛВСТВОВАТИ, БЕЗМОЛЬСТВОВАТИ *дієсл. недок.* Жити у тиші: Тїхо перебуваєтъ:

Безмольствѣ(т), въ штішїи перебуває(т) (1627 ЛБ 132); Овыѣ ... дѣ(в)ствомъ ... непорѣчною женихѣ Хр(с)тѣ прилѣчаютсѣ ... ѡвыѣ оунижаѡчисѣ, ѡвыѣ оуслѣдѡчи: ѡвыѣ працѡючи, ѡвыѣ безмольствѡючи: едины сторѣкѣ ѡвоцы прино́сѣт, дрѡгѣ шестѣсѣторѣкѣ (Київ, 1637 УЄ Кал. 495 зв.).

БЕЗМУЖНАЯ *прикм. лише ж. (яка не має чоловіка)* незаміжня: *innuba*, безмужная (1642 ЛС 238).

БЕЗМЫТНЕ, БЕЗЪМЫТЪНЕ *присл.* Те саме, що **безмытно**: сторожу пилную на тых мѣстахъ казали мѣти, абы всакии кѡпцы ... безмытне не проежчали (Вільна, 1536 ТУ 62); Што тежъ есте просили и чоломъ били господарю его милости, абы его королевская милость рачылъ вамъ дозволити жита, ярыны ... добровольне а безъмытъне до Кѣданьска спускати (1554 РИБ ХХХ, 267); волно тако жъ вѣселякого стапу людемъ и купцомъ ... на тотъ ярмарокъ прїѣздити ... безъ вѣселякого прѣнагабанья мытниковъ нашихъ волно безмытне торговать, купчить и гандлевать вѣчными часы (Варшава, 1585 АрхЮЗР 7/III, 283); Юско Абрамови(ч) ... вс(л)ности ѡгледа(в)ши, воли мое черѣ(з) место добровѣ(л)не и бѣ(з)мы(т)не пропусти(л) (Володимир, 1602 ТУ 235).

БЕЗМЫТНО *присл. (без сплати мита)* безмитно: што жъ есмо перво сего дозволили ему [кгреку] въ панствѣ нашо́мъ ... доброволнѣ и безмытно торговати по городомъ и мѣстомъ нашимъ (Петрків, 1526 АЮЗР I, 69); допу́сѣмъ тымъ всимъ бояромъ и мѣщаномъ ... везде въ панствѣ нашо́мъ Великомъ князствѣ Литовскомъ збожѣя и живность всякую безмытно ... куповати и товарни кождыми безмытно торговати (Вільна, 1562 АрхЮЗР 8/V, 139).

Див. ще БЕЗМЫТНЕ.

БЕЗМЫТНЫЙ, БЕЗМЫТЪНЫЙ, БЕЗЪМЫТ-НЫЙ *прикм. (який не платить мита)* безмитний: Наѡста́ткѣ бѡвѣмъ всѣхъ нашихъ справъ, зо всѣхъ годнѣ живото на́шего ѡ(т) безмытного сѡдїи бѣдетъ пы́танїе (Київ, 1627 Тр. 37); безмытнѣй листъ *див. ЛИСТЬ.*

БЕЗМЪНОВЫЙ *прикм.* Який стосується безміна, кантара. вага безмѣновая *див. ВАГА.*

БЕЗМЪНЪ, БЕЗМЕНЪ, БЕЗМЪНЬ, БЕЗЪМЪНЪ, БѢЗМЕНЪ *ч. (тур. vezne, ар. uizna)*

(міра ваги) безмін, кантар: которыи ко(л)вѣ ме(ш)ка-ю(т) в мѣсте кие(в)ско(м) ... торгѡ(м) са ѡбѡхода(т) и в бѣзме(н) важа(т) и в локоть мѣра(т) ... тыи всѣ! ... ма-ю(т) к ра(т)ушѣ ... пла(т) давати (Київ, 1518 а. 1533 Арх. Р. фотокоп. 29); а которы(и) бы бра(т) не хотѣль на ѡ(б)сылане быти на тѡ(м) вина црѣко(в)наа законѡ(м)ъ карати и безмѣнь воскѣ (Львів, 1544 ЛСБ 10); теперѣшнїи(и) староста ѡтъ каждого члѣвѣка ... беретъ соли по два безмѣны (1552 Очерк. 3. 9); а кого бы брата выбирали старѣшнїи(и)ство а ѡ(и) бы са зборона(л) безъ причины слупшюи винѣ(и) дати г бѣ(з)мѣны воску (Перемишль, 1592 ЛСБ 399); П.Мигаль ... всю братню прѣпросилъ и три бѣ(з)мѣны во(с)ку ... ѡ(л)далъ (Львів, 1623 ЛСБ 1043, 36 зв.).

БЕЗМЪРНЕ *с. (цсл. безмѣрне)* те саме, що **безмѣрность**: вода ѡчищаѣтъ ѡ(т) грѣха, погашаѣ(т) полома страшыны(х) и безмѣрне лихого грѣха (1489 Чет. 214).

БЕЗМЪРНЕ, БЕЗМЪРЪНЕ *присл.* Те саме, що **безмѣрно**: ины(х) многы(х) добродѣиствъ свои(х) стѣ(х) чини(л)и и(м) невѣмовне бѣ(з)мѣрнѣе (к. XVI ст. УЄ № 31, 164 зв.); зоста́вте ма го(р)ко плѣкати и не тѣште ма, ани бѡвѣ(м) тако́вы(м) плѣчемъ плѣчѣ нїи́тъ, за котѡрый бы(м) мѣлтъ бѣгѣи го́деи́ нарѣ́ка(и)а, ижъ бѣ(з)мѣрне плѣчѣ (Острог, 1607 Лѣк. 13); Яко то кѣды трафитѣся празникъ св. Петра ... хвалятъ его ... прѣизлишнѣе, безмѣрнѣе (Київ, 1621 Кон. Пал. 475); Зна́иже я́ко ѡгнь тебѣ слѣжитъ, загрѣваѣ(т), прѡсвѣщаѣтъ, а е́сли безмѣрне глѣбе бѣдѣи́ заживѣати, тогда тебѣ прїнесе шкѡ́дѣ, и смѣртъ (Чернігів, 1646 Перло 4 зв.).

Див. ще БЕЗМЪРНО.

БЕЗМЪРНИЙ *див. БЕЗМЪРНЫЙ.*

БЕЗМЪРНО *присл.* Безмірно, сильно: моужь ... радость и весѣлье // прїимаѣ(т) безмѣрно (1489 Чет. 168 зв. - 169).

БЕЗМЪРНОСТЬ *ж.* Безмірність, незмірність, надмірність: е(ст) то проти(в)но ба(р)зо дана тоѣ, томѣ богатомѣ же вмѣсто ро(з)маиты(х) мѣзы(к) або строуме(и)го(в) вѣздыханїе бѣ(з)прѣстанї, мѣсто бѣ(з)мѣрности пла(и)ства те́ды е(и)ион кроплѣ хоче(т) воды (к. XVI ст. УЄ № 31, 212); Прѣизѣ́нство: Прѣмнѡ́гѣ, превозложѣ́нїе, прѣмнѡ́жество, безмѣрность (1627 ЛБ 94).

Див. ще БЕЗМЪРНІЄ.

БЕЗМЪРНЫЙ, БЕЗМЪРНИЙ, БЕЗМЪРНЫЙ прикм. (значний щодо міри, кількості, сили вияву) безмірний, незліченний, безмежний: бѣа испѣстила ѡ(т) безмѣрное высоты вси англ(с)кие силы (1489 Чет. 52 зв.); вса зе(м)ла на котóрой живе(м) якъ єдина тó(ч)ка в посрѣ(л)кѣ нѣба ... а нѣса нѣ(с)ныє, єще бо(л)ше бѣ(з)мѣрнѣю маю(т) ли(ч)бѣ (Вілына, 1596 З. Каз. 79 зв.); Велерѣчіє: Безмѣрное блекота(н)є, ... велмóжность слóвъ (1627 ЛБ 14); Неисчѣтный: Незліченый, безконѣчный, безмѣрный, концѣ и личбы нѣмаючій (Там же, 74); immensus, безмѣрний(и) (1642 ЛС 226); Цр(с)тво твоє спокóйное, и вѣрное, ѡ величествѣ славы безмѣрное (Чернігів, 1646 Перло 16); довготривалий, безконечный: Таа то, жена ... стогна́мъ вели́кимъ крича́ла, кгда прѣворóднаго сѣа родѣла ... кгда са кровь сѣю́въ са стрѣмена́ми то́чила, безмѣрныи бѣлѣзны, претерѣпѣ́вала то́гда (Почаїв, 1618 Зерц. 56 зв.).

БЕЗМѢСТІЄ, БЕЗМЕСТІЄ с. Непристойність, недопустимість: и та(к) и(ж) пришло ве(л)ми постыдѣ́тиса на(м) таково(му) бѣ(з)мѣстію щого велми дѣ́вне и телесне смущаюса и(ж) вра(г) прелѣ́кавы(и) (Новгородок, 1592 ЛСБ 213); indecor, безобразіє, безмѣтіє (у Київському списку XVII ст. правильно: бѣ(з)мѣстіє - Прим. вид.) (1642 ЛС 232).

БЕЗМѢСТНО присл. Непристойно, неприпустимо: Болши єсть бог от короля и царя; сии только властію сородство людское превосходят, а плотию и кровию, и смертию всѣм ровни суть; тѣмже безмѣстно и безсловѣсно єсть от сих, иже у властѣх земных забавленіє имут, восслитися (1615-1616 Виш. Поз. мисл. 243).

БЕЗМѢСТНЫЙ прикм. Неприпустимий, непридатний: Ненадѣбны(и): Бѣ(з)мѣстны(и), ... нѣна́цо незгѣ́жі(и) (1627 ЛБ 74).

БЕЗНА див. БЕЗДНА.

БЕЗНАЧАЛНІЄ присл. (про Трійцю в християнській релігії) (не будучи твореним, існуючи вічно) відвічно, споконвічно: Дхъ с(т): ѡбщій, прѣ(л)вѣ́чне безначáлне неро(з)дѣ́лне (Чернігів, 1646 Перло 11 зв.).

БЕЗНАЧАЛНЫЙ, БЕЗНАЧАЛЬНЫЙ прикм. (про Бога і триєдине божество) (який існує відвічно, не маючи початку) відвічний, споконвічний: огнь ...

въвидѣ́тъ оу бѣа о́ца є(г) безначалного сѣа (1489 Чет. 43); ѡ(т)че безнача(л)ныи, сынѣ же родите(л)и, // христе сынѣ его живота подате(л)и (к. XVI - поч. XVII ст. ПДІІІ 182, 86-87); Отецъ єст Богъ ... безначальный, вѣчный (Вілына, 1600 Катех. 55); Стáрость, знамє́єть долгы́тогоу вѣ́ковъ, и безчѣ́слє́ннє мнѡ́жество чѣ́совъ, и безначáльное (Почаїв, 1618 Зерц. 13 непум.); Мы же вѣрни єдиного только сты(х) всѣ(х) дхá розоумѣ́мо быти сѣ́го безначально(г) цр(с)твѣ́ющаго зоупольного бѣа (Височани, 1635 УЄ № 62, 51); А в той бѣ́гнѣсти бѡ(з)кой, сѣ́тъ трѣ́ Персѡ́ни рѡ́зніи, безначáлніи, вѣ́ персѡна(л)но(и) истогѣ́, неслі́тній (Чернігів, 1646 Перло 11).

БЕЗНОГИЙ прикм. Безногий: тамъ же ... не застали ни́чого, только ... де́й худо́го, а безного́го, а схорало́го ко́ня (Луцьк, 1570 АрхІОЗР 6/І, 77);

у знач. ім.: пока́ждѣ́ся и безрѣ́кни(и), и бѣ(з)ноги(и), слѣ́пы(и) (Чернігів, 1646 Перло 145 зв.).

БЕЗНОСЫЙ, БЕЗНОСЬ, БЕЗЪНОСИЙ прикм. у знач. ім. Безносий. Вл. н.: Ива́нъ безъноси(и) (1649 РЗВ 37); Кали́тъ Бѣ(з)нось (Там же, 177); Мѣсѣ́(и) Бѣ(з)носы(и) (Там же, 402 зв.).

БЕЗОАРЪ ч. (фр. bezoard, іт. belzuar, ар. badizahr, bazahr) (протиотрута) антидот: побрал ... шкатулка з олейками розмантыми: з дрякѣвою, алѣкѣрмессомъ, сервисаномъ и с килѣку безоаров (Луцьк, 1632 АрхІОЗР 1/VI, 654).

БЕЗОБРАЗЕНЪ див. БЕЗОБРАЗНИЙ.

БЕЗОБРАЗНІЄ с. Непристойність, неприпустимість: indecor, безобразіє, безмѣтіє (!) (1642 ЛС 232).

БЕЗОБРАЗНИЙ, БЕЗОБРАЗЕНЪ прикм. (цсл. безобразныи) 1. Безформний, аморфний: Горное же мѣсто его [воздоуха] горѣ́єе барзо, ѡгневидно, само по ... естествоу безобразно (Почаїв, 1618 Зерц. 11); informis, безобра(з)ни(и) (1642 ЛС 236).

2. Огидний, огидливий, потворний, неподобний: Что явнє видимо нѣ́тъ стра(ж)дє́ши, мѣ́гивъ, на(г), бѣ(з)ѡбразє́(и), уби(т) и похрѣ́же(и) лежиши (1599 Виш. Кл. 218).

3. Непристойний, поганий, жахливий: тако(же) и ... вы ... того не вѣ́даєте ... и(ж) то(т) крыкъ ає́рныє воздѣ́хи прелє́гѣвши, всѣ́ нѣ(с)ныє крѣ́ги припѣ́кѣвши, ѡ пр(с)гла сѣ́ла Трѣ́цы са ѡпирає́(т), и ваше мѣ́чitelство и непра(в)дѣ́ до ко(и)́ца ѡбнажає́(т), голѣ́

49

БЕЗПАЛЧНИЙ, БЕЗПАЛЧЫЙ *прикм. у знач. ім.* Безпалько, *діал.* безпальчий. Вл. н.: Яцко безпа(л)чы(и) (1649 *РЗВ* 204); Иванъ Бе(з)па(л)чи(и) (Там же, 381 зв.).

Див. ще **БЕЗПАЛКО, БЕЗПАЛЧИКЪ, БЕЗПАЛЫЙ.**

БЕЗПАЛЧИКЪ *ч.* Безпалько. Вл. н.: У Степана Безпалчика: двое кони зъ возами, то все конюговало копь дванадцать (Житомир, 1618 *Арх/ОЗР* 3/І, 217).

Див. ще **БЕЗПАЛКО, БЕЗПАЛЧИЙ, БЕЗПАЛЫЙ.**

БЕЗПАЛЫЙ *прикм. у знач. ім.* Безпалый. Вл. н.: Семенъ Бе(з)палы(и) (1649 *РЗВ* 150 зв.).

Див. ще **БЕЗПАЛКО, БЕЗПАЛЧИЙ, БЕЗПАЛЧИКЪ.**

БЕЗПАМЯТНЕ *присл. (не задумуючись)* неспідо-мо, безгямно, безпам'ятно: але трвати в' грѣсѣ и в' нем' бе(з)пам(т)не валѣтиса, ѡстапною навѡдѣтъ погѣбелѣ (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 26).

БЕЗПЕННО *присл.* Без грошових стягнень: а хто бы коливе хотѣлъ в' тогѣ Прилѣтъ вступатися ... мы маемъ тоє в' правѣ заступати ... такъ, какъ бы єго милость самъ и по немъ будучи и потомки держати безпєнно, вѣчно, в' впокои (Новгородок, 1518 *Л/ОЗР* 1, 59).

БЕЗПЕРЕСТАНИ *присл.* Те саме, що безперестанку: што презъ целый день безъ перестани чинили, такъ же жадегъ зъ замочку выйти ... не могъ (Луцьк, 1565 *Арх/ОЗР* 1/І, 11).

Див. ще **БЕЗПЕРЕСТАНЕ, БЕЗПЕРЕСТАНИ, БЕЗПЕРЕСТАНКУ, БЕЗПЕРЕСТАННО, БЕЗПРЕСТАНЯ.**

БЕЗПЕРЕСТАНКУ, БЕЗПЕРЕСТАНЪКУ *присл.* Безперестанку, безперестанно, безперестану, постійно: меншкаючи я ... в станє малженъскѡмъ часѣ немалый, и ... завжды, уставичне, без перестанъку, дознавала єсми // ... отъ єго милости ку собѣ великую ... ласку и милость малженскую (Луцьк, 1580 *Арх/ОЗР* 8/ІІІ, 321-322); Тоє справивши рѣкодѣліє возми, не нѡдачи анѣ примѡнаючи себе, до читанѣа и рѣкодѣліа, жебыса в' томъ безъ перѣстанкѡ знаходити (Київ, 1625 *Кіз. ІІ.* 200); ѡвыѣ слѡжбы нашіѣ Створителеви БгѢ безперестанкѡ ѡ(т)давали (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 15).

Див. ще **БЕЗПЕРЕСТАНИ, БЕЗПЕРЕСТАНЕ,**

БЕЗПЕРЕСТАНИ, БЕЗПЕРЕСТАНКУ, БЕЗПРЕСТАННО, БЕЗПРЕСТАНЯ.

БЕЗПЕЧАЛНИЙ, БЕЗПЕЧАЛНЫЙ, БЕСПЕЧАЛНИЙ *прикм.* Безтурботний, безжурний, спокійний: єсли тѡ оуслышитъ игѣмонъ мы єгѡ оутѡлимо, а вѣ(с) безпечалныхъ оучинимо (1556-1561 *ІІЄ* 123); не вѡ(с)ли ... славою вѣка сєго коронѣтєса, в' достатка(х) беспеча(л)ны(х) и роскошны(х), я(к) в ма(с)лѣ пльваѣте (1598 *Виш. Кн.* 274); Отѡ юж' бліжєй до на(с) збавєніє наше настѡпѣло ... до дѡброѣ и безпѣчноѣ, до тѣхоѣ и безпечалноѣ пристани приплывѣлисѡ (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 56); Бе(з)печалный. Dolorum e(t) molestiaru(m) expers. Nulla tristitia affectus (1650 *ЛК* 425).

БЕЗПЕЧЕНСТВО, БЕЗПЕЧЕНЬСТВО, БЕЗПЕЧЕНЬСТВО, БЕЗЪПЕЧЕНЬСТВО, БЕЗЪПЕЧЕНСТВО, БЕСПЕЧЕНСТВО *с. (стп. bezpieczeństwo)* 1. Те саме, що безпечность у 1 знач.: Бо кѣды бы єси водлугъ першого розказанѣа нашого ку той роботє того замку нового пильность вчинилъ, вѡ бы до того часу самъ сѣ поддаными нашими в' лепшѡмъ безпеченьствє тамъ менкалъ (1551 *Арх/ОЗР* 8/V, 50); мноѡго бе(з)пече(н)ствѡ коро(н)номѡ на то(м) налѣжи(т), абы жадегъ чѡжоземецѣ, звѣланѣа лѡде грѣческого зѡконѡ з' зѣмль тѡрѣ(н)кихъ до пѡнствѣ нашіхъ не приходѣли (Острѡг, 1598-1599 *Лнокр.* 209); тєсѣ и тепєр чинимо, жадаючи и упоминаючи, абы упрєйме верность ваша жалєм брати своих, у вєзєнє забраних, и так значною нѣкѡдою своєю побужєни, для ѡстереженѣа власного безпечєнства (Краків, 1605 *ЧНОПІ* XV-3, 130); ѡтверждєніє: Бе(з)пѣчность, безпечєнство, змѡнє(н)є, ѡумѡнє(н)є, по(д)крѣплєніє (1627 *ЛБ* 142); Безпечєнство Alacritas (1645 *Уж.* 41 зв.);

гарантія, забезпечєннє: наказѡемъ пану Кѡрилови абы ... того сѣ записѡ вырѣкъ визнавши же тѣє ѡгороды за пѣлнѣзѣ цє(р)ковные су(т) куплєны и право на бра(н)ство абы длѣлѣ для лѣпшого бе(з)пече(н)ства цє(р)кве на пото(м)ные часы (Львів, 1612 *ЦДІАЛІ* 201, 4, 12, 8 зв.); Объявление то єстѣ ѡтцєвское, то єстѣ цєркве фундаментъ, то єстѣ безпечєнство вѣчности (Київ, 1621 *Кон. Пал.* 346); сторона позиканѣа прѡтивко праву посполитѡму и бе(з)печєнству актовъ таковы(х), право(м) посполитымъ и конѣституціямъ ѡбварованы-

ми, чинячи и ви́гъ на таковых заложоныхъ не обавля-
ючи(с), зославъшы умы(с)лне на то(т) актъ люде(и)
по(д) ѡсмьсотъ служалы(х) (Ісаїки, 1643 *ДМВІІ* 237).

2. Те саме, що безпечность у 2 знач.: Ныды собѣ не
ѡбѣѣ(и) бѣ(з)пече(н)ства в то(м) животѣ, хо(т) бы(с)
добрѣй са зда(л) собѣ зако(н)ни(к), або набо(ж)ны(и)
пѣсты(н)ни(к) (Київ, 1623 *Мог. Кн.* 19); за́вжды
молітвы и мо́лбы ѡ нѣхъ до всемогѣчого Бѣа чинѣти:
бо тыхъ здоро́віе и помѣслность на́шимъ естѣ
безпече́нствомъ и покло́бемъ (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 931).

3. Те саме, що безпечность у 3 знач.: то есть
повинность наша королевская, с хуги и милости,
нашой, все доброе и пожиточное зъ наболшимъ
безпеченствомъ Рѣчи Посполитое и подданныхъ
нашихъ отъ непрѣтели ... опатровати и забигати
(Варшава, 1585 *Арх/ОЗР* 7/III, 284);

опіка: Поготовлю по смѣрти хвалены быти мають,
гды одѣржатъ Дою́лство зѣ богѣтства ... Безпече́нство
зѣ мо́жности, и Пошаповѣ́нне зѣ го́дности (Київ, 1625
Коп. Апок. 3).

4. Те саме, що безпечность у 4 знач.: скором ся тоє
горилъки напил, страх мене уже оминулъ и
безпеченство ми приступило (Луцьк, 1604 *Арх/ОЗР*
8/III, 504); а прѣто абѣсь с пѣвны(м) безпече́нство(м)
могъ чинѣти що ко(л)векъ хо́чсѣтъ, за́внеса впро(д)
радѣ нѣжли по́чненѣ чинѣти (Острог, 1614 *Тест.* 146).

5. Те саме, що безпечность у 5 знач.: Злы(х) лю-
де(и) за(с) бѣ(з)пече(н)ство з пыхи збы(т)наго
роздмлена вчинаѣ(т)са, а наконѣ(н) на ѡпѣкѣнаса
самѣго себе ѡбе(р)не(т) (Київ, 1623 *Мог. Кн.* 19); а той
[Саркарь] зѣ вели́кимъ безпече(н)ствомъ, и смѣлю(с)тю,
Всхо(д)ною крайнѣ бѣрачи, и гѣбачи грековъ вѣ ней
знайдѣючи(х)са проходѣлъ (Київ, 1627 *Тр.* 658).

Див. ще БЕЗПЕЧЕНЬЕ.

БЕЗПЕЧЕНЬ *див. БЕЗПЕЧНЫЙ.*

БЕЗПЕЧЕНЬЕ с. Те саме, що безпечность у
3 знач.: Далъ намъ справу вельможный князь ... ижѣ
онѣ на урочищу Пиратинѣ ... для безпеченья и
заслоны панствъ коронныхъ, подлугъ правъ
посполитыхъ ... замокъ ... будетъ, мѣсто садитъ и
закладаетъ (Краків, 1592 *Арх/ОЗР* 7/III, 297).

Див. ще БЕЗПЕЧЕНСТВО.

БЕЗПЕЧИТИ *дієсл. недок. (стп. bezpieczyć)*

1. (кого) Обіцяти безпску (кому): Мошко Мисанови(ч)
... ѡповеда(л) ... и(ж) ... во(и)гъ коростеновѣски(и)
... не маючи ... до мене жадное потребы ... узвѣвши
мене до дому своего и бѣ(з)печивши мене ... зве́за(л) и
мучи(л) (Житомир, 1583 *АЖМУ* 59).

2. (*від кого*) Защицати, обороняти, забезпечувати:
еще хочечи себе тымъ слушней и безпечней от так
неласкавого брата обваровати и безпечити, покорне и
унижоне проситъ (Луцьк, 1569 *Арх/ОЗР* 8/III, 128).

**БЕЗПЕЧНЕ, БЕЗПЕЧЬНЕ, БЕЗЪПЕЧНЕ,
БЕЗЪПЕЧЬНЕ, БЕСПЕЧНЕ, БЕСПЕЧЬНЕ** *присл.*

(*стп. bezpiecznie, стч. bezpečne*) 1. Те саме, що
безпечно в 1 знач.: тогди на(м) богданѣ восводи да е(с)тѣ
ѡпа(т) слобо(д)но и доброволно и мирно и безпечне и
бѣ(з) жа(д)нои шкоды выити из землѣ королѣ
полского (Ясси, 1510 *Cost. DB* 473); ѡгъ ѡстрога
боло(и)емъ видно зѣ за(м)кѣ ходатъ по водѣ бѣ(з)печье
(1552 *ОЧерк.* 3. 15); тую мою скри(п)ку ... рачили вѣмъ
... постави(т) в склѣпе шгобы бѣ(з)печье ѡ(т) ѡгню и
ѡ(т) запрева(н)а ѡ(д) зе(м)ли (Київ, 1592 *ЛСБ* 1035,
36); прѣто на все бѣрзо радѣ позво́ли(т), яко(ж) са са(м)
до то́го завсегдѣ примовѣетъ, и яко вѣдимо мало
мѣсли(т) о снѣодѣ, але бѣлше яко бы могъ безпѣчне
доехати прѣ(д) тоурки на столѣцѣ (Острог, 1598 *Ист.*
фл. сип. 49); И прышло до того, же вже тамъ ани
жертвы светое беспечне приносити не можешъ, ани вѣ
маленькій звоночекъ зазвонити (Вільна, 1608 *Гарм.*
187); не маєте се чого обавлятъ; беспечне до нас едте
(Житомир, 1650 *Арх/ОЗР* 3/IV, 473).

2. Те саме, що безпечно в 2 знач.: княз ... Роман ...
безпечне, а безобронне седел (Вільна, 1565 *AS VI*, 275);
прѣтожѣ беспѣчне вѣ склѣно(м) а всемъ презрѣістомъ
кѣма́хъ мѣнкалъ (Острог, 1598-1599 *Апокр.* 91); вѣ
которой [избе] пани Корсакова на тогъ часъ зѣ
гостми ... безъпечне сѣдила (Київ, 1633 *КМІІМ* I, дод.
542); А ми будемо с тобою жити на вѣки безпечне
(I пол. XVII ст. *Сл. о зб.* 24).

3. Те саме, що безпечно в 3 знач.: a hdy by ludy
peneżniyi zawždy obecne mieszkały, tohdy jak замок onyi
Zwinohorodski mozeł bezpiecznie zabudowan byty
(Вінниця, 1545 *Арх/ОЗР* 6/I, 23); и(з) нѣю [правдою
бжѣію] переставити бѣ(з)пѣчне маєтъ (Острог, 1587 *См.*

Кл. 2); свѣ(и)шѣго патріа(р)ха намовля(и)те до Львова, бѣ(з) жадное трѣвогы, и бѣ(з)пѣчне неха(и) едетъ (Львів, 1590 ЛНБ 4, 1136, 2, 30, 2); Ино въ томъ ся беспечне упевняю, ижъ гдѣ ся въ тыхъ пяти только обачышъ, же болше упору, анижли правды наслѣдуешъ (Вільна, 1595 Ун. гр. 119); мы ... беспечне то твердимо, ижъ соборовъ святыхъ ухвалы заховуемо (Київ, 1621 Коп. Пал. 591); Великого жъ старана приложити имъ потреба, абы сыно(в) своихъ ... прѣ(д)стѣвили // Хр(с)ту ... на страшномъ дню ... мѣвахи бѣ(з)пѣчне тѣи слова (Київ, 1646 Мог. Тр. 904-905).

БЕЗПЕЧНЕЙ див. **БЕЗПЕЧНЫЙ**.

БЕЗПЕЧНЕЙШИЙ див. **БЕЗПЕЧНЫЙШИЙ**.

БЕЗПЕЧНО, БЕЗПЕЧЬНО, БЕЗПЕЧЬНО

присл. 1. (без угрозы небезпеки, без страха) беспечно: ено Вашей Милости ... покорно прошу, рач ми ... моа ... пани через посланца якого Вашей Милости ѡтписати, ижбых мог беспечно до Вашей Милости приехати и в целости зас ѡтехати (Степань, 1544 AS IV, 413); замкнулъ то в недостѣгнѣныхъ свои(х) сѣ(д)бахъ, которыхъ ткнутѣся рѣзѣмы лю(д)скими такъ бѣ(з)пѣчно, якъ солѣмъ огня (Острог, 1587 См. Кл. 12 зв.).

2. Спокойно, безтурботно: Седели бѣ(з)пѣчно на тотъ часъ за переми(р)емъ которое есть г(с)дрю шѣомъ с татари и тѣ(р)ки (1552 ОБЗ 142 зв.); Та(к) все бѣ(з)пѣ(ч)но было я(к) пѣ(р)ше (1582 Кр. Стр. 68 зв.); Безбѣдно: безбѣдкѣ, безъ трудности, беспѣчно (1627 ЛБ 5).

3. Без вагання, смѣливо, впевнено, рѣшуче: во всемъ кры(в)ды бжѣе на нихъ справедливостю святою поискано абы има бжѣе в людѣ(х) ... и помноженіе все(г) добраго беспѣчно ч(с)тно славило (Київ, 1590 ЛНБ 4, 1136, 32, 1); И тако рѣку, хотя жъ беспечно, прости мя, господи, коли бы не тѣ чудотворные тѣла в теперешнемъ вѣку и разслабленномъ остали, без мала не всѣ бы турчили (1608-1609 Виш. Зач. 219).

БЕЗПЕЧНОСТЬ, БЕЗПЕЧНОСТЬ, БЕСПЕЧНОСТЬ ж. 1. Беспечность, безпека: а тыи ярмарки мають черезъ тыдѣнь стояти и вси люди посполитыи мають въ нихъ добрую беспечность и доброволенство мети приехати, и ѡтѣхати, и торговати (Вільна, 1528 АрхІОЗР 5/І, 36); мѣста, села поосаживалъ и тымъ немалую беспечность Рѣчи Посполитой, паньствамъ и

подданнымъ нашимъ учинилъ (Варшава, 1585 АрхІОЗР 7/ІІІ, 287); вода бовѣ(м) зимностю псуется, а тепло(м) оумѣйшѣется, яко в мѣстѣ пора(д)но(м) испо(с)т) его є(с)т) покой и бѣ(з)печно(с)т) мѣщанъ (поч. XVII ст. Проп. р. 215); ѡтверждѣніе: Бѣ(з)пѣчность, безпе-ченство, змоцнѣ(н)є ... по(д)крѣплѣніе (1627 ЛБ 142).

2. Спокой, безтурботность: Ѡ(г)рада: Оулиже(н)є, фѣлга, беспѣчность, дѣфа(н)є ... перестѣ(н)є, волю(с)т), покой (1627 ЛБ 146); А дарѣи намъ цр(с)тва твоѣго правдѣвогѣ свобѣдѣ и беспѣчность вѣчнѣю (Чернігів, 1646 Перло 15 зв.).

3. Захист: Оповежено ... ижъ он водлугъ правъ и волностей посполитыхъ шляхетскихъ ... ку покою и беспечности панствъ нашихъ коронныхъ замок будет и мѣсто садитъ (Варшава, 1591 Тр. ПАК 52); надѣа заистѣ добра и мѣцнаа є(с)т) хр(с)тіанѣ(м), бѣ(з)печно(с)т) оупадѣючи(х) ср(д)це(м) (поч. XVII ст. Проп. р. 295).

4. Впеченіе, смѣливість, відвага: Але щѣ за причѣна смѣлости моѣи. Беспечности двѣри до ѡсѣбы твоѣи ѡтворѣла мѣгъ (Київ, 1618 Вѣзер. 16); Извѣство: Пѣвно(с)т), беспѣчно(с)т), ... ѡпасство (1627 ЛБ 45).

5. Зухвалість, сваволя: И то, прошѣ усїлнѣ, бѣдѣ мѣ вѣ то подобный Припѣти рачъ то(г) дарѣ(н)кѣ, хо(ч)же не з го(д)ины ѡсѣбы твоѣи: лѣтъ самаа сердѣчность Припѣта пѣхъ бѣдѣтъ, а прощѣна беспѣчно(с)т) (Київ, 1618 Вѣзер. 16); Неѡбиновѣніе: Беспѣчность, по(д)слѣніе, дрѣзновѣніе (1627 ЛБ 147).

Див. ще **БЕЗПЕЧЕНСТВО, БЕЗПЕЧЕНЬЕ**.

БЕЗПЕЧНЫЙ, БЕЗПЕЧЕНЪ, БЕЗПЕЧЬНЫЙ, БЕЗЪПЕЧНЫЙ, БЕСПЕЧЕНЪ, БЕСПЕЧНЫЙ, БЕСПЕЧОНЪ прикм. 1. (який не має в собі небезпеки, захищає від якоїсь небезпеки, гарантований від небезпеки) беспечный: не бѣдѣчи єсмо ѡт него панства нашего беспечны, казали єсмо панамъ радѣмъ нашимъ ... великого князства Литовского самимъ и землю всю рѣшити ... и поготовѣ быти кѣ ѡборонѣ панства нашего напротивъ того неприатѣла (Краків, 1538 AS IV, 155); тую мою скри(н)ку ѡ(г) и(х) ѡзе(м)ши ѣ захова(н)и своемъ бѣ(з)пѣ(ч)номъ рачили вѣмъ постави(т) в склѣпѣ (Київ, 1592 ЛСБ 1035, 36); оуторѣи на(м) бѣ(з)печнѣю дорѣгѣ (поч. XVII ст. Проп. р. 209); за тымъ ниhto своего права ани вольности беспечен уже не будет

(Львів, 1605-1606 *Перест.* 39); такъ те(ж) и роустро́пны(м) безпéчный прїстѣтъ давай (Острог, 1614 *Тест.* 167); хтожъ межи та́къ мнѡгими стра́стами тогѡ тѣла, и межи та(к) частýми лѣпами и пова́бами тогѡ свѣта, безпéчною и ненарѡщѡню доро́гѡ пожїтїа своѣгѡ прова́дити мѡжетъ (Київ, 1646 *Мог. Тр.* 911).

2. Спо́кійний, безтурботний: там в том дворку малъжонку его менованую, безпечную, шляхтянку уцгивую, правом и покоем посполитым обѡварованую ... заставши ... з дворка ... уступит казали (Луцьк, 1523 *АрхїОЗР* 1/VI, 533); а мене, яко невѣсту безпечную, вывлекши з воза, сам особою своею ... змордовал и зранилъ (Житомир, 1585 *АрхїОЗР* 8/III, 444); в' ѡтїскоу в' стра́хѡ і в' мордованїю, ни єдино ѡ(т)починѣнїе безпечноє, албо со(н) оу по́кою не боу(де)тъ (Львів, поч. XVII ст. *Хрон.* 32); былъ бымъ безпéченъ, жебыса ко́ждый Правовѣрный в' томъ за оусѡпшихъ приноше(н)ю по достáткѡ ... оупѣвнити и оумоцнїти могъ (Київ, 1625 *Кон. Ом.* 152); Неблазїенный: Безпéчный, незблѡдный, я́кѡ пѡтъ (1627 *ЛБ* 71).

3. Відважний, сміливий, впевнений: єдїгъ наученыи в' законѣ прислоуховáючиса словѡ(м) хвы(м), боу(д)учи, беспечень в' науцѣ своєи пристоупиль надѣвáючиса вловити въ я́кои ѡмы́лности га́ (Львів, 1585 *УЄ* № 5, 296 (на полях)); Если члѡнка своѣго не жаловаль в' бо́ю Тѡтъ сїлный Рїмскїй Рїцерь, що речѣшъ по́кою Якъ боронїлъ ѡ(т)чїзни Сцѣвола безпéчный, з' ко́торого повста(л) Рѡдъ Могиловъ сердéчный (Київ, 1632 *Єах.* 299); Вотѣйте мѡ в' то́мъ рѡкѡ, сватоблївымъ Порáдкомъ; бѣти, почáткомъ щаслївымъ // Абы южъ зáвше та́къ ишла безпéчна Рѡта статéчна (Львів, 1642 *Бут.* 7 зв. - 8).

4. Зухвалий, жорстокий: Дрѣзостны(и), дрѣзкїй: Бе(з)пéчны(и) ... невстыдлївый (1627 *ЛБ* 30); Людскїи грѣхи, караль беспечными словы (Луцьк, 1628 *Андр. Лям.* 14).

5. У знач. ім. Вл. н.: ти(ш)ко бе(з)пé(ч)ный (1649 *РЗВ* 19 зв.).

БЕЗПЕЧНИЙШИЙ див. **БЕЗПЕЧНѢЙШИЙ**.
БЕЗПЕЧНѢЙ, **БЕЗПЕЧНЕЙ**, **БЕСПЕЧНЕЙ**, **БЕСПЕЧНѢЙ** присл. в. ст. (спо́кійнише, певніше, гарантованїше від небезпеки) безпечніше: для того видить ся ихъ милости, абы посылокъ який людьми

большими былъ, на што бы они пры томъ будованью огледатися и тымъ беспечней оную роботу кончыти могли (Петрків, 1552 *АрхїОЗР* 8/V, 78); скріна тѣстаме(н)тѡ // зáвше лю(д) їльскїй ... для переплыванá їорданѡ оупережала, жебы дрѣгїе до землѣ ѡбецова(н)но(и) бе(з)печнѣй пришли (поч. XVII ст. *Проп. р.* 206 зв. - 207); Слышáле(м), бовѣ(м) часто, же бе(з)печнѣй є(ст) слѣхати и прїймовáти пора́дѡ нѣ(ж)ли давати (Київ, 1623 *Мог. Кн.* 17 зв.); каза(л) столéцъ велми дївный справитъ, а ланцѣхи желѣзными мѡцне оувазáтъ, абы такъ бе(з)пéчней могль сѣдѣтъ (серед. XVII ст. *Хрон.* 463).

Пор. **БЕЗПЕЧНЕ**, **БЕЗПЕЧНО**.

БЕЗПЕЧНѢЙШИЙ, **БЕЗПЕЧНЕЙШИЙ**, **БЕЗПЕЧНЫЙШИЙ**, **БЕЗЪПЕЧѢЙШИЙ**, **БЕСПЕЧНЕЙШИЙ**, **БЕСПЕЧНѢЙШИЙ**, **БЕСПЕЧНѢЙШИЙ** прикм. в. ст. 1. (певніший, надїйніший, гарантованїший від небезпеки) безпечніший: теперъ єси самъ то узналъ и хвалишъ то́тъ новый замокъ, ижъ єсть лепшїй и безпечнейшїй ку обороне (1551 *АрхїОЗР* 8/V, 50); гѡры лѣсы єзера вертѣпы везѣнья яскїнѣ ... безпечнѣйшїе, абовѣмъ в ты(х) пр(о)роцы албо мѣшкаючи албо погро́ужени бо́удѡчи // прр(о)ковали (Острог, 1598-1599 *Апокр.* 84 зв.-85); ишїе звѣрáта гды но(ч) насто́упоуетъ в' амы вхѡда(т) якъ в' мѣшкана бе(з)печнѣйшїе (поч. XVII ст. *Проп. р.* 255); ходи гдѣ хѡче(ш) ... а не на(и)де(ш) онои доро́ги взгорѡ, анѣ бе(з)печнѣ(и)шїи на долѣ, Єдна доро́га кр(с)та стѡго (Київ, 1623 *Мог. Кн.* 5); которые то речи ... были для безъпечнейшого схованья даные (Луцьк, 1631 *АрхїОЗР* 8/III, 586); кгда протѣ(с)туючи(и), будучи бе(з)пé(ч)ны(и)ши(и) трохи здоро(в)я своѣго ѡ(т) ребелиза(н)то(в) ... в дому своѣ(м) в Се(л)цу ... в року теперѣ(ш)ны(м) ... зкѡва(л)тили и по(г)рабили (Житомир, 1650 *ДМВН* 204).

2. Спо́кійніший, певніший: Бо за тою єдиностъю могутъ вже бѣтъ беспечнейшими зъ своими церквами! (Зільна, 1599 *Ант.* 855).

Пор. **БЕЗПЕЧНЫЙ**.

БЕЗПЛОДЕНЪ див. **БЕЗПЛОДНЫЙ**.

БЕЗПЛОДІЄ, **БЕСПЛОДІЄ** с. Даремність, марність, безплідність: та(м)того бы ся на(м) сорома ѡбоати потреба, а нїѣ покаатиса, да не поставлены

бѣдѣ(м) з на́шего нѣ́нше(г) жѣ́тѣа бѣ(з)плѣдіе(м) прѣ(д)о́ны(м) стра́шны(м) и нелице́мѣрны(м) сѣдією (1598 *Виш. Кн.* 276); дѣ́хи(ж) лѣ́кавіи по(д)нѣ(с)ніи ... в хр(с)тіа(н)ствѣ́ на́ше(м) вла́дѣю(т) ѡ(г)нюдо́ же за не́вѣріе и бесплодіе́ нѣ́ше по́дѣсны є(с)мо в за́пѣстѣніе, з на́шею православною вѣ́рою (1599-1600 *Виш. Кн.* 199).

БЕЗПЛОДНЕ *присл.* (без нащадків, без дітей) безплідно: Те(ж) кгда бы котораа жона будѣчи замѣже(м) бѣ(з)плодне ѡме(р)ла маючи пе(в)ное внесе(н)є за выправою ѡ(г)родичю(в) своихъ ... таковое внесе(н)є засе в то(т) же до(м) с которого вышла ве(р)нутиса мае(г) родичю(м) ее, которые заму(ж) выправи(ли) (1566 *ВЛС* 65 зв.); внуки мои ... не сплотивыни по себе потомства, мели с того света бесплодне зыйти (Липівка, 1581 *АрхЛОЗР* 8/III, 329).

Див. ще **БЕСПЛОДНО.**

БЕЗПЛОДНЫЙ, БЕЗПЛОДЕНЪ, БЕЗЫПЛОД-НЫЙ *прикм.* 1. (який не має потомства) безплідний, бездітний: ѡ вдовы бѣ(з)плодныє которые дете(и) не мають (1566 *ВЛС* 62 зв.);

у знач. ім. : Рече бо и Василий Великий о бесплодных, только одежду носящих (1615-1616 *Виш. Поз. мисл.* 246);

(про рослиш) безплідний, неродючий: Єв(г)листа выписоує, якъ іс послалъ по ѡслѣ и якъ смоковницю безъпло(д)ноюу оусоушилъ (1556-1561 *ПС* 170); На которѣю ... пісма ... пересторѡгѡ ... наши ... Панѡве дѡбре помѣахи, а правдівое ... Бѣа позна(н)є ... и вѣрѡ ... не бѣ(з)плю(д)ными в ви(н)ницы его лѣторосли оказати са оусилѣете, але при иныхъ побѡжныхъ ... справахъ ... своихъ ... особліве са кохаєте (Єв'є, 1616 *УС Єв.* 5 непум.).

2. Безрезультатний, марний, даремний, безплідний: Латинскому же навіту не внимайте и красной лжи хитрословесия их не удивляйтесь, зане есть мертва и бесплодна (1588-1596 *Виш. Кн.* 141); тыи покраѣаютъ слѡво ... и [вѣрѡ] самѡю ѡставляю(г) пѣстѡ бѣ(з)плю(д)нѡ вѡ дѡбры(х) дѣла(х) (Устрики, I пол. XVII ст. *УС* N 29515, 192).

(такий, від якого немає користі) безплідний: То ли и х(с)та дѡрны(м) ... паречете которѡ(и) видѣвши Архїерее и пастырѣ бѣ(з)плодныє, мѣста це(р)ковныє в широки(х) рєверєнда(х) позасѣдалыє ... на

про(с)ты(х) сѣтоткателе(и) рыболово(в) вложи(л) (1598 *Виш. Кн.* 289).

Див. ще **НЕПЛОДНЫЙ.**

БЕЗПЛОТНЫЙ, БЕЗПЛОТЕНЪ, БЕСПЛОТ-НЫЙ *прикм.* Безтілесний, безплотний: беспло(т)ный архистратигъ ре(ч)ен (1489 *Чет.* 36 зв.); Множество же а́нгльское, нѣ́ прибывае́тъ, нѣ́ оумала́ется, не ро́датъ бо са́, нѣ́ оумира́ютъ, понева(ж) безп্লѡтны соу(г) (Почаїв, 1618 *Зерц.* 1 зв.); тая унѣа нѣ́чего своего власного нѣ́ мае́тъ, але въ поста́тъ чужой оказывается, якъ бѣсове берутъ на себе тѣло з офѣрдымовѣ, приносимыхъ имѣ́ отъ чародѣевѣ, будучи сами бесплотны (бл. 1626 *Кир. II.* 15); Бѣ(з)плотны. Carne carens. Incorporalis. Incorporatus (1650 *ЛК* 425); бесплотныє силы *див.* **СИЛА.**

БЕЗПОГРѢШНЫЙ *прикм.* Непорішнимий, правильний: Бѣ(з)погрѣшный. Certus. Non errabilis (1650 *ЛК* 425).

БЕЗПОДОБНО *присл.* Дуже, сильно: тоє твоє зданіє га́нїлѣ безподобно ап(с)лѣ (Дермань, 1605 *Мел. Л.* 8 зв.).

БЕЗПОЖИТОЧНО *присл.* Даремно, безкорисно, некорисно: не лучше ли радуешися ... о оном, при цари обрѣтающимся, нежели о домолѣжии, с тобою пребывающим и безпожиточно валяющимся (1615-1616 *Виш. Поз. мисл.* 243).

Див. ще **НЕПОЖИТОЧНО.**

БЕЗПОЖИТОЧНЫЙ *прикм.* Безкорисний, некорисний: че(м) са ты смѣе(ши) з'іюка, ижъ ѡгъ не оумѣе(г) с тобою говорити, и тра(к)говати // я(к) пѣстѡе колю млыи(н)ое крѣгачи а выворочаючи бѣ(з)пожнѡ(ч)ный то(г) язы(к) (1596 *Виш. Кн.* 245-245 зв.).

Див. ще **НЕПОЖИТОЧНЫЙ.**

БЕЗПОЛѢЗНЫЙ *прикм.* Марний, безкорисний: да не увязнет кто в прелести сего безполѣзного свѣту (1615-1616 *Виш. Поз. мисл.* 237).

Див. ще **НЕПОЛѢЗНЫЙ.**

БЕЗПОРОЧНО *присл.* Сумлінно, бездоганно: Тобѣ бѡгобѣ(з)ному гедиѡну болюбану и(ж) єси пробачи(л) боя(з)нѣ бѣжю ... понужаєшиса ... послюуше(н)ство свое къ намѣ́ всегда ... ѡ(г)давати бѣ(з)поро(ч)на (!) (Вільна, 1594 *ЛСБ* 255, 1); блага́ймо Єго, же́бы и на́мѣ́ ска́рбѣ́ Дѣа своѣго дарова́ти ра́чнѣ́,

яко бысмо во всѣхъ приказаняхъ Его бѣ(з)порочно и чисто жити... могли (Вільна, 1627 Дух. б. 189).

Див. ще НЕПОРОЧНО.

БЕЗПОРОЧНЫЙ *прикм.* Непорочний, невинний: свѣтель праздни(к) мѣти господна се пришествие безпорочныя невѣсты (1489 Чет. 78).

БЕЗПОСРЕДНЕ *присл.* Безпосередньо, прямо: ономѣ я(к) Пастырѣ Россійскогѣ Блгч(с)тїа законне и Правилне налѣжномѣ звѣклое послѣдшенство бѣ(з)посредне ѡ(т)даючи, тѣю с(т): Лаврѣ вѣдлѣгъ звѣчаевъ ей старожитны(х) з Митрополїи Кїевскои вѣнатѣю, сѣмымъ Патріарши(м) справова(л) дозѣромъ (Кїїв, 1625 Кон. Каз. 29).

БЕЗПОСТАВЕНЪ *прикм.* Нестриманий, нестримний: и вѣ напей поставѣ бываетъ вѣдлѣгъ бѣ(з)коѣ иности: иле до видомѣ поставы, бѣ(з)поставенъ бѣдѣчїй (Кїїв, 1637 УЄ Кал. 869).

БЕЗПОТОМНЕ, БЕЗЪПОТОМНЕ, БЕЗЪПОТОМЪНЕ *присл.* Без нащадків, без потомства: дворъ пустовскїй ... по смерти Ивана Билдея, мельника, безпотомне зоплюго, правомъ кадуковымъ ... на насъ припалъ (Вільна, 1582 АрхїОЗР 8/V, 231); князь ... ча(с)т) свою че(р)пчи(ч) по(з)ваному записа(в)ши право(м) заста(в)ны(м) бѣ(з)пото(м)не ѡме(р) (Луцьк, 1597 ЛНБ 5, II 4049, 69 зв.); сыгъ ее безъпотомне часѣ недавнього такъже зыполъ (Люблін, 1630 ЛНБ 103, 2010, 10); па(н) Я(н) Модзолѣ(в)ски(и) ... оповѣда(л) ... кгда ѡ(н), приехавши до маѣ(т)ности свое(и) дѣдично(и) (!) ... ча(с)ти ѡ(д)ное за(с)тавою заведеное была (!) (*позн. вид. — Ред.*) зо(ш)лому с того свега пану ... Трыпо(л)скому в пѣ(в)но(и) сумѣ пинезе(и), которы(и), безъпото(м)не с того света зпѣ(д)шы, за(с)таву свою ... ѡсеротелую зо(с)тави(л) (Житомир, 1649 ДМВН 180).

БЕЗПОТОМНОСТЬ *ж.* (*відступність потомства*) бездітність: Прорѣчица Анна молитвою и посто(м) Самѣїла зачала, и нарѣдїа бѣ(з)потомности по(з)была (Кїїв, 1637 УЄ Кал. 65); А жона егѣ Анна... ѡплаковала вѣдовство и бѣ(з)потомностъ свою (Там же, 756).

БЕЗПОТОМЪННЫЙ *прикм.* (*який не має дітей, нащадків, потомства*) бездітний, безплідний: Его Мил ... тую сыновицу Ихъ Мил ... до малженства ... взялъ, на право посполитое ... неогледающе ... и

чого Боже уховай по зействю се безпотомномъ, потомкомъ се прирѣжонимъ до всего служачого уближеню и нарушеню, оферующисе о то з Ихъ Мил. посполу ... яко справа только належати будетъ (Володимир, 1615 ИКА дод. 112).

БЕЗПОТРЕБНЕ *присл.* Без потреби, даремно: кажѣды(и) хто кольвекъ конь маѣтъ а (в) погоню ѡдинъ дрѣгого выправѣтъ ѡ двѣконъ а лежати бѣ(з)потребне на поли не повн(и)нїй (Вінниця, 1552 ОВін. 3. 132 зв.); посылаю тобѣ ... чтыры червоныи золотыи ты гляди абысь не тратилъ безпотребне ... поневажъ я ѡпы(х) з великою працою досталъ и потомъ моимъ (к. XVI ст. Розм. 64 зв.); безъпотрѣбне такъ много талантовъ сребра назбиралемъ поневажъ мѣгъ южъ до живота не налѣжатъ (Острог, 1607 Лѣк. 122); маѣтностъ иногда крѣвнымъ, повнннмъ, достѣпнымъ, бѣ(з)потрѣбне даемъ (Кїїв, 1637 УЄ Кал. 709).

Див. ще НЕПОТРЕБНЕ.

БЕЗПОТРЕБНЫЙ, БЕЗЪПОТРЕБНЫЙ *прикм.* Непотрѣбний: ѡ дѣяволѣ(х) не оупоминаймо ... бѣ(з)-потрѣбны(х) словъ не говорѣмъ (1489 Чет. 339 зв.); и иные име(и)я помѣненые ѡ нсе ѡгымовали великие тежъ кривды ... и мо(р)дерства дѣлали и трудности безъпотрѣбные задавали (Варшава, 1571 ЛНБ 5, II 4043, 79); великаа вѣснь и ненавистъ межи лю(д)ми с того поправленїа вѣчалася, тагнуци за собою много трѣ(д)ностей и ѡтратъ бѣ(з)потрѣбныхъ невин(и)не (Острог, 1587 См. Кл. 15); Мѣрностъ во всѣмъ, была емѣ якобы приро(д)на: покармъ и напои скромный и во(з)дѣржный ... гнѣвъ бѣ(з)потрѣбный гнѣды (Вільна, 1620 См. Каз. 18 зв.); Азѣжъ всѣхъ ѡныхъ збавѣнныхъ словъ, якобы плѣ(и)ныхъ и бѣ(з)потрѣбныхъ мнѣмъ себе не пѣскаемъ (Кїїв, 1637 УЄ Кал. 950).

Див. ще НЕПОТРЕБНЫЙ.

БЕЗПОХИБНЕ *присл.* Безпомилливо, непомилливо, непохибно: Вїделъ бѣ(з)похибне яко тогъ же лаїкъ, коли сѣ явнымъ гѣдками при всѣхъ ничѣго не бѣдоваю, иишїе спѣсобы до того подавалъ (Острог, 1598-1599 Апокр. 54 зв.); Безпохибне, неѡмы(л)не (1643 Уж. 50).

Див. ще НЕПОХИБНЕ.

БЕЗПРАВЕ, БЕЗПРАВЪЕ, БЕЗПРАВЬЕ, БЕЗЪПРАВЕ *с.* Беззаконня; несправедливість: гды было годнѣ зѣ двѣ вѣ почѣ, видячи пагъ Василей

таковий кгвалтъ и безправе, же ся вже о самого и о приятель его здорове съ пилністю старали (Луцьк, 1565 *АрхЮЗР* 1/І, 11); па(н) ясликовски(и) ѡповеда(л) ... // ... и на(с) проси(л) абы(х)мо на ѡгледа(н)є того кгва(л)ту и бє(з)пра(в)я ... та(м) до жо(р)нищъ ехали (Жорнища, 1590 *ЛНБ* 5, II 4047, 18-18 зв.); Отожъ въ тотъ часъ, коли ся тое (безправе) деяло, вси слепы были (Вільна, 1599 *Ант.* 835); понева(ж) ѡ(н) въ та(к) велико(м) бє(з)прави и ѡкри(в)же(н)ю свое(м) ... Вм(с)тя(м) жалобѣ свою наперо(д) переклада(л) (Гологори, 1605 *ЛСБ* 398); помененые панове ... смели.., кгру(н)ты по(з)ваны(х) ... далєко вежджа(т)... зачимъ стороне по(з)вано(и) в кгру(н)та(х) великое уближе(н)є и утяже(н)є, а затымъ бє(з)правъє ... будутъ (Житомирщина, 1639 *ККПС* 193); панъ Янъ Трємьбицьки(и) ... ѡхороняючи целости права своего ... // ... абы жа(д)ное бє(з)правъє такъ праву, яко и добромъ своимъ пре(з) акъцию теперешнюю не заходило ... повторє протестовальсьє (Ісаїки, 1643 *ДМВН* 252-253); таких кгвалтовъ и безправя од их мл, наступуючих, ежелибы есче далєй мели быти чыненые, офсеруючыс не могучы терпѣти (Луцьк, 1649 *АрхЮЗР* 3/IV, 357); **безправе учинити (вчинити) див. УЧИНИТИ; безправе чинити див. ЧИНИТИ.**

БЕЗПРАВНЕ, БЕЗЪПРАВНЕ *присл.* Те саме, що **безправно:** жаловали нам ... зєманє Волинский ... што ж кнагини ... держала под собою близкость их, имена, ѡ Волинской зємли ... безправне (Вільна, 1507 *AS* III, 44); жалова(л) намъ фєдо(р) григо(р)євичъ сєнюта ... што(ж) дє(и) ты по сме(р)ти ѡ(т)ца ... в ы(и)мє(н)а(х) по немъ зосталы(х) ... свово(л)нє и бє(з)правне спустоше(н)є великое чинишъ (Петрків, 1563 *ЛНБ* 103, 26/Id, 1810, 3); имє(н)я тые гаврило ... и(з) жоною ... кнзю ... пузыне ѡпусти(л) ... которы(и) // ... бє(з)правне ... много кгру(н)ту ... поѡра(л) просо(м) и и(н)ши(м) збожъємъ посея(л) (Кременецъ, 1580 *ЛНБ* 103, 16/Іс, 1898, 25-25 зв.); место ковель ... привласчаючи собе по небо(ж)чикѣ кнзю аньдрею ... безъправне и ѡвшемъ кьва(л)товцє дє(р)жать (Володимир, 1590 *ЖКК* II, 187); має(т)но(ст) є(г) вла(с)ную всю ѡ(т) мала и до вєля ѡобра(л) и бє(з)пра(в)нє еси є(г) по(г)раби(л) (Вінниця, 1610 *ЛНБ* 5, II 4052, 148 зв.); А потомъ ... бѣдѣчи позваные

знєваживши право посполитое и вины в нє(м) ѡписаные мо(ц)но кгвалтовнє а бє(з)правнє за потужно(ст)ю своею ... млы(н) забудова(в)ши пожитки з нє(г) собѣ берєтє (Київ, 1618 *ЦДІАК* 221, 1, 68, 4); самы(х) протє(с)туючихъ, яко и по(д)данныхъ ихъ з має(т)ности и(х) ... забра(в)ши кгва(л)то(в)нє и бє(з)пра(в)нє до Кулажи(ч), дє(р)жавы свое(и), ѡ(т)провади(л) (Житомир, 1650 *ДМВН* 208).

БЕЗПРАВНИКЪ *ч.* Той, хто діє незаконно, самочинно, беззаконник: Беззакѡнникъ: Злѡсникъ, нецѣюта ..., бє(з)правни(к), несправєдливый (1627 *ЛБ* 5).

БЕЗПРАВНО *присл.* Незаконно, самочинно: тамъ же ... шкоды и грабежы ... бє(з)пра(в)но починєные то єсть взято стрє(л)бу гаковницъ дєся(т) (Брацлав, 1590 *ЛНБ* 5, II 4047, 23).

Див. ще БЕЗПРАВНЕ.

**БЕЗПРАВНЫЙ, БЕЗПРАВЪНЫЙ, БЕЗЪПРАВ-
НЫЙ** *прикм.* Незаконный, беззаконный, протиза-
конный, самочинный: для которых дей кривдъ и
безправных грабежов прогнал з Ощова чотырох
чоловеков моихъ, подворицных (1562 *АрхЮЗР* 8/VI,
121); И проси(л) мене ... во(и)тови(ч) корє(ц)ски(и), //
абы ... тои бє(з)правны(и) грабє(ж) ѡ(т) пна Богдана
Стрыбыля до книгъ за(м)ку г(с)дрьского
житоми(р)ского было записано (Житомир, 1583
АЖМУ 54-55); про то приказую абы в.м. ... тотъ
безъправный грабежъ з винами и з навєзками
поворочали и во всемъ наконецъ усправєдливили
(Вінниця, 1603 *АрхЮЗР* 7/II, 388); Тогда су(д)
нинє(ш)ны(и) кгро(д)ски(и) ... тое справы
выслуха(в)шы ... за бє(з)пра(в)ны(и) грабежъ ... сумою
всею полъторы тисєчы(и) сорокъ золотыхъ и сє(м)
золоты(х) по(л)ски(х) стороне поводово(и) ...
присѣдилъ (Київ, 1617 *ЦДІАЛ* 181, 2, 125, 2, 2);
Того(ж) року ... да(л) є(с)ми два по(з)вы ... за (д)вєма
ремисами ... за ѡ(д)ною ремисою ѡ кгва(л)товны(и) и
бє(з)пра(в)ны(и) грабє(ж) а за другою за декретомъ
трибуна(л)скимъ ѡ ро(в)ны(и) ро(з)дѣлокъ кгру(н)тѣ
(Люблін, 1618 *ЦДІАЛ* 181, 2, 322, 4 зв.); за которымъ
таковымъ кгвалтовнымъ и безправъным поступком
своим, право посполитое зкгвалътивъшы ... в вины за
то в нем написаные ... попали (Луцьк, 1649 *АрхЮЗР*
3/IV, 351).

БЕЗПРАВЬЄ *див.* **БЕЗПРАВЕ.**

БЕЗПРЕДЪЛНЬЙ, БЕЗЪПРЕДЪЛНЬЙ *прикм.*

Безмежний: Ты всѣмъ створѣнамъ справдѣшь ... И в' мѣрскихъ безнахъ глѣбокости, И въ всей безъпредѣльной ширѣкости (Чернігів, 1646 *Перло* 16); Аліи и тѣ Рѣка твоѧ вседержаща Црствѣтъ ... На Нб(с)ной недозрѣмой высѣкости, // И въ мѣрскихъ бѣ(з)днахъ глѣбокости, И въ безъпредѣльной ширѣкости (Там же, 69-69 зв.).

БЕЗПРЕДЪЛНЬ *присл.* Безмежно: Неѣстѣвнѣ: Безпредѣлнѣ, безъ замѣрена крѣсѣ и границѣ (1627 *ЛБ* 76).

БЕЗПРЕСТАНЕ, БЕЗЪПРЕСТАНИЕ *присл.* Те саме, що безперестанку: А то вчиниламъ такъ для збавленья души моеѣ, яко и для вѣчной памяти ... Михайла Вишневецкого, абы ... мольба до Господа Бога завше безпрестане отпраповатися могла (Вишнівець, 1619 *АЮЗР* II, 72); А за таковыи добродѣства егѡ: оумѣлъ емѣ вѣрою слѣджити, и волю егѡ стѣю творити и егѡ величество безъпрестанне хвалити (Чернігів, 1646 *Перло* 8 зв.).

Див. ще **БЕЗПЕРЕСТАНИ, БЕЗПРЕСТАНИ, БЕЗПРЕСТАНКУ, БЕЗПРЕСТАННО, БЕЗПРЕСТАНЯ.**

БЕЗПРЕСТАНИ, БЕЗПРЕСТАНИ, БЕЗЪПРЕСТАНИ, БЕЗЪПРЕСТАНИ *присл.* Те саме, що безперестанку: онѣ ... велики(м) голосо(м) поча(л) вопити бѣ(з)престани (1489 *Чет.* 93 зв.); Ино мы бачачи Егѡ Милости верьныи заслѣги ... которые Егѡ Милость нам почал ещо з молодых своих лѣтъ чинити ... гдеж и теперъ ... без престани то чинит ... И мы ... то вѣдѣли в томъ замкѣ Егѡ Милости Чернеховѣ дали ... мѣсто садити и корчмы мѣти (Вільна, 1529 *AS* III, 342); которые [кривды] ми са з стороны вѣ а набо(л)шѣ ѡ(т) хмеля бѣ(з)прѣ(с)тани дею(т) (Ковель, 1574 *ЖКК* II, 278); мы пѣ(с)ни вѣспое(м) твоемоу погребеніюу. которого жъ херовими и серафими безъпрестѧни хвала(т) (Смотрич, II пол. XVI ст. *Проп. Д.* 16 зв.); але тѣ(т) хр(с)тіанѣ мѣи чинѣмо доброе помы(с)мы еше живы, бо е(ст) то проти(в)но ба(р)зо дана тоѣ, томѣ богатомѣ же мѣсто ро(з)маиты(х) мѣзы(к) або строуме(н)то(в) вѣздыханіе бѣ(з)престані (к. XVI ст. *УС* № 31, 212); Того-же року шелъ дождѣ все лѣто безъ престани (поч. XVII ст. *ЛЛ* 76); вѣрнымъ ...

Христіанѡмъ дать кр(с)тъ, котѡрымъ // ... знаменѧючи лицѧ свои, оубѣгали ѡ(т) ѡблича лѣкѣ, то естѣ ѡ(т) ... кѣзни бѣсѣвской, котѡрою оуазвлѧють бѣ(з)престѧни ср(д)ца вѣрныхъ лѣкавыи дѣхѡве (Київ, бл. 1619 *О обр.* 66-67).

Див. ще **БЕЗПЕРЕСТАНИ, БЕЗПРЕСТАНЕ, БЕЗПРЕСТАНКУ, БЕЗПРЕСТАННО, БЕЗПРЕСТАНЯ.**

БЕЗПРЕСТАНКУ *присл.* Те саме, що безперестанку: Были ... двѣ нѣкїи Инокїи, которые едномѣ ... мѣждѣ ... оущипливыми словѧми досажали безпрестѧнкѣ (Київ, 1625 *Коп. Ом.* 156); Лѧска в' правдѣ бѣ(з)престѧнкѣ з нѧми вкоренѣнна и спѣена з молодыхъ лѣтъ ... Естѣ (1627 *Дух. б.* 73); завше са веселѣте: бѣ(з)престѧнкѣ молѣтеса, во всѣмъ дѧкѣйте (Київ, 1634 *МКСВ* 312).

Див. ще **БЕЗПЕРЕСТАНИ, БЕЗПРЕСТАНЕ, БЕЗПРЕСТАНИ, БЕЗПРЕСТАННО, БЕЗПРЕСТАНЯ.**

БЕЗПРЕСТАННО *присл.* Те саме, що безперестанку: они же ... и нынѣ безпрестанно и неусыпно на естество челоувѣческое борют (1588-1596 *Виш. Кн.* 137); память смертную всѣгды в клѣти сердечной видѣти и безпрестанно поминати и на всяк час черту и день отходу надѣятися и готовитися (1599-1600 *Виш. Кн.* 153); когда хотѣлъ еси ба(р)зо набожнимъ показатися ... то ми(с)ль твоѧ ходила по (с)ка(р)бахъ ... безпреста(н)но лѣтала ѡколо гѣменѣ (Чорна, 1629 *Діал. о см.* 274); клобѣко(в) бѣрзо малы(х) дживаю(т), бѣ(з)прѣ(ст)ѧнно вде(н) и вночи, небо(л)ши(х), е(д)но що могѣ(т) гѣловѣ // ѡкрїти (серед. XVII ст. *Кас.* 5-5 зв.).

Див. ще **БЕЗПЕРЕСТАНИ, БЕЗПРЕСТАНЕ, БЕЗПРЕСТАНИ, БЕЗПРЕСТАНКУ, НЕПРЕСТАННО, БЕЗПРЕСТАНЯ.**

БЕЗПРЕСТАННЬЙ *прикм.* Безперестанный, безперервний, безупинний: А што(ж) ино(к) не вмѣе(т) бесѣдовати с тобою ... алѣбо егѡ пытаѣ(ш) ѡ бо(р)бѣ дѣа с тѣло(м), и бѣ(з)преста(н)но(м) мѣ(ч)таніи мыслѣно(м) (п. 1596 *Виш. Кн.* 237 зв.); Пагѣ докторъ ... присмотрѣлся добре безпрестаннымъ многихъ козаковѣ, отъ пановѣ Полскихъ ... разными способами оскорбленныхъ и бѣдствуемыхъ ... плачамъ и опеляціямъ, до мене заносенныхъ (Київ, 1622 *АЮЗР* II, 73).

Див. ще НЕПРИСТАННИЙ.

БЕЗПРЕСТАНИЯ, БЕЗПРЕСТАНА *присл.* Те саме, що безперестанку: до мене особливий лист ... Твоя Милость писал, даючи ведати ѿ шкоды замков ѿкраинных, которми ся становат без престава ѿт поганства Татар (Вілына, 1547 *AS IV*, 528); помо(г)ли є(с)мо ва(м) ... не мы(с)лячи и не шацуючи ничего напере(д) того ко(ш)ту накладо(в) которми ѿ(т) на(с) ѿложены ѿ тую светую це(р)ко(в) бе(з)пре(с)таня поки ся а(ж) ско(н)чили будова(н)є(м) (Васлуй, 1561 *ЛСБ* 34).

Див. ще БЕЗПЕРЕСТАНИ, БЕЗПРЕСТАНЕ, БЕЗПРЕСТАНИ, БЕЗПРЕСТАНКУ, БЕЗПРЕСТАННО.

БЕЗПРИЧИННЕ *присл.* Безпідставно, безпричинно, без причини: а тепе(р) ... ту(т) у везе(н)ю седи(т) за выступо(к) сво(и) и(ж) приеха(в)ши до места мене ... вradoвника ме(с)тского... бе(з)причи(н)не а бе(з)ви(н)не на ры(н)ку зсоромоти(л) и (з)ша(р)па(л) (Володимир, 1567 *ЦДІАК* 28, 1, 2, 68).

БЕЗПЧОЛНИЙ, БЕЗЪПЧОЛНИЙ *прикм.* Такий, у якому нема бджіл: маєть уже пожитки всѣ на себе брати и привлацати, зъ деревомъ бортнымъ, зо бчолами и безъпчолными (Туричини, 1598 *АрхІОЗР* 6/І, 268); арендовали єсмо имена наши ... съ пассаками, зъ деревомъ бортнымъ, такъ зо бчолами яко и безъпчолными (Полуна, 1601 *АрхІОЗР* 6/І, 284).

БЕЗРАЗСУДНО *присл.* Безрозсудно, нерозважливо, нерозсудно, легковажно: Енче на смѣшное отрыгание бабского богослова отвѣщаем //...и чюдимся: или ума изступил ... или мѣгнномудро ... и безразсудно духом мирским обьюродѣвши, так отрыгал, коли молвить: "Вопросит кто бѣгателя в горы, чему бѣгает от человек" (1615-1616 *Виш. Поз. мисл.* 241-242).

БЕЗРАЗУМНИЙ *прикм.* (цсл. безразумный) (*про тварин*) (*нездатний мислити, розуміти*) нерозумний: члѣкъ въ чѣсти бѣдѣчи не зрозѣмѣлъ, прилѣчѣлся къ звѣрѣтѣмъ бе(з)рѣзѣмны(м) и стѣлся и(м) подобный (Острог, 1588 *Сур.* 5).

Див. ще БЕЗРОЗУМЛИВЫЙ, БЕЗРОЗУМНИЙ, НЕРАЗУМНИЙ, НЕРОЗУМНИЙ.

БЕЗРОЗМЫСЛѢНЕ *присл.* Безрозсудливо, нерозважливо: Пытаю ва(с) за(с), добре ли в то(м)

лати(н)скіе овца чина(т), и(ж) пастыре(и) если и неправо ходачи(х) вида(т), и сопроти(в)но законѣ бжїю ... знаю(т) и ... вида(т), ѿны(х) не то(л)ко не ѿстерегаю(т) и не ѿбличаю(т) ... але еще ... за ними бе(з)розмыслѣне послѣдѣю(т) (1598 *Виш. Кн.* 284).

Див. ще НЕРОЗМЫСЛНЕ.

БЕЗРОЗСУДНИЙ, БЕЗРОСУДЕНЪ *прикм.* Безрозсудний, нерозважливий: Безрозсудный ... и сей отступникъ, же ся за выреченую правду на Михаила ... гнѣвастъ, и за тимъ которому голдуєть (Київ, 1621 *Коп. Пал.* 1090); котѣрый нынѣ мѣдръ и речивѣтъ, зѣвтра той простѣкъ и безросѣденъ (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 1013).

Див. ще НЕРОЗСУДНИЙ.

БЕЗРОЗУМЛИВЫЙ *прикм.* (*про тварин*) (*нездатний мислити, розуміти*) нерозумний: Звыкли ваши духовные папѣжского вызнания ловити [людей] и до оное матиѣ, яко безрозумливую рибу огромностью болта своего, то естѣ //мѣвы поважное и грозное ... заганяти (1603 *Пит.* 94-95).

Див. ще БЕЗРАЗУМНИЙ, БЕЗРОЗУМНИЙ, НЕРАЗУМНИЙ, НЕРОЗУМНИЙ.

БЕЗРОЗУМНЕ, БЕЗРОЗУМѢНЕ *присл.* Безрозсудно, нерозважливо, нерозумно: Зажъ бовѣмъ припроважене тоє можетъ ся розумѣти посвяченемъ? Можетъ! якъ бачимо у отступниковъ; але безрозумне и безъ жадной слѣшности! (Київ, 1621 *Коп. Пал.* 630); Сѣмъ мой сѣй ... покѣтѣ оучинѣвши за то, што безрозѣмне оучинѣлъ (Київ, 1627 *Тр.* 29); а далей ... мѣсѣца светые Богу Всемогутому посвецѣные ... безрозумѣне зпрофановали, олѣтари ... потѣвѣкли (Володимир, 1650 *АрхІОЗР* 3/ІV, 430).

Див. ще НЕРОЗУМНЕ.

БЕЗРОЗУМНИКЪ *ч.* Нерозумна людина: онъ безрозѣмникъ забѣлъ того, и невѣдѣчникомъ ссѣтѣвши-ся (!) несправедливѣ Пѣна своѣго здрѣдилъ (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 430).

БЕЗРОЗУМНИЙ, БЕЗЪРОЗУМНІЙ *прикм.*
1. Нерозумний, нерозважливий, нерозсудливий: О бе(з)розу(м)ныи галати хто(ж) ва(с) по(д)мануль (ІІ пол. XVI ст. *КА* 410); котѣрого вѣли, рѣдамъ, сѣдѣмъ и вѣрокомъ впрѣтивъ ити, не толкъ марного єсть члѣвка и бе(з)розѣмного, але и превротного и незбо(ж)ного (Вілына, 1620 *См. Каз.* 6 зв.); Неразѣмний:

слѣпыми или наставника(ми) пре(л)ицены(ми) в геѣнѣ вни(и)ти (1598 *Виш. Кн.* 282); ignominis, бе(з)славни(и) (1642 *ЛС* 224);

у *знач. ім.* : Реченіє же Ва́ше таковы(и) подобны(и) образъ но́ситъ. Яко ѡ(т) ѡбоги(х) до богато́го, яко ѡ(т) просты(х) до хитро́го, яко от бе(з)славнаго до славнаго прибу́гли есте (1598 *Виш. Кн.* 294); А з' людѣй ... ко́ждый тамъ на сѣдѣ в' стра́сѣ ... ста́витиса мѡсит': богáтый и оубѡгѣй ... // ... сла́вный и бе(з)сла́вный (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 43-44).

Див. ще **НЕСЛАВНЫЙ**.

БЕЗСЛАСТІЄ *с.* (*тяжке, гірке почуття*) гіркота: Не сла́дость: Ско́рбѣ, тѡга съ та́жестію, мерзѣно(ст), бе(з)сла́стїе, бо́лѣсть, те́скно(ст), брѣ́дкост', несма́чность, не ми́ло(ст), не весе́ло(ст), невда́чность, смѣ́токъ (1627 *ЛБ* 76).

БЕЗСЛОВЕСЕНЬ *див.* **БЕЗСЛОВЕСНЫЙ**.

БЕЗСЛОВЕСНО, БЕЗСЛОВѢСНО *присл.*

1. Нерозважно: Бе(з)сло́ве(с)но є(ст) тако ро(з)умѣти: пѣтъ бо хвѣ цѣ(л)и стои(т), а тыє на погібе(л) ... ѡ(т)падаю(т) (п. 1596 *Виш. Кн.* 253).

2. Нерозумно, безрозсудно: Болши єсть бог от короля и царя; сии толко властію сородство людское превосходят, а плотию и кровію, и смѣртію всѣм ровни суть; тѣмже безмѣстно и безсловѣсно єсть от сих ... веселитися (1615-1616 *Виш. Поз. мисл.* 243).

БЕЗСЛОВЕСНЫЙ, БЕЗСЛОВЕСЕНЬ, БЕСЛОВЕСНЫЙ *прикм.* 1. (*який не володіє даром мови*) безсловесний: показаль бе(з)словеснымъ скотомъ словеснымъ голосо(м) говорити (1489 *Чет.* 68 зв.); Левъ царствѣть безсловѣснымъ звѣремъ (Львів, 1591 *Адел. тит.* зв.); ѡ члѣчѣ ѡкаяный, како ч(с)ти своеє ѡ(т)бѣгши, и ко бе(з)словесны(х) скотохъ ... оусвоитиса изволи(л) єси (до 1596 *Виш. Кн.* 265); доужость бовѣмъ з рѡзѡмомъ члѣка быти выѡбражає(т), а з' глоупѣство(м) злоучена боудѣчи звѣра бе(з)словесного быти значѣтъ (Острог, 1614 *Тест.* 142); Бѣгъ ... ко́ждомѣ створѣнію видѡмомѣ и невидѡмомѣ, словѣсномѣ и бе(з)словѣсномѣ, оудѣла(л) ... дáры за́щности и по́чести (Київ, бл. 1619 *Аз. В.* 176); Звѣро(в) бе(з)словѣсныхъ нато́ра єсть оува́зана: якѡ нато́ра оужа́го(р)ка и ядовѣта (Вільна, 1627 *Дух. б.* 142); богáгыи ... доро́гїи шаты на себе справляю(т), бе(з)сло́ве(с)ныи

конѣ по(д) ко(л)тринами, и злѡто(м) ѡбложѡны(и) (Устрики, I пол. XVII ст. *УЄ* № 29515, 202);

у *знач. ім.* (*той, хто позбавлений дару мови*) безсловесний: Пнве...соудо(м) бе́зако(н)ны(м) во(з)неслиса, безъсловесны(х) єстество вы(ш)шею // ценою ... ѡценили (до 1596 *Виш. Кн.* 261-261 зв.).

2. (*покірний, мовчазний*) безсловесний: Для того, и(ж) яко ме(р)тви всѣ овци в то(и) доли́нѣ костелного беслове(с)ного послѣщенства ока бе(р)вено(м) вла(с)ти пасты(р)ское привалены сѣтъ и в нечу́вствѣ и бе(з)гласїи сѣда(т) (1598 *Виш. Кн.* 284); Послѣше(н)ство Ста(р)шомѣ ... ко(ж)ды(и) доскона́лое, а праве безсловесное ѡ(т)давати бѣдетъ повинѣ(н) (Луцьк, 1624 *ПВКРДА* I-1, 84-85).

3. (*нехристиянський*) поганський: да не бѣдетъ родъ и(х) християнѣски(и) аки бе(з)словесенѣ ненадѣчения ради (Львів, 1586 *ЛСБ* 72, 1); О велїа невдячность людей испобожных, иж неблагодарни дарованїй божїх. Безсловесными их писмо називает (к. XVI ст. *Укр. п.* 71);

у *знач. ім.* : въздѡхъ ѡскверненѣ бѣсѡвскими жѣртвами, сквѣрами дѣмѡвъ, безсловѣсных', якѡ и словѣсных' (Чернігів, 1646 *Перло* 143).

БЕЗСЛОВѢСНО *див.* **БЕЗСЛОВЕСНО**.

БЕЗСМЕРТЕНЬ *див.* **БЕЗСМЕРТНЫЙ**.

БЕЗСМЕРТИЄ, БЕЗСМЕРТІЄ, БЕЗСЪМЕРТІЄ, БЕСМЕРТИЄ, БЕСМЕРТІЄ *с.* Безсмертя, невмирущїсть: приводникъ ... показа всѣ(м) дрѣво бесмертия (1489 *Чет.* 26 зв.); Тогда и то(и) ро(з)судит', як скѡро ѡ(т) жїтїа сего преходи(т) ... безсѣмртїе погѣби(т) и ѡ(т) живота вѣчного и славы бжїа ѡ(т)паде(т) (п. 1596 *Виш. Кн.* 232); Цвѣты животного древа нынѣ процвѣтаю(т) плоды безсмертия ва(м) ѡготовляю(т) (к. XVI-поч. XVII ст. *ПДПИ* 182, 101); К томоу, имѣти боуде зерцáло видѣнїѣ таїнѣ бжїихъ ... цвѣтъ присно цвѣтоущїй бесме(р)тїе на тѣлѣ своѣмъ (Почаїв, 1618 *Зерц.* 83); сѣй же прп(д)бный бесмртїе прїа(т) и наслѣдова (1627 *ЛБ* 176); Понева́жъ мы пре(з) смѣрть, якѡ презъ врата, прехѡдї(м) ѡ(т) смѣрти въ безсѣмртїе (Чернігів, 1646 *Перло* 129); Бе(з)смертїе. Immortalitas (1650 *ЛК* 425).

Див. ще **БЕЗСМЕРТЬСТВО**.

БЕЗСМЕРТНЫЙ, БЕЗСМЕРТЕНЬ, БЕЗ-

**СМЕРТНЫЙ, БЕЗЪСМЕРТНЫЙ, БЕСМЕРТ-
НЫЙ, БЕСМЕРЪТНЫЙ** *прикм.* 1. Безсмертний,
невмирущий, вічний: оубитъ былъ бесмртный х̄(с)ъ б̄ъ
(1489 *Чет.* 208); авмросимъ безсмертенъ (II пол. XVI
ст. *ЛА* 178); Слѣд к постыжению и изучению
художества, приводящаго к царствующей безсмертной
и вѣчной правдѣ (1599-1600 *Виш. Кн.* 153); Што звыкло
бе(з)смѣртнѣю слава и(м) еднати, котѡраа на свѣте,
пѡты бѡде(т) трѣвати Пѡки м(с)ицъ и звѣзды сво(и) бѣгъ
справовати и нѡчныя тѣмнѡсти бѡдѣтъ просвѣщати (Єв'є,
1611 *На з. Ог. К.* 2); По ѡ(т)падѣнїи же сатаны,
оумысли(в) добротливыи бѣгъ: сѣтворїти йное
разоумное сѣтворѣна, сѣщество бесмѣртное,
подобное аггль, члѣка (Почаїв, 1618 *Зерц.* 9); Тог(д)а
всѣ бѡдѣтъ якѡ аггльове Бжїи без'смртны (Чернігів,
1646 *Перло* 164); Бе(з)смертний. *Immortalis* (1650 *ЛК* 425).

у знач. ім. : безсмертныи живуть въ святыны, и
божіей служатъ святой благостыни (к. XVI ст. *Укр. н.*
72); Оуснѣтъ безсмѣртный, и хто(ж) не бѡдѣтъ рыдѣт(и),
Быстрых' слез' з' очій свои(х) гѡйне выливѣти (Львів,
1631 *Волк.* 19).

2. *У знач. ім.* Безсмертний. *Вл. н.*: ѡла(с)
безъсмертныи (1649 *РЗВ* 138).

БЕЗСМЕРТНѢ *присл.* Безсмертно, неврируще,
вічно: Бе(з)смертнѣ. *Immortaliter* (1650 *ЛК* 425).

БЕЗСМЕРТЬСТВО *с.* Те саме, що безсмертіє: А
что еще болшее и чюднѣйшее, — не // знайдох навет
едино слово о славі, вѣчности, безсмертствѣ и
страшносудствѣ нетлѣннаго бога Христа и о спасении
душ, по вѣрѣ хотящихъ наслѣдовати царство небесное
еже в него (1608-1609 *Виш. Зач.* 209-210).

БЕЗСМЫСЛЬНО *присл.* Безглуздо, не усвідом-
люючи: всѣ овци ... о спсєнїи свое(м) не вѣдаю(т),
то(л)ко, я(к) са ко(му) трафи(т), бе(з)смыслно и
ско(т)ски ѡмираю(т) (1598 *Виш. Кн.* 284).

БЕЗСОВѢТІЄ *с.* (*цсл.* бесѣвѣтіє) безрозсуднїсть,
легковажнїсть: Неразѣміє: Безсовѣтіє, глѡпство, гдѣ
пѡсто радѣ розѣмѣ ѡмѣтно(ст) // и признѣнѣ,
лгѣрство, прѣ(н)є, нещнѡта, неблагодѣрствїє, не
вдѣчностъ (1627 *ЛБ* 75-76).

БЕЗСОВѢТНЫЙ *прикм.* Безрозсудный, легко-
важный: якъ Игѣменъ бра(т)нее безчи(н)ное
безстр(с)тіє(м) ѡ(т)чески(м) направи(л), такъ братия

жебы Игѣме(н)скомѣ безсовѣ(т)номѣ любоначалию
забѣгали, ато жебы чинили якъ Игѣменъ не яростию
властели(н)скою, але дѣхомъ кротости (Луцьк, 1624
ПВКРДА I-1, 62).

БЕЗСОЛЕНѢ *прикм.* Безсолъовий, несолоний: До
того ѡпрѣснок безквасинъ яко бездѣшенъ, безсоленьъ яко
безѣменъ (поч. XVII ст. *Вол. В.* 74).

БЕЗСОНІЄ *с.* Безсоння: *Insonium*, безсоніє,
неспанїє, бодро(с)т(ъ) (1642 *ЛС* 240).

БЕЗСОНѢ *ч.* Безсонний. *Вл. н.*: приехал до дому
моего священникъ Николский на имя Федоръ Безсонъ
з Межиречья (Житомир, 1586 *АрхлОЗР* 1/VI, 78).

БЕЗСРЕБНЫКѢ *ч.* (*цсл.* бесребрьникъ)
(некорислива людина) *заст.* бесрѣбникъ, безсеребреникъ:
Я, Алексѣй Мириловичъ а солтисъ Фолварскій,
зєзнавамъ, ижъ ... храмъ ... святой збудовали въ
память святыхъ безсребныхъ Космы и Даміана
(Фольварк, 1606 *НЗУжз.* XIV, 225).

Див. ще **БЕЗСРѢБРЕНИКѢ**.

БЕЗСРѢДЕЧНЫЙ *прикм.* *у знач. ім.* Безсер-
дечный: легкомыслно(ст) лю(д)скѣю строфоуетъ
слѣпѣми глѡухїми, шѣлеными бе(з)срѣдѣчными, то
є(ст) нестѣте(ч)ного и негроу(н)товного ср(д)ца
назывѣючи (Острог, 1599 *Кл. Остр.* 207).

БЕЗСРѢБРЕНИКѢ *ч.* (*цсл.* бесребрьникъ) те
саме, що безсребныхъ: ихъ же во всѣ(х)
бе(з)срѣбреницѣ(х) возвеличилъ г(с)ъ б̄ъ (1489 *Чет.* 69).

БЕЗСТРАМНЕ *присл.* Безсоромно: Только на
ложь сию удивляючися безстрамне реченнаго живота
исусоваго проповѣдника евангельскаго воззывать буду
тымъ способом (1600-1601 *Виш. Кр. отв.* 176).

БЕЗСТРАСТЕНѢ *див.* **БЕЗСТРАСТНЫЙ**.

БЕЗСТРАСТІЄ, БЕЗСТРАСТІЄ *с.* (*цсл.*
бестрастіє) безпристраснїсть; байдужїсть: и гдѣ есть
конецъ, то есть достигшому в предѣл бестрастія (!)
(Унів, 1605 *Виш. Домн.* 189); А когда бестрастіє
ощутив, тогда возвратився до людей паки (1615-1616
Виш. Пос. мисл. 238); живѣ(т) беспѣчне не скрѣщѣючи
ср(д)ца, не знижѣючисѣ оумысло(м), не приходячи в'
досконалы(и) во(з)раст' бе(з)страстіа (Вільна, 1627 *Дух.*
б. 87); И то рѣкши, ѡдошла до пѣщи, и вдала себе в'
великѣю повстагливость и щнѡты, и такъ бѣрзо
вывышена есть безстрастіємъ, же и рѣки воднїстыи
ногѣми переходїла (Київ, 1627 *Тр.* 698).

БЕЗСТРАСТНО *присл.* Безпристрасно: тымъ то́лько бо́лший або ѡ(т)мѣнный ѡ(т) сна и дѣа, ижъ есть повѣдомъ, але одной чти, одного бж(с)тва, которого снѣ ... ѡ(т) него ... безстр(с)тно пороженѣмъ происхо́лѣ (Острог, 1598 *Ист. фл. сш.* 46 зв.); И тотъ зайсте кто пѣрвой ... намѣ(ст)ности а́лбо са спроти́ви(т) и ѡ(т)кѣнетъ, а́лбо безстра́стно помысли(т), таковы́й весь до зма́зы и грѣха по́стѣпокъ доскона́ле ѡбвали(л) и ѡ(т)та́лѣ (Київ, 1625 *Кіз. О степ.* 205); я́къ слово на́ше ѡ(т) оума ро́дитѣса бе(з) терпѣivosti, и безъ роздѣ́лѣ(н)а: та́къ и Снѣ́ Бжій ѡ(т) О́ца ро́ди(л)са неѡ(т)дѣ́лне и бе(з)стра́стно (1627 *ЛБ* 116).

БЕЗСТРАСТНЫЙ, БЕЗСТРАСТЕНЪ, БЕСТРАСТЕНЪ *прикм.* (*цсл.* бестрастыны) безпристрасный: божество есть его бестрастно и бескорбно (1489 *Чет.* 131); еди(н) бо е(ст) бе(з)стр(с)те(н), и бе(з)грѣшенъ (Острог, 1599 *Кл. Остр.* 223); и гдѣ́ есть конецъ ... достигши, оно́го бестрастного пристанища, ожидать повеления от бога на дѣ́ло службы его (Унів, 1605 *Виш. Домн.* 189); Той же зѣмны(и) и нб(с)ны(и), и дочасны(и) и за́вне бѣдѣ́чый: ... страстны(и) и бе(з)стра(ст)ны(и): Бгѣ́ и члѣ́къ (Київ, 1625 *Сур. Сл.* 126 зв.); Зновѣ́ повѣдалъ на(м) то(и) же // бе(з)страстны(и) мѣжъ (Вільна, 1627 *Дух. б.* 16-17); Вскрѣ́ситъ же Бгѣ́ всѣ́хъ мѣртвы(х) ... вѣ́ тѣ́лахъ безстр(а)//стны(х) (Чернігів, 1646 *Перло* 144 зв.-145).

БЕЗСТРАШІЄ, БЕЗЪСТРАШІЄ *с.* (*цсл.* бестрашие) безстрашність, безстрашныя: та́ко и злодѣ́е и гробопрокопáтелѣ́ ... вѣ́ пѣ́стѣни живѣ́тъ, // безъстра́шнѣа и невѣ́рѣа, пѣ́сты ѡ(т) всѣ́хъ дѣ́лѣ́ добрыхъ (Почаїв, 1618 *Зерц.* 37-37 зв.); ѡ(т)ра́да: Оу́лже(н)е, фѣ́лга, безпѣ́чностъ, дѣ́фа(н)е, бе(з)стра́шнѣе, ѡ(т)починѣ́(н)е, переста́(н)е, во́лно(ст), по́кой (1627 *ЛБ* 146); дѣ́волѣ́ есть хѣ́траа покѣ́са, который кра́детъ ѡ(т) дѣ́шгъ члѣ́вѣ́чески(х), таковы́ю па́мать, и ... оу безстра́шнѣе привѣ́дитъ (Чернігів, 1646 *Перло* 124).

БЕЗСТРАШНЕ, БЕЗСТРАШНЪ *присл.* Безстрашно, відважно: Дивѣ́юся ... ижъ твоя мл(с)ть ... не исправившися смѣ́енгъ бе(з)стра(ш)нѣ́ сщѣ́ннодѣ́(и)ствіе справовати (Берестя, 1593 *ЛСБ* 237); слѣ́жити бж(с)твенно́ю слѣ́жбѣ́ важи(л)и са, и вса сщѣ́ннаа дѣ́(и)ствѣ́енгъ бе(з)стра(ш)не вына́ше(л)ши

собѣ́ и по(д)даючисе по(д) иное́ дѣ́хове́нство и иные сѣ́ды (Берестя, 1593 *ЛСБ* 238, 1 зв.); То па(к) твѣ́а мл(ст)ь неисправи(в)шися смѣ́енгъ бе(з)стра(ш)не сщѣ́ннодѣ́(и)ствіе справовати (Вільна, 1594 *ЛСБ* 255).

БЕЗСТУДЕНЪ *див.* **БЕЗСТУДНЫЙ.**

БЕЗСТУДИЄ, БЕЗЪСТУДИЄ, БЕСТУДИЄ *с.* (*цсл.* бестоудие) безстыдність, безсоромність: безоумное дѣ́(в)ство женѣ́ское безъстоудие шго главы ивановы испросила (1489 *Чет.* 273); До цѣ́ркви на правѣ́ло собо(р)ное ходѣ́те ... // ... и во все(м) по оустá(в)у цѣ́рковномѣ́ (ни прилагающе ѡ(т) своѣ́го оу́мысла что, ни ѡ(т)нѣ́ма(ю)ще бе(з)стоудіе́(м), ни ра(з)дирающе мѣ́гнѣ́е(м)) творѣ́те (п. 1596 *Виш. Кн.* 223-223 зв.); Пѣ́хотѣ́: Пожа́дливѣ́(ст), бестѣ́дѣ́е (1627 *ЛБ* 90).

Див. ще **БЕЗСТУДСТВО.**

БЕЗСТУДНЕ, БЕЗСТУДНЪ *присл.* (*цсл.* бестоудыгъ) безстыдно, безсоромно, непристойно: На которое постановѣ́е безстудне и безъчестне блюзните (Берестя, 1590 *ЛСБ* 142); а(з) бо желаю́ но е́ще волѣ́ бжѣ́й на се нѣ́стѣ́, а ѡ́ себѣ́ наскоковати бе(з)стѣ́днѣ́ (1598 *Виш. Кн.* 309 зв.).

Див. ще **БЕЗСУДНЕ.**

БЕЗСТУДНЫЙ, БЕЗСТУДЕНЪ, БЕЗЪСТУДНЫЙ, БЕСТУДЕНЪ, БЕСТУДНЫЙ *прикм.* (*цсл.* бестоудыгъ) безсоромный, безстыдный, непристойный, наглый: ва́ша лица́ безъстоу́(д)на́ есть и безчестна (1489 *Чет.* 143); На́вчиле́(м) са́ и псо́(м) бе(з)студны́(м) наскока́ющо́го на бѣ́гочестіе́ хѣ́лоу бе(з)розмыслѣ́не от Павла́ звати (1598 *Виш. Кн.* 309); ни́ не досы́(т) ма́ете на та́(ж)ки(х) моука́(х), которы́и есте́ за́дали на́шему мл(с)тивому́ избавителю́, А́ и е́ще свои́(м) бестѣ́(д)ны́(м) а́гноусны́(м) насмѣ́ваніе́(м) (XVI ст. *Ус Трос.* 73); доу́(х) е́дингъ то́ е(ст), лѣ́кавы(и), бе(з)стоудны́(и), мѣ́ви(л)и, а́ пойдоу́ и прелѣ́цоу его́ (Острог, 1599 *Кл. Остр.* 210); я́къ суть безстудны́ вѣ́ своѣ́й повѣ́сти отступни́ковѣ́ (Київ, 1621 *Кон. Пал.* 740); Лю́ть, лю́тый: Срѣ́гій, злы́й, бестѣ́дегъ, окрѣ́пный, бѣ́дны(и) зѣ́длы́й, небезпѣ́чный (1627 *ЛБ* 31); не бѣ́ди хѣ́днѣ́нни(к), ни игрѣ́цъ ... ни бѣ́й, ни гордѣ́ ... ни бестѣ́дегъ, ни пѣ́аница (Львів, 1642 *Жел. П.* 2); Бе(з)студный. *Impudens. Impudicus* (1650 *ЛК* 425);

у знач. ім. Непристойна́а е(ст) рѣ́(ч), зѣ́ ослаблѣ́ны́(м) о́ мо́цы зѣ́ слѣ́пы(м) ѡ́ свѣ́тѣ́ .., зѣ́ бе(з)стоудны́(м) ѡ́ бѣ́говы́ствѣ́ ... роковѣ́ти (Острог, 1599 *Кл. Остр.* 227).

Див. ще **БЕЗСТУЖИЙ, БЕЗСТЫДНЫЙ.**

БЕЗСТУДНЪ *див.* **БЕЗСТУДНЕ.**

БЕЗСТУДСТВО, БЕЗСТУЗСТВО *с.* Те саме, що безстудие: Плачутся святыи на ваше безстудство (к. XVI ст. *Укр. н.* 8); Таково е(ст) // nero(з)мыслное бе(з)стоудство (Острог, 1599 *Кл. Остр.* 210-211); Нѣгды старыхъ латинниковъ старая цюта на зношене // тыхъ каноновъ-подобенствъ, аѣ рацій не вносила, але новыхъ отступниковъ почало ихъ вносити безстудство! (Київ, 1621 *Коп. Пал.* 591-592); Бе(з)сраміе: Бе(з)стѣдство, не соромажливо, невстыдливость (1627 *ЛБ* 6); Запра(в)ды мѡвлю вамъ, если и не дасть Емѣ, для того же Емѣ естъ приа́телемъ, за бе(з)стѣдство Е҃го, вѣта́вни дасть Емѣ чого потре́бѣтъ (Вільна, 1627 *Дух. б.* 47); Повѣда́етъ при томъ ѡ бѣсовскомъ ономъ пированію, ѡ непразнованіомъ Празникѣ, ѡ бе(з)стѣзствѣ Ирѡдіа́динѣ (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 988); Incircundia, безсрамие, безстудство (1642 *ЛС* 245).

БЕЗСТУЖИЙ, БЕЗСТУЖІЙ *прикм.* Те саме, що безстудный: Але колижъ ми тебе Богъ ли, хто ли иный нагодилъ, жесь такъ смелый и безстужий (Володимир, 1598-1599 *Відп. ПО* 1045); кто такъ безстѣжій и дерзый ѡберѣгъса, тогъ стѣй звѣчай ... не оулюбитъ заховывати (Київ, 1625 *Коп. Ом.* 162); Але са ѡбава́емъ жебы на(с) хто за бе(з)стѣжихъ жебракѡ(в) // не поличи(л) (Вільна, 1627 *Дух. б.* (Передм. I), 7 зв.-8).

Див. ще **БЕЗСТЫДНЫЙ.**

БЕЗСТЫДНЫЙ *прикм.* Безстыдний, безсоромный: зошли на ма сѣмртъ горкоюю. ажъ бы(х) бо(л)ише ... бе(з)ты(д)наго блюзненія, а скарадаго и гню(с)наго жидовскаго не слышала (Смотрич, II пол. XVI ст. *Проп. Д.* 11 зв.); а ижъ нѣкоторые слова хвы, а ап(с)ловъ его свѣты(х) на сво(и) млы(и) ри(м)скій криво опачиною натага(л), пра́во постави(в)ши емѣ самомѣ бе(з)сты(д)ные очи колюти бѣдѣтъ (Острог, 1587 *См. Кл.* 6 зв.).

Див. ще **БЕЗСТУДНЫЙ, БЕЗСТУЖИЙ.**

БЕЗСУДНЕ, БЕЗЪСУДНЕ *присл.* Те саме, що безстудне: бл҃гочестивое же братство црковное папастыни и вязе(и)емъ еси споволочи(л), мае(т)носте(и) позбавляючы ехъ (!), самъ же

клато(в)ными ли(с)ты своими безсѣдне еси, братство клялъ (Супрасльський монастир, 1593 *ЛСБ* 233); Ино твоя мл(с)ть ... ре(чи) монасты(р)скіе еси побра(л) ... попа миха(й)ла ... ереси привѡдячи бе(з)су(д)не кля(л), и до ямы сажалъ (Вільна, 1594 *ЛСБ* 251, 1).

БЕЗСУРМАНЪ *див.* **БЕСУРМАНЪ.**

БЕЗСЪМЕРТІЄ *див.* **БЕЗСМЕРТИЄ.**

БЕЗСЪМЕННО *присл.* Непорочно: безсѣменно чисто родилса (1489 *Чет.* 111 зв.); то́й ко́торый са з' мене Дѣвици бе(з)сѣменно оуродѣлъ, и Дѣвицею мене непорѡчною и в' рожествѣ и по рожествѣ заховалъ, такъ ѡкрѣтне мѡченѣ быва́етъ, и терпѣтъ (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 922); А с тои безсѣменно, з' Дѣха стѡгоѡ, Плѡтїю родѣса, и съ члѡвки пожѣлъ еси на земли, Бже мѡй, ко́торій живе(и), Въ свѣтъ Непристѣпномъ, положѣлъ са еси в' Пещѣрѣ тѣмной (Чернігів, 1646 *Перло* 28).

БЕЗСЪМЕННЫЙ *прикм.* Непорочный: А пото(м) кладѣмъ рѡкѣ на живо(т), исповѣдѡючи зѣстїе его на зѣмлю, и въ прч(с)тѣмъ животѣ Б҃гоматере, бе(з)сѣменное зачатїе его (Київ, бл. 1619 *О обр.* 69).

БЕЗТЕЛЕСНИЙ *див.* **БЕЗТЕЛЕСНЫЙ.**

БЕЗТЕЛЕСНО *присл.* Безтілесно, безплоті: тымъ то́лько бо́лший або ѡ(т)мѣнный ѡ(т) сна и дѣха, ижъ естъ повѡдомъ, але одной чти, одного бж(с)тва, ко́торого сѣтъ ... ѡ(т) него ... бе(з)лѣтно, безтелѣсно, несказѣтелю ... происпѡтъ (Острог, 1598 *Ист. фл. сш.* 46 зв.).

БЕЗТЕЛЕСНЫЙ, БЕЗТЕЛЕСНИЙ *прикм.* Безтілесный, безплотный: Анцели ѡ агтлехъ и прѡчыхъ нѡ(с)ныхъ бе(з)телѣсныхъ сілахъ, сквѣрно естъ і нечестїво телѣсне // разѣмѣти (Острог, 1588 *Сур.* 11-11 зв.); Естество аггльское безтелесно естъ (Почаїв, 1618 *Зерц.* 2); та(к) и бе(з)телѣснаа дѣпа, вѡзметъ ли то́вари(и)ство з' оужѡмъ, крѣючимъса во внѣтрнихъ дѣпи прикомѡркахъ, мановите // з' дѣхомъ преврѡтнымъ, вшѣтѣчницею е́стъ взгладомъ Б҃га (Вільна, 1627 *Дух. б.* 239-240); incorporealis, безтеле(с)-ни(и) (1642 *ЛС* 232); Амврѡсїй мѡви(т): Яко́бы безтелѣсный тѣло(м) былъ не́сеный по водахъ, потѡпо(м) непожартый, и межи такъ гвалтѡвными волніами потѡпными, на(л) стра́стми тѣла сво́его яко́бы безтелѣсный зѣгзѣство ѡдѣржалъ (Київ, 1646 *Мог. Тр.* 3).

БЕЗТРАВНЫЙ *прикм.* Позбавлений травы: стѣи иванѣ жи(л) бо во поу́стыни безводнеи и безътравнеи (1489 *Чет.* 270 зв.).

БЕЗУМЕНЬ *див.* **БЕЗУМНЫЙ**.

БЕЗУМЕНЬСТВО *с.* Те саме, що безуміє в 2 знач.: Божіє не можемо розуміти нікто, лише духъ Божій, чомъ чоловѣкъ естъ у безумєнствѣ, не може // познати, чомъ душею своєю ся судить (XVI ст. *НЄ* 38-39).

Див. ще **БЕЗУМСТВО**.

БЕЗУМЕЦЬ *ч.* (*безрозсудна людина*) безумець: Рекль емоу бѣ безоумчє або глоупчє тои то ночи дѣшоу твою вытагноѣ(т) ѡ(т) тебе (1556-1561 *ПЄ* 274 зв.).

Див. ще **БЕЗУМНИКЪ, БЕЗУМНИЦА**.

БЕЗУМИЄ, БЕЗУМІЄ, БЕЗУМЬЄ *с.* (*цсл.* безоуміє) 1. (*божевѣлля*) безумство, безумність: црѣ оуслыша(л) ... своихъ лѣживы(х) болвановъ скверность и безоумье немощное (1489 *Чет.* 56); И такъ не допустивши наукамъ ширитися, останокъ, што позостало отродковъ оныхъ княжатъ, у вѣру римскую привелъ, а иныхъ у безуміє (Львів, 1605-1606 *Перест.* 50).

2. (*нерозумні дії, вчишки*) безумство, безумність, нерозсудливість: а моемѣ безѣмю не поноси бо есми грѣшны и малооуме(и) былъ (Київ, 1554 *ПИ* № 1); по(д)арѣмни(и) бє(з)гласє(и), або ѡсє(л), чловѣчи(м) гблосо(м) промѣви(в)ши(и), обличає(т) пр(о)рокѣ безоуміє (Острог, 1599 *Кл. Остр.* 202); Еллиномъ же, албо поганомъ, безѣміє, тоєсть, глѣпство або шалєнство, Гды насъ кланяючихъса Распѣтомѣ Хѣ відачи насмѣваютьса (Київ, 1632 *МКСВ* 273); кто(ж) бы его безѣмію не посмѣялгса (Устрики, I пол. XVII ст. *УЄ* № 29515, 215); *perperitudo*, безуміє (1642 *ЛС* 310); ѡнъ ѡ(т) неи Лице свое прєсвѣтлое ѡ(т)вращаєтъ, Аггловє Бжїи посмѣваютьса ей безѣмію (Чернігів, 1646 *Перло* 151 зв.).

Див. ще **БЕЗУМЕНЬСТВО, БЕЗУМСТВО**.

БЕЗУМНЕ, БЕЗУМНѢ *присл.* Нерозумно, нерозсудливо, безумно: а коли ва(с) тоє добре зради(т), а коли ва(с) што ва(с) спротивного в то(м) постановєню вашо(м) стрѣти(т), а коли ва(м) тѣю ра(д)у оны(и) голо(с) (безоумне в сию нощъ дѣшѣ твою исто(р)гнѣ(т) ѡ(т) тебе, а я(ж) еси оуготова(л) комоу бѣдє(т) посѣчє(т) (п. 1596 *Виш. Кн.* 254); *isipicenter*, безумнѣ (1642 *ЛС* 239); не винєнъ тебѣ Бгѣ добротливѣ(и), що єгѡ злорєчишъ, самъ еси оускѣчивъ вѣ морє гєє(и)ское // кѣпатиса, и зосталєсь невѣлникомъ вѣчнымъ

чартѣмъ незришили безѣмне: якѡ товаришѣ твой (Чернігів, 1646 *Перло* 157 зв.-158).

БЕЗУМНИЙ *див.* **БЕЗУМНЫЙ**.

БЕЗУМНИКЪ, БЕЗУМНІКЪ *ч.* Те саме, що безумець: Рекль емоу бѣ безумнїчє або глоупчє тои нощъ доушу твою вытяноут ѡ(т) тебе (Володимир, 1571 *УЄ* вол. 75); Бо было не мало очевистыхъ светковъ, которые на томъ соборе были, и баламутню таковую шпрооовати бы не занєхали, и не розумели за таковыхъ безумниковъ, жебыхмо о томъ ведати не мєли (Володимир, 1598-1599 *Відп. ПО* 1103).

Див. ще **БЕЗУМНИЦА**.

БЕЗУМНИЦА *ч.* Те саме, що безумець: Изали таковой безумница не своеєжъ власное вѣры отрѣкаєтъся, которую на крєщенїю светомъ прынялъ, коли отрѣкаєтъся вѣры Латинское? (Вільна, 1608 *Гарм.* 221).

Див. ще **БЕЗУМНИКЪ**.

БЕЗУМНІКЪ *див.* **БЕЗУМНИКЪ**.

БЕЗУМНЫЙ, БЕЗУМНИЙ, БЕЗУМЕНЬ *прикм.*

1. (*який діє нерозумно, нерозсудливо*) нерозумний, нерозсудливий, безумний: Рєчє смєртъ: ѡ безѣмни(и) чловєчє, єще с тобою бѣдѣ троха мовити (XVI ст. *Сл. о см.* 334); Айно, котрыи суть и тепєрь пановє, што суть безумнїи, немилостивныи (XVI ст. *НЄ* 104); А хтожъ такъ безумный будєтъ жебы мєлѣ такъ злую и нежиточную рєчѣ хвалити?! (Володимир, 1598-1599 *Відп. ПО* 1055); Алє мы такъ прѣстыи и безѣмныи єстєхмо, жє кгда незліченныи прє(з) вє(с) рокъ грѣхи пополнѣємо, не стараємоса ѡны(х) зѣтиса (Київ, бл. 1619 *Аз. В.* 294);

у знач. ім. : вѣ домѣ мѣвлю оучѣ и банкѣтовѣ, ср(д)цє безѣмныхъ найдѣватиса повѣдаєтъ (Вільна, 1620 *См. Каз.* 6); Ср(д)цє прм(д)рыхъ вѣ домѣ сѣтованїа, и срѣдцє безѣмныхъ вѣ домѣ вєсєліа (Київ, 1625 *Коп. Каз.* 9).

необдуманий, нерозважливий: А тѣлєцъ ѡный жидѣвскїй ѡ(т) злѣта ... вѣлитый, аза не былъ и не єсть пѣвны(м) знакомъ згѣды, аза тымъ згодївшиса на свою безѣмнїю згѣдѣ, не выкрикали не вєсєлілиса (Острог, 1598 *Отп. КО* 7);

у знач. ім. с.р. безумное — (*те, що здійснюється без обдумування, нерозважливо*) нерозумне: нѣчѣгѡ безѣмногѡ вѣ справѣ сєй прѣтивъ Бгѣ моемѣ не вѣрєклѣ (Вільна, 1620 *См. Каз.* 6 зв.).

2. (нездатний думати, розумово обмежений) нерозумний, дурний: Ажъ хто хоче́ть мудръ быти, безумень негай буде (XVI ст. НЄ 39); Лѣдъ: Безъмень, глѣть (1627 ЛБ 59); baselbi, бє(з)умнїи, дураки (1642 ЛС 99).

3. (психічнохворий) божевільний, безумний: perfatu(us), юродъ, безумний (1642 ЛС 307);

у знач. ім.: не отвецай безумному по безумию его, да не подобенъ ему будеши (Володимир, 1598-1599 Відп. ПО 1117).

4. Перен. Величезний, безмежний: Али Христось добротою своею притерпѣлъ нерозумство ихъ и дяку безумную (XVI ст. НЄ 38); ннѣ вы законници ... звноутрь конве або мисы чїстите а вноутрьнее ваше полно є(ст) грабежо(в) ... и несправедливости безоу(м)нїи (1556-1561 ПЄ 270 зв.).

БЕЗУМНѢ див. **БЕЗУМНЕ**.

БЕЗУМСТВО с. Те саме, що безумие в 2 знач.: Коли ся чинишъ мудръ, мудрость сегосвѣтняя безумство у Бога єсть (XVI ст. НЄ 39); И єсть той прикладъ — щирое отступницкое безумство, або хитрый, облудне зажитый подступъ (Київ, 1621 Кон. Пал. 632).

Див. ще **БЕЗУМЕНСТВО**.

БЕЗУМСТВОВАТИ дієсл. недок. Дїяти, вести себе нерозсудливо: што ся приведеного ... зъ правилъ ... вселен-скихъ соборовъ преложонныхъ описанья дотычетъ, дивъ мя, же такъ неосторожне, або насъ за таковыхъ мѣти хотятъ, або самыхъ себе за безрозумныхъ подають, якожъ такъ єсть, же въ речахъ явныхъ и ясныхъ безумствуютъ и слѣпѣють (Київ, 1621 Кон. Пал. 532).

БЕЗУХИЙ, БЕЗУШИЙ прикм. 1. (який не має вуха або вух) безухий: Сцїрите межы татары. люде бє(з)оушїи, то(л)ко дѣрки мѣшто (!) оушїи // маю(т) (Львів, поч. XVII ст. Крон. 25 зв.-26); inauritus, безухи(й) (1642 ЛС 229).

2. (про посуд, який не має вушка) безвухий: алавастръ, или сткланїц(а): Ба(н)ка, або слѣбикъ алабастровый, або на́чи(н)є бє(з)ѹхое, не ма́ючее за што вз́ато б́ыти (1627 ЛБ 174).

БЕЗФРАСУНЛИВЫЙ прикм. Безтурботний, безклопїтний, безжурний: ато чини(т) ѡ(д)но для масочревохо(т)ного а дрѹгое для тѹрѹкинѣ красное, да

на ма(к)ки(х) постела(х) спи(т) и // бє(з)фрасоунливѹю жизнь живе(т) (п. 1596 Виш. Кн. 252 зв.-253).

БЕЗХВАЛІЄ с. Відсутність самохвальства: Третее бє(з)хвалїє, ро(з)сѹжаючи в' собѣ, и(ж) нѣма(ш)са чи(м) хвалити, што во вѣки не пребыває(т) и скоро (са) ѡтмѣняє(т) (п. 1596 Виш. Кн. 239 зв.).

БЕЗХИТРСТВО с. Відсутність хитрощів, нелукавість, простодушність: пога(н)скїє єще догматы ... кѹсаючиє Ісовы простоты, Петровы вѣры Іѡа(н)новы ч(с)тоты ... и прочїи(х) Ап(с)лѣ бє(з)хїтрства вомѣстити ниже Помыслити не мѹгѹтъ (1598 Виш. Кн. 272).

БЕЗХИТРЫЙ прикм. Безхитрісний, нехитрий: А если не згаднете тое простое и безхитрое загадки ... тогда, оставивши философы латинские, к тебѣ, брате мой русине, с словом ся оборочаю и раду ... даю (1599-1600 Виш. Кн. 153).

Див. ще **НЕХИТРЫЙ**.

БЕЗХРИСТОПРИХОДНЫЙ прикм. Який не визнає приходу Христа: Что жъ за пожиток с тых пастырей безхристоприходных и владущих, коли не имѣют силы ничтоже добро, ниже за свое спасение сотворити, ниже о прочих спасению промыслити! (1608-1609 Виш. Зач. 200).

БЕЗЦВѢТЬ, БЕЗЪЦВѢТЬ ч. Назва рослини: erimedion, бє(з)цвѣть трава (1642 ЛС 181); erineos, безцвѣть трава (Там же, 182).

БЕЗЦЕНОКЪ ч. Безцінь. за безценокъ — за безцінок, за безцінь, дуже дешево, майже даром: помененый Федор Липка ... // ... свиней чотырдесять великих бутен-скихъ ... побралъ и за безценокъ попродавалъ (Луцьк, 1649 АрхЮЗР 3/IV, 72-73).

БЕЗЦѢННИЙ, БЕЗЦѢНЕНЪ прикм. 1. (якому не можна визначити ціни) безцінний: incensus, безцѣненъ (1642 ЛС 230).

2. (який нічого не коштує) безкоштовний: ina(e)stimabilis, безцѣн(н)и(й) (1642 ЛС 229).

3. Перен. (який має велике значення) безцінний, неоціненний: прѣдко знашли такого, который безцѣннаго оучителя ... продалъ (поч. XVII ст. Пчела 34 зв.); Хотѣли бы снатъ отступникове зъ тѣла церкви ... вылучити святую церковь Рускую, за которую Іисусъ Христось кровь свою безцѣнную вылялъ (Київ, 1621 Кон. Пал. 500); Радуйса, ѡ челове́че ... жесь єсть

чѣстю славно вознесенный, Безцѣнною цѣною ли́бо
ω(т)кѣплѣнный (Львів, 1631 *Волк.* 28 зв.); мы бѣ(з)-
цѣ(н)ноѣ твоѣѣ крѣви цѣною, кѣплѣныѣ неволникѣ
твоѣ, которыѣ в' тебѣ вѣримω (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 982).

БЕЗЧАДИЄ *с.* (*цсл.* бесчадиє) бездітність: плачу
вдовѣства своего и блюдоуса безчадия мое(г) (1489
Чет. 14 зв.).

БЕЗЧАДНИЙ, БЕЗЪЧАДНЫЙ *прикм.* Бездіт-
ний: Тилко я на семь свѣтѣ естемъ неца(с)ною, Ижемъ
ся една стала, Бже, безъчадною (I пол. XVII ст. *Рез.*
176); illiberis, безчадный (1642 *ЛС* 225);

(нездатный давати потомство) бесплідний: почто
ма во клатвѣ пр(о)ркѣ свои(х) причастнѣ сотворилъ
еси, даѣ ми оутробу безчаднѣ соуцѣ (1489 *Чет.* 79).

БЕЗЧЕЛОВѢЧНЕ *присл.* Нелюдськи, не по-люд-
ському, жорстоко: Якѣжъ дръзновеніє до бга и до
люде(и), гды сѣмнене ва(м) не допѣцає(т) (бо не
розѣмѣю абыте так ѣ великое ω(т)чааніє, ω(т)павши,
сѣмнѣ(и)є свое ско(т)ски бѣ(з)члѣчне потопѣвши, ср(д)-
це(м)са колико(л)ве(к) вспомнѣвши на ле(г)комысл-
ны(и) оучино(к) сво(и) не поукали) мѣти хочете
(Острог, 1599 *Кл. Остр.* 226).

БЕЗЧЕСНЕ *див.* **БЕЗЧЕСТНЕ.**

**БЕЗЧЕСНЫЙ, БЕЗОЧЕСТНЫЙ, БЕЗЧЕСТ-
НИЙ, БЕЗЧЕСТНЫЙ, БЕЗЪЧЕСТНЫЙ,
БЕЗЪЧЕСТНЫЙ, БЕСЪЧЕСТНЫЙ** *прикм.* 1. Без-
чесный, нечесный, підлий, безсовісний: не смотритъ
Христось, што за фѣль члѣвѣкъ, ци жидъ, ци гречинъ,
ци честный, ци безчестный (XVI ст. *ПС* 97); impugatus,
безче(с)тн(и)и, непреподобн(и)и (1642 *ЛС* 229);

безсоромный, безстыдний: а тыи [дѣвки, и невѣсты]
... бѣ(з)чес(т)ни бѣдѣчи, хотъ видѣли такъ пова(ж)ного
дховного члѣвка: по(д)касаы(х) подолко(в), не спѣс-
тили (поч. XVII ст. *Пчела* 4).

2. Безславный, ганебный: Якъ дѣрныє и
бесъче(с)тныє патріа(р)хи ничого славного и
пожито(ч)ного ... в зѣ(м)ли сей не чина(т) (1598 *Виш.*
Кн. 278); Безумны мы дѣля Христа, мы славны, мы
безчесны до нынѣшняго часа (XVI ст. *ПС* 40);
Вѣришь же, Ижъ дѣла твоа в' неоулѣченыхъ ... ранахъ,
то єсть, в' бѣ(з)честныхъ намѣтностей, пре(з) Хр(с)га
оулѣченѣ мѣти мѣжетъ (Вільна, 1627 *Дух. б.* 377); ω
пр(ч)стаа Панно ... Южъ твой любѣзны(и) на смѣртъ

є(ст) срѣгѣю зданы(и), Бы на безчѣстно(м) кр(с)гѣ быть
ѣкрижованыи (Львів, 1631 *Волк.* 14 зв.); оувѣ мнѣ
была́мъ игѣкогда славна и богата, а нѣгѣ бѣдна, безчѣсна,
и оубѣга (Чернігів, 1646 *Перло* 158); Бѣ(з)честный.
Inhonoratus. Infamis ... Inhonorus (1650 *ЛК* 425).

у знач. ім. с. р. безчестное — ганьба, неслава,
безчестя: они пушли исперѣдъ собора, радовали(ся),
що дѣля имени Исусового п(р)іяли безчестное
(XVI ст. *ПС* 33).

Див. ще **НЕЧЕСТНЫЙ.**

БЕЗЧЕСНѢЙШЕ *присл. в. ст.* Безчеснѣше, підлі-
ше: А то дѣля чѣго та(к) чини(т), то є(ст) послѣднѣше,
бѣ(з)чеснѣше и неславнѣше са рѣди(т) (1598 *Виш.*
Кн. 287 зв.).

Пор. **БЕЗЧЕСТНО.**

БЕЗЧЕСНѢЙШИЙ, БЕЗЧЕСТНѢЙШИЙ
прикм. в. ст. Безчеснѣший, підліший: Явно, яко
ничи(м) дръги(м), толко хлѣю и величаніє(м) гѣрдости
пре(д) члѣвки; а пре(д) всевидаци(м) око(м)
ωкаа(и)нѣйши(и) и всѣ(х) тѣареи бѣ(з)чеснѣйший еси
(1598 *Виш. Кн.* 287);

у знач. ім. : То ли Твоа вѣра, ры(м)ланине, я(к)
всѣхъ по(д) сѣбою ни(ж)ши(х), і бѣ(з)ч(с)тнѣйшихъ, і
оубо(г)ни(х), и подлѣ(и)ни(х) имѣти прагнѣши (1599
Виш. Кн. 220).

БЕЗЧЕСТВОВАТИ *дієсл. недок.* Те саме, що
безчестити в 1 знач.: гедеонъ Болобагъ ... бра(т)ство
и сѣченико(в) и(х) бѣ(з)чествовалъ, вязалъ, билъ мордо-
валъ и ω(т) мѣстъ проганялъ (Новгородок, 1594 *ЛСБ*
267); ignomin[i]o ... безчѣцу, безче(с)гую (1642 *ЛС* 224).

БЕЗЧЕСТИЄ *див.* **БЕЗЧЕСТЯ.**

БЕЗЧЕСТИТИ, БЕЗЪЧЕСТИТИ *дієсл. недок.* 1.
(кого і без додатка) Зневажати, ганьбити, безчестити
(кого, що, ким): Аще же ни и сими досадами им не
одолѣете, в темницах затворяйте и без вин вины на них
налагайте, бийте, безчестѣте и убийте (1588-1596 *Виш.*
Кн. 149); гедеѣне болюбане ... твоя мл(с)ть ... мѣщанъ
лво(в)скихъ ... билъ, безъчести(л) (Вільна, 1594 *ЛСБ*
251, 1); Єпи(с)копъ гедиѣ(и) болоба(нъ) ... люди ...
клятвами своими примуша(л) бѣ(з)чести(л) и о(т)
цркве(и) и(з)ганя(л) (Львів, к. XVI ст. *ЛНБ* 4, 2, 31);
Лѣпше во очию вашу ... во вѣце сем не розумѣющихъ,
укоренныхъ, неразумныхъ и безчещеныхъ от вас быти

изволяемо (1608-1609 *Виш. Зач.* 207); Баба не в' ворѡжка(х) (чѣм' са старѡ(ст) такѣх' безчѣсти(т)) и чѣрах', а́лє в' бѡазни Б̄жєй (Київ, 1623 *МКСВ* 82); чомѡ створѣтеля на́шего безчѣстимѡ, нечѣстыѣ емѡ дѣры прино́сачи (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 729); ignomin[o], ... безчещу, безче(с)твую (1642 *ЛС* 224).

2. (що) Не шанувати, не поважати: коли начинє посмѣваєши, то и сѣкровище в' не(м) лежачее бе(з)честиши (п. 1596 *Виш. Кн.* 248).

Див. ще БЕЗЧЕСТВОВАТИ.

БЕЗЧЕСТИТИСЯ дієсл. недок. (від чого) (*відчувати сором*) соромитися, што діаво(л) видачи, и(ж) то(т) хво(ст) клобѡчны(и) ѡ(т)па(л) емѡ пожито(к) пыхы голо(в)ное, и бои(т)са и бе(з)чѣсти(т)са ѡ(т) та(к) нѣкчемного, не(з)вѣклого, некрѣсного нѣкомоу не любимого пошєня того клобѡка (п. 1596 *Виш. Кн.* 229).

БЕЗЧЕСТІЄ *див. БЕЗЧЕСТЯ.*

БЕЗЧЕСТНЕ, БЕЗЧЕСНЕ, БЕЗЪЧЕСТНЕ *присл.* Те саме, що безчестно: На которое постановє безстудне и безъчестне блюзните на станѣ патриарѣшески(и) (Берестя, 1590 *ЛСБ* 142); єще же и ... дияко(в) ихъ ѡ(т) мѣста бе(з)че(с)не вла(с)тю ри(м)ского по(с)лѣне(н)ства и(з)гнали (Вільна, 1594 *ЛСБ* 254); Прѡто приказѣмы, кгда до ва(с) тое писанѣ прїйдеѣ, што на́рыхлѣй за оди(и) днѣ, ѡныхъ мановѣны(х) зобрави з' жонѣми и з' дѣ(т)ми безчѣстне и срамѡтне в' ланцухѣхъ ... до на́сь пошлѣте (Острог, 1598 *Отп. КО* 9 зв.); Кролѣвал нѣгдыс оуранѣнна, Оупѡрноу гѡрдѡстю лѡгѣ оуазвлѣнна: Корѡнѡ зна́гла трати(т) пѣнства позбывѣет, Безчѣстне погоржѣна ѡ(т) крѡла бивѣетъ (Львів, 1631 *Волк.* 27).

Див. ще НЕЧЕСНО.

БЕЗЧЕСТНО *присл.* Безчесно, підло, ганєбно: не слышали есте о том, иж тыє, да убьют скоро и безчестно будет на него инстиговали (1598 *Виш. Кн.* 104); незбожніи Латинникове ... священіи образы // безчестно зъ оздобѣ и клейнѡтовѣ лупили и по нихъ топтали! (Київ, 1621 *Коп. Пал.* 775-776); Звѣзаного Іса безчѣстно порвѣли (Львів, 1631 *Волк.* 5 зв.).

Див. ще БЕЗЧЕСТНЕ, НЕЧЕСНО.

БЕЗЧЕСТНЫЙ *див. БЕЗЧЕСНЫЙ.*

БЕЗЧЕСТНѢЙШИЙ *див. БЕЗЧЕСНѢЙШИЙ.*

БЕЗЧЕСТЯ, БЕЗЧЕСТИЄ, БЕЗЧЕСТИЄ, БЕЗЧЕСТЬЄ, БЕЗЧЕСТЬЄ, БЕСЧЕСТИЄ, БЕЩЕСТВІЄ с. 1. Образа, зневага, безчестя: А пры то(м) В̄м пано(в) и брати(и) мои(х) ... прошѡ ... абыстєся в̄м рачили за такую кривдѡ и безчестіє закону стго и тоє(и) ѡбогои епископии взяти и того перестерєчи (Стрядин, 1588 *ЛСБ* 101); Ты и(ж) нѣ маючы прѣ(д) ѡчыма страха божья ... ку великому ѡбєлженю хвалы б̄га вседе(р)жытеля, и безчестію закону божья ... в погибє(л) вѣчнѡю себе и дшѣ хрестіянскіє заводишѣ (Львів, 1594 *ЛСБ* 249); Та(к)-же и а не чѡдѡюса в̄м(с) ксє(н)дзовє би(с)кѡпи, клеветѣ хѡлѣ, бесч(с)тїю, и лжи глємо(и) вѣми, на бл̄гоч(с)тїє (1598 *Виш. Кн.* 279); бесчестіє приводити — ображати, зневажати, безчестити: хуляци и поносят, лжѡт на них, смѣются им, руганіє, бесчестіє приводят, гонят, бьѡт (1600-1601 *Виш. Кр. отв.* 175).

2. Ганьба, неслава, безчестя: зачимъ ѡны(и) петрашевичѣ, тѡю жеребицу з навєзкою вернути и вси иныє шкѡды ... платить ... и бе(з)чѣстєе принаѣи мусалѣ (Кременєцѣ, 1584 *ЛНБ* 5, II 4045, 72); Такѣ вокрєсєніє умерлымъ: сѣетъ сѣ // на изгнилѡстѣ, устанєтъ не гнилѡє, сѣетъ сѣ у бєщєстїє, устанєтъ чєстнѡ (XVI ст. *НЄ* 50-51); дїгнитѣри ... взѣвши на себе пѡдлыи и спрѡсныи сѡкни, и бе(з)чѣстїє мѣсто слѣвы, стѣлиса не(и)дзными и взго(р)жѣными (Вільна, 1627 *Дух. б.* 258); Нечѣстїє: Незбѡжно(ст), бе(з)чѣстїє, непѡбѡжно(ст), нещѡта, безѣщѡ(ст) (1627 *ЛБ* 77); И сєго ради бѡдеѣтъ тебѣ ѡ(т)всюдѡ бе(з)чѣстїє велїє, бе(з)чѣстїє ѡ(т) поми(с)ловѣ твоихъ (Чорна, 1629 *Діал. о см.* 276); Ѡ хѡры, аг̄глскїи с небєси, зстѡпѣте, Безчѣстїа Пѣнського сѡрѡвєса мстѣте (Львів, 1631 *Волк.* 10 зв.); ignominia, бе(з)че(с)тіє, бе(з)славїє (1642 *ЛС* 224); бесчестіє учинити — знеславити, збєзчестити: бе(з)чѣстїє хвалє бѡжє(и) и кгвалѣ пр̄кви стѡ(и) ѡчинили (Замѡстя, 1589 *ЛСБ* 113); в безчестїє прїйти — укритися ганьбоу: Такѣже и жиѡве в великѡй славѣ будѡчи, в безчестїє незноснѡє со архїєрєйством своимъ прїшли (Львів, 1605-1606 *Перест.* 47).

БЕЗЧИНІЄ, БЕЗЧИНІЄ, БЕЗЪЧИНІЄ, БЕЗЪЧИНІЄ с. (*цсл.* бесчиніє) те саме, що безчинство: мы иѡакимъ ... даємъ мѡцѣ сємѡ братѣствѣ цє(р)ковномѡ ѡбличати прѡтивныя законѡ хрїстовѡ и

всякое безъчиніе ѡ(т) це(р)кви ѡ(т)лѣчати (Львів, 1586 ЛСБ 71); Прото(ж) мы зве(р)хности пасты(р)ства нашего за такую и(х) де(р)зость и бе(з)чиніе вышменены(х) особѣ ... ѡ(т) цр̑кве божое ... ѡ(т)лучае(м) (Замостя, 1589 ЛСБ 113); Тамъ теды проклятого того отъ церкви ... отступства шукай гдѣ ся таковыи безчинія, распусты, своволенства, нечистота и вшелякая спросноть дѣяла (Київ, 1621 Коп. Пал. 876); На такое то безчиніе рядъ церкви руское пришоуль (Дермань, 1628 КМПП I, дод. 319).

БЕЗЧИННИКЪ, БЕЗЧИНЬНИКЪ, БЕЗЪЧИННИКЪ ч. *Порушник встановленого порядку*: А естли бы тежъ и в дрѣгихъ мѣсте(х) знали и слышали поповъ бе(з)чиньниковъ или ми(р)скихъ люде(и) и ты(х) повинъни християски (!) ѡпоминати писанъемъ, и ѡ(т)вѣтѣ ѡ(т) нихъ жадати (Львів, 1586 ЛСБ 71); Аще ли свашчѣнникъ начнѣтъ дѡмъ свѡй держати в' небрежѣнїи безъчїнно: или Цр̑ковное хвалы ... не бѹдетъ пѡлнити по ѡстаѡвѣ, или оупиваѣтиса начнѣтъ ... в' таковоѣ безъчїнника маѣмъ Цр̑ковъ ѡ(т)нати (Львів, 1614 Вил. соб. 14); свово(л)нико(в) и бе(з)чи(н)-ноходячихъ братїй ѡтлѣчати(с) Ап(с)лѣ розказѣ(т), вѣмъ то, але не зведивъши трѣдно розѡмѣти и мѣти за бе(з)чи(н)ника (Скит, 1633 ЛСБ 520, 2).

Див. ще БЕЗЧИНЦА.

БЕЗЧИННО, БЕЗЪЧИННО *присл.* Непрстойно, безладно: Ап(с)лѣ же паве(л) повелѣвае(т) таковаѣ ѡ(т)дати сатанѣ, измѣти злаго ѡ(т) ва(с) самѣхъ яко члю(н)ка гнилого ѡ(т)лучитиса всакого брата бе(з)чи(н)но (Перемишль, 1592 ЛСБ 399); Аще ли свашчѣнникъ начнѣтъ дѡмъ свѡй держати в' небрежѣнїи безъчїнно. ... в' таковоѣ безъчїнника маѣмъ Цр̑ковъ ѡ(т)нати (Львів, 1614 Вил. соб. 14); А што се дотрѣчетъ Никодима Силича, который ... по разныхъ мѣстцахъ безчинно валался (!) и волочился ... и катови приводомъ и помочникомъ былъ ... яко приводцу ката и помочника его, отъ священства ... запрещае(мъ) ... и в затворъ постничества сказуемо (Київ, 1626 ЧИОНЛ V-3, 219); Бе(з)чїнка. Inordinate. Pra(e)postere (1650 ЛК 425).

БЕЗЧИННЫЙ, БЕЗЧИНЫЙ *прикм.* Недозволенный, незаконный, непристойный: аще бы кто себе много искалъ безчинного братства ко уничиждению сему светому братству, таковые да и нѣ меють ни

единой власти во всем строению церковного братства (Берестя, 1594 ЗНТШ XXVIII, 10); Гбрѣ на(м) смѣющи(м)са, ннѣ яко возридаете и восплачете, а что за сокращѣнїе ср(д)ща (!) з мѡзыко(в) тѡкмо смѣхъ и радѡсть безчиннаа, на что писанїе(м) стѣ(м)стве(р)жаю тои выводъ (Київ, 1621 Коп. Пал. (Лв.) 29); Постерѣгати маѣ(т) Игѡме(н), абы якъ са(м) нигде а иле далеко з Монастыра не ѡ(т)гожа(л)ся без совѣтѣ дѡвны(х) и вѣдомости свѣцки(х), такъ те(ж) брата любѡ на послѣшание гдѣ з Монастыра посылати, любѡ безчи(н)ного ѡ(т)правовати (Луцьк, 1624 ПВКРДА I-1, 64); оудалѣтиса ѡ(т) таковаѣ кѣтрый безчїнно хѡди(т) бо то е(ст) бе(з)чїнны(и) (1645 УЄ № 32, 192 зв.).

у знач. ім. : Молю васъ, братя, наказуйте безчинныя, утѣшайте малодушныи, носѣте слабыи, долготерпите каждому (XVI ст. НЄ 83).

БЕЗЧИНСТВО, БЕЗЧИНЬСТВО с. (*порушення правил, норм поведінки*) безчинство, беззаконня, непорядок: Отожъ, для тыхъ безчинствъ и иныхъ, которыхъ сездѣ еще не всѣхъ поменилъ, — церкви Греческая Римскую отринула (1582 Посл. до лат. 1138); йного бе(з)чи(н)ства ѡ противозако(н)ства за поствѣткомъ лѣтъ и часѡв много (Острог, 1587 См. Кл. 11 зв.); яко то ширѣ(и) тамъ предѣ его млїстю свѣте(и)-ши(м) патриа(р)хомъ и все(м) соборо(м) всѣ ваши безчи(н)ства и своволе(н)ства показаны бѣдѣтъ (Львів, 1588 ЛСБ 103); мѡжетъ невдачны(и) емѣ члѡвкѣ ѡпановати, и ма(р)нѣ погѣбити за безчиньство ѡнаѣ, ижъ не мѣлтъ млї(с)ти до померши(х) людїй (поч. XVII ст. Пче м 13 зв.); А безчинство естѣ то, кѣды хто што не по воли Божой чинитъ (1603 Пит. 11).

Див. ще БЕЗЧИНІЄ.

БЕЗЧИНЦА, БЕЗЪЧИНЦА ч. (*стп. bezczyńca*) Те саме, що безчинникъ: Спрїкрилоса просїти Нѡвого причїнцы, потребѣють давнїи до мене безъчинцы (Вільна, 1620 Лїам. К. 14).

БЕЗЧИСЛЕННЫЙ, БЕЗЧИСЛЕНЬ, БЕЗЧИСЛЫЙ, БЕЗЧИСЛЪТНЫЙ, БЕЗЪЧИСЛЕНЬ, БЕЗЧИСЛЕННЫЙ *прикм.* 1. Незлїченний, незчислений: безчисленая же воинства вси оу своемъ лицѣ (1489 Чет. 74 зв.); ѡ що бѣдѣ чинити, албо мовити гдѣ постава(т) предѣ судїею страшнаѣ і справедливого, ти(л)ко ѡ зѣмлю, смѣрти, ѡ(т)

множества грѣховъ свои (sic. — *Прим. вид.*) бѣчисленихъ (!) (XVI ст. *Сл. о см.* 335); Стáрость знаменѣтъ долготѣи вѣковъ, и бѣзчисленное множество часѣвъ (Почаїв, 1618 *Зерц.* 13 пенум.); Бѣзчисленное множество мѣстъ барзо великихъ татарѣ съ козаками повыймали и шкоды незличоны починили (1636-1650 *ХЛ* 81); Вы в роздѣленіихъ Їбсахъ живете вѣчнѣ, И в радости хвалѣте Творца свѣего оуставѣчнѣ. Ва́ше бѣзчисленное множество, Ты(л)ко знаѣтъ Триперсона́льное Бжество (Чернігів, 1646 *Перло* 41 зв.); Кри(м)ски(и) ца(р) бѣ(з)числе(н)ное множество хрѣстія(н) во плѣ(н) взе(м)ше во свояси возвратиса (Київ, 1649 *ЦДАДА* 124, 3, 32).

2. (дуже великий) безмежний, безмірний: дѣшю мою ... вѣ рѣки владыцѣ ... порѣчаю, маючи надею вѣ его Бозкомъ бѣзчисленномъ милосердію (1577 *AS* VI, 71); Не труба и арфа небо отворяет, але милостыня бога умоляет. Гласы ж бѣзчисленны въздухъ наполняютъ, и потомъ, яко дымъ, поставы нѣ мають (к. XVI ст. *Укр. н.* 76); Нѣхто не берѣтъ ѡ(т) мене дѣши моѣѣ, але а самъ еѣ, дла бѣ(з)численного милосердіа, покладаю (Київ, 1637 *УС Кал.* 812).

БѢЗЧИСЛЕННѢ *присл.* Незліченно: innumerabiliter, бѣзчи(с)ле(н)нѣ (1642 *ЛС* 238).

Див. ще БѢЗЧИСЛЕНО.

БѢЗЧИСЛЕНО *присл.* Незліченно, надмірно, дуже: ѡ(т) тѣла его смрадъ исходитъ бѣзчислено (1489 *Чет.* 3).

Див. ще БѢЗЧИСЛЕННѢ.

БѢЗЧЛОВЕЧІЄ *с.* Нелюдськість, жорстокість: сперво(т)кѣ лю(д)скость албо милосердіє на зрадѣ маючи, а опослѣ(д) ѡкрѣ(т)ность и бѣ(з)чловечіє покаже(т) (Вільна, 1596 *З. Каз.* 72); Лю́тость: Бѣзчловѣчіє, зѣдло(ст), зло(ст) (1627 *ЛБ* 61).

БѢЗШАРНО *присл.* Безколірно, похмуро: incolorate, бѣзша(р)но, мрачнѣ (1642 *ЛС* 231).

БѢЗШКОДНЫЙ *прикм.* Невинний: не масмъ имъ жадное перешкоды в спокойномъ держаніи ихъ чинити ... тежъ ... отъ позвовъ, зысков и презысков у каждого суду боронити ... бѣзшкѣдныхъ чинити ... коштомъ и накладомъ своимъ очищати и свободными чинит ажъ до вышгя аренды (Гнойня, 1596 *ПККДА* I-1, 168-169).

БѢЗШТАНКО, БѢЗЪШТАНКО *ч.* Безштанько.

Вл. н.: Паве(л) бѣ(з)шта(н)ко (1649 *РЗВ* 3 зв.); Ивашько бѣзшта(н)ко (Там же, 46 зв.).

БѢЗЯЗЫЧНЫЙ *прикм.* (який не говорить) бѣз'язикий, німий: ѡднѣкъ же пришедши вѣ пѣмать ... ни́хто абы не занѣдбавѣлъ ... же гѣ слѣпца оумѣдрѣѣтъ, же бѣзязична(г) и гѣгнѣвого моисѣа вѣ мѣвѣ оукрашѣѣтъ (Острог, 1598 *Отп. КО* 2 зв.).

БѢЗЪ¹ *ч.* (*стп., стч.* bez) те саме, що бѣзъ: бѣзъ sambucus (1645 *Уж.* 23 зв.); Prodawala babusienka kobzu, — Hde-m sia wziaw kozak zo bzu Vchopyw y zayhraw y rotouk babusinu kobzu (бл. 1650 *ШКН* 179).

БѢЗЪ², **БѢЗ**, **БѢЗЪ**, **БѢСЪ** *прийм.* I. (з род.) 1. (виражає модальні відношення) (у сполуч. з абстракт-ними іменниками характеризує спосіб дії) бѣз: поплатити хочю тоє все бѣ(з) про(с)бы (Житомир, 1502 *Арх. Р.* фоток. 5); тогды на(м) богданъ воеводи да є(ст) слобо(д)но и доброво(л)но ... и бѣ(з) жа(д)нои шкоды выити изъ землѣ королѣ полского (Ясси, 1510 *Cost. BD* 473); каза(л) ми тоє моє срѣбро бѣ(з) ка(ж)дого да(т)кѣ пѣназеи выда(ти) (Острог, 1511 *ЛОИИ* 124, 1, 4, 1); пришо(л) за нихъ бѣ(з) вести ца(р) перекопѣски(и) (1552 *ОБЗ* 142 зв.); А кого бы брата выбирали на старѣ(и)шинство а ѡнъ бы ся зборонялъ бѣзъ причини слѣшное винѣтъ дати три бѣ(з)мѣны воскѣ (Львів, 1588 *ЛСБ* 71); мещанѣ ... грѣбо(с)тю своєю спрѣтивившиса вѣ цркви корчѣмными словы бѣзъ бѣязни ѡповѣдали (Київ, 1650 *ЛНБ* 1136, 32, 1); боя(р) и по(д)данныхъ бѣ(з) литости ... позбивали (Луцьк, 1595 *ЛНБ* 5, II 4048, 89); найпрѣве іюдѣ ноги оумы(л) и фартухѣ(м) ѡтерѣ, а ѡ(д)да(л) ємоу бѣзъ встыдоу, не(д)бѣючи ѡ томъ и(ж) єго оучитель єсть (XVI ст. *УС* № 29519, 239 зв.); А єсли бы се не погодили тогды ... на ты(х) рѣчко(х) ... таки(и) же рокъ в то(и) же справѣ метимуть ... бѣ(з) жадного прыпозвѣ (Вінниця, 1600 *ЛНБ* 5, II 4049, 157 зв.); перекладач до Златоустого бѣседы прицѣпив и бѣзъ стыда на свѣтъ з друку выдати важився (1615-1616 *Вши. Поз. мысл.* 239); Бѣзъ зависти, бѣзъ гнѣвѣ зѣ ... своими Жылѣ на свѣтъѣ (Вільна, 1620 *Лям. К.* 8); Грѣшницы Тебѣ бѣзъ боѣзни витѣютъ (Чернігів, 1646 *Перло* 58); Котори(и) погребѣ бѣ(з) зволоки ... то(л)ко во(д)лугъ звычайо хрѣ(с)тианѣско(г)[о] ... абы ѡ(д)правленѣ бы(л) (Тригорськ, 1649 *ДМВН* 212);

не безъ — (уживається при вираженні ствердження з певним виділенням) не без (чого): але иже бы тоє ма(л)же(н)ство не внима(л) кто не бе(з) причины пожиточной рѣчи хр(с)тїя(н)скои дчинено, имає(т) г(с)п(д)рь на(ш) ... // ... ми(р) вѣчныи ... с крале(м) ... записати (Люблін, 1506 *Cost. BD* 441-442); не бе(з) вѣдома и порады ... фу(н)довано бра(т)ство школу и дрдка(р)ню (Львів, 1587 *ЛСБ* 83); Смѣтны были Ап(с)ли, а снїать и не безъ плїчѣ, коли Хс ро(з)ставилисѣ зъ нїми вошѣлѣ на нѣбо (Київ, 1625 *Коп. Каз.* 13);

не безъ того, абы — (уживається при вираженні можливості) не без того, щоб: а заты(м) ю(ж) оулащїенїемсѣ о бѣлшомѣ артикѣлѣ, снїадгѣй о мѣншіе сѣ згодїли, не без того абы и востѣчнїици чого имѣ не оустѣпїли в тыхъ артикоулахъ (Острог, 1598 *Ист. фл. син.* 46); великій царѣ, гдѣ сѣ зъ Риму до Византїи переносилѣ, не безъ того, абы якого привилею на дапину // якую не мѣлѣ зоставити ... папѣ (Київ, 1621 *Коп. Пал.* 323-324).

2. (виражає об'єктні відношення) (вказує на відсутність кого, чого-небудь) без: кнїзь андрѣй ... мови(л) ... возми собѣ дворѣ кошпорѣ ис тыми сѣлы бе(з) жеребѣя (Кошир, 1502 *Арх. Р.* фотокоп. 18а); Повинныи черкасыцы бояре слѣжити когнѣно збро(и)но и ездити сѣ старостою або и безъ старосты ... противъ люде(и) неприятелскихъ (1552 *ОЧерк.* 3. 8); тогдѣ реклѣ имѣ коли есми васѣ посылаѣлѣ // безъ мѣха и безъ влагалища (без мѣшка, або безъ калиты) и безъ ѡбоуви а чи пакѣ ва(м) чого не доставало (1556-1561 *ПЄ* 320-320 зв.); якѣ могутѣ слухати безъ проповѣдника? (XVI ст. *НЄ* 65); Арѣтыкулы того до ихъ милости посылаемо, которые духовныи наши крыскомѣ, отступыне, на насѣ, безъ насѣ уковали (Вільна, 1599 *Ант.* 649); Не ѡпустѣло небо без Сатани (Львів, 1605-1606 *Перест.* 40); былѣ ещѣ живѣ Лазарѣ ... самѣ живыи, бе(з) пїсма, свѣдокѣ и ѡповѣдачѣ предївногого тогѣ Чѣда (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 168); а хто би є(г) малѣ ззати (!) без попа силского щоби был проклат (!) (Білий потїк, 1646 *Паньк.* 10);

(аживається при виділенні чогось із однотипних предметів) за винятком, крім: до якого Плюсого лѣса повинно битѣ дванадцѣть байраковѣ, без малих байрачковѣ (Чигирин, 1615 *ЧИОНЛ* VIII-3, 16).

3. (виражає означальні відношення) (вказує на відсутність якоїсь ознаки, властивості при характеристиках осіб чи предметів) без: кнѣзь Андрѣй ... з молодости лет своихъ аж до смерти своеє смѣслѣ и розѣмѣ прироженого, людского не мел и то никгдѣ не было, абы коли которого часу мел к розѣмѣ прийти, але завше так ѣ в одной мѣре безъ смѣслѣ был (Вільна, 1546 *AS* IV, 450); к томѣ теж ѣал есми ѣ Их Милости ... шата новаѣ адамашковаѣ черленаѣ без брамов (Несухойже, 1550 *AS* VI, 5); Старостѣ ѡтѣ корованѣ кгда ... идеть ... до ѡрѣды тогдѣ шѣба сибѣ(р)кова бе(з) колынера (1552 *ОКан.* 3. 23); бо яко тѣло бе(з) дѣлѣ розѣмнои, та(к) же и тѣсто бе(з) квасѣ и соли є(ст) мертво (Вільна, 1596 *З. Каз.* 44); всяк бо человекъ ложѣ, только єдин Христос, глава церковная (!), без грѣха (Львів, 1605-1606 *Перест.* 47); Непорѣченѣ: Без нагѣны (1627 *ЛБ* 75); кожномѣ прѣто шѣкаючомѣ досконалости пїлне належитѣ ялѣмѣжна, безъ которои не лѣтво прїємнаѣ быти мѣже(т) мѣлѣв Бѣгѣ (Київ, 1648 *МІКСВ* 350).

4. (виражає кількісні відношення) а) (у сполуч. з кількісним числ. вказує на кількість, яка недостає до потрібної) без: Ино всего того сума: двѣ тысячи копѣ и шѣстѣдѣсѣть копѣ грошѣй, безъ дванадцѣти грошѣй (Краків, 1505 *РЕА* III, 69); ѡстал есми ещѣ винен Єго Милости ... чотыриста золотых, без двѣдцѣти золотых (Володимир, 1535-1544 *AS* IV, 382); Єго Милость ещѣ мнѣ не додалѣ двохсот копѣ грошѣй, без десѣти коп грошѣй, Литовское личбы (Вільна, 1540 *AS* IV, 264); Каменьныхъ кѣлѣ сто бе(з) ѡ(д)ное (1552 *ОКЗ* 36); па(и) григоре(и) сенюта ... три(д)ца(т) ко(п) гро(ш) бе(з) полу ко(п) лито(в)ских мнѣ ... присла(л) (Жасковичі, 1552 *ЛНБ* 103, 26/Id, 1805, 53); за дрыва пя(г) грошїи бе(з) шелнога до шпиталѣя (Львів, 1594-1595 *ЛСБ* 1041, 4); грунѣгѣ ... продолѣмѣ (!) пану Волїовачу ... за ... монѣту литовской личбы за тисѣчѣ двѣ копѣ грошѣй без десѣти (Чигирин, 1615 *ЧИОНЛ* VIII-3, 16); Федорѣ шафарѣ и(з) сыно(м) ... иваномѣ ... продали ... домѣ и свѣтлицѣ с кѣмнатою ... за сѣмѣ злоты(х) пя(д)дѣсѣ(т) бес копы (Одрехова, 1634 *ЦДІАЛ* 137, 2, 50); тѣє поменѣныє слѣги ... кгва(л)товѣне пограби-ли ... // ... ѣ ивана тригубѣ збожа пшѣеници и жита три(д)цѣть бе(з) двохъ копѣ (Вінницѣ, 1640 *ЛНБ* 5, III 4063, 33-34);

БЕКАНІЄ с. Бекання: *balat*, блеяніє, беаніє, беканіє (1642 ЛС 99).

БЕКЕЙШКА ж. (стп. *bekieszka*, мад. *bekes*, *bekes*) довгий чоловічий хутряний одяг угорського крою: пограблено ... бекейшку зеленую фалюндишовую (Луцьк, 1586 *АрхЮЗР* 1/І, 231).

БЕЛЕНЬ ч. (отруйна бур'янова рослина) блекота, діал. белень, белена: юсквианусь по ла(т) ... а по рѣсски белень ... а тои белень ростеть подо всаки(м) древо(м) подлѣ реки (XVI ст. *Травн.* 250 зв.).

БЕЛЕНЬКИЙ див. **БЪЛЕНКИЙ**.

БЕЛИЛО див. **БЪЛИЛО**.

БЕЛИННЫЙ, БЕЛИНИЙ, БЕЛИНЫЙ, БЕЛИНЪНІЙ прикм. (з хутра білки) білячий: Сенко Полюзовичь ... у Козаковъ Черкасскихъ побраль ... шесть шубъ белинныхъ брушчатыхъ (Вільна, 1503 *АрхЮЗР* 3/І, 1); роздалъ ... служебникомъ моимъ ... жупицу мухаяровую неподшиту, шубку белинную наголю (Луцьк, 1570 *АрхЮЗР* 1/І, 25-26); у Вакулы ... взято ... жупа(н) шары(й), шубка бели(н)ная, просты(х) белокъ (Житомир, 1584 *АЖМУ* 106); Купцы ... оповедали, и(ж) его м(л) па(н)у Ха(р)ли(н)скому ... мусели дати мыта шубку белиною (Луцьк, 1592 *ТУ* 226); а то(г) є(и) не даю дво(х) шубо(к) белины(х) (Київ, 1615 *ЦНБ* II, 23261, 1 зв.).

Див. ще **БЕЛКОВЫЙ**.

БЕЛИТИ див. **БЪЛИТИ**.

БЕЛКА ж. 1. Хутро з білки: от косматых товаров: соболей, кунъ, рысей, лисовъ, волковъ, белокъ, сибѣрокъ ... от копы по три гроши (Вільна, 1563 *ПККДА* II, дод. 556); тые бояры ... толко в одном саянику бурнатном двуличном белками подшитом, тут до имени панее матки моее, до Девяткович ... привезли мене (Володимир, 1567 *АрхЮЗР* 8/III, 136); а(х)метъ попови(ч) та(т)аринъ мель ... белки простое ѱ ... кото(в) лесны(х) м̄ (Берестя, 1583 *Мит. кн.* 26); у Вакулы ... побрано ... шубка бели(н)ная, просты(х) белокъ (Житомир, 1584 *АЖМУ* 106).

2. Вл. н.: Село Белка до того монастыра приналежит (Овруч, 1600 *АрхЮЗР* 1/VI, 290).

БЕЛКИ, БЕЛЪКИ мн. Білки. Вл. н.: и(х) м(л) п̄нве проскѣрове в ты(х) має(т)ностя(х) свои(х) ко(р)нинє и в бє(л)ка(х) обычає(м) прияте(л)ски(м) де(л) доча(с)ны(и) ѳчини(в)ши и до ѳжива(н)я

споко(и)ного ѿда(л) (!) (Житомир, 1609 *ЦДІАК* 11, 1, 5, 18 зв.); А назавтрее ... до того села Белъки козаки впадълы (Луцьк, 1649 *АрхЮЗР* 8/III, 618).

БЕЛКОВЫЙ прикм. Те саме, що белинный: А жону дей мою, ... словы неучтивыми зсоромотили, шубку дей зъ нее белковую зняли (Луцьк, 1582 *АрхЮЗР* 6/І, 119).

БЕЛКОТАТИ дієсл. недок. Белькотати, белькотіти: *biblo, is*, белкочу, момочу (1642 ЛС 102).

БЕЛЛЯ ж. (стп. *bella*, нім. *Balle*) (міра кількості паперу) стопа: п(н) Я(н) папѣ(р)ни(к) прывѣ(з) двѣ бє(л)ли паперѣ (Львів, 1634 *ЛСБ* 1054, 4); въ ярославълю кѣпиле(м) пѣ(л)торы бє(л)ли топорового паперѣ по зо(л) 43 (Там же, 18 зв.).

БЕЛО див. **БЪЛО**.

БЕЛОГОЛОВСКИЙ див. **БЪЛОГОЛОВСКИЙ**.

БЕЛОГОЛОВЪСКИЙ див. **БЪЛОГОЛОВСКИЙ**.

БЕЛОКОПЫТЫЙ прикм. білокопитий: У Семена Кисляковича взяли коня шерстю вороного, белокопытого (Житомир, 1587 *АрхЮЗР* 6/І, 176).

БЕЛОКЪ див. **БЪЛОКЪ**¹.

БЕЛОГОРОДЕЦЪ, БИЛОГОРОДЕЦЪ ч.

1. (мешканець Білгорода-Дністровського) білгородець: тепер ... они лежат межи Инкѣла Великого и Малого, а кром того патсот чловеков, Татар, Белогородцов, на поли Белогородскомъ, межи Богѣ и Днестра также поготовѣ (Варшава, 1544 *AS* IV, 385); царь гагѣ ишовѣ, а зъ нимъ войско незличное татарь: крымцы, билгородцы, нагаи (1630-1650 *ХЛ* 80).

2. (мешканець або виходець з Білгорода-Дністровського) білгородець: Вл. н.: Семень белогородаць (1649 *РЗВ* 204 зв.).

БЕЛОНОГИЙ прикм. 1. (про коня) білоногий: тамъ же есми у дому попа Острозского ... засталъ есми коней три ... одного полового .., другого мышатого жеребца, третего // плеснивого, белоногого съ петномъ (Луцьк, 1596 *АрхЮЗР* 3/І, 99-100); коня гнедого белоногого з седломъ ... побравъши (Житомир, 1643 *ЦДІАК* 11, 1, 10, 92 зв.).

2. У знач. ім. Білоногий. Вл. н.: з великимъ жалемъ сведчили ... противъко Данилови Белоному (Житомир, 1643 *АрхЮЗР* 1/VI, 786).

БЕЛОНОЖКА, БЪЛОНОЖКА ч. Білоніжка. Вл. н.: з великимъ жалемъ сведчили ... противъко ...

Павлови Пастухови, Данилови Белонозце (Житомир, *АрхЮЗР* 1/VI, 786); Данило Бѣлоно(ж)ка (1649 *РЗВ* 429 зв.).

БЕЛОУСЪ ч. 1. *Перен. (про чорта)* біловус: та(к) тако(ж) розмайте прозвиска діаволы іменова(ли) абовѣ(м) нѣкоторий то(т) обра(з) в котѣромъ чѣртъ сѣдѣлъ, звѣли белоусъ (Львів, поч. XVII ст. *Крон.* 12).

2. Вл. н.: Мещане городовые ... Остатко кова(л) // ... Паве(л) Котельникъ, Станисла(в) Белоусъ (1552 *ОЧерк.* 3. 13 зв. - 14); Грицко Щавий ... продал дом свой власный ... лежащий подле двора Миска Белоуса (Бориспіль, 1637 *АБМУ* 16).

БЕЛОЦЕРКВЯНЫ мн. (*мешканці Білої Церкви*) білоцерківці: Проте(с)товалъсе ... панъ белѣски(и) ... противко ѡ(т)цомъ, и белоце(р)квяномъ, и княжатомъ и(х) м(л). по(з)ваны(м) (б. Вілышанки, 1639 *ККПС* 261).

Див. ще БѢЛОЦЕРКОВЕЦЬ.

БЕЛОЦЕРКОВЕЦЬ *див. БѢЛОЦЕРКОВЕЦЬ.*

БЕЛУГА ж. Білуга: Є(з) тамъ на десне хто забѣтъ даѣтъ на замокъ белѣгѣ кажѣдѣю ѡсѣтра // десатого (1552 *ОКиїв.* 3. 45-45 зв.); ли(ст) ... розказує, абы в кгру(н)те Стримятицкомъ белугъ зъ езу не брано на замокъ Києвѣски(и) (Київщина, 1600 *ККПС* 154); белуга каждая а бела рыба вся то(мѣ) хто городи(т) є(з), ѡзера (Варшава, 1616 *ООЗ* -2, 2 зв.).

БЕЛУЖИНА ж. Білужина: Къ тому, того дня, въ свирѣ, речи рухомые ... солоные осетрины, белужины въ бочкахъ, икру черную запечатовалъ (Луцьк, 1593 *АрхЮЗР* 1/I, 362).

БЕЛУНЪ ч. (*стп. bīclun*) дурман, табака, нюхальный тютюн: symphoniaca herba, зри hyoscyanum, белу(н), табака (1642 *ЛС* 391).

БЕЛЪ *див. БѢЛЫЙ.*

БЕЛЫЙ *див. БѢЛЫЙ.*

БЕЛЬ *див. БѢЛЬ.*

БЕЛЬЄ с., зб. Білізна: Стецкови Мелникови ... вѣпра забили ... // ... зъ бодією побрали всѣ белье (Луцьк, 1596 *АрхЮЗР* 3/I, 88-89).

БЕЛЯК ч. Біляк. Вл. н.: Беляк Гуриновичъ - дымъ 1, сыновъ має два (Веледники, 1595 *АрхЮЗР* 6/I, 250).

БЕНДЮГА ж. (*пол. binduga, стп. winduga, нм. Windwagen*) місце на березі річки для складання дерева, призначеного для сплаву баржами: пото(м)

ковала ѡстилу(з)ского ... то(т) же ѡле(х)но пыта(л) чие дерево па(н) кгру(р)ски(и) ѡ вустилугу на бендюзе побра(л) (Володимир, 1567 *ЦДІАК* 28, 1, 2, 70); ѡказыва(л) те(ж) мне возному то(т) ѡле(х)но на бе(н)дюзе дерево же в комазе ѡбудованѣе (Там же, 71); Я, за по(з)воле(н)є(м) и да(н)є(м) самое пѣнее Кру(п)ское, ує(д)на(л) бе(н)дюгу, то є(ст) бере(г) на(д) рекою Буго(м) ..., на спуска(н)є комя(г) до Кгда(н)ска (Володимир, 1575 *ТУ* 160).

БЕНДЮГЪ ч. Те саме, що бендюга: панъ Се(н)ницьки(и), спровавши пѣну моєму шкуту на бе(н)дюзе Устило(з)скомъ, ... ѡписа(л)се ѡ(т)дати само(му) єго м(ст) ... з листо(м), записо(м) єго (Володимир, 1602 *ТУ* 233).

БЕНЕДИКЦИЯ ж. (*стп. benedycija, лат. benedictio*) дозвіл, згода: од которого [старосты] бенедикцию на реч нижей менованую отримавши, оного невинного человека окрутне, тиранско, без милосердя ... шаблями посекли (Луцьк, 1634 *АрхЮЗР* 1/VI, 689).

БЕНЕФИЦИЯ, БЕНЕФИЦИЯ ж. (*стп. beneficja, лат. beneficium*) 1. Церковний маєток; прибутки від нього: прекладають конфедерацию енеральную Варшавѣскую, которою явне варовано, же // бенефиция церквей Грецкихъ въ подаванію вашеє королевское милости будучихъ, одѣмине и въпровожаію розныхъ веръ подлегати не маіють (Берестя, 1596 *АрхЮЗР* 1/I, 513-514).

2. Духовна посада з визначеніем прибутком: помененый ... отецъ Могила, митрополитъ Киевѣский, маіючи килкоро бенефицыє духовныє ..., противко вшелякой слущности, зъ войскомъ козаковъ Запорозскихъ на преречоный монастырь Никольский кгвальтовне насхалъ (Люблін, 1636 *АрхЮЗР* 1/VI, 726).

БЕНКАРТЪ, БЕНКАРТЪ, БУКАРТЪ ч. (*стп. bękart, нм. Bankert, Bankart*) 1. (*нешлюбна дитина*) байстриук, байстря, безбатченко: А ведже дово(л) на бе(н)карты не инакше(и) ѡдѣно таковы(и) быти має(т) хто бы дети не // (з)ве(н)ча(л)ною не шлю(б)ною жоною ме(л) (1566 *ВЛС* 7 - 7 зв.); Любодѣиницъ: Бѣкартъ, // нечѣстаго лѣжа сынъ (1627 *ЛБ* 60-61); Та(к)же бе(н)карты, и вси которые са не родили с пора(д)ного ма(л)жѣнства, ѡ(т)татыє сѣт ѡ(т) того станѣ (Львів, 1645 *О тайн.* 144); Резанцѣ(м)

бенкарто(м) и иновѣрцо(м) в' до(м) бѣи не ходѣть (серед. XVII ст. *Хрон.* 156 зв.); *Образно* : Если речеш, яко не от церкви-восточной римский костел ся породил и воспитал, то еси, латынниче, во своем костеле римском бенкарть и не добраго ложа сын (1600-1601 *Виш. Кр. отв.* 185).

2. (наївна людина) хлопчак, хлопчисько: а прѣто не боудь бенкарто(м) в панованью, жебы та мѣли иншіе перевишати частью цю(т) (*Острог*, 1614 *Тест.* 141).

3. Раб, невільник: Рабѣчищѣ: Невольникъ, бѣкар(т) (1627 *ЛБ* 104).

4. *Перен.* Неправда, видумка, брехня: Блѣд: Бѣнкар(т), лю(ж), мѣрнаа мова ... бѣснь, нѣмысли (1627 *ЛБ* 11).

БЕНКЕТЪ *див.* **БАНКЕТЪ**.

БЕНЪДА *ч. Діал.* бенда "струнка осока". *Вл. н.:* Грицько Бенъда (1649 *РЗВ* 153 зв.); Иванъ Бенъда (Там же, 407).

БЕРВЕНЄ *с., зб.* Колоддя, *діал.* бервення: Брали есмо берве(н)є на то(и) стороне Калино(в)ки, и скоро есмо выехали з речки з берве(н)ємъ (*Житомир*, 1534 *АЖМУ* 87).

БЕРВЕНО, БЕРВНО, БЕРНВО, БЕРЬВЕНО, БЕРЬВЬНО *с.* 1. Балка, брус, перекладина, *діал.* бервено: видѣлъ есми в дому его в ызбѣ шкѣно напольг роскепено и надъ шкномъ тымъ же бѣ(р)вено зрубано троха (*Житомир*, 1583 *АЖМУ* 69); около мѣста соломою все обволокивано, бервены зъ хатъ на штурмы барзо всле под острог навожено (*Житомир*, 1618 *ЧИОНЛ* XV-3, 152); *Слѣма*: Брѣвно, трамъ, бервено, Варѣхъ (1627 *ЛБ* 117); *Бервно.* Trabs. Trabes. Tignum (1650 *ЛК* 425); *Образно*: выими прѣвѣе бѣрвено изъ ока твоего и тогды прѣзришъ и выимешъ соучеицъ изъ ока брата твоего (1556-1561 *ПС* 39); А единак то въ очахъ отступническихъ мало: чужый порохъ поретъ имъ очи, а своего бервена чути не хотятъ! (*Київ*, 1621 *Кон. Пал.* 934).

2. Тягар: Яко мѣ(р)тви всѣ овци, в то(и) долигѣ косте(л)ного беслове(с)ного послѣше(н)ства ока, бѣ(р)вено(м) вла(с)ти па(с)ты(р)ское привалѣны сѣтъ, ... и ш Спсеніи свое(м) збаве(н)ны ли бѣдѣ(т), или ни, не вѣдаю(т) (1598 *Виш. Кн.* 284).

3. *Перен.* (велика кількість чогось) море: 8 латнѣгы лжсиме(н)ныє Пастыре, целы(м) бѣ(р)вено(м)

вымысло(в) нѣвы(х), зѣницѣ Спсѣніа лю(д)ского завалили, а пропи(с)нѣти и промовити за исти(н)нѣ нѣма(ли) ко(му) (1598 *Виш. Кн.* 284).

Див. ще **БРЬВНО, БРЬВЕНО**.

БЕРВНКО *с.* Невелика колода: Бервико. Trabesula (1650 *ЛК* 425).

БЕРВНО *див.* **БЕРВЕНО**.

БЕРВА *ж.* Кладка, мостик: Не дбайте мя знаменати, же смѣда есмь (?) (*позн. вид.*); бо мя естъ слнце на бервѣ промѣнило (поч. XVI ст. *Песн. п.* 50).

БЕРВНЯНЫЙ *прикм.* (який стосується колоди) колодний: trabalis, бѣ(р)вняны(й) (1642 *ЛС* 400); *Бервняный.* Trabeticus. Trabalis (1650 *ЛК* 425).

БЕРДА *ж. Діал.* берда "варта, сторожа". *Вл. н.:* Бѣ(р)да (1649 *РЗВ* 339 зв.).

БЕРДНИКЪ, БЕРЪДНИКЪ *ч.* Бердник. *Вл. н.:* у Войвна Бердника взяли и пограбили: три волы (*Житомир*, 1587 *АрхІОЗР* 3/І, 21); Данило Берѣдникъ (1649 *РЗВ* 41 зв.).

БЕРДО *с.* Бердо: починков тридцат; бердѣ чотырнадцат (*Луцьк*, 1571 *АрхІОЗР* 8/VI, 351).

БЕРЕГОВОЄ *с.* Податок, який сплачувався за місце риболовлі в загороді річки або ставу: а зъ езу вѣм на днепрѣ берегового пришло шѣ(ст)деса(т) плотицъ боковы(х) (*Київ*, 1555-1568 *Гр. Мат.* 1).

БЕРЕГЪ¹, **БЕРЕГЪ** *ж.* 1. (край, смуга землі, що межує з поверхнею моря, річки, озера і т.ін.) берег: А хотар той чѣтвертой части села ... на един столпъ що на Колопниці, шт толѣ на берегъ Брѣладѣ (*Васлуй*, 1502 *ВД* II, 252); Мы на жедане того слѣжебника ... попел ... на комазе наладованый шгледали на березѣ Бѣга (*Волюдава*, 1551 *АС* VI, 116); Дерево ... лежить покидано тамъ же штъдалено штъ берега (1552 *ОКан.* 3. 19 зв.); хѣдачи при березѣ мѣра галилейского, и оуз(л)рѣль симона (1556-1561 *ПС* 130 зв.); ѣздѣлъ по вѣдѣ берѣчи рѣбы з воды металъ на бѣре(г) и бра(л) кто хотѣ(л) (*Львів*, поч. XVII ст. *Крон.* 93); Лѣчь на(л) мѣрѣ гды бѣрегъ вода прѣвы(ш)шѣетъ, Южъ в' томъ рѣкѣ жѣзности земла не пѣнѣетъ (*Київ*, 1632 *Євх.* 295); ходѣли пѣнны еи по бѣрегѣ рѣки (серед. XVII ст. *Хрон.* 79 зв.); *Образно*: Але у Грековъ не такъ: гдѣ много недовѣрства, и всякая злость праве зъ береговъ вылила! (*Вільна*, 1608 *Гарч.* 188);

(прибережний простір) береговина, берег, суходіл: пото(м) ... до ишпа(н)ски(х) берего(в) и до крайны галатии кгрє(ц)ко(и) ѡсады далєки(м) зыкглюваня(м) ди(в)нє запровади(л) (1582 *Кр. Стр.* 75 зв.); Оукопалєсь Колѡмнѡ ѡ(т) зѣмнои Зѡны, При бєрегахъ Дѣлѣпрѡвыхъ по(л) Сєдмитрѣѡны (Київ, 1632 *Євх.* 298).

2. Край, кінєць: Напервей почєнши ѡт Тѣри, ѡт єзѣ Паточи на берєг борѣ (Ковель, 1570 *AS IV*, 237); с ты(х) єдина гора єгла таа з бєрега выпѣцає(т) великій ѡгє(и) и пѡломѣ(и) (Устрики, I пол. XVII ст. *УЄ* № 29 515, 438 зв.);

околиця, окраїна: колюквингиди ростє(т) при бєрєзє Ієрѣсали(м)ски(х) стра(и) (XVI ст. *Травн.* 148 зв.).

3. (урвище) берег, круча: Низбрєгъ: стрємнина, прѣкрѣй бєрєгъ, албо скала, дєбра (1627 *ЛБ* 77).

4. Угїддя: такъ же ... по зєманѣскимъ и боарѣскимъ бєрегомъ бобры ловать (1552 *ОЧорн.* 3. 57); жаловали нам ігумен стаго Николы Пустынского Касьянъ зо всею братьєю чернцами того мѣстра на войга кїєвского .., шгож дей онъ отнимаєть берєгъ, нашъ црковный к земли к своєй Чєтоповскєй на Дєснѣ рєцѣ (Київ, 1560 *АрхїОЗР* 8/IV, 167); береги бобровиє — угїддя, де водятьсѣ бобры: єго короле(в)ская мѣ(л)ть да(л) имє(и)є на вє(ч)ность ... Данилу Дєдовичу ..., и(з) озе(р)ми, и(з) береги бобровими (Київщина, 1600 *ККПС* 152).

5. тільки ми. (краї тканин, посуду) береги, краї: взято // ... Кѣбковъ сребрныхъ з бєрегами злоци(с)-тыми (Київ, 1635 *ЛНБ* 5, II 4060, 104-104 зв.); єдвабница бѣлая, по бєрега(хъ) габина(сь) злоты(и) (Львів, 1637 *Інв. Усп.* 68).

6. У складі вл. н.: Белые береги: Я, Оуляна Потаповая,.. // продала єсмы ... и менє (!), нашо власное ... Ворохобовичи в Бєлихъ Бєрегахъ дворянину ... Ивану Нємѣрычу (Київ, 1531 *АрхїОЗР* 7/I, 69-70); село белєе бєреги люде(и) гѣ (1552 *ООвр.* 3. 111); Торговицкій берєгъ: который же вал идєт от реки Иквы, промеж имени церковного Рудлєва и промеж имени Торговицкого Берега (Луцьк, 1537 *АрхїОЗР* 1/VI, 22).

Див. ще БРЕГЪ.

БЕРЕГЪ² прийм. (з род.) (виражає просторові відношення) (вказує на місце, точку, куди спрямована

дія, або місце, де щось знаходиться) край: а ѡттолѣ великою дорогою, што идєть ѡт Звиначєй, берєгъ поля Тѣрєго то з Горюховомъ граница (Володимир, 1513 *AS III*, 105); Ино котораа зємла ѡт Тѣрийска, ѡт Ѡбынєжа, ѡт Болбол идєт берєг Сєребрєницы, таа зємла маєт быти в мою сторонѣ, к Тѣрийскѣ (Турійськ, 1540 *AS IV*, 241); на другой сторєне мєста поля нєподаєску мєста Овручого ... за рєкою Норынєю, берєг дороги, концами опираютсѣ под самое тоє сєлцє Волю (Овруч, 1600 *АрхїОЗР* I/VI, 289).

БЕРЕЖАНЕЦЪ ч. (мешканець або виходець з Бережан) бєрєжанєць. Вл.н.: Грицко Бєрєжанєць (1649 *РЗВ* 394 зв.).

БЕРЕЖНЫЙ, БЕРЕЖЪНЫЙ прикм.у знач. ім. Бєрєжний. Вл. н.: дє(м)ко бєрє(ж)ны(и) (1649 *РЗВ* 16 зв.); Сємє(и) Бєрєжѣны(и) (Там же, 424 зв.).

БЕРЕЗА ж. 1. (дерево) бєрєза: мы... выє(ж)дчали єсмо на то(т) кїру(и)т... и та(м) же границѣ рѣбєжи в дубѣи в со(с)на(х) и вѣ бєрєза(х) ѣчинили (Київ, 1578 *ЦНБ ДА/П* - 216, 108); мы, ... посєрєдѣ тоє рєчѣки Ивѣици, идучи єю увєрѣхъ до двѣух бєрєзѣ, ... // ... копєцѣ наро(ж)ны(и) усыпатъ єсмо вєлили (Житомирщина, 1598 *ККПС* 100-101); betulla, бєрєза (1642 *ЛС* 102); вѡзовѣ зо двєсѣтє сє зѡбравѣшы, бєрєзѣ до килкусѡтѣ, дєрєва, на будынокъ спѡсѡбного, выпѣтивѣшы, до помєнєного мєстєчѣка Гошѣчы одвєзли (Луцьк, 1650 *АрхїОЗР* 3/IV, 434).

2. ч. Вл.н.: бєрєзѣ хлопѣ за ѡ(б)лѣплєнє шѡлки далє(м) злѡ(т) 2 (1630 *ЛСБ* 1052, 4); Ми(с)ко Бєрєза (1649 *РЗВ* 307).

БЕРЕЗЕ, БЕРЕЗЬЕ с., зб. (березові дерева) бєрєзина, бєрєзи: усихъ сумѡю копѡвѣ сємѣдєсѣтѣ, усыпано єстѣ, мєжи котѡрыми по дєрєвѣю, дубѣю и бєрєзѣю грани рѣбєжи, чєрєзѣ того комѡрника, при битности моєй, тѣє рѣбєжи положѡны (Київ, 1600 *АрхїОЗР* 7/I, 263); Усихъ сумѡю копѡвѣ сємѣдєсѣ(т) усыпано єстѣ, мєжи котѡрыми копѣами по дєрєвѣю, дубѣю и бєрє(з)ю грани (Рѡжів, 1600 *ККПС* 163).

Див. ще БЕРЕЗИНА.

БЕРЕЗИНА ж. Те саме, що бєрєзє: Czy widite szto sic diyet ná ty berežiny. Takož tež ná toty sošniny (Раків, поч. XVII ст. *Траг.* фотокоп. 5 зв.); запусты островѣтѣ-кє спусѣтошчили, дубину и бєрєзину высєкли и до сєбє повѡзили (Володимир, 1649 *АрхїОЗР* 8/IV, 393).

БЕРЕЗКА ж. 1. Берізка: первый закопъ на березе около березки, а другой закопъ озле дороги (Луцк, 1570 *АрхЮЗР* 6/І, 83).

2. ч. Вл. н.: слуги ихъ ... поступили ... ему [Илгяшу] вси люди, которыи на часть княгини ... приходили,... на имя Куцъ, Васко,.. Березка з сынами, Дацко (Луцк, 1571 *АрхЮЗР* 8/VI, 356).

БЕРЕЗНЯКЪ ч. Березняк, березник: а ижъ ночь была темная, теды менованные Яцко и Давыдъ Каленские з поменеными сынами своими, яко то в ночи, а иле в березняку, до пуци поутекали и тамъ се покрыли (Овруч, 1629 *АрхЮЗР* 4/І, 82); сторона позванная противку праву посполитому... зославъшы умы(с)лне на то(т) актъ люде(и) по(д) ѡсмъсотъ служалы(х)... и некоторы(х) по бере(з)някахъ недалеко ѡколо Кривыхъ ѡзе(р) пре(з) слугъ... локованыхъ и постановеныхъ, хотячи... тую свою протестацию неслушную заносити (Ісаїки, 1643 *ДМВІІ* 237).

БЕРЕЗОВЫЙ, БЕРЕЗОВИЙ *прикм.* 1. Березовий: а хотарь... монастирь... чрас полънѣ и чрас лас, до полъни березових... на три липы знаменани (Сучава, 1503 *Cost.S.* 260); пово(д) ... // ѡ(т) тое могилы просто провади(л) по(д)лѣ гаю березового (Київщина, 1600 *ККПС* 139-140); Потомъ... указалъ слуга помененый запусъ немалый, высечоный ... въ которомъ уже дерево немалое дубовое и березовое было (Луцк, 1619 *АрхЮЗР* 6/І, 411); тамъ же виделъ и огледалъ гаи внивечъ высеченые до пулторы тиссчей пновъ березовыхъ (Луцк, 1650 *АрхЮЗР* 3/IV, 435).

2. У складі вл. н.: Березовый бродъ: тымъ березовы(м) бродо(м) до врочыща тросковы(х) мховъ (1546 *ОГ* 15 зв.).

◦ дати пироговъ березовыхъ *див.* **ДАТИ**.

БЕРЕЗЬЄ *див.* **БЕРЕЗЄ**.

БЕРЕМЕННАЯ, БЕРЕМЕНА, БЕРЕМЪННА, БЕРЕМЪНЬНАЯ *прикм. лише ж.р. (яка перебуває у стані вагітності)* вагітна: невѣ(с)та... будучи береме(н)а крычала...и тажко(с)ти терпѣла (XVI ст. *КАЗ* 628); Тая, гды беременноюсь стала и на свято нѣкоторое до костела ... шла, породила дитя (Київ, 1621 *Коп. Пал.* 937); К томоу ты(ж) два молодаа еше и беременѣна была бли(з)ко порож(д)еніа (1645 *УЄ* № 32, 274);

у *знач. ім.*: бѣда тыжъ боуде беремѣнны(м) и тымъ кѣторыи кѣрмать прѣсами в тыи дни (1556-1561 *ПЄ* 181); Веѡарагъ: Дѡмъ горы а(б) беремѣнної, або до(м) спѣваючо(г) (1627 *ЛБ* 192).

Див ще **БРЕМЕННАЯ**.

БЕРЕМЯ, БЕРЕМА с. . 1. Вантаж, тягар, ноша, клунок: Путошинскій дей тое беремя отъ того злодея взялъ, а злодея пустилъ (Луцк, 1579 *АрхЮЗР* 3/І, 9); Брѣма: тажаръ, бѣрема, тлѣмокъ (1627 *ЛБ* 12); дозволъ мнѣ слѣзѣ твоѣмѣ, же зъ земли возмѣ берѣмена на двоухъ мѣловъ (серед. XVII ст. *Хрон.* 324 зв.).

2. Повинність; обов'язки. беремя повозовое - повинність давати підводи для перевезення вантажів: те(ж)... ѡто всѣхъ береме(н) повозовыхъ... ѡ(т) коше(н)я сена... вы(з)воляемъ ве(ч)ными часы (1566 *ВЛС* 8); тягнути і носити беремя - виконувати повинності: а в томъ мещане гдрѣские зббожоны знищены ижъ ѡни только сами тагнѣтъ и носятъ береманѣ местѣские а поплечыники ихъ в томъ имъ не помагаютъ (1552 *ОВолЗ.* 201).

3. *Перен. (те, що гнітить людину, тяжіє над нею)* тягар: вѣсе шѣто бы кѣли повидѣли ва(м) абы есте стерегли стережѣте и дѣлайте але по(д)лоугъ и(х) оучинѣковъ не чинѣте бо повѣдаю(т), а не чина(т), навазоую(т) бо беремена тѣжѣкаа, а не // зносителѣнаа (1556-1561 *ПЄ* 97-97 зв.); дѣброѣ ярмо скрѣщивши, и бѣрема лѣгкое з себѣ звѣртши, желѣзными ѡковами вмѣсто ѡны(х) себе ѡковалесь (Острог, 1607 *Лѣк.* 12).

Див. ще **БРЕМЯ**.

БЕРЕСТОКЪ ч. Бересток: ѡтъ того леса через лищѣ к белому копцѣ,.. къ лозкамъ бересткамъ (Мізове, 1537 *АС* IV, 100).

БЕРЕСТЬ ч. 1. (*дерево*) берест: а хотаръ пасици... да ест поченши ѡт два берести росохати до конецъ дороги на единѣ яворъ (Гирлов, 1519 *ДВВ* II, 2); в том лѣсе есмо грани старыи знашли в дѣбе и в бересте (Турійськ, 1540 *АС* IV, 243); Копыцы два ѡбапо(л) дороги... по(д) дѣбровою рѣбежи ѣ бере(с)те (Ковалин, 1599 *ЦІІБ* ДА/П-216, 99 зв.).

2. Рамка для стільників, зроблена з бересту: знать же свѣжо пчолы подрано, яко тежъ и знаки тыхъ сдоровъ, то естъ подраня пчолъ; захороны(!) довжи(!), береста з восками, знать же свѣжо пчолы подраны (Овруч, 1629 *АрхЮЗР* 4/І, 79).

БЕРЕСТЬЯНИНЪ, БЕРЕСТАНИНЪ ч. (*мешка-
нецъ Берестя*) берестянин: И тежъ, коли берестьяне
хожывали до Горо(д)на, або з Горо(д)на до Берестья —
ты(и) не повинъни мыта дати (Берестя, 1509 ТУ 52);
Демъанъ го(р)диевичъ берестанинъ... // мелть...
ременье работы рима(р)ское бичи поески (Берестя,
1583 Мит.кн. 54 зв.-55).

БЕРЕЧИ дієсл. недок. Берегти, пыльнувати:
рга(е)саусо, берегу, усмотряю (1642 ЛС 324).

БЕРИЛЮСЪ ч. (*гр. Βήρυλλος*) (дорогоцінний
камінь) берил: ω(з)доблены... камѣньє(м) дороги(м)...
шю(с)ты(и) са(р)диω(н) сѣмы(и) кризе(л)ду(с) ω(с)мы(и)
берилю(с) (XVI ст. КАЗ 659).

БЕРКОВЕСОКЪ ч. (*міра ваги, що дорівнювала 10
пудам*) берківець: Отъ берковеска соли гр. 4
(Берестечко, 1556 РИБ ХХХ, 397).

БЕРЛО с. (*пол. berło, чес. berla, свн. fegala, лат.
fegula*) 1. Скіпетр, берло: Скіпетръ: Держава, или
лѣска царскаа а(б) бѣрло, а(б) пѣлца(т) кроле(в) (1627
ЛБ 232).

2. ч. Вл.н.: василе(и) бѣ(р)ло (1649 РЗВ 183 зв.).

БЕРМОВАНЕ, БИРМОВАНЕ, БЪРМОВАНЕ
с. (*стп. bierzmowanie*) миропомазання: тоє розезналъ,
што єсть бо(л)шее, Бискѣпна ли бирмова(н)є, чили
все(х) ω(т)кѣпитела, прѣч(с)тной крѣви розѣлиа(н)є
(Острог, 1587 См. Кл. 19); донели(ж) боудѣтъ вторїи
коумѣве при бѣрмованю. и мало нїжѣй в ты(х) же
кни(ж)ка́хъ написа(н)но (к. XVI — поч. XVII ст. Кн. о
лат. 125 зв.); нѣмъ бермованя доступятъ, смерть
упережаетъ (Київ, 1621 Коп. Пал. 782); костѣль
захѣдний такъ велїкѣю таємнїцѣ, что є(ст) печѣтъ стѣ
дѣа, без котѣрогѣ и та́йна крїщенїа не соверша́етъ са,
ω(т)кладѣетъ на бирмова(н)є до лѣтъ досконалы(х)
(Київ, 1621 Коп. Пал. (Лв.) 24).

Пор. **БЕРМОВАТИ**.

БЕРМОВАТИ, БЪРМОВАТИ дієсл. недок.
(*стп. bierzmować*) (кого) миропомазувати: Ваши же
пѣпове, поне(ж) // не имаю(т) тѣи мѣци бѣрмовати
міро(м) а дѣти кр(с)татъ. то не зѣпѣльное кр(с)щенїє
творятъ (к. XVI - поч. XVII ст. Кн. о лат. 125 - 125 зв.);
Стефана, сына Гезина, бермовалъ, а другимъ законъ
Христовъ проповѣдалъ (Київ, 1621 Коп.Пал. 996).

БЕРНАДИНЪ див. **БАРНАДЫНЪ**.

БЕРНАДИНЪ див. **БАРНАДЫНЪ**.

БЕРНАРДЫНЪ див. **БАРНАДЫНЪ**.

БЕРНАРЪДИНЪ див. **БАРНАДЫНЪ**.

БЕРНВО див. **БЕРВЕНО**.

БЕРЧИЙ див. **БИРЧИЙ**.

БЕРЮЗА ж. (*тур. pıruza, fıruze, перс. pıruza*)
(дорогоцінний камінь) бірюза: берюза... єсть камень
синосте(н) (XVI ст. Травн. 537).

БЕСВСТЫДНЫЙ див. **БЕЗВСТИДНЫЙ**.

БЕСЕДА див. **БЕСѢДА**.

БЕСИДА див. **БЕСѢДА**.

БЕСКИДЪ ч. Гірський хребет, гори, бескид: А
почнѣ такъ, неха́й вѣдають запѣвне котѣрынкѣлвекъ и
в' сáмомъ Рїмѣ ново́ю наѣкою про(д)кѣючо(м) мѣшка-
ють, и в' Влѣской зѣмли, и в' повѣтахъ и зѣмлѣхъ шѣо
за Алпїйскими и Пиринїйскими гѣрами албо за бескї-
дами, ажъ и до Гадѣра живѣ(т) (Київ, 1619 Гр. Сл. 195);

(про гѣри Карпати) бескид: Року 1595 Татарѣ,
Подгоре и Покуте звѣсавши, черезъ Бескидъ до
Угоръ пошли (поч. XVII ст. Кл 77).

Див. ще **БЕСЧАДЪ**.

БЕСКОНЕЧНЫЙ див. **БЕЗКОНЕЧНЫЙ**.

БЕСКОРБЕНЪ див. **БЕЗКОРБНЫЙ**.

БЕСЛОВЕСНЫЙ див. **БЕЗСЛОВЕСНЫЙ**.

БЕСМЕРТИЕ див. **БЕЗСМЕРТИЕ**.

БЕСМЕРТІЕ див. **БЕЗСМЕРТИЕ**.

БЕСМЕРТНЫЙ див. **БЕЗСМЕРТНЫЙ**.

БЕСМЫСЛЕНЪ прикм. Бездумний, безглуздий:
Видиш ли, Скарго, твоего бесмысленна разума хула на
твоих же православных и правовѣрных пап святых
(которых мы за православие и правовѣрие почитаем и
святим) куды падает! (1608-1609 Виш. Зач. 223).

БЕСНИКЪ ч. Гуляка: basshe(us), бѣ(с)ник (1642
ЛС 99).

БЕСНОВЕННЪ присл. Шалено, несамовито:
bacchatim, беснове(н)нѣ (1642 ЛС 99).

БЕСОВСКИЙ див. **БѢСОВСКИЙ**.

БЕСОВЪ див. **БѢСОВЪ**.

БЕСПЕЧАЛНЕ присл. Безтурботно, безжурно,
спокойно: жадноѣ бѣды смѣтнѣ не воспомина́етъ, але
радѣетъса ... и Бѣгъ за́то спѣмѣчникови своѣмѣ дѣкѣючи,
пожиткѣ працѣ свой(х) бѣ(з) фрасѣнкѣ (на полях беспѣ-
ча(л)нѣ. - Прим. ред.) оуживаетъ (Київ, 1637 УС Кал. 142).

БЕСПЕЧАЛНЫЙ *див.* **БЕЗПЕЧАЛНЫЙ.**

БЕСПЕЧЕНСТВО *див.* **БЕЗПЕЧЕНСТВО.**

БЕСПЕЧЕНЪ *див.* **БЕЗПЕЧНЫЙ.**

БЕСПЕЧНЕ *див.* **БЕЗПЕЧНЕ.**

БЕСПЕЧНЕЙ *див.* **БЕЗПЕЧНѢЙ.**

БЕСПЕЧНЕЙШЫЙ *див.* **БЕЗПЕЧНѢЙШИЙ.**

БЕСПЕЧНОСТЬ *див.* **БЕЗПЕЧНОСТЬ.**

БЕСПЕЧНОСТЬ *див.* **БЕЗПЕЧНОСТЬ.**

БЕСПЕЧНЫЙ *див.* **БЕЗПЕЧНЫЙ.**

БЕСПЕЧНѢЙ *див.* **БЕЗПЕЧНѢЙ.**

БЕСПЕЧНѢЙШИЙ *див.* **БЕЗПЕЧНѢЙШИЙ.**

БЕСПЕЧНѢШИЙ *див.* **БЕЗПЕЧНѢШИЙ.**

БЕСПЕЧОНЪ *див.* **БЕЗПЕЧНЫЙ.**

БЕСПЕЧѢНЕ *див.* **БЕЗПЕЧНЕ.**

БЕСПЛОДИЕ *див.* **БЕЗПЛОДИЕ.**

БЕСПЛОДНО *присл.* Без плодів, марно, безплідно: а то тыи которыи соу(т) в' трѣню засѣяи ... в'ходачи задоушаю(т) слѣво, и бес'пло(д)но бывае(т) (1556-1561 ПС 140 зв.).

Див. ще **БЕЗПЛОДНЕ.**

БЕСПЛОДНЫЙ *див.* **БЕЗПЛОДНЫЙ.**

БЕСПЛОТНЫЙ *див.* **БЕЗПЛОТНЫЙ.**

БЕСПОРУ *присл.* Беззаперечно, безспірно: Объявити бо хочю беспору, что есть правда в скаржинных речениях и что есть ложь (1600-1601 Виш. Кр. отв. 171).

БЕСТВИТИ, БЕСТВѢТИ *дієсл. недок.* Біситися, лютувати: Разсверѣпѣваюса: Розбѣюю, бѣаю, бѣствѣю (1627 ЛБ 106); Разсверѣпѣваю: Дичаю, бѣствюса, роздѣчю, бѣствлю (Там же).

Див. ще **БЕСТВИТИСЯ.**

БЕСТВИТИСЯ, БЕСТВИТИСА *дієсл. недок.* Біситися, лютувати: Разсверѣпѣкаю: Дичаю, бѣствюса, роздѣчю, бѣствлю (1627 ЛБ 106);

(над ким) знуцатися: нѣ огнемъ, нѣ голодомъ, нѣ иными мордерствы такими, якими ся христіане надъ христіанами, безъ жадной даной имъ отъ насъ причины бествили и суровѣли! (Київ, 1621 Кон. Пал. 777).

Див. ще **БЕСТВИТИ.**

БЕСТВѢТИ *див.* **БЕСТВИТИ.**

БЕСТИЙСКИЙ, БЕСТІЙСКИЙ *прикм.*

Диявольський: оуважай якъ бѣдныя маткы для голодѣ дѣто(к) малы(х) на покармъ забѣають, и ѣдѣна себѣ

бестійское готѣю(т) (поч. XVII ст. Проп. р. 157); гды на соборе прешлю(м) бести(и)ско(м) не нашло(с) такъ я(к) еп(с)пъ розѣмѣ(л) двѣри(л)е(м) бра(т)ско(мѣ) постановешю (Гологори, XVI ст. ЛНБ 4, 1136, 35, 1).

Див. ще **БЕСТІАЛСКИЙ, БЕСТІЙНЫЙ.**

БЕСТИЯ *див.* **БЕСТІЯ.**

БЕСТІА *див.* **БЕСТІЯ.**

БЕСТІАЛСКИЙ, БЕСТІАЛСКИЙ, БЕСТІАЛЬСКИЙ *прикм.* 1. Звіриний, звірячий: Не бѣдло колѣти и мѣса офѣровѣти, дѣховнаа естѣ офѣра, але злыѣ помыслы ѡ(т)вертѣти, распинаѣти себе, и непристойныѣ а бестіалскіѣ пожадливости оубивѣти и колѣти (Київ, 1637 УЄ Кал. 268); Позвѣрховное ѡдѣна дал' им' Бгъ з'скѣръ бестіалски(х) (Київ, 1646 Моз.Тр. 939).

2. *Перен.* Звірячий, лютий: Великаа ест' лѣска Пан'скаа до слѣги, гѣйнаа, // и ажъ нѣзбытъ знаменітаа: а слѣжнаа до товариша сѣрѣвость и немилосѣрдіе, и нелѣтѣстѣвое естѣ и неслыхѣное, а правѣ бестіалское (Київ, 1637 УЄ Кал. 463-464).

3. Диявольський: жѣдного не было который бы в'зборѣналъ,.. а звѣнца по(д) тѣтъ чѣсъ гды грѣцкаа мо(ц) бѣрзѣй была притерта и поніжена прѣз тѣжкое, а правѣ бестіалское ѡкрѣтѣнство, тогѡ который на тѣтъ чѣ(с) грѣцкое справѣвалъ Пѣнство тиранско (Київ, 1627 Тр. 658); тѣды прѣз' грѣхъ бестіальский стѣлиса подобными патѣрѣ (1646 Моз.Тр. 939).

Див.ще **БЕСТИЙСКИЙ, БЕСТІЙНЫЙ.**

БЕСТІЙКА, БЕСТІКА *ж.* Створіння, тваринка: Тымъ же спѣсѣбомъ // и внѣтрній члѣвкъ, естѣ бѣстікою нѣѣакою образъ и кпгѣлгъ мѣючею (Вілына, 1627 Дух. б. 170-171); Саламѣндра: Бесті(и)ка ве(л) я(к) ящѣрк(а). Та(к) зи(м)на же огнѣ(м) жѣе(т) и плѣме(н) гѣси(т) (1627 ЛБ 230).

БЕСТІЙНЫЙ *прикм.* Те саме, що бестийский: Ачѣ нечѣстоѣ и спрѣсноѣ тоѣ оучты, ѡкрѣтноѣ и бестіиноѣ (Київ, 1637 УЄ Кал. 994).

Див.ще **БЕСТІАЛСКИЙ.**

БЕСТІКА *див.* **БЕСТІЙКА.**

БЕСТИЙСКИЙ *див.* **БЕСТИЙСКИЙ.**

БЕСТІЯ, БЕСТИЯ, БЕСТІА, БЕСТІА, БЕСТЫЯ, БЕСТЫА *ж. (лат. bestia)* 1. Тварина, звір, бестія: Ижѣ то естѣ повинность пастыра каждого,.. о стадѣ собѣ порученомъ чути и съ пилностью старатися,

якобы отъ волковъ и иныхъ окрутныхъ бестыи пожрано не было (Вильна, 1595 *Ун. гр.* 112); безсловесное, бестіа (1596 *ЛЗ* 31); Прощѣ ва(с) брата... же бы(с)мо не прилѣчени были к ѡны(м) бестіа(м), и(к) гадо(м) (XVI ст. *УС* № 29519, 100); ме(д)вѣ(д) котораа бестіа есть ѡкрѣпнаа и нелютоствиваа, не ты(л)ко ко(р)мачомоу поблажаѣтъ, але те(ж) з ни(м) и скачетъ и в пласы иде(т) (поч. XVII ст. *Проп. р.* 226); кг(д)ыжъ и конь маѣтъ цнѡтъ, стѣпоу и крѡчъ и пѣсъ стережѣтъ и лѡви(т) и инѣіе бестіе такъже (Острог, 1614 *Тест.* 175); не доси(т) тебѣ было на то(мъ)... пе(р)лами ѡправляти... але те(ж) и конѣ, мѡли, пси и инѣіи бестіи, такъже вози, лектики... пе(р)лами ѡбивати и прикривати (Чорна, 1629 *Діал. о см.* 272); И тепѣрь еще оустави(ч)не грѣшимѡ... всѣхъ звѣровъ, птакѡвъ, и бестій; волковъ и воронов драгѣжигѣішими бѣдѣчи, и нѣколи ма(с) лю(д)скихъ сѡрѡве ѣсти не переставаючи (Київ, 1637 *УС Кал.* 469); родіти бовѣмъ ѡныхъ посполітый и спѡлный сѣ поганы и бестіами даръ е(ст), и вѣховати ѡныхъ вѣ цнѡтахъ нѣкоторыхъ и погане могѣтъ? (Київ, 1646 *Мог. Тр.* 928).

2. Міфологічна істота, чудовисько: кгда царъ испѡлінилъса тѣжкимъ гнѣвомъ, и зѣ окрѡутными бестіами плѡды ливаньскими скормлеными... которыхъ бестій до войны страшно прибрѡны(х) было вѣ лѣчбѣ патъсѡтъ, вѣшолъ неѡ(т)мѣнны(м) ср(д)цемъ..., хотачи вѣконати на(д) нѣми гѡркѡю и страшиѡю смрѣтъ (Острог, 1598 *Отп. КО* 10); Поѣгове повѣдали некгда(с) жебы ты(м) лѣ(п)нѣ двѣ(х) рыцеровъ ... выславили, же то(т) срокѡю бестію звѣтажи(л)и и жрѡдло гипокрыны кона своего Пекгаза по(д)кѡвою вѣбѡдѣлтъ, або ѡ(т)повѣлтъ (поч. XVII ст. *Проп. р.* 203); таа [молитва] пекѣлныѣ пропасти замыкаѣтъ, Нѣа ѡтворѣетъ, бестіѡмъ ѡкрѣпнымъ росказѣтъ (Київ, 1634 *МКСВ* 313);

(*противный Богови*) диявол: тогды тоѣ писмо имѣ есть ме(р)тво а справе(д)ливымъ судо(м) божимъ то са стало абы ры(м)скіи би(с)купы на голова(х) свои(х) инѣфулы ѡ дву(х) рого(х) носили абы са таа бѣ(с)гыл в ни(х) ѡказала (XVI ст. *КЛЗ* 632 (на полях); вѣдѣлтъ ѡнъ бовѣ(м) двѣ(х) аггловъ чѡшѣ в рѣка(х) маѡучи(х), зѣ которы(х) едѣнъ кды чѡшѣ на цр(с)тво бестіи ... вѣлилъ, зара(з) было цр(с)тво тѣмное, и ве(с) свѣ(т) пѡлны(и) бы(л) тмы бѣрзо велѣкои (поч. XVII ст.

Проп. р. 189 зв.); того не вѣдасѣшь, же гды якая бестіа доткнется якой святости, теды южъ не можетъ ся назвати святостію? (бл.1626 *Кир. Н.* 12); Іѡанъ стѣій назывѣетъ мѡремъ бѣрливи(м) зѡбрица геретіцкіи, и ис тогѡто мѡра, бестіа вѣйдетъ; // шатѡнъ вѣ тѣлѣ лю(д)скомъ живѣчи, тѡй бѣдетъ блѡзнѣти Бѣа Нѣ(с)ногѡ и Хѣ егѡ (Чернігів 1646 *Перло* 137-137 зв.).

3. *Зневажл. (про людину)* бестіа, тварина: але еще в наигѡ(р)шее не(д)бѣальство впаде(т), ю(ж) то боуде(т) велѣкій знѡкъ глѡупѣства глѡупы(х) бестіи, кг(д)ы мы вѣрніи тоѣжъ що неѣрніи чинѣти бѡудемо (Острог, 1607 *Лѣк.* 66); ѡ(т)толь философъ онѣй выборнѣйшій злослівого члѣвка живѡтнымъ нагѡрши(м), якобы наѡкрѣпнѣйшею бестією мандѣтъ (Євѣ, 1616 *УС Єв.* 3 пенум.).

БЕСТІАЛСКИЙ *див.* БЕСТІАЛСКІЙ

БЕСТІАЛЬСКИЙ *див.* БЕСТІАЛСКІЙ.

БЕСТРАСТЕНЪ *див.* БЕЗСТРАСТНЫЙ.

БЕСТУДЕНЪ *див.* БЕЗСТУДНЫЙ.

БЕСТУДИЄ *див.* БЕЗСТУДИЄ.

БЕСТУДНЫЙ *див.* БЕЗСТУДНЫЙ.

БЕСТЫА *див.* БЕСТІА.

БЕСТЫА *див.* БЕСТІА.

БЕСУРМАНИТИСА, БЕСУРМЯНИТИСЕ *дієсл.*

недок. (приймати бусурманську (магометанську) віру) бусурманитися: Духовные тоѣ патрѣярхии чернѣцы, игумснове уставичне се турѣчатъ // и бесурмянятъ, и по краинахъ чужихъ се волочать (Вильна, 1597 *РИБ* XIX, 209-210); рекоу такъ, тѡтые не грѣшатъ и боудѣтъ вѣмовлени, которыѣ за дѣхѡвными патріархіи оустави(ч)не са вѣдлѡгъ твоѣго непѣвного писмѡ потѣрѣчѡчими бесѣрмѣшатъ (Острог, 1598-1599 *Апокр.* 65 зв.).

БЕСУРМАНСКИЙ, БАСУРМАНСКИЙ, БЕСУРМЯНСКИЙ, БЕСУРМАНСКИЙ, БИСУРМАНСКИЙ *прикм.* Бусурманський, магометанський:

А ма(м)ки хре(ст)я(н)ские в жидѡ(в)скихъ дете(и) и...дете(и) басу(р)ма(н)скихъ быти не маѡ(т) (1566 *ВЛС* 95); ѡста(в)уемъ которыѣ кнѣзи и му(р)зы татарове закону бесу(р)ма(н)ского, маѡ(т) ѡсело(ст) имениа земѣкѣіе... и е(ст)ли тые бываѡ(т) на слѡ(ж)ба(х) нашихъ..., таковы(м) наѡа(з)ка маѣ(т) быти яко шля(х)ти (Там же, 95 зв.); А которыѣ вязни и неволники также неволницы народу христѣанѣского,

которые бы колвекъ при дворе моемъ... были и знайдовалися, кромъ вязневъ, неволниковъ и неволницъ народу Бесурмянского, Татаръ, вже отъ сего часу волными чиню (Луцьк, 1576 *АрхЮЗР* 1/І, 116); якъ былъ за живота своєго пострахо(м) поган(с)твѣ бисѣрм(а)нскѡмѣ, оумѣт' ѡ ти(м) повѣсти Тагина (Чернігів, 1646 *Перло* 4 зв. ненум.).

БЕСУРМЕНИНЪ, БЕСУРМЯНИНЪ ч. Бусурманин, магометянин; іновірець: а споминаете флоренського соборѣ нїякъсь згѣдѣ, которѣю самъ бгъ праведнымъ судомъ своимъ... ро(з)мѣталъ, и волель панство зѣ(м)ное члѣку, бесу(р)мянинови вѣдати (1600 *ЦНБ* 476 П/1736, 46); другихъ подданныхъ поймавши, повешали...розляньє крве, тираньско окрутнє чинили, же турчинъ бесурменинъ того не чинитъ (Луцьк, 1622 *АрхЮЗР* 6/І, 431).

Див. ще БЕСУРМЕНЪ.

БЕСУРМЕНЪ, БАСУРМАНЪ, БАСУРМЕНЪ, БЕЗСУРМАНЪ, БЕСУРМАНЪ, БИСУРМАНЪ, БУСУРМАНЪ, БЪСУРМАНЪ ч. Те саме, що бесурменинъ: ѡставуємъ... абы жидъ, и // татарин(и) и ко(ж)ды(и) бе(з)су(р)манъ на достое(н)ство ани на которы(и) вра(д) ѡ(т) насъ гдѣра... преложонъ не бы(л) (1566 *ВЛС* 94 зв. - 95); ко(ж)ды(и) бесу(р)ма(н)... хре(с)тия(н) в неволи мети не маєть (Там же, 94 зв.); а то не в таковыхъ речахъ бжїихъ за(н)ныхъ великихъ а обьщихъ але оу власныхъ каждого, а в таковыхъ и жидѡве, и еретикѡве, и бѣсѣрмани молча(н)ємъ не те(р)пат' якъ вы (Острог, 1587 *См.Кл.* 5); Што се тежъ дотыче(т) ... небезпечности... которая се с припа(д)ко(в) инши(х) па(н)ствъ хреста(н)ски(х) ѡ(т) неприяте(л) басу(р)мано(в) заходи(т): тогды ѡ то(м) дае(м) мѡ(ц) зупо(л)ную... пано(м) посло(м) жебы з ы(н)шы(ми) послы коро(н)ными... вшѣлаки(м) небѣ(з)пече(н)ства(м) забѣгали (Луцьк, 1595 *ЛНБ* 5, II 4048, 77); са(м) то его К(р)м бачити можетъ и(ж)... вси кроле(в)ства не то(л)ко хрестіа(н)ские але и пога(н)ские стоятъ и помножаються яко на кгру(н)те мощно(м): кгда(ж) бесу(р)мены поганє знаютъ и справе(д)ливо(ст)ю панства свои ро(з)шираю(т) (XVI ст. *ЦНБ* II 22641, 6); тое ж мовил... ѡтдавши их басурменом (поч.XVII ст. *Вол.В.* 87); Слыш, пане, плач маток и дѣток невинних, Котрих тен бѣсурман держит в путах сильних (1648

Елег. 153); татаровъ и разныхъ бисурмановъ, на выкоренене стану рыцерского и на...знищенє ... шляхецкихъ вольностей... // затегнулъ (Кременецъ, 1649 *АрхЮЗР* 3/IV, 138-139).

БЕСУРМЯНИНЪ *див.* **БЕСУРМЕНИНЪ.**

БЕСУРМЯНИТИСЕ *див.* **БЕСУРМАНИТИСА.**

БЕСУРМЯНСКИЙ *див.* **БЕСУРМАНСКИЙ.**

БЕСУРМАНСКИЙ *див.* **БЕСУРМАНСКИЙ.**

БЕСЧАДЪ ч. Те саме, що бескидъ: Роускіи краинѣ замикаю(т)са горами ѡ(т) полѣдна, которіи зовемо бесчад' (Львів, поч. XVII ст. *Крон.* 48).

БЕСЧЕСТИЄ *див.* **БЕЗЧЕСТЯ.**

БЕСЧЕСТНЫЙ *див.* **БЕЗЧЕСНЫЙ.**

БЕСЧИСТЛЕННЫЙ *див.* **БЕЗЧИСЛЕННЫЙ.**

БЕСЪ *див.* **БЕЗЪ².**

БЕСЪДА, БЕСЕДА, БЕСИДА, БЕСЯДА, БЪСЪДА ж. 1. Мовлення, мова, слова: Альбо не вѣдає(ш) и(ж) твѡа бѣсѣда и хитро(ст) и многословіє глѣбѣство(м) естѣ пре(д) бгмъ по павлѣ (п.1596 *Виш. Кн.* 236); якъ може ся розумѣти твѡа бѣсѣда, якъ бесъ у вѣтеръ говоривъ (XVI ст. *НС* 165); таковыми бѣсѣдами слѣхи ихъ призываються (Київ, бл. 1619 *Аз. В.* 76); Але о то на сесъ часъ на листъ милости твоеє любовной беседы моеє досытъ (Дермань, 1628 *КМПМ* I, дод. 322); помѣстна бѣсѣда - говірка: По(д)ярѣмни(к): Помѣстною бѣсѣдою москѡвски, Мѣринѣ // ко́нь прѡсты(и), лѡша(д) (1627 *ЛБ* 85-86).

2. Розмова, бесіда: колацыи и бесяды непотребные з мужемъ твоимъ теперешїимъ..., маючи часто, дом дей еси увес спустошила (Володимир, 1580 *АрхЮЗР* 8/III, 313); а шго(ж) за пожито(к) гово(р)ни, или бѣсѣды // иноковы с тобою (п.1596 *Виш. Кн.* 246-246 зв.); homilia, бѣсѣда (1642 *ЛС* 219); я(к) хлѣ(б) тѣло, та(к) ѡна [молитва] дшѣ лю(д)скѡю посилає(т), вѣдлѡгъ вѣшного оуказана, але часомъ таажъ, бѣсѣдою, албо розмѡвою з Бгѡмъ титѣлѣт' (Київ, 1648 *МКСВ* 348); Бѣсѣда. Nomilia. Cologium (1650 *ЛК* 426); в бѣсѣду внийти (з ким) - вступити в розмову: Вопросы латинника, папу, или кардынала... и коего-либо латинского рода челоѡка, егда ся случит кому от православных с ним в бѣсѣду внийти, да даст исповѣдание своея вѣры, како вѣрит (1588-1596 *Виш. Кн.* 129); заживати бѣсѣды (з ким) - бесідувати,

розмовляти: А то рѣсскыя попы... тѣды ж з людьми заживають бесѣд и плесканя, а люде их за то любат, же им во всем похлебуют (поч.XVII ст. *Вол.В.* 80); **порожня бесѣда, праздная беседа** - пуста, беззмѣстовна розмова, балаканина: бо если бы красного што на собѣ носи(л), ты бы на него миле(и)ко погладова(л) и говорити з ни(м) // прагнѣ(л) и поро(ж)ными бесѣдами зачепа(л) (п.1596 *Виш.Кн.* 234-234 зв.); да кто неискусный от видѣния мечту праздных бесѣд на прелест повинется (1588-1596 *Виш. Кн.* 139).

3. (*промова релігійно-повчального змісту*) проповідь, повчання: Той же зась въ бесѣдѣ18... въ мѣстѣ ономѣ тайномѣ... указуетъ дванадцать брамъ (Київ, 1621 *Кон.Пал.* 367); и кого таа бесѣда не просвѣти(т) в разоумѣ (Устрики, I пол. XVII ст. *УЄ* № 29515, 83); Також(д)е... вѣ цркви не даж(д)ъ бесѣдѣ творѣти (Львів, 1642 *Жел.П.* 4 зв.); духовная бесѣда - проповідь: Початокъ, мовлю, дѣховнымъ з' православными бесѣдамъ моимъ вѣ мѣстѣ Вѣлини... оучинѣти прѣ(д)савзалеми быти (Вильна, 1620 *См.Каз.* 5 зв.);

книга повчань, проповідей: Ино твоа м(л) ... речи монасты(р)скіе еси побра(л) меновите зыкга(р), и кнѣгъ зовомѣю бесѣдѣ ев(г)лскѣю (Берестя, 1593 *ЛСБ* 238, 1); такъже и на Дѣаніа ап(с)льскіе тогожъ автора бесѣды, котрыѣ кнѣги за живота... епископа Львовского... соутъ переложены (Львів, 1614 *Кн. о св.* 3 зв. пенум.); Меч духовный; книга избранная на десту з вопросами и отвѣтами; Бесѣды Василея Святого (Луцьк, 1621 *АрхЮЗР* I/VI, 503); Приписалисмо з' Типографіи нашен Дѣмови и особѣ егѡ... кнѣгъ Бесѣдѣ... Іоанна Златоустаго (Київ, 1625 *Кон. Апок.* 3); кнѣги розныѣ Бесѣды зла(т)ѣ на Іоа(н) ча(ст) а (Львів, 1637 *Инв. Усп.* 26 зв.); бесѣды апостольскіе — книга апостольскихъ проповідей: Бесѣды Апо(с)то(л)скіе трѣѣ дрѣкованые (Луцьк, бл. 1627 *ПВКРДА* 1-2, 265).

4. Порада: жона моа емѣ ѡтказала, ижъ бесѣды я помочи емѣ не могѣ для неспособного здорова своего (Петрків, 1564 *AS* VI, 250); кнегини Матѣеѡваа Четвертеньскаа... посылала по колькратѣ до... брата моего... слѣджебника своего, Якѣбка, просачи Егѡ Милости въ домъ свой до себѣ на бесѣдѣ (Луцьк, 1564 *AS* VI, 231).

5. Зібрання: сподѣ, ра(д) якій бываѣ(т) на бесѣдѣ (1596 *ЛЗ* 76); А то съ тое причины, ижъ одинѣ

шевьчикъ съ тогожъ незбожного и свовольного братства, будучи на бесѣде, (учинилъся предотечею) (Вильна, 1599 *Ант.* 941); Съжитіа: съвождѣнїа, бесѣды (1627 *ЛБ* 127);

бенкет, забава, учта: нѣакий Валентый Желехъ, чинилъ ѡповѣданє... якобы Егѡ Милость князь Ярославъ, бѣдѣчи въ домѣ кнегини Матѣеѡѡе Четвертенское..., емѣ шгось на бесѣде вчинити мелѣ (Луцьк, 1564 *AS* VI, 240); кгда бы которы(и) шля(х)ти(ч) ... ездилъ або ходи(л) ... по то(р)гохъ, и по ко(р)чмахъ пи(л) и на бесѣда(х) сада(л), а пото(м) ѡ(т) ты(х) ра(н) ѡме(р), то(г)ды то(т) ѡ(т) кого тыѣ раны а бо(и) бы са ста(л), голо(в)щины не будетъ... платити (1566 *ВЛС* 93); Гостѣтва: Бѣнке(т), бесѣда (1627 *ЛБ* 28); люде...прѣ(з) вѣдѣнїе на ѡста(т)о(к), якъ многѡ и частѡ при банкѣта(х), бесѣда(х), и рѣзны(х) оучтахъ грѣша(т), лѣтѡ естѣ хотѣчомѣ познѣти (Київ, 1646 *Мог.Тр.* 910);

(*поминальна учта*) поминѣи: "Хто сказалъ бесѣдѣ, той нехай направитъ", бо небожчикъ хталъ ѡтехать (1564 *AS* VI, 245); тѣды стѣи ѡ(т)цы многѣи... оузаконоположили... абы з' того поминального ѡбѣдѣ и Бесѣды ничѣго стрѣвного до домѡвъ... не ѡ(т)носили (Київ, 1625 *Кон. Ом.* 150).

БЕСѢДНИЙ *прикм.* Проповѣдницький: homil(e)atic(us), бесѣдний (1642 *ЛС* 219).

БЕСѢДНИКЪ *ч.* Бесѣдник, співрозмовник: Бесѣдникъ. Conuiua. Colocutor (1650 *ЛК* 426).

БЕСѢДНИЦА *ж.* Бесѣдниця, співрозмовниця: sermocinatrix, бесѣдница (1642 *ЛС* 370).

БЕСѢДОВАНЄ, БЕСѢДОВАНІЄ, БЕСѢДОВАНЬЄ *с.* Розмова: Приповѣданїе: Припоминанє, ѡповѣданє, зѣстѣ, примѣщанє, причїна, бесѣдова(н)є, розмовлѣанє, причинѣнєса, вставлѣанєса (1627 *ЛБ* 99); Лѡгїка, діалектїка: ро(з)мѡва, бесѣдованє, или їстинныхъ, и лѡжныхъ разсѣждѣнїе (Там же, 220); молїтва в собѣ замыкаѣ(т) не то(л)ко мыслѣнїное але и оустнѡе бесѣдованїе (Львів, 1645 *О тайн.* 97).

БЕСѢДОВАТИ, БЕСЕДОВАТИ, БѢСЕДОВАТИ *дієсл. недок.* 1. (кому що, кому о чїм і без додатка) Говорити (що кому, до кого, про що): Сице и хс ап(с)лѡмъ оубо самоличнѣ бесѣдова (1556-1561 *ЛЄ* 16); Не бѣ(з) причины бѣгѡсловѡе слоухачевѣ злюб-

лѣнныи гды ѿ оусправедливленю грѣховъ, и ѿ ласкахъ нб(с)ныхъ диспоутоуютъ або бесѣдуютъ (поч. XVII ст. *Проп. р.* 179 зв.); не бесѣдуй слова глупыи и порожныи (XVI ст. *НЄ* 19); кгда о богатомъ и Лазари читаемо, ижъ во огни и въ мукахъ будучи, ко Аврааму бесѣдовалъ? (1603 *Пит.* 63); Теперь же юже познаваю, иж ты не сам прироженным и учоным от писма разумом, Скарго, мудрствуеш и бѣседуеш, но истинный дух воздушны твоими усты речет, и той тебѣ шептал, коли еси тое книжку писал (1608-1609 *Виш. Зач.* 223); акексімъ: з'ѣлѣче(н)емъ а(л)бо смѣхо(м), лю(б) жарт(о)м), бесѣдѣючі(и) (1627 *ЛБ* 173); Мнѡзи ѡ(т) Стыхъ Пр(о)р(о)кѣ, и бгословцѣвъ, бесѣдѣють... ѿ вѣторомъ пришествѣю сѣна Бжїа на сѣдѣ (Чернігів, 1646 *Перло* 129 зв.).

2. (з ким) Розмовляти, бесідовати: поистине ѡ(т) моу(ж) оцѣ твои блжнии знаємии твои бла(ж)нии бесѣдовавшии с тобою (1489 *Чет.* 80 зв.); А што(ж) ино(к) не вѣмѣ(т) бесѣдовати с тобою альбо его пытає(ш) ѿ діаво(л)ски(х) прилога(х) (п. 1596 *Виш.Кн.* 237 зв.); Павел святыи, христїаны витаючи и много з ними бесѣдуючи, Петра святого не споминает (Львів, 1605-1606 *Перест.* 52); всѣ то ннѣ яснѡ видимѡ; на срѡ(д)ницехъ нашихъ, которыи вчерѣ бѣсѣдовали з нами, а нынѣ юже ихъ нѣмашъ, в' темномъ гробѣ замкнѣны (Чернігів, 1646 *Перло* 126 зв.); Бесѣдую. Colloquor. Confabulor (1650 *ЛК* 426).

3. Справляти учту, жертвувати: И такъ вѣсполъ сходїлїса, і засѣдали, оу велїки(х) црква(х) дхѡвне бесѣдѣючи (Острог, 1598 *Ист. фл. син.* 37 зв.); polluceo, бесѣдую, жертвую, жрю (1642 *ЛС* 320).

БЕСѢДОВНИКЪ ч. 1. Розмовник, діалог: Діалѡгъ: Бесѣдовни(к), да(м): кн(г): ѿ. г(л). а (1627 *ЛБ* 201).

2. Автор повчанъ, проповідей. Вл.н.: Григорїй Бесѣдовникъ прѣз' млтвѣ Царѣ Траїана спасѣ (Київ, 1627 *Тр.* 38).

БЕСЯДА див. **БЕСѢДА**.

БЕТЕГЪ, БЕТЮГЪ ч. (*мад.* beteg, betuh) хвороба, слабїсть, *діал.* бетега: Также и мы, братья, коли кто упадетъ у якую неволю, или ятя, или у бетюгъ... такъ чини, якъ сесѣ люде (XVI ст. *НЄ* 29); Не гнѣвайме ся на бога, за што пуцаєтъ на насъ усякую неволю,.. чомъ мы за грѣхы нашѣ не лише есме довжны слугѣствомъ, албо бетегомъ, али ище мусиме терпѣти (Там же, 178).

БЕТѢЖНЫЙ *прикм.* Хворий, слабый: Видишъ, Христосъ звалъ сыномъ бетѣжного чоловѣка (XVI ст. *НЄ* 31);

у знач.ім.: И речетъ Христосъ праведнымъ: "Подте вы, благословенни выдѣ отца моего, чомъ было вамъ жалѣ голодныхъ, и жадныхъ, и сторонныхъ, и голыхъ, и бетѣжныхъ, и имитыхъ дѣля мене и дѣля слова моего" (XVI ст. *НЄ* 11).

БЕТЮГЪ див. **БЕТЕГЪ**.

БЕХТЕРЪ ч. (*пол.* bechler, *перс.* bagtar, *монг.* begter) кіраса: А сынѣ моемѣ. князю Дмитрию, ѡтписѣю шѣбѣ соболѡ... зброѣ, бехтеры, панцыри (Володимир, 1547 *АС* IV, 564); а та(к) передо(м)ною возны(м) еє м(л) кнїгни ку(р)пѣская ѡказовала па(н)цыровѣ трына(д)ца(т) бѣ(х)те(р) ѡди(и) (1578 *ЖКК* I, 121); Въ коморе Конюской панцеровѣ семь, бехтеровѣ два (Деречин, 1582 *АрхїОЗР* 6/1, 113).

БЕХУРЪ див. **БАХУРЪ**.

БЕЧАТИ, БИЧАТИ *дієсл. недок.* Бекати, ревити: Бечѣ tugio (1645 *Уж.* 67 зв.); Бичю. Во, Воо; as; are (1650 *ЛК* 426).

БЕЧИ див. **БѢЧИ**.

БЕЧКА ж. (*стп.* becзка) те саме, що бочка: а Ян нехай их в бечки солит, бо маєм тѣю зверинѣ зимою некоторым паном здѣ казат везти, а зѣвлаща зѣбринѣ (Вільна, 1543 *АС* IV, 372); ѡд бечки побияня дале(м) г(р) в и шелю(г) ѡди(и) (Львів, 1594-1595 *ЛСБ* 1041, 1 зв.); до пива бечка една (Пересопниця, 1600 *АрхїОЗР* 1/VI, 298).

БЕЩЕСТІЄ див. **БЕЗЧЕСТЯ**.

БИ див. **БЫ**.

БИБЛЕЙНЫЙ див. **БИБЛИЙНЫЙ**.

БИБЛЕОТЕКА див. **БИБЛИОТЕКА**.

БИБЛЕЯ див. **БИБЛИЯ**.

БИБЛИЙНЫЙ, БИБЛЕЙНЫЙ *прикм.* Біблійний: Тѡтъ надѣкъ мойхъ бѣлѣ ѡвоцѣ. Гды... Пїсмо стѡе Библѣйное... читалемъ (Єв'є а. Вільна, п. 1616 *Прич. отех.* 11 зв.); Поневѣж' самыи... Библійныи тлѣмѣчи свѣдчат', ижъ тѡтъ ли(ст), хѡчъ по Жидѡвскѣ бѣлѣ пїсанный, еднѣкъ нигдѣ са тепѣрь по Жидѡвскѣ не найдѣет' (Київ, 1632 *МІКСВ* 279).

БИБЛИОТЕКА, БИБЛЕОТЕКА, БИБЛІОТЕКА ж. (*лат.* bibliotheca, *гр.* Βιβλιοθήκη) 1. (*книгосховище*) бібліотека: А такъ ку показанью

правды того... собору есть книгъ старыхъ, писаныхъ по островахъ Греческихъ, на многихъ местцахъ полъно есть; и въ библеотекахъ зацныхъ, яко у Ватыканьской и въ Сѣорѣтианьской въ Рыме (Володимир, 1598-1599 *Відп.ПО* 1105); Если за(с) прише(д)ши до библиотѣки якоби вартовали кнѣгами рѣзными (поч. XVII ст. *Проп. р.* 240 зв.).

2. (зібрання книг) бібліотека: Библиотека (слово написано іншим почерком. - *Прим.ред.*) кнѣги розные (Львів, 1637 *Інв. Усп.* 26 зв.).

БИБЛИЯ, БИБЛЕЯ, БИБЛІА, БЫБЛЕЯ, БЫБЛИЯ ж. (лат. *biblia*, гр.*biblia*) біблія: Иванъ момони(ч). ... мель ... // ... быбле(и) книгъ ли (Берестя, 1583 *Мит. кн.* 45 зв. - 46); Потреба вѣдати, ижъ семдесятъ выкладачевъ, которые Птоломею царю выкладала Библию зъ еврейского языка на кгрєцѣкий, едины имена Божии так попросту, без выкладу, положили, яко Саваофъ (Вільна, 1600 *Катех.* 25); могл бы цѣлую быблию, яко стараго и нового закона, написати (1608-1609 *Виш. Зач.* 212); Жада(ю) собѣ... бысь ѓмѣлтъ всю быблею на пѣма(т)... повѣсти (Київ, 1623 *Мог. Кн.* 10 зв.); Библиа дрѣкованаа (Луцьк, бл. 1627 *ПВКРДА* I-2, 264); Быблия че(с)ка (Львів, 1637 *Інв. Усп.* 41 зв.); оферовѣлтъ и двоухъ барановъ яко... в біблеи пишеть (серед. XVII ст. *Хрон.* 117 зв.).

БИВАТИ¹, БЫВАТИ дієсл. *недок., многокр.*
1. (кого) (завдавати неодноразово побоїв) бити: малжонѣ... каждого дня окрутне сам се бивал (Луцьк, 1563 *АрхЮЗР* 8/III, 47); сам мя пугами, тетивами бивал и хлопятѣм перед собою бити розказовал (Володимир, 1567 *АрхЮЗР* 8/III, 135).

2. (кого) (позбавляти життя) бити, убивати: Бо зѣвише в немъ такїи рїцери бивѣли, Што мѣнжне нѣпрїателѣй ѡйчїстѣхъ бивѣли (Київ, 1622, *Сак.В.* 49 зв.).

♦ **езы бивати (бывати)** — ставити загороду в рїчцї, ставку для риболовлї: ѡни сами встѣптъ свой волный мевали и езы бивали и рыбъ ловливали (Краків, 1527 *AS* III, 310); вси тѣе в одно слово ... светчили, ижъ то есть берегъ того Николы Пустынського и езы бывали на мнстръ Пустынскїи (Київ, 1560 *АрхЮЗР* 8/IV, 168); бивати чолом (кому) — кланятися (кому), просити (кого): бивали ми чоломъ многажды мужи заманастирскїи Печерского манастира, жалуючи на

святого Николы старцовъ Пустынського манастира о Кононовскїи дворъ (Київ, 1508 *АрхЮЗР* I/VI, 13).

Див.ще **БИТИ¹**.

БИВАТИ² *див. БЫВАТИ.*

БИВАТИСА дієсл. *недок., многокр.* 1. (о що) (воювати, боротися за щось) битися (за що): ба(р)зо якъ читає(м) ѡ па(н)ства свѣта того бивалиса люде (Вільна, 1596 *З.Каз.* 68).

2. (о кїм) (виявляти особливу увагу до когось, дбати про когось) побиватися (за ким): мѣи ѡ неї тѣживала и биваласа (1489 *Чет.* 323).

Див.ще **БИТИСЯ.**

БИВШИЙ *див. БЫВШИЙ.*

БИВШІЙ *див. БЫВШІЙ.*

БИДА *див. БѢДА.*

БИДЛО *див. БЫДЛО.*

БИДНЫЙ *див. БѢДНЫЙ.*

БИЄСОВЫЙ *див. БѢСОВЫЙ.*

БИЛЕНЪ ч. (коротка частина ціна) бияк, бич, *діал.* билень: Билень у молотила. *Verber flagelli frumentarij* (1650 *ЛК* 426).

БИЛИННИКЪ ч. Бляхар: *Bilinnik: blecharz* (Жовква, 1641 *Dict.* 51).

БИЛИЦА ж. ♦ билица черная - (*Artemisia vulgaris*) чорнобилъ: *monoclonos*, єдиновѣтвни(и), неросохова-ти(и), билица че(р)ная (1642 *ЛС* 272).

БИЛИЩЕ с. Тїк, *діал.* гумно: *area*, гу(м)но, билище, боище, молотилище (1642 *ЛС* 91).

БИЛІЄ с., зб. Бадилля: а гди перець дозрѣтъ тогда тии люде билїе пе(р)цевое поपालю(т) (серед. XVII ст. *Луц.* 532).

БИЛО с. (серце дзвона) било: *Biło, młotek: dzwon* (Жовква, 1641 *Dict.* 51).

БИЛОГОРОДЕЦЪ *див. БЕЛОГОРОДЕЦЪ.*

БИЛЦЕ с. Медіатор, плектр: Бїло: Молотѣкъ котрїмъ стрѣны натагають. И ты(ж) бїлце ѡлбо пїѣрко котрїмъ на стрѣнахъ брѣнкають (1627 *ЛБ* 162).

БИЛЫЙ *див. БѢЛЫЙ.*

БИНДА ж. (*стп.* *binda*, *нѣн.* *Binde*) пов'язка, *діал.* бинда: Вѣнѣцъ: корѣна, бїнда ѡлбо чепѣцъ (1627 *ЛБ* 24).

БИНДАСЪ ч. (*стп.* *bindas*, *нн.* *Bindex*) тесло: то есть пила, би(н)дасъ і теслица, і криваа коса моа, котрїмъ ѡрѣжїемъ составъ телесный розбираю і

косою кошѣ всѣхъ, старихъ і молодихъ, заровно берѣ (XVI ст. *Сл. о см.* 334); тамъ же... видели есми... шабель пять, биндасовъ два, пилъ две (*Луцьк, 1582 АрхЮЗР 6/І, 131*).

БИОДРО с. (*смп. biodro*) те саме, що бедро: *Kozaczek, panesz moy, Naczym że budet poiazd moy? - Posažu te za biodrami, Prywiezu te torokami* (1625 *П. про Кул.* 23).

БИРАТИ, БЫРАТИ дієсл. недок., многокр. 1. (що, від кого, з кого, від чого, на кого і без додатка) (*мито, податок, данину і т.д.*) брати (що від кого, з кого), стягати (що в кого): дал... емѣ тоє имѣне...// з данми грошовыми и медовыми,... и з мыты, естлибы давно бираны были и со всеми иными подачки (*Краків, 1507 AS III, 39-40*); а *kozaki, kotoryi za zemiany bywali, y z kozakow podymyszczyny na zamok byrano, y myto tež na zamok chožywało* (*Вінниця, 1545 АрхЮЗР 6/І, 24*); а выги жадное с того штъ нихъ не бирано (1552 *ОЧерк.3.* 11); с тых дворовъ я самъ платы грошове и дани медовые на себе биралъ (*Тороканів, 1555 ЧИОІІІ V-3, 159*); Пове(ж)ное а де(и)кованое бырано по грошѣ (*Варшава, 1616 ООЗ - 2, 2 зв.*);

(що, для чого) одержувати, брати: А особно для шправованъа ры(и)въ або лотоковъ замъковыхъ биралъ тотъ станиславъ пѣнъкаръ на го(д) по г копы грошей кгды пильнова(л) лотоковъ тыхъ (1552 *ОКЗ 36 зв.*); ха(и)ниба(л)... поки та(м) [в гишпании] панова(л), на ко(ж)ды(и) рокъ дванадца(т) бочокъ золота чи(с)того з доходо(в) го(р)ни(х) бира(л) (1582 *Кр.Стр.* 31 зв.).

2. (що) (*забирати з собою*) брати: оныє анахорытове, то естъ пустынножытели, о которыхъ Великий Василий зменъку чынить, ижъ собою сакраментъ Тѣла Христова на пуцу бирали, и тамъ часомъ и черезъ два годы ховали, шго тые прыймовали (*Вільна, 1599 Лит. 749*).

3. (що) (*вибирати з надр землі*) видобувати, черпати: А при томъ кгвалтовномъ насханю... кгрунтъ его милости пана моего кг берегу(!) ставомъ, поля, сеножати и руды, где рудники руды бирали, затопилъ и до шкоды не малой привелъ (*Житомир, 1618 АрхЮЗР 6/І, 392*).

Див.ще БИРЬВАТИ, БРАТИ.

БИРЕТЬ, БИРИТЬ ч. (*фр. bécet, it, berriccia*) берет:

Алѣ ѣбе(р) ихъ мае(т) бы(ти) зна(ч)ны(и), ша(п)ки або биреты жо(л)тые (1566 *ВЛС 94 зв.*); *petas(us)*, бири(т). шапка округло широкая жидовская (1642 *ЛС 313*).

БИРКА ж. Гральна кістка, шашка: *Жрѣбіа: Кѡстки, бірки, ліѡсы* (1627 *ЛБ 38*); Бирка. *Calculus* (1650 *ЛК 426*); Бирокъ аграііе. *Ludus calculorum* (Там же).

БИРМОВАНЕ див. БЕРМОВАНЕ.

БИРОВАНЬ ж. (*мад. bir*) міць, сила; влада: "Чомъ намъ ся родила дѣтина и сыгъ далъ ся намъ, чѣя бированъ у него", якъ мовилъ Павелъ святыи (XVI ст. *НЄ 47*).

БИРОВАТИ дієсл. недок. (*мад. bir*) 1. (ким , над ким і без додатка) Мати владу, панувати (над ким і без додатка): Господъ на небесѣхъ наготовилъ столецъ свуй, и царство его надъ усѣми бируеть (XVI ст. *НЄ 46*); такъ и туй указуеть людомъ у сую державѣ, чомъ овунъ бируеть людами (Там же, 101); куды проповѣдавъ святыи Павелъ, и Петрѣ... а теперъ туды бируютъ туркы (Там же, 132).

2. (чим) Волюдіти (чим), мати (що): будь готувъ усе, чимъ бируешъ, лишити и погубити ище и тѣло и душу май радъ, нѣжъ согрѣшити (XVI ст. *НЄ 158*).

3. (кому чим) Могти, *dial.* бірувати: плати, кому есь довженъ, чии и роби и(сѣ) правдовъ, кому чимъ бируешъ (XVI ст. *НЄ 19*).

БИРУВЪ ч. (*мад. birgo*) суддя: а слуга естъ на суюмъ свѣтѣ кождый, хотъ король, хотъ панъ,... хотъ бирувъ (XVI ст. *НЄ 120*); И побожи(в) Абрама руца(и)скый бирувъ Кузма, и были при томъ добріи люде (Бенедиківці, 1603 *НЗУжз. XIV 223*).

БИРЧИЙ, БЕРЧИЙ ч. Збирач податей: Би(р)чихъ головны(х) шбирали станы вси (1566 *ВЛС 25 зв.*); И тот податокъ каждый з людей своих самъ выбравши, без каждого мешкана... до бирчихъ поветовых штдати маєтъ (*Вільна, 1566 AS VII, 89*); пано(в) бирчи(х) поветовы(х) ту(т) на ме(ст)цу назначено(м)... нѣ(т) (*Володимир, 1567 ЦДІАК 28, 1, 2, 23*); справа о збегі, квиты берчихъ на выдане съ поборовъ королевскихъ всихъ пять (*Луцьк, 1576 АрхЮЗР 1/І, 55*); Шго се тежъ догычетъ подачокъ,... маєтъ его милость, панъ Кандыба, съ того имения выбравши, до бирчихъ нашихъ отдавати (*Володимир, 1594 АрхЮЗР 1/І, 430*).

БИРЧОЄ с. Оплата збирачєві податєй за працю: а выбираючи тѣю серебѣизнѣ, не бралбы еси в них болшѣ толко// ѡт каждое сохи бирчого пенєз ѡдин, а писчого такеж пенєз ѡдин (Вільна, 1563 AS VII, 78-79).

БИРШАГ ч. (мад. *birsag*) штраф: И би(р)шагу панѣ осудили со(в)габирови дванаиця(т) золотыхъ (Бенедиківці, 1603 НЗУжз. XIV, 222).

БИРЬВАТИ дієсл. недок., многокр. (що) (мито, податок і т. ін.) стягати, брати: А по (в)симѣ местомѣ г(с)дрѣскимѣ, гдє єсть мыто єго мл(с)тѣ то(р)говое и важѣчое бирывали кѣ мыту г(с)дрѣскому (Берестя, 1526 ТУ 52); и теж послали єсмо до Твоей Милости дрѣгий лист господарський, писанный ѡ мыто Жєславское, которое бирывано весполѡк з мытомѡ ѡстрожским (Острѡг, б. 1533 AS III, 433).

Див. ще **БІРАТИ, БРАТИ**.

БИСАГА ж. (лат. *bisaccium*) сакви, торба, діал. бесаги, бисаги: Чпа(т): кишѣна, стѣді(т): па(к) шабѣ(л)га(с), бисага (1627 ЛБ 157); *latera(l)ia uialoria*, су(н)ки (!), тлю(м)ки, бисаги (1642 ЛС 251).

БИСЕРНИКЪ ч. Майстер, який виготовляє прикраси з перламутра або дорогоцінного каміння: Бісерникъ. *Gemmarius* (1650 ЛК 426).

БИСЕРНИЙ прикм. Перловий, жемчужний: *bassat*, ма(р)гари(т)ний, бисє(р)ний (1642 ЛС 99); Бісерный. *Gemmaus* (1650 ЛК 426).

БИСЕРЪ ч. 1. Перли, жемчуг; вироби з дорогоцінного каміння, прикраса: тотѣ камень достойнѣишѣ єсть промежи всѣ(х) бисєровѣ, а находа(т) єго ѡрлы (XVI ст. Травн. 492); богачѣ кохалѣса... вѣ шатахѣ дороги(х) вѣ бисєрѣ(х) (XVI ст. УЄ № 29519, 210 зв.); *hermelion*, бисєрѣ (1642 ЛС 217); А была ма́нна якѡ насѣньє корѣандрово ба́рвы якѡ бисєра свѣтлогѡ (серед. XVII ст. Хрон. 133); Бісєрѣ. *Gemma. Margarita. Vnio* (1650 ЛК 426); бисєры помєтати предѣ сви́ніями, сви́нским правом бисєра помєтати - ширити християнську віру серед тих, хто не здатний належно оцінити її; метати бісєр перед сви́нями: А до того и Христос и апостоли, пачє же Павел прєния ѡ вѣрѣ и законѣ с неуврачеванными возбраняют нам, сви́нским правом бисєра помєтати не повелѣвають (1600-1601 Виш. Кр. отв. 162); не дадѣте, стаа псѡмѣ, нѣже бисєры помєщѣте прє(д) сви́ніами (Львів, 1642 ЖелП. 4).

2. Дорога, контовна тканина, заст. вісон: віссоиѣ, перфѣра: Пáволока, и ѣны(и) бѣсє(р), а(б) єдва(б), червѡны(и), бѣл (1627 ЛБ 196); Зѣ Іакѣнфѣ зась з шарлѣтѣ, з кармазіиѣ, и бѣсєрѣ почѣинилѣ шѣты (серед. XVII ст. Хрон. 113 зв.).

о бисєрѣ божий — вчєння Христа і таємниці віри: бисєрѣ бѣжи, а всѣ(м) вѣрѣчѣмѣ ѡ(т)ворєныи (1489 Чет. 136).

БИСИТИСЯ див **БѢСИТИСЯ**.

БІСКУПІЙ, ПІСКУПІЙ прикм. (стл. *biskupi*) те саме, що бискупський: и вчинити зѣ нихѣ свѣтѣники, подлѣ обычая ии́ншихѣ костєловѣ бискупѣихѣ головѣнихѣ (Краків, 1549 ЛОЗР I, 126); Люди бискѣпѣє капопѣцѣкѣ... мєщанѡмѣ помагають на по(д)води (1552 ОЛЗ 181.зв.); а я того именѣ пѣскупєго капѣтулѣного, которое мѣє на вѣхованє до часу, яко вѣрдѣнику, данѡ, не поступлю (Луцѣк, 1562 АрхЛОЗР 8/VI, 124; с котѡрого жєрєла вѣкииѣдѣи єждѣєна ло рѣмѣ по шапѣки карѣдѣна́лѣскѣє, по сѣкры, и по плаци бѣскѣпѣи (Острѡг, 1598-1599 Лпокр. 171 зв.); проси(л) мєнє а(н)то(н) тєсѣя ѡ пля(ц) на бѣдова(н)є котѡромѣ то я по(з)воли(в) бѣдоватѣся на пляцѣ пу(с)ты(м) за(м)ковы(м) за би(с)купѣє(мѣ, когыцє(!) на боло(н)ю (Київ, 1601 ЛЛБ 4, 1136, 2, 46); там же сє на дорозє ѡни повѣдили мєжи собою мєновѣны(и) слѣдѣга Сѣлико(в)ского того то мєщанина би(с)кѣпєго ша(р)пѣлѣ (Житомир, 1605 ЦДІАК 11, 1, 4, 23 зв.).

Див. ще **БІСКУПІЦЬКИЙ, БІСКУПѢВЪ, БІСКУПЬСЬКИЙ**.

БІСКУПІЦЬКИЙ прикм. Те саме, що бискупський: право мєл єсми у суду кѣродского Луцкого зѣ... отцємѣ Фєодосѣємѣ... ѡ збитє вѣрдѣника мєєго бискупѣцкого Григорѣя Бєлѡстоцкого (Володимир, 1570 АрхЛОЗР 8/VI, 303).

Див. ще **БІСКУПІЙ, БІСКУПѢВЪ**.

БІСКУПІЯ ж. Те саме, що бискупство в 2 знач.: тоє житѡ... по живѡтѣ кѣза... єго мл(сти)... єкзєкуторѡвє жидѣ горѡдє(н)скому... продали и по(д)дѣанныи би(с)ку(п)ии и юлѡсти хотѣчо(в)ское ту(т) до... гу(м)на вѣпо(и) мл(сти) вѣвозили (Володимир, 1567 ЦДІАК 28, 1,2,2).

БІСКУПѢВЪ прикм. Єпископів, єпископський: мы част дѣлѣницы... кѣза, шго... бискѣп... дарѡвал...

потвержаем... Его Милости подлуг... вмовы, которѣю мел Его Милость зо ѡтцем кназа бискѣповым (Краків, 1519 AS III, 194); тыбы ѡ том ведал и ведлѣгъ того листѣ кназа бискѣпова в той рѣчи са заховал (Вільна, 1540 AS IV, 262).

Див.ще **БСКУПИЙ, БСКУПИЦКИЙ, БСКУПСКИЙ.**

БСКУПСКИЙ, БСКУПСКИЙ *прикм.* Епископ-ський: ѡто та(к) што славигѣйши(ми) секретаро(м) и... похлѣбца(м) его к(р) м(л)... абы са причинили и свѣ(д)чили яко годны(й) члѣкъ на па(н)ствована би(с)купски(х) доходо(в)... за которѣю причинѣ то(му) особѣ, зави(в)ши в пагѣреѣ сто мли якъ са трафи(т) чи(р)воны(х) золоты(х) в рѣкѣ... тыць (1598 *Виш.Кн.* 293); бѣскѣпскій вѣкладъ того артикоулѣ, то в собѣ маѣтъ, же вѣдлѣ него з ри(м)ски(м) бѣскѣпомъ сполѣчностъ и згѣдѣ мѣти (Острог, 1598-1599 *Апокр.* 59).

Див. ще **БСКУПИЙ, БСКУПИЦКИЙ, БСКУПОВЪ.**

БСКУПСТВО, БСКУПЪСТВО *с.* (*стп.* biskupstwo, *стч.* biskupstvo) 1. (*сан епископа*) епископство: не явно ли е(ст) все(му) позѣрѣ аггелъско(му), и члѣко(м) живѣици(м) на зе(м)ли, яко сами есте тѣе би(с)кѣпство... ѣгонѣли (1598 *Виш.Кн.* 291); Владѣицтво а бѣскѣпство, вл(д)ка а бѣскѣпъ, хотай слѣвы рѣзны, рѣчѣ одна(к) одно сѣтъ (Острог, 1598-1599 *Апокр.* 21 зв.); Указы тежѣ ми: где, коли костелъ Римскій, альбо бискупъство чоловекови инѣше релииѣ даю, такъ яко ся то нашѣмъ Рускимъ за вапѣюжѣ недѣбалостѣю деяю? (Вільна, 1599 *Ант.* 855).

2. (*церковно-административный округ, яким управляє епископ*) епископство, епархія: волость сѣбо(р)тыцкаа ѡ(т)дана на би(с)кѣпство виле(н)ское (1552 *ООвр.З.* 114 зв.); па(н) ти(х)но а(н)дрѣѣви(ч)... визна(л) и(ж)... ездѣ(л) есми.. до (д)вора би(с)ку(п)ства лу(ц)кого до хотачова (Володимир, 1567 *ЦДІАК* 28,1,2,1); въ певныхъ маѣстностяхъ бискупства Киевско-го, черезъ урожного князя Кирика Ружинского... некоторые осады новые покажоны и попалены (Варшава, 1596 *АрхЮЗР* 6/1, 259); Писалъ... до мене Яна Галчи-новъского... Петръ Стрыбыль... жалуючи на... мещанъ и подѣданныхъ // Фастовскихъ, до бискупства Киевского належачого (Житомир, 1618 *АрхЮЗР* 3/1, 238-239).

Див.ще **БСКУПИЯ.**

БСКУПИЦИЗНА, БСКУПЧИЗНА *ж.* (*стп.* biskupszczyzna) маѣтки (володѣння) епископѣ: А тѣе вышѣй мененые всѣ селища воеводства Браславского и кгрунты их дѣлит Рос река зѣ землею воеводства Киевского и з Бискупчизною, идучи долув Росѣю (Брацлав, 1570 *АрхЮЗР* 8/1, 264); а зажѣ того не посвѣчаю(т) ихъ клѣтвы о тѣе самое тѣлко чинѣныѣ, кгда хто бискупщѣзны, десатѣны... и проча и(м) не выда(л) (Острог, 1598-1599 *Апокр.* 202).

БСКУПЪ, БСКУПЪ, БѢСКУПЪ *ч.* (*стп., стч.* biskup, *свн.* biscof, *лат.* episcopus) епископ: А при том бѣдѣчим велебным и велможным: кназѣ Войтѣхѣ бискупѣ Вилеискомѣ,.. кназѣ Бартломѣю, бискупѣ Киевскому (Вільна, 1507 AS III, 43); Тотѣ палацѣ г(с)дрѣски(и) початѣ справова(и) быти за бискупѣ лѣцѣкого небожѣчика кнѣза ѣащѣвѣского (1552 *ОЛЗ* 158); который лѣсѣ есть бискупа каменѣцкого (Брацлав, 1570 *АрхЮЗР* 8/1, 264); Ка(р)динали і бѣскѣпи которѣе са были но(ч)ю до папѣы зѣбѣгли,.. моѣчно са при не(м) ѡпонѣвали (Острог, 1598 *Ист. фл.сш.* 49); мѣзѣики спѣваки, не тѣлко въ Крѣлѣвскихъ доме(х), и... оу папѣювъ свѣцкихъ, Але и въ дѣхѣвни(х) оу арцибѣскѣповѣ, и бѣскѣповѣ, ѣ митрополѣтовѣ нашихъ (Чернѣгѣв, 1646 *Перло* 134 зв.); бискупѣ римскій, римскій бискупѣ — папа: припѣмнишѣли ... синѣды на которѣыхъ бѣскѣпѣ ри(м)скѣй напере(д) сѣдѣлѣ (Острог, 1598-1599 *Апокр.* 147); Стефанѣ абовѣмъ св. на зборѣску образѣборцовъ стоячи.., не одного тѣлко бѣскупа Римского воспоминаѣтъ, але и другихъ патрѣарховъ (Киѣв, 1621 *Кон.Пал.* 564).

БСКУПЩИЗНЫЙ *прикм.* Який стѣсуетѣся епископскихъ володѣнѣ: идучи долув Росѣю по правой руцѣ входы воеводства Браславского, а по лѣвой руцѣ воеводства Киевского и Бискупщѣзныѣ (Брацлав, 1570 *АрхЮЗР* 8/1, 264).

БСКОВСКИЙ *див.* **БѢСОВСКИЙ.**

БСКОВЪ *див.* **БѢСОВЫЙ.**

БСКРИЙ *див.* **БЫСТРЫЙ.**

БСКРИНА *див.* **БЫСТРИНА.**

БСКРО *див.* **БЫСТРО.**

БСКРОСТЬ *див.* **БЫСТРОСТЬ.**

БСКУРМАНСКИЙ *див.* **БЕСУРМАНСКИЙ.**

БИСУРМАНЪ див. БЕСУРМЕНЪ.

БИТВА, БЫТВА ж. 1. (сутичка ворожих з'єднань, армій) битва, бій: Бѣтва была з волѡхи по(д) ѡбѣртѣно(м) (1509-1633 *Остр.л.* 126); тако(ж) лю(дѣ) поимани, которыи соу(т) поимани ѡ битва(х) и на сторожа(х)... абы са вернѡли с обѡдѡ сторѡ(н) (Ясси, 1510 *Cost. BD* 470); а коли пакъ оуслышите би(т)вы// и вѣсти ѡ бѣтвахъ не боитеса бо и тоє моу(с)ить быти (1556-1561 *ПС* 179 зв. - 180); Котораа бытва срокгаа прѣ(з) цѣлы(и) днѣ трывала (1582 *Кр. Стр.* 45); Смѣрть... Порвѡла... Григорѣа... Котрѣй... Якъ Сынѣ ѡ(т)чѣзны правдѣвый працовѡлѣ рѣвне, Ставачиса на плаца(х) бѣтвѣ Слѡвны(х) потѣ(н)жне (Львѣв, 1615 *Лям. Жел.* 7 зв.); Рѡтъ, бѡрба, пѡдвигъ: Бѣтва, вѡлка, пѡтычка (1627 *ЛБ* 106); А потѣмъ ѡрѡцѣа, Поважне мѡетса мѡвити... Гды Цѣсарѡве ихъ щаслѣве по выйгранѡй битвѣ, з вѣкторѣю... ворѡчались до Пѡнства своѣго (Чернѣгѣв, 1646 *Перло* 63); вѣсталѣ црѣ предо днѣмъ и наготовѡлѣ вѡйска кѡ битвѣ (серед. XVII ст. *Хрон.* 483); звести битву див. **ЗВЕСТИ**, зводити битву див. **ЗВОДИТИ**.

2. *Перен. (уперта боротьба з релѣгійними противниками, зѣ самим собою)* битва, боротьба: облецѣтеса в зуполную зброю Божую, бысте мѣли стати противко засадкам бисовскимъ, поневаж не маемо битвы противко крови и тѣла (Вѣльна, 1600 *Катех.* 80); ты пла(ц) и мѣсце ши(р)мѣрское, на которѡ(м) бѣтва была з дѣавѡло(м), и свѣто(м) (поч. XVII ст. *Проп. р.* 297 зв.); Звѣтазѣства и выйгравѡнѣ бѣтвѣ на(д) нѣпрѣѡтельными тогды тобѣ дастѣ бѣгъ, кг(д)ы ты бѣтвы и звѣта(з)ства ѡдѣржишѣ на(д) пожа(д)лѣвѡстѣми (Острог, 1614 *Тест.* 141); Но крѣпко заставлѡлись за има га своѣго, и вѣ ѡной бѣтвѣ, спрѡли вѣ крѡви своѣи шѡты свои (Почаѣв, 1618 *Зерц.* 64 зв.); ѡ Прѣхвѡлнѣи мѣници, дѡбраа ж то Вѡйна ваша, Вѣчный то покѡй и Рѡдѡсть нѡша, якѡ бѣтва вѡша вийграна, а Мѡцѣ чартѡвскаа потѡптана... и навѣки вѣ тмѡ загнана (Чернѣгѣв, 1646 *Перло* 46 зв.).

3. (взаємне завдавання ударѣв, побоѣв) бѣйка: всѣ зго(д)нѣ братия в ча(с) забѣгаючи злѡму абы болше нѣря(д)ны(х) ро(с)ти(р)ковѣ и ко(р)чемъни(х) зва(д) и би(т)вѣ в дому бѣжомъ не было, ѡхвалили таковы(х) бѣ(з)чи(н)никовѣ по(д)лугѣ правѣ стѣ(й)щихъ ѡ(т)цовѣ

патрия(р)хѣ казнити и карати (Львѣв, 1633 *ЛСБ* 1043, 35).

4. Биття, побоѣ, удар: Павѣлѣ мѡвилѣ: Мѣ пять разѣ битву емѣ прѣѡлѣ, якѣ еденѣ разѣ, тричѣ палицами битѣ былѣ емѣ (XVI ст. *НС* 15); змѣа всего тѣла ѡборѡни(т) ѡ(т) бы(т)вѣ: а головы ѡко мѡже(т) стереже(т) (XVI ст. *УС* № 29519, 84).

БИТЕ див. БИТЯ.

БИТИ¹, БИТЬ, БѢТИ, БЫТИ, БЫТЬ дѣсл. *недок.*

1. (кого) (завдавати ударѣв, побоѣв кому-небудь) бити: жаловали намѣ подданыи наши на тѣх данников... которыи ж... черѣз границы их влѡстныи вѡдачи и бѡлы их влѡстныи дерѡт по бортам и их самых бѣют (Острог, 1520 *АС III*, 196); людеѣ в дѡбровѣ его бити и грабити не казал (Кракѣв, 1539 *АС IV*, 180); панѣ рѡтомѣски(и)... дрѡгого разѣ за по(д)водѣ мѣщанѣ имѡлѣ и вѣзалѣ и за тетеревѡ рекѡ завѣ(д)ши пѡгами билѣ (1552 *ОЖЗ* 122 зв.); А хто бы би(л) шлѣ(х)тича киѣмѣ сорокѣ ко(п) гроше(и) платити (1566 *ВЛС* 91 зв.); Євглѣста выпѣсуѣт ѡко ѣс пѣлатѡвѣ выдан и ѡко бѣен и посмѣван (Володимир, 1571 *УС* *вол.* 66); тамже дѣ(и) скоро наѣхавши ваша мл(с)тѣ на то село по(д)даны(х)... того села битѣ морѡва(т)... почѡлѣ (Киѣв, 1591 *ЦДІА Лен.* 823, I, 133, 80); Сами бѣете, сами жалуете, сами жѣ бѣвши и плакати не даѣте! (Вѣльна, 1599 *Ант.* 861); И в домоу каѣафино(м) с пр(ѡ)рѣства са насмѣвѡючи ѡчи завѡзовали и в лѡнитоу бѣючи пыгѡлисьа его (поч. XVII ст. *Проп. р.* 213); заволала на вас христѣанская жѡна з нареканѣмѣ великим, которую есте в пол службѣ казали бити во уста аж до крове (Львѣв, 1605-1606 *Перест.* 44); я до того сведѡмѣ, хто его бѣв (Бѡриспѣль, 1615 *АБМУ* 11); мене ж самого... гѡйдукомѣ и слугамѣ своимѣ на мѣсте у Киѣви казавши поймати... бѣть, морѡвать и до вѣзенѣ... посадитѣ был казал (Житомир, 1618 *АрхлОЗР* I/VI, 457); такѣ се на ѡногѡ млѡдѣнца розгнѣвалѣ же его лѡкомѣ велми бѣючи забилѣ (серед. XVII ст. *Хрон.* 13 зв.); та(к)же ѡныхъ каза(л) свои(м) бити, забѣяти и мѡ(р)довати (Житомир, 1650 *ДМВН* 199); бити себе вѣ перси (по персемѣ) - ударѣти себе кулаком у груди, виражаючи розпѡч, кѡятѣ, смѡток і т.п.; битися в груди, бити себе в груди: Жѣны Жидѡвскѣи... погладѡючи на Іса Распѡтого, ворѡчали са плѡчѣчи и бѣючи в перси своѣ (Киѣв, 1625

Кон. Каз. 13); сам' старшій ихъ Хаганъ на око видачи згиненіє своїхъ жолнѣроу(в)... рѣками себе по тварі бѣлѣ и по персеми (Київ, 1627 Тр. 662);

перен. (кого) карати: Бѣтъ его Гдѣ Бгѣ невидимо; или на хдобоу, или на здоровію (поч. XVII ст. Пчела 17); ни порѣчайса за кого, ни бѣй вѣрнаго сыгрѣшающаго, ни невѣрнаго обидѣщаго (Львів, 1642 Жел.П. 2 зв.); бити языкомъ (кого) - проклинати: Пятое нынѣшнее, што бесме не били нѣкого нѣ оружіемъ, нѣ языкомъ (XVI ст. НЄ 219).

2. (кого) (завдавати поразки кому-небудь) бити: кгда ся возама и колесами о(т)вселя мощно о(б)варовалы на ве(р)хъ оного обозѣ стоячи, я(к) з баштѣ або за(м)ку якого може ся боронили, списсами (!), воло(ч)нями и ро(з)мантими потѣ(с)ками влохо(в) шпѣ(р)мѣючи(х) бѣючи (1582 Кр.Стр. 45 зв.); выбѣжавши з' мѣста противъ своимъ и нали битѣ непріатели в посродкѣ замкнѣны(х) (серед. XVII ст. Хрон. 165 зв.).

3. (кого) (полюючи, забивати дичину) убивати: стрелцомъбы Твоя Милост нашимъ розказал, абы на нас звер били (Вільна, 1543 AS IV, 372); Тежѣ крадѣтъ свини гдѣси, кдѣры бѣють (1552 ОЛЗ 188 зв.); кгда по перве(и) пороши староста там половитѣ тогды вжо вольно черкасыцомъ... зверъ бити (1552 ОЧерк. 3. 11).

4. (що) (ударяючи по якомусь предмету, заглиблювати його) забивати, вбивати, заганяти: на тотъ час вода велика палей бити не могли (Підгайці, 1571 Арх/ОЗР 8/VI, 170); езѣ бити - ставити загороду в річці, ставку для риболовлі: бѣлаа рыба вса томѣ хто є(з) бѣеть (1552 ОКЗ 44 зв.); к тому берегу казалъ входникомъ мозырскимъ езѣ бити (Київ, 1560 Арх/ОЗР 8/IV, 167); мостѣ бити - будувати (споруджувати) міст: тогды пѣну семену волно тежѣ соби мо(ст) где хотя на кгру(и)те своє(м) бити и мыта дживати (Кунів, 1577 ЛНБ 5, II 4044, 25 зв.).

5. (в що) (ударяти по чомусь) бити: А кгда сего милосѣти отъ того угамовано, абы крыжа не зопсовано, тогды сего милосѣть въ баню и подѣ баню въ муръ бити и стреляти казалъ (Володимир, 1591 Арх/ОЗР 1/I, 295); Гиѣна взѣвши свое щена которѣе было слѣпо, принесла до стѣго Макарія: а бѣючи головою въ ворота двѣра вѣвошла (Вільна, 1627 Дух.б. 8); бити головою о землю — виражати розпуку, бути у

розпуці: палѣ тежѣ и Лѣвъ на вѣрхъ гроба г(с)дна своего бѣючи головою о землю и якъ члѣкъ ламентѣючи такъ бѣрзо и рыкаючи, же зѣра(з) тамже дмѣрѣ (Київ, 1625 Кон. Каз. 19);

(чим в що) (про хвилі) ударяти, бити, хлопатися, плескати: по(д) самы(и) го(з) валы мо(р)ские бѣют (1582 Кр.Стр. 81 зв.); Гдѣчѣ свѣта сего моря попѣдливый, бѣючи волнами в бѣрегы кривый (Львів, 1591 Просф. 680).

6. (у що) (ударами по чомусь спричиняти звуки, подавати сигнал, сповіщаючи про щось) бити: Црѣ повелѣ(л) трѣбитѣ ... и въ бѣбны бити (1489 Чет. 57); пагѣ Струсь... зѣ гайдуки и зѣ многими помочниками своими ... //... наехалѣ мощно, кгвалтомъ, на йменье мое... голосомъ рознымъ, яко одны татарове, окрикъ учинивши, у трубы трубѣчи и у бубны бѣючи, зѣ дѣлѣ... стрѣлбу пустивши, штурмовали до дому, ворота и острогъ выбили (Луцьк, 1582 Арх/ОЗР 6/I, 118-119); Сїи день... чїнили трѣдмѣфы, въ бѣбны бѣли, на йнстрѣмѣгахъ мѣзи(ц)кыхъ грали (поч. XVII ст. Пчела 40); Потѣмъ коли почѣто битѣ въ бѣбны и трѣбы воѣнныи, а такъ се зарѣзомъ замѣщали шѣки и почали се окрѣпѣ бѣтъ (серед. XVII ст. Хрон. 422); въ звѣны бити — сповіщати про щось за допомогою дзвѣнів: кды капланы... дѣтѣкъ жѣвы(х) ба(л)ванѣ своему офѣровѣли, жебы рѣдичѣве послѣщаѣвши ихъ крикъ и плачѣ не пришли до оулютовѣна, и з того бѣлю з рѣ(к) забѣаючи(х) не вырѣвали, въ звѣны бѣли, и трѣбы голѣсныи надѣмѣли (поч. XVII ст. Проп.р. 52 зв.);

(в що) (грати на деякихъ музичнихъ інструментахъ) бити: Всѣ рѣзныи мѣзѣки... Стрѣйте Цитѣри, Лѣотнѣ, въ Арфы мѣле бѣйте, Меліодійными дѣмы на(с) всѣхъ веселѣте (Львів, 1631 Волк. 25 зв.);

(без додатка) (про годишник) (позначати час) бити: котораа є(ст) годѣна дрѣгаа бѣла (к. XVI ст. Розм. 46).

7. Стрѣляти, бити: зѣ замку великого съ чотѣрохъ дѣлѣ стрѣляти, бити въ церковь соборную и въ замочѣкъ владѣчній... рѣздыка Холмский казалъ (Луцьк, 1565 Арх/ОЗР 1/I, 10).

8. *Перен.* (проти чому) Виступати (проти чого): Противъ чомѣ Ап(с)лѣ...бѣе(т) мѣвачи и закладаючи, и(ж) оу на(с) не єсть мнѣго Пѣновъ... але єдинѣ Бгѣ (Київ, бл. 1619 Лз.В. 6).

9. Кидатися, метатися: Бѣда, бѣда: яковѣмъ Плачѣмъ заволають [грѣшники] ревѣчи, и плачѣчи, и ламентѣючи// ꙗ бѣючи, порвѣни бѣдѣтъ мѣчитиса горко, на вѣкѣистыи лѣта (Львів, 1641 *Час. Слово* 271-271 зв.).

о бити чоломъ (челомъ), чоломъ бити: а) (кому, кому о чѣм) звертатися до когось із проханням, уклібно просити когось про щось; бити чолом: била нам чолом кн(а)г(и)ни... Ровенскаа ѿ том, што первой сего дали есми ей дворищо пустое на фолварок на има ѿлизарцевское (Вільна, 1503 *AS I*, 125); би(л) на(мъ) чоло(мъ) и проси(л) абы(х)мо дали ему землю на ѡпоха(н)ѣ хлѣба на горе щиковицы (Київ. 1581 *ЛСБ* 62, 2); Потомъ тыи Ставецкии приѣздили к намъ, чоломъ бючи, абыхмо казали ихъ предсе в томъ с князем Андреємъ сѣдити подлѣ права земли волынское (Петрків, 1527 *AS III*, 319); б) (кому, перед ким) низко поклонятися (кланятися) комусь, шанобливо вѣтати когось; бити чолом: Во всемъ поволный слѣдѣа и богомолецъ Вашей Милости, архимандрита Жидичинский низко чолом бѣет (Жидичин, 1540 *AS IV*, 247); Миско Пшиганский,.. Петръ Микѣлинский... низко покорне чоломъ бѣють (Вінниця, 1569 *AS VII*, 324); *Y Hospoda tam widyłem Boha ta sedyt za stołem A wsi bijut pred nim czołem* (Яворів, 1619 *Гав.* 21); в) (кому на кого) скажитися на когось: то(т) игумен(и) г(с)дрю королю е(г) м(л)сти чоло(м) би(л) на тебе жалуючи и ли(ст) г(с)дрьски(и) ... по(л) тиса(ч)ма золоты(х) до тебе ѡде(р)жа(л) (Новгородок, 1554 *ЛСБ* 18); на кола (куль) бити - саджати на палі (палю, кіл): далъ его милость войту суполную моцу судити и осудити, карати и стинати, и на кола бити, и потопляти, якожъ то право... жадасть (Краків, 1507 *АЗР II*, 10); чомъ злодѣя про то вѣщають, тай розбуйника на куль бѣють, што бы ся другѣ бояли выгъ такого дѣла (XVI ст. *ПС* 71).

БИТИ² див. **БЫТИ**.

БИТИСЯ, БИТИСЕ, БИТИСА, БИТИСА, БЫТИСЯ дієсл. недок 1. (о що, чим). Ударятися, битися (об що): Такъ, яко се бѣють воды о скали Такъ се князя Лыки войско съ татарскимъ зошло, не великостю але моццю его прошло (поч. XVII ст. *КЛ* 92); ісаавъ іаковъ въ оутробѣ мате(р)ней патѣми ве(т) за ве(т) бѣлиса (поч. XVII ст. *Проп. р.* 250); битися в

груди, битися в перси, в перси битиса - ударяти себе кулаком в груди, виражаючи розпач, каяття, смуток; каятися в чому-небудь; битися в груди, бити себе в груди: у нучъ и у день мучили ся, и у гробѣхъ кликали, и билися у груди свои (XVI ст. *ПС* 101); а мѣтаръ пакъ стоючи издалека ани ѡчѣй не смѣлгъ к' небоу по(л)нести але билъса в прѣси свои рекоучи. бже мл(с)въ боуди мнѣ грѣшнѣмоу (1556-1561 *ПС* 300); В перси ся бѣючи недолго въ смутку тривати: И зъ жалю ся вѣрнымъ твоимъ не урывати (Львів, 1630 *Траг. п.* 172).

2. (з ким і без додатка) (*вдаватися до бійки*) битися: я з нєю вже билася (Луцьк, 1568 *АрхЮЗР* 6/I, 61); Распрѣваюса: Звѣдѣ чиню, сварѣса, бѣюса, тажѣса (1627 *ЛБ* 106); *Образно*: Бо гди мѣлемъ Лазара четверодневнаго оу мене себе. А гди ѡнъ его єдинимъ словомъ своимъ заволасть,... и оу мене из збѣовъ ѡстрихъ вирвалъ, и мое барзо ѡстрое ѡрѣжіе притѣпилъ, Которое я себѣ ѡ(т) вѣка мѣлгъ, Хоча емъ ся изъ нимъ не билгъ (I пол.XVII ст. *Сло зб.* 17).

3. (проти кого, з ким і без додатка) Воювати, боротися, битися: ходилъ црѣ двѣдъ противоу гольяда битиса (1489 *Чет.* 72); не то восвникъ, або босвникъ, хто ся у войску бѣсть, але то чоловѣкъ, хто людьми справус добре (Київ, 1573-1579 *АСД I*, 153); мѣдри и сѣптѣлности слѣвъ ѣщѣчи, оутѣкають ѡ(л) войны и не ѣдѣтъ, а затѣмъ и послѣднѣишими на(л) тѣхъ бываю(т); котѣрїи бѣучиса на войнѣ звѣгта(з)ство ѡ(л)несли (Вільна, 16727 *Дух. б.* 342); занежавши комѣссїи, з хме(л)ницки(м) быти ся зєзволили (серед.XVII ст. *ЛЛ* 179); попалили воєнныи приправы, и бѣлиса з' вакхѣдомъ и стергыи естъ ѡ(т) нихъ (серед. XVII ст. *Хрон.* 486 зв.);

перен. (*переборювати якісь труднощі*) битися; боротися: ты не знае(ш) як са ино(к) з' черево(м) бѣе(т), то(в)че(т), мѣгъ и бѣре(т); а ты его хѣли(ш) и клеветце(ш) (п.1596 *Виш.Кн.* 251 зв.).

4. (о що) Добиватися (чого), битися: а потомъ... сами промежку себе о нихъ бѣютсе и одинъ другого опшукивають (Рожанка. 1598 *Л.Пот.* 1023).

Див. ще **БИВАТИСА**.

БИТЛА див. **БЫЦЛА**.

БИТНЫЙ прикм. (стп. *bitny*) хоробрый: Естъ того посвѣдчѣнамъ яснымъ Молдѣвіа, Мѣльтѣнскїе пѣла, и бѣтна Папѣніа (Львів, 1615 *Лям.Жел.* 7 зв.).

БИТЬ *див.* **БИТЫЙ**.

БИТЬЕ *див.* **БИТЯ**.

БИТНОСТЬ *див.* **БЫТНОСТЬ**.

БИТЫЙ, БИТЬ, БІТЫЙ, БЫТЫЙ 1. *прикм.*

(*такий, якому завдали або завдають побоїв*) побитий, битий: И коли шный рокъ... пришлоъ, самъ князъ //... перед нами стал и вижовъ своихъ и вранниковъ, битыхъ и раннихъ... з собою мель (Краків, 1538 *AS IV*, 134-135); ѿставуемъ кгда бы которы(и) шля(х)ти(ч) биты(и) або ра(и)ны(и) после ранъ ездилъ або ходи(л) ... по то(р)гохъ... а пото(м) ѡ(т) ты(х) ра(и) ѿме(р), то(г)ды то(т) ѡ(т) кого тые раны... голо(в)щины не будетъ... платити (1566 *ВЛС* 93); Безумны мы дѣля Христа, мы славныи, мы безчесныи до нынѣшняго часа, и терпиме голодъ и безъвудя, и биты есме (XVI ст. *НЄ* 40); Бо якъ оужъ, гды бѣтъ бываетъ, все тѣлю свое выставѣтъ, голювъ засъ якъ мѡжетъ ховаетъ, //.. такъ и мы Хрїстіане, тѣсною дорогою хѡдачи, зъ зветцалогѡ чловѣка вызѡватиса маємо (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 339-340); шнъ за рехвизицією (!)... Марціна Блотского... виделъ помененныхъ мещанъ... битыхъ и змордованныхъ (Київ, 1646 *ЛНБ* 103, 22/І d, 2011, І зв.);

у знач. ім. (той, якого б'ють) битий: оураженѡмъ стогнати, оукривжономъ прѡгестовати, бѣгомъ плѣкати, гдѣ бы еще не мѣло бѣти волю, южъ бы то зо всѣ(х) мѣръ досконалая была невѡла (Острог, 1598-1599 *Апокр.* 81);

(*спричинений ударами*) побитий, потовчений: напервей видел есми на Яцкѡ Сѡгакѡ две раны кривавых, а три битых (Луцьк, 1558 *AS VII*, 46); виде(л) есми... биты(х) сини(х) ра(и) ... по хры(б)ту по нога(м) по рука(м) немало тру(д)но и(х) зличи(ти) (Володимир, 1567 *ЦДІАК* 28, 1, 2, 31); Та(к)жс на Мисковы(м) теле, то е(ст) по хрибъте и по крижу таковы(х) же разовъ битыхъ синыхъ спухлыхъ до (д)ва(д)цати виде(л) и ѡ(г)леда(л) (Житомир, 1650 *ДМВІІ* 200).

2. Друкований: Тресфоласвъ чотыры, Уставы два, а третей полуставъ битая (Київ, 1554 *КМПМ* І, дод.10).

3. (*про монети*) карбований, кований. *У знач. ім.:* поессъ чырвоный волощувый, за золотыхъ дванадцать, пенезей протестантовыхъ, которые мель на sprawy и на страву ... пановъ юристовъ присланы въ тросе на тымъ же челяднику мелковыхъ сто, а бытыхъ

двадцать (Житомир, 1640 *АрхЮЗР* 6/І, 523); таляръ битый *див.* **ТАЛЯРЬ**.

БИТЯ, БИТА, БИТЕ, БИТИЕ, БИТЬЕ, БИТЬЕ, БЫТЕ, БЫТЬЕ, БЫТЬЕ с. 1. (*завдавання ударів комусь*) биття: кгдам кгвалъту волатъ почала, первой битемъ, а потомъ затыканемъ губы, хотячи мене забить, заборонили (Луцьк 1598 *АрхЮЗР* 8/ІІІ, 477); перенявши мене люди якиес, сваволныи козаки ... страхи розные битем и мордерством здоровью моему задавали (Житомир, 1618 *ЧИОІІЛ XV-3*, 158); Праніе: Вирганье, битье, або топта(и)е ногами (1627 *ЛБ* 91); такъ же битиемъ и мордованемъ подданныхъ, килку арендовныхъ въ року теперешнемъ прочъ одогналъ (Луцьк, 1630 *АрхЮЗР* 6/І, 475); подданныхъ бытемъ, ... такъ же и разными ашгариями розогналъ, и што колвекъ по нихъ зостало на себе обернулъ (Луцьк, 1633 *АрхЮЗР* 6/І, 493).

2. (*результат, наслідок дії*) побої, побиття: брал ѡ мене ... на ѡгледане подданных княза Ёго Милости бытъе и ... порѡбана дѡбровы (Луцьк, 1558 *AS VII*, 39); пото(м) ѡказова(л) мнѣ во(з)ному служебни(к) ... десатника..левона збито(г) ... которы(и) ѡ(т) би(т)я лѣ(д)ва мови(г) (Володимир, 1567 *ЦДІАК* 28, І, 2, 10); ха пхали в бѡлого а такъ южъ ѡ(т) битя великого не мо(г) выбрынѣти (XVI ст. *УЄ* № 29519, 243 зв.); ѡ(т) которо(г) би(т)я ѡкру(т)но(г) неведомо если жи(в) буде(т) (Луцьк. 1602 *ЛНБ* 5, ІІ 4050, 72); въ вины правныи попали и поводовъ до шкодъ на пѣтънадыцать тыссчей золотыхъ ошачованныхъ зъ битья походячихъ... приправили (Київ, 1633 *КМПМ* І, дод.545).

3. Бійка, завдавання ударів: князь Дмитръ //... кнежнѡ Галушкѡ ѡт матки еѣ з битемъ взал (Книшин, 1554 *AS VI*, 163-164); При которы(м) шны(х) би(т)ю взято у Ивана, Миксово(г)[о] паро(б)ка, жупа(и) лонгыдышовы(и) за золоты(х) шесть (Житомир, 1650 *ДМВІІ* 199).

♦ **БИТЕ в дзвоны** — оповіщення про щось за допомогою дзвонів: а за тым битемъ в дзвоны, кгда се их болшей есче збегло, з тых дверей сходками до церкви вдаривше, лихтари, формы в ней повыворочали, коберце пооддирали (Луцьк, 1634 *АрхЮЗР* 1/VI, 687).

Див.ще **БИТАСА, БІЕНЕ**.

БИТАСА с. (*стп.* *bicie się*) битва, бій: Полковники

и сотники голофе(р)новы в' облаженю вибѣли
обачивши пенкно(ст) и красоту въ іудифѣ вдовѣ сіа-
ючѣю, жолнѣрѣ(м) ср(д)ца додавали битаса з
непріятеле(м) (поч. XVII ст. *Проп. р.* 267 зв.).

БИЧАТИ *див.* БЕЧАТИ.

БИЧИ *див.* БѢЧИ.

БИЧИЛНО *с.* Пужално: Бичилно. *Manubrium*
flagelli (1650 *ЛК* 426).

БИЧОВАНЄ, БИЧОВАНЬЄ, БИЧОВАНА *с.*
(*биття, шмагання*) бичування: ѿ Ісѣ найласкавшій!
такъ ли рѣхлю запоминаєшгъ стр(с)тій твои(х) бичована
и оурѣгана ѿ(т) жидѣвъ тебѣ бѣвшо(г) (поч. XVII ст.
Проп. р. 173); Розважай же якъ хочешгъ: албо зостатъ
при матери правдивой, которая тобою болѣла,
поруганье, уплевание, бичованье и распятие... и
нагость твою крещеніемъ (!) пріодѣла, албо при сей
улюбленной, которая, одершы ты зъ святое шаты,
вывѣвши за лобъ с того соборного дому в нерядный...
домъ упровадила (Слуцьк, 1616 *АрхЮЗР* 1/ VII, 268);
Кды бовѣ(м) є(ст) бѣ найсправедливій, для тогожъ
треба абы былъ рѣвный и справедливый такъ в
нагородѣ якъ в каранію и бичованію (Київ, 1637 *УЄ Кал.*
153); снѣ Бжій, пожаловалъ менѣ врага Бжїа... и такъ
за ма наставилъ свой престѣи Раменѣ, и Плѣщи подѣлѣ
на бичованѣ, при сто(л)пѣ Пилатовѣ (Чернігів, 1646
Перло 7 зв. - 8).

БИЧОВАТИ, БИЧОВАТИ *дієсл. недок.* (кого, що і
без додатка) (*бити, шмагати*) бичувати: паматай и(ж)
гѣ бѣ избавіте(л) твой трѣпѣль, бичова(и) ѿплѣва(и) и
на дрѣвѣ кр(с)тно(м) розби(т) (XVI ст. *УЄ* № 29519,
25); єще по(д) вѣчо(р) старши(м) двораномъ своі(м)
бичовати розказа(л) (поч. XVII ст. *Проп. р.* 229 зв.);
Анѣ тежъ был Петрѣ святой в Римѣ, коли лист... з
Риму был писан, албовѣмъ каждого такового, который
бы собѣ над Каласеями, старшинство признавалъ... и
тѣлу своѣму не фолыуючи, што тепер римьскіє мнихи
чинят, же тѣла свое бичуют (Львів, 1605-1606 *Перест.*
53); ѡзвѣлаю: зранюю... сѣкѣ, бичѣю (1627 *ЛБ* 143);
Стережѣтеса прѣгѣ... людій: абѣвѣмъ васъ бѣдѣтѣ
выдавати до Радѣ, и в' згромаженѣхъ своѣхъ бичовати
бѣдѣтѣ (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 340); И що менѣ мѣли бѣсѣ
хлюстати, бичами ѿгнѣ(и)ними, в' мѣри геєнско(м) и
бичоват(и) то самъ снѣ Бжій; пожаловалъ менѣ

(Чернігів, 1646 *Перло* 7 зв.): Бичую. *Foris ca(e)do*
(1650 *ЛК* 426).

БИЧОВАТИСЯ, БИЧОВАТИСА *дієсл. недок.*
(*бити, шмагати себе*) бичуватися: а ижъ посполите въ
той процесии бывають люде, которые, зъ набоженъ-
ства... сами ся бичуютъ (Рожанка, 1598 *Л.Пот.* 995);
Власные то нынѣ мниси папские, що са бичуютъ до
крови и кричатъ якъ волю, обѣившися мас (поч. XVII
ст. *Вол.В.* 74).

БИЧОВНИКЪ *ч.* Той, хто бичує: Бичовникъ.
Flagellator (1650 *ЛК* 426).

БИЧЪ, БИЧЬ *ч.* Бич, нагайка, прут: и нашоу в'
црѣви тыи которыи тамъ продавали волю... и
голоубы... и оучинивши бичъ з верѣй всѣ(х) выгналъ
ис црѣве (1556-1561 *ПС* 347 зв); знашли ... бичѣвъ
возниці(х) драгованы(х) звазокъ (Луцьк, 1565 *ТУ*
112); рѣ(к) павѣ(л) ... чи годится ва(м) члѣва
ры(м)ланина не ѿсуженого бити би(ч)ми (II пол.
XVI ст. *КА* 124); и казалъ Пилатъ привазати Ісѣ до
сто(л)па... и бити ѿкрѣтѣ... бичами желѣзными
(поч. XVII ст. *Пчела* 56); Жѣзлѣ: Вѣ(р)га, рѣзга, прѣ(т),
бичѣ (1627 *ЛБ* 163); *fragum*, бичѣ (1642 *ЛС* 198);
сѣкли се бичми, ажъ се кровью ѿбливали (серед. XVII
ст. *Хрон.* 311 зв.); *Образю* : якѣ мѣли менѣ хлюстати
бѣсѣве, лютыи катѣве, ѿгнѣнными бичами... а ты
мл(с)тивы(и) мо(и) избавітелю, пожаловавши
менѣ...далъ єси хлюстати (Чернігів, 1646 *Перло* 100).

БИГСТВО *див.* БѢГСТВО.

БИДА *див.* БѢДА.

БИЄНЄ *с.* (*завдавання ударів*) биття, шмагання:
Покажи ми ты въ тыхъ епископѣхъ, не тылко
заповѣды Христовы вси єще міряне будучи если
заховали... Гдѣ утерпѣлъ ближнему, и не судился зъ
нимъ, и благословилъ єго вмѣсто клятвы або
отнятемъ мастности, и кривды учиненя, и до сукни
взятя, и половицу бієня, у другое стороны обороченя и
иныхъ розказаній отъ Господа? (1608 *Пит.* 101).

Див. ще БИТЯ, БИТАСА.

БИЦА *ч.* Бешкетник, розбишака: вола Пастыра
нашего Х(с)а потребѣтъ ... жебысѣмо были
Милосѣрдни,... не заз(д)росливы, не гнѣвливы, не
пїаници, не бійци, не корче(м)ници, не смѣхѣтворци
(Київ, 1637 *УЄ Кал.* 89).

БІСКУПСКИЙ *див.* **БІСКУПСКИЙ.**

БІСКУПЪ *див.* **БІСКУПЪ.**

БІТЫЙ *див.* **БИТЫЙ.**

БЛАВАТНЫЙ, БЛАВАТЪНЫЙ *прикм.*

(*виготовлений з блавату — шовкової тканини блакитного кольору*) блаватний: а при томъ аппараты,.. презменованных самых законъниковъ великим коштом... справленые, розныхъ кгатунковъ: блаватных, аксамитных, адамантъковых, атласовых, табиновых и ингыных подлейших (Луцк, 1641 *АрхІОЗР* 1/VI, 764); шаты ро(з)маитые// блава(т)ные... пулшкарла(т)ные, (Житомир 1647 *ЦДІАК* 11, 1, 12, 72-72 зв.); межы себе расшарпали... килка сподницъ блаватных с кабатами и три паленъдры блаватных, пласчовъ три фаленъдышювых (Луцк, 1649 *АрхІОЗР* 3/IV, 132).

БЛАВАТЪ *ч. (стп. blawat, стч. blavat, сви. blawc)*

1. Блакитна шовкова тканина: Пане мой чого потребѣнъ хочеш ли аксамитъ... тафты або якого рожая едомашки блаватъ? (к. XVI ст. *Розм.* 52 зв.); *Образно*: а аще подчасъ на питку съ тымъ же паномъ розмову свою ведлугъ философіи выставять, же з бѣлого сукна albo блавату учинять чорное, а съ чорного за ся знову бѣлое (бл. 1626 *Кир. II.* 20).

2. Одяг з такої тканини: невѣста в' блаваты и пе(р)ла оубраана на виѣтѣченство готова (Вильна, 1627 *Дух. б.* 183); Вмѣсто твоихъ шкарлатовъ и блаватовъ, тѣ бѣдѣтъ, плачь и скрѣжъ зѣбомъ (Чернігів, 1646 *Перло* 135); з того обозу ле(д)во хто уишюль... и то в се(р)мя(ж)цѣ не в блавата(х) вышюль (серед. XVII ст. *ЛГ* 179).

БЛАГАТЕЛНО *присл.* Благалъно: молю(д)шая братия.. тоє ему про(с)тили и ѿ негожъ прощениа просячи блѣгательно змолили абы не былъ болѣе разорителе(м) добро(и)... цѣковно(и) справѣ (Львів, 1636 *ЛСБ* 1043, 44).

БЛАГАТИ, БЛАГАТЪ *дієсл. недок.* (кого, за кого, за що, чим) Просити, молити, благати: а кгда до цесара прибѣгли // застали оу кардинала... з' двѣма бискупами ѿ(т) папы посланого, единаючи и благаючи цесара великими подарки и обѣтницами (Острог, 1598 *Ист.фл.сш.* 50 зв.); Нѣчого тяжшого на тогъ часъ, нѣчого трудѣйшого не было, якъ округныхъ тыхъ и нелигостивыхъ, гнѣва и запалчивости поломнемъ

дышучихъ, тирановъ прозбами благати! (Київ, 1621 *Коп. Пал.* 776); благаймо Єго, жебы и намъ скѣрбъ Дѣа своѣго даровати рѣчилъ (Вильна, 1627 *Дух. б.* 189); Акѣонисты, якъ много нѣчій, читаючи, Бѣга, Чѣстѣю Дѣвѣ, за всѣхъ благаючи, Стѣвилъ (Луцк, 1628 *Андр. Лям.* 5); Треба, Дѣе грѣшная, Г(с)да благати И до него з слезами завше прибѣгати (I пол. XVII ст. *Рез.* 174); а пѣлѣне всѣхъ ва(с), проиѣ, абысѣ и за мое смиреніе Гѣ Бѣга мѣтѣвами стѣми своѣми ... оумилостивлѣти и благати не запѣхали (Львів, 1646 *Жел.Сл.* 46 зв.); А онаяменованая капитула зако(н)ници того мона(с)тира за душу мою грѣшную сорокоу(ст) ѿ(д)правоватъ повинни будутъ и тво(р)ца всемоу(ш)ного моли(т)-вали(!) своими благати (Тригорськ, 1648 *ДМВІІ* 218).

БЛАГИЙ, БЛАГІЙ, БЛАГЪ, БЛАГЪ *прикм. (цсл.*

благий) 1. Добрый, благий: вѣдимъ боу блѣгими дѣлы (1489 *Чет.* 296); якъ правдивы(и) ѿ(т)ицъ, хотѣчи погѣхѣ и по працы, блѣги(и) плѣдѣ видѣти, И маѣтъ в рѣестрь по обычаю вписѣтѣся (Львів, 1587 *ЛСБ* 87, 2); И вѣру правую и дѣла блѣгии, принесѣте богу дары дороги (к. XVI ст. *Укр. л.* 88); агаѣаггѣль: Блѣги(и) вѣстни(к) (1627 *ЛБ* 172); Благъ. Bonus (1650 *ЛК* 425);

у знач. ім с.р. благое — добро, благо: да са его блѣгими оудовла(т) и насытатъ (до 1596 Виш.Кн. 263); скудно убо естъ благое ихъ находит содержатися доброго изволяючи (1600-1601 Виш. Кр. отв. 185);

ласкавий, милостивий: заплативше оусе сполна господство мы, благопроизволих нашим блѣгим произволеніемъ и чистим и свѣтлим срѣцем (Сучава, 1503 *Cost. S.* 259); Ключъ сія книги зри листъ сме... "Благый читателю" и прочая, и опасю соблюди (XVI ст. *ИЕ* 3); блѣгаго гласа ѿ(т) хѣ бѣга слишати на страшнѣ(м) сѣдѣ сподоба(т)са (Перемишль, 1592 *ЛСБ* 399).

2. Праведный, святой, благочестивый: Тѣм будем готовы на славное вѣскрессение блѣгим и очищенным житием (1588-1596 *Виш. Кн.* 141); Путем бо христовым отцеве ходили и нам стезю благу ити сътворили (к. XVI ст. *Укр. л.* 79); котрыи.. не хотѣтъ простити, гурко чмъ будѣтъ, а котрыи суть блѣгии и мѣстивыи, великое весѣля будѣтъ тымъ (XVI ст. *ИЕ* 122); возмѣте иго моѣ на себе, иго бо мое блѣго и брѣма мое леѣко е(ст)... а не обѣгажѣте срѣдѣи(х) недо-вѣрство(м) (Устрики, I пол. XVII ст. *УС* № 29515, 324);

у знач. ім. праведний, праведник: творите сѣ(д) истинѣ(н)... и ѿблжати бл҃гы(х) а непокарающи(х)са исти(н)нѣ зако(н)не ѿбличати и казнити (Перемишль, 1592 ЛСБ 399); творіти сѣ(д) истин(н)є и мѣлостыню в потребѣ Бр҃агіа(м) недостато(ч)ствѣющи(м) и ѿблжати бл҃ги(х) А непокарающи(х)ся... зако(н)не ѿбличати и казнѣи (Львів, 1609 ЛСБ 423).

3. Блаженный, дуже щасливий: "Благыи суть люде, котрымъ выпустятъ ся грѣхы ихъ, и котрымъ покрыло ся беззаконѣство ихъ (XVI ст. НЄ 61); пошлетъ вамъ бг҃ъ миръ, и лѣта блага и прохладна (п. 1596 Виш. Кн. 259 зв.).

4. Поганий: Яко жекглярь коли неумелый, пустившись на широкое море, не умеетъ до порѣту трафити, але товкучися по мору то сюды, то туды, заледве наконецъ до якого пристанища, и то благого, прибукается - такъже власне и ты, по многихъ прикладахъ, и то мало зъ собою згодныхъ, збегавши, ледве еси до конца, и то непевного, прибилсе (Володимир, 1598-1599 Відп. ПО 1051);

убогий, дешевий, недорогий: то тобѣ вѣ пода(р)кѣ присылає(т), просачи абы(с) то принялъ з ласкою ани толко щасѣвалъ то(и) благи(и) подарокъ лѣтъ щиры(и) (к. XVI ст. Розм. 22).

БЛАГО с. (цсл. благо) 1. Добро, благо: Благопослѣдѣливыи ѿвѣчата ѿграды х(с)вы и вапѣ(и) любви всяко(г) блага рачителѣ (Кричів, 1600 ЛСБ 352, 1).

2. лише у мн. (у сполуч. зі словами весь, всяческий, вѣчный, земный, небесный - як форма побажання) на все добре, всіх благ: Въ жилицѣ ма нб(с)наа съ ст҃ыми ти всели, и вѣчныхъ бл҃гъ причастіємъ дѣю... възвесели (Дермань, 1604 Нал. Кр. 2); братолюбію вапомѣ всѣ(х) бл҃гъ ѿ(т) гдѣ ба зи(ч)ливы(и) бра(т) ѿ хѣ... елисе(и) плетене(и)кѣи (Київ, 1624 ЛСБ 493, 1); всѣхънихъ благъ... зычу и Господа моего прошу (Руда, 1646 ПКСД I-1, 87); бл҃гочестивомѣ... князю Иванѣ Петровичѣ Про(и)скомѣ... всѣ(х) благъ, здравия... препосылає(м) (Київ, 1649 ЦДАДА 124, 3, 32); вса чє(с)ки(х) бл҃гъ... зє(м)ны(х) бг҃омод(л)ица пры(с)ны(и) рѣкою вла(с)ною (Іркліів, 1650 ЦДАДА 124, 3, 37); вса чє(с)ки(х)... бл҃гъ нб(с)ны(х) бг҃омод(л)ица пры(с)ны(и) рѣкою вла(с)ною (Там же).

БЛАГОВЕРІЄ див. **БЛАГОВѢРІЄ**.

БЛАГОВЕРНЫЙ див. **БЛАГОВѢРНЫЙ**.

БЛАГОВЕСТИТИ див. **БЛАГОВѢСТИТИ**.

БЛАГОВЕСЩЕНІЄ див. **БЛАГОВѢЩЕНІЄ**.

БЛАГОВЕЩЕНІЄ див. **БЛАГОВѢЩЕНІЄ**.

БЛАГОВОЛЕНІЄ, БЛАГОВОЛЕНІЄ с. (цсл. благоволение) прихильність, милість, ласка (Бога): Благоволеніємъ бога ѿ(т)ца.. предася христовѣ це(р)кви вся повелѣнная в законѣ хранити христоименитымъ правовѣрнымъ людемъ (Львів, 1586 ЛСБ 71); Бл҃говоленіє(м) бг҃а ѿ(т)ца и бл҃г(д)тїю гдѣ нѣшего Іс х҃а (Перемишль, 1592 ЛСБ 399); и оногѣ за слѣдшы(м) з мл(с)тями вѣшими постанове(н)є(м)... в которѣ(м) поспѣхѣ, бл҃гословенія, и бл҃говоленія бж҃его зычачи (Київ, 1627 ЛСБ 496); Бл҃говоленіємъ Гдѣ Бг҃а нѣшего... сохрѣжисѣ сѣа книга (Нижня Вишня, 1646 Паньк. 24).

БЛАГОВОЛИТИ дієсл. недок. (цсл. благоволити) (кому о кѣм, в чѣм і без додатка) сприяти, виявляти прихильність до когось: Видиши ли, яко любитѣ Богъ и благоволитѣ и прииметъ то Ему возложеніє, або ооярованіє (Супрасльський мѣнастир, 1580 Пис. пр. лю т. 73); Вѣчныи и всесѣлныи бж҃є всакоа бл҃г(д)ти, Своимъ мл(с)рдіємъ бл҃говолии намъ сѣдати (Острог, 1581 См. В. 7 зв.); Отожъ, яко самъ о нихъ чє благоволю, так и в.м. перестерегаю (Вільна, 1599 Ант. 609); и Бѣ абѣвѣмъ вѣ позверхѣвней пстрѣтъ тѣла неблаговолиѣтъ, але виѣгнѣлаа дѣиѣ красота любѣзна и оугодна ємѣ єсть (Київ, 1623 МКСВ 75).

БЛАГОВОНІЄ с. (цсл. благовоение) приємний запах, пахощі, аромат: кто во рѣтъ златѣ носи(т), ѣ того бл҃говоніє ... изѣ рта быває(т) (XVI ст. Травн. 498 зв.); ѿчи єго яко голоубинѣ на исполненіє во(д), ланѣты єго яко фиалѣ арома(т) прозабѣющи(х) бл҃говоніє (поч. XVII ст. Проп. р. 235 зв.).

БЛАГОВОННЫЙ, БЛАГОВОНЕНЬ прикм. (який має приємний запах) ароматный, пахучий: цвѣ(т)же тоє травы... дхѣмъ єсть велми бл҃говоненѣ (XVI ст. Травн. 269 зв.); познати... что будет в ней за вода и ѿ которѣго духа источника... черпана... чистѣго ли или мугнаго, благовоннаго ли или смердячѣго (1608-1609 Виш. Зач. 209); снѣ цр(с)тва нб(с)ного... приносѣт яко златѣ оучѣнки дѣбрѣи, яко вимѣа(н) бл҃говонный бѣлыи, дѣла свѣтѣ (Почаїв, 1618 Зерц. 62 зв.); до(м) же напѣлнѣи(с) // ѿ(т) запахѣу маѣсти бл҃говонная (пол. XVII ст. УС № 91, 26 зв.-27); Сладѣсть ѿ(т)

дрѣва, вшѣлакихъ плуодовъ ... // ... сладость и цвѣтовъ,
бл̑говонны(х) (Чернігів, 1646 *Перло* 4-4 зв.);

перен. Приемный, милый: принесеса жертва чи(с)та
бл̑гово(н)на боу (1489 *Чет.* 246).

БЛАГОВОННѢЙШИЙ *прикм. в. ст.* Аромат-
ніший: Цѣлуй мя цѣлованіемъ оустъ своихъ, бо лѣп-
ши оустъ перси твои надъ вино, благовоннѢйши
нижли аромати мастіи налѣпшихъ (поч. XVI ст. *Песн.*
п. 49).

БЛАГОВРЕМЕННОЕ *присл.* Своєчасно: проповѣ-
да(л) слѣво, налегаль, бл̑говременне и бѣ(з)време(н)не,
строфоваль ... во вшѣлакой терплівости и надѣцѣ
(Вільна, 1620 *См. Каз.* 20 зв.).

БЛАГОВРЕМЕННЫЙ *прикм.* (*цсл.* благовреме-
ный) своєчасный, доцлный: ко всѣмъ ... бл̑гоч(с)тивы(м)
хр̑(с)тіяномъ подобающю милостыню бл̑говременную
помощь получитьи ѡ(т) ва(с) бл̑гоч(с)тивы(х) христіянъ
(Львів, 1592 *ЛСБ* 198).

БЛАГОВХАНИЕ *див.* **БЛАГОУХАНИЕ.**

**БЛАГОВѢРИЕ, БЛАГОВЕРИЕ, БЛАГОВѢРІЕ,
БЛАГОВѢРЫЕ** *с.* (*цсл.* благовѣрие) 1. Правові-
рність, благочестя: А пріазнь вам латіна такую даѣет и
благовѣрие на вас издирает (к. XVI ст. *Укр. п.* 86); Не от
той ли матери свѣтом благовѣрія римский костел ся
воспитал? (1600-1601 *Виш. Кр. отв.* 185); презвитеръ
або діаконъ своее жоны нехай не отступеть, якобы
вымовкою благовѣрія (1603 *Пит.* 87).

2. Справжня віра, благові'я: оуже в бл̑гоч(с)тіе і
травосл(а)віє//віє (!) нѣколи въ(з)вратитиса не
може(т), оуже свѣта бл̑говѣріа нѣколи не оузри(т)
(1599 *Виш. Кн.* 216-217); Так же и тут: перво восточная
церковь благовѣрием ся о Христѣ основанна, потомъ
ына - римский костел породила (1600-1601 *Виш. Кр.*
отв. 185).

3. (*форма шанобливого звертання*) благочестя:
іернцовъ и поповъ с того мана(с)тыра берѣчи и(х)
єзєньє(м) всилюеть и то(т) манасти(р) з моцы и владзы
ашюго благовѣрія вы(и)мѣеть и собѣ его привлацаетъ
Новгородок, 1589 *ЛСБ* 123); вси(м) вокупе паномъ
іещано(м) гали(ц)ки(м) благодать ... неха(и) бѣде(т)
сєгда за навеженъє котори(м) на(с) єсте вѣше бл̑говеріє
авѣдили (Рогатин, 1591 *ЛСБ* 158); То юж знайдете у
исаню сєнодовомъ ... же наше благовѣріє с посланцемъ

патріаршимъ оных отступниковъ от церкви божеи яко
члонки гнилыє оттяли (Львів, 1605-1606 *Перест.* 34.).

БЛАГОВѢРНО *присл.* Правовірно, благочестиво:
вси живущии бл̑говѣрнс ѡ х(с)є ноудими быша
пожрѣти идоло(м) (1489 *Чет.* 139 зв.); Научил нас
Христос тако вѣровати и благовѣрно тройцу почитати
(к. XVI ст. *Укр. п.* 78).

БЛАГОВѢРНЫЙ, БЛАГОВЕРНЫЙ *прикм.*
(*цсл.* благовѣрный) 1. Правовірний, благочестивий:
ѡнъ же бл̑говѣрныи моу(ж) агринъ, оуготовивъ
капоунъ свѣчи и темьянъ (1489 *Чет.* 95 зв.); Бл(с)вние
макария... тѣте(ж) ѡ свѣто(м) дсѣ возлюбле(н)нымъ
бл̑говѣрны(м) и хр(с)толюбивы(м) сыно(м) ншго
смирєния кнѣземъ... бояромъ и двораномъ (Новгородок,
1547 *ЛСБ* 13); Кто тєды є(ст) бл̑говѣрныи Истинныи
Християни(и) (!) снѣ свѣтоє собо(р)ное ... цркви (Львів,
1595 *ЛСБ* 277, 1 зв.); Благовѣрны(м) же сщєеникомъ и
всѣмъ христолюбивымъ людемъ ... бл̑года(т), мл(с)ть,
миръ (Острог, 1598-1599 *Апокр.* 185); Мѣсяць
сєптеврій маєть: 5 дня умучєніє благовѣрного царевича
Глѣба (Київ, 1621 *Коп. Пал.* 849); Мы же, во
пристанищѣ семъ боготишномъ преживши время
живота, и скончити єго здѣ хоцємъ, милостію Исуса
прєсладкого и пожалованьємъ благовѣрного царя
(Путивль, 1638 *АЮЗР* III, 12).

2. *У знач. ім. (людина, яка додержується приписів
релігії)* правовірний, побожний: Що за єдност рѣсинѣ з
римским костелом быти может? Благоверномѣ з ними
гератиками (!), яко кощѣ зо псом (поч. XVII ст. *Вол. В.*
73); На што им от благовѣрныхъ єдин з братства
лвовьского отказаль в тѣє слова (Львів, 1605-1606
Перест. 42); Павел перестерегал... дабы в поганские
науки диалектики, силогизмы и вывроты
препирателные и велерѣчия самохвалныє благовѣр-
ным не впасти (1608-1609 *Виш. Зач.* 225).

БЛАГОВѢРЫЕ *див.* **БЛАГОВѢРИЕ.**

БЛАГОВѢСТВОВАНИЕ, БЛАГОВѢСТВОВА-
НІЕ *с.* (*цсл.* благовѣствование) 1. Оповіцання радісної
вістки, благовість: Гдє бы єсте бо(л)шю крѣпость
брѣли, а томѣ сѣ забѣре(н)ю не дивовали. Кгдыжъ
родівы(и) ва(с) бл̑говѣствованіємъ о Хѣ оупоминаєть...
мовачи (Острог, 1587 *См. Кл.* 5 зв.); Ѡ днѣ оутѣшний

и весѣлы(и) тоєю ж мелодією, ты(м) же гѣлос(м) аггѣлское блѣгословѣнство,... ап(с)лѣскіе чоудѣ въ блѣговѣствованію ев(г)лїа, статѣчнѣю м(ч)ническѣю трѣпѣливостъ... ѡказѣющій (поч. XVII ст. *Проп. р.* 228 зв.); гдѣмъ южъ блѣговѣствованїа, по Ап(с)лскомѣ гѣлосѣ, бѣжимъ порѣдомъ плодовиѣта зоста-ла, славлѣюса... и тѣшѣса (Вїльна, 1620 *См. Каз.* 3).

2. Євангелїе: нам же хр(с)тїан(м) хс спсѣ на(ш) нѣвое свое блѣговѣствованїе стѣе ев(г)лїе предѣлѣ (Заблудів, 1568 *УЄ* № 552, 1).

Див. ще БЛАГОВѢСТІЕ.

БЛАГОВѢСТВОВАТИ дієсл. недок. (цсл. благовѣствовати) проповідувати, проголошувати: Ви(ди)тели яко вы предѣла тѣе сами собѣю поламали, законѣ и ев(г)лїю, и ѣченїе стѣ(х) кгва(лг) явно все(му) свѣтѣ, ѣчинили, и по ап(с)лѣ Павлѣ сопроти(в)но и ново блѣговѣствѣете (1598 *Виш. Кн.* 283).

Див. ще БЛАГОВѢСТИТИ, БЛАГОВѢСТОВАТИ.

БЛАГОВѢСТИТИ, БЛАГОВѢСТИТИ дієсл. недок. (цсл. благовѣстити) 1. (кому) Оповѣщати радїсну вїстѣ, новину: гаври(л) блѣговѣсти(л) єи радость великою (1489 *Чет.* 263); Прїйдѣте(ж) кѣ сїѣнѣ, и ѡбѣймѣте єго,... сїѣнѣ блѣговѣстите, в мѣци гѣлос сво(и) по(д)несѣте (Острог, 1599 *Кл. Остр.* 226); Слышѣ гѣлосъ ѡный в' оушїахъ моихъ оуставїчѣне брїмѣчїй ... оупомїнаючи(и) ... // ... абѣмъ на горѣ высѣкѣю в'зышѣлѣ блѣговѣстити Сїѣнѣ (Єв'є а. Вїльна, п. 1616 *Прич. отех.* 13 зв. - 14); Аггѣлѣ Бѣжїй блѣговѣстит Ангѣ, же мѣет породити Прѣстѣю Паннѣ (I пол. XVII ст. *Рез.* 176);

(кому) (повідомляти про непорочне зачаття) благовѣстити: якѡ блѣговѣстїлѣ аггѣлѣ Прѣстѣи Дѣвѣ (Львїв, 1646 *Зобр.* 7).

2. (кому) Те саме, що благовѣствовати: Павел сам апостол анафеме єго предаєт, молвѣючи: "Аще и ангел с небесе благовѣстит вам паче, еже... научитесь, анафема да єсть онаго проповѣдника!" (1608-1609 *Виш. Зач.* 219).

Див. ще БЛАГОВѢСТОВАТИ.

БЛАГОВѢСТІЕ с. (цсл. благовѣстїе) те саме, що благовѣствованїе в 2 знач.: Але сїи // роспростерѣ, и изъяснїлѣ и прѣложїлѣ, оу своє(м) блѣговѣстїи або въ ев(г)лїи которѣе написалѣ на пато(м)скомѣ ѡстровѣ

боудоучи в' затѣченїи (1556-1561 *ПЄ* 337 зв. - 338); ев(г)лїе, благовѣстїе (1596 *ЛЗ* 46); Єв(г)лїе, є(ст) слѣво грецкое, пословѣнскѣ выкладѣетса, Блѣговѣстїе (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 827).

БЛАГОВѢСТНИКЪ ч. 1. (провѣсник добра, щастя) благовѣсник: радуїса архангѣлѣ гаврилѣ пѣрвыи блѣговѣстниче всакои радости (1489 *Чет.* 76 зв.); Ангелы благовѣстники (Київ, 1621 *Кон. Пал.* 661).

2. Проповѣдник, євангелїст: євангѣлистѣ, благовѣстни(к) (1596 *ЛЗ* 46).

БЛАГОВѢСТОВАТИ дієсл. недок. (без додатка) Те саме, що благовѣствовати: Бѣда мнѣ... если не благовѣстѣю! Бѣда мнѣ, если былѣ молчалѣ и правду угаївалѣ! (Київ, 1621 *Кон. Пал.* 3).

Див. ще БЛАГОВѢСТИТИ.

БЛАГОВѢЩЕНЕ, БЛАГОВѢЩЕНЕ, БЛАГОВѢЩЕНІЕ, БЛАГОВѢЩЕНІЕ, БЛАГОВѢЩЕНІЕ, БЛАГОВѢЩЕНІЕ с. (цсл. благовѣщення) 1. Добра вїстка, благовѣстѣ: в назарефѣ пришо(л) гаврилѣ кѣ дѣвѣ мрїи, приносѣ блѣговѣщѣнїе (1489 *Чет.* 36 зв.); Радѣсть блѣговѣщѣнїа одѣржавши, присно Дѣва Мрїа ... ишла на гѣрныє мѣста, до мѣста Іудѣва (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 817).

2. (назва церковного свѣта, також календарна дата) Благовѣщення: Недвїжїмїи соу(т)... Ро(ж)ство хѣво, Крїстїе, Стрѣте(н)є, Блѣговѣще(н)є (Острог, 1612 *Час. Туп.* 308); Надалѣ(и) по Блѣговѣщенїи Бѣци за ти(ж)дѣ(и) до Лѣвова прїїде(т) с пѣне(з)ми ѡ(т) на(с) (Устя, 1614 *ЛСБ* 450, 1); Знаменїтѣй день и весѣлѣй Прѣзникѣ Благовѣщенѣа прѣзїнѣючи брѣтїе ... радѣстїю радѣймѣса (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 827).

3. Церква на чѣстѣ Благовѣщення: Тѣло мое грѣшноє ма быт положѣно у прїтворї Благовѣщення Господнїа, которїй предѣлѣ у церкви соборной свѣтого Іоанна Богослова в замку Луцѣком (Торѣканїв, 1555 *ЧИОНЛ V-3*, 157).

4. Назва ікѣни із зѣбраженїем Благовѣщення: Свѣтѣсть Благовѣщенїа прѣчїстѣе Богѣродицы, затѣворчїтѣе, сребромѣ оправѣчѣе, позѣлотїстѣе (Київ, 1554 *КМПМ I*, дод.8).

БЛАГОВѢЩЕНЕЦЪ ч. Члѣн братства, що при церкѣ на чѣстѣ Благовѣщення: тогды блѣговѣще(н)цы ѣ брати(и) наши(х) двѣ ча(сти) грѣнтѣ... сто(р)говѣвши ѡны(и) з'спрято(в) єе, гро(ш) трѣти(и) в зада(т)ку на(м) дали (Львїв, 1626 *ЛСБ* 1049, 6).

БЛАГОВѢЩЕНИЕ *див.* **БЛАГОВѢЩЕНЕ.**

БЛАГОВѢЩЕНСКИЙ *прикм.* Який стосується церкви на честь Благовіщення: ѡ(т) гедѣѡна... еп(с)кпа лво(в)ского... бывшому попу бл̄говѣще(н)скому (Стрятин, 1591 *ЛСБ* 165); бл̄говѣще(н)ско(и) це(р)кви з ты(х) спрято(в) трети(и) гро(ш) взяти приходило (Львів, 1626 *ЛСБ* 1049, 6).

БЛАГОГОВЕНСТВО *див.* **БЛАГОГОВѢНСТВО.**

БЛАГОГОВѢНСТВО *с.* (*цсл.* благоговѢнство) те саме, що благоговѢнство: и тако ско(н)часа погребание починѣ со зѣлны(м) бл̄гоговѣи(н)ство(м) (Львів, 1590 *ЛНБ* 4, 1136, 2, 30, 1 зв.).

БЛАГОГОВѢЙНЫЙ *прикм.* (*сповнений глибокої шани до Бога, безмежно відданий*) благоговійний, побожний: На семомъ соборѣ въ Никси на мѣстѣ Андріяна папы Римского былъ Петръ благоговѢйный первый прѣзвитеръ Римскія церкви (Вільна, 1595 *Ун. гр.* 133); Прѣто вы пастыра собѣ тако(г) избира(и)те // ... Прѣ(ж)де назнамена(и)те нѣко(ли)ко ѡсобѣ, ѡ(т) жн̄тѣ ѣ разоума свѣдитльствова(и)ны(х) яко сѣ(т) бл̄гоговѣ(и)ны и правовѣрны (п. 1596 *Виш. Кн.* 225 зв.-226); При прозба(х) множества хр(с)тіанъ сама надѣла мзды вѣчной, за пра́цоу дла вѣры помноже́на подоймованые до пріймованья на себе того оурадѣ бл̄гоговѢйные люди приводить (Острог, 1598-1599 *Апокр.* 168).

Див. ще **БЛАГОГОВѢННЫЙ.**

БЛАГОГОВѢННЫЙ, БЛАГОГОВѢНІЙ *прикм.*
1. Те саме, що благоговѢйный: Иже вездѣ ѡбрѣгаем̄и хр(с)тіяни... бл̄гоговѢнн̄и с̄щеници и вси... христоименитїи людіе (Львів, 1589 *ЛСБ* 120); Игд̄менгъ... // повинѣ(н) бѣде(т) и братии подобныхъ собѣ ховаги. То є(ст) Дх̄овника, Казнодѣю, С̄ще(н)ника бл̄гоговѣ(и)ного (Луцьк, 1624 *ПВКРДА* I-1, 60-61); при тыхъ засѣ всѣ побожнїи и всечеснїи Игуменове, честные Протопопове и Богобойныи Священники и благоговѢнныи Старцы (Київ, 1631 *ОЛ* 19).

2. *У знач. ім.* благоговійний, побожний: а ѡ себѣ наскáковати бѣ(з)стѣднѣ пѣ(с)ски яко же вы на попо(в)ство бѣ(з) волѣ бж̄ не хоцѣ: надчи(х) бо са бл̄гоговѣти ко бл̄гоговѣ(и)но(му), и ѡ(т) оно́го повелѣнїа ѡжидати (1598 *Виш. Кн.* 309 зв.).

БЛАГОГОВѢНСТВО, БЛАГОГОВЕНСТВО *с.*

БлагоговѢнн̄я, шанобливѣсть, пошана: преподобіе с̄бобливѣсть рѣ(в)нось и бл̄гове(н)ство ѡ бѣзѣ (Вільна, 1596 *ЛЗ* 69); Патое, бл̄гогове(н)ство, и то є(ст) оучтиво(ст), боазнь, и всты(д) заховати (п. 1596 *Виш. Кн.* 240); Маешгъ и достатѣчнѣю нажкѣ, что єсть Тайна, що за мѣцъ и скѣтки сѣгъ кождо́и Тайны, зъ яко́ю оучтѣвѣстю и бл̄гоговѢнствомъ ѡныи ѡ(т)правѣати и вѣрнымъ подавати (Київ, 1646 *Мог. Тр.* 5 зв.).

Див. ще **БЛАГОГОВѢНСТВО.**

БЛАГОГОВѢТИ *дієсл. недок.* (к кому) (*побожно схилятися перед ким*) благоговѣти: а ѡ себѣ наскáковати бѣ(з)стѣднѣ пѣ(с)ски яко же вы на попо(в)ство бѣ(з) волѣ бж̄ не хоцѣ: надчи(х) бо са бл̄гоговѣти ко бл̄гоговѣ(и)но(му), и ѡ(т) оно́го повелѣнїа ѡжидати (1598 *Виш. Кн.* 309 зв.).

БЛАГОДАРЕНИЕ, БЛАГОДАРЕНІЕ *с.* (*цсл.* благодарение) 1. Подяка, вдячність: абовѣ(м) // молѣнїе роздмѣ́(т)са, кгда кто моли(т)са бж̄... а бл̄годарѣнїе, гды кто за добродѣ(и)ства дáкде(т) бж̄ (Вільна, 1596 *З. Каз.* 87 зв.-88); посла(л) а́ золо(т)... котѣрыє прїняти рáчите съ бл̄годарѣнїе(м) (Сучава, 1599 *ЛСБ* 336); братия дѣчинили ска(р)гѣ на пана Мигала... при ро(з)ходе брати(и) пѣ(р)ше прѣшлои схадзки по доко(н)ченю бл̄годаренїа (Львів, 1633 *ЛСБ* 1043, 35); а ты ѡс̄щенн̄ый Чите(л)нику прїйми съ блг(д)рѣнїемъ тѣю пра́цѣ смирѣнїа н̄шого (Київ, 1646 *Мог. Тр.* 6 зв.); благодаренїе возсылати (кому) — виражати (складати) подяку: О наими(л)шїи с̄ноу... твоєи с̄тои мл(с)ти и невымо(в)ное бл̄годаренїе воз'сылаю... што є(с) са завѣжды м'ною... пѣклова(л) (XVI ст. *УЄ Трос.* 12); благодаренїе вѣздавати (вѣздати) (кому) - складати (скласти) подяку: Хвалѣнїе, бл̄годаренїе, и поклонѣнїе, тебѣ вѣздаваю (Чернігів, 1646 *Перло* 74); Гд̄ бж̄ бл̄годарѣнїе вѣздаймо яко бл̄годателю (Острог, 1581 *См. В.* 7); благодаренїе отдавати (отдати) (кому) - складати (скласти) подяку: Хвалѣнїе, бл̄годарѣнїе, збавїтелеви на́шемѣ ѡ(т)дава(и)мо (Чернігів, 1646 *Перло* 62 зв.); Бл̄годарѣнїе, ѡ(т)дадѣгъ Творѣцѣ и збавїтелеви своѣмѣ (Там же, 161); благодарение учынити (кому) - подякувати: Пѣто(м) всѣ вставшїи на ноги бл̄готоренїе (!) ... по(с)ла(и)цомъ дѣчинили за ѡхо(т)ное послушн̄е(и)ство (Львів, 1637 *ЛСБ* 1043, 49).

2. Хвала, прославляння (стосовно Бога): Первое, церковному послѣдованию в славословію, благодаренію и молитвѣ непотребны суть (Унів, 1605 *Виш. Домн.* 189); Ты всею цр̑квою Х̑вою справдѣшъ, И презню намъ доробѣ про(с)тѣшъ, до цр(с)тва Нб(с)ногѡ, и до животѧ вѣчногѡ, И до бѡ(з)кого хвалѣніѧ, бл̑годареніѧ оуставѣчногѡ (Чернігів, 1646 *Перло* 32); чинити благодареніє - хвалити, прославляти: хочѣ абысте чинили молітвы, молѣніѧ и мѡлѣбы, бл̑годареніѧ (Вільна, 1596 *З. Каз.* 87).

Див. ще БЛАГОДАРСТВО.

БЛАГОДАРИТИ *дієсл. недок. (цсл. благодарити)* (кого і без додатка) дякувати (кому): никита ... похвалилъ г(с)да ба̑рекоучи. бл̑годарю та г(с)и бѣ мои (1489 *Чет.* 31); Люде... чекаю(т) того хвалебного днесъ бл(с)вениемъ ѡживати брашенъ бл̑годарачы б̑га с таковы(х) даровъ его св̑ты(х) (Стратин, 1588 *ЛСБ* 95), Благодари(м) ва(с) всегда ѡ ва(с) поминаючи вѣрѡ вашѡ и трѡды съ подвиги (Кричів, 1600 *ЛСБ* 352, 1); а ѡ(т) Б̑га вдѣчне Принѣвши: благодаритъ, же пожѣтокъ знѣчне за пра̑цею ѡдѣржалъ (Луцьк, 1628 *Андр. Лям.* 17); Прѣ(д) егѡ бѡ(з)кимъ преслѣвнимъ Трономъ. Хвалю благодарѡ, вѣспѣваю, величаю (Чернігів, 1646 *Перло* 68); тогды Мелхиседѣкъ вынеслъ емѡ хлѣбъ и вино, абы то пѣрвѣй бл̑годарачи за звытѣжство б̑гѡ оф̑бровѣлъ (серед. XVII ст. *Хрон.* 26 зв.).

БЛАГОДАРНЕ, БЛАГОДАРНѢ *присл.* Те саме, що благодарно: а мы не погоршимся, если и во умаление приходимо, но благодарнѢ сей крест нѣсимо (1600-1601 *Виш. Кр. отв.* 162); Живѡтъ абѡвѣмъ Прироженѣ бл̑годарне прѣимати маемо, якъ ѡ(т) Б̑га намъ даный (Вільна, 1620 *См. Каз.* 14).

Див. ще БЛАГОДАРСТВЕННО, БЛАГОДАРСТВЕННѢ.

БЛАГОДАРНО *присл. (цсл. благодарно)* вдячно, з вдячністю: жалѣймо того, жѣсмо для свѡихъ внѣтрнихъ стра̑стей бл̑годарно не хотѣли внимати (Київ, 1625 *Кон. Ом.* 166).

Див. ще БЛАГОДАРНЕ, БЛАГОДАРСТВЕННО, БЛАГОДАРСТВЕННѢ.

БЛАГОДАРНЫЙ *прикм. (цсл. благодарный)* вдячний: Так же и то перекладачъ, преплывши и прѣшедши подвиг благодарный, хулою запечатовав, -

ато як, молю, терпѣливѢ послухайтѢ и откроем вам (1615-1616 *Виш. Поз. мисл.* 238); молитва благодарнаѧ, До пѣрѡны Бѡ(з)кои Д̑ха прѣстѡгѡ при концѡ Похвалы (Чернігів, 1646 *Перло* 34 зв.).

Див. ще БЛАГОДАРСТВЕННЫЙ.

БЛАГОДАРНѢ *див. БЛАГОДАРНЕ.*

БЛАГОДАРСТВЕННО *присл.* Те саме, що благодарно: и мы ... мѣрѡ... царскѧ пѣсни слѣдцѢ съплѣтати ты же сіє благодарствѣнно прѣими (Львів, 1591 *Просф.* 63); И понеже добрѢ ѡ дому наше(м) желиборски(х) шля(х)ти по(л)скои и ѡ нашу(м) архиере(и)ствѢ проповѣдаешъ бл̑годарстве(н)но на(м) се и любовно (Іркліів, 1650 *ЦДАДА* 124, 3, 37).

Див. ще БЛАГОДАРНЕ, БЛАГОДАРСТВЕННѢ.

БЛАГОДАРСТВЕННЫЙ *прикм. (цсл. благодарственный)* те саме, що благодарный: Про то тя...зѢ сѣрца вѣтаемо, радѣючися, Б̑гоу вѢ тро(и)цы славімомѡ... поклѡнъ посполѡ зѢ бл̑годарствѣнными молітвами вѣзсылаючи (Манява, 1619 *Привит. Феод.* 288 зв.).

БЛАГОДАРСТВЕННѢ *присл.* Те саме, що благодарно: Такогѡ сѡмнѣна не была таѧ побѡжнаѧ ѡсѡба, поневажъ и найменшій припѣдокъ, ѡлбо вѢ здорѡвю, ѡлбо вѢ фортѣнахъ свойхъ навѣженѣемъ Б̑жимъ быти бл̑годарствѣннѢ ѡузнавала (Київ, 1646 *Мог. Тр.* 944).

Див. ще БЛАГОДАРНЕ, БЛАГОДАРСТВЕННО.

БЛАГОДАРСТВО *с.* Подяка, вдячність: а, срозумѣвши, уста заключи и умолкни, хулу угаси, а благодарство научи (1608-1609 *Виш. Зач.* 224).

Див. ще БЛАГОДАРЕНИЕ.

БЛАГОДАРѢ *ч. Діал.* благодар "благодійник, добротинець". Вл. н.: Степанъ Благада(р) (1649 *РЗВ* 387).

БЛАГОДАТЕЛЬ *ч. (цсл. благодатель) (той, хто робить добро іншим)* добротинець: Всѣкаго чїна православный читателю, Г̑б̑б̑ бл̑годареніє вѣздаймо яко бл̑годателю (Острог, 1581 *См. В.* 7); Кре(ст)... на(и)бѡ(л)ши(и) новозламаного срѣбра ѡ(т) бл̑годателя(и) даного зѣбраны(и) ѡздобне... съѡрѣжены(и) вве(с) з сто(л)це(м) злоцѣсты(м) (Львів, 1637 *Інв. Усп.* 4 зв.); Цр̑в преслѣвный, ѡ(т) вѣка бл̑годателю на(ш) давный (Чернігів, 1646 *Перло* 71).

БЛАГОДАТНЫЙ *прикм. (цсл. благодатный)*

благодатний, добротинний: радуиса бл̄годатный роучаю свѣта (1489 *Чет.* 156 зв.); В том пан Юрко сопротивляється слѣдови ... святых отец... которые... степенѣ до того благодатного дару починили и границу закопали (Унів, 1605 *Виш. Домн.* 189); Харітоніа, бл̄г(д)тнаа (1627 *ЛБ* 240).

БЛАГОДАТЬ, БЛАГОДАТЬ ж. (цсл. благодать)

1. Благодать, ласка, щедроти: г(с)ь бо б̄ь благодатию своею бы(л) почести(л) его. и онѣ прēmенил̄сѧ ѡ(т) бл̄годати на злобоу (1489 *Чет.* 75 зв.); Хс̄ ап(с)л̄омь оубо самоличнѣ б̄сѣдова, и д̄ха бл̄г(д)ть оучителя т̄мь посла (1556-1561 *ЛСБ* 16); Благодатию Господа нашего..., ему же есть хвала..., нынѣ и всегда и въ вѣкы вѣковъ, аминь (Перемишль, 1563 *АрхлОЗР* 1/VI, 52); а ѡтрѣча росло и оукрѣпило(с) д̄хомь и на̀пол̀нилося моу(д)рости, и бл̄г(д)ть б̄жїа была на не(м) (XVI ст. *УС літк.* 3): бл(д)ть ва(м) всѣ(м) ѡ(т) б̄га (Сучава, 1599 *ЛСБ* 336); тепе(р) зычачи в̄м̄ доброго здоро(в)я... спо(л)не з любимыми в̄м̄ г̄(с)д̄ богу... благодати его всѣ(х) ва(с) предае(м) (Жовчів, 1616 *ЛСБ* 467, 1); И на(ш) Іосифе бл̄г(д)тїю Б̄жїєю, зоставши въ с(т) Велїкой и Ч̄дотво(р)ной Л̄аврѣ Печѣрской, намъ ѡ(т)ц̄емъ и Пастыремъ, ѡтвир̄аеш̄ Литер̄алн̄ю Жїтницю (Київ, 1648 *МІКСВ* 347);

задоволення, благо, блаженство: Анна: Бл̄г(д)ть, потѣха, або л̄аскаваа, мл(с)рднаа (1627 *ЛБ* 177); харїт̄онѣ Р̄ад̄ѣтсѧ себѣ, а(б) бл̄г(д)тей испо(л)ненѣ (Там же, 240).

2. Доброта, добро: Бл̄годарѣ та, Пар̄аклите... Источниче премоу(д)рости, и Раз̄ма, и всакои бл̄год̄ати, пренайвы́шнее добр̄о, и богатество (!), преизобылное, вѣчное радованїе, и веселїе (Чернігів, 1646 *Перло* 35); Якожъ и теперѣ бл̄годаримо Б̄га Вседержителя, же сег̄о раба сво̄его... з̄ чада гнѣва сотвори(т) ч̄адо бл̄год̄ати (Київ, 1646 *Мог. Тр.* 905).

♦ нова благодать — Новый Завіт: а то для то́г̄о ѡйжъ на под̄аню С̄т̄ыхъ ап̄(с)л̄овъ, и оужива(н)ю давномъ не то́лк̄о в̄ но́вой Бл̄г(д)ти а́ле и в̄ ста́ромъ За́конѣ ... то́тъ ст̄ый зв̄ычай оуф̄ондова̄нъ есть оум̄ощенѣ (Київ, 1625 *Коп. Ом.* 157); А в̄ Новой бл̄г(д)ти тайны, и знача(т) л̄аск̄ѧ Б̄ж̄ю и ѡн̄ю пода(т) ч̄л̄к̄ѧ, я́к̄о причи́ны инстру́мента(л)ные (Київ, 1646 *Мог. Тр.* 901).

БЛАГОДЕНСТВИЕ с. (цсл. благоденствие) те саме, що благоден̄ство: во бл̄агоде(н)ствии мнозѣ да сподоби(т) васъ христо(с) богъ на(ш) (Оліта, 1591 *ЛСБ* 185, 1); бл̄гочестивомѣ и бл̄городномѣ князю Іванѣ Петровичѣ Про(н)скомѣ ... всѣ(х) благъ, здравия ... бл̄агоде(н)ствія бл̄гословенне препосылае(м) (Київ, 1649 *ЦДАДА* 124, 3, 32).

БЛАГОДЕНЬСТВО с. (цсл. благоденьство) успїх, задоволення, щастя: в̄сакое д̄ѣло еже ч̄л̄к̄ чинїти починае(т) теды с поча(т)к̄ѧ бывае(т) съ н̄ѣжею и тр̄д(д)ностю а на ко(н)ци же подви́га радо(ст) и веселїе и благоден̄ство приходи(т) ем̄ (поч. XVII ст. *УС* № 236, 4 зв.).

Див. ще **БЛАГОДЕНСТВИЕ**.

БЛАГОДЕРЖАВНЫЙ прикм. Благодотинний: Євкратїй, бл̄гoderж̄авн(и) (1627 *ЛБ* 206).

БЛАГОДУШЕНЬ прикм. (цсл. благодоушн̄ь) благодоушн̄ий, добродоушн̄ий: Єв̄ѡмїй: весел̄ый, охотн̄ый, або бл̄год̄ушен̄ь (1627 *ЛБ* 205); Єв̄псїхїй: бл̄год̄ушен̄(и), см̄ѣ(л) (Там же, 206).

БЛАГОДѢАНІЕ, БЛАГОДѢЯНИЕ с. (цсл. благодѣяніе) те саме, що благодѣланїе: многи(х) и великихъ бл̄годѣянии б̄жи(х) ко ч̄л̄вкома архистратига(м) михаїло(м) сии бы(ст) пре(до)статель первыи (1489 *Чет.* 70); Не зам̄ди: Не ѡм̄ешка(л)... Но а́бїе бл̄годѣанїе наведе (1627 *ЛБ* 73).

БЛАГОДѢЛАНІЕ с. Добротинність, заст. благодіяння: я́коже се н̄г̄ѣ тїхаа и неб̄снаа, наста весна, пастыр̄ добрый на бл̄годѣланїе дви́жа, ѡ(т) гр̄х̄овнаго сна (Львів, 1591 *Просф.* 71).

Див. ще **БЛАГОДѢАНІЕ**.

БЛАГОДѢЛАЮЩИЙ дієприкм. у знач. ім. Благодіяник, добротинсць: Пос̄обїемъ б̄жїа благодати, и его оукр̄епенїемъ, иже есть по́мошню благодѣла́ющимъ (!) и заступл̄енїемъ (Львів, 1591 *Просф.* 71).

БЛАГОДѢТЬ ж. (цсл. благодѣть) те саме, що благодать: назавтрие в̄ставъ моу(ж) то(т). пошо(л) съ отрочате(м) по слов̄ архан̄глов̄. оувидель бл̄годѣть б̄жию (1489 *Чет.* 7 зв.).

БЛАГОДѢЯНИЕ див. **БЛАГОДѢАНІЕ**.

БЛАГОЗДРАВИЕ с. Абсолютне (повне) здоров'я: бл̄гоїмство: Здравїе, бл̄гоз(д)равї(е) (1627 *ЛБ* 8).

БЛАГОИЗВОЛЕНЬЕ с. (цсл. благоизволение) (ласкавий) дозвіл, (ласкаве) зволення: Предложєніе: Блгоизволєніе, предсавзѣтє, постановѣ(и)є, цѣль або конєцъ (1627 ЛБ 92).

БЛАГОИЗВОЛИТИ дієсл. док. (цсл. благоизволити) (кому що) (ласкаво) дозволити, зволити: Се а(з) мно(г)грѣшный мона(х) ѿѿфилактъ ... блгоизволи(х) мои(м) блгы(м) произволеніе(м) (1562 DIR "А" XVI, т. II, фотокоп. 154); Тут ся и оныє слова «Христовы» выполняют: не бойся, малое мое стадо, яко отец мой благоизволи вам дати царствіе небесное (Львів, 1605-1606 Перест. 55); Бже мой... которій ѿдѣвѣєшь са; свѣтомъ яко Ризою, благоизволилъ еси; ѿдѣатиса Пелєніами тлѣнными (Чернігів, 1646 Перло 28).

Див. ще **БЛАГОПРОИЗВОЛИТИ**.

БЛАГОИСКУСЕНЬ прикм. (цсл. благоискусъ) прославлений, шанований: Евдокімъ: блгоискѣсенъ, или блгоиспытѣтель (1627 ЛБ 205).

БЛАГОИСПЫТАТЕЛЬ ч. Майстер, умілець: Евдокімъ: блгоискѣсенъ, или блгоиспытѣтель (1627 ЛБ 205).

БЛАГОЛѢПІЕ, БЛАГОЛИПІЕ, БЛАГОЛѢПІЕ с. (цсл. благолѣпіе) велич, краса, пишність: свѣтос писа(и)є ... рече г(с)ди бл(с)ви и ѿсвѣти любѣнци(х) блголѣпіе домѣ твоє(г) и мѣсто вселєнія слави твоєя (Новгородок, 1547 ЛСБ 13); при которомъ священнику... болницу и шпиталь убогих своих любезно и праведно строити, церковное благолиписе по силе своей честно украшати (Берестя, 1594 ЗНТШ XXVIII, 9); міро(и) бѣрна(в)ски(и) могила ... // ... прислалъ пре(з) п(и) камераша феѿ(д)ра ра(ди) блголѣпія це(р)ковно(г) ... сосѣдо(в) сребра злоти(с)то(г) шгу(к) 10 (Львів, 1630 ЛСБ 1051, 2-2 зв.).

БЛАГОЛѢПНО присл. (цсл. благолѣпно) велично, пишно, заст. благоліпно: подаемъ его [Кирила Терлецкого] вамъ отъ насъ быти ексархомъ ... и благословили есмо его соборне, яко наместника нашего, съ вами во всемъ советовати и чинѣ церковный благолѣпно и всякими благими правы украшати (Берестя, 1589 АрхЮЗР 1/1, 254); кто часто пріємле(т) корицѣ в бра(ш)нѣ или кто еѣ та(к) ѣсть ѿ того блѣдность и(з) лица выведе(т) і блголѣпно стане(т) (XVI ст. Травн. 136 зв.).

Див. ще **БЛАГОЛѢПНѢ**.

БЛАГОЛѢПНЫЙ прикм. (цсл. благолѣпныи) чудовий, гарний, заст. благоліпний: Пѣстѣ старѣхъ ѿкраса... жона(м) оукрашеніе благолѣпное, и къ Бѣ присвоєніе (Київ, бл. 1619 О обр. 160); Евпрѣпі(и): блголѣ(п)ны(и), сли(ч)нои ѿроды (1627 ЛБ 206).

БЛАГОЛѢПНѢ присл. Те саме, що благолѣпно: Пѣвель... мѣвилъ... Мѣжѣ Аѣинейстїи... знашѣле(м) и кѣміръ невѣдаючи невѣдомомѣ Бѣ: которого вы... благолѣпнѢ... чтите, того я ва(м) проповѣдѣю (Київ, 1619 О обр. 12); polite, красовито, блголѣпнѢ (1642 ЛС 320).

БЛАГОЛЮБНЫЙ прикм. (цсл. благолюбныи) (проинятый добром) доброзичливий, добрий: А еже гнѣв и печаль друг на друга имѣти и тым мнѣся кривду божию отмѣцати, знаменіе естѣ оно, глаголют святїи, тѣсславное дупи, а не благолюбное (Унів, 1605 Виш. Домн. 194).

БЛАГОЛЮБЦА ч. Благодійник, добродійник: при которомъ священнику ... собранное наданое, маѣности от кожо колвекъ благолюбца во влагалици своемъ и шпитальными братскими праведно справовати и радити маюгъ (Берестя, 1594 ЗНТШ XXVIII, 9)

БЛАГОМУДРѢСТВОВАТИ дієсл. недок. (цсл. благомудрѣствовати) (о чім) задумуватися (над чим): Митрополит, не благомудрѣствуячи о том, анѣ слушаючи пастиря... ни с чим Діонисїя ексарху отправилъ (Львів, 1605-1606 Перест. 30).

БЛАГОНОЖНЫЙ прикм. Який має добрі ноги: Агаѿѿодѣ: блгоножный, добрыхъ ногъ (1627 ЛБ 172).

БЛАГОНРАВИЕ, БЛАГОНРАВІЕ с. (цсл. блгонравіе) доброчесність, чеснота, цнотливість: Пише(м) до васъ... абы... на сынахъ церкве ... православия (!) ... (... вѣчѣная геєна) не падала що розѣмѣемъ ѿ блгонравии вашемъ же то лю(б)ве ради и послѣшанїя проти(в) пастиро(в) свои(х) хѣ(т)не ѣчините же то(и) зло(и) шкарадѣ забѣгѣнете (Путятинці, 1634 ЛСБ 522, 1); Долженъ еси показѣти блгонравіе стѣтелскаго подобїа, єже естѣ любѣвь, крѣтость, цѣломѣдрїе ... оудержаніе всѣхъ сластей (Львів, 1642 Жел. П. 2).

БЛАГОНРАВНЫЙ *прикм.* Доброчесний, достойний, цнотливий: Нравъ: Норовъ, обычай, или звыкло(ст), образъ ... бл̄гонравный, обычайный, добры(х) обычаювъ, дчт̄ивыхъ (1627 ЛБ 78); Шлахѣтной и Бл̄гобойной Молоди ... и всѣмъ вѣсполъ бл̄гонравнымъ Сп̄дѣш(м) ... здорова добраго ... оупрѣйме зычитъ (Київ, 1636 МІКСВ 316).

БЛАГОНРАВНѢ *присл.* Добре, чесно, справедливо, достойно: Нравъ: Норовъ, ... бл̄гонравнѢ, обычайне, осторожнѢ, пристойнѢ, дкладнѢ (1627 ЛБ 78).

БЛАГООБРАЗЕНЬ *див.* **БЛАГООБРАЗНЫЙ.**

БЛАГООБРАЗІЄ *с.* (*цсл.* благообразіє) достойність, благопристойність: Пытаю ва(с) за(с), имаю(т) ли пастыре вла(ст), што новѣго в це(р)ковъ зако(н)нѣю // вѣчны(м) фд̄(н)дамѣ(н)то(м) писаніа, чїна и бл̄гообразіа дкгр̄(н)гованію... ш(т) своего вымы(с)лѣ мірскаго вносіти (1598 Виш. Кн. 282 зв. - 283);

духовна чистота: оукрасїли єсте телѣснаго бо(л)-вана свѣта того шкрасою, пробачили єсте бл̄гообразіє вьноутр̄него чл̄ка (Острог, 1599 Кл. Остр. 228).

БЛАГООБРАЗНЫЙ, БЛАГООБРАЗЕНЬ *прикм.* (*цсл.* благообразныи) достойний, благопристойний: Ча(с)у шного прїшо(л) іоси(ф) ш(т) аримафеа бл̄гообразень св̄вр̄шатель котрїй надѣва(л)са и чека(л) цр(с)тва бжїа (XVI ст. УЄ N 31, 58); Прч(с)таа до него рекла: бл̄гообразныи Іосифе, кто(ж) може кро(м) тебе тое вчинити? (XVI ст. УЄ Трос. 79); По которых благообразных и подвижныхъ [мужехъ] ленивые и не добрые настали (Львів, 1605-1606 Перест. 26).

БЛАГОПЛОДНЫЙ *прикм.* (*цсл.* благоплодныи) який має або дає гарні плоди: Церковь єсть различнаго житія цвѣтущий благоплодный и добровонный рай (1600-1601 Виш. Кр. отв. 168).

БЛАГОПОБѢДНЫЙ *прикм.* Переможний: агаебникъ: Бл̄гопобѣдны(и) (1627 ЛБ 172).

БЛАГОПОДОБНЫЙ *прикм.* (*цсл.* благоподобныи) чудовий, гарний: Бл̄голѣпный: Бл̄гоподобный (1627 ЛБ 162).

БЛАГОПОКОРЛИВЫЙ *прикм.* Покірний, послушний: А которая мудрость зъ высокости, первѣй єсть чиста потомъ же мирна, кротка, благопокорлива, полна милости и оwoцoвъ добрыхъ (1603 Пит. 106).

БЛАГОПОСЛУШЛИВЫЙ *прикм.* (*цсл.* благо-

послоушшливыи) те саме, що благопослушный: Благопослѣшливыи шв̄чата шграды х(с)вы и ваше(и) любви всяко(г) блага рачителѢ и євъ поспѣ(ш)ниці (Кричів, 1600 ЛСБ 352, 1).

БЛАГОПОСЛУШНЫЙ *прикм.* (*цсл.* благопослушныи) послушний, слухняний, покірний: а не покладаючи во(т)шє вашего моленія дмысл̄не тамъ єде(м) и ва(с) вси(х) ве(р)ны(х) и бл̄гопослѣшны(х) желателе(и) тою бы(т)но(ст)ю своєю посетимъ (Острог, 1591 ЛСБ 152); Всѣмъ ... православны(м) цркве ст̄ое восточное и нашего смиренія бл̄гопослѣшны(м) сн̄омъ ... ласки покою и милосе(р)диа ш(т) вседе(р)жителя Бг̄а пови(н)шювавши (Київ, 1628 ЛСБ 501, 1); Дїакономъ, и всем̄ ... Клірови, смиренїа нашего Съ слѣжителемъ братїи, и бл̄гопослѣшнымъ Сн̄омъ в̄ Дх̄д Бл̄венства ш(т) Ха Бг̄а ... оупрїйме зычимъ (Київ, 1639 МІКСВ 214).

Див. ще **БЛАГОПОСЛУШЛИВЫЙ.**

БЛАГОПОСПѢШИТИ *дієсл. док.* (*цсл.* благопоспѣшити) (кому) ласкаво допомогти, доброзичливо посприяти: Побѣжныє шлюбѣнці... на то(м) стомъ мѣстцѣ становитѣса... абѣсте ты(м) снаднѣй повѣреный ва(м) ш(т) Бг̄а живо(т) до часѣ слѣщнаго бе(з) мѣлвы и клѣпотѣ могли провадити: // в чо(м) найвишшїй Панъ нехай мїлостамъ вашимъ бл̄гопоспѣшитъ (Київ, 1646 Мог. Тр. 916-917).

БЛАГОПОСПѢШНО *присл.* Вільно, без перешкод: И что бѣле не простирающе слѣво про(с)то рещи има(м) всаком̄ хд̄бжествѣ пролѣтїє бл̄гопоспѣшно є(ст) на(м) (Львів, 1591 Просф. 70).

БЛАГОПРАВАЩЕ *присл.* Достойно: шзна(и)мѣемъ ... ижъ се(и) ш(т) юности ч(с)тно цвѣтѣщи Миха(и)ло Сидоровичъ ... бѣдѣчи єму во дчилищѣ в школѣ... дяко(м) ... сво(и) чи(н) станѣ єм̄ належачого ч(с)тно и бл̄гоправаще препрово(ж)далъ (Львів, 1602 ЛСБ 1043, 6).

БЛАГОПРИВѢТСТВОВАТИ *дієсл. недок.* Доброзичливо (ласкаво) вігати: Мѣлитса: Бл̄гопривѣ(т)ствѣ(т) (!) привѣтотвори(т)... привѣтствѣетъ... вѣншѣетъ (1627 ЛБ 65).

БЛАГОПРІАТНЫЙ *прикм.* (*цсл.* благопріятныи) приємний, милий: гды хто живѣтъ Бг̄д во шкел̄акой сватоблївости и справедливости и правдѣ, и

става́ет'са жѣртвою дх̑вною бл̑гопрі́а(т)ною б̑ви (Вільна, 1620 *См. Каз.* 11 зв.); Оугѣдникѡ(в) свойхъ, якѡ Послѡвъ нѣ́акихъ, пре(з) кото́ры(х) Написа́ныє въ Сей Кни́зѣ, Мл̑твы, Канѡны, и Пѣ́нїа бл̑гопрі́атныє, якъ Контра́кты згѣдныє до на́съ грѣшныхъ присылае́тъ (Київ, 1648 *МІКСВ* 347).

БЛАГОПРОИЗВОЛИТИ дієсл. док. (цсл. благопроизволити) (що) (ласкаво) дозволити, зволити: мы Стефан Воевода ... знаменито чиним... оже благопроизволи господство мы нашим благым произволенієм (Сучава, 1503 *ВД* II, 209); Се азъ.. Стефан воевода... знаменито чиним.. оже бл(а)гопроизволи г(оспо)д(ст)во мы нашим бл(аг)ым произволеніємъ (Гирлов, 1519 *ДВВ* II, 1); їѡ Стефа(н) воевода ... знаменито чинимъ ... ѡже бл̑гопроизволи г(сд)вомы съ оусеа нашеа добраа волею, яко да ѡтврѣдимъ и оукрѣпимъ нашъ ст̑ый монастирь ѡ(т) поутнои (Сучава, 1522 *МЭФ* фотокоп. № 12).

Див. ще **БЛАГОИЗВОЛИТИ**.

БЛАГОПРОХЛАДЕНЪ прикм. Лагідний: И вѣтры тог(д)а бл̑гопрохладны лѣча́ми просіава́еми, И вса́ко пт̑иче ста́до по(д) нб̑се(м) пое(т) сла(д)кими пѣ́нїаи (Львів, 1591 *Просф.* 70).

БЛАГОПУТНЫЙ прикм. Безперешкодний, вільний: Євѣдъ: бл̑гопѣтны(и) (1627 *ЛБ* 206).

БЛАГОРАЗУМИЄ, БЛАГОРАЗУМІЄ с. (цсл. благоразуміє) розважливість, розсудливість: яжъ перекладач в толку послання апостольскаго написав, якобы Златоустый, сам чистившиися и полеровавшиися на благоразуміє в безмолвии и отлучении от чело́вѣк, иноком новым... возбранял им тоє: истощати, и очиститися (1615-1616 *Виш. Поз. мисл.* 239).

БЛАГОРАЗУМНЫЙ прикм. (цсл. благоразоумыны) розважливий, розсудливий, благорозумний: ра(д)уиса козмо бл̑горазоумный защитниче печальнымъ (1489 *Чет.* 69 зв.).

БЛАГОРОДЕНЪ див. **БЛАГОРОДНЫЙ**.

БЛАГОРОДІЄ с.(цсл. благородіє) благородство, шляхетність: Се оубо сватітелская прибыва́етъ д̑ша, рад̑йсѧ гра́де, оусердно пастыра пріємлю́щи, оукра́сителя же совѣта бл̑городі́е(м) оубо чесна премѣдра же словеса (Львів, 1591 *Просф.* 64);

(із займ. твій форма титулування і шанобливого звертання) благородство: а ѡ(т) Твоѣгѡ Бл̑городі́а презъ послы на́шѣ жада́емъ покло́ю и любви (Київ, 1623 *МІКСВ* 70); Тѣмъ же... посѣтити писаніе(м) бл̑городі́е твоє (Іркліів, 1650 *ЦДАДА* 124, 3, 37).

БЛАГОРОДНЫЙ, БЛАГОРОДЕНЪ прикм. (цсл. благородный) 1. Знатний, родовитий, шляхетний: написана бы(ст) сїа книга... при др̑жавѣ великаго корола жикгимо(н)та авгѣ(ст) при бл̑горо(д)но(м) кнази фе(д)ѡре глѣбовичи про(н)скомъ воеводѣ киевсько(м) (Київ, 1554 *ПИ* N 1); вро(ж)ны(м) пано(м) землано(м) и и(х) м(л)... бл̑горо(д)ны(м) и бл̑гоч(с)тивы(м) кн̑зе(м) и кн̑гна(м) ... мы смиренны(и) Арсени(и)... со бл̑(с)вение(м) б̑жи(и)м) проси(м) (Стрятин, 1565 *ЛСБ* 39, 1); нѣ(ст) рабъ, ни свободъ, нѣ(ст) дх̑вны(и) ни люди(н), нѣ(ст) Бл̑городі́е(н) ни простецъ (Луцьк, 1624 *ПВКРДА* I-1, 58); п(н) данѣ(л) малы(н)ски(и) бл̑горо(д)ны(х) ма(т)феа и татїаны малы(н)ски(х) сн̑гъ... пры(с)лалъ... з(лт) 200 (Львів, 1627 *ЛСБ* 1049, 7); Бл̑городныи Єго Мл̑сти па́нѣ Павел Шѣмланьскыи со женою своею благородною я́н̑кою... придает сїю... кн̑гу... кѣ ѡбители в ладском (Лядське, 1637 *Паньк.* II, 13).

2. (який відзначається високими моральними якостями) благородний, шляхетний: была ѡдна дв̑нца ... имене(м) парасковия. красна оубо лице(м). багата же и бл̑городна (1489 *Чет.* 60 зв.); В по>недѣлокъ> аще прилѣчитсѧ Рож̑де>ство Х̑во, боудетъ зима добра... напраснїи смерти, мно́зѣм мѡжем пагоуба, воєм радость... женам бл̑городным плачь (к. XVI- поч.XVII ст. *Яв. Рук.* 113); Ко си(м) и крилошане гали(ц)киє и камене(ц)киє и множества бл̑горо(д)ны(х) пано(в), и бл̑гочестивы(х) меща(н) на нихъ(ж) возложи(х) проу нашѣ (1607, Львів *ЛСБ* 408, I); Благороднымъ и благочестивымъ въ православїи... сыномъ, братїамъ Братства церковного Прѣмыскаго, зравіе(!), мира... желаю (Київ, 1628 *КМПМ* I, дод. 301); Сыно(м) ѡ святомъ дс̑ѣ смиренїя нашего бл̑горо(д)ны(м) и(х) м(л) паномъ братцѣв(!) церкве ѡспенїя... ми(р) и бл̑гословеніє наше пастырское (Путятинці, 1634 *ЛСБ* 522, I).

БЛАГОРѢЧІЄ с. (цсл. благорѣчіє) пишномовність, красномовність: Акуліна, брлиц(а), за бл̑горѣчыє аггелїна глѣт'са (1627 *ЛБ* 173).

БЛАГОСЕРДЪ *прикм.* (благосърдны) милосердий, добросердий: не оузложи хоулы н? б̄га, но благодари его. бл̄госердъ бо естъ (1489 *Чет.* 300 зв.).

БЛАГОСЛАВНЫЙ *прикм.* Благочестивый, набожний: Евфиміа: бл̄госла́вна(а) (1627 *ЛБ* 206).

БЛАГОСЛОВЕНИЕ, БЛАГОСЛОВЕНЕ, БЛАГОСЛОВЕНІЕ, БЛАГОСЛОВЕНЬЕ, БЛАГОСЛОВИНЕ, БЛАГОСЛОВЛЕНІЕ, БЛАГОСЛОВѢНІЕ *с.* (*цсл.* благословение) 1. Благословенія, ласка, доброзичливість, прихильність: Блг(с)вили ю велики(м) // блг(с)вѣние(м) (1489 *Чет.* 16 зв.-17); нехай таковыи со невѣрными почитаются и без благословенія пребывают (Кринос, 1586 *MCSL* I-1, 134); моисей піше(т) в кн̄га(х)... до четве(р)таго поколѣна хочеть(с) б̄ м̄гити завж(д)ы на(д) родо(м) и(х) и все бл̄(с)вн̄е своє ѡбща(л)и ѡ(т)нати ѡ(т) домоу и(х) (к.ХVІ ст. *УЄ* № 31, 192); Абы и в нинѣшн̄е(м) непришломъ вѣкѣ мл(с)гъ х(с)ва и бл̄гословеніе Его Ст̄ое на ва(с) зоставало (Київ, 1621 *ЛСБ* 483, 1 зв.); бл̄гословеніемъ Г̄да Б̄га и С̄пса нашего Іс... Хр(с)га за молитвами пречистѣи богоматр̄е и стыхъ ѡтецъ соор̄ж(и)ся с̄іа книга рекомаа Трефолои (Вижниця, 1644 *Пальк.* 25); Нинѣ бл̄гословеніе... домови вашему препославши мл(с)ги и любви... вр̄чае(м) (Іркліїв, 1650 *ЦДАДА* 124, 3, 37); благословеніе божіе (бозкоє) - благословенія, милість, ласка вищих сил, благословенія господніе: мы смиренны(и) Арсени(и) еп(с)кп̄ со бл(с)вение(м) бжии(м) проси(м) (Стрятин, 1565 *ЛСБ* 39, 1); Блг(с)веніа б̄жго и здороваа доброго с повоженіемъ на всемъ щасливы(м) ѡ(т) г̄да б̄га ваши(м) милостя(м) в̄пры(и)ме зычу (Київ, 1624 *ЛСБ* 493, 1);

(*надання особливої ласки окремим особам, здійснюване священником*) благословенія: а чернцы тежъ послушныи его бытъ не хотятъ и благословенія отъ него не потребуютъ (Краків, 1540 *КМІМ* I, дод. 2); бл̄вн̄е Гедешна бо(ж)ею мл(с)тию еп̄кпа Галицкаго Лво(в)скаго и Каменецкаго ... игумено(м), протопопо(м), намеснико(м) (Львів, 1585 *ЛСБ* 80); Онисифоръ Дѣвочка на митрополію кіевскую наступилъ, маючи благословеніе...отъ... патріархи Іереміи (Київ, 1621 *Кон.Пал.* 1044);

(*церковний обряд освячення чого-небудь для культового призначення*) благословенія, ссвѣченія: ты(х) [про(с)кѣ(р)] зде̄ ползвину додому несете и... попа ни зацо не имает̄ апи в дома свои в дни неде(л)ныи ... в прѣ(з)лѣ(ч)ныи для благословенія: хлѣба не призываете (Васлуй, 1561 *ЛСБ* 34, 1-1 зв.);

(*жест, здійснюваний у вигляді хреста при освяченні чогось*) благословенія: правая ... рука тѣла его, якобы на благословеніе по обычаю крестообразію палци зложивши мало отъ персій поднѣтъ, видѣна была (Київ, 1621 *Кон.Пал.* 773).

2. Опіка, покровительство: то(т) манасти(р) дн̄е(в)ски(и) по(д) бл(с)вин̄е(м) и послуше(н)ство(м) н̄ши(м) є(ст) (Новгородок, 1554 *ЛСБ* 18); Такъже небла(го)в̄годныхъ игуменовъ ѡ(т)пуска́ти, а вмѣсто ихъ лѣпныхъ подѣ благословеніемъ н̄ашымъ собѣ избира́ти (Берестя, 1590 *ЛСБ* 143); пречестыи... отцѣ Павел Домживъ Люткевичъ... просил мя, же бым и его самого и манастиреца его под послушенством, опекунством и благословеніемъ свѣтой лавры и моимъ уставичемъ мел и ховал (Луцк, 1631 *АрхлОЗР* 1/VI, 642).

3. Згода, дозвіл, схваленія: А тотъ манасти(р) з вечисты(х) часовъ за прѣ(д)ко(в) н̄ши(х) ѡ(т) ко(л)кадесать лѣтъ и за на(с) сами(х) ... бл(с)вин̄емъ н̄шимъ и послуше(н)ствомъ митропо(л)и кие(в)ское є(ст) (Новгородок, 1555 *ЛНБ* 4, 1136, 25, 1); в ты(х) лѣтѣхъ с помо(ч)ю б̄жнею хочемъ тоє дѣло зачатое кончити, на що просили насъ на таковы(и) дѣла блг(с)венія и по(з)воленія ѡ(т) на(с) жадали (Львів, 1591 *ЛСБ* 154); за Бл(с)в̄н̄емъ Прп(д): твоего, пра́цы н̄аши зачина́емъ (Київ, 1648 *МІКСВ* 348).

БЛАГОСЛОВЕННЕ *присл.* 1. Те, саме, що благословенію: Котѣрыи [пап̄г] ... на томъ мизѣрномъ свѣтѣ, лѣга свои бл̄гословеніе провѣдчы: Прѣжностъ его зн̄аен̄г, и ѡ вѣчѣномъ немерѣн̄ючомъ свѣтѣ оуставичѣне розмн̄шл̄ати рачын̄гъ (Єв'є, 1612 *Діоп.* 3 пенум.)

2. Щиро, сердечно: бл̄гочестивомѣ и бл̄городномѣ князю Іванѣ Петровичѣ Про(н)скомѣ... всѣ(х) благъ, здравія... бл̄гословеніе препосылае(м) (Київ, 1649 *ЦДАДА* 124, 3, 32).

БЛАГОСЛОВЕННИЙ *див.* БЛАГОСЛОВЕНШЫЙ.

БЛАГОСЛОВЕННО *присл.* Добропорядно: братство... визнаємо бути непорочно, чесно, сто, и благословенно (Львів, 1591 ЛСБ 155).

Див.ще **БЛАГОСЛОВЕННЕ**.

БЛАГОСЛОВЕННЫЙ, БЛАГОСЛОВЕННИЙ, БЛАГОСЛОВЕННІЙ, БЛАГОСЛОВЕНЬ, БЛАГОСЛОВЕНЬ, БЛАГОСЛОВЕННІЙ *прикм.* 1. (*наділений божою ласкою, благодаттю*) благословенний: бл(с)вени ч(с)тыи ср(д)цемь бо они бга видѣти боудоу(т) (1556-1561 ПЄ 30 зв.); яко преступники и разорителѣ закону божого да будѣ(т) неспрошени и не бл(с)вени ѡ(т) на(с), в си(и) вѣкъ и в будѣщи(и) (Замостя, 1589 ЛСБ 113); прїидѣте бл(с)веннїи ѡ(т)ца моего и наслѣдоуйте ѡготованно цр(с)тво ва(м) ѡ(т) поча(т)коу свѣта (XVI ст. УЄ триз. 98); Тыхъ речѣй...Бл(с)веннїи Мчнкѡве свѣдками сѣ(т) (Київ, 1625 Злат. II. 129); гды чїниш' оучѣ, в'зовї оубѣгих', калѣк',... хрѡмыхъ... и благословѣнѣ бѣдѣнѣ (Київ, 1637 УЄ Кал. 684). речѣтъ црѣ; прїйди блгословеннаа ѡблюбѣницо моя ... дїше стаа, любїмаа Голѣбїце моя (Чернігів, 1646 Перло 159);

(*такий, якого чекає щастя*) благословенний, щасливий, блаженний: Рек'ль гѣ...бл(с)венный есть слѡуга тѡ(т) которого жь пришо(д)ши господарь его и найде(т) его а ѡнъ такъ чини(т) (1556-1561 ПЄ 277); Блго(с)венны котѡріе бго(м) забавлѣтиса прѣгнѣ(т) (Київ, 1623 Моз. Кни. 31); Тѡ бовѣмъ ижъ блг(с)венѣ бѣдѣтъ, когѡ ты // блг(с)вїнѣ (серед. XVII ст. Хрон. 141-141 зв.);

добрий, порядний: Мы и(м) таковыи блвеныи sprawy и не тае(м)ныи ѡповѣдывали (Львів, 1590 ЛІІВ 4, 1136, 230, 1); Бо отъ проклятого што маєтъ быти благословенного? (1603 Пит. 104).

2. (*гідний слави*) благословенний, славний: Благословенный Богъ, который завжды мыслить мысли покоя и хочетъ, абы вси были спасени (Вільна, 1599 Ант. 733); Сїѣ Бжїй блгословѣнный, на земли плѣтїю явїе(н)ны(и) (Чернігів, 1646 Перло 24 зв.);

(*зі славними традиціями*) визначний, славний: А кто бы себѣ шѣкалѣ иного ... братства въ днїженїе семѣ бл(с)венномѣ братству, да ни мѣють таковїи ни єдинѡа власти во всемъ строєнїи ... бра(т)ства сего (Львів, 1591 ЛСБ 157) И такъ (от) благословенного

мєсца и от православного князя инде перейти а тые науки свое выливати чужим не изволил (Львів, 1605-1606 Перест. 34); Княжа Острозское Василїй Константиновичъ рожай свой зѣ благословенного Яфето-Роского поколѣня провадитъ (Київ, 1621 Кон. Пал. 1135).

(*визнаний гідним*) благословенний: и остѣтнеи є(г) вѡлѣ по смрти ѡногѡ //прїналі были нарѣченого и бл(с)вѣного ѡ(т) нѣгѡ настѣпѣ на Пр(с)тлѣ Єп(с)пїи (Київ, 1623 МІКСВ 83-84).

3. (*який виправдовує покладенї на нього надїї*) благословенний: и рѡжай зѣмлѣ твѡєи и всѣ стада добыткѣ твѡєго блвени бѣдѣ(т) (к. XVI ст. УЄ № 77, 80); А звлаца та(к) блгослове(н)нои ѡказыи Кгды ты добро(т)ливвы(и) Гдѣ бгѣ... чѡдовне ѡтѣшити рачы(л) (Київ, 1621 ЛСБ 483, 1); Блгословенний плод твой, ѡ Анно госпоже, который Бгѣ ѡлюбилѣ и собѣ взят може (I пол. XVII ст. Рез. 178).

4. (*який приносить задоволення, приємність*) благословенний, приємний: Но твоѡ ѡ(т)че стѣй вѡла благословѣннаа, ѡ(т) маєстѣтѣ твѡєго бѡ(з)когѡ явїєннаа (Чернігів, 1646 Перло 17 зв.); Бл(с)венный то зѡпа(х) внѣлѣкѣю досконалостѣ приносачѣй члѣкѣ (Київ, 1648 МІКСВ 350).

5. Освячений: в' такъ єднакѣ велїко(и) хорѡбѣ якъ слѣдга Бжїй, хѡрыхъ чѡсомъ бѣз' лѣкарства їменемъ Бжїмъ часомъ ѡлѣйками якими колвекъ з' оустѣ своїхъ бл(с)венными оуздоровлѣлѣ (Київ, 1625 Кон. Каз. 38).

◦ **листь благословенный див. ЛИСТЬ.**

БЛАГОСЛОВЕНСТВО, БЛАГОСЛОВЕНЬСТВО, БЛАГОСЛОВЕНЬСТВО, БЛАГОСЛОВЕНЬСТВО с. 1. Те саме, що благословеніє в 1 знач.: Єв(г)лїста поведѣє(т) якъ навчає(т) хс ѡ правдиво(м) бл(с)вен'ствоу и якии попѣ має(т) быти досконалыи боудѣ ко животоу боу(д) к наоученїю (1556-1561 ПЄ 30); И вселенскаго Патріарха зверхыгѣишаго пастыра нашего благословенство мѣти хоцѣмъ (Львів, 1591 ЛСБ 155); Такъ будетъ благословенство отъ Бога на члѣвка (XVI ст. НЄ 223); и въ помыслномъ тѣла и души повоженю долголѣтняго здоровья и благословенства ... // зычимъ (Київ, 1623 КМІІМ I, дод. 264-265); Вси звѣрѣта и птѣство... вѣведѣ съ собою и далѣ благословенство мовечи: Ростите и мнѡжите са на

земли (серед. XVII ст. Хрон. 16); благословенство божое (бозкое) - те саме, що благословение божие: Зацне Урождѡномѡ е(г) Мл(с)ти Пѡнѡ Феодорѡ Копистенскомѡ, Бл(с)вѣнства Бжго, и здорова дѡброго... зычитъ и вѣнцѣтъ (Київ, 1623 МКСВ 81); А детей моих... вшеякое мое неблагословенство материнское // вкладаю... абы на нихъ и потомствѡ ихъ благословенство Божое зоставало (Загайці, 1637 ПВКРДА IV-1, 83-84); Дѡй Бѣ абы вѡше (!) че(ст)ность, щасливѣ и радо(ст)нѣ,... в' блгословѣнствѣ же бо(з)кѡ(м), на лѣта мнѡгѣи не замѣрѡныи, радостными дѣшами вѡшими ѡбходили тѡй хвалѣбный пра(з)никъ (Чернігів, 1646 Перло 64 зв.);

(вияв батьківської ласки, прихильність) благословення: сыны мои ... ѡбвезѡю и розказаньемъ моимъ ѡтцовскимъ, подѣ благословенствомъ моимъ родительскимъ, розказѡю (1577 АС VI, 80); ѡнѣ бовѣ(м) абы ѡ(т)цевское блгословенство зрозѣ(л), и ѡное ѡтрыма(л) (поч. XVII. Проп. р. 262);

(жест, здійснюваний у вигляді хреста при освяченні чогось) благословення: Абовѣмъ яко Христосъ самъ, также и ученицы его, безъ благословенства и благодаренія, покарму уживати были не звикли (1603 Пшт. 48).

2. Те саме, що благословение в 2 знач.: которы(и) мана(с)ты(р) днѣевски(и) з давны(х) часовъ естъ по(д) мо(ц)ю зве(р)хностью и по(д) благослове(нст)вомъ а(р)хиепископа митрополита киевского гали(ц)кого и всея рѣси (Новгородок, 1589 ЛСБ 123); Такъ вси, яко и отецъ Гарасимъ того всего.... заживати мають ... под благословенствомъ и послушенствомъ церкви восточное живуючи (Четвергня, 1619 АрхлОЗР 1/VI, 478).

3. Те саме, що благословение в 3 знач.: А тѣлю мое, водле звычаю. нехай будетъ поховано... въ церкви той, гдемъ я..., за благословенствомъ старшихъ моихъ... у олгара Божого, служилъ (Луцьк, 1570 АрхлОЗР 1/I, 22); патріярха ... мови(л) ... Сыноу намилшій іѡна, бл(с)вѣнство оу мене на тѡую митрополію хитростію и лѣстію исавовою залаплѣно (Острог, 1598 Ист. фл. син. 35 зв.); за благословѣнствомъ Архієрѣиства вѡшего в' хѣ ѡ(т)че превелѣбный... оуймаватисѡ бѣдемо (Львів, 1614 Кн. о св. 445); Пришѡлъ з' Бл(с)вѣнствомъ, Преѡщеннѣй ... Митрополіт' ... Кієвскі(и) Іѡвѣ Борѣцкі(и) (Київ, 1625 Кон. Каз. 2).

4. Вдѡчність, подѡяка: рачте ... абы ваша милость на пришлую зиму... зѣ сотницу козаковъ... впередъ заслали на богомольѣ свое до всего повѣту Кієвского, за шго отъ всего рода вамъ благославленство (!) (Київ, 1621 АСД I, 265); Такъ присмотрившися, если непозволитъ, з Блгослове(н)ство(м) ѡ(т)идѣтъ (Луцьк, 1624 ПВКРДА I-1, 83).

5. Добро, благодать: сталасѡ великаѡ потѣха и великое бл(с)вѣнство, всемѡ наро(д)ви лю(д)скомѡ (к. XVI ст. УС N31, 46); Ннѣ проклѡтъство за грѣхъ, ѡ(т) насъ ѡ(т)стѣпаѣ(т): А на тыхъ мѣстѣ бл(с)вѣнство настѣпаѣтъ (Львів, 1616 Бер. В. 67); Слѣшнаѡ при томъ рѣчѣ естъ вамъ ѡблюбѣнцы вѣдати..., абысте могли Пѡнѡ найвышшомѡ оугодіти, а ѡбѣцѡнное на землі бл(с)вѣнство достѣпѣвши, добра нб(с)ногѡ абысте оучѡстниками зостѡли (Київ, 1646 Мог. Тр. 929).

БЛАГОСЛОВЕНШІЙ прикм. в. ст. Щасливіший, благословенніший: Бл(с)вѣный естъ ... котѡрый в' надѣи намнѣй не похибитъ и не звѡнтлитъ, але бл(с)вѣншій, котѡрый и дла себѣ и дла бліжнего працѣтъ (Київ, 1625 Кон. Ом. 164).

Див. ще **БЛАГОСЛОВНѢЙШІЙ**.

Пор. **БЛАГОСЛОВЕННЫЙ**.

БЛАГОСЛОВЕНЪ див. **БЛАГОСЛОВЕННЫЙ**.
БЛАГОСЛОВЕНЫЙ див. **БЛАГОСЛОВЕН-НІЙ**.

БЛАГОСЛОВЕНЪ див. **БЛАГОСЛОВЕННЫЙ**.
БЛАГОСЛОВЕНЬЕ див. **БЛАГОСЛОВЕНИЕ**.
БЛАГОСЛОВІЕ с. (цсл. благословіе) визнання, слава: Ко просвѣщенію жѣ, по Дѣонисию Ареопагиту и церковному духовному подвижному слѣду, первы степѣнь - очищение; от очищения входит в просвѣщение; от просвѣщенія - в совѣршеніе и крайнѣе верховнѣйшее благословіе (1615-1616 Виш. Поз. мисл. 238).

БЛАГОСЛОВИНЕ див. **БЛАГОСЛОВЕНИЕ**.

БЛАГОСЛОВИТИ, БЛАГОСЛОВИТЬ дієсл. недок. і док. (цсл. благословити) 1. (кого) (благати о божу поміч, ласку, доброзичливість, прихильність для когось; давати благословення) благословити: свѣтое писа(н)е еже рѣче г(с)ди бл(с)ви и ѡсвѣти любѡщи(х) блгѡлтѣпие домѡ твое(г) (Новгородок, 1547 ЛСБ 13); пи(л)не за то дякѣ(м) шго жодаѣте на(с) жебы(х)мо

та(м) ѿ галичѣ были и ва(с) посетили и бл(с)вили (Рогатин, 1591 ЛСБ 158); Тымъже способомъ абы бг̃ъ всемогущи(и) ... вм̃сте(и) щастити и бл̃гословити рачи(л) (Устя, 1612 ЛСБ 438, 1); Неха(и) же ва(с) Г̃ъ бл(с)ви(т) и и(х) м(л) П̃ане(и) ма(л)жбно(к) ва̃ши(х) (Київ, 1627 МІКСВ 186); А слѣжитъ бѣдете (гс)дѣ бг̃ъ ва̃шемъ, абымъ бл̃г(с)вилъ хлѣбомъ твоимъ и водамъ, а ѡ(т)наль нѣмочь ѡ(т) тебе (серед. XVII ст. Хрон. 101);

(кого, чим) (хрестити, проказуючи слова молитви, побажання) благословити: не хотѣ(л) и(х) оу сирот(т)ствѣ заставити по(д)не(с)ши ро(у)ки свои и бл(с)ви(л) и(х) для того (XVI ст. УЄ № 29519, 71 зв.); Потомъ Хр(с)тосъ дрѣгій разъ рече и благословить корогвою (I пол. XVII ст. Сл. о зб. 28);

(що) (просити ласки божої для споживання їжі) благословити: и в̃зав̃ши п̃ать хлѣбовъ двѣ рыбѣ поз̃дрѣль на н̃бо и бл(с)вивъ и роз̃ламаль и даваль оучнико(м) (1556-1561 ПЄ 254 зв.); Азали не в̃даешъ же часъ до столѣ приди благословити до столѣ (к. XVI ст. Розм. 10 зв.); А еще на тотъ часъ были опр̃ѣсночные дни, взявши, пов̃дасть Іисусъ хлѣбъ въ сакраментѣ, и благословилъ, прелюмилъ, и даваль имъ (1603 Пшт. 47);

(кого) (надати комусь офіційне право займати якусь посаду, виконувати якісь обов'язки) назначити, призначити, поставити: нещотливый пес, чому то служишь павечерню? бо тебе не благословил его милость отец владыка обедни и павечерни служити (Луцьк, 1566 АрхЮЗР 1/VI, 55); Єдна(к) же ... маючи ... кривдѣ ѡ(т) еп(с)кпа своего, ижъ всегда имъ поповъ ведлугъ звыклого ѡбычая и права ихъ бл̃гословити не хочеть (Берестя, 1590 ЛСБ 144); А другой ... и читать не умѣль, а предся го поставили на епископію, А коли споманет кто, же не ведлугъ каноновъ, зараз отповѣдают, же папѣж его благословилъ, то южъ годенъ (Львів, 1605-1606 Перест. 50).

2. (що, також з інфінітивом) (схвалити, дати згоду на щось) благословити: Я маючи при собѣ священника ... звинчавши их милостямъ в стагъ светый малженский вступити есми благословил (Володимир, 1584 АрхЮЗР 8/III, 245); за которые вси zde ѡписаные и ни ѡписаные вины гедѣѡ(н) болоба(н)... ли(с)ты н̃шми по трикро(т) не бл̃г(с)венъ и ѡ(т) всего ст̃ите(л)скаго деиства ѡ(т)лучень (Берестя, 1594 ЛСБ

260, 2); што онъ видячи рѣчь быти побожную, святобливую и всей церкви православной вельце потребную, позволилъ и благословилъ (Київ, 1631 ОЛ 19).

3. (кому) Віддячити, дякувати: Яне прежекгна(и) столъ хентне пани ма(т)ко богъ благослови(т) вамъ о(т)че и матко и всемъ товариствѣ (к. XVI ст. Розм. 11 зв.); Благослова̃тъ ем̃ъ боги оубогихъ же ихъ одѣль (Київ, 1624 МІКСВ 101).

4. (кого) Прославляти, вихваляти, славити: Вси ... благословимо Бога Небеснаго и Отця милосердия (Вільна, 1599 Ант. 733); и я его зо всѣ(м) пото(м)ство(м) вѣчне бѣдѣ бл(с)вити (поч. XVII ст. Проп. р. 191); въ Тр(о)ци Б̃га єдино́го; бл̃гословѣмъ, бл̃годарѣмъ ... И съ страхомъ прѣ(д) н̃мъ оупада̃ймъ (Чернігів, 1646 Перло 76).

5. (кому) Зробити щасливим, багатим (кого) (про Бога): Сарѣ женѣ твою не бѣдешъ звать Сара, але Саррою, и бѣдѣ ей бл̃г(с)вить, и дамъ тобѣ з неї сына которомъ бл̃г(с)вить бѣдѣ (серед. XVII ст. Хрон. 29); Б̃гъ котрый мене живить ѡ(т) молюдости моєй ажъ до сегѡ дня нехай бл̃гословить ты(м) дѣтамъ и далей (Там же, 75 зв.).

Див. ще **БЛАГОСЛОВИТИСЯ, БЛАГОСЛОВЛЯТИ**.

БЛАГОСЛОВИТИСЯ, БЛАГОСЛОВИТИСА дієсл. док. (цсл. благословитиса) 1. (від кого і без додатка) Одержати благословення: бл̃гсвилса нестеръ и пошо(л) (1489 Чет. 58); приходилъ бл̃гословитиса ѡ(т) н̃гѡ для тогѡ ѿ прав̃ърны(х) чина(т) помазан̃е на чолахъ (серед. XVII ст. Хрон. 26 зв.).

2. Прославитися: да домъ сєи ... бл(с)витса на н̃бог̃є лѣта и да неоск̃дѣть слава его до скончан̃їа свѣта (Острог, 1581 См. В. 7 зв.); Рѣдъ правыхъ бл(с)віт̃са (Київ, 1623 МІКСВ 69).

БЛАГОСЛОВИТЬ див. **БЛАГОСЛОВИТИ**.
БЛАГОСЛОВЛЕНІЄ див. **БЛАГОСЛОВЕНІЄ**.
БЛАГОСЛОВЛЯТИ, БЛАГОСЛОВЛЯТИ, **БЛАГОСЛОВЯТИ, БЛАГОСЛОВАТИ** дієсл. недок. (цсл. благословляти) 1. (кого) (благати божої помочі, ласки, доброзичливості, прихильності для когось) благословити: прото мы В̃ше(и) мл(с)ти дете(и) н̃шихъ бл(с)в̃лаемъ и велико жадає(м) абы в̃ша мл(с)ть рачили то(г) св̃ще(н)ника михайла и тыхъ дву(х)

товаришо(в) его ... да(т)ко(м) своимъ запомочи (Новгородок, 1547 ЛСБ 13); Прото(ж) тебе ю(ж) и потретеє не бл(с)вляемъ и анаотемъ предає(м) (Львів, 1594 ЛСБ 249); А хто бы ты не так разумел ... убивати ... своим послушным учеником, костеле латынский, за своєю головою заказуєш и благословляєш (1608-1609 Виш. Зач. 229); Припомяну мало Стефана Семого, который, Формоза папєжа зъ гробу выкопати ... казалъ... три палцѣ, которыми благословлялъ, утяти, и тѣло его въ Тиберъ рѣку вверечи (Київ, 1621 Кон. Пал. 934);

(кого) наставляти, назначати: подъ бл̄гословѣ-ниемъ и властью архиеп(с)кп̄ства на́шего ... быти зоставѣмъ и си(х) св̄щ̄никовъ бра(т)ски(х)... яко́го ѡни собѣ избѣрѣ(т) благословляемъ (Берестя, 1590 ЛСБ 144); В тѣмъ намъ мл(с)ть свою бо(з)к̄ю являєтъ, А при тѣмъ Ап(с)толовъ своихъ бл̄гословляєтъ и Патрі́архами всѣй ц̄рк̄ви своѣй поставляєтъ (Чернігів, 1646 Перло 66).

2. (що, на що) (схвалювати, дозволяти, давати згоду) благословляти: А папєжъ противно пасєтъ - мечємъ и огнемъ, и ктому за насємъ лупячи, люди благословляєтъ на мужобойство и чужоложство (1582 Посл. лат. 1140); мы ... повелѣває(м), и бл̄гословляє(м) и(х) на сие бра(т)ство д̄ховное (Персмишль, 1592 ЛСБ 399); всякое по Бозѣ начинаіє братолюбія в̄по(и) си(м) ст̄ѣ(и)ное столицы митрополіи Киевское листо(м) благосло(в)ляє(т) и ѡ Гд̄ѣ вѣчно ѡгвє(р)жає(т) (Київ, 1627 ЛСБ 496); книги же... бл(с)вляемъ, и всѣмъ Правовѣрны(м) въ ѡбщю д̄шевн̄ю по(л)з̄ при(и)мати сия повелѣваемъ (Львів, 1630 ЛСБ 507).

3. (за що) Дякувати: также и тымъ посла(и)цо(м) бра(т)скимъ... во всемъ зычливы и помочны быти рачыли за то пи(л)но проше и бл̄гословляю (Вільна, 1592 ЛСБ 192).

Див.ще **БЛАГОСЛОВИТИ, БЛАГОСЛОВИТИСА.**

БЛАГОСЛОВН̄ЙШІЙ прикм. в. ст. (титул святого) благословенн̄ий: Яко же гл̄бѣть ма́рко же по десати(х) лѣтѣ(х) х̄ва възнесєніа написа, ѡ(т) пѣтра наоучив̄са, лоука же по патинодесати(х) лѣтѣхъ іѡан̄нь же бл̄гословн̄ишій по тридесати(х) ѣ двоу (1556-1561 ПЄ 17 зв.).

Див.ще **БЛАГОСЛОВЕНШІЙ.**

Пор. **БЛАГОСЛОВЕННЫЙ.**

БЛАГОСЛОВѢННЫЙ див. **БЛАГОСЛОВЕННЫЙ.**

БЛАГОСЛОВѢНСТВО див. **БЛАГОСЛОВЕНСТВО.**

БЛАГОСЛОВЯТИ див. **БЛАГОСЛОВЛЯТИ.**

БЛАГОСЛОВАТИ див. **БЛАГОСЛОВЛЯТИ.**

БЛАГОСР̄ДІЄ с. (цсл. благосердіє) милосердя, добросердечність, доброта: О наими(л)шіи с̄іє и б̄є мои д̄акоую твоєи мл(с)ти и невым̄ное бл̄госр̄діє възсылаю твоємоу пр̄бл̄гословєн̄номуу б̄ж(с)твоу (Смотрич, II пол. XVI ст. Проп. Д. 11).

БЛАГОСТОАНІЄ с. (цсл. благостояние) добрий стан, непохитне існування; міць: здоров'є ва́ше, спокійное в̄ тѣмъ выгна(и) помѣшка(и)є, ѡ бл̄гостоаніи ст̄ыхъ Б̄ж̄и(х) ц̄рк̄вей, соединєніи м̄ра, и совок̄плєніи всѣхъ и ѡ наслѣдїи вѣчны(х) бл̄гъ, бє(з) прест̄ани Г(с)да Б̄га просїли (Вільна, 1627 Дух. б. (Передм. I), 8 зв.).

БЛАГОСТЫНЯ, БЛАГОСТЫНА ж. (цсл. благостыни) добродіяння, добротинність, заст. благости́ня: возлюби(л) єси злобоу паче бл̄гостына неправдоу нежели гл̄ти правдоу (1489 Чет. 246 зв); безсмертныи живутъ въ свѣтыны, и божієй служатъ святой благостыни (к. XVI ст. Укр. п. 72).

БЛАГОСТЬ ж. Доброта, милосердя, милість: Не ѡ(т)верзлѣ єси твоея бл̄го(с)ти (1489 Чет. 203 зв.); Щитъ вѣры и благочєстїа любїтєла, Благости ра́ди всѣмъ любєзна свѣтитєла (Львів, 1615 ЗІТШ L, 3); научилємъ ся я благостию Божією изобилувати и лишати (Дермань, 1628 КМПМ I, дод. 321).

БЛАГОУГОДИТИ дієсл. док. (цсл. благооугодити) (кому) догодити, зробити комусь щось добре, приемне: якѡже прїаль єси писаніє ясн̄озрїтелно҃ ѡ оума, ѡ(т) рѣки всѣхъ ст̄ыхъ твоихъ ѡ(т) вѣка тебѣ бл̄гоѡгодївшихъ (Чернігів, 1646 Перло 169 зв.).

БЛАГОУГОДІЄ с. (цсл. благооугодиє) доброзичливість, прихильність: И сна́дне пост̄пи(т) на гороу доскона́лости през ... с̄, ср(д)ца покѡрность, и повиновєніє, з̄, побѡжн̄ю л̄аск̄ѣ и бл̄гоѡгодїє (Київ, 1625 МІКСВ 131).

БЛАГОУГОДНО *присл.* Доброзичливо, ласкаво: хотачи бра(т)ство ѓстроити съедини(в)шиса любовію дх̄овного, закона б̄жиа заповѣде(м) послѣдѹюще бл̄годго(д)но б̄гу единому (Перемишль, 1592 ЛСБ 399); заповѣдемъ послѣдѹючи бл̄гооугодно боу в тріци едіномуу и пр̄чгой его м̄ри в ч̄тѣ и хвалоу и ст̄гмъ его оугодникомъ (Львів, 1603 ЛСБ 384).

БЛАГОУГОДНЫЙ *прикм.* (цсл. благооугодыни) добродійний, приемний, правдивий: А онъ якъ зора раннаа възійдетъ, наоучаючи пристойного прѣзбы спѣсѣбъ, и даючи чистѣю дх̄овнѣю и бл̄гооугоднѣю м̄ишъ, и поклѹгъ в̄ дх̄ѣ и правдѣ (Вілыа, 1627 Дух. б. 303).

БЛАГОУКРАШЕНИЕ *с.* Прикрашення, оздоблення: Знову ѡбрали... пано(в) ста(р)шы(х)... Косга(н)того мезапегу и Павла лаврѣшовича которуму (!) ѡ(т)дали ключы ѡ(т) ска(р)бицѣ(р)ковного ѡ(т) сосудохраните(л)ницѣ и злецыли бл̄гоукрашение цѣ(р)кви на вся(к) празни(к) (Львів, 1645 ЛСБ 1043, 69 зв.).

БЛАГОУТРОБИЕ *с.* (цсл. благооутробие) доброта, милосердя: Которій възбѣдѣлъ Ха ѡ(т) ме(р)твыхъ ѡживитъ и тѣла наши ме(р)твьи, живѣчимъ Дх̄омъ его в̄ насъ. Слава невимѣномѣ бл̄годѣрѣбію Его и неказа(н)ной лѣгости Его (Вілыа, 1627 Дух. б. 205).

БЛАГОУХАНИЕ, БЛАГОВХАНИЕ, БЛАГОУХАНІЕ *с.* (цсл. благооухание) приемний запах, аромат: напо(л)нилася храмина бл̄говхания ч(ст)ного и дивного (1489 Чет. 264 зв.); бл̄гооуханіе ѡ(т) тѣла его ст̄го исходитъ (к. XVI ст. УЄ N31); чашка// головы его, и вдячное благоуханіе выпускаетъ (Київ, 1621 Кон. Пал. 845-846); Есть оліва зъ балсамомъ змѣшанаа до которыхъ и иныи олѣики пахнѣчыи примѣшѣвѣются для бл̄годх̄аніа (Львів, 1642 Жел. О. тайн. б).

БЛАГОУХАННЫЙ, БЛАГОУХАНЬНЫЙ, БЛАГОАХАННЫЙ, БЛАГОВХАНЪ, БЛАГОУХАНЪ *прикм.* (цсл. благооуханьныи) пахучий, запахний, благоуханный: яко миро благовханно молитва его (1489 Чет. 148 зв.). Ка(с)сіа, зѣлье нѣакоє, бл̄гоуханное (1596 ЛЗ 52); діакони оукрашаючіиса св(ѣ)тлыми ризами, и бл̄гоаха(н)ными водами по ваішему перфѣмами (Острог, 1599 Кл. Остр. 220);

ѡѡдѣтѣ: Бл̄годх̄анъ (1627 ЛБ 210); labi[z] us, смола бл̄гоуха(н)ая на дрѣвѣ (1642 ЛС 248);

перен. приемний, милый: Абѣ тѣе, которые помазѹются, были бл̄годха(н)ные і б̄гви (Львів, 1645 О тайн. 28).

БЛАГОУХАТИ *дієсл. недок.* (цсл. благооухати) приемно пахнути: на всякие ароматы, и мира дорогоценне, тѣ святыхъ тѣла пахнут и благоухают (1608-1609 Виш. Зач. 219).

БЛАГОУХИЩЕННЫЙ *прикм.* у знач. ім. с. р. благоухищренное - кмітливѣсть, хитромудрѣсть, дотепнѣсть: Оухищреніе: или Бл̄гооухи(щ)реное, довѣтѣпъ, рѣзѣмъ, бачность (1627 ЛБ 142).

БЛАГОХВАЛѢНІЕ *с.* (цсл. благохваление) прославлення, вихваляння: илья б̄госажена лоза напоившиа бл̄гохвалѣния всего мира (1489 Чет. 236).

БЛАГОЧАСТЛИВЪ *прикм.* Щасливий: Євтіхій: Бл̄гочастливъ (1627 ЛБ 206).

БЛАГОЧЕСНО *див.* **БЛАГОЧЕСТНО.**

БЛАГОЧЕСТИВО *присл.* Благочестиво, побожно, праведно: В сей днь п̄маткѣ всѣмъ людемъ ѡ(т) вѣка бл̄гоч(с)тиво скончѣвшимъса, Бж(с)твеннѣиши ѡцѣве оузаконѣли ѡ(т)правѣати, для таковои причѣны (Київ, 1627 Тр. 36); и в̄ всѣмъ имъ благочестиво надчѣаочимъ послѣшными бѣ(л)мо (Київ, 1637 УЄ Кал. 964).

Див. ще **БЛАГОЧЕСТНО.**

БЛАГОЧЕСТИВЫЙ, БЛАГОЧЕСТИВІЙ, БЛАГОЧЕСТІВЫЙ, БЛАГОЧЕСТИВЪ *прикм.* (цсл. благочѣстивъ) 1. Благочестивый, побожный: Бж̄ією бл̄годатію начаса монасты(р) во градѣ любартовѣ Стаго великомѣ(ч) георгіа бл̄гочестѣвы(м) игѣмено(м) кириллю(м) костантино(в)ски(м) (1509-1633 Остр. л. 128); Сѣчениковъ же ихъ братьски(х)... по(д) бл(с)веніе наше примѣмо, церковнаго р̄ди покоа и розмноженіа бл̄гочестивои надки (Львів, 1591 ЛСБ 155); во истинѣ пѣ(ст), и поколѣня бл̄гоч(с)тиваго рода оуже та(м) не обладае(т) (1536 Виш. Кн. 242); О утисках, албо бѣдах, людий побожныхъ и благочестивыхъ (Вілыа, 1600 Катех. 38); Шѣль потомъ до Острога, для Надкѣ оуцѣвыхъ, Которыи тамъ квѣгли за Бл̄гочестивыхъ Княжатъ (Київ, 1622 Сак. В. 44 зв.); хто такъ вѣритъ, то правдівый есть

хр(с)тіанінъ, правовѣрный, бл̑гочестивый, и правдѣвый
Сынъ (Чернігів, 1646 *Перло* 12);

у *знач. ім.* : и закону жадного абы не смѣлъ з ва(с)
жаде(н) свѣщенникъ жадному с ни(х) чыни(ти), ѡкромя
пновъ грековъ и инны(х) бл̑гочестивыхъ которые бы
потребовали закону божого (Львів, 1588 *ЛСБ* 92); А
ты(м) часо(м) иле бл̑гочестивы(х) при старожитности
ѡ(т)зываютъ(с) и(н)ста(н)цѣю чинити (Київ, 1621 *ЛСБ*
483, 1 зв.); та(к) ревностно бо(з)кою ѡ пожадано(м)
ѡспокоє(н)ю до намовы спо(л)ное все цркви до Києва на
де(н) стѣ(х) ве(р)ховныхъ Апосто(л) Петра и Павла в
рокѣ теперешнемъ... каждо(г) бл̑гочестиво(г)
прибыти и ѡтѣхъ любо(в)ное зажити, хотѣти (Корець,
1629 *ЛСБ* 502).

2. (який належить до православної віри)
православний, правовірний, святий: разорѣмъ
бл̑гоч(с)тивоє вѣры житѣнціи наши скри(н)ки и
шкатулы напо(л)неные (п.1596 *Виш. Кн.* 253 зв.); И
ѡмѣрь борбѣнчи Мѣра ѡчѣистого, За што ѡзѣчъ мѣ
Творче Нѣа вѣчѣистого, Якъ Ревнѣтелю вѣры
Бл̑гочестивои (Київ, 1622 *Сак. В.* 48 зв.); зизаній...
многѡ ... нрѡда затрѣилъ ... вѣгѣдѣ подавъ папѣжа
рѣмскогѡ, патрѣа(р)хѣ старшогѡ, которѣи стереже
правдѣе вѣры стои Ап(с)толскои, бл̑гочестивои
(Чернігів, 1646 *Перло* 138).

3. (який належить церкви) церковный: таже
утвердивши сумнения вѣры благочестивыми догматы,
тогда внѣшнихъ хитростей для вѣдомости касатися не
возбраняти (Унів, 1605 *Виш. Домн.* 190); которыхъ то
папѣжов маемо и въ календару своемъ благочестивомъ
(бл. 1626 *Кир. Н.* 19).

БЛАГОЧЕСТИВѢЙШИЙ, БЛАГОЧЕСТИ-
ВѢЙШИЙ *прикм. в. ст.* Благочестивѣйший, побожнѣ-
йший, праведнѣйший: А такъ хр(с)тіанѣишии панове,
сынове по благочестивѣйшомѣ повелѣнію скромности
вашей, по послушанію// которѣоємо повинни, тѣе то
слѡуги наши посылаємъ (Острог, 1598-1599 *Апокр.*
145-145 зв.);

(*титул митрополита*) благочестивѣйший: Потрѣте
... бл̑гоч(с)тѣвѣ(и)шы(и), и бл̑голѣпѣя це(р)ко(в)но(г)
все изря(д)нѣ(и)шы(и) любите(л) ... гѡ(с)пода(р) ..
могѣла .. в сове(р)шеніе це(р)кви ... прислалъ и зде во
лѡвѣ ѡ(т)личылъ пѡлскихъ злѡты(х) ... 3000 (Львів,
1629 *ЛСБ* 1051, 2)

Пор. **БЛАГОЧЕСТИВЫЙ.**

БЛАГОЧЕСТИЕ, БЛАГОЧЕСТИЕ, БЛАГО-
ЧЕСТЬЕ *с. (цсл. благочестіе) 1. (додержання*
принципів релігії) побожність, благочестя: дѣла ищеть
ѡ(т) тѣла развѣе правды и бл̑гочестія (1489 *Чет.* 8
зв.); даска(л) ... маєтъ быти ... неспособитель ересе(м) но
бл̑гоч(с)тію поспѣшитель (Львів, 1587 *ЛСБ* 65 а); На
тѣе чотыри артикѣлы дѣхъ бл̑гоч(с)тія мо(л)чати ма не
ѡставилъ, // а то для того, и(ж) хѣла в ни(х) крѣтса
на Ба (1598 *Виш. Кн.* 278-278 зв.); И на тѣхъ тепер
только благочестіе уже зостало (Львів, 1605-1606
Перест. 28); Хѡтъ и на повѣтрѣ розсыпалъсѣ тотъ
котѡры(и) са в' Бл̑гочестіи скончѣлъ, не занехивай
Елѣа и свѣчѣ (1627 *Тр.* 38).

2. (із займ. ваш вживається як форма титулування
і шанобливого звертання до духовної особи) благочес-
тя: ваше же бл̑гоч(с)тіе ѡ семъ вѣдаючи вси панове и
панѣе каждо(г) станѣ, ѡсобливою мило(с)тынею своєю
ихъ припомагаѣти рѣчили (Вільна, 1594 *ЛСБ* 253);
Моли(м) вѣще бл̑гочестіе моего послѣанца съ любовію
прѣимѣте (Афон, 1614 *ЛСБ* 446, 1 зв.); и Ваше
бл̑гочестіе гдѣ тѣе рѣчи пѣлне прѣ(д) оумъ своѣ
ставити бѣдете, неѡмыслне сѣтѡкъ и повабѡвъ грѣха
оустерѣчисѣ можете (Київ, 1646 *Мог. Тр.* 911).

3. Православна віра, православ'я: Отци ваши в ересь
не приступовали и в благочестіе души ихъ спасали (XVI
ст. *Укр. п.* 86); Та(к)же и а не чѣдѣюса, вм(с)
ксе(н)дзове, би(с)кѣпи, клеветѣ хѣлѣ, бесч(с)тію, и лжи,
глѣмо(и) вами, на бл̑гоч(с)тіе (1598 *Виш. Кн.* 279);
Вѣдати бовѣмъ потреба ка(ж)домѣ всхо(д)ного
бл̑гочестія Народѣ ро(с)сѣйского члѣкѣ (Київ, 1621 *ЛСБ*
483, 1); и ѡспокоє(н)е бл̑гочестіа востѡ(ч)но(и) цркви
рѡси(и)скои выданыє с канцелярии его к(р) мл(с)ти
ѣниве(р)салы (Корець, 1629 *ЛСБ* 502); В пѣршюую сѡю
и(д)лю Пѡста, Цркви Хѣа оухвалѣла ѡбходѣти
пѣматкоу привѣрненого Благоч(с)тіа, которѣе прѣ(з)
нѣкоторы(х) злѡчестѣвы(х) пѡлскихъ Цесарѣвъ
выгнаніе, было оутѣрпѣло (Київ, 1637 *УС Кал.* 76).

БЛАГОЧЕСТИВЫЙ *див.* **БЛАГОЧЕСТИВЫЙ.**
БЛАГОЧЕСТИВѢЙШИЙ *див.* **БЛАГОЧЕСТИ-**
ВѢЙШИЙ.

БЛАГОЧЕСТИЕ *див.* **БЛАГОЧЕСТИЕ.**

БЛАГОЧЕСТНО, БЛАГОЧЕСНО присл. (цсл. благочѣстно) те саме, що благочестиво: Присмотрѣте(ж)са не тоѣ(ж)ли ап(с)ли м(ч)ници и вси бл̑гочѣсно живѣщїи страдали сѣ(т), стра(ж)дѣтъ и страдати хочѣ(т) (1598 Виш. Кн. 310); Бо хтожъ бы ѡ(т) бл̑гочестно: живѣчихъ стерпѣлъ, яко живѣ, абы нарушено было га̑ ба̑ ... началство (Острог, 1598-1599 Апокр. 186 зв.); Как убо речеш - и во истинну, и благочестно, и покори христовой образу и подобию! (1600-1601 Виш. Кр. отв. 184).

БЛАГОЧЕСТНЫЙ прикм. (цсл. благочѣстныи) 1. Те саме, що благочестивый у 2 знач.: прото в̑м в то(м) в̑поминаѣ(м) жебы в̑м заховалися по бл̑гоч(с)тному хр(с)тия(н)скому обычаю (Галич, 1584 ЛСБ 66).

2. У знач. ім. благочестивый, праведный: Мы смиренный Михаилъ Рагоза ... ознаймуем и возвещаемъ всим благочестным православья закону нашего ... греческого (Берестя, 1594 ЗПШ XXVIII, 8); до того ангиминсовъ на олтари где бы недоставало отъ благочестыхъ (!) для насвятїее оферы тѣла и крови сына Божого (Київ, 1623 КМПМ I, дод. 266).

БЛАГОЧЕСТЬЕ див. **БЛАГОЧЕСТИЕ**.

БЛАГОЧИННѢ присл. Праведно, добре: яко нераскаѣса н̑гѣ̑ оу насъ быти, но прише(д) вса бл̑гочиннѣ оустроїти (Львів, 1591 Просф. 64).

БЛАГОАХАННЫЙ див. **БЛАГОУХАННЫЙ**.

БЛАГЪ див. **БЛАГИЙ**.

БЛАГЫЙ див. **БЛАГИЙ**.

БЛАГЫНЯ ж. Ласка, доброта: Ва(м) же за общее подвижаніе и тщаніе спасїте(л)ное, са(м) бг̑ бл̑гынями вѣчными да воздаѣ(л) будетъ (Львів, 1590 ЛБН 4, 1136, 2, 30, 1).

БЛАГЪ див. **БЛАГИЙ**.

БЛАЖЕНЕЙШИЙ див. **БЛАЖЕННѢЙШИЙ**.

БЛАЖЕНИЙ див. **БЛАЖЕННЫЙ**.

БЛАЖЕНІЙ див. **БЛАЖЕННЫЙ**.

БЛАЖЕННО присл. Блаженно, праведно: По которомъ збитю, третего дня животъ блаженно скончалъ (Київ, 1621 Кон. Пал. 610).

Див. ще **БЛАЖЕННѢ**.

БЛАЖЕННЫЙ, БЛАЖЕНИЙ, БЛАЖЕНІЙ, БЛАЖЕННѢЙШИЙ, БЛАЖЕНІЙ, БЛАЖЕНЪ прикм. (цсл. блаженъ) 1. (надѣлений божою ласкою)

благословенный: блаженъ ты ... црю (1489 Чет. 267); Блаженъ чоловѣкъ тоє, иже будетъ чести книги сїа (поч. XVI ст. Песн. п. 49): Аще ли съхраните, блажени будете; аще ли преступите или в нераденіе обернете, то и сами узрите и отвѣтъ даѣте пред Богомъ въ день судный (Перемишль, 1563 АрхОЗР 1/VI, 52); Блаженъ оубо господїне, котрый (sic. - Прим. вид.) людїи оупа́лы(х) ратѣетъ (Львів, 1591 Просф. 67); Того... Скарго, показати не можеш, абы з школы латынское... богоносецъ выйти имѣл, только все оной блаженной наукѣ сопротивници (1608-1609 Виш. Зач. 225); И душа моя блаженную и боголюбезную его душу зѣло любить (Київ, 1621 Кон. Пал. 1139); Блаженїи плачѣщїи грѣхѡвъ своихъ (Чернігів, 1646 Перло 167); блаженшой памяти див. **ПАМЯТЬ**.

2. Щасливый, блаженный: чистое зась сѣмнѣнїе, ч̑лка пры сконанї его... потихы... на вѣки вѣчныи, ѡномѣ додаѣтъ...абысмося такои блаженной смерти ѡ(т) бга̑ сподобили (Корець, 1618 З. Поуч. 172); А мы православныи ... не отчаваемся нашего спасенїа и блаженного живота вѣчного (Київ, 1622 АЮЗР II, 73); ниhto пере(д) сме(р)тю не естѣ бл̑женны(м) (Вільна, 1627 Дух. б. (Передм. I), 6); А допровадъ ю щасливѣ, до вѣчної ѡ(т)чїзни, До блаженной бѣдѣцагѡ вѣкѣ жїзни (Чернігів, 1646 Перло 39); Блаженный. Beatus (1650 ЛК 428).

3. Побожный: то(л)ко бы до Ха̑ са дотиснѣти, которы(и) бл̑же(н)нѣю простотѣ любї(т), и в не(и) ѡбитель собѣ чини(т), и та(м)са оупокѡбѣаѣ(т) (п. 1596 Виш. Кн. 225); Илія Куча ... былъ житїа блаженного, учитель премудрый, судїа справедливый и пастырь чутый (Київ, 1621 Кон. Пал. 1043).

4. (титул духовної особи, святых) праведный, святей: А Павелъ блаженный, апостолъ светый ... // въ посланїи своемъ пишѣтъ (1577 AS VI, 80-81); Петр̑ бл̑же(н)ны(и), корнїїла сотника поклонившегоса емѣ по(д)носитъ (Острог, 1587 См. Кл. 11 зв.); Даруемъ убо отцу моему блаженному; Селивестру и того прыемникомъ нашу полату (Вільна, 1599 Ант. 551); Который то блаженный Мелетїе ... иж сам языка лядскаго не знал, вывѣдатися, что в той книжицѣ писано будет, ничего не могл (1608-1609 Виш. Зач. 208); Кролѣвичъ Іоасафатъ спыталь старца

блаженногѡ Варлаама многѡ маѣт' лѣт' (Київ, 1646 *Мог. Тр.* 943).

БЛАЖЕННѢ *присл.* Те саме, що блаженно: блаженіѣ. *Beate.* (1650 *ЛК* 428).

БЛАЖЕННѢЙШИЙ, БЛАЖЕНЕЙШИЙ, БЛАЖЕНѢЙШИЙ *прикм. в. ст. (титул духовної особи, святих)* блаженніший, праведніший: Что розѣмѣмо ижъ блѣженѣишии патріархъ г(с)днѣ іеремѣа по доста(т)кѣ ва(м) оповѣдалъ (Львів, 1590 *ЛСБ* 146); Але ижъ тажъ... заклятые листы противъ свейшего и блаженейшого папѣжа Лсона чинити важылся (Вільна, 1599 *Ант.* 565); Што(ж) блѣженѣишого на(д)ѡвыи вѣкѣйстои пѣматки го(д)ный Іѡаннов' гѡлосъ, оуказѡчій на ѡко Г(с)да и мѡвачій (Вільна, 1627 *Дух. б.* 273); Єдиакъ з' первѣсткѡ(в) нѣѣкихъ, и якобы надорѡжни(х) ѡказій, блѣженѣишого мѣжа, стѣго животѣ постановѣнѣа послѣхаймо (Київ, 1627 *Тр.* 555).

Пор. **БЛАЖЕННЫЙ.**

БЛАЖЕНСТВО, БЛАЖЕНѢСТВО, БЛАЖЕНѢСТВО *с. (цсл. блаженѣство) (велике щастя, насолода)* блаженство, благодать: спѣсъ нашѣ блаженѣствомъ тыхъ почтѣлъ, которые невѣиные правды его дѣла, поношенѣа ... трѣпать (Острог, 1587 *См. Кл.* 21); О, кулькое блаженѣство и благословеніе было тымъ жонамъ, чомъ Іисусъ Христосъ смотрѣвъ (вѣру ихъ) (XVI ст. *НЄ* 187); Яко подобаетъ правдивой церкви божией... тѣмъ блаженствомъ украпатися, которымъ Христосъ учениками ему быти хотѣщихъ ублажил (1600-1601 *Виш. Кр. отв.* 174); Поваблѣетъ на(с) наконѣцъ до плѣчѣ и пожѣтокъ плѣчѣ, блѣженѣство мѡвлю ѡ(т) Ха плѣчѣчимъ ѡбѣцѣное мѡвачого (Київ, 1625 *Кон. Каз.* 20); Не дѡсытъ на томъ, же хто рѡскоши вѣка сегѡ покинетъ, ѡле трѣба и ѡного дрѣгого вѣкѣ блѣженѣства достѣпити (Вільна, 1627 *Дух. б. (Передм. II),* 14); Блаженѣство. *Beatitas. Beatitudo* (1650 *ЛК* 428).

БЛАЖЕНѢ *див.* **БЛАЖЕННЫЙ.**

БЛАЖЕННЫЙ *див.* **БЛАЖЕННЫЙ.**

БЛАЖЕНѢ *с. (цсл. блаженіе)* те саме, що блаженство: А Павелъ блаженный, апостолъ свей...// въ посланіи своемъ пишѣтъ: блаженѣе естъ давати, нежели взымати (1577 *АС VI,* 80-81).

БЛАЖЕНѢЙШИЙ *див.* **БЛАЖЕННѢЙШИЙ.**

БЛАЖИТИ *дієсл. недок. (цсл. блажити)* 1. (кого і без додатка) Вихваляти, прославляти: И если который папѣ масть матку въ себе, слуга его муситъ матце его услуговати ... Если таку почтѣвость свейскимъ невѣстамъ чинять, должнейши суть Матере Божия молити, и просити и блажити, по пророчеству Еи святому, и образу Еи кланятися (Супрасль, 1580 *Пис. пр. лют.* 75); Іѡа(н) ев(г)листъ, не ты(х) которые са в златоглововы(х) подѣшка(х) и кита(и)чаны(х) пелюха(х) рода(т), блажи(т): але которые са ѡ(т) бѣ свейше рода(т) (1598 *Виш. Кн.* 286); што бы блаживъ Бога у своемъ сердци (XVI ст. *НЄ* 112); Г(с)дѣ блѣжи(т) финѣеса же забѣ(л) кнѣза замвѣра (серед. XVII ст. *Хрон.* 145 зв.); Блажу. *Veo. Beatum pra(e)dico* (1650 *ЛК* 428);

(кого) робити щасливим: чомужъ не заровно свейти Игнатій и Фотій? Поневажъ обудву конецъ животога блаженный и свейтый, который чловѣка блажитъ и свейтитъ (Київ, 1621 *Кон. Пал.* 747).

2. (кого) Виявляти ласку, доброту, милосердя (до кого): Тѡгъ естъ оубѡгимъ в' дѣхѣ, которого Г(с)дѣ блажитъ: тѡгъ лѣкнетъ и прѣгнетъ справедливости; тѡгъ естъ скрѣщѡный ср(д)цѣмъ (Вільна, 1627 *Дух. б.* 280).

БЛАЗЕНСКІЙ *прикм.* 1. (який належить блаженію) блазенський: Дѣрій ... зѣразъ емѣ послѣлтъ пилѣ, маѣгѣ и завѡекъ блѣзенскій, и лѣстъ тѣкъ написанный (серед. XVII ст. *Хрон.* 406).

2. Комедійний: але тепе(р) мѡже(т) вѣшѣ тѣи церемонѣи нѡвыи, бѣ(з) встѣдѣ звѣти кѡмендые (!) то е(ст) крѣгѡфилѣ, блѣзенскіи (Львів, поч. XVII ст. *Хрон.* 146 зв.).

БЛАЗЕНСТВО, БЛАЗЕНѢСТВО *с.* Дурість, глупота, блазенство: юро(д)ство, глоу(п)ство блазенѣство (1596 *ЛЗ* 89); или не вѣдає(ш), я(ко) в (с)мѣха(х), рѣгана(х)... кѣ(н)шта(х), блазе(н)ства(х), шиде(р)ства(х), розѣ(м) блѣдачій того помысла ѡ животѣ вѣчно(м) видѣти нико(ли) са не сподоби(т) ... оумѣю(т) повѣдати ѡ шаленѣствѣ пога(н)ски(х) богѡв', а своѣ блѣзе(н)ство мо(л)ча(т), таат' (Львів, поч. XVII ст. *Хрон.* 66); Не оубѣ(з)пѣчайтеса(ж) прѣго, бѣговѣ(м) блазе(н)ства // не те(р)пѣтъ (Острог, 1607 *Лѣк.* 125-126); Кошѣнство: Жартъ, блазенство, трѣфнѣцтво (1627 *ЛБ* 55).

БЛАЗЕНЬ ч. (стп. blazen, стч. blazen) 1. (особа при дворі короля або князя, що розважала гостей різними жартами, витівками) жартівник, блазень: кощѣнникъ, блáзенъ, жа(р)товлівый (1596 ЛЗ 53); Шѣтъ: ѡшѣтъ, прелѣстни(к), блáзе(н), що в' шаховано(и) сѣкни (1627 ЛБ 158); Кѣщѣнникъ: Трефидѣучій: то естъ, Блáзенъ, жартѡвникъ (Львів, 1642 Жел. П. 7 зв.); былъ црѣ́ израильскій ѡ(т)криваючиса прѣд' слѣжѣбницами слѣгъ своихъ и ѡ(т)крѣлса якѡ коли бы са ѡ(т)кривалъ оди́гъ з блáзновъ (серед. XVII ст. Хрон. 251 зв.).

2. Дурень, юродивий, блазень: тоє признаваю ти што еси реклъ я(к) не вмѣе(т) ино(к) з двораны, смѣхотворыцы, кѣрѣцѣаны шкѣрѣты, и блазны говорити (п. 1596 Виш. Кн. 235 зв.); Блазень бы то каждый таковой быти мусилъ, если бы для того ... о речи добре ведомой мелъ вонѣпити (!) (Володимир, 1598-1599 Відп. ПО 1105); Але и я на блазнамъ походилъ, же ся такъ долго въ речъ удаю зъ шаленымъ хлопомъ (Вільна, 1599 Лит. 947); блазнове зо всѣм народом Христу ругаются (1605-1606 Перест. 47); юродивый: Глѣпый, дѣрный, блáзенъ, дѣрѣучій (1627 ЛБ 160).

БЛАЗНЕНЬ прикм., перен. Недобрий: та(к) вѣдайте, не то(л)ко бчи здоровые, ока гнилого ѡсмотреть и ѡсѣдиги могут... але и само тѣло це(р)кѡвное, то е(ст) и прѡстые хрѣтіане по Х(с)ву гла(с)у, скве(р)нонача(л)ника изверечи, ѡсѣдиги и проклати вла(ст) имаю(т), да не с тым бла(з)нены(м) око(м) или пастыре(м) в геє(н)ную вни(й)дѣ(т) (1598 Виш. Кн. 291).

БЛАЗНИТЕЛЬ ч. (цсл. блазнитель) спокусник, ошуканецъ, шахрай: бѣдѣтъ ли збавени ѡвца, яко вслѣ(д) во(л)ковъ, блазнителе(и), злодѣевъ и ро(з)бо(и)нико(в), по Х(с)ву гла(с) и злы(х) дѣлателе(и) и псо(в), по Пáвлѣ, послѣдѣю(т) (1598 Виш. Кн. 284); Што ми хвалиши ... школы .. коли в ней нет учителя Христа ... але блазнители ... всѣм костелом... владѣют (1608-1609 Виш. Зач. 226); А на тыхъ, которыи бы тому Гаврилови, явному схисматикови, ... геретикови, блазнителеви... послушенство отдавали, корилися ему ... вкладаетъ пени (Київ, 1621 Кон. Пал. 942).

БЛАЗНИТИ, БЛАЗНИТИ дієсл. недок. (цсл. блазнити) (кого і без додатка) спокушати, ошукувати,

обманювати: не блазнѣте себе маючимъ ядѣние(м) (1489 Чет. 304 зв.); Еслі же ѡко твоє правое блазнѣтъ ты выколї его (Володимир, 1571 УЄ вол. 45).

БЛАЗНИТИСЯ дієсл. недок. (цсл. блазнитиса) 1. (чим) Обманюватися, спокушатися, помилятися: не блазнитеса мыслью вашею (1489 Чет. 43 зв.).

2. (о кім) (відзиватися про когось негарно, шкодити добрій славі кого-небудь) компрометувати (кого): Лѣкавые дѣшѣ нечистого сумнѣна и ѡ христѣ блазнатса, не толко ѡ добром челоуѣцѣ (поч. XVII ст. Вол. В. 97).

3. (за що) Обурюватися (чим): И такъ ся блазнили жидове тоты и ище за едно слово (XVI ст. НЄ 44 зв.).

БЛАЗНИТИ див. **БЛАЗНИТИ**.

БЛАЗНОВАНЕ с. Блазновання: Бѣслоуіе: Блазнова(н)е (1627 ЛБ 12).

БЛАЗНОВАТИ дієсл. недок. (поводитися як блазень) блазновати: Юро(д)ствѣю, дѣрѣю, блча(з)нѣю (1596 ЛЗ 89); юродивы(и), дѣ(р)ны(и) бла(з)нѣучій, дѣрѣучій (Там же); юро(д)ствѣю: Дѣрѣю, блазѣю (1627 ЛБ 160).

БЛАЗНЬ ж. (цсл. блáзнь) спокуса, помилка, обман: Погрѣшѣніе: Блáзнь, ѡмѣлка (1627 ЛБ 84); Блазнь. Skandalum. Offendiculum Offensio. Imitatio vitiosa (1650 ЛК 428).

БЛАКИТНЫЙ, БЛАКИТЬНЫЙ, БЛЕКИТНЫЙ, БЛОКИТНЫЙ прикм. Блакитний, голубий: Тотъ же Агронъ взялъ у мене сукна люпского блекитного спродавати аршиновъ 23 (Клевань, 1571 АрхІОЗР 1/1, 37); прибыли дрѣгги ризы кита(и)чаныи блаки(т)ныи (Львів, 1579 ЛСБ 1033, 5 зв.); другая сукня, блакитная, лю(и)ская, из оксамитомъ чорны(м) (Житомир, 1584 ЛЖМУ 105); А ѡ ... пѣна по(д)коморого Ивана ... взято ... // ... я(р)мякъ блакитны(и) лю(и)ски(и) (Брацлав, 1590 ЛНБ 5, II 4047, 23 зв. - 24); Поясо(в) чотѣри: два едwabныє ... // а два кита(и)чаны(и) блокитны(и) (Луцьк, бл. 1627 ПВКРДА I-1, 257-258); делія блакитыная, купѣ. унѣ чо(р)ны(и), лисями по(д)шиты(и) (Житомир, 1650 ДМВІІ 194).

Див. ще. **БЛЕНКИТНЫЙ**.

БЛАМЪ, БЛАНЪ ч. (стп. blam, свн. Flamme) шматок хутра певного розміру: од трох сермяг грошей два ... от кроликув блану футра грошѣ один (Вільна,

1568-1578 ПКСДА II, дод. 559); ув Олексія Слученина с коморы ратушное взяли и пограбили бланъ заячи(и) (Луцьк, 1581 ТУ 186); подолских лисов вышло бламов три, кождый по золотых шестдесят куплений (Луцьк, 1632 АрхЮЗР 1/VI, 653).

Див. ще БЛАНЬ.

БЛАНКА, БЛАНЬКА ж. (стп. blanka, blank, сєн. Blanke, лат. planca) виступи на замкових мурах і вежах; бійниця в мурі: берѣчи и(х) // за рѣки водилъ на бла(н)ки (1552 ОБЗ 142 зв. - 143); Каме(н)є слоны а колодины кѣ ѡбороне на бланькахъ и вежахъ и водѣ де(р)жати тамъ повинъни мещане вси (1552 ОКЗ 36 зв.); На бланкахъ кѣ ѡбороне каменя з возъ только ко(л)я дѣбового со два возы (1552 ОЧерк. З. 5.).

Див. ще БЛАНКЪ.

БЛАНКИТНЫЙ див. БЛЕНКИТНЫЙ.

БЛАНКОВАНЬЄ, БЛАНЬКОВАНЬЄ с. (стп. blankowanie) дерев'яні або кам'яні виступи на мурах замків або веж: а на ве(р)хѣ тыхъ старыхъ стѣнь стѣны новы з б(л)а(н)кованьємъ з дѣбового жъ дерева (1552 ОВін. З. 129 зв.); Замокъ киевськи(и) зновѣ двесь ... з дерева соснового тесаного дробленъ городенъ рлѣг ддолжъ некоторые с нихъ по д сажъни иныше менши вси зъ бланькованьємъ добрымъ драница(ми) не тонькими побитымъ (1552 ОКЗ 32 зв.); Бла(н)кова(н)а ани жа(д)ного покри(т)а ... нетъ (1552 ОЧерк. З. 17).

БЛАНКЪ ч. Те саме, що бланка: Колюдинъ колъа и каменя кѣ ѡбороне на бла(н)кохъ досы(тъ) (1552 ОВін. З. 131 зв.).

БЛАНЪ див. БЛАМЪ.

БЛАНЬ ж. Те саме, що бламъ: побра(но) ... // две блани лисихъ завы(и)ковыхъ (Луцьк, 1573 ТУ 154-155).

БЛАСФЕМІЯ ж. (гр. βλασφημία) богохульство, блюзнїрство: Оуши мерзливо(ст) многі(х) бласфемїй слѣхаю(т) (Львів, 1631 Волк. 13).

БЛАТНИЙ прикм. (цсл. блатъный) болотистий, багnistий: limosus, бла(т)ний, тиняни(и) (1642 ЛС 255).

Див. ще БОЛОТЛИВИЙ, БОЛОТНЫЙ, БОЛОТЯНИЙ.

БЛАТО с. (цсл. блато) 1. Те саме, що болото в 1 знач.: И крещенія их без міра справують не як апостоли сіє отправають. Ани погруженїи в костелъ не мають, и новокрещенныхъ блатом помазують (XVI ст.

Укр. н. 76); lutum, блато, тинъ, калъ (1642 ЛС 259); palus, dis, калужа, єзеро, блато (Там же, 298).

2. Те саме, що болото в 2 знач.: limus, глина, блато, бразда, ѡдежда (1642 ЛС 255).

Див. ще БЛОТО.

БЛЕВАНІЄ див. БЛЮВАНЄ.

БЛЕВОТИНА див. БЛЮВАТИНА.

БЛЕДНѢТИ дієсл. недок. (ставати блідим) бліднути: здамиса не такъ добре // маєшъ са яко звѣклєсь зкондъ то познаваєшъ зъ твари котораа такъ бледнѣ(т) (к. XVI ст. Розм. 35-35 зв.).

БЛЕДОСТЬ див. БЛѢДОСТЬ.

БЛЕЙВАСЬ ч. (стп. blejwas, нім. Bleiweiss) білила, блейвейс, заст. блейвас, : псїммїфъ: Блейвась, фѣрба е(ст) фарбовати лице (1627 ЛБ 241).

БЛЕКИТНЫЙ див. Е. ТАКИТНЫЙ.

БЛЕКОТАНЯ, БЛЕКОТАНЄ, БЛЕКОТАНЬЄ с. (пусті балачки) базікання, верзіння, багатомовність: велерѣчьє, бе(з)мѣ(р) // ное блекотаньє, и ты(ж) ѡ велики(х) рѣча(х) мовлєньє (1596 ЛЗ 36-37); Нехай вас тое гордое дмухане, и пышное фукане, и широкословное блекотаня... не упевняет! (1598 Виш. Кн. 125); Велерѣчьє: Безмѣрное блекота(н)є, и ты(ж) ѡ великихъ рѣчахъ мовлє(н)є, велможность слѣвъ (1627 ЛБ 14).

БЛЕКОТАТИ дієсл. недок. (вести пусті балачки) говорити нісенїтницї, верзти: А дрѣгїе ба(с)ни блюзнїрства теле(с)наго, и ми(р)скаго м(д)рованїа, в то(и) кни(ж)цє блекотаньє, прете(р)плю (1598 Виш. Кн. 278 зв.).

БЛЕНКИТНЫЙ, БЛАНКИТНЫЙ прикм. (стп. błękitny) те саме, що блакитный: у мелника взяли... ермяковъ люнскихъ чотири бланкитныхъ (Луцьк, 1590 АрхЮЗР 1/І, 283); Третїє [ризы] Бле(н)китные Адамашковые (Луцьк. бл. 1627 ПВКРДА І-І, 256).

БЛЕСКЪ див. БЛИСКЪ.

БЛЕШКА див. БЛЯШКА.

БЛЕЩЕНЪ прикм. Блискучий: подобенъ бо єсть постникъ финиковѣ цвѣтѣ ... иногда бо єсть блещенъ а оутро свѣтель и мно(г)плоденъ (1489 Чет. 302 зв.).

БЛЕЯНІЄ с. Бекання, діал. бляння: balat, блянїє, беанїє, беканїє (1642 ЛС 99).

БЛЕЯТИ дієсл. недок. Бекати, діал. бляти: balare, бляти овцамъ (1642 ЛС 99).

БЛИЖАЙШИЙ *прикм. в. ст. (добре знаний)* відоміший, зрозуміліший, ближчий: Вѣцѣ ѿлбо матеріа двоѡкаа естъ тоа тайны, далѣча(и)шаа и ближа(и)шаа (Львів, 1645 *О тайн.* 15).

Пор. БЛИЗЬКИЙ.

БЛИЖЕЙ¹, **БЛЖЕ** *присл. в. ст. 1. (у просторовому відношенні)* ближче: А ещѣ... ближе(и) кѡ замѣкѡ ... ѡчиненѣ естъ валѣ (1552 *О Кан.З.* 19); А ве(д)же ко(п)цы ѡде(и) ѡ(т) дрѡгого не маю(т) быти ближе(и) чинены ѡ(д)но чере(з) три шнуры воло(ч)ныє (1566 *ВЛС* 60 зв.); ѡбаче маю днесѣ и заутра бліже ити бо не маєт прѡркѣ иньде загіноути, ѡкром іерлма (Володимир, 1571 *УЄ вол.* 81); кролева примѣкнѡласа ближей дивѡчиса ѡны(м) рѣча(м)... невѣданны(м) (Львів, поч. XVII ст. *Крон.* 69 зв.); кгда переехали // то(т) хворо(ст) ближе(и) ку го(с)поде ... ѡколо хворо(с)гѡ ста(л)се крикѣ гала(с) (Київ, 1632 *ЛНБ* 5, II 4060, 2 зв. - 3).

2. (у часовому відношенні) скоріше, раніше: А за пѡстели ѡтѣ шѣсти ѡтѣ семи ѡтѣ ѡсмидесатѣ летѣ а иныше ближе а иныше ещѣ далѣ (1552 *ОЖЗ* 121 зв.); А естлибы ... княз Роман ... // ѡт мене чого потребовал за квитамі своїми, я мамѣ его Милости на квиты его давати, а часѡ плачена которѡе с тых сѡмѣ ближей са трафат, вытрѡчати Єго Милость миѣ маєт (Вільна, 1555 *AS VII*, 9-10.).

3. (про стосунки, взаємини) ближче: Нехай нам вжды коли яснѣ // покажутѣ, который гдѣ соборѣ патріарховѣ востоднихѣ Римскому поддалѣ подѣ послушенство, а тогды зѣ собой ближей мовити будемо (Київ, 1621 *Коп. Пал.* 723-724.); ѡто ю(ж) ближей до на(с) збаве(и)є нѣше настѡпило (I пол. XVII ст. *УЄ Кан.* 39); Прычина того єсть, ѡбовѣмѣ ѡсѡбы нелѡчатѣса зѣ собою то(л)ко вѣзглѡдо(м) пна, ѡ(т) которого похода(т), и для того немогѡтѣ бліжей, ѡлбо далѣ(и) ѡ(т) себе бы(т) (Львів, 1645 *О тайн.* 171).

БЛИЖЕЙ² *прийм. (з род.) (виражає просторові відношення)* ближче: если се пустилѣ зѣ места вѣ дорогу, маючи ближей Хоболгову на дорозе своей, нижѣ фамиличи (!) (Володимир, 1594 *АрхЮЗР* 1/1, 416); Трѣтины, которыи грѣкове трѣтѡа называюутѣ, для тогѡ ѡ(т)правѣмѣ (прошѣ ближей оуѣа наклонѣте) напродѣ (Київ, 1625 *МКСВ* 159).

БЛИЖИЦА *ж. Своячка: Пелагіа: бліжица, пѡчіннаа* (1627 *ЛБ* 227).

БЛИЖНИЙ, БЛИЖНІЙ, БЛИЖНЫЙ, БЛИЖЬНИЙ, БЛИЗНИ, БЛИЗНИЙ, БЛИЗЬНИЙ, БЛЖНИЙ *прикм. (цсл. близьнь) 1. (розташований поблизу, на невеликій віддалі)* близький, ближній: И рѣклѣ имѣ Іс̄ пѡ(д)мо жѣ до ближѣни(х) мѣ(ст) и сѣль абы(х) и тамѣ наоучѣль бо єсмѣ на тоє прѣшоль (1556-1561 *ПС* 132); Vicin(us), ближни(и) (1642 *ЛС* 413); скоро са з бли(ж)нѣ(х) мѣ(ст) зобрали с кѣ(л)кадѣся(т) и(х) до замостя, ѡ(и) кадѡками заби(т) (серед. XVII ст. *ЛЛ* 175).

2. (який перебуває у прямих родинних стосунках з кимсь) близький, ближній: я тежѣ себе, жену и потомковѣ моихѣ и покровеннихѣ, ближних и далних, вѣчне оддаляю (Чигирин, 1615 *ЧИОНЛ VIII-3*, 16);

у *знач. ім.* родич, близький: И то потвѣ(р)жає(м) си(м) наши(м) листѡ(м) ... ємѡ самому и его жонѣ и и(х) дѣтѣ(м) и его ближни(м) и напото(м) будучи(м) и(х) сча(д)ко(м) (Берестя, 1505 *Арх. Р.* фотокоп. 51); миско... записа(л)са ѡ правѣ мѣсцѣко(м) самкови на своєи ѡчизнѣ боронити ѡ(т) всѣхѣ потомко(в) и бли(ж)ни(х) свои(х) (Львів, 1582 *Юр.* 5); зѣ тѣхѣ мѣрѣ вѣ Рѡкѣ Пѡмати оумѣрлымѣ наші(м) ѡ(т)правѣємо, и не тѡкѣ жебѣсѡ по вѣстю и скончѣнюса рѡкѡ пѡмати тоѣ, и Млѣгѣ и ѡфѣрѣ по бліжнихѣ нашіхѣ ѡ(т)шѣдшихѣ занѣхѡти мѣли (Київ, 1625 *Коп. Ом.* 163); панѣ Чѣськовѣски(и), пропомѣневѣши боя(з)ни божѡе и милѡсти близьного своєго,... на шѣкуту урожѡное... панѣе Зофии... нападѣши,... и вѣпередѣ самого прѡтѣсѣтуючѡгоєє спячѡго нападѣши, ѡкрутѣнѣ... бити и морѣдовати почалѣ (Володимир, 1627 *ТУ* 279).

3. (зв'язаний почуттям симпатії) близький, ближній: И боудѣте зрѣжени ѡ(т) рѡдителѣй и ѡ(т) ближни(х) прѣателѣи (1556-1561 *ПС* 314 зв.); Але гды змѣжи наші(х) хр(с)тїанѣ ѡбѣроу(т) кого на якѣй оура(д) ѡбо яко ко(л)ве(к) повѣше(и) бѡдѣ(т) то напре(д) ѡ бѣзѣ забоудѣ(т) пото(м) бли(ж)ныхѣ свои(х) сѡсѣ(д) ѡ(т)стоупи(т) и вда(ст)са на пихѡ (XVI ст. *УЄ* № 29519, 59); Єг(д)а рѣчѣтѣ црѣ, прѣйдѣ блѣгѡсловеннаа ѡблѡбѣницо моа, краснаа вѣ щѣре(х) сѣѡнскихѣ, бліжнаа моа (Чернігів, 1646 *Перло* 159);

у *знач. ім.* ближній: Євліста выпісуєт хрс оучит ѿ правдивом бл҃гнѣству... і ѿ любви кѣ ближнемоу (Володимир, 1571 УЄ вол. 43); Ку тому и звя(з)ко(м) милости яко бгу и бли(ж)ни(м) свои(м) еже є(ст) первая и болшая заповѣ(д) во законѣ бже(м) (Львів, 1609 ЛСБ 422); Сынѡве Правослѣвныи, если хлѣбъ дшєвный рѣмѣный мѣти захѡчѣтъ, нехѣй же ср(д)ца свои ѡгнѣмъ мл(с)ти Бга и бл҃жнаго розжарѣють, ѡгнѣстїе зѣвше нехѣй ср(д)ца мають (Київ, 1648 МІКСВ 349).

БЛИЖНЯТКА *див.* БЛИЗНЯТКА.

БЛИЖШЕ, БЛИЗШЕ, БЛИЗШЕЙ *присл. в. ст.*

1. Те саме, що ближей¹ у 1 знач.: слюушнѣи єсть бли(ж)ше пристоупити и пилнѣ(и) просити (Львів, 1585 УЄ № 5, 259); хоче(т) то(т) по(п) церковь с того мѣсца на и(н)шее перенести бли(ж)ше кѣ своемѣ ѡбыстю (Самбір, 1596 Гр. Гера. 1.).

2. Те саме, що ближей¹ у 2 знач.: по сме(р)ти пнєє... ѡ двѣ(х) недѣля(х) маємо мы ... до рукъ свои(х) взяти и єго ѡжива(т) алє бли(з)ше(и) ѡ двѣхъ недѣля(х)... не маємо мы того име(н)я... брати (Луцьк, 1569 ЛНБ 103, 26/І d, 1821, 17 зв.).

3. Те саме, що ближей¹ у 3 знач.: А кгда dokonчилъ широкое мовы, отступил троха, а король созвалъ близше к собѣ сенаторовъ для намовы отказу (Львів, 1605-1606 Перест. 40).

БЛИЖШІЙ, БЛИЖШІЙ, БЛИЖШЫЙ, БЛИЖЪШІИ, БЛИЗШІЙ, БЛИЗШІЙ, БЛИЗШЫЙ, БЛИЗЪШЫЙ, БЛИШІЙ *прикм. в. ст.* 1. (розташований на невеликій віддалі від чогось) ближчий: Ближыши(и) валъ шго к мѣстѣ тотъ ѡ целости (1552 ОВЗ 198 зв.); Тежъ ѡставуємъ коли бы хто... ѡ(т)стѣпи(в)ши рѣчи своеє ѡди(н) на дрѣгого слово(м) са недѣчтивымъ то(р)гнулъ, тогды має(т) за то.. .сѣдѣти на за(м)кѣ бли(ж)шо(м) ше(ст) недѣль (1566 ВЛС 51).

2. (який незабаром настане, відбудеться) ближчий: да(л) а(л)бо перѣ(д) ѡрадомъ бли(ж)шимъ поручи(л) и выписо(м) того врадѣ мо(ц)нымъ єго на то меновите ѡчини(л) (1566 ВЛС 50 зв.); я... Андре(и) Федорови(ч) ... вы(з)наваю и я(в)но чиню си(м) моимъ те(с)тамє(и)то(м)... шго(ж) бѣдѣчи ... з допѣщеня вє(л)ми хоромѣ а лежащи на (с)ме(р)те(л)но(и)

по(с)тели з которое хоробы рѣзѣмилє(м) (!) ижъ бли(ж)ши(и) є(с)ми кѣ сме(р)ти а ни(ж)ли кѣ здоро(в)ю (Вінниця, 1567 ЛНБ 17/І с, 1943, 15); Однак же упатрѣлем то, же кождый человек, таковой вѣкъ выживъши, яковый я выжилъ ближыший уже єсть смерти, нижели сегосвѣтного мешканя (Володимир, 1619 АрхЮЗР 8/ІІІ, 567).

3. (такий, що в силу споріднення або з інших причин має більше право на що-небудь) ближчий: А если бы те(н) ила(ш) напоты(м) хотѣ(л) ролю тоту кому инѣшему прода(ти) имо(!) братю сву а они бы са спомо(г)ли ѡчизну сву ѡде(р)жа(ти) тєды до те(г)ѡ бы(ли) бы на те(н) ча(с) бли(ж)шеѣ (Одрехова, 1575 ЦДІАЛ 37, 16, 4 зв.); Тепє(р) знову па(н) кѣрило тоє весны наємника намъ ѡтогна(л), мовяче я бли(ж)ши(и) до того нижли и(н)ши(и) хто кгда(ж) мнѣ записъ служи(т) (Львів, 1612 ЦДІАЛ 201,4, 12, 8); если(ж) бы те(н) кѣза(и) або пото(м)кове єго пѣщали ѡ и(н)шыѣ руки частъку тѣю тєды пото(м)кове... бѣду(т) бли(ж)шыѣ ѡ(д)купити вє(д)лу(г) то(р)гу ѡ(т)чы(з)ну свою (Одрехова, 1614 ЦДІАЛ 37, 2, 22 зв.).

4. (який перебуває у родинних стосунках з кимсь) ближчий: А ведже милостивый кнаже... естлибыхъ, неако по зволеню Божемѣ плодѣ з малженкою моею мети не мог, тогды не толко того городищечка, алє всеє части моеє ѡт сестрыныч моеє ѡлюбєнницы Вашєй Милости и теж и ѡт Вашєй Милости самого ѡтдалити не хочѣ, яко ѡт ближшее ѡтчички по мне (Мстиславль, 1553 АС VI, 134).

5. (подібний до чого-небудь) ближчий: А наконецъ смѣють нѣкоторые и то мовити, ижъ зборы евангелицкіє ближшіє суть вѣрѣ и церымоней церкви Восточное съ церымоніями своими, анижли Рымляне (Вільна, 1608 Гарм. 170);

(який має відношення до чогось) ближчий: кгдажъ дей судъ въ рѣчахъ вонѣтъпливыхъ, которые на баченю метъ повиненъ, бл҃зшимъ ма быть до вызволеня, нижли до караня (Володимир, 1594 АрхЮЗР 1/І, 419).

6. Першочерговий, головний: мы за ва(ж)нє(и)шими и бли(ж)шими справами земьскими и ро(ч)ки кгро(д)скими которые на то(т) ча(с) са судили выехати на кгру(и)тъ не мо(г)ли и рокѣ на выє(з)дѣ на кгру(и)тъ ѡ(т)ложили (б. Києва, 1585 ЦНБ ДА/ПІ - 216, 1 зв.).

БЛИЗКИЙ *див.* **БЛИЗЬКИЙ**.

БЛИЗКОПРЕШЛЫЙ *прикм.* (*стп.* bliskoprzeszły) те саме, що близькопрошлый: Скорѡ Превелѣбный Г(с)днѣ нашѣ възлѣ... въздомо(ст), ижѣ на близькопрешломѣ Сѣймѣ его кро(л)... и Речѣ посполитаа вса обмышлаваяючи... ратѣнокъ... хотѣла то мѣти (Київ, 1628 *Апол.* 1); Выдавши тѣды близькопрешлыхъ часѡвъ, Евхологїонѣ, алѣбо Трѣбникѣ... тепѣрѣ...на пїлѣное... Сщєнникѡвъ жаданїє, Пѣстїлемѣ на свѣтъ Бѣгѣнованїю книгѣ (Львів, 1646 *Жел. Сл. З.* зв.).

БЛИЗКОПРИЙДУЧИЙ *прикм.* (*який скоро наступить, прийде*) *прийдешній, найближчий*: а двестє коп грошей бѣдѣ винен, кѣды мнѣ княз его Милость то все ведлє постановена теперешнего на час ѡписаныи тѣи товары ѡтдасть на светого Петра, близькоприйдѣчого, маю дати (Вільна, 1550 *AS VII*, 9).

Див. ще **БЛИЗКОПРИХОДЯЧИЙ, БЛИЗКОПРИШЛЫЙ**.

БЛИЗКОПРИЛЕГЛЫЙ *прикм.* (*який близько розташований*) *прилеглий, суміжний*: И кѣ(д)ы южѣ миноуло лѣ(т) немало, соушею бли(з)ко прилѣглаа крайна была навѣжена (Острог, 1607 *Лѣк.* 84); Якѣ жрѣдло при мѣстцахъ вилѣгѣтнѣхъ и болѣтнѣхъ текѣчеє, настѣпївши горачость слѣнєчнаа, и Егѡ мѣстца емѣ близько прилѣглыи высѣнаєтъ (Вільна, 1627 *Дух. б.* 168).

БЛИЗКОПРИПАЛЫЙ *прикм.* (*який скоро наступить*) *прийдешній, найближчий*: якомѣ я...не по однокрот навпоминалѣ, ижебы есте водлугѣ змовы и застановєня своего з небожчикомѣ отцемѣ моимѣ... дочку свою панну Богдану на рокѣ близькоприпалый за мене в малженство выдали (Луцьк, 1563 *АрхїОЗР* 8/III, 32).

Див. ще **БЛИЗЬКОПРИПАДАЮЧИЙ**.

БЛИЗКОПРИХОДЯЧИЙ *прикм.* (*який скоро прийде, наступить*) *прийдешній, найближчий*: илє и(х) при на(с) на(и)тися и до(т)кну(ти)са могу, на бли(з)ко приходячи(х) ѡспєнїа Прєчистое Бѣга нашего матерє... Пра(з)ни(к) (Київ, 1628 *ЛСБ* 501); господа(р) его м(ст)... менова(л) ча(с) на святое Богоявление в року бли(з)коприходячо(м) (Путятинці, 1630 *ЛСБ* 510).

Див. ще **БЛИЗКОПРИЙДУЧИЙ, БЛИЗКОПРИШЛЫЙ**.

БЛИЗКОПРИШЛЫЙ, БЛИЗКОПРИШГЛЫЙ, БЛИЗЬКОПРИШЛЫЙ *прикм.* (*який скоро наступить*) *прийдешній, наступний*: А паклижбыхмо мы... Его Милости досыт нѣ вчинили... готовыми грошми не заплатили и на ѡный рок, по семой сѣботѣ близькопришлый, не ѡтдали, тѣды то Его Милости маємо... ѡсмѣ сот коп и сорок грошей Литовских заплатити (Володимир, 1552 *AS VI*, 122); за которы(м) позво(м) подлугѣ вышѣтъа лимитацїє головное во(л)ы(н)ское припадає(т) ми рокѣ на пє(р)ши(и) второкѣ по светомѣ Ма(р)тинє свата ры(м)ского близькопришглого в нинєшнємѣ рокѣ ѡсмѣдєсатѣ пятомѣ (Чорна, 1585 *ЛНБ* 5, II 4045, 121); в'близкопришломѣ роздѣлє, вжє са троха намѣнило (Острог, 1598-1599 *Апокр.* 87 зв.); которую то суму... пото(м)ки мои... повинѣны будутѣ... зако(н)нико(м) триго(р)ски(м)... на денѣ во(с)крєсєныя го(с)по(д)нїа святое ру(с)кое в року-бли(з)ко при(ш)лы(м) ... бє(з) вшєляко(и) зво(л)оки о(д)дати (Тригорськ, 1648 *ДМВН* 218).

Див. ще **БЛИЗКОПРИЙДУЧИЙ, БЛИЗКОПРИХОДЯЧИЙ**.

БЛИЗКОПРОШЛЫЙ, БЛИЗКОПРОШГЛЫЙ *прикм.* (*який недавно минув*) *минулий, пройдешній*: ца(р) перекопѣски(и)... с почѣтомѣ тѣрє(ц)ки(х) люде(и)... ѡсєнї бли(з)копро(ш)лое м(с)ца сє(н)тебра... притагнѣлѣ по(д) замокѣ (1552 *ОБЗ* 142 зв.); а теперешнїи(и) староста панѣ ратомѣски(и) ѡводачи сторожовѣщи(з)нѣ ѡ большѣю сѣмѣ възлѣ ѡ нихѣ на то(и) ѡсєнї // бли(з)копрошглое три(д)цатѣ и двє копє гроше(и) (1552 *ООЗ*-1, 49 зв. - 50); Яко и тєра(з) свѣжо на бли(з)ко прошломѣ сє(и)мѣ ва(р)ша(в)скомѣ выдано декрє(т) проти(в)ко на(с) (Луцьк, 1600 *ЛСБ* 349,1); в то(м) жє сєлѣ... року бли(з)копрошглого... и року тепєрє(ш)него... поменєныхъ вышѣ ма(л)жо(н)ко(в)... словы не(у)цїтивыми пофукалѣ, полая(ли) (Житомир, 1650 *ДМВН* 204).

Див. ще **БЛИЗКОПРЕШЛЫЙ**.

БЛИЗКОСТЬ *див.* **БЛИЗЬКОСТЬ**.

БЛИЗНА *ж.* (*стп.* blizna) рубецъ, шрам: Самы ѡ(т) пѣгѣ и ланцѣхѡвъ натѣртыи блїзны тѣла сєгѡ чѣстного ... // свѣдкомѣ сѣтъ стѣгѡ сєгѡ Мѣченика и Исповѣдника терпїливости (Вільна, 1620 *См. Каз.* 17 зв. - 18); Рана, сє. Блїзна, загоєной раны знакѣ (1627 *ЛБ*

166); Члвкъ котѳрый оферовалъ оферѳ, такъ зъ волювъ
яко зъ овѳцъ, вѳды немѳючое нехай оферѳе, абы прѳемно
было ... ѳсли блѳзнѳ маючое, ѳсли бородавкѳ... не
оферѳите г(с)дѳ (серед. XVII ст. Хрон. 124).

БЛИЗНЕЦЪ, БЛИЗНЕЦЪ ч. 1. Близнюк, близ-
ня: тогъды ѳома названъный близнецъ [дидимѳ(цъ)]
рекль оучнкѳмъ пойдѳмо абы есмѳ и мы зъ нимъ оумрли
(1556-1561 ПЄ 395); gemellus, бли(з)нецъ, двои(с)ти(и)
(1642 ЛС 207); Близнецъ. Didymus (1650 ЛК 428).

2. Вл. назва: Иванъ Близнецъ (1649 РЗВ 159).

Див. ще **БЛИЗНЮКЪ, БЛИЗНАКЪ.**

БЛИЗНИ див. **БЛИЖНИЙ.**

БЛИЗНИЙ див. **БЛИЖНИЙ.**

БЛИЗНЮКЪ ч. Близнюк. Вл. п.: Педо(р)
бли(з)нюкъ (1649 РЗВ 130 зв.).

Див. ще **БЛИЗНЕЦЪ, БЛИЗНАКЪ.**

БЛИЗНЯТА, БЛИЗНАТА мн. 1. (дѳти, що
одночасно народилися в однѳї матерѳ) близнята:
вѳроди(л)са имъ пѳршѳй снѳ кѳинъ и(з) сестрою
ка(л)манѳю блѳзнѳта (Львѳв, поч. XVII ст. Крон. 4 зв.);
зъ свѳкромъ своѳмъ сполковѳла, зъ котѳрогѳ зачала двѳе
ѳтрѳча(т) блѳзнѳтъ (Киѳв, 1637 УЄ Кал. 842); А кѳды
приходѳлъ часъ пороженѳа оуказѳлися блѳзнѳта //
въ животѳ (серед. XVII ст. Хрон. 63-63 зв.); Близнята.
Gemelli fratres. Gemini (1650 ЛК 428).

2. астр. (назва одного з 12 сузѳр'ѳв зодѳака)
близнята: Зодѳакъ ѳ(ст) ѳкроугъ або кѳло на нѳѳ на
кѳторыхъ сѳтъ двѳнаѳдеса(т) знѳмень вѳкроу(т), єдно по
дрѳгомъ... скопъ, быкъ. блѳзнѳта. рѳкъ (Львѳв,
поч. XVII ст. Крон. 43 зв.).

БЛИЗНЯТКА, БЛИЖНЯТКА мн. Близнятка:
два ссѳца твѳя якѳ два телятъка дѳкои козы близнятка
(поч. XVI ст. Песн. п. 52); два сосѳца персѳи твоѳхъ якѳ
двое теляток ближнятокъ дѳкос козы (Там же, 55).

БЛИЗНАКЪ ч. 1. Близнюк, близня: Блѳзнецъ:
Близна(к) (1627 ЛБ 10).

2. (назва одного з 12 сузѳр'ѳв зодѳака) Близнята:
Близна(к) дѳѳцѳс метѳ(ѳ): двѳдѳше(н) кѳппо и
двоеѳме(н), зѳдѳє Мѳѳєво, планѳ(та) нѳ(с)наа (1627 ЛБ 10).

Див. ще **БЛИЗНЕЦЪ, БЛИЗНЮКЪ.**

БЛИЗНАТА див. **БЛИЗНЯТА.**

БЛИЗСКИЙ див. **БЛИЗЬКИЙ.**

БЛИЗШЕ див. **БЛИЖШЕ.**

БЛИЗШЕЙ див. **БЛИЖШЕ.**

БЛИЗШИЙ див. **БЛИЖШИЙ.**

БЛИЗУ прийм. (з род.) 1. Те саме, що близъ² у 1
знач.: тут же, близу острога видели есмо... тую лазню
спаленую (Житомир, 1618 ЧИОНЛ XV - 3, 152).

2. Те саме, що близъ² у 3 знач.: да возможемо бѳти
близу бога (к. XVI ст. Укр. п. 85).

БЛИЗЪ¹, БЛИЗЪ присл. Мало не, майже: и оуже
близъ бѳло же дѳѳри вѳлюмили (серед. XVII ст. Хрон. 31).

(у ролѳ присудк. сл.) (у скорѳму часѳ) скоро: єгъда же
лѳторѳсѳми єи боудоу(т) мѳлоды(и) и листа выпѳуѳца-
ю(т) вѳдаите, // ижъ блѳзъ є(ст) лѳто (1556-1561 ПЄ
103-103 зв.).

Див. ще **БЛИЗЬКО¹.**

БЛИЗЪ², БЛИЗЪ прийм. (з род.) 1. (виражає
просторовѳ вѳдношенѳя, уживаєтьсѳ при означенѳ
мѳсѳця, бѳля якого щѳсь вѳдбуваєтьсѳ або знаходѳтьсѳ)
близько, бѳля, колю, недалеко: А хотар выпѳетписаннѳм
сѳлам... с верха почънѳши... на копанѳнѳ могилоу... к
полю черес малѳю долинѳ по ѳбѳчи на ... копанѳнѳ
могилѳ, близ вѳрьтоанѳ (Сучава, 1501 ВД II, 184); иванъ
косѳевѳи(ц)ки(и) ... явне зѳзна(л) и(ж) добра своѳе
котѳры(х) купнѳ(м) досталь то є(ст) фѳ(л)варькъ на
прѳ(д)мѳсѳги лѳѳ(в)скомъ бли(з) костѳ(л)ка стѳи ганнѳ...
зо всѳ(м) щѳко(л)вѳкъ приналежи(т) та(м) до того
фѳ(л)ва(р)ку (Бѳлѳз, 1596 Юр. 16 зв.); іс̄ испѳраѳцѳвѳ-
шѳса сѳлѳ испѳчивати близъ колодаза (поч. XVII ст.
Проп. 9); Гаѳсъ... Гѳра бли(з) ѳампѳсахѳри (1627 ЛБ 196).

2. (виражає часовѳ вѳдношенѳя, при ѳменѳшках з
часовѳм значеннѳм вказує на приблизѳнѳсть) близько,
пѳд: а нашъ мл(с)тивѳи избѳавѳтель... сѳбра(л)са є(ст)
до ѳѳр(с)лѳма. бо ю(ж) было с пѳлюудна блѳзъ вѳчѳроу. а
дорѳгы иты г̄мѳлѳ (Смѳтрич, II пол. XVI ст. Проп. Д. 6 зв.).

3. (виражає об'єктнѳ вѳдношенѳя, уживаєтьсѳ при
означенѳѳ ѳѳѳѳи, при якѳй хтѳсь перебуває) бѳля, пѳруч:
аг̄лѳ г̄нѳ стоалѳ бли(з) ни(х) (XVI ст. УЄ лѳтк. 73);
пѳстаѳилѳ ихъ, єднѳ(х) якѳ прѳ(д)нѳшнѳ пѳчъты, на
прѳдѳкѳ блѳзъ майстагѳ слѳвы своѳи (Пѳчаѳв, 1618 Зѳрѳ. 3.).

Див. ще **БЛИЗЬКО².**

БЛИЗЪНИЙ див. **БЛИЖНИЙ.**

БЛИЗЪШИЙ див. **БЛИЖШИЙ.**

БЛИЗЪ¹ див. **БЛИЗЪ¹.**

БЛИЗЪ² див. **БЛИЗЪ².**

БЛИЗЬКИЙ, БЛИЗКИЙ, БЛИЗКІЙ, БЛИЗ-СКИЙ, БЛИЗЬКИЙ, БЛЫЗКИЙ, БЪЛИЗКИЙ *прикм.* 1. (розташований або який відбувається на невеликій віддалі від чогось, перебуває або живе недалеко) близький: дрггаа гора такъ же висока яко замъковаа с которе можетъ быти стрельба замъкъ бли(з)ка и шкодлива (1552 *ОВЗ* 130 зв.); лѣчь встѣпи до близкого крамѣ напротивко з дрггой стороны ѡлицы (к.ХVІ ст. *Розм.* 52 зв.); вѣ тоѣ ча(с) ... выходить поломѣнь ... и ро(з)ливаѣтъся по во(з)дѣхоу на ки(л)ка ми(л)и и попеломѣ засыпѣтъ по блізьки(х) ѡстрова(х) (Устрики, I пол. ХVІІ ст. *УЄ* № 29515, 439).

2. (який незабаром настане, відбудеться) близький: яко(ж) де(и) то ѡни заразо(мѣ) на враде бли(з)комѣ замъку г(с)дрѣского ѡ(в)руцкогo ѡповеда(ли) (Київ, 1580 *ЛНБ* 5, II 4044, 68 зв.); ѡ чомѣ яко знѣчно(м) а праве южѣ бли(з)ко(м) на́родѣ на́шого оупа(д)кѣ рѣвно́стію блѣгочѣ́стіа порѣшывѣшыся, поменѣный Іеродіаконѣ Витѣлій, вѣ краи на́шы Литовѣскіе, с тымѣ... клейнотомѣ прѣѣхалѣ (Єв'є, 1612 *Діон.* 2 зв.); ко(ж)-ды(и) человѣкѣ, на се(м) зе(м)но(м) падоле мешъкаю-чи(и), по(д)лѣгѣ хоро́бе, а хори(и) бли(з)ки(и) е(ст) сме(р)ти (Тригорськ, 1649 *ДМВН* 211).

3. (який перебуває у прямих родинних стосунках з кимсь) близький: то са те(ж) будетъ розумети ѡ бли(з)костя(х) спа(л)ку выслуга(х) и всяко(м) набыттю во(д)лу(г) права кромѣ тыхъ которые бѣ(з) пото(м)ко(в) бли(з)кихъ щадко(в) насле(д)ко(в) свои(х) зомру(т) (1566 *ВЛС* 5); А е(с)гли ми да(ст) па(н) бо(г) ма(л)жо(н)кѣ и(з) нею дети ме(ти) теды дети пото(м)ки бли(з)кие и кре(в)ные мои е(г) мл(с)ти пѣну григо(р)ю жа(д)ное переказы чинити и ни в чо(м) сего ѡпису нѣшого на́рѣшати не маемѣ (Букойма, 1579 *ЛНБ* 5, II 4044, 52 зв.); я... визнаваю же кажды(и) ѡ(т) приятелѣ мои(х) кре́вни(х) бли(з)ки(х) и далеки(х) пра́цѣ мое(и) и добра моего досы(т) маю́тъ за свое (Лопушна, 1598 *ЦДІАЛ* 201, 4, 12, 49); и вже от того часу сами себе отдаляемо, потомковъ наших и покровних наших, близкихъ и далекихъ (Корсунь, 1649 *ЧИОНЛ* VIII-3, 19); близкі́й братъ *див.* **БРАТЬ**;

у знач. ім. родич, близький: А по моему животѣ у тое имѣніе ... не надобѣ никому ся уступати, моему роду и племени, а ни моимѣ близкимѣ (Київ, 1507

АрхлОЗР 1/VI, 11); А если бы судья по(д)судокѣ и писарѣ самѣ ... заби(л) на суде тогда маѣтъ быти каранѣ го(р)ломѣ а бли(з)кимѣ з ыме(н)я его голо(в)ицина плачона быти маѣтъ (1566 *ВЛС* 51 зв.); а гды не ро́даты, сме́гатыся фрасѣются ба́рзо, а ма́ючи пото́мство, радѣются са́ми, близкі́и ихъ, и сѣсѣди (Вільна, 1627 *Дух. б.* 282); по (с)ме(р)ти мое(и) жебы жа(д)ны(х) сварѣвъ и непокоевъ межи кровъными бли(з)кими и пови(н)ными моими [не было] (Тригорск, 1649 *ДМВН* 211).

4. (зв'язаний дружніми взаєминами, відданий кому-небудь) близький: к тому ты(ж) кожды(и) бра(т) маѣ(т) вписати в поме(н)ни(к) церковны(и) имя ѡ(т)ца своего и мѣре, и близки(х) приятеле(и) свои(х) прѣставшы(х)ся (Львів, 1602 *ЛСБ* 369); Своѣй себѣ: Своѣй вла́стный, своѣйскі́й, блі́зкі́й, дома́шны(и), домовы́й (1627 *ЛБ* 112); И признаваемо обѣя сторона же юж я сама, а нѣ приятели мои жадный близкий и далекый до того Радка пасинка... жадное potrzeby... не буду мѣти (Бориспіль, 1640 *АБМУ* 35);

у знач. ім. ближній: если коли оді́нь дргѣмѣ своегѣ пра́ва оустѣповалѣ, абы оустѣпованье бѣло ва́жно зѣзѣвалѣ члѣвкѣ ботѣ свой, и давалѣ егѣ блі́(з)комѣ своемѣ, то бѣло свѣдѣцтво оустѣпованья во Ізраїлю (серед. ХVІІ ст. *Хрон.* 196 зв.).

5. (який має право першості до спадщини) близький: пруски(и) поведи(л) и(ж) ты сеніюта... к ты(м) име(н)амѣ по то(и) те(т)це своѣи... не та(к) бли(з)ки(и) яко про(м)че(и)ковичи (Володимир, 1544 *ЛНБ* 103, 22/Id, 2032, 5 зв.).

6. (подібний до чогось) близький: самая истность належитъ, ку показанью ясному того, церковь светая Восточная зо всеми церымоніями своими естѣ такѣ близкая церкви Заходней Римской, же и напростѣй-ший то сознати будетѣ мусѣлѣ (Вільна, 1608 *Гарм.* 171), Лѣчь котѣраа [земля] зѣ себѣ выдаѣтъ те́рніе и ѡсты, взгорже́на естѣ, и блі́зка проклатства (Київ, 1636 *МІКСВ* 377);

(який має відношення до чогось) близький: Вѣдали ѡ таковѣй блі́зкой сті́слюсти живота сво́егѣ зѣ сме́ртю Прародітели наши (Київ, 1646 *Мог. Тр.* 939).

БЛИЗЬКО¹, БЛИЗКО, БЛИЗЬКО *присл.* 1. (на невеликій відстані) близько, недалеко: Гора замъковаа

высока досыть и прыкра нижъли прилагли бли(з)ко и иныше горы такъ же высоки (1552 *ОКЗ* 34); А пото(м) ѡ(т)ложила сро(м) на стрѣноу, прѣстѣвши клика(ти) зда́лека, при(ш)ла бли(з)ко и в'клонѣлася хоу (Львѣв, 1585 *УЄ* № 5, 258 зв. (на полях); ижъ [овѣчка] блоука́-ючиса заблѣдѣла, и не бли(з)ко и нела́чно, але на горы и бескѣды... заше(д)ши (Острог, 1607 *Лѣк.* 28); лѣ-то(м) сѣнце, на(д) нами ходить близко, и ѡ(т) того маемъ тепло (серед. XVII ст. *Луц.* 539);

у ролі присудк. сл. близко, недалеко: Не потреба ти теснотѣю такою тра́питиса Лѣоне, ѡто Вода бли́зко е́сть (Киѣв, 1631 *Син. Тр.* 813); сѣнце лѣтъ на(д) нами близко (серед. XVII ст. *Луц.* 539).

2. Незабаром скоро: Антѣхрѣсто(в) прѣхо(д) бли́зко чѣйте (Львѣв, 1591 *Просф.* 75); И та(м) же на мори... оу // сталь вели́кій вѣтръ... и близко емѣ смѣртю грозѣло (XVI ст. *УЄ* №29519, 268 зв.); зъ которого универсалу... зрозумѣлисмо, ижъ е́сть часъ терминъ близко назначоный, то е́сть на день св. Петра (Осм'янівка, 1629 *КМПМ* I, дод. 370);

у ролі присудк. сл. скоро, незабаром: коли ижъ лѣторосли еи ѡ(т)молодноу(т) а выпоуцае́тсѣ лѣста, зна(и)те иже близко е́сть лѣто (1556-1561 *ПЄ* 182); то было близко пред Божимъ Нароженемъ (Львѣв, 1605-1606 *Перест.* 41); вола́йте, Го́ре, Го́ре, южъ бли́зко Де́нь Па́н'скій (Киѣв., 1637 *УЄ Кал.* 65).

Див. ще БЛИЗЪ¹.

Пор. БЛИЖЕЙ, БЛИЖШЕ.

БЛИЗКО², БЛИЗКО приѣм. (з род.) 1. (виражає просторові відношення, уживається при означенні місця, біля якого щось знаходиться або відбувається) біля, коло, близко, недалеко: так и тым листом нашим тобѣ приказѣм, ажбы Твоѣ Милость тых людей, которыи з Волох бѣдѣт приходити, близко ѡкраины приѣмовать не велѣль (Кракѣв, 1543 *АС* IV, 351); А там близко крѣста ісѣа стояла мѣті ісѣа и сестра мѣтрі его (Володимир, 1571 *УЄ вол.* 95); никостра́та ... прише(д)ши на(д) рѣкѣ тибѣрь бли́зко мо́ра (Львѣв, поч. XVII ст. *Крон.* 23); и ле(д)во бы(л) то(и) которо(г) с подѣданы(х) Кнѣзти е(г) мл: живили(!) бы не за крикомъ и (с)треля(н)емъ ажъ бли(з)ко сѣпрѣнова ѡчиненемъ Сопрѣно(в)ци з села Выпа(д)ши ѡны(м) рату(н)ку додали и ѡборонили (Вінниця, 1634 *ЛНБ* 5,

II 4060, 73); И бли́зко мѣста вавило́на тѣтъ же вѣкопалъ... ѡ́зеро (серед. XVII ст. *Хрон.* 363).

2. (виражає часові відношення, уживається на означення пори, коли відбувається якась дія) близько: Кна́зь корѣцкіи до воло́хъ вше́дши стѣфа́на домшича на то(т) часъ господаря вѣгналъ, и бли(з)ко ро́кѣ та́мъ бѣдѣчи, и, ... ма́ючи бѣтвѣ до кѣлкѣ вѣгранныхъ, и та́къ воло́скѣю зѣмлю ѡпанова(л) (1509-1633 *Остр. л.* 129); досмотри(л) ем са того, ижъ ю(ж) в' животѣ ѡстатнего писма моего, близко смѣрти бѣдоучи... не маю далшого вѣкѣ надѣи (Томашѣв, 1618 *ЗНТШ* LXXIV, 148); того то здранцу и длу(ж)ника Мошка... поменены(и) Ки(р)ко(р)... шука(л) ча(с) немалы(и) бли(з)ко ле(т) тре(х) (Володимир, 1600 *ТУ* 232); К томоу ты(ж) два молодѣа е́ще и береме́нна была бли(з)ко поро(ж)денѣа (1645 *УЄ* № 32, 274); вѣк' пришлы(и) бли́зко прихѣдѣ антихрѣстова (Чернігѣв, 1646 *Перло* 135 зв.).

3. (виражає кількісні відношення) близько, приблизно: корованъ немалы(и) бли(з)ко сто возѡвъ с товары кошѣтовъными (1552 *ОКан.* 3. 23); А кѣпити то Єе Милость маєтъ, съ тыхъ пенѣзей... которыемъ ѡ скрынци моеѣ... близко полтышѡста ста копѣ грошеѣ въ золотыхъ чирвоныхъ... зоставилъ (1577 *АС* VI, 78); Лѣкаро́въ тыжъ не потребова́ли, живѣчи в' пѣстына(х) лѣ(т) ѡ(т) ро́же́на своѣго нѣкоторыи бли(з)ко ста́ (Киѣв, бл.1619 *О обр.* 171).

4. (виражає об'єктні відношення, уживається при означенні особи, при якій хтось перебуває або щось знаходиться) біля, коло: и моужевѣ два ста́ли близѣко ни(х) въ ѡдѣяніахъ блистаючіхъ (1556-1561 *ПЄ* 330); ѡна́ [бѣгословѣа] смѣрти изба́вляе́тъ, и любѣтелей своѣихъ бли́зко бѣга поставляе́тъ (Почаѣв, 1618 *Зерц.* 3 зв. не-нум.); Котрый неказалъ близкосебе (!) приступати: жебы тѣла ся его дотыкати (Львѣв, 1630 *Траг. п.* 176); справедливѡст' и вше́лакаа цнѣта сама в' собѣ е(ст) рѣчѣ дѡбраа и сла́внаа, и людіѣ ты(х) котѡрыиса в' неѣ коха́ю(т), близкѡ Бѣга поставляе́тъ (Киѣв, 1637 *УЄ Кал.* 7).

БЛИЗКОПРИПАДАЮЧИЙ приѣм. Приѣдѣш-ній, найближчий: Якожъ потомъ на сейме близко припадаючомъ звѣли ихъ, где гетман обецал Никифора отискати и вольным учинити (Львѣв, 1605-1606 *Перест.* 40).

БЛИЗКОСТЬ, БЛИЗКОСТЬ, БЛИЗКОСТЬ,

БЛИЗЬКОСТЬ, БЛИСКОСТЬ ж. 1. Взаємозв'язок, близькість: лёчть са́мо прѣстѣ Хр(с)то́во могло оуздоровити члѣ́вка, кото́рого вели́кю до Бѣ́га бли(з)кость са́а бѣсѣ́да о́ка́зѣт' (Вільна, 1627 *Дух. б. (Передм. II)*, 14); позна́ваю, ѡ́жъ то ѡпа́трность пре(д)вѣ́чнаа Бѣ́аа оу́чинѣ́ла, дла то́го а́бы ме́жи живо́то(м) и сме́ртю, стѣ́слаа ба́рзо б́лизкость показала́са (Київ, 1646 *Мог. Тр.* 938); Поне́ва(ж) те́ды сме́рть з' живо́томъ та́къ ба́рзо стѣ́слю́ б́лизкость ма́ет' (Там же, 940).

2. Родинна спорідненість, близькість: а то́мѣ Григору́ Сенюти́чѣ до́брый, а ласка́вый россо́док сво́й панский чинити, я́ко въ их б́лизкости (Ба́бин, 1540 *AS IV*, 245); Прѣ́йскръ́ность: Ро́же́наа б́лизкость, То що є́(ст) спра́вне ра́дне, ...пра́ве, власне́ (1627 *ЛБ* 97); шго́са за́сь ткне́тъ б́лизкости повино́ва́тства в' ро́жаю кото́раа є́сть до ста́нѣ́ малже́нско́го пре́шко́дою ѡ́жъ въ тре́бникахъ є́сть ѡпи́сана сѣ́ценника до о́ныхъ ѡ(т)сыла́емъ (Львѣ́в, 1642 *Жел. О тайн.* 17 зв.); Б́лизкость. Propinguitas. Vicinitas (1650 *ЛК* 408); имати б́лизкость (мі́ж ким) - бу́ти (перебува́ти) в ро́динних зв'язка́х: При́шю(л) андре́и ись сы́но(м) сво́и(м) и вну́(к) поте́радику(в) фе́доу́рь и гринь турко́ва из ща́вно(г) кту́рую имали б́лизкость ме́жи му́шато(м) игна́то(м) и ме́жи голу́бько(м) гри́цо(м)... и в́зали за́плату вы́(д) да́выда зо́полную (О́дрехова, 1550 *ЦДІАЛ* 37, 16, 14).

3. Право на одержання у спадщину маєтку на основі близької спорідненості: то пакъ дей по б́лизкости то́го имѣ́нья, иска́лъ подъ не́ю боя́ринъ Кі́евскій Пря́жовскій пере́дъ тво́єю ми́лостью (Львѣ́в, 1510 *АЮЗР I*, 44); кна́зь Андре́й... а бра́тья его́... зы́скали и́мена подъ па́номъ... Ко́стєвичомъ... пове́даючи б́лизкость сво́ю, кото́рыхже и́меней па́н... Ко́стєвичъ жа́дноє мо́цы не ма́лъ протя́гивати (Кра́ків, 1523 *AS III*, 252); А то са́а те́(ж) бѣ́де(т) ро́зѣ́мети ѡ́ бли(з)костя́(х) спа́(д)ко(в) вы́слу(г) и вся́комъ на́быттю во́длу(г) пра́ва ты́(м) ѡ́бычае́(м) (1566 *ВЛС* 80); жа́да(л)... па́(н) гри́горе(и) се́нюта а́бы(х)мо́ є́му по бли(з)кости его́ тую двѣ́ ча́сти и́мена... в то́(и) же́ су́ме пнѣ́(и) и с та́ковы(м) пра́во(м)... за́ставили є́смо́ я́ко ѡ(т) ни́(х) ме́ли (Дубно́, 1589 *ЛНБ* 103, 18/1 с, 1956, 46-46 зв.); б́лизкость ма́ти (ме́ти), ма́ти б́лизкость на́що, (к чо́му) - ма́ти пра́во пе́ршості́ на одержання́ у спа́дщину ма́етку: то́тъ

Янъ... вчи́нилъ,... ѡ́жъ ѡ́нъ са́мъ и бра́тья и ма́тка... та́мъ жа́дно́го пра́ва и б́лизкости на́тоє́ и́менье́ До́лжно́ ме́ти не ма́ють (Кра́ків, 1539 *AS IV*, 186); Про́сил ма́ па́н Гри́горе́й Се́нюти́ч... ѡ́ то́м... шго́ж ѡ́н ма́етъ б́лизкость къ ѡ́номѣ́ имѣ́нню, к Прѣ́сом, то па́к... па́н Я́цко... то́го имѣ́на є́мѣ́ постѣ́пити не хо́чет (Ба́бин, 1540 *AS IV*, 245); пра́во б́лизкости́ *див.* ПРА́ВО¹.

4. (ма́еток, що́ нале́жить за́ пра́вом б́лизкости́, спо́ріднено́сті) ро́динний ма́еток: Є́стлибы́ кто ѡ́ кото́рю б́лизкост́ сво́ю... не в́спомина́л са́, то в́же вѣ́чне ѡ́ то ѡ́помина́ти са́ не ма́ет (Вільна́, 1507 *AS III*, 44); при́ка́зѣ́мъ то́бѣ́ а(ж) бы́... то́е б́лизкости́ є́му са́ поступи́(л) бѣ́(з) вса́коє́ ѡ(т)во́локи (Кра́ків, 1530 *Арх. Р.* фотокоп. 63); кгда́ зме́(р) ма́(р)ти́(н) те́ды бли(з)кость ка́лени́ко(в)ны́ те́(т)ки тво́еє на кро́(в)ны́е... на фе́(д)ка́ и на бра́та его́ при́шла (Во́лодимир, 1544 *ЛНБ* 103, 22/1 d, 2032, 4 зв.); ѡ́бѣ́ до́(ч)ки́ га́(с)чины́ ри́боло́(в)чины́ га́(с)ка́ и на́(с)ка́ ты́мъ же́ спосо́бомъ бли́(с)ко́(ст) сво́ю и дѣ́ди(ч)ство́... о́да(ли) (!) є́мѣ́ на вѣ́чны́е ча́сы (Львѣ́в, 1592 *Юр.* 13 зв.); то́е... и́ме́(н)є́ мо́е... зо́ вси́мъ пра́вомъ па́(н)ство́(м) и ти́тѣ́ло(м) вла́(с)но́стю бли́(з)ко́(ст)ю спа́(д)ка́ми ... // ... про́даю (Лу́цьк, 1613 *ЛНБ* 5, III 4054, I зв. - 2).

БЛИСКАВИЦА, БЛИСКАВИЦА ж. Бли́скави́ця, бли́скавка: є́гда на́ча́ша ро́вы ко́пати дла́ за́ложє́нїя ф́удаменту́, то́гда бу́ри, гро́ми, бли́скави́цы в́стали, не да́ючи дѣ́ла на́чати (1580 *Спис.* 6); В то́(т) ча́(с) зе́(м)ла́ са́ тра́сла, гро́ми, бли́скави́цѣ́ стра́шны́и бы́ли (XVI ст. *УЄ Трос.* 75); Мо́лні́є: Блі́скави́ца (1627 *ЛБ* 65); В то́й ча́сь, ста́нє́са стра́шноє́ бли́ска́на, грѣ́мы... и бли́скави́ца по́жигате́льнаа́ (Че́рні́гів, 1646 *Перло* 142); г(с)дѣ́ да́лъ гро́мы и гра́дъ и бли́ска́вицы бѣ́гаючы́ по зе́млі (се́ред. XVII ст. *Хрон.* 86 зв.); У́по́ріє́н: и за́ра(з) я́ко блі́скави́ца сче́зь ді́аволь (XVI ст. *УЄ* № 29519, 166); Ты́мъ же́ спосо́бо(м) прѣ́йде́(т) з' нба́ якъ блі́скави́ца (Ки́їв, 1637 *УЄ Кал.* 135).

БЛИСКАНА, БЛИСКАНІЄ, БЛИСКАНЬЄ с. Бли́скання́: М(с)ца́ лі́ото́го з'т́римѣ́ло з бли́ска́на(м) ве́лики(м) (1509-1633 *Остр. л.* 127); то́г(д)ы́ гѣ́ бѣ́ грѣ́мы пере́пѣ́сти(л) ве́ликі́и, и(з) гра́ды з' бли́ска́нїє́м (Львѣ́в, поч. XVII ст. *Крон.* 18 зв.); В то́й ча́сь, ста́нє́са стра́шноє́ бли́ска́на, грѣ́мы (Че́рні́гів, 1646 *Перло* 142); Ве́сь лю́(д) ви́дѣ́лъ го́лосы́ и бли́ска́нья́ (се́ред. XVII ст.

Хрон. 97); *Образно* : Радѣйтеся Бг̃ослѡвци... якѡ Рáзѡмы вáшѣ ...//Ѡгнѣмъ Дх̃а стг̃ѡ распалѣнїи, И якѡ Перла многоцѣнныи, ѡ(т) блискáнїа Дх̃а стга рож(д)енныи, И з глѣбины Нб̃(с)нои вынесѣнныи (Чернігів, 1646 *Перло* 52-52 зв.).

БЛИСКАТИ, БЛЫСКАТИ дієсл. недок. 1. (раз у раз *яскраво блищати*) блискати: Стойте небеса, кр̃в̃авыи точѣте зъ облаковъ слѣзы... Перѣннѣю мѡцъ на нїзко(ст) спѣскайте, Страшно блискайте (Львів, 1631 *Волк.* 20); того жъ року а̃ не(д) поста grimѣло и блискало (серед. XVII ст. *ЛЛ* 165).

2. *Перен.* (чим) (*вражати пишнїстю, красою, славою і т. ін.*) блищати, чарувати: пѣстынѣ глѣбѡкїи якѡ нб̃ѡ звѣ(з)дами блыскалы ѡныи // пѣстынно-жїтельми пречѣдныи (Київ, бл. 1619 *Аз. В.* 229-230); якъ Бѣ в' слáвѣ блїскал' Мѡисей... а Іс всѣм' тѣлом' свойм', якъ Сл̃нце в' прѡмене(х) свойх', блїскалѣ слáвою Бѡ(з)ства (Київ, 1625 *Сур. Сл.* 125).

Див. ще БЛИЩАТИ.

БЛИСКАТИСА дієсл. недок. (раз у раз *яскраво блищати*) виблискуватися: и схода(т) бѡ ѡ(т) ни(х) искры, и свѣтло(ст) блїскаючися я́ко мо(л)нїи (Устрики, I пол. XVII ст. *УЄ* №29515, 346 зв.).

БЛИСКОСТЬ див. БЛИЗЬКОСТЬ.

БЛИСКЪ, БЛЕСКЪ, БЛИСКЪ, БЛѢСКЪ ч.

1. (*яскраве сяння, свїтіння*) блиск: Сїáніе: я́спость, свѣтло(ст), блѣск' (1627 *ЛБ* 166).

2. Блискавка, блискавиця. *У порівн.*: якъ пушовъ на небо Христось, такъ што, коли мовивъ, а они смотрѣли (*в ориг. стрѣли. - Прим. вид.*), узявъ ся, як блискъ, изпередъ очей ихъ (XVI ст. *НЄ* 73).

3. *Перен.* (*багатство, розкіш, пишнота*) блиск: Нáша то істи(н)наа вѣра, которѣю блѣскъ свѣта сего прѣ(л)стити не може(т) (1599 *Виш. Кн.* 221).

Див. ще БЛАСКЪ.

БЛИСНУТИ дієсл. док., однокр. Блиснути: Гды ѡный страшливы(и) дѣкретъ, якѡ грѡмъ страшный блїснетъ, и вїйде(т) из' оустъ правосѣдногѡ и страшногѡ Бг̃а (Чернігів, 1646 *Перло* 152); Гди ви(и)дутъ чтири вѣтри из мора, тогди ся потикаю(!) такъ мѡцно в повѣтрѣ же ѡгнь блїснетъ (серед. XVII ст. *Луц.* 542).

БЛИЩАНИЕ с. Блищання, блиск: видимъ коли з

оболока молнїино борз(д)ѡе блищание а прѣ(ч)стѡе е́ще борздѣише мл(с)рдїе (1489 *Чет.* 52 зв.).

БЛИЩАТИ дієсл. недок., перен. Те саме, що блискати в 2 знач.: зазрачи пора(д)ка(м) мѣжи йнѣше на́роды, собѣ в' ты(х) з ве(р)хѣ блищáчи(х) стрѡа(х) и церемѡнїахъ... смакоуешъ (Острог, 1599 *Кл. Остр.* 217).

БЛИЩАТИСА дієсл. недок. (*давати блиск*) блищати, сяяти: ка(к) блищаласа молонья, та(к) блищалиса мечи в рукахъ и(х) (1489 *Чет.* 248). А мы ѡ(т) тои прáвды блищáчѡмѡса склѣ короте(н)кои пыхи свѣцкои мѣли быхмо са дáти ѡ(т)вести (Острог, 1598-1599 *Апокр.* 199 зв.); п̃ітео, es, блищуся (1642 *ЛС* 280); *Образно* : Тáкъ са тыхъ, преслáвныи, дѡмѡвъ, блища(т) спрáвы и высѡким ихъ станѡмъ гѡдныи забáвы (Єв'є, 1616 *УЄ Єв. тит., зв.*).

БЛИЖЕ див. БЛИЖЕЙ¹.

БЛИЖНИЙ див. БЛИЖНИЙ.

БЛОКИТНЫЙ див. БЛАКИТНЫЙ.

БЛОНАРЪ ч. (*стп.* błoniarz) скляр: жыдо(м) блонарѡ(м) ѡ(д) роботы тро(х) ѡболо(н) и дрѣги(х) тро(х) на гѣ(р)кѣ фр. 11.10 (Львів, 1634 *ЛСБ* 1054, 103).

БЛОТО с. (*стп.* błoto) те саме, що болото в 1 знач.: а з тоє рѣ(ч)ки хо(л)хова, в блото кораблица (Любеч, 1571 *ЛНБ* 5, II 4043, 38 зв.).

Див. ще БЛАТО.

БЛОХА ж. Блоха: Фѡросъ, ... Блоха а(б) комáръ, а(б) пло(д) мѡлевъ (1627 *ЛБ* 239); pulch, cis, блоха (1642 *ЛС* 338).

БЛОШАНИЙ прикм. Блошиний, блошачий: pulicos(us), блошани(и) (1642 *ЛС* 338).

БЛОШКА ж. Блѣшка. Вл. н: десятый Федько Блошка, - тые вси зъ жо́нами, детми и зъ ма́стностями прочъ пошли (Луцьк, 1624 *АрхлОЗР* 6/I, 446); Ярема Блошка (1649 *РЗВ* 400).

БЛОЩИННИКЪ ч. (*Ledum palustre*) блощинник, блощичник: Коріáндра... ѡпи(х), блощи(н)ни(к) (1627 *ЛБ* 217).

БЛОЩИЦА, БЛОЩЫЦЯ ж. Блощиця: скнипы блощицы (II пол. XVI ст. *ЛА* 190); Скнипы, и(л) Кнѣпы: Мѡшки, комáръ, и те(ж) блощыцѣ (1627 *ЛБ* 232); сі́тех, блощица, сме(р)доха, кло(п) (1642 *ЛС* 122).

БЛУДЕНА с. Розпуста: aberratio... блѣдена (I пол. XVII ст. *Сем.* 2).

Див. ще **БЛУДОДЪЯНІЄ, БЛУДЪ, БЛУЖЕНІЄ.**

БЛУДИЛИЩЕ *с. (цсл. блоудилище) дїм розпусти, місце аморальних вчинків: prostibulum, блудница, блудилище (1642 ЛС 335);* Но и тера(з) мно́го таковы(х) богáчовъ немл(с)тивы(х) є(ст), ко́торы то закоха́лиса в' то(м) падолѣ и(ж) засѣдаю(т) в' блѣдѣлицѣ(х) (Устрики, I пол. XVII ст. УЄ № 29515, 258 зв.); Блудѣлицѣ. Lupanar. Ganeum. Fornix (1650 ЛК 428).

БЛУДИТИ, БЛУДИТИ *дїєсл. недок. 1. (ходити, їздити навмання, не знаючи напряду) блудити, блукати: вы(и)ха(в)ши из мѣста [жолнѣри] колко мѣль, почáли блѣдѣти (XVI ст. УЄ № 29519, 286);* Также и сесь блудный молодой ходивъ, блудячи (XVI ст. НЄ 9); в то(и) поуци ширóко(и) свѣта тákъ мно́го ходачи працюва́ль и блѣди(л) по мѣсца(х) скалісты(х), же при стѣдни зпрацюва́лиса в самáрїи сѣдѣль (поч. XVII ст. Проп. р. 181 зв.); єди́огѡ чáсѡ прохожова(л)са, на чѣ́ка Слѣ́погѡ пре(з) всю доро́гѡ блѣда́чѡгѡ тра́филъ (Київ, 1631 *Сш. Тр.* 813); а́бегѡ блѣдѣти (I пол. XVII ст. Сем. 2); Блѣжѡ єгѡ (1645 Уж. 64 зв.); пришо́лъ до Сихѣмъ и нашо́лъ єгѡ оди́гѡ мѣжъ блѣда́чѡгѡ по полю и оуказа́лъ ємѡ доро́гѡ (серед. XVII ст. Хрон. 59 зв.);

*перен. (від чого) відхилятися, відвертатися: если оумъ потемні́тса, потемніáетъ и дѣшѡ, и ѡ(т) стѣжки заповѣдей бѣ́жихъ блоу́ди(т) (Острог, 1598 *Отп. КО* 4);* блудити у грѣху *див. ГРѢХЪ*; *мыслью блудити див. МЫСЛЬ.*

2. Перен. (від чого, в чому і без додатка) Помилятися, *діал. блудити: папєжѡве ѡ(т) почáтку а(ж) до того чáсѡ зо (в)сѣмї своїми наслідовникáми (!) блѣдѣли (Острог, 1587 См. Кл. 16 зв.);* Еслижъ папєжѡве въ томъ блудятъ, то-ть и отцѡве свѣтые, якось слышалъ, недобре навчають! (Вільна, 1599 *Лит.* 745); павѣ(л) стоа́чи посре́д(л) ареѡпагу ре(к) и(м) мужевѣ афине(и)скїи на все вижу и(ж) ѡ вѣри блудите (II пол. XVI ст. КА 94); в' четве(р)то(к) на нѣ́са было єгѡ възнесѣ́ніє, яко(ж) и не блоу́ди(м) (поч. XVII ст. Проп. р. 200); Римская церковъ отъ самого Бога єсть уфундована, которая якобы нѣ́коли не блудила и блудити не можетъ (Київ, 1621 *Кол. Пал.* 720).

3. Жити розпусно: зачимъ ю(ж) и адáмѡве да́ютса зводѣти, сирѣ́чъ, за молодými и стáрыє почина́ють

блѣдѣти (Острог, 1587 См. Кл. 2 зв.); Почто ж и от блудницѣ дани избира́єш і оным блудити я́вно позволя́єш? (к. XVI ст. *Укр. п.* 78); тákъ та ѡ дѣ́шѡ моа ѡблѡбѣ́нець твой... взывáетъ оу́ср(д)но, абы ємоу ср(д)ца двѣри ѡ(т)чинѣ́ла, ко́торы пре(з) всѣ́ чáсы днѣ́вные и нѡ́щные дла тебе бѣ́галъ, працюва́ль, блоудѣ́ль, тебе мѣ́лоуючи (поч. XVII ст. *Проп. р.* 184).

Див. ще **БЛУДИТИСЯ, БЛУДНИЧИТИ.**

БЛУДИТИСЯ, БЛУДИТИСА *дїєсл. недок. Помилятися: тамъ жебы ю(ж) и о єднѡсть не́трѣ(л)но са згодѣти, до которѡе не́ла́зно при(и)ти поко(л)са та(к) бѣ́де(т) блѣдѣти (Острог, 1587 См. Кл. 14 зв.);* еггáтур, блуди(т)ся (1642 ЛС 183).

Див. ще **БЛУДИТИ, БЛУДНИЧИТИ.**

БЛУДИТИ *див. БЛУДИТИ.*

БЛУДЛИВЫЙ *прикм. Помилковий, неправильний, діал. блудний: яко за ихъ блѣдлї́вою нао́укою и́шли, чи были албо и боу́дѣтъ на дни сѣ́дномъ пре(л)гмѣ́ бѡмѣ́ вѣ́мовлени (Острог, 1598-1599 *Апокр.* 63 зв.);* Наконѣ́гѡ пыта́ю ѡ до́кторѡхъ сѣ́гѡхъ, чѡмѡ люде́й прѡ́сты(х) ѡ(т) блѣдлї́вогѡ сватоблї́вѡсти мѣ́стѡ оу́смотровáнѣа и на ни(х) са вѣ́ншáнѣа албо полѣ́га(и)а ѡ(т)водѣ́ли (Там же, 84 зв.)

Див. ще **БЛУДНЫЙ, БЛУДАЧИЙ.**

БЛУДНИКЪ, БЛУДНИКЪ, БЛУДНІ́КЪ, БЛЮДНИКЪ *ч. (цсл. блоудыникъ) 1. (той, хто відступає від церковних догм, порушує правила) нечестивець: папы нечистые блудницы на столицы Римской были (1582 *Посл. до лат.* 1126);* хотя бы зблѣ́дили за дѣ́хѡвными идѣ́чи, боу́дѣтъ перѣ́дъ бѡмѣ́ яко ты(м) ко́торы блоу́дниковъ слоу́хати росказа́лъ, вѣ́мовлєны (Острог, 1598-1599 *Апокр.* 62 зв.); не лестѣ́тєса а мысли на то нѣ́ маєте в собѣ́. нѣ́ блоу(д)нї́ци а́ні́ идо́лослѣ́жителїє (к. XVI ст. УЄ № 31, 79); если кто возгордит маткою, то єсть правдивой вѣ́ры церкѡю, той єсть блудник, яко грѣ́шник, отчаятель,... и сретик, проклят от бога и отвержен от дѣ́ди́цтва матернѣа (1600-1601 *Виш. Кр. отв.* 168); Блѣ́дникъ если кто є́сть, якъ а, смѣ́лымъ бѣ́дѡ Бѣ́зкои бѡвѣ́мъ щѡ́дроблї́вѡсти всѣ́мъ ѡтвѡра́етса двѣ́рь (Київ, 1627 *Тр.* 28); То(г)да дїáво́лы, лѡ́тыи Катѡ́ве, зáймѡгъ всѣ́хъ грѣ́шниковъ тогѡ свѣ́та,... нечї́стыхъ блѣ́дниковъ,... скѡ́толѡ́жниковъ(в), идо́лопоклѡнї́ковъ, и геретикѡ(в) (Черні́гів, 1646 *Перло* 154 зв.).

2. Розпусник, перелюбник, блудник: Естли бы погы... на лихвѣ давалъ, или дѣвѣ хватано(и) шлюбъ давалъ или двожене(и) или блѣдникъ на такового ма- ютъ быти свѣдѣки два или три (Львів, 1586 ЛСБ 71); Усякій блудникъ, и чужоложникъ, убійця не имаеъ живота у собѣ живучого (XVI ст. НЄ 220); в послѣ(д)наа лѣта бѣдоу(т) члѣци самолю(б)ци, сребролю(б)ци, блю(д)ници, прелюбодѣе (XVI ст. УЄ № 29519, 218); Финееѣсово забѣйство полѣчноу было за справе(д)ливостъ, абѣвѣ(м) блоудницѣ невѣстѣ з блоуднико(м) забѣль (Острог, 1607 Лѣк. 105); impudicatus, блудникъ, ѡскве(р)нень (1642 ЛС 228); Блудникъ. Fornicator. Scortator (1650 ЛК 428).

3. Вл. н. Логъвинъ блѣ(д)никъ (1649 РЗВ 194).

БЛУДНИЦА, БЛУДНІЦА ж. (цсл. блудыница).

1. Розпусница, перелюбница, блудница: Кгды тогды чинишъ ялму(ж)ну не трѣби пере(д) собою, яко ѡ блу(д)нице чина(т) (Хорошів, 1581 Є. Нег. 6); люде справе(д)ливии яко фарісеѣ нарѣкали к(д)ы прина(л) ѡноюу блоу(д)ницоу и мытара (к. XVI ст. УЄ № 31, 7); Сесе евангеліе Бѣъ ... кладетъ намъ напередъ притчу за отца ..., котрый (пріавъ) сына своего погыблого, што росыпавъ имѣніе свое изъ блудницами и исъ паницами (XVI ст. НЄ 6); Финееѣсово забѣйство полѣчноу было за справе(д)ливостъ, абѣвѣ(м) блоудницѣ невѣстѣ з блоуднико(м) забѣль (Острог, 1607 Лѣк. 105); Повѣжъ ми то ѡ Єретікѣ якъ блѣдница Дѣвою зоста(л)а (Київ, 1625 Злат. Н. 128); Посадѣлъ еси при бѣкѣ своѣмъ // Грѣшникѣвъ, Разбѣйникѣвъ, Мытарей... Блѣдницѣ: и локаавшихъса, с тѣми ми(р)ствѣешъ, и гѣйныи, дары Нб(с)ныи тѣмъ, дарѣешъ (Чернігів, 1646 Перло 28 зв.- 29); Ісѣсъ посла(л)ъ до до(м)ѣ жены блѣдницѣ вѣѣсти ю, и все што ей естъ (серед. XVII ст. Хрон. 163).

2. Розпуста: сла(д)кѣй початокъ грѣха, блѣдница, чѣжолѣзтво, ра(з)бѣ(и), та(т)ба, и йное грѣхотворѣніе (Чернігів, 1646 Перло 5).

3. Сором, ганьба: rorudium, безстудство, блу(д)ница (1642 ЛС 334).

БЛУДНИЧИЙ прикм. Нечестивий: Нынѣ ж баграница - то папына слава, понеже и сам, естъ блудничая глава (к. XVI ст. Укр. н. 84).

БЛУДНИЧИТИ дієсл. недок. Те саме, що блудити в 3 знач.: любодѣствовавши блудничили (II пол. XVI ст. ЛА 185).

БЛУДНІЙ див. БЛУДНЫЙ.

БЛУДНІКЪ див. БЛУДНИКЪ.

БЛУДНІЦА див. БЛУДНИЦА.

БЛУДНЫЙ, БЛУДНІЙ прикм. 1. (який заблудився) заблудний, заблудлий: мелникъ Кланятицкий, Гриць, зъ обороу своеѣ тыхъ поменсныхъ пятеро скота на продажу зъ нимъ, яко блудныхъ, на Тополоѣ, и Буремцу, погна(л)ъ (Мстишин, 1570 АрхЮЗР 6/I, 73).

2. (який блудить, помиляється, йде неправедною дорогою) блудний: мы ѡны(х) яко блоу(д)ны(х) пастыро(в),... не наслѣдуемо (1598 Розм. пал. 56 зв.); противе(т)са пра(в)де люде розуму скажоного, блу(д)ни ѣ вѣре (II пол. XVI ст. КА 528); молю Пастырѣ мой, предобрѣйшій, и прѣстѣйшій, дѣшъ мою блѣдню, вѣзыщѣ на пѣти житѣйско(м) (Чернігів, 1646 Перло 28 зв.); блудный сынъ див. СЫНЪ;

у знач. ім.: Также и ссѣ блудный, молодой ходивъ, блудячи; доку не пришовъ голодъ у тогу сторону выдѣ Бога, доту не мугъ ся покаяти (XVI ст. НЄ 9); к(д)ы шю(л) ѡныи блоу(д)ны(и) ко ѡцоу, а ѡцѣ ѡбачивши его ба(р)зо емѣ ра(д) бы(л) и вѣше(д)ши противъ немоу ѡбѣавши его и поцоуловаль его (к. XVI ст. УЄ №31, 5); Сѣи ѡцѣве ... таковѣю Пріповѣсть тѣтъ ... спорадили, ѡ(т)чааніа страсть зъ корене вырываючи, и до ѡ(т)шѣкѣна цноты побѣжаючи,... кѣ тымъ котѣрыи бѣрзо мно(г)ѣ згрѣшѣлы, презъ блѣдного показѣючи (Київ, 1627 Тр. 28).

3. Помилковий, хибний, неправильний, діал. блудний: жебѣ са ты(м) рыхлѣй в то(м) розмышла(н)ю розвазѣлъ, коротко вглѣнѣ и в по(д)пѣры блоу(д)ного розѣме(н)а его (Острог, 1598-1599 Апокр. 56); новый календаръ ... естъ блудный и непотребный, толко гвалченѣ святъ и незгоду и звады творячій (Київ, 1621 Кон. Пал. 1174); въ школахъ ... млодзъ розного стану людѣй наукою блудною горшити и заражати, зездовъ и згромаженя ... въ той же маѣстности своей допустилъ (Люблін, 1644 АрхЮЗР 1/VI, 795).

4. Розпусний, неморальный: Не красили себе, якъ блудныи жены, и для того были Христу прилучѣни (к. XVI ст. Укр. н. 84); Іосифъ скоро бы(л) для нечѣвѣсти братѣрской продѣный, невѣнне ѡ(т) своѣѣльной и

блѣ(д)ной жены, в' прелюбодѣаніи ѡскарженый, и в темнищѣ вкинены(и) (поч. XVII ст. *Проп. р.* 205); на нечистотѣ блѣднѣю ... свѣзаны бѣдѣтъ ланцѣхѣми ѡгнѣстими, абѣ не пришли на мѣсто прохладное (Чернігів, 1646 *Перло* 157); Блудный. Meretrici(us) (1650 *ЛК* 428);

у знач. ім. Розпусник, блудник: Френчѣга, Франца, има нѣдѣгѣ ... хорѣба блѣдны(х) (1627 *ЛБ* 143).

5. (який народився від прелюбодійних зв'язків) нешлюбний, позашлюбний: а хотя бы по смѣ(р)ти правѣе малъжо(н)ки тую по(д)ложницю свою поня(л), а де(ти) з нею привы(л) тогды яко тыє первыє блу(д)ныє та(к) и тыє ... по ви(н)ча(н)ю а шлюбе с таковою жоною... за бѣ(н)ка(р)ты маю(т) быти поличоны (1566 *ВЛС* 7 зв.).

6. У знач. ім. (той, хто відступив від християнського віровизнання, не визнає його) відступник: запрелисе Жыдове правого Христа отождь фалгышывого блудныє примуть (Вільна, 1595 *Ун. гр.* 140); Не хотячи старыхъ и правѣрныхъ слухати блѣдныхъ слоухаете (Вільна, 1597 *РИБ* XIX, 197); Не чекаль поки бы слова визна(н)а грѣховъ вѣмовилъ блѣдный, але самыи добрый егѡ замысль за оучинокъ приналъ (Київ, 1637 *УС Кал.* 31).

Див. ще **БЛУДЛИВЫЙ, БЛУДАЧИЙ.**

БЛУДНѢ присл. Розпусно: ргосасітер, блуднѣ, сквѣ(р)но (1642 *ЛС* 331).

БЛУДОДѢАНІЄ, БЛУДОДѢАНІЄ с. (цсл. блюдодѣяние) (розпуста) блуд, блудство: pellicat(us), us, блудодѣяніє (1642 *ЛС* 304); Мѣрїа Магдалѣйна слезѣми своїми з' скрѣхи сердѣчнои походѣчими за блѣдодѣаніє, оумѣла нѣги // спсигелѣви и вѣлосами ѡтѣрѣа (Київ, 1646 *Мог. Тр.* 906-907).

Див. ще **БЛУДЕНА, БЛУДѢ, БЛУЖЕНІЄ.**

БЛУДѢ ч. 1. (відступ від правильності чогось) помилка, діал. блуд: та(м) ѡбачинѣ велики(и) блу(д) ги(с)торико(в) и поето(в) (1582 *Кр. Стр.* 30 зв.); то южъ затѣмъ вѣдигъ, же для оуваровѣнѣа // блюудѣ не на тигѣулы дѣх(в)ныє, але на нѣго и(н)ного смѣтрѣти ... трѣба (Острог, 1598-1599 *Апокр.* 65-66); вѣмѣю(т) познати чѣжѣй блюу(д), а свой зрозѣмѣти не могоу(т) (Львів, поч. XVII ст. *Крон.* 66); Прѣлѣсть: Блѣдѣ, фѣлнѣ, ѡмѣлка (1627 *ЛБ* 165); ѡбавлѣючисѣ того, абѣ ... в' ты(х) щѣдѣнѣны(х) набоже(н)ства(х), межи

моужѣми ... замѣшѣніє не почѣлѣса, з которого бы пото(м) блѣды и ѡ(т)стоу(п)ства шко(д)лѣвыє оурости могли (серед. XVII ст. *Кас.* 13); входити в блудѢ, упадати в блудѢ - помилятися: Ѡ бѣѢ не смѣю читати, а нѣ мовити, бо про(с)тии люде входятъ в блѣдѢ, гди глѣбоко рѣчѢ слишатъ а не добре розѣмѣють (серед. XVII ст. *Луц.* 524); Соломо(н) ... борѣначи цѣрквы ... пише(т) до глѣпы(х), которѣи ... з дѣброго ... пора(д)кѣ насмѣваю(т)сѣ и в' розѣмайтѣе оупадаю(т) блѣды (Вільна, 1596 *З. Каз.* 105 зв.).

2. (справи і вчинки, які суперечать вченню християнської церкви, є відхиленням від догматів православної або католицької віри) блуд, відступництво: Тѣды и ты, отче владыко, самъ звирхности своеє, яко пастырѢ, того стерѣчи и того заборонити былѢ винѣнѢ, яко правый хрестиянинѢ, абѣ сѣ жадѣнѢ блудѢ вѢ хрестиянствѣ не дѣялѢ (Володимир, 1583 *АрхлОЗР* 1/1, 175); а тои сѣд(л) и декре(т) бѣжѣи не самы(м) дѣша(м) бѣ(з) тѣла, а нѣ прѣ(д) вѣскрѣсеніє(м) яко дѣрѣгого блѣдѣ оучѣ(т) ерѣтеци тѣла, має(т) быти (Вільна, 1596 *З. Каз.* 8 зв.); Нѣхай намѢ прѣто владыковѣ не замылѣютъ ѡчѣи, же церѣмонѣе на(м) цѣло захѣвали, кгда вѣра старожѣтної грѣческої, яко сѣ вышей з' ихъ слѣ(в) показѣло, блѣдо(м) еє назѣвавши, ѡ(т)стѣпѣли (Острог, 1598-1599 *Апокр.* 43 зв.); патріарховѣ всѣхъ чѣтырох столиц в рѣжныє блуды, герезіє, отщепенства от православѣя вопадали (Львів, 1605-1606 *Перест.* 55); ТамѢ же ..., гѣначи е(г) млѣсѣ ги тогѢ постѣпокѢ, же в' осѣбѢ трѣхъ скѣмѣбѣнтѣвъ ѡ(т) цѣрквы не апробовавшихся, всѣи цѣрквы вѣстѣчной мѣтѣе своѣи смѣлѢ и вѣжилѣсѣ ... ерѣси и блѣды задаѣати, ѡ(г)ѣхали (Київ, 1628 *Апол.* 3); блудѢ махумѣтанѣвъ - магометѣнство: Подѣбный естѢ блюу(д) махѣметѣанѣвъ которѣе не прѣймоуютъ вѣдлоугѢ наѣоуки своего алѣкорѣанѣу стѣ(х) причѣны и взыѣана, дѣгѢ блѣженныє (поч. XVII ст. *Проп. р.* 238); кацѣрѣский блудѢ - ерѣтицѣтво: Бо тежѢ ты, яко прѣстѣакѢ неукѣи, не такѢ имѢ докучѣсѣнѢ, и не такѢ ихъ кацѣрѣскіє блуды ѣбличѣсѣнѢ, яко Римѣяне (Вільна, 1595 *Ун. гр.* 147).

3. Розпуста, перелюбство, блуд: ѡ(т) ср(д)ца бо помѣшѣніѣ злѣи нѣхѣда(т) оубѣиствѣа прѣлюбѣдѣиства ... блюуды крадѣжѣства и лѣживыи свѣдоцѣства хоулы тыи поскѣвѣраютъ чѣлка (1556-1561 *ПС* 70); Того

такыи суть людє, што слухають повѣсти свѣтѣи, а сами не могутъ изненавидѣти грѣхи свои, али живутъ у нихъ, у курварствѣ, у блудѣ, у злодѣйствѣ, ... у усякуй злости (XVI ст. *ИС* 146); Любодѣаніє: Чѣжолѣзство, ил(и) блѣ(д) (1627 *ЛБ* 60); грѣха оучинки ... сѣтѣ, блѣ(д), нечистота, и вшелѣкаа злѣа пожадливость (Київ, 1637 *УС Кал.* 56); incestus, ... козиродство, блу(д) с(ѣ) срод(д)цами (1642 *ЛС* 230); Проти(в) Шѣстого тѣи грѣшнѣи, которыи вшѣтѣченство, чѣжолѣзство, содомію, блѣдъ и всѣкѣю черезъ тѣло пополнѣаютъ нечѣистость (Київ, 1646 *Мог. Тр.* 908); Блудъ... Scortatio (1650 *ЛК* 428); блудъ чинити - перелюбствувати: Любодѣйствовѣша: Блѣ(д) чинѣли (1627 *ЛБ* 60).

4. Гріх: Члѣкъ же зазрости діаволскоѣ вѣрѣ емиши престѣпиль за́ко(н) ... изгна́нъ бысть из ра́а, и в ро(з)мно́жѣньѣ вда́лся скѣ́тскы(м) живото(м) живѣчи, бѣ(з)бо́жности и блѣ́да прїимованїемъ не въздержанїи бысть (Острог, 1588 Сур. 5); Всѣ́ бо отщепенства в тобѣ́ гнѣ́здо маю́ть, и всякии блѣ́ды тебе́ не минаю́ть (к. XVI ст. *Укр. н.* 83); ѡ́текаю, бовѣ́мъ ѡ(д) блѣ́довъ, оутекаю ѡ(д) злѣ́го оужива(н)а, // оутекаю абѣ́мъ оуча́стникомъ не́ быль его́ вѣ́стѣпковъ и кара(н)а з нимъ не ѡ(д)не́съ (Єв'є а. Вільна, п. 1616 *Прич. отех.* 16-16 зв.); Лечъ они, затвердѣ́лого гордостїю серди́а будучи, до покуты ся не мѣ́ли, але́ имъ далѣ́й, тимъ болше́ блудовъ́ причиняли (Київ, 1621 *Кон. Пал.* 772); на блудъ́ приводити — спокушати до́ грѣ́ха: если́а гнѣ́ваєть, гнѣ́вливого на блу́зні́рство и оубї́йство приво́дять, аще́ съ по́хотю на женоу́ вѣ́зираєть чѣ́жоую, на блу́дъ приво́дять (Почаїв, 1618 *Зерц.* 8); вдавати себе́ въ блудъ́ - впа́дати в грѣ́х, спокушати себе́ на грѣ́х: братїє́ не вдава́ймо себе́ сами въ блу́(д) чю́жело́жства, идо́лосло́уженїа, піа́нства́ и гра́бѣ́жства (XVI ст. *УИ* 1911/2, 74).

Див. *ще* БЛУДЕНЯ, БЛУДОДЬЯНІЄ,
БЛУЖЕНІЄ.

БЛУДАГА ч. Кінь або інша свійська заблудна тварина: Пожитки замъковыє. Вины пересѣ(л) вижованье де(л)кованье блѣдаги во(д)лѣ(г) статѣтѣ (1552 *ОКр. З.* 150 зв.); а хто бы чере(з) три дѣи в себе блѣдаги хова(л) ... тогды має(т) в то(м) винѣ(и) быти яко злоде(и) (1566 *ВЛС* 108 зв.).

БЛУДАЧИЙ, БЛУДАЩИЙ *прикм. 1. (такий, що блудить, ходить навмання)* блудний: Если поткаеишь вола неприятеля твоего, або осла блѣдѣчаго, ѡ(т)веди его // до него (серед. XVII ст. *Хрон.* 100-100 зв.); Не оузришь вола, брата твоего, або овцѣ блѣдѣчю и минеши, але приведеиши ... до дому твоего, и бѣдеши оу тебе, поки ихъ шукать бѣде братъ твой и ѡ(т)берѣши (Там же, 156); звѣзда блудача *див. ЗВѢЗДА.*

2. (такий, що відступив від християнського віровизнання, не визнає його) блудний: тогъ дієпись ... сатанѣ в' проваженю оубезпечоныхъ людій на потопленє вѣрне послоугвючій причитаємъ плюхости тымъ столицамъ, на которыхъ тые поменены блюудачіє єпіскопы сѣдѣли (Острог, 1598-1599 *Апокр.* 63 зв. - 64); Як' // прето Рѣоъ ѡпаа чѣжозѣмка бѣдѣчи и оубѣга, ... сплуділа Двѣда Цѣра: такъ и погѣнскаа цѣрковъ чѣжозѣмка бѣдѣчи и блѣдачаа, гдѣ лѣодъ свѣой ѡпѣстіла ... принѣта была за ѡблѣбѣнницѣ ѡ(т) Сѣѣ Бжого (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 844-845);

у знач. ім. відступник: если и(м) бѣ вѣрити и
 слоухати и(х) розказѣть, самъ бы ихъ ошѣкаѣть, если
 бы блѣдѣчи(х) слоухати розказѣть (Острог, 1598-1599
Апокр. 59); Лѣчь боудешъ все тоѣ держѣти що кѣльвекъ
 держѣтъ тогъ кѣстѣль, жебы та не мѣлъ за блѣдѣчого,
 то моушишь причѣцѣти // лѣди половѣцею сакрѣ-
 менѣтъ (Дермань, 1605 *Мел. Л.* 38 зв. - 39); если
 частокро(т) блѣдѣчи(м) не загорожа(л) покоути бѣ,
 далѣко бо(л)шеѣ твою прѣѣмеѣтъ дѣшоу, котѣраѣ то
 першѣѣ рѣзъ оупѣла (Острог, 1607 *Лѣк.* 60); Яко и
 дѣхѣвныѣ, надѣѣти напѣрѣкла(д) неѣмѣѣтѣного, поѣѣшѣти
 смѣѣтѣного, блѣдѣѣщего напѣрѣвити (Лѣвѣв, 1645 *О тайн.* 98).

3. Розпусний, перелюбний: $\omega(t)$ повѣдилъ ей хс̃, добръ мовишъ же не має(ш) мѣжа, єю па(т) и(х) мала є(ст) и нѣтъ котрого маєшь блоудящаго и то(т) ти не є(ст) мою(ж) (к. XVI ст. УЄ № 31, 39 зв.); мысль блудячая *див.* МЫСЛЬ; розумъ блудячий *див.* РОЗУМЪ.

Див. ще БЛУДЛИВІЙ, БЛУДНЫЙ.

БЛУЖЕННЄ, БЛУЖЕНІЄ с. Розпуста: дьяво(л) павчи(л) ихъ братооубинствоу, блоуженню, зависти и лжи (1489 *Чет.* 251 зв.); ѡпáт'рно(ст) сътвори́гела ... тѣлю на́ше ви́цепила, не абы́са ... блѣ́женїа, чѣ́жоло(ж)ства ... дѣ́али ... але ти(л)ко дла сплю́женїа пото(м)ства (серед. XVII ст: *Кас.* 101).

Див. ще **БЛУДЕНА, БЛУДОДЪЯНІЄ, БЛУДЪ.**

БЛУКАНЄ с. Блуканя: Скитаніє: Блѣка(н)є, лазѣцтво, тѣланіє (1627 ЛБ 114); если са к' нѣмѣ не навѣрнемо, остатнєго опѣнѣна боѣти, и роспѣчного по своѣй воли блѣка(н)ѣ обавлѣтиса потреба (Київ, 1637 УЄ Кал. 336).

Див. ще **БЛУКАНЄСА.**

БЛУКАНЄСА с. (стп. blakanie się) те саме, що блуканє: твоѣ матка ... в' пѣстыню ... бѣ(д), скорбїй, и выгна(н)ѣ и блѣка(н)ѣ са по свѣтѣ оутѣкати ... мѣла (Острог, 1598 Ист. фл. сш. 56 зв.).

БЛУКАТИСЯ, БЛУКАТИСЕ, БЛУКАТИСА дієсл. недок. 1 (ходити без мети і напряду) блукати, пошвїратиса, діал. блукатиса: Вышєдшны тогды зь овчарни своєє а блукаючыє по пустыни, хто ся колвекъ натрафилъ ... не смотречы — если пастырѣ, албо волкѣ, облуканыє, приставали (Вільна, 1595 Ун. гр. 114); а дрѣгы(и) [снѣ] ... до(м) ѡ(т)цѣвскый ѡпоустївши по пѣлю блукаючыє, в далѣкую країну запо(л) (виправлено на одыпо(л)). — Прим. ред.) (поч. XVII ст. Проп. р. 288 зв.); а йжѣ [овечка] блукаючыє заблѣдѣла, и не бли(з)ко и нєлѣцїю, але на гѣры и бескїды ... зашє(д)ши (Острог, 1607 Лѣк. 28); Скитаюса: Блѣкаюса, тулаюса, волочѣса, ѡблѣ(д)ждюса (1627 ЛБ 114); а котѣрыѣса и на лѣво вагаютъ, и самопѣсно блѣкаютъса ... тыѣ трага(т), и сѣмы(х) себе ... ѡшѣкївають (Київ, 1637 УЄ Кал. 128); за котѣрымъ побранєм подданых, быдла подданых по кгрунѣтах блукати се мусєли (Луцк, 1649 Арх/ОЗР 3/IV. 368).

2. Перен. (переходити з предмета на предмет) блудити: клобѣкї споущєны а(ж) до вѣй ѡ(ч)ны(х) маю(т), абы взро(к) блѣкатиса ѡ(к)казїи нє мѣлѣ (серед. XVII ст. Кас. 43);

(зводитиса на нївець) марнуватиса, пропадати: не тылько сѣрце и роуки, але и оуста ѡкроутнє заткали и завазали же моусат ... прє самоую нєвдѣчность, и абы са прѣца ихъ дарѣмнє по свѣтѣ нє блукала, таковы(х) прѣцѣ занєхѣти, и замѣлчати (Острог, 1606 Мол. 3).

3. Помилятиса: Старый калєндарѣ ... завшє спѣнялє, ставочнє и право своимъ торомъ идєтъ, а новый своволный єсть и пустопащѣ ходитѣ, бо своєю блудною блукаєтсѣ думою, а лєтавши и блудивши прєдсѣ старому сѣ клѣняєтъ, и кѣ нєму прѣстаєтъ (Київ, 1621 Кон. Пал. 1174).

БЛУКАЮЧИЙСА прикм. Блукаючий, мандрївний. звѣзда блукаючаєса див. **ЗВѣЗДА.**

БЛѢШИЙ див. **БОЛШІЙ².**

БЛѢШІЙ див. **БОЛШІЙ².**

БЛЫЗКИЙ див. **БЛИЗКИЙ.**

БЛЫСКАТИ див. **БЛИСКАТИ.**

БЛѢДО присл. Нєвїразно, блїдо: Блѣгѡ Нє гарѣздѣ ... гнѣснє, нє ѡхѣтнє, блѣдо, сїнє, що трѣпѣю фѣрбѣ має(т) (1627 ЛБ 7).

БЛѢДОЖОЛТЫЙ прикм. Блїдо-жовтий: Кды снѣце все свѣтлое ѡболокы котѣрыє ємоу соу(т) прѣтївныє, ѣдарѣючи, то(т) сєми циркоу(л) або по(л)ѡбрѣ(ч) патма прїправными фа(р)бами, то є(ст) тѣмнѣчрѣвною, зелєною, жлѣтою, блѣдожо(л)тою, игнаціктовою ро(з)дѣлѣный вывѣди(т) (поч. XVII ст. Проп. р. 270).

БЛѢДОСТЬ, БЛЕДОСТЬ ж. (про обличчя) блїдїсть: видѣнїє бо красѣты твоєє прємєнаєтсѣ оу блѣдость (1489 Чет. 61 зв.); блєдость на твари, и на тїли плѣмы жолтыє стали (Володимир, 1596 Арх/ОЗР 1/I, 487); кто часто прїємлє(т) корїнѣ в бра(ш)нѣ или кто єѣ та(к) ѣстѣ ѣ того блѣдость и(з) лїца вывєдє(т) (XVI ст. Травн. 136 зв.); ѡ сла(д)кїй мѣй Іисє, гдє твоѣ бо(з)каѣ добрѣта, и прєсвѣтлогѡ Лїца красѣта; всѣ блѣдостїю вѣ страданїю твоємъ измѣнѣнна (Чернїгів, 1646 Перло 99 зв.);

нєяскравїсть, блїдїсть: Пѣпѣжѣ ... нє за пѣдлѣсть сѣкнѣ и блѣдость и хитрѣсть в' гєрєти(ц)твѣ ѡсѣди(л), але и(ж) крѣвє ... брати нє хотѣли (Київ, 1619 Аз. В. 225); Іугог ... блѣдо(с)т(ѣ) (1642 ЛС 259).

БЛѢДЫЙ прикм. 1. (про обличчя) блїдный: блѣды(и) лїца свои // показѣоу(т) (XVI ст. УЄ № 29519, 13 зв. - 14); мнѣгѡ таковы(х) пѣстїнко(в) было котѣрыѣ дла ... похвалы пѣстѣчи, блѣдѣю твѣрѣ оуказѣти // змышлѣли (Київ, 1637 УЄ Кал. 63-64).

2. (який дає слабке світло, слабо світиться) блїдный, нєяскравїй: якѣ поєга свѣ(д)чи(т), блѣдѣѣ лоуна дѣждѣ на(м) знамєноуєтъ краснѣѣ вѣтры тїхїє гѣтоуєтъ (поч. XVII ст. Проп. р. 270 зв.).

♦ конѣ блѣдый див. **КОНЬ.**

Див. ще **БЛАДЫЙ.**

БЛѢДЫШИЙ прикм. в. ст. Блїдїшний: члѣкѣ трѣвѣжити и старѣтисѣ ѡ має(т)нѣсть нѣкгды нє прєстаєѣтъ ... и нєкг(д)ы збїрати нє прєстає(т), ажѣ

поки его самого конецъ зберётъ, прагнѣнье оуставичное терпѣтъ, милостью срѣбрюною зневоленный блѣдѣши(м) на(д) злѣто бывае(т) (Острог, 1607 Лѣк. 127).

БЛѢДѢТИ дієсл. недок. Блѣднути, блѣднішати: кто болѣзни въ (до)моу без вѣдома по(д)ложи(т) по(д) главою венеди(к)та боуде(т) // ли потѣти здравъ бѣде(т), а боуде(т)ли блѣдѣти то оумре(т) (XVI ст. УТ фотокоп. 3-3 зв.).

БЛѢСКЪ див. **БЛИСКЪ**.

БЛѢХАРНА ж. (стп. blicharnia, blecharnia) (приміщення, де здійснюється вибілювання полотна, воску) білильня, діал. бліховня, бліх: бѣлілница: Блѣхарна, або прачка (1627 ЛБ 13).

БЛѢХАРСКИЙ прикм. (стп. blicharski, blecharski) пов'язаний з вибілюванням полотна, пряжі, воску і т.ін. дерево блѣхарское див. **ДЕРЕВО**.

БЛѢХАРЬ ч. (стп. blicharz, blecharz) (той, хто вибілює полотно) білильник, діал. бліхар: Бѣлільникъ: Блѣхарь (1627 ЛБ 13).

БЛЮВАНЄ, БЛЕВАНІЄ с. Блювання: Не впадѣте бра(т)є оу скарєдное блєвание (1489 Чет. 332 зв.); Вокєрь: Порѣжній, або распороше(н)є, а(б) в' выверже(н)ю, блюва(н)ю (1627 ЛБ 195).

БЛЮВАТИ дієсл. недок. Блювати: ҃ерѣла ... корєнь пре(ди)рєченныа травы ... пріато ве(л)ми пристои(т) тѣмъ кои кровью блюю(т) (XVI ст. Травн. 217); Та(к)же кто въ събѣ яствоу или питіє не оудрѣжи(т) блює(т) яжъ ги(л) (зам. дяги(л)). - Прим. ред.) боуде(ш) з(д)равъ (XVI ст. УТ фотокоп. 4).

БЛЮВАТИНА, БЛЕВОТИНА ж. 1. Блювотина, блювота: Та(к)же кого тра(с)ца дрѣжи(т), то оувари чо(р)нобы(л) тѣплю пии, кды має(т) оухопити, то выиде(т) блюватиною а(л)бо задо(м) (XVI ст. УТ фотокоп. 11); Блевѣтина. Vomitus (1650 ЛК 428).

2. Перен. Гріховність, нечестивість: Хс̄ насъ омыл' кровью своєю ... и ѡ(т)новлєніє(м) Ст҃го Д҃ха не вертаиможъ са зась на своѣ блєвотины (Київ, 1637 УЄ Кал. 780).

БЛЮДЕЧКО с. (маленьке блюдо) блюдечко: Блѣдєчко. Patella. Scutella (1650 ЛК 428).

БЛЮДНИЙ прикм. Який стосується блюда: patinari(us), бл(ю)дни(и) (1642 ЛС 302).

БЛЮДНИКЪ ч. Посуда, черпак: tqua, блюдникъ, сосудъ, ѡполоникъ (1642 ЛС 404).

БЛЮДО с. Велика миска, блюдо: Єгда ... закалаєтъ Агнєць бѣжій, то єсть просфоурѣ не хлѣпець нѣжи(ч)ками ѡбрѣзоуетъ крѣжожъ, но по дѣйствѣ писма стѣга, Копіємъ рѣжетъ и на блюдѣ покладаєтъ (к. XVI - поч. XVII ст. Кн. о лат. 122); Паница: Блѣдо (1627 ЛБ 80); gabata, блюдо глубокое (1642 ЛС 205); Блѣдо. Patina (1650 ЛК 428).

БЛЮДЦЕ с. Блюдце: Дѣсковъ, або лавида ... Блю(д)це, жертѣвни(к) малы(и) (1627 ЛБ 201); catinellus, блю(д)це (1642 ЛС 115).

БЛЮДѢНІЄ с. (цсл. блюдение) нагляд: анг҃ль ѡдинъ власть принялъ ѡ(т) ба̄ блюдѣніє строєнію зємьномѣ (1489 Чет. 75 зв.).

БЛЮЖНЕНЬЄ див. **БЛЮЗНЕНЄ**.

БЛЮЖНѢРСТВО див. **БЛЮЗНѢРСТВО**.

БЛЮЗНЕНЄ, БЛЮЗНЕНІЄ, БЛЮЗНЕНЬЄ, БЛЮЗНЕНЬЄ, БЛЮЖНЕНЬЄ с. (зневажання чого-небудь святого, високого) блюзнѣрство, огида: мл(с)тивыи снѣ и бже мои ... зошли на ма зѣмрть гѣркоую. ажъ бы(х) бо(л)ше ... бе(з)сты(д)наго блюзненіа ... и гнѣ(с)наго жишовьскаго не слышала (II пол. XVI ст. Проп. Д. 11 зв.); хдлєніє, пога(н)бєньє, блю(з)-нє(н)є (1596 ЛЗ 84); О, нерядє! Блюжнєньє тамъ было, не клятѣ! (Вільна, 1597 РИБ XIX, 322); оказанье неви(н)ности на̄шеи ... котѣроую тѣтъ пѣса(р) ... ѡбмоває(т), на на(с) виноу валачи, намъ ... глѣпство, блю(з)нєньє, смѣлость, и виѣте(ч)ность безбо(ж)ноюю ... приписѣючи (Острог, 1598-1599 Апокр. 4 зв.); на котѣрѣю [правдоу] не з' пѣсма С. ан҃гъ в' дѣхѣ крѣтости, ан҃гъ в' чистотѣ язѣка ѡ(т)повѣда(т), але злорєчєніє(м) ... и блюзнєніє(м) яко звѣкли ѡбезстѣда(т)са нагани гѣднѣю свою показати смѣлос(т), а ѡ(т)то(л) ... зводителѣ сѣтъ (Київ, 1620-1621 МКСВ 35); Хдлєніє: Поганбє(н)є, блюзнє(н)є (1627 ЛБ 145); з' члѣка досконалого вѣздѣтса члѣкъ старій, и нѣсит' ѡдѣньє Кролєвства тѣмностей, шатѣ блюзнєнѣа, // невѣрства, ... лакомства (Вільна, 1627 Дух. б. 18-19).

БЛЮЗНЕРСКИЙ див. **БЛЮЗНѢРСКИЙ**.

БЛЮЗНЕРСТВО див. **БЛЮЗНѢРСТВО**.

БЛЮЗНЕРЦА див. **БЛЮЗНѢРЦА**.

БЛЮЗНИВЫЙ прикм. Блюзнѣрський: то(т) ... члѣкъ, мно҃го лѣдѣй звѣтъ своєю ... зрадѣливою а блюз-нивою мѣвою на своєю стрѣнѣ (Львів, поч. XVII ст. Крон.

10 зв.); В' остатныѣ дни настанѣтъ часы, небѣ(з)-пѣчныѣ, бо бѣдѣтъ люде самолюбцы ... пышны, блюзні-вы, родичомъ непослушны (Київ, 1637 УЄ Кал. 1017).

БЛЮЗНИРСКИЙ *див.* **БЛЮЗНѢРСКИЙ**.

БЛЮЗНИРЦА *див.* **БЛЮЗНѢРЦА**.

БЛЮЗНИТЕЛЬ ч. (*стп.* bluźnicieł) те саме, що блюзнѣръ: Не были пастырами нашими, ани суть, але блюзнители и зводители (1603 *Пит.* 100).

Див. ще БЛЮЗНѢРЦА.

БЛЮЗНИТИ, БЛЮЗНИТЬ *дієсл. недок.* (кого, що, на кого, на що і без додатка) богохульствувати, блюзнити, ганьбити, знеславлювати (кого, що): Та(к)же шного шкроу(т)ного сен'нахерима, ктѡрый добываючи мѣста ієр(с)лима бліозни(л) іма бжі(е) (Львів, 1585 УЄ № 6, 5 (на полях); На которое постановеніє безстудне и безъчестне блюзните на станъ патриарышески(и) (Берестя, 1590 *ЛСБ* 142); Наконецъ - волно Пана Бога блюзнить (Вільна, 1595 *Ун. гр.* 144); Надто еше блюзнилъ, ижъ тѣлю Христось Господъ нашъ не едноистное принялъ (1603 *Пит.* 4); За што онъ на патріарху блюзнилъ (Київ, 1621 *Коп. Пал.* 473); шатанъ в' тѣлѣ лю(д)скомъ живѣчи, той бѣдѣтъ блюзніти Бга (Чернігів, 1646 *Перло* 137 зв.).

БЛЮЗНИТИСЯ *дієсл. недок.* (через кого) Спотворюватися (ким): И многіи пойдутъ вслѣдъ ихъ нечистотъ, презъ которыхъ дорога истинная блюзнитися будетъ (Київ, 1621 *Коп. Пал.* 315).

БЛЮЗНѢРСКИЙ, БЛЮЗНЕРСКІЙ, БЛЮЗНИРСКИЙ, БЛЮЗНѢРЬСКІЙ, БЛЮЗЪНѢРСКІЙ *прикм.* Блюзнірський: людъ посполитый ... привлащивши собѣ врадъ пастырскій, писмомъ // Божымъ ширмуютъ ... и на свое блюзнерскіе и хвалшивые потвары оборочаютъ (Вільна, 1595 *Ун. гр.* 116-117); виде(л) є(с)ми неве(с)ту котораа седѣла на че(р)воно(м) зверати по(л)ну име(н) блю(з)ни(р)ски(х) (XVI ст. *КАЗ* 643); на свою велемудрость уфаючи, упалъ, блюзнѣрскіе мовы о Христѣ Збавителю нашемъ отригнулъ (1603 *Пит.* 55); шбридлівость естъ, ідошлопоклонѣніє в'сегосвѣтнее; чары нечистота блоудовъ, имена // блюзънѣрскіи: шнаа хѣла и злоречѣніє на ха сна бжего (Почаїв, 1618 *Зерц.* 32-32 зв.); Которое розмѣніє не тѡлко фалшивое, але и блюзнѣрское, и великое шклеветаніє, // напродъ самѡмѡ

Снови Бжемѡ ... кривдѡ чїни(т) (Київ, 1619 *Гр. Сл.* 294-295); Хѣлный: блюзнѣрскій (1627 *ЛБ* 145); Два мѣти ... на тѣхъ плѣче, кѡторыє ... языками блюзнѣрскими, якѡ ногами скверными топчѣтъ (Чернігів, 1646 *Перло* 96 зв.).

Див. ще БЛЮЗНАЧИЙ.

БЛЮЗНѢРСКО *присл.* Зневажливо: Не зневажилъ Х(с)а кѡтѡрый са его пыталъ, анѣ блюзнѣрско з' взгѣрдою ємѡ // ш(т)повѣдѣлъ (Київ, 1637 УЄ Кал. 240-241).

БЛЮЗНѢРСТВО, БЛЮЖНѢРСТВО, БЛЮЗНЕРСТВО, БЛЮЗНЕРЬСТВО, БЛЮЗНѢРЬСТВО с. Блюзнірство: напісано єсть все твое лако(м)ство все сѣро(в)ство, и блю(з)нѣрство и чародѣ(и)ство (Вільна, 1596 *З. Каз.* 79); хѣла, га(н)ба, блю(з)нѣрство (1596 *ЛЗ* 84); Бо ведай, ижъ каранья Божого не уйдешъ за тые блюзнерства свое (Вільна, 1599 *Ант.* 947); са(м) панъ правдїве далѣко пере(д) ты(м) герети(ц)кое блюзнѣрство строфѣючи и дѣа стго достѡйность ... заховаючи оуве(с) спо(р) и вѡнпливо(ст) ты(м) придѣтко(м) розвѣзѣтъ (поч. XVII ст. *Проп. р.* 147 зв.); а ты, Скарго, ... людей ... шкалюеш, гониш, ... глупыми зовеш и блюзнерства потварные смышляеш (1608-1609 *Вши. Зач.* 221); Благословенный абовѣмъ то разоритель и преступ-никъ, кѡтѡрый набудованыи презъ себе на маестать Божій блюзнерства, блуды и ереси разоряетъ (Дерманъ, 1628 *КМПП* I, дод. 321); ш(т) Кѡрени злого, гнѣвъ вѣтвіє. Блюзнѣрство, проклинаніє, ярость, гнѣвъ (Львів, 1645 *О тайн.* 56); если(с) кнїгъ еретїцкихъ не читалъ и шныхъ блюзнѣрскои надки не слѣхалъ, и не былєсь поводомъ до похвалѣна ихъ блюзнѣрства (Київ, 1646 *Мог. Тр.* 908); такъ мѡви(т) єзекїа, днѣ скорби и лѣянна и блюжнѣрства днѣ сѣи (серед. XVII ст. *Хрон.* 345).

БЛЮЗНѢРЦА, БЛЮЗНЕРЦА, БЛЮЗНЕРЬЦА, БЛЮЗНИРЦА, БЛЮЗНѢРЬЦА, БЛЮЗЪНЕРЦА ч. (*стп.* bluźnierca) те саме, що блюзнѣръ: Коротко мовечы - найспроснѣйшымъ геретикомъ и блюзнерцомъ имени Божого вольно о порядку своемъ погибелномъ промышляти! (Вільна, 1595 *Ун. гр.* 115); Хѣлникъ, блю(з)нѣръца (1596 *ЛЗ* 84); Хѣлникъ, вредѣй, и сквернѣй инаго слѣвъ, блюзнѣрца (1627 *ЛБ* 145); Блюзнѣрцею Каїафъ смѣле назывѣтъ шдѣньє безрозмный на собѣ шарпає(т) (Львів, 1631 *Волж.* 7);

г(с)дь ... рѣклъ до Мѡ(и)сѣа мѡвечи: вѣведи блю(з)-нирцѣ за обѡзъ, а нехай взлѡжатъ вси ... рѣки свои на гѡловѣ и нехай егѡ оукаменѣють весь людъ (серед. XVII ст. *Хрон.* 125).

Див. ще БЛЮЗНИТЕЛЬ.

БЛЮЗНѢРЪ, БЛУЗНѢРЪ ч. Блюзнѣр: але так мовили ... яко нѣшній блоузнѣреве кѣторыи то потаємне и хвалшиве ловать цѣлѣю ноцъ въ блоудѣ своемъ менючи // сѣти свои на тии оубогии рыбы то є(ст) на люди простии (XVI ст. *УЄ триз.* 97-98); ту павел на ден судный заплаты ѡчекиваетъ, а не зараз по смерти, як блюзнѣре блюзнят (поч. XVII ст. *Вол. В.* 89); Тое жъ ся и тымъ теперешнимъ геретикомъ, блюзнѣромъ ... наглая згуба и помста страшная конечнѣ стати муситъ (бл. 1626 *Кир. Н.* 26).

Див. ще БЛЮЗНИТЕЛЬ, БЛЮЗНѢРЦА.

БЛЮЗНѢРЦА *див. БЛЮЗНѢРЦА.*

БЛЮЗНѢРСКІЙ *див. БЛЮЗНѢРСКИЙ.*

БЛЮЗНАЧИЙ *прикм.* Те саме, що блюзнѣр-ский: видѣле(м) єзѣитѣ іисѡсорѡгателя бл(ю)значого (1599 *Виш. Кн.* 215).

БЛЮСТИ *дієсл. недок. (цсл. блюсти)* (кого від чого, чого) оберігати, охороняти (кого від чого, що): Тѣ(м)же блюдѣте правослѣвній ѡ(г) тоє трѣтізны дѣти твои (1596 *Виш. Кн.* 227 зв.); Сѣи ... ѡ(т)цы ... на пѣрвомъ вселѣнско(м) собѡри ... оустѣвили пасхѣлію и лѣнное течѣніє, блюдѣце ѡпасно канѡна Ап(с)тлскаго рѣченнаго (1621 *Коп. Пал. (Лв.)* 27).

БЛЮСТИСА *дієсл. недок. (цсл. блюстиса)* (кого, від кого) оберігатися, остерігатися (кого): Блюдѣтеса ѡ(т) псовъ и злы(х) дѣлателе(и) то є(ст) лжеименны(х) пѣстыре(и) (1598 *Виш. Кн.* 309); блюдѣтеса // псовъ, и яже по сіхъ: да не съ тѣми ѡсѣдѣшиса (Львів, 1642 *Жел. П.* 4-4 зв.).

БЛЮСТИТЕЛЬ ч. (*цсл. блюститель*) (*той, хто піклується про непорушність, недоторканість чого-небудь*) охороніць: кр(с)гъ скорѣбѣци(м) оугѣшитє(л). ч(с)тнымъ вдовица(м) блюститель (1489 *Чет.* 21 зв.); Смире(н)ны(и) Исаия Болюба(н) Нарече(н)ны(и) Єп(с)тъ настѣпца и блюститє(л) єп(с)пий Львовскои Гали(и)кои и каме(н)ца подо(л)скаго (Львів, 1607 *ЛСБ* 408, 1).

БЛЮЩОВИЙ *прикм.* Плющовий: hederaceus, блющови(и) (1642 *ЛС* 215).

БЛЮЩЪ ч. (*Hedera helix L.*) плющ, *dial.* блющ: Смілаксь, Блю(щ), ѡпи(х), съплетає(т)са дрѣвѣ (1627 *ЛБ* 233); блющ зіля (I пол. XVII ст. *Сем.* 50); hederā, блющъ, кикъ (1642 *ЛС* 215).

БЛЯДОСЛОВІЄ с. (*цсл. бладословіє*) бладослів'я, бладомовство: без мала не всѣ бы турчили, ибо истинно, яко в Лядской земли папы римскаго титулы ... и поганских наук бладословіє рускаго народа з благочестивой и православнои вѣры в прелестъ латынскую мало не всѣх выкрало (1608-1609 *Виш. Зач.* 219).

Див. ще БЛАДОСЛОВСТВО.

БЛЯДОСЛОВНЫЙ *прикм. (цсл. бладословный)* лихослівний, розпусний: яко та девица не была ни солнцѣ, ни злато ... а вжды, слабоумна, тоей смачной лжи увѣрила, и во похвалном смаку бладословном увязла (1600-1601 *Виш. Кр. отв.* 164).

Див. ще БЛАДИВЫЙ.

БЛЯДОСЛОВЪ ч. Лихослов: morologus, юродо-словъ, бладословъ (1642 *ЛС* 273).

БЛЯДЪ, БЛАДЪ ж., ч. (*цсл. бладъ*) 1. (*народже-ний поза шлюбом*) безбѣтченко: Бладъ. Spurius Illegitimi tori filius. Nothus (1650 *ЛК* 428).

2. Блазень: ineptus, бля(д), кощунъ, шутъ (1642 *ЛС* 234).

3. Брехня, обман: таа лжа: Клѣмство, блѣдъ, лганье, баламѣгна (1627 *ЛБ* 59).

БЛЯХА, БЛАХА ж. 1. (*стп. blacha, сѣм. Blech, нѣм. Blech*) (*металеві листи*) бляха: бла(х) старыхъ сви(и)цовыхъ ... пѣнгькаръ взалъ на шроты (1552 *ОКан.* 3. 21); А потомъ на церковь, гдемъ я былъ сс зачинилъ, до мене штурмующы, ... стреляли, баню на церкви бляхами побитую и муръ побили (Луцьк, 1597 *Арх.ЮЗР* 1/VI, 158); Те(с)ли Ма(р)цинови що поправи(л) ваза(и)є на дзво(и)ници и блахою поби(л) далемъ злоты(х) ѡ(с)мъ (Львів, 1616 *ЛСБ* 1047, 7); Оучинишъ тѣжъ два носѣлы до олгара з дѣрева негнѣ-ючогѡ, котѡри ѡ(т)пѣвишъ блѣхами мѣдаными (серед. XVII ст. *Хрон.* 104 зв.).

2. Металеві листки з дорогоцінного матеріалу (золота, срібла): дал на него оправити блаху срібнѣ

(Вільче, XVI ст. *Свенц.* 73); И оного бѣвѣмъ кіота, и Херѣвѣмѣ(в), и блѣхи золотѣи, на котѣрой былъ написанъ образъ знаменїа ... не зламалъ Царъ Іезекїа (Київ, бл. 1619 *О обр.* 56); ев(г)ліє дрѣкованое ... є(д)на сторона в назве(р)ху среброзлоуцѣстою бляхою ѡкрыта (Львів, 1637 *Инв. Усп.* 2); Бляха. *Lamina. Effusio* (1650 *ЛК* 428).

3. Металева пластинка, що служить прикрасою: ты ... взялес ... чотыри бляхи сребреные, чотыри крижики сребреные (Володимир, 1620 *ЧИОНЛ XIV-2*, 92); фєло(н) ... на рамени бляха ... фѣгѣры воскресенїа хва (Львів, 1637 *Инв. Усп.* 53); ко(ж)дий мѣлъ не(!) челѣ золотую бляхѣ, на которой було написано еврей (серед. XVII ст. *Луц.* 546); блѣха бѣде зѣвжды на челѣ егѡ, абы їмѣ бѣлѣ мл(с)тивѣ г(с)дѣ (серед. XVII ст. *Хрон.* 106).

4. Вирѣб з металу: Пото(м) же викрадено, де(н), школу жидо(в)скую в которо(н) украдено бляху сребреную (Житомир, 1583 *АЖМУ* 53); накладѣ церковный: евангелїе, злотоглавомѣ крытое, ... бляхѣ пять, келихѣ циновый, образѣ, звонѣ (Володимир, 1590 *АрхЮЗР* 6/1, 205).

БЛЯХАРЬ ч. Бляхар: Бляхарь. *Bractearius* (1650 *ЛК* 428).

БЛЯХМАЛЬ ч. (*стп.* *blakmal, blachmal, нїм.* *Blachmal*) посріблена або позолочена металева пластинка: вѣ корѣ(н)цѣ тры камы(ч)ки виштекѣ бля(х)малѣ з шме(л)це(м) взоры(с)го, с пукле(м) и гво(з)дко(м) (Львів, 1637 *Инв. Усп.* 49).

БЛЯХОВЫЙ прикм. Те саме, що бляшаний: за зброю одну бляховую осмѣ коп грошей (Луцьк, 1566 *АрхЮЗР* 8/VI, 184); Пахоло(к) га(в)рылю семенови(ч) на не(м) зброя бляховая (1567 *ЦБ Лит.* 16, 3, 91); погорѣли ... ку тому золоту ... зброи бляховые (Володимир 1571 *АрхЮЗР* 8/IV, 125); передо (м)ною возны(м) ... кнїгни ку(р)пѣская ѡказовала ... збро(н) бляховыхѣ двѣ (1578 *ЖКК I*, 121).

БЛЯШАНЫЙ прикм. (який зроблений з бляхи) бляшаний: з столпѣцевы(х) брако(в), котрыє в бляшаной пѣнїцѣ сѣгѣ выбрале(м) лѣпшихѣ (Львів, 1630 *ЛСБ* 1052, 1 зв.).

Див. ще БЛЯХОВЫЙ.

БЛЯШКА, БЛЕШКА ж. 1. (дуже тонкий

металевий лист) бляшка: *bractcola*, бляшка (1642 *ЛС* 104); Бляшка. *Bractea* (1650 *ЛК* 428).

2. (металева пластинка, що служить прикрасою) бляшка: евангелїе напрестолное, на нем бляшок сребряныхѣ пят (Овруч, 1600 *АрхЮЗР* 1/VI, 288); запѣна ѡколо же(р)товника сѣгѣковаа з є(д)вабѣмѣ и бля(ш)кою шитаа (Луцьк, бл. 1627 *ПВКРДА I-1*, 270); фєло(н) на зелено(м) полю га(т)ласово(м) ... на задѣ бляшка ... зѣ фѣкгѣроу вседе(р)жителя (Львів, 1637 *Инв. Усп.* 54); епетрахе(л) не(н)дзовы(н) з бѣлоу бле(ш)кою (Львів, 1643 *Инв. Усп.* 54).

БЛАДЕНІЄ с. (*цсл.* *бладение*) лихослѣв'я: Лихослѣвіє: Бладѣнїє (1627 *ЛБ* 58).

БЛАДИВЫЙ прикм. Те саме, що блядословный: Бѣдослѣвный: Любопѣтный, Бладївый, то єсть велерѣчївый, цакавый, пѣтрѣгѣ (1627 *ЛБ* 152).

БЛАДЦА ж. (*цсл.* *бладья*) бредня, обман: Тут ѡбличаетсѣ проклятая бладца папѣжская и их лживыхѣ философѡвѣ, що бладут, иж зємла посредеѣ нѣба а нѣбо як яйцю ѡколо зємли (поч. XVII ст. *Вол. В.* 101).

БЛАДОСЛОВЕЦЬ ч. Пустомеля, базїка: Оба(ч) то и са(м) бладослѣвчє сѣбо(р) толєганскїй, що бы(л) ро(к) уз, иже были добрыи папѣже что на то(м) сѣборѣ ѡставїли. слѣгамѣ цѣрковны(ч) жены имѣти (к. XVI - поч. XVII ст. *Кн. о лат.* 95).

БЛАДОСЛОВИТИ дієсл. недок. (*цсл.* *бладословить*) 1. Лихословити: Бладѡу: бладословлю, брѣджоу (1627 *ЛБ* 11).

2. Базїкати, пустословити, теревенити: Смѣхослѣвно: Бладослѣвно, жартѣю, кнїпгѣю, мѣчѣ (1627 *ЛБ* 118).

БЛАДОСЛОВСТВО с. Те саме, що блядословіє: сѣїи ... ѡци ѡбѣчївни пали(н)ство и блѣдосло(в)ство арїєво ... моу(ж)не стѣли и(з) правослѣвны(м) цѣремѣ конѣстапгїно(м) (Львів, 1585 *УЄ N°5*, 161 зв. (на полях)).

БЛАДЫЙ прикм. (*стп.* *blady*) те саме, що блѣдый: Та(к)же кто є(ст) блѣдо(г) лица пїи боуквицю оуваривни з виною(м) (XVI ст. *УТ* фотокоп. 8).

БЛАДЬ див. **БЛЯДЬ**.

БЛАСКЪ ч. (*стп.* *blask*) 1. Лиск, блиск: Чи(м) же маю(т) вѣстѣчныє дѣховны(є) ... маю(т)дѣствовати, ижѣ конє(н) не маю(т) сѣбро оуздны(х); алє маю(т) слѣпцѣ быстрѣйше бѣго(м) оу ве(с) днѣ свѣтачї своѣ свѣцоу

не маю(т) сребра и злѡта блѡскѡ але маю(т) лѡнѡ свѣтѡчоую (Острог, 1599 *Кл. Остр.* 223);

перен. Слава: хвала, чѣсть... повага. Мета(ф): ясно(ст), блѡскѡ, льснѣнѣ, або гѡдность (1627 *ЛБ* 115).

2. (*сѡйво, сѡяннѡ*) блиск: ѡнѡю слава свѣтлости вѡ дѡи прѡймѡють хр(с)тѡанѣ: а тѣмности, не терпачи блѡскѡ свѣтлости, олснѡвши ѡ(д)бѣгають (Вѡльна, 1627 *Дух. б.* 363); Свѣтлый прѡмень слѡнчнѡй, всѣ(х) оувесѣлаѣтъ, Гды на зѣмлю блѡскѡ ясны(и) зѡ Ѳлѡмпѡ спѡщаѣ(т) (Киѡв, 1632 *Євх.* 302).

Див. ще. БЛИСКЪ.

БЛАСТИ *дієсл. недок. (цсл. бласти)* верзти дурниці, плести нѡсенѡтницѡ: Тут ѡбличаѣтсѡ проклѡтая бладна папѣжская и их лживых фѡлософовѡ, що бладут, иж зѣмля посреда неба а небо як яйцо ѡколо зѣмли (поч. XVII ст. *Вол. В.* 101).

БЛАХА *див. БЛЯХА.*

БЛАХОВАНЫЙ *прикм. (стп. blachowany) (з плямами іншого кольору)* перѡстѡй: того(ж) дѡня ѡ(т)лѡчѡйлѡ кѡзы и ѡвцы и барѡны пѣстроѡ и блахованѡѡ ... барвы ... ѡ(т)далѡ в рѡки сынѡмѡ своймѡ (серед. XVII ст. *Хрон.* 46 зв.).

БО¹ *спол. (зв'язує речення) (з'єднує частини складнопідрядного речення, приєднує підрядну частину причини до головної)* бо, тому що: А на квѡтацѡяхѡ не масѡмѡ вѡ него никѡму давѡти сѡ того мыѡта Нашѡго, нижли маѣтъ панѡ Бѡнарѡ добровѡлно тѡѡ мыѡто держѡти и платѡтъ сѡ него ... на сѡбѣ брѡти, бо вѡже Шамакѡ ... Намѡ за тѡѡ мыѡто // заплатѡлѡ (Краків, 1507 *РЕА* I, 69-70); И вѡже я не маѡ з ѡнѡшимѡ ни с кимѡ ѡ тѡѡ имѣнѡ торгѡ дѣлатѡ, ани єгѡ продѡти ..., бо вѡже єсми тѡѡ имѣнѡ на вѣчнѡсть кнѡзю Федѡру продѡл (Вѡльна, 1540 *AS* IV, 264); А з ѡнѡгышѡѡ стѡроны ѡтѡ места а ѡтѡ поля прѡстѡпѡ до замкѡ ро(в)нѡ якѡ по столѡ бо гѡры тамѡ подѡ тою стѡною ѡтѡ поля дѡвышки то(л)кѡ двѡ сажни и лѡкотѡ (1552 *ОЧерк.* 3. 35); а ѡнѡ тѡѡ оуслѡшавѡши засѡмутилѡсѡ вѣлѡми бо бы(л) вѣлѡми богѡтъ (1556-1561 *ПЄ* 301); мы и(х) засѡ пѡ(с)тѡмо до ва(с), ѡ(д)нѡ што бы мѣли гѡлѡсы добринѡ, бо и(с) пѣреми(ш)лѡя тако(ж) до на(с) послѡны сѡ(т) дѡковѡ на наѡкѡ (Сучава, 1558 *ЛСБ* 24); За што ... покѡрнѡ просѡмѡ, жебы Вашѡ Мѡлѡст тѡт до нас зѣхѡти рѡчил ..., бо намѡ без Вашѡѡ Мѡлѡсти самѡм

трѡдно сѡ бѡро(т) (Вѡнницѡ, 1569 *AS* VII, 324); тѡѡ рѡ(з)граничѡ(н)ѡ ... не єсть слѡшнѡѡ, бо ... тѡѡ рѡзграничѡ(н)ѡ єще в то(т) чѡсѡ было, кгда ... єще вѡєвѡ(д)ствѡ Вѡлы(н)скѡѡ ... до Вѣлѡкого кнѡз(ств)ѡ Литѡвскѡ(г)[ѡ] налѣжалѡ (Жѡтомир, 1584 *АЖМУ* 92); мы тѣ(ж) не хѡчѡ(мѡ) того ѡ(т)пустѡти бѡсѡмо єгѡ спѡлѡ(ч)нѡ при(ѡ)мѡли (Рѡгатин, 1591 *ЛСБ* 162); я та(м) бы(л) понѡволи бѡ на(м) казѡно (Черницѡ, 1608 *ЦДІАК* 11, 1, 5, 31); Плѡчѡтсѡ, бо южѡ дѡлѣѡ вѡмѡ не бѡдѣтъ слѡджѡти (Луцьк, 1628 *Андр. Лѡм.* 7); Щаслѡвѡцѡѡ єсть на(д) инѡхѡ ... Астрѡнѡмѡ, бо ѡнѡ пѣрѡшѡй познѡлѡ Бѡга вѡ тѣлѡ (Киѡв, 1632 *Євх.* 297); ставѡсѡ панѡ вѡєвѡдѡ Ѳсѡкольскѡ(ѡ) того прѡчинѡю бо ѡнѡ кѡгыдѡвѡ нашѡ(х) ... забравѡ (Переѡслав, 1650 *ЦДАДА* 124, 3, 38);

(зі сполучником на другому місці) бо, тому що: Душѡ ѡтпѡвѣдаѣтъ єму вѣлѡми жалѡбнѡ; Богѡ бо такѡ хотѣлѡ кого ѡнѡ милуѣтъ, того и казнѡтъ тоутѡ, на томѡ свѣтѡ (поч. XVI ст. *Пѡсн. п.* 55); хсѡ ... лицѡмѣрнѡка(мѡ) таковѡ(х) назывѡючи, вѣдаѣ(т) бо злѡчинѡство и(х) (Лѡвѡв, 1585 *УЄ* № 5, 678 зв. (на полях); Да не возмѡ ниhto сѡхѡ слѡвѡ лѡжю, но вѣруѡй, истѡина бо єсть вѡсѡ (поч. XVII ст. *КЛ* 83); Але ты прѡвовѣрнѡ(и) пѡсмѡ слѡ(в) ... вѡстѡрѣгаѡсѡ: слѡвѡ бо ихѡ на(д) олѣѡй мѡсткѡѡй (Киѡв, бл. 1619 *Аз. в.* 316); казѡли ... абѡ вѡвелѡ прѡвѣдѡ ... прѡдѡ прѡѡ ... абѡ ѡказѡлѡ всѡ(м) лѡдѡмѡ ... слѡчнѡсть єѡ, вѣлѡми бо краснѡ былѡ (серед. XVII ст. *Хрон.* 377);

(приєднує вставні речення) бо, тому що: А такѡ засѣдавѡши на намѡвѡ оу фѡрѡри ... оу флѡрѡнѡци (бо зѡ фѡрѡри дѡлѡ повѣтра вѡѣхѡли) ... мнѡгѡѡ артѡкѡлѡ до спѡрѡ ... сѡборѡвали (Острог, 1598 *Ист. фл. сѡн.* 37 зв.); Оदनѡкѡ кгда южѡ тот тѡиран утѡвердѡлѡ своѡ панствѡ по чѡсѡ, же Констанѡтинѡпѡль пѡстѡ былѡ (бо Кѡгрековѡ рѡзбѣглисѡ были), забрѡл пѡганѡин лѡд до купѡ (Лѡвѡв, 1605-1606 *Перѡст.* 26); И рѡзѡбрѡвѡши стѣнѡ, бо былѡ вхѡ(д), до сѡбѡ загѡродѡлѡ (Острог, 1607 *Лѣк.* 85); 12 тѣртѡицѡ ѡлѡховѡхѡ на лѡк(т) б кѡждѡя: за ѡдѡна(и)ца(т) платѡчи (бо ѡ(д)нѡ дарѡва(л) хлѡ(тѡ) (Лѡвѡв, 1628 *ЛСБ* 1051, 5); Позвѡлѡю (бѡсѡ гѡденѡ) прѡ(д)кѡѡ вѡ томѡ Клѡсѡнѡтѡ, Прѡстѡи(т) абѡсѡ слѡджѡлѡ ихѡ такѡ свѣтлѡѡ цнѡтѡ (Киѡв, 1632 *Євх.* 292).

2. (приєднує речення причини до попереднього контексту) бо, тому що, адже: Прото ваша м̄сти рачте в̄дилати справедливість мешчанин̄ вашем̄ бартыш̄, ... абы с̄ь ем̄ в̄дилала заплата ωт того коснар̄, аби не бил шкоден. Бо и ваша м̄сти знаєте, аж бил нам должен тот̄ коснар (Гирлов, 1513-1515 *Cost. DB* 509); Кгды бы ты(ж) хлопе(ц) во един̄ дн̄ до школы ходил̄, а др̄ги(и) д̄нь занедбавал̄ ... тако(г) бо(л)ше не при(и)мати. Бо и ба(р)в̄р̄ кгды хоро(г) во еди(н) дн̄ л̄чи(л) а в др̄ги(и) занедба(л), м̄сто зл̄че(и)я в болшую бы хороб̄ его приправи(л) (Львів, 1587 *ЛСБ* 87, 6 зв.); Не див̄ теды, же се с̄ь ынов̄рцами, з̄ геретыками на нас̄ списують, бунтують! Бо не толко брати своеє, але и матеры, оноє милое церкви светое правдивое, одб̄гають (Вільна, 1595 *Ун. гр.* 117); боязл̄выми и тр̄вожливymi вс̄ь(х) ил̄е ест̄ по(д) зв̄рхностю твоєю оучиниш̄. бо як̄ правд̄ивого ч̄лка м̄ва миль(м) оу люд̄ей быти ч̄инит̄, так̄ лживое, и зрадл̄ивое ... до ненависти оу вс̄ьх̄ люд̄ий приводит̄ (Острог, 1614 *Тест.* 154); Сл̄уха(и)теж̄ вы живыи, в̄м̄рлого мовы, А оумира̄ти в̄ кождый час̄ буд̄те гот̄вы. Бо то р̄з̄м̄, то м(д)р̄сть, поб̄ожне т̄г̄ жити, Кто ся х̄чет̄ в̄чного царства досл̄жити (Київ, 1622 *Сак. В.* 51); Б̄дмо та(к) мл(с)рдными яко тыи м̄щане которы(х) много было, и виши(т)ици провадили того с̄на вдовиного, и ревне плакали см̄рти его, и сирот̄ства тои в̄д̄вы. Бо може(т) быти та(ж)ш̄и жал̄ яко гды сн̄ в̄м̄ре(т) а до того едина(к) (Височани, 1635 *УЄ* № 62, 102); має(т) быти ро(з)ное ыноч̄е(с)кое ωд̄б̄н̄е, жебы ... было в̄ вс̄ь(х), во все(м) е(д)накое и е(д)носта(и)ное. Бо що ко(л)в̄е(к) ... в̄мысли(т) и пов̄ажи(т)с̄а в̄подоб̄ати соб̄ь еде(и) ... чого ан̄ было в̄ уживаню; то все або на(д) потреб̄ е(ст), або з пыхи поход̄ач̄еє (серед. XVII ст. *Кас.* 3 зв.).

3. (виступає компонентом складного сполучника понеже бо) тому що: И не поклоняются еретики теперь иконе Ис Христове, понеже бо не см̄ють, иж̄ мають печать ан̄г̄тихр̄стову на руке правой и на чел̄б̄ (Супрасль, 1580 *Пис. пр. лют.* 53).

4. У знач. присл. Тому: Припоу(т)ник̄ е(ст) з̄л̄іє вельми добро, бо не дармо его зову(т) припоу(т)нико(м) (XVI ст. *УТ* фотокоп. 1).

Див. ще ИБО.

БО² част. (підсилювальна) же, ж, бо: Ничого бо н̄г̄ не є(ст) скрытого што бы не м̄лю ω(т)крыто быти (1556-1561 *ПЄ* 272 зв.); всякое бо дерево которое не родит плюда доброг̄ выроубовают его и на ωгон мечоут (Володимир, 1571 *УЄ вол.* 50); прокла(т) бо вса(к) твора(и) д̄ла г̄на с̄ь небрежение(м) (Перемишль, 1592 *ЛСБ* 399); Л̄гыше бо ва(м) б̄е(з) вл(д)к̄ і б̄е(з) попо(в) ω(т) д̄авола поставлены(х) до ц̄рки, ходити и православ̄іє хран̄ти, не(же)ли с̄ь вл(д)ками і попами не ω(т) б̄га зва(н)ны(ми) оу ц̄рки быти (п. 1596 *Виш. Кн.* 225 зв.); еди(н) бо є(ст) б̄е(з)стр̄(с)те(н), и б̄е(з)гр̄ш̄ень, в̄ кот̄рого ж̄аднаа л̄е(ст) не постала в̄ оуст̄ь(х) (Острог, 1599 *Кл. Остр.* 223); Мовит̄ бо сам̄ Христос̄, иж̄ с̄ь каждого слова порожнего, которое если мовити будут̄ ч̄лов̄ци, дадут̄ личбу з̄ небо в̄ день судный (1603 *Пит.* 60); всяк̄ бо ч̄лов̄к лож̄ь (Львів, 1605-1606 *Перест.* 47); Пойд̄ь бо я в пустыню, где сут стада мои, Азали там̄ в старости сконч̄ л̄та свои (I пол. XVII ст. *Рез.* 176); всюды бо лице его ест̄ (Височани, 1635 *УЄ* N 62, 48 зв.); не пов̄м̄ь бо враг̄ω(м) твои(м) т̄йны твоєа (Київ, 1646 *Мог. Тр.* 912); сам̄ь бо Г(с)д̄ь с̄̄а рек̄ь. як̄ω ω с̄̄дном̄ д̄ни, ан̄ сн̄ ч̄л̄вч̄ек̄ий, ан̄ Аг̄глове не зна̄ю(т) в̄ласног̄ω и п̄вног̄ω час̄ь (Чернігів, 1646 *Перло* 130);

у спол. даже бо, якоже бо: Даже бо не // припогублю себ̄ь, рече, ниж̄ притуплю, сущие во мне доброд̄тели отскачу (1615-1616 *Виш. Поз. мисл.* 239-240); яко же бо т̄лю без д̄ха м̄ртво ест̄, тако и в̄ра без д̄л̄г̄ м̄ртва ест̄ (Заблудів, 1568 *УЄ* № 552 (передм.), 4).

БОАЗНЬ див. БОЯЗНЬ.

БОАРСКИЙ див. БОЯРСКИЙ.

БОБКОВЫЙ прикм. Лавровый, діал. бобковий: ладроу(с) по ла(т) ... а по р̄(с)ки древо масленое а на не(м) раст̄(т) ор̄х̄и масленые бобковые (XVI ст. *Травн.* 274 зв.); Асклитод̄г̄ь, Бобк̄ового д̄рева д̄атель (1627 *ЛБ* 182); И вы, кот̄орых̄ в̄ м̄оци єст̄ь Бобк̄ово Д̄рево, триумф̄ д̄анное Лавр̄ово (Львів, 1642 *Бут.* 7); daphn, сад̄ь бобковы(и) (1642 *ЛС* 152);

(виготовлений з плодів лаврового дерева) лавровый, діал. бобковий: Свири(д) Семенови(ч) шостак̄ь ... ме(л) // ... масти бобковое з̄ гроше(и) ми (Берестя, 1583 *Мит. кн.* 33-33 зв.); а т̄з̄ є(ст) древо ис ко(т)раго тече(т) масло бо(б)ковое (XVI ст. *Травн.* 203 зв.).

БОБОВИЙ *див.* **БОБОВЫЙ**.

БОБОВИНЫ *мн.* Бадилля, стебла бобових, *діал.* бобовиння, бобов'янка: *fabalia*, бобовины (1642 *ЛС* 192); Бобовины. *Fabale. Fabalis* (1650 *ЛК* 429).

БОБОВЪНЫКЪ *ч.* Пиріг, начинений бобом: *fabalia*, бобов(ъ)ныкъ, пирогъ з бобу (1642 *ЛС* 192).

БОБОВЫЙ, БОБОВИЙ, БУБОВЫЙ *прикм.* Бобовий: вода переплѣнена и(з) бобового цвѣтѣ и тѣ(м) ... лице помазѣ(м) тогда лице стане(т) чисто и свѣтло (XVI ст. *Травн.* 211 зв.); *bucca*, лупина бубовая впу(т)рняя (1642 *ЛС* 105); *phasel[i]n(us)*, бобови(й) (Там же, 314); Бобовый. *Fab[a]gin(us). Fabalis* (1650 *ЛК* 429).

БОБОКЪ *ч.* 1. (дерево) лавр: *hup[e]late*, бобокъ древо (1642 *ЛС* 221).

2. *лише у мн.* Лавровый лист: побра(но) ... // *шолово, сира, галу(н), лада(н), бобки* (Луцк, 1573 *ТУ* 154-155).

БОБРИКЪ *див.* **БОБРЫКЪ**.

БОБРОВНИКЪ, БОБРОВЪНИКЪ *ч.* 1. (феодално залежный селянин, який займався полюванням на бобрів і наглядом за бобровими гонами) бобровник: а с тыхъ же людей подати: обѣстки и деть кузня (!) меду ... а бобровнику купница да корчага меду (Київ, 1507 *АрхЮЗР* 1/VI, 10); а земъцы *ш(д)но до, дрѣгихъ пови(н)и проважати бобровыниковъ* (1552 *ОЧорн. З.* 57).

2. *Вл. н.:* Грицко Бобро(в)ни(к) (1649 *РЗВ* 391).

БОБРОВЪННЫЙ *прикм.* Те саме, що бобровый у 1 знач.: *е(ст)ли хто на(и)детъ пови(н)ни возъ дати направны(и) полѣ копцинѣ по грошѣ ш(т) лу(к)на бобровъного во(д)лѣгъ давного шбычаю* (Черногород, 1578 *ПВКРДА* III, 59).

БОБРОВЪСКИЙ *прикм.* Призначений для бобровників: Горо(д)на бобровъскаа пѣа григо(р)а толмача ... // ... не накрыта (1552 *ОКр. З.* 145 зв.-146).

БОБРОВЫЙ *прикм.* 1. (який стосується бобра) бобровый: *fibrin(us)*, бобровы(й) (1642 *ЛС* 196); бобровые гоны *див.* **ГОНЫ**; бобровый пѣсъ *див.* **ПЕСЪ**; береги бобровые *див.* **БЕРЕГЪ**¹; дань бобровая *див.* **ДАНЬ**; земля боброва *див.* **ЗЕМЛЯ**; строя бобровая *див.* **СТРОЯ**.

2. (выготовлений з хутра бобра) бобровый: Иван Полос, кравец, заставил бы (!) жиду володимерскому, Лазару кожух бобровый новый (Луцк, 1566 *СИМКЦА*

62); шубка боброваа, сукномъ чо(р)нымъ утѣ(р)финовымъ покрытаа (Житомир, 1584 *АЖМУ* 79); взято ... кожухо(в) три с ко(л)нерами бобровыми (Київ, 1590 *ЦДІА Лен.* 823, 1, 133, 74); взяли ... пласчиковъ два аксамитныхъ ... шапка боброва (Луцк, 1622 *АрхЮЗР* 6/I, 430).

Див. ще **БОБРОВЪННЫЙ**.

БОБРЪ *ч.* 1. (водящий гризун) бобер: а кгда Казаки за дозволеньемъ вашимъ на рыбы и на бобры в добытки иждѣть, тогда мели бы есте на то бачить (Вільна, 1541 *AS* IV, 297); мещане и козаки не маю(т) по(т) ты(м) берего(м) ш(т) быстрицы ... бобро(в) гонити (Черкаси, 1544 *ЦНБ ДА/II-216*, 101); згинуло ... // ... бобров двадцат (Володимир, 1567 *АрхЮЗР* 8/III, 149-150); па(н) Стрыбы(л) ... з многими слугами ... бобровые гоны мои вла(ст)ные кгвалтовне погонилъ и бобровъ ... взялъ (Житомир, 1584 *АЖМУ* 156); в ре(ч)ицѣ лопени бобро(в) гонили (Вінниця, 1602 *ЛНБ* 5, II 4050, 61); се(и) годъ та(м) ш(д)но(г) бобра шбыто (Варшава, 1616 *ООЗ* -2, 3); *fiber*, бобръ (1642 *ЛС* 196); Бобръ. *Fiber* (1650 *ЛК* 429).

2. Хутро бобра: шгтол приехали кгвалтовне на село ... Радоселкѣ ... многие рѣчи брали, яко: шаты, воскъ и бобры (Володимир, 1544 *AS* IV, 379); шубка ... кунами из бобром чорнымъ подшитая, коштовала тридцат коп грошей литовских (Житомир, 1585 *АрхЮЗР* 8/III, 446); по(з)ваны(и) побра(л) ... медѣ при(с)но(г) полубо(ч)ко(в) се(м) ... бобро(в) выбо(р)ны(х) выпра(в)ных ше(ст) (Вінниця, 1610 *ЛНБ* 5, II 4052, 148 зв.); шапка аксами(т)ная з бобро(м) коштова-ла золоты(х) два(д)ца(т) (Київ, 1617 *ЦДІАЛ* 181, 2, 125, 2, 1 зв.); Пагъ Юре(и) Макаровичъ заграбилъ ... долома(н) ... бобромъ шблямованы(и) (Київ, 1633 *ЛНБ* 5, II 4060, 25 зв.).

3. (шкура бобра як вид податі) бобер: шгъ ... поведал намъ, штож с того села дани грошовое и медовое и бобровъ ... всего того - десат копъ грошей нам даивали (Вільна, 1506 *АЛРГ* 119); черкашене ... даивали старосте с каждое ватаги ... бобръ шдинъ поклонѣ а дрѣги(и) городовы(и) (1552 *ОЧерк. З.* 10 зв.).

4. *Вл. н.:* Ми(с)ко бобръ (1649 *РВЗ* 350).

БОБРЫКЪ, БОБРИКЪ *ч.* Бобрік. *Вл. н.:* тые слуги ... поступили от панов своихъ ... люди и

161); Звыкли бовѣмъ кролеве в' днь коронована своѣго на па(н)ство себе шюдробливыхъ показовати (поч. XVII ст. *Проп. р.* 209); Тоу(т) бовѣмъ и рѣскоши и бѣды коне(и) маю(т), и бѣрзо проу(д)кѣй (Острог, 1607 *Лѣк.* 39); Надъ Хероувѣмъ бовѣмъ Естесъ ч(с)тнѣйшаа, И Серафѣмѣвъ зайсте хвалебнѣйшаа (Львів, 1616 *Бер. В.* 74); Сѣми бовѣмъ Еп(с)копове, сѣтъ Пѣна Пѣпы лѣ(д)во Викѣрыами, и послѣгачами, по(д)лыми (Єв'є а. Вѣльна, п. 1616 *Прич. отех.* 11); Анѣ бовѣмъ в' ѣмысла(х) ншы(х) зачатое весѣліе, заде(р)жатися южъ бѣлше(и) може(т) (Манява, 1619 *Привит. Феод.* 287 зв.); Лежишь бовѣмъ замордованъ и забитый: И въ грѣбъ новомъ въ простирадлѣ завитый (Львів, 1630 *Траг. п.* 169); Хто бовѣмъ не додѣрждѣтъ вѣры малжѣнскои, и ѣною погоржаѣтъ, таковѣмъ... сѣдитъ Бѣгъ (Київ, 1646 *Мог. Тр.* 932); Не тѣлько бовѣмъ добра их', але и самѣй живо(т) выдѣрают', на жадные Контрактъ// згѣдныє до помѣрковѣнаса з' ними не позволяютъ (Київ, 1648 *МКСВ* 346-347).

Див. ще АБОВѢМЪ².

БОГАБОЙНЫЙ *див.* **БОГОБОЙНЫЙ**.

БОГАБОАЧИЙ *прикм.* Те саме, що богобоязливий: Бѣгобѣзнѣнное: Бѣгобѣйное, бѣгобѣчее, побѣжное (1627 *ЛБ* 11).

Див. ще **БОГОБОЙНЫЙ, БОГОБОЯЗНИВЫЙ.**

БОГАТЕСТВО *див.* **БОГАТСТВО.**

БОГАТИЙ *див.* **БОГАТЫЙ.**

БОГАТИРЬ¹ *див.* **БОГАТЫРЬ**¹.

БОГАТИРЬ² *див.* **БОГАТЫРЬ**².

БОГАТИТИ *дієсл. недок.* (кого, що) Робити багатим, збагачувати: Кгды(ж) ѡни не себе самы(х) Але всѣ(х) ва(с) А ѡсоблѣве цѣрковъ хвѣ По(д) ннѣшніи ... ча(с) хотячи богатити и ѡ(т) вшеляки(х) Навалностей ... боронѣти (Львів, 1609 *ЛСБ* 422); Якъ тѣды Язонъ Грѣковъ богатѣлъ прѣ(з) вѣдѣ Такъ мѣдро(ст) дѣстъ Могилѣмъ, въ слѣвѣ ѡхолѣдѣ (Київ, 1632 *Євх.* 304); той насъ в' томъ оупѣвнилъ, котѣрый вѣдлѣгъ вѣлѣ, и владзы своѣхъ кого хѣчетъ оубѣжитъ, и богатѣтъ, тѣшитъ и фрѣсѣтъ (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 877); Поминай и на цѣрство Нѣ(с)ное, якѣ тоѣ богатѣтъ дѣшѣ нашѣ (Чернігів, 1646 *Перло* 121).

Див. ще **БОГАТѢТИ.**

БОГАТИТИСА *дієсл. недок.* (з чого, від чого, чим)

Багатѣти, збагачуватися, ставати багатим: лазарь ... лежа(л) пере(д) ворота .. немл(с)тивнѣка великаго, котѣрѣй то завше ... земными и мо(р)скими прѣбы(т)ками тѣды богатѣ(л)са (к. XVI ст. *УЄ* № 31, 209); многѣи злѣ днѣ(с) богата(т)са ѡ(т) неправды (Устрики, I пол. XVII ст. *УЄ* № 29515, 309); ѡба(ч) слѣдѣ бѣжѣй, яко гдѣ ... дома и фамѣліе тѣе каре, и вынищаѣ, котѣріе са з добѣрѣ цѣрковныхъ богата(т) (Київ, 1623 *Мог. Кн.* 68); при поганца(х) // и невѣрникахъ того бѣга застѣвѣмъ, котѣрыѣ... проклѣтой лѣхвѣ слѣжатъ, а з' пѣтѣ и крви бѣлжнѣ(х) своѣхъ богата(т)са (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 69-70).

Див. ще **БОГАТѢТИ.**

БОГАТНО *присл.* Те саме, що багато у 2 знач.: Для тоѣго ... Бѣгъ на землѣ са ѡказѣлъ,... абѣ ... збѣвилъ насъ и ѡсвѣбѣдѣлъ, не для справѣдлѣвости нашѣѣ, але для своѣѣ ѡбѣѣтѣ мѣлости, котѣрѣю вѣлѣлѣ на насъ богѣтно (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 943).

БОГАТО *присл.* 1. Багато, пишно, розкѣшно: фѣло(и) ... ѡ(т) пояса дѣ шы(и) и ѡколо ли(с)тва шыроко и богато злѣ(т)о(м) ни(т)ковы(м) // в квѣты гафтованые (Львів, 1637 *Ив. Усп.* 53-53 зв.); орѣме, изѣби(л)но, тучно, богато (1642 *ЛС* 293); opulenter, богато, кра(с)но (Там же, 294).

2. (у великѣй кѣлькѣстѣ) багато: О, що ти такъ богато прѣрокѣсѣшь (I пол. XVII ст. *Сл. о зб.* 23); Пагъ Парульскѣй ... немѣлъ (!) ... в тыхъ добрахъ ... сажавѣкъ богато нарыблѣныхъ (Кременецъ, 1649 *Арх. ОЗР* 3/IV, 258).

Див. ще **БОГАТНО.**

БОГАТОДАРОВНЫЙ *прикм.* Щѣдрый: Богатѣдарѣвный: Щѣдроблѣвый, ѡквѣтый (1627 *ЛБ* 187).

БОГАТОУМЕНЬ *прикм.* Дуже розумний: Андрѣа(и): Мѣже(ст)вѣ(и)ны(и), валѣчний, або богатоѣмень (1627 *ЛБ* 176).

БОГАТОУТВОРЕНІ¹ *прикм.* Выпуканий: єдѣ (!) бѣ на твою // пыхѣ многѣослѣ(ж)нѣю ... і на твои потравы богатоѣтворѣные ... глѣди(т) (п. 1596 *Виш. Кн.* 227-227 зв.).

БОГАТСТВО, БАГАТЬСТВО, БОГАСТВО, БОГАТЕСТВО, БОГАТСТВО, БОГАТЬСТВО, БОГАТЬСТВО, БОГАЦСТВО, БОГАЦТВО с. 1. (велике майно, цѣнності, гроші) багатство: нищѣга багатѣствомъ володѣтъ (1489 *Чет.* 113 зв.); а то тыи

которми соу(т) в' тръню засѣяни. коли оуслыша(т) слово а троскана сего свѣта и прелѣсть богатства, и друугы(х) похотѣй, входачи задоушаю(т) слово (1556-1561 ПЄ 140 зв.); съ чого тотъ папежъ великого богатства набыль (1582 *Посл. до лат.* 1125); Вспомни Євгѣній ..., яко про(д)кове твои ... бѣсѣдовѣ ... пѣнства мона(р)хѣ бога(т)ства мо(ж)ности костелови по(д)бѣли (Острог, 1598 *Ист. фл. син.* 48); они были готовы дѣля Бога, коли жадавъ, роздѣлити усе, не надѣяли ся на богатство, якъ сесъ молодой пушовъ скорбенъ (XVI ст. НЄ 126); бога(ц)ства ваши погнили, шаты ваши молъ поели (II пол. XVI ст. КА 173); Богѣтство, мѣдрость, слава, сѣла все прехѣдитъ, Нѣчѣгосѣ трѣвалоу в' мѣрѣ не находитъ (Київ, 1622 *Сак. В.* 40 зв.); Имѣниѣ: грошѣ, богѣтство, маѣтностъ (1627 ЛБ 48); мы на землѣи бога(т)ство збирѣемо (Устрики, I пол. XVII ст. УЄ № 29515, 215); Блѣгодарѣ та, Парѣклите ... Источниче премоу(д)рости, и Рѣзѣма, ... прѣнайѣышше добрѣ, и богѣтество, прѣизобѣлноѣ (Чернѣгѣв, 1646 *Перло* 35); не просил ѣ(ст) богатствѣ, и маѣтностѣи, и славы (серед. XVII ст. *Хрон.* 290 зв.);

(достаток усього, розкіш) багатство: ты(ж), кто коли для х̄а богатество опоуститъ стокрѣтъ бѣльше возметь, и животъ вѣчныи наслѣдитъ (1556-1561 ПС 82 зв.); Слава и богáтство в домѣ его не оскѣдѣетъ, И по временныхъ бл̄гахъ са надѣетъ (Острог, 1581 См. В. 7 зв.); видиме очима богаство сегосвѣтнее, чомъ богатыи люде сугъ у чести великуй (XVI ст. НС 167); Пусть нынѣ латыня фарисейски хвалит, пусть в богатствѣ с оним богатым // гобзуют ... а мы, православныи, терпим, а мы похулени, поруганы ... будем (1600-1601 Виш. Кр. отв. 161-162); насмотрѣтеса на богáтство и рѣскоши его (Почаїв, 1618 Зерц. 67); Лѣпшій ... естъ справедливыхъ недостатѣкъ, нѣжли грѣшныхъ мнѣгое богáтство (Київ, 1637 УС Кал. 71).

2. (сукупність матеріальних цінностей) багатство: Жієшъ такъ якобысь нѣкгды немѣтъ ѿмерети, Хочешъ всѣ багатства на земли пожерети (Київ, 1622 Сак. В. 44).

3. (велика кількість, багатоманітність) багатство: покланѧю колѣнѣ мои ко ѡ(т)цѣ га̃ ншѣго іс̃ х̃а, ... абы вамъ дѧлъ по богѧтствѣ слѧвы своѣа сїлою оумощнїтисѧ дх̃омъ Ёго (Острог, 1598 *Ист. фл. син.* 39); Не ижъ бы церкви и о душахъ дбѧлъ, але або

богатство злота И сребра зобраль — для того
прагнеть на епископство!! (1603 *Пит.* 101); Пыха
вшелѧкое цнѡтъ богѧтство и справы добрыи
роспорѡшѧеть (Київ, 1637 *УѠ Кал.* 4).

4. *Перен.* (щось дуже сажливе, цінне, значне)
багатство: Це(р)ковное бога(т)ство нищи(х) ... во
недѣги въпа(д)ши(х) и нищи(х) ко(р)мление, ...
вдова(м) пособіе, дѣвица(м) potrzeby ... людие имѣнье
свое давали (Перемишль, 1592 *ЛСБ* 399); Если тежъ
смерть на тебе настѣпитъ, не бойся: бо прѣстѣе е(ст),
только Вѣрѣ заховай, скѣрбъ не ѣбывающы, богатство ...
трѣваючее (Київ, 1625 *Злат. Н.* 129); плачь фрасѣйса и
стогни, жесъ са еще нѣ(с)ныхъ и Дѣховныхъ богатствъ не
сталъ оучастикомъ (Вільна, 1627 *Дух. б.* 14); А
нищетою своею збогатилъ еси насъ, // Богатествомъ
Нѣ(с)нимъ доволно (Чернігів, 1646 *Перло* 59-59 зв.);
богатство вѣчное, вѣчное богатство — вічне
царство, рай: Для тебемъ тут зстѣпило, абыс ти ѣбога
До богатства вѣчнаго з Тѣломъ постѣпила (I пол. XVII
ст. *Рез.* 175); Сѣ Бжій в темный Вертепъ странствуетъ,
И на земли добровольне нищетоу приймаеть, А на(м) в Нѣбѣ
вѣчное богатство готдет (Чернігів, 1646 *Перло* 56).

БОГАТИШЬИЙ, БАГАТИШЬИЙ, БОГАТИШЬИЙ,
БОГАТИШЬИЙ, БОГАТЫШЬИЙ *прикм. в. ст. 1.* (який
має більші матеріальні цінності або володіє ними)
багатший: А позичати мають не на заховане смотрячи
ани ты(м) которые хотя(т) быти богатышии але
котории бо(л)шии недостатъки терпятъ з допущеня
божего (Львів, 1586 ЛСБ 71); члѣкъ ко(ж)ды(и) хоще(т)
еди(н) ѡ(т) дрѣгого блышій быти, или бога(т)шій (XVI
ст. УЄ № 29519, 101 зв.); Присмотритесь первому
излишнему слову того езуита, яко богатшая Русь,
книжки его повыкупавши, попалила (1600-1601 *Виш.*
Кр. отв. 165); Албо гдѣбы якѡа Па(н)на, на(д) вси
ишійи сличѣйшаа, мѡдрѣйшаа, и бога(т)шаа, взяла
собѣ за мѡжа оубѡгого ...//... а знѡвши з него
спросныи рѡбы, ѡболоклѡбы его в' кролѣвскѣи шѡты
(Вільна, 1627 *Дух. б.* 66-67); розѡмѣть еси себе ... на(д)
добрѡго лѣчшимъ,... на(д) богатога бога(т)шимъ
(Чорна, 1629 *Діал. о см.* 270); богачь // ... не хоще(т)
оудѣлѣти оубѡгомѡ але ещѣ прѡгне(т) зѡвше и(ж)бы
бы(л) бога(т)ши(м) (1645 УЄ № 32, 196 зв. - 197).

2. (забезпечений) багатший: тепе(р) коли би(с)кдпо(м) зоста(л) в черевѣ ши(р)ши(и), в го(р)лѣ

сла(с)голюбнѣ(и)ши(и) ... в доста(т)кѣ бога(т)ши(и), и в слѣговина(х) дово(л)нѣши(и) (1598 *Виш. Кн.* 275);

(*розкішніший, пишиший*) багатший: слугъ болшеѣ абы мѣлѣ, покармовъ столы полные и богатше! (1603 *Пит.* 101).

3. (*цініший, краший*) багатший: Прето, нимъ за помочю Бжею бѣдетъ грѣ(н)товнѣ(и)шая, и бога(т)шая фѣ(н)дація, з которой бога(т)шее ѡпатре(н)е мѣти бѣдѣтъ (Луцк, 1624 *ПВКРДА* I-1, 74).

4. (*значніший за величиною, розмірами*) більший: та(к) былъ поты(м) вознесѣнный, же еще бы(л) богатшій два рѣзы ни(ж) перве(и) ѡбра(з) трѣпливости (поч. XVII ст. *Проп. р.* 204 зв.); зосгавилъ потѣмкомъ своимъ, бога(т)ше и ширше границѣ (Чернігів, 1646 *Перло* 3 зв. нснум.).

5. *Перен.* (*який переважає когось у чомусь*) багатший: Авраа(м) ѡ(т) всѣ(х) лѣпши(и), цю(т)ли(в)ншій, и свои(м) малы(м) ѡ(т) баемоу да(н)ны(м), // на(л) црѣски(ми) незличоными скарѣбы бога(т)ши(м) бы(л), а то чемѣ (п. 1596 *Виш. Кн.* 244-244 зв.); Въ злюбравіи ѡ(т) всѣ(х) бога(т)ншій, Въ вѣрѣ же ѡ(т) всѣ(х) неменьшій, И въ покааніи не послѣ(д)ншій (1599-1600 *Виш. Кн.* 199 зв.); Прето, нимъ за помочю Бжею бѣдетъ грѣ(н)товнѣ(и)шая, и бога(т)шая фѣ(н)дація, з которой бога(т)шее ѡпатре(н)е мѣти бѣдѣтъ (Луцк, 1624 *ПВКРДА* I-1, 74).

Див. ще БОГАТѢЙШИЙ.

Пор. БОГАТЫЙ.

БОГАТЪ *див.* БОГАТЫЙ.

БОГАТЫЙ, БАГАТЪ, БАГАТЫЙ, БОГАТИЙ, БОГАТІЙ, БОГАТЪ, БОГАТЪ *прикм.* 1. (*який має великі цінності, майно, гроші*) багатий, заможний: онъ тоє оуслышавши засмоутилса велми бо бы(л) велми богатъ (1556-1561 *ПЄ* 301); тай ссь богатъ, не будъ мрявый, тай пышный, тай не божи ся (XVI ст. *ПЄ* 18); ѡнегда здарты(и) є(ст) єдинъ богатый кѣпецъ ведлє того дерева (к. XVI ст. *Розм.* 37 зв.); Только коли трафитса Руска богатая албо дедичка маєтности, ... то позволяют своимъ таковую взяти албо поняти (Львів, 1605-1606 *Перест.* 50); Бѣдѣте дѣмъ, оумысломъ и тѣломъ здоровы ... Богатыи богатствомъ кѣпѣйте збавѣне (Вільна, 1620 *Лям. К.* 21); Аврамій: Богатъ (1627 *ЛБ* 171); тогосвѣтніи матки ради бы жебы и(х)

снѡве были славными богатыми и мѣдрыми (Височани, 1635 *УЄ* № 62, 17 зв.); жидѡве зловѣрніи ѡжидѣють, месѣѣна своѣго, богатоѡ бѣрзо (Чернігів, 1646 *Перло* 138); Нееманъ ... былъ мѣ(ж) мѣжный и богатый, але трѣдоватый (серед. XVII ст. *Хрон.* 323 зв.);

у знач. ім. багатий, багач: Єв(г)листа выписоує ... якъ ты(ж) богатыи с тѣжкостю доиде нѣ(с)нои радѡсти (1556-1561 *ПЄ* 164 зв.); Богаты(и) надѣ ѣбѡги(х) в школѣ, ници(м) вѣншнии не маю(т) быти, то(л)ко самою надѡкою (Львів, 1587 *ЛСБ* 87, 3); Коли умеръ богатый, погребли сго у аду, та мучивъ(ся) тамъ (XVI ст. *ПЄ* 148); сѣдѣа ... не почти(т) мѣдры(х) на(л) грѣбы(х), аѣтъ богаты(х) ... на(л) оубѡги(х) (Вільна, 1596 *З. Каз.* 78); богатыє ѡ(т) велікого старѣнья шалѣють оубѡгѣ ѡ(т) велікого оубѡ(з)ства посхли (Острог, 1607 *Лѣк.* 126); Незбѡжный побѡжности надѣѣтъ са, ... лакомый щѡдроблівости, богатыи давѣнья (Київ, 1623 *МІКСВ* 76); ѡ(т) землѣ звѣрѡве ... // рѡдатса, и слѣжатъ животѣ твоѣмѣ, с ты(х) шѣти богѣтомѣ и ницемѣ (Чернігів, 1646 *Перло* 4 зв.); Богатыи не прилѡжитъ до полсѣкла, а оубѡгій ничѡго не оумнѣйшитъ (серед. XVII ст. *Хрон.* 108).

2. (*який має в достатку що-небудь*) багатий: сѣ(х) чѣбний слѣшая. багатъ боуде(ш) разѣмо(м) (1489 *Чет.* 286); богатыє горы крѣнше(м) золоты(м) ... ид(с)гинѣ(с) ѡписує(т) и вы(с)лавляє(т) (1582 *Кр. Стр.* 31 зв.); Тѣѣ тѣды такъ богѣтоѣ цѡты пожадѣймо (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 165).

3. (*великий, достатный*) багатий: В пѣѡнедѣлокѣ аще прилѣчитса Рожѣдѣство Хѡѡ, боудетъ зима добра, весна и лѣто мокро, жатва богата (к. XVI ст. — поч. XVII ст. *Яв. Рук.* 113).

4. (*пишый, розкішний, дуже гарний*) багатий: злоупили з оны(х) єи богаты(х) оубѣровъ (Львів, 1585 *УЄ* № 5, 303 зв. (на полях)).

5. (*ціний, дорогой*) багатий: Поздрѣвши и оузрѣлѣ кѡторыи то вѣмѣтали дары свои богаты(и) люде до скарѣннѣ црѣковнои (1556-1561 *ПЄ* 313); не вм(с)лѣ, ... до(ч)ки богаты(м) вѣно(м) бискѣпски(м) ѡбѣнѣте (1598 *Виш. Кн.* 274); в рынкѣ на(л) богатыми крамы, домовъ деди(ч)ны(х) г (Львів, 1609 *ЛСБ* 1046, 6); црѣ вѣчнои славѣ хс дары свои богатыи ... положи(в) в неи (Почаїв, 1618 *Зерц.* 51); послѣлѣт ѣмѣ оупомѣнки

богатыи (Київ, 1627 *Тр.* 291); скърбы богати ω(т) нѣхъ побранω (Чернігів, 1646 *Перло* 122).

6. *Перен. (духовно вищий)* багатий: В' тестаментѣ бовѣмъ Ха̄ дѣдича зостаѣилъ своѣгω ... имѣніа, и стал'са богатымъ в' Ба̄ (Київ, 1624 *МІКСВ* 100).

7. *У знач. ім.* Багатий. Вл. н.: Кирикъ багатый (1649 *РЗВ* 119 зв.); Тышгко Богати(и) (Там же, 427 зв.).

БОГАТЫРСКИЙ, БАГАТЫРСКИЙ *прикм.* Богатирський: коли который храборъ, добрая дѣла багатырская вдѣлає(т) (1489 *Чет.* 39); Где вачи(т) (!) знаки багатырско(г) ме(н)зства, вѣспо(л) с цнѣтами, по(л)ными набоже(н)ства (Острог, 1612 *На г. Остр. Час.* 2); Где оучинилъ граніцѣ, Гѣркѣлєсь ωнѣ сѣлный Працѣ свои(х) Богатырски(х) (Київ, 1632 *Евх.* 297).

БОГАТЫРЬ¹, БОГАТИРЬ *ч.* Те саме, що богачъ: Єжеве не даѣтса поимати псѣмъ для ωстрѣтинѣ своѣхъ; такъ и немѣлостивыхъ богатырѣвъ; и неужитыхъ, не имѣтса гѣлосы оубѣгихъ и нѣщѣ(х) оуха бо свои затыкають немл(с)рдѣемъ (Почаїв, 1618 *Зерц.* 36); Славныи ... богатиrowe и отъ непрѣтелей и отъ невѣрныхъ прѣимали дары почетныи (Київ, 1621 *Коп. Пал.* 1109); ω(д) смѣрти в' моци то своѣй маѣшгъ, ты богатырѣй: и з богатства ωбыдрала, и всѣхъ славныхъ вѣка сѣгω: до тѣмнѣцѣ свои забрала (Чернігів, 1646 *Перло* 122 зв.).

БОГАТЫРЬ², БОГАТИРЬ, БОГАТЫРЬ *ч.* (*герой, хоробрый воїн, витязь*) богатир: исполи(и) силный богатырь (II пол. XVI ст. *ЛА* 183); я(к) ѡный нѣколи велѣкій богатырь Троянскій Єкторъ ... разилъ непрѣтєла (Київ, 1623 *МІКСВ* 73); Валѣчны(х) Богатырѣвъ Клѣино(т) знаменѣтый, в дѣлности, мѣци, славѣ, чѣлѣсти ωбфѣты(и) (Львів, 1642 *Час. На г. Льв. тит.* зв.).

БОГАТЬ *див.* **БОГАТЫЙ.**

БОГАТѢЙШИЙ *прикм. в. ст.* (*який переважає когось у чомусь*) багатѣйшій: вы еста свѣтѣ всемоу мироу, бѣгатѣишая цѣра моудрѣишая философа (1489 *Чет.* 23 зв.); мы же вмѣщаєм божество всесовершенное и богатѣйшее (1610 *Виш. Посл. Льв. бр.* 233).

Див. ще **БОГАТШІЙ.**

Пор. **БОГАТЫЙ.**

БОГАТѢТИ *дієсл. недок.* 1. (в кого, в що, чим і без додатка) (*ставати багатим*) багатѣти, збагачуватися (ким, чим): безумнѣче ... тои то ночѣ доушу твою

вытянуот ω(т) тебе а тоє што ес наготовал комоу будет, так естѣ каждый которѣй събѣ громадѣт, а не въ бѣга богатѣет (Володимир, 1571 *УЄ вол.* 75); Туй можеме познати, чомѣ одны богатѣють люде правдовѣ, муковѣ рукѣ своихъ, ... а другыи кривдовѣ (XVI ст. *НЄ* 175); Были з поганѣ мнѣгѣи, котѣрыи слѣшнѣи в славѣ нѣжѣ в скърбы богатѣти роздѣмѣючи, маѣтности и всѣ доживѣтныи достѣтки, для славѣ садѣли (Єв'є, 1616 *УЄ Єв.* 1 ненум.); імѣ бѣлшей богатѣетѣ, тѣмѣ далѣ(и) емѣ новѣйшѣи дѣвы показѣют'са (Вільна, 1627 *Дух. б.* 77); Богатѣю: богѣты(м) зостаѣаю, єстемѣ, стаѣоса (1627 *ЛБ* 187); велѣкими достѣтками, // (землею, и мѣремѣ богатѣючи) роскошѣвал' (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 598); locupletus, as, богатѣю (1642 *ЛС* 257).

2. (кого) Робѣти багатѣм, збагачувати: Скърбѣ то нѣкобѣ нѣωскѣдѣѣаючѣй, досконалѣ багатѣючѣй чѣлка (Київ, 1648 *МІКСВ* 349).

Див. ще **БОГАТИТИ, БОГАТИТИСА.**

БОГАЦСТВО *див.* **БОГАТСТВО.**

БОГАЦТВО *див.* **БОГАТСТВО.**

БОГАЧОВЪ *прикм.* 1. Багачѣв: азѣкъ богачѣвъ мѣчит'са ... ω крѣплю воды прѣситѣ (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 603).

2. *У знач. ім.* Вл. н.: третєго Ивана шурѣина, алѣбо шѣвакѣра Богачѣвого, по котѣромѣ жѣта єго полѣволоки и чѣвѣртѣ волоки ... вѣзѣлѣ (Луцѣк, 1633 *АрхѣЮЗР* 6/1, 493).

БОГАЧЪ, БОГАЧЪ *ч.* Багач: богѣчѣ кохал'са в тогѣсвѣтны(х) спѣраѣ(х) в цѣѣтахѣ дорогы(х) в бѣсѣрѣ(х) (XVI ст. *УЄ* № 29519, 210 зв.); такъ и богѣчѣ ѡный, якобѣ оуѣво сѣгѣ на сѣмѣ свѣтѣ бѣлѣ богѣтѣ (Острог, 1607 *Лѣк.* 37); Лѣзарѣ на высѣкѣсть вѣшѣлѣ вѣшѣшѣю, а богѣчѣ в' прѣпѣсть изѣшѣлѣ нѣзѣшѣю (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 602); Лѣпѣжѣцами назѣѣвати мѣжем богачѣвъ, котѣрыє ω(т) тѣхъ што заплатѣти не мѣгѣтѣ, рѣчѣ позѣчѣнѣю тѣжѣко вытѣгѣають (Львів, 1645 *О тайн.* 111); сѣдѣа правосудныи, за грѣхи тво(и) пошлѣтѣ тѣ на мѣки вѣчѣныи ... скѣпы(и) богѣчѣ (Чернігів, 1646 *Перло* 147).

Див. ще **БОГАТЫРЬ¹.**

БОГДАНЦИ *мн.* Волохи: кождѣй ω(т)мѣнны(и) свои(м) гѣлосѣ(м) зѣѣомѣ(и) языкѣ мѣновѣте грѣци, арапы ... богѣдѣ(и)ци (1596 *Виш. Кн.* 250 зв.).

БОГИНЯ, БОГИНА, БОГЫНА, БОГИНИ ж. Богиня: надчи(ла) и(х) теми(с) богини абы ко(сти) ма(т)ки своеє прѣ(д) себе мета(ли), с которы(х) ѡживѣ(т) сынове и дѣвки (1582 *Кр. Стр.* 22 зв.); Ѡбра(з) то(т) естъ преслѣвнаа бѣа не богына невстыдливой и бри(д)кой ма(с)ти ... але визерѣнокъ всѣ(х) цю(т), вшелакой чѣстости цѣща (поч. XVII ст. *Проп. р.* 273); Аѡины: Бѣ(з) хѡлма, бѣ(з) пагорка, бѣ(з) згромаже(н)а, або ѡ(т) аѡины, то е(ст), Мѣнервы богинѣ над(к) ... иза(щ)на в' прем(д)рости, или почте(н)на в' разѣмѣ (1627 *ЛБ* 173); Вотѣйте, бы мѣль Сатѣриѣсовыми Зѣмный оуужаѣ чѣсы золотыми Приѡздоблѣнный; к' томѣ Господыню Цѣресъ Богиню (Львѣв, 1642 *Бут.* 8).

БОГИСЛАВЕЦЪ див. **БОГУСЛАВЕЦЪ**.

БОГМЕ, БАГМЕ, БОХМЕ част. (ствѣрджувальна) (уживається для пѣдтвердження чого-небудь або заперечення в чомусь) справдѣ, так, заст. бѣгма, бѣгме, ѣй-богу: Ажъ будещъ (в ориг. бѣгъ. — *Прим. вид.*) так чинити, багме, часть будещъ имати у царствѣ небеснумъ (XVI ст. *ПС* 66); Bohme to jest prawdu tobi powidaui Bo icho po borody horásd znáui (Ракѣв, поч. XVII ст. *Траг.* фотокоп. 4); Bochmeś czołowik choroszy Lyboy maiesz mnoho hroszj(!) (Яворѣв, 1619 *Гав.* 17).

БОГОБЛАГАТЕЛЬНЫЙ прикм. 1. Який має на метѣ умилоствити, вшанувати Бога: А пилѣне всѣхъ ва(с), прошѣ, абысте и за мое смиренѣе Га Бѣа стѣми Мѣтѣвами своѣми и Бѣоблагѣтелѣными офѣрами, оумилоствѣлати и благѣти не занехѣли (Львѣв, 1646 *Жел. Сл.* 46 зв.).

2. Який мѣститъ молитви до Бога: Котѡраа то Бѣоблагѣтелнаа Кнѣга, ... по грѣцкѣ назѣана естъ Летѣргѣарѣонъ: Пѡ Словѣнскѣ // засъ Слѣжѣбникъ (Львѣв, 1646 *Жел. Сл.* 3 зв. - 4).

БОГОБОЙНЕ присл. (стп. bogobojnie) те саме, що богобойно: має игуме(н) того свѣтого манастира ... во вѣсе(м) иску(с)не и богобо(и)не иносѣски поступовати (Новгородок, 1590 *ЛСБ* 137); всѣ(х) ты(х) ли(ч)бою знаемо, котѡрѣ на сп(с)нѣе в то(и) жи(з)ни вѣ(к) сво(и) бѣобо(и)не изнѣрили и плоды хр(с)тѣа(н)ства в' собѣ показали (п. 1596 *Виш. Кн.* 239); Штѡжъ ещѣ, гдѣ поѣзримъ на жѣтѣе ... Сѡймѣа ..., и гдѣ тогѡ поствѣпки розбирѣти бѣдемъ; ано Богобойне ... жѣль (Киѣв, 1625

Коп. Ом. 164); кѡжномѣ чѣвкови дѡбре и богобойне жѣти прѣстоитъ (Киѣв, 1637 *УЄ Кал.* 22).

БОГОБОЙНО присл. Богобоязливо, дѣал. богобойно: Вѣсе вѣрема лѣото и плача достѡино Оужасѣетса сѣе зѣа бѣобѡино (Острог, 1581 *См. В.* 7).

Див. ще **БОГОБОЙНЕ**.

БОГОБОЙНОСТЬ ж. Те саме, що богобоязньство: благѣстѣе, богобойность, побѡжность, набожѣнство (1596 *ЛЗ* 30); мы з' нѣми з' вшѣлакою бѣобѡйностью, и прагне(н)емъ серѣдѣчны(м), якъ едѣными оусты закѣичмо, и заспѣваймо (Дерманъ, 1604 *Охт.* 13); Блѣгѣстѣе: Бѣобѡйность, Побѡжность, дѡброе ѡ Бѣгъ розѣмѣнѣе, и дѡброе его хвале(н)е набожѣ(н)ство, рѣлѣа (1627 *ЛБ* 10); Сѡтоблѣве прѣтоѡ и мы бѣратѣе, и побѡжне празнѣймо, тѣхо и скѣрѣмне стѡачи, дѣхѡвныхъ слѡвѣ пѣлнѡ слѣхаймо: рѡзѣмо(м), повѣжностью, и богобойностью себе оукрашѣймо (Киѣв, 1637 *УЄ Кал.* 973); Дѡана(д)цѣть естъ оуживѣнѣй непѡрѣдны(х) свѣга: Мѣдѣрый бѣ(з) оучѣнкѡвъ, Старѣый безъ Богобойности (Львѣв, 1645 *Жел. Тр.* 6).

БОГОБОЙНЫЙ, БОГАБОЙНЫЙ прикм. Те саме, що богобоязливый: Вѣдаемо иже бѣ грѣшниковъ не слѡухѣе(т) але кто бы былъ богобойный, а чинилъ вѡлю егѡ тогѡ слѡухѣетъ (1556-1561 *ПС* 387 зв.); всѣ братья ... обрали згѡдне чоловѣка побѡжного, бѣгабойного, вѣ письме свѣтомѣ дѡбре науѣного, ... на имя Мѣлѣгѣтя Хрѣстовича (Торунъ, 1576 *АрхѣОЗР* 1/1, 65); А дѡброму и богобойному свѣщенникови жѡна не зашкѡдитъ (1603 *Пит.* 87); Вѣдати кѡждѡмѣ з вѣсѣ прѣстоитъ, бѣобѡйные сѣщенници и дѣакѡни, котѡрымъ таа кнѣжка дѣла ѡ(т)правѡва(н)а ... бѣжих спѣравъ, вѣлѣсне належитъ, ижъ дѣла тыхъ причѣнъ ... естъ выдрѣкована (Острог, 1606 *Пал. Мол.* 2); Шлѣхѣтѣной и Бѣобѡйной Молоди ... и всѣмъ вѣспоѣ блѣгонравнымъ Спѣдѣѡ(м) ... здѡрѡва дѡброго ... оупрѣйме зѣчитъ (Киѣв, 1636 *МКСВ* 316).

Див. ще **БОГАБОАЧИЙ, БОГОБОАЗНИВЫЙ**.

БОГОБОРЕЦЪ ч. Богоборѣцъ: Жидѡве ... лѣстѣе(м) и бѣобо(р)ѣе(м) сѣѡ называѡ(т) и на смѣртъ егѡ сказѡуѡ(т) (!) (XVI ст. *УЄ Трос.* 66); Икономахи, то естъ ѡбразѡбѡрѣцы злѣчѣвписѣа з' богобѡрѣцы Жидѣами ... оучинили вѣлѣкое прѣслѣдѡвѣнѣе Цѣркѣви Бѣжѣй (Киѣв, бл. 1619 *О обр.* 31); Богоборѣцъ. Cum deo pugnans (1650 *ЛК* 429).

БОГОБОРНЕ *присл.* Те саме, що богоборно: Але невдачний Апостата и не обрѣзанный жидъ, и на тѣмъ Богоборне ѡ(т)зовѣтъ (Київ, 1632 *МКСВ* 277).

БОГОБОРНО *присл.* Проти Бога: два початки единомѣ ѡ(т) тройца лицѣ введечи, што єсть бѣгоборно и законопротивно (Острог, 1587 *См. Кл.* 18).

Див. ще **БОГОБОРНЕ**.

БОГОБОРНЫЙ *прикм.* у *знач. ім.* Той, хто виступає проти Бога: г(с)и іс(с)ъ х(с)е бѣ мои. раздрѣшилъ еси бѣгоборны(х) столпѣ (1489 *Чет.* 101).

БОГОБОРНЯ *ж.* Вороже ставлення до Бога, богоборство: с то(!) срьди а бѣгоборни лѣстци соу(т) а безаконїици (Смотрич, II пол. XVI ст. *Проп. Д.* 15).

БОГОБОЯЗЛИВЫЙ, БОГОБОАЗЛИВЫЙ *прикм.* Богобоязливий, богобоязкий: Вѣгонены заѣсте бывають бѣсове, и черезъ людѣи розѣмныхъ и богобоазливыхъ силою Хѣвою споможеныхъ (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 620); Авдѣа былъ бѣгобоязливый вѣ(л)ми (серед. XVII ст. *Хрон.* 310 зв.).

Див. ще **БОГАБОАЧИЙ, БОГОБОЙНЫЙ, БОГОБОЯЗНИВЫЙ.**

БОГОБОЯЗНИВЫЙ, БОГОБОАЗНИВЫЙ *прикм.* Те саме, що богобоязливый: члѣкъ тѣтъ то былъ справедливый и бѣгобоязливый (1556-1561 *ПС* 214 зв.); научила церковь христова вѣрнаго быти простым, а не хитрым; богобоязливый и мирным, а не жестоким (1608-1609 *Виш. Зач.* 206); Сего ради Мы ... Митрополитъ Кїевскій ... и Бѣгобоазнивиі Сїщенници ... // ... Съборъ вчинїхѡмъ (Львів, 1614 *Вил. соб.* 5-6).

Див. ще **БОГАБОАЧИЙ, БОГОБОЙНЫЙ.**

БОГОБОАЗНЬСТВО *с.* Богобоязливість, богобоязність: [А] заты(м) прише(д)ши Іосифъ съ Никодимо(м) коу тѣлоу стѣмоу, поч(с)тнѣ оуклонилиса з велики(м) бѣгобоазньство(м) ... почали знимати тѣло Ісѣво съ кр(с)та (XVI ст. *УЄ Трос.* 80); а ѡнѣ ты(ж) ... з великы(м) бѣгобоазньство(м) и ср(д)чны(м) плаче(м). почаль ... снимати тѣло съ кр(с)та нашего мл(с)тїваго избавителя (Смотрич, II пол. XVI ст. *Проп. Д.* 15); потреба є(ст) на(м) того прїслоухати и(з) богобоа(з)ньством, и со любовию и ты(ж) с оукроухю срде(ч)ною ѡ воскресенїи и(з) гроба нашего іс хѣ(к. XVI ст. *УЄ* № 31, 47).

Див. ще **БОГОБОЙНОСТЬ.**

БОГОБУЙЦА *ч.* (*стл.* bogobójca) той, хто вбив Бога, богоубійник: Вшеляко ся, за творцемъ своимъ земстити: И Богобуйцамъ, задосытъ учинити (Львів, 1630 *Траг. п.* 162).

БОГОВГОДНО *див.* **БОГОУГОДНО.**

БОГОВГОДНЫЙ *див.* **БОГОУГОДНЫЙ.**

БОГОВИДЕЦЪ *ч.* Той, хто бачив Бога: а если тѣтъ кто выстѣпитъ, з' арїева, и понѣрського зборѣ ... нехайже спытаетъ стѣго іоанна бѣговѣдѣца, що то за єр(с)лимъ з' Нѣа сходѣчїй (Почаїв, 1618 *Зерц.* 46); якобы нѣвый нѣакїй Бѣговѣдець, свои ѡ(т) Бѣ таблицѣ написаны Лѣствицѣ мѣвлю оуказалъ намъ (Київ, 1627 *Тр.* 558); Тѣкже и дрѣгїй бѣговѣдець Іѡа(н) рекъ (Чернігів, 1646 *Перло* 164 зв.).

БОГОВИДНЫЙ *прикм.* Який здатний бачити Бога: и тѣкъ помрачи са ѡко мѣе бѣговѣдное, по(д) бременемъ лѣности (Чернігів, 1646 *Перло* 170).

БОГОВИДЬНІЄ *с., перен.* Бачення Бога: А если хочешъ видѣти ѡбѣтованнѣю странѣ, цр(с)тва Нѣ(с)ногѡ, тог(д)а и ты вѣзы(и)дї на горѣ, высѡкѡи бѣгомѣслности, бѣговѣднїа (Чернігів, 1646 *Перло* 168).

БОГОВОЗЛЮБЛЕННЫЙ *прикм.* Такий, якого любить Бог: абы мѣ(л) пѣршее седѣнье и гѣдность на всѣхъ собранїа(х) собѣровъ ... абы не тѣлко про(д)кова(н)є в чѣсти, абы мѣ(л) на(д) сїщенными митрополїтами и на(д) бѣговозлюбленными архїеп(с)пы и еп(с)пы, але и на(д) тыми бѣженнѣйшими архїеп(с)пы ахридѣнскимъ и кїпрскимъ (Острог, 1598-1599 *Апокр.* 88).

БОГОВОЛШЕБНИКЪ *ч.* Боговищун: Бѣгоговѣннѣйшїй. Богово(л)шѣбници, вѣщѣѡѡе (1627 *ЛБ* 11).

БОГОВѢНЧАННЫЙ *прикм.* (*освященный Богом*) боговѣнчаний: абѣсь ѡ(т) тогѡ чѣсѣ былъ назван(и) Бѣговѣнчанн(и) тѣ є(ст) Бѣмъ Коронован(и) Цѣрѣ Корѣнѣва(и) Корѣною Цѣрскою, Рѣжѣми прѣѡсїщенногѡ Митрополїта ки(р) Неѡфїта з' еп(с)пы (Київ, 1623 *МКСВ* 70).

БОГОГЛАСНЫЙ *прикм.* Який проповїдує слово бже: С пѣмѣщїю бѣїю ... дописана єсть прѣшаа чѣсть наѡуки. книги єв(г)лѣи стѣи з дѣа стѣго выложѣной бѣогласнымъ ма(т)ѣѡѡ(м) (1556-1561 *ПС* 123 зв.); Богогласный Єв(г)лїстѣ Лѣка наѣкѣ слѣѡѡѡ Єв(г)лскихъ прїповѣстѣю намъ прѣкладѣетъ (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 675).

БОГОДАННЫЙ *прикм.* Даний, дарований Богом, *діал.* богоданный: Θεοδώσια: Б̄год̄анна (1627 ЛБ 210).

БОГОДАРОВАННЫЙ *прикм.* Дарований Богом, *діал.* богоданный: Што все терпять, же са оудали болше за свѣцкою Діалектіцкою вѣдомостю и оумѣтностю, анѣжли за дх̄овною Цр̄ковною и Б̄годарованною філософією (Київ, 1619 Гр. Сл. 202); Θεωδώρα: Б̄годарова(н)наа (1627 ЛБ 210).

БОГОДУХОВЕННЫЙ *прикм.* Натхненний Богом: мы смѣренни по дар̄ ст̄го дх̄а, повеление(м) га̄ н̄шго іс̄ х̄а совѣто(м) б̄го дх̄нове(н)ны(х) ст̄ы(х) писани(и) пасты(р)скы(м) строение(м) повелѣвае(м) (Перемишль, 1592 ЛСБ 399); в то(м) же пісмѣ б̄г̄одх̄новѣнно(м) жаднаа таємница яснѣ(и) и значнѣ(и) змоцнѣнаа не естъ (поч. XVII ст. *Проп. р.* 229); А ст̄ый апостоль Павелъ, животъ вѣчны(и) проповѣд̄ючы, и до него всѣхъ люде(и) б̄г̄одх̄новенною над̄кою своею, ако вселенскы(и) д̄читель вед̄чы, абысмо собѣ тѣтъ на томъ свѣтѣ долгихъ лѣтъ не обѣцвали (Корець, 1618 З. Поуч. 171 зв.); вшел̄акаа армат̄ра албо збр̄а, на то(и) вынѣс̄лой Б̄г̄одх̄новѣнное молитвы вежи в̄иси(т) (Київ, 1634 МКСВ 313); Тепѣрь, ... на піл̄ное, в̄ Паствѣ м̄бег̄о см̄ирѣн̄іа найд̄ючих̄са С̄щенник̄овъ жаданіе П̄д̄ст̄ілемъ на свѣтъ Б̄г̄одх̄новѣнн̄ю кн̄іг̄д̄ (Львів, 1646 Жел. Сл. 3 зв.);

наділений божою мудрістю: то естъ дѣло Агг̄лского аз̄ыка, и // б̄г̄одх̄новѣнного м̄жа дост̄ойности и р̄з̄д̄ма (Київ, бл. 1619 Аз. В. 289-290); Дов̄одо(м) тог̄о с̄г̄тъ Кн̄іги Церк̄овныи Б̄г̄одх̄новѣнными м̄жами з̄ гр̄ецкого̄ языка на слов̄ен̄скій прелож̄оныи (Київ, 1646 Моз. Тр. 4).

Див. ще БОГОДУХОВЕННЫЙ.

БОГОДУХОВЕННЫЙ *прикм.* Те саме, що богодуховенный: Бл̄городныи ... п̄анъ Павел Ш̄мланьскыи со женою своею благородною Ян̄кою ... придает̄ сію б̄г̄одх̄новенную кн̄ігу С̄тоє Євг̄ліє тетр̄ь к̄д̄ обит̄ели в ладском (Лядське, 1637 Паньк. II, 13).

БОГОЗВАННЫЙ *прикм.* Званий Богом: Богозв̄анный. A deo vocat(us) (1650 ЛК 429).

БОГОКОРЧЕМНИКЪ *ч., перен.* Той, хто має світське, неканонізоване розуміння церковних норм; той, хто перекручує вчення Христа: развѣ не мовлю ист̄і(н)ного б̄г̄осл̄ова в п̄д̄ст̄ыни иск̄д̄(с) б̄е(з)мо(л)вны(м) пр̄ете(р)п̄ѣвшаго ... ω(т) таково̄го

то(л)ко сил̄д̄ того внима(и) себѣ всл̄ышати мог̄д̄, а ω(т) богоко(р)чемника и м(д)рьца в̄ мир̄д̄ пр̄еслов̄д̄того никако(ж) (1598 Виш. Кн. 290 зв).

БОГОЛѢПНО *присл.* Як подобається Богові: нинѣ тог̄ъ естъ, што(ж) перв̄ѣе моис̄ѣви явил̄са на гор̄ѣ синаист̄ей. б̄г̄олѣпно испол̄ная закон̄ъ (1489 Чет. 133).

БОГОЛЮБЕЗНЕ, БОГОЛЮБЕЗНѢ *присл.* Те саме, що боголюбезно: Б̄голюб̄е(з)не епи(с)коп̄е ... бл̄года(т) б̄д̄ди ω(т) б̄ж̄наго ωбѣщ̄аниа (Львів, 1587 ЛСБ 89); Панъ Павелъ Вороцовский ... каждо(и) недел̄ѣ и ста̄ в̄рочи(с)того повине(н) в̄ це(р)кви ход̄ячи просити о я(л)му(ж)ную, нащо ω(н) б̄г̄оллюб̄е(з)нѣ неω(т)реч̄ен(н)о позволил̄ъ (Львів, 1633 ЛСБ 1043, 35).

БОГОЛЮБЕЗНО *присл.* З любов'ю до Бога: Потреб̄но же зело и боголюбезно во менихомъ уступити убо града Рыма ... светейшому пап̄е ... ниже во добрейшомъ месте под̄ъ солн̄цемъ лежащий Визан̄т̄ию град̄ постигнути (Вільна, 1599 Ант. 551).

Див. ще БОГОЛЮБЕЗНЕ.

БОГОЛЮБЕЗНЫЙ *прикм.* (цсл. боголюб̄зныи) богоугодный: Тобѣ б̄г̄оллюб̄е(з)ному ... гедиону болобану и(ж) еси пробачи(л) боя(з)нѣ б̄жию (Вільна, 1594 ЛСБ 255, 1); Всеи кот̄р̄и бы см̄ѣли перест̄ѣпити граніц̄ ст̄го и вел̄ікого соб̄ор̄д̄, в̄ ник̄ей б̄ывшого, при б̄ытности... б̄г̄оллюб̄езного ц̄ра констант̄іна ... нех̄ай не боуд̄ѣтъ в̄ спол̄ечности (Острог, 1598-1599 Апокр. 191); Б̄г̄оллюб̄е(з)ном̄д̄ бра(т)ств̄д̄ в̄сп̄ен̄іа пр̄(с)тыа б̄ца стар̄ышина(м) ... зд̄равствовати усе(р)дне желаю (Львів, 1607 ЛСБ 408, I); Кто прош̄д̄ не зн̄ал̄ъ в̄ Дх̄овны(х) Б̄г̄оллюб̄езного̄ а Превеле(б): ω(т)ца Кі(р) Міхайла Копист̄енского (Київ, 1623 МКСВ 82).

Див. ще БОГОЛЮБЕЗНѢЙШІЙ.

БОГОЛЮБЕЗНѢ *див.* БОГОЛЮБЕЗНЕ.

БОГОЛЮБЕЗНѢЙШІЙ *прикм. в. ст.* Миліший Богові, богоугодніший: Иже везд̄ѣ ωбр̄ѣта̄ем̄и х̄р(с)т̄і-яни, Б̄г̄оллюб̄езн̄ѣйшіе Єп(с)кпи ... и всеи иже га̄ христоименит̄и людіе (Львів, 1598 ЛСБ 120); а при немъ Боголюб̄езн̄ѣйшии и благочестивыи тоєижд̄ Святой Константинопольской Патріаршей Столицы послуш̄нии Восточного благочест̄ія Єпископы, Господинове и Отцы (Київ, 1631 ОЛ 19).

Пор. БОГОЛЮБЕЗНЫЙ.

БОГОЛЮБЕЦЬ, БОГОЛЮБЕЦЬ, БОГОЛЮБЕЦ ч. Боголюбець: *Ѳеофилъ* есть дръжавный, яко бы реклъ боголюбець, который есть по правдѣ гóденъ, абы слыша(л) свѣтаго *ѡв(г)ліа* (1556-1561 *ПЄ* 202 зв.); Вѣра боголюбомъ все творити може, сила бо божія таковым поможе (к. XVI ст. *Укр. н.* 75); яким способом имѣет боголюбецъ предспѣти до истиннаго разума (Унів, 1605 *Виш. Домн.* 189); Присмотри жь ся ту, боголюбче всякий, хульному провѣщанию Златоустаго (1615-1616 *Виш. Поз. мисл.* 239); *Ѳеофѣлъ*: Бг̃оприятный, або бжій дръ(г) іли бг̃олубець (1627 *ЛБ* 210); абыс̃мо не были бóлшъ нево́лниками, але во́лними: не были злѣсти-грѣховной подлѣглыми, але свободными: не были свѣтолѣбцами, але боголѣбцами (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 774); Боголюбець. *Dei animans* (1650 *ЛК* 429).

БОГОЛЮБИВЫЙ, БОГОЛЮБИВЪ, БОГОЛЮБИВЫ прикм. Те саме, що боголюбный: Бл(с)вние макария ... митрополита кие(в)ского и галицкого ... ѡ свѣтомъ дсе возлюбле(н)ны(м) еже ѡ хр(с)те сослужебникомъ бг̃омо(л)цомъ и бра(т)и ншю(г) смире(ни)я ѡсвѣ(н)нымъ и бг̃олубивымъ еп(с)кпомъ (Новгородок, 1547 *ЛСБ* 13); Ведомо чини(мъ) и(ж) да(л) намъ справу бг̃олубивы(и) ... еписко(п) Лво(в)ски(и) ... гедѣѡ(н) болобанъ ѡ томъ и(ж) ... юрко и ива(н) роготи(н)ци ... бѣ(з)честие ... вчинили (Замостя, 1589 *ЛСБ* 113); И от того самого знаку, боголюбивы прочитателю, по христову и апостольскому о последних часах изображенію, лживы костел римский познати можешь (1600-1601 *Виш. Кр. отв.* 185); *Філоѡєи*: Дръ(г) Бжій Бг̃олуби(в) (1627 *ЛБ* 239); П. Васи́ли(и) Лео́нови(ч), П. Васи́ли(и) Григо́рович(ъ) ... просили абы были прыняты до союза любве бг̃олубиваго бра(т)ства (Львів, 1637 *ЛСБ* 1043, 48 зв.); Богопріѣмецъ Сімеѡнъ ... мѡжъ былъ боголюбівый и справедливый (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 919); Понѣди(л)ся теды и я ко твоє(и) мило(с)ти написати понѣже и и(н)ные кѡпци греки ... свѣдѣте(л)ствовали ѡ то(м) ... еп(с)пъ ки(р) Киприянъ и(ж) є(ст) свѣтите(л) чє(ст)ны(и) достовѣ(р)ны(и) боголюбивы(и) (Київ, 1649 *ЦДАДА* 124, 3, 34).

БОГОЛЮБИЄ с. (цсл. боголюбие) любов до Бога, боголюбство: неха(и)бы ла(с)ка бжія была з

бг̃олубиємъ твоимъ (Львів, 1587 *ЛСБ* 89); А та(к) пишемъ к тобѣ и заповѣдаємо, и дабы еси нѣвче(мъ) нѣ ко единомъ проти(в)ного што мови(л) во лвовѣ бг̃дѣчемъ бра(т)ствѣ и единомыслию на голова(х) ихъ бг̃олубиа и на потребнѣиши(х) родѣ люде(м) блгочє(с)тивы(мъ) в которы(х) бг̃ъ почиває(т) и слави(т)са (Там же).

БОГОЛЮБИЦЯ ж. Та, яка любить, шанує Бога: прославленъ твои приводъ бг̃олубице (1489 *Чет.* 79 зв.).

БОГОЛЮБНЫЙ, БОГОЛЮБНЫ прикм. Який любить Бога, боголюбный: Видеши, боголюбны прочитателю, яко от того знаку, по котором езовито правдивы костел римский, яко неподвижны, неотменны и выше всѣх ересей стоит, познавати повелѣвает (1600-1601 *Виш. Кр. отв.* 181); Присмотри жь ся еще бабским басням, послѣдованию того слова хулы, боголюбный прочитателю, что рече домолѣжный баснословец (1615-1616 *Виш. Поз. мисл.* 240).

Див. ще **БОГОЛЮБИВЫЙ**.

БОГОЛЮБЪ ч. Боголюбець. Вл. н.: Иванъ Боголюбъ (1649 *РЗВ* 419).

БОГОМАТИ ж. 1. Богомати, Богородиця: А кто съ покѣсит порѣшити [того] нашего дааніа и потврѣженіа, таковіи да єст проклат ѡт господа и ... от прѣчистіа его богоматере (Сучава, 1501 *ВД* II, 185); Мл(с)тию бо(ж)єю и млтвами прч(с)той его бг̃омтре смире(н)ны(и) макарє(и) еп(с)пъ митрополи(и) гали(ц)ко(и) (Львів, 1547 *ЛСБ* 12); С помістю бжію и прч(с)тыа его бг̃омтре дописана єсть прышаа часть наоуки книги *ѡв(г)лей стои* (1556-1561 *ПЄ* 123 зв.); малюю млтвѣ до Ха вѣрекши, и до єгѡ Бг̃омтре, ... сѣдъ зпѡвѣ якъ и пѣрвѣй, на цвичѣнѣ са в' Бг̃омыслности (Київ, 1625 *Кіз. II.* 198); При томъ мило(ст) Божия и прѣч(с)тыя его Бг̃оматере и нашего Смирения Блг(с)вение и молитва да є(ст) зо всѣми вами ами(и) (Путятинці, 1630 *ЛСБ* 511).

2. Культова споруда, побудована на честь Богоматері: я тое после пана своего небожика сполнила и ... ведлугъ духовницы пана своего, оддала єсми Пресвятой Богоматери (Овруч, 1509 *ЧИОНЛ* VIII-3, 8); а до того часу прѣсылъ въ насъ монастыря пречистое Богоматери въ Овручомъ (Краків, 1525 *АЮЗР* I, 68); в само(м) мѣсте при цркви вѣпенія

Бгоматере, томѣ(ж) чѣ(ст)номѣ ... Іосифѣ игѣме(н)ство ... до вѣ(р)ны(х) рѣкъ подалѣ (Київ, 1627 ЛСБ 496).

БОГОМЕРЗКИЙ, БОГОМЕРСКИ, БОГОМРЪЗЪСКИЙ *прикм.* Противний, огидний Богові: выстегатиса таковыхъ бгомрѣзскихъ блѣдовъ ѣмѣймо (Острог, 1587 См. Кл. 21); Хс̄ Б̄ нашѣ казни попѣщаѣтъ на насъ, наказѣючи насъ да бѣхомъ бгомрѣзское слоужѣніе ѡ(т) Цркви ѡ(т)риноули (Львів, 1614 Вил. соб. 12); Іншіи живота спѣсобы два, живѣтъ Смысловъ, и живѣтъ Житѣйскій, Бгомѣрски сѣтъ и дѣгѣбны (Вільна, 1620 См. Каз. 14); Трафялися не толко межи Ігнатіємъ и Фотіємъ, але и межи передъ ними пожилыми святыми неснаски и споры; не южъ еднакъ за тымъ заразы шло, абысмо таковыхъ за клятїи и богомерзкіи мѣли (Київ, 1621 Коп. Пал. 745); ти мене ѡ(т)толѣ визѣвалѣ, дабы чре(з) мене всяки(х) грѣховъ бри(д)кихъ (и) богоме(р)зки(х) яки(х) трѣдно и(з)глаголати, скошѣвалѣ еси (Чорна, 1629 Діал. о см. 272); Живѣмо дѣховно братіе, а не вѣ ѡбжирствѣ и пѣанствѣ, ... не вѣ вшетечѣнствѣ и іншихъ богомѣрзскихъ нечистотѣхъ (Київ, 1637 УЄ Кал. 860); таа ... ѡсѣба ... не ѡпѣстїла ... цркви ... и не пристѣла до жадной Бгомѣрзкой сѣкты недовѣрствїа // свѣта того (Київ, 1646 Моз. Тр. 943-944).

Див. ще БОГОМЕРЗЫЙ.

БОГОМЕРЗЫЙ *прикм.* Те саме. що богомерзкий: Якихъ богомерзыхъ блюзнерцевъ ... годѣ часѣ семи вселенскихъ соборовъ повставало! (Київ, 1621 Коп. Пал. 737).

БОГОМЕРСКО, БОГОМРЪЗКО *присл.* Противно, огидно Богові: вы кр(с)та хва велико(г) постоу на пр(с)толѣ не дръжите, ани(с) емоу кланаете. А то естѣ бгомрѣзко и не по закону (к. XVI - поч. XVII ст. Кн. о лат. 106 зв.); Свята Господскїи зѣ стрелбами отправують богопротивно и богомерско (бл. 1626 Кир. II. 27).

БОГОМОДЛЦА *ч. (стл. bogomódlca)* те саме, що богомолецъ: Да(н) вѣ градѣ Іерклѣевѣ ... всѣче(с)ки(х) блѣтъ нѣ(с)ны(х) и зѣ(м)ны(х) бгомод(л)ца пры(с)ны(и) рѣкою вла(с)ною (Іерклїїв, 1650 ЦДАДА 124, 3, 37).

Див. ще БОГОМОЛЦА.

БОГОМОЛЄ, БОГОМОЛІЄ, БОГОМОЛЪЄ *с. (цсл. богомолие)* 1. (приношенія молитв Богові, поклонїенія Богові) богомїлля: то(т) хра(м) знову

змуровати вѣ(и) мл(с)ти вси(м) правосла(в)ны(м) хр(с)тіяно(м) на вѣ(ч)ное бгомол(л)є (Львів, 1547 ЛСБ 12); на богомол(л)є во вѣ(ч)ныя роды в завѣда(н)ю ро(ч)ны(х) старосто(в) // и игѣмена наме(с)ного быти маю(т) (1632 ПВКРДА I-1, 133-134).

2. (*відправа церковних служб*) богомїлля, богослужїення: положѣнѣ бы(ст) сии ап(с)лѣ те(т)рѣ вѣ ѡбители великиа лавры Де(р)мани ... при еп(с)пелѣ(ц)ко(м) ... а в де(р)жавѣ и в богомол(л)и (... — *Позн. вид.*) (Дермань, 1538 Перетц 108); мы тоѣ оубачи(в)ши и(ж) не є(ст) ... шкотное и єго мл(с)ти за(м)кѣ теж не шко(т)но и дла богомол(л)я г(с)дрѣского велико(г) корола жигимонта и те(ж) дла вбо(х)ства тоѣ цркви абы в нѣ(и) бо(ж)я хвала была и за корола богомол(л)є было (Київ, 1540 ЦИБ ДА/П-216, 125); сѣ тыхъ причинѣ, єго королевская, милость, панѣ, отецъ нашѣ, не хотячи таковоѣ рѣчи давноѣ рушати, и дла богомолѣя за єго королевскую милость вѣ ономъ монастыри Пустынскомъ, рачилѣ оный дворецѣ, ... при монастыры Пустынскомъ вѣчнѣ зоставити (Вільна, 1566 АЮЗР I, 155); на бгомолїе що ѡна сама ѡ(т)казала дякови ѡ(т) звонѣня, ѡ(т) спѣвана, за свѣчки, дали(х)мо грошей дї (Львів, 1607-1645 РДВ 29 зв.); вперодѣ заслали на богомолѣе свое до всего повѣту Кїевского, за што отѣ всего рода вамѣ благославенство (Київ, п. 1621 АСД I, 265).

Див. ще БОГОМОЛСТВО, БОГОМОЛЯ.

БОГОМОЛЕБНЫЙ *прикм.* (який містить молитви до Бога) богомолѣный: тогда да учат богомолѣбного и праведнословнаго Часословца; во мѣсто хитрорѣчныхъ силогизм и велерѣчивое реторики (1608-1609 Виш. Зач. 202).

БОГОМОЛЕЦЪ, БОГОМОЛЕЦЪ, БОГОМОЛЕЦЪ *ч. (той, хто молить Бога за когось, щось, також єпітет духовної особи)* богомолецъ: Во всемъ поволїи слѣга и богомолецъ Вашѣй Милости, архимандрита Жидичинскій ... низко чолом бѣет (Жидичин, 1540 АС IV, 247); мы ѣбоги(и) старѣ(ц) бгомолѣ(ц) ... проси(м) ... запомочи (Перемишль, 1547 ЛСБ 11); Славе(т)ны(м) пано(м) ме(с)чано(м) лво(в)ски(м). Маємо того справу ѡ(т) богомол(л)ца нашего антонїя попа суча(и)ского ѡколо работ ... тоѣ це(р)кви (Сучава, 1558 ЛСБ 19); А я єсте(м)

пови(н)ны(м) б̄гомолце(м) в̄пи(х) мл(с)те(и) во вся дни живота моего (Львів, 1585 ЛСБ 70, 1 зв.); А я, яко в̄рный богомолецъ ... за щасливое здоровье и панованье вашей милости Пана Бога ... просити виненъ буду (Київ, 1594 АСД IV, 45); заховати и(х) ѡбещемо вцѣлѣ ... в' покою на ты(х) владыцтвахъ, яко в̄рны(х) по(д)даны(х) и б̄гомолцовъ нашихъ (Острог, 1598-1599 Апокр. 36); Вы добродѣе и б̄гомолци наши (Чернігів, 1646 Перло 49).

Див. ще БОГОМОДЛЦА, БОГОМОЛЦА.

БОГОМОЛНЬИЙ *прикм.* Побожний, богомільний: А вѣдаемо ижъ грѣшниковъ Б̄гъ не выслѣхиваетъ: але если Кто // есть хвала Б̄жій (на полях б̄гомол)ныи - *Прим. ред.)* и волю его чинитъ, того выслѣхиваетъ (Київ, 1637 УЄ Кал. 273-274).

БОГОМОЛСТВО, БОГОМОЛЬСТВО *с.* 1. Те саме, що богомолє у 1 знач.: А то для ра(з)множения хвалы бога вседе(р)жителя и для наѣки стому православию за свое ѡ(т)пущение грехо(в) и вѣчное б̄гомолство (Львів, 1585 ЛСБ 70, 1 зв.); за што в покорыны(х) млтвахъ нашихъ мы зо всѣми ѡкры(в)жонными ѡве(ч)ками моими всегда до господаря Б̄га б̄гомолство чинити повинни бѣдемъ (Новгородок, 1595 ЛСБ 276, 2); В чомъ особлїве в̄ашей К(н) м(л) ... вшел̄акимъ спѣсобо(м) старанье и вѣвѣдованье чинити годїтса, для б̄гомолства всѣхъ за себе хр(с)тіанъ (Острог, 1598-1599 Апокр. 18); Тѣды тѣжъ правомъ найслѣдшїйшы(м) ѡ(т) всѣхъ тыхъ добродѣйства заживающихъ ѡсѣбъ ... выхвалѣнїе, прїазнь, и Б̄гомолство, В̄па ... м(л): ѡ(т)носити рачишъ (Київ, 1625 Кіз. Ходк. 2 ненум.).

2. Те саме, що богомолє у 2 знач.: Маєть отецъ архимандритъ ... тые села ... держати и уживати ... вѣчными часы, доколѣ тотъ монастырь Печерскій и тая церковь Божая ... съ богомольствомъ стояти ... будетъ (Вільна, 1579 АЗР III, 251).

БОГОМОЛЦА, БОГОМОЛЬЦА *ч.* Те саме, що богомолецъ: Вашей милости моего милостивого пана зычливый и в̄рный богомольца и слуга повольный Никифоръ Туръ, архимандритъ монастыря Кїевского власною рукою (Київ, 1594 АСД IV, 45); Чѣго а оуставичный б̄гомолца, оупрїме шїримъ срдцемъ в̄рне мѣти зычѣ в̄м(с) ... шаста (Почаїв, 1618 Зерц. 4

ненум.); Мл(с)те(и) ваши(х) ѡпре(и)ме зычливы(и) Прїате(л) и б̄гомолца Софронї(и) Поча(с)ки(и) (Ясси, 1642 ЛСБ 557); з Монастыря Пече(р)ского Кїевского ... Мл(с)те(и) Ваши(х) в' сто(м) дсѣ зы(ч)ливы(и) ѡцѣ Пасты(р) и б̄гомолца, иже и вы(ш)ше рѣкою вла(с)ною (Київ, 1646 ЛСБ 574).

Див. ще БОГОМОДЛЦА.

БОГОМОЛЬЕ *див.* БОГОМОЛЕ.

БОГОМОЛЬЦА *див.* БОГОМОЛЦА.

БОГОМОЛЯ *ж.* Те саме, що богомолє у 2 знач.: за которы(м) розрѣхо(м) в то(м) свето(м) мана(с)тыры фала божья и богомол(л)я за г(с)дра короля его мл(с)ти ... ѡмешкиваетъ (Новгородок, 1590 ЛСБ 123); має игуме(и) ... богомол(л)ю за го(с)подара его мл(с)ти и ... за вси(х) право(с)лавны(х) хрестіянъ встави(ч)не выпѣ(л)няти (Новгородок, 1590 ЛСБ 137).

БОГОМРЪЗКО *див.* БОГОМЕРСКО.

БОГОМРЪЗЪСКИЙ *див.* БОГОМЕРЗКИЙ.

БОГОМУДРЫЙ, БОГОМУДРИЙ, БОГОМУДРЪ *прикм.* Який наділений божою мудрістю: Богомудры есте на злое, а щобы роздѣлти доброе, не увѣдали есте истинны (Львів, 1605-1606 Перест. 42); Што гды чиню, всего свѣта богодухновенныхъ и богомудрихъ мужевъ на судъ взываю (Київ, 1621 Кон. Пал. 688).

БОГОМЫСЛЕНЬИЙ *прикм.* Сповнений божою думкою, побожний: Передо мною [поставилися] очевисто богомысленные отецъ Григорей Лозовицкїй, протопопа (Володимир, 1597 АрхІОЗР 1/VI, 208).

Див. ще БОГОМЫСЛНЬИЙ.

БОГОМЫСЛЕЦЪ *ч.* Той, хто живе з Богом, з думкою про нього: Скїтни(к): Подвїжни(к), страдале(и), б̄гомыслецъ (1627 ЛБ 114).

Див. ще БОГОМЫСЛНИКЪ.

БОГОМЫСЛЕ *с.* Побожність, пам'ять про Бога: въ церкви ... любомудрцы и богословове находятся: въ правдѣ - тѣ не всѣ // видають и книги, зычачи собѣ въ богомыслии и въ покою жити (Київ, 1621 Кон. Пал. 317-318).

Див. ще БОГОМЫСЛНОСТЬ.

БОГОМЫСЛНИКЪ *ч.* Те саме, що богомыслецъ: семѣ животови впротївъ становиться смерть Изстѣпленїа, которая родити зыкла Б̄гомислники,

мѣжи аггльскогѡ живота, ѡ(т) всѣхъ сегосвѣтны(х) печалій ѡ(т)даленыи (Вільна, 1620 *См. Каз.* 11 зв.).

БОГОМЫСЛНОСТЬ ж. Те саме, що богомыслие: нѣжли вышюле(с) ѡ(т) ма(т)ки, ости́ле(м) та и пр(о)рка межи народы дále(м) та, штож бѣгомѣслнѣстью оукрѣплѣнаа дѣша зла(к)ши са та(к). великого преложѣнства и оусѣмнѣвши са справы, крыкну(л) с пла́че(м) (Острог, 1599 *Кл. Остр.* 206); за сегосвѣтними роскошами прочь отъ насъ идуть и вшелякіе душевные заразы и розслабы, а наступують цноты и богомыслность (бл. 1626 *Кир. Н.* 24); члѣвкъ занѣрившиа в' вѣдѣчности и бѣгомѣслности ѡной, самъ до себе не приходѣтъ, але ꙗкобы ꙗкимъ глѣпне(м) и юродѣвымъ свѣтѣ томѣ ставѣетсяа (Вільна, 1627 *Дух. б.* 74); богомыслнѣстью, приѡздѣбленого ср(д)ца нашего злосливыми мѣслами не сквѣрни́мѡ (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 913); Радѣйтесьа бѣгослѡвци стѣи, прехвѣлнѣи, в' бѣгомѣслности ꙗко стѡ(л)пѣ ѡгнепѣлнѣи (Чернігів, 1646 *Перло* 51).

БОГОМЫСЛНЫЙ, БОГОМЫСЛЬНЫЙ *прикм.*
1. Те саме, що богомысленный: Великіе а высѣкіе сѣмнѣнѣ и дѣшѣ заходѣчіе рѣчи великои стѣлости а Пова(ж)ного и розмѣслно(го) пѣстоупкѣ, ꙗ(к) з мнѣги(х) пѣма(ти) гѣдны(х) прѣкладо(в) и бѣгомѣслны(х) писмѣ с(т) нау(к) обѣчаемо потребоу(т) (Острог, 1599 *Кл. Остр.* 202); Бѣгъ своуѣ вѣдлѣгъ Астрѣлѣкгѣи ѡ(т)мѣнѣвши, Астрѣлѣкгоувъ бѣгомѣслными оучѣнѣвши (Львѣв, 1616 *Бер. В.* 79); Имѣ Мѣгѣлы и в' словѣнской Зѣни, И в' бѣгомѣслномъ бѣдетъ мѣти Трѣѡни Несмертѣльное свое залѣченѣе, И вывышѣенѣе (Київ, 1633 *Евфон.* 308).

2. *У знач. ім.* Побожный: бѣгомѣслныи в' нѣбѣ мѣшкаю(т) лѣи. (Вільна, 1627 *Дух. б.* 389).

БОГОНАДХНЕННЫЙ *прикм.* ꙗкий пройнятий натхненнѣм вѣд Бога, ꙗкий натхненний Богом, богонатхненний: Тѣкъ тѣды, Прѣѡсвѣченый Фѣтѣй в' єдино(м) бѣгонадхнѣныхъ Кѣзанѣй свои(х) гѣдѣетъ, вѣлми правѣѣрно, и на(д)лѣрѣ кѣ збѣгю трѣдно (Київ, 1619 *Гр. Сл.* 264).

БОГОНАРЕЧЕННЫЙ *прикм.* Названий Богом: бѣоупѣмѣтъ: Богонаречѣнныи, или бѣгомъ послѣгъ (1627 *ЛБ* 210).

БОГОНАЧАЛНЫЙ *прикм.* ꙗкий бере початок вѣд

Бога: ѡ(т) всегѡ, бѣгомъ избѣранного, и ... до Іерѣсалимѣ, бѣгоначѣльнымъ манѡвенѣемъ, згромаженогѡ Ап(с)лскогѡ Лѣкѣ ... бѣгопрѣѣтное єѣ тѣлю // проважоно (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 760-761).

БОГОНОСЕЦЬ, БОГОНОСЕЦ ч. (*цсл.* богоносыць) (*той, хто вѣдданий Боговѣ, носить Бога в серці*) бѣгоносець: Игнатѣй - 1, Бѣгоносець вѣ листѣ своємъ до Рѣмлянѣ написалсе: "Игнатѣй церкви свѣтѣйшое, которая старшенствуєтъ вѣ Рѣмской" (Вільна, 1595 *Ун. гр.* 133); поѣзри ѡ(т)чѣ владѣка оу кнѣжки вѣшого пѣлского одного бѣгонѣсца о ѡ(т)стѣпѣнѣю грѣковѣ (Острог, 1598 *Отп. КО* 28 зв); Того николи же, Скарго, показати не можеш, абы з школы ... бѣгоносець выѣти имѣл (1608-1609 *Виш. Зач.* 225); онѣй Дѣма(с) єп(с)копъ магнѣ(н)скѣй: которой бѣгоносе(ц) игнатѣй в' оучтѣвости мѣти розказѣючи, мѡвитъ (Вільна, 1627 *Дух. б.* 3.).

Див. ще **БОГОНОСЬ.**

БОГОНОСНЫЙ, БОГОНОСНИЙ *прикм.* (*цсл.* богоносныи) (*ꙗкий вѣдданий Боговѣ, носить Бога в серці*) бѣгоносный: вси бѣгоносные оѣи со слѣза[ми] [в]ѡпиють (1489 *Чет.* 282); А кто се покѣсит порѣшити ... нашего даанѣа и потвѣрѣженѣа, таковѣи да єст проклат ѡт господа ... и ѡт тѣи бѣгоносныхъ ѡтецѣ иже вѣ Нѣкеи (Сучава, 1501 *ВД II*; 185); написана бы(ст) сѣа книга... в домоу прч(с)тыа бѣа єже є(ст) лѣвра прп(д)бны(х) и бѣгоносны(х) ѡцѣ наши(х)... оу бѣ(г)сѣсаемо(м) градѣ Кѣєвѣ (Київ, 1554 *ПИ* № 1); ѡбывѣтели ... просѣли ... абы на то(м) собѣрѣ бѣудѣчи, ѡ(т) прѣданѣй ... и канѣно(в) бѣгонѣсны(х) ѡ(т)цѣ ни в чо(м) не ѡ(т)стѣповаль (Острог, 1598 *Ист. фл. сн.* 36); А хто бы не хотѣ(л) на то(м) перѣставѣти, на то(м) да бѣде(т) клѣтва стѣ(х) ап(с)лѣ и бѣгонѣсны(х) ѡ(т)цѣ (Львѣв, 1603 *ЛСБ* 384); А рѣчешъ ли: же то чѣняютъ по прѣданѣю церковному и свѣтыхъ бѣгоносныхъ // ѡтецѣ, же такъ подали и такъ уставили? (Вільна, 1608 *Гарм.* 218-219); вѣдлѣгъ канѣновъ ап(с)лски(х) и стѣхъ бѣгонѣсныхъ ѡтецѣ тѣтъ ѡ(т) свѣщенства ѡ(т)далѣнѣ бѣвѣетъ ... который бы ... дрѣгѣю жѣнѣ понѣлѣтъ (Львѣв 1642 *Жел. О тайн.* 16 зв.).

БОГОНОСЬ ч. Бѣгоносець. Вл.н.: Панасъ Бѣгоносъ (1649 *РЗВ* 400).

Див. ще **БОГОНОСЕЦЬ.**

БОГООЗДОБЕННЫЙ, БОГООЗДОБЛЕННЫЙ *прикм.* Сповнений хвали божой: Але маючи досыть на Пророцкой мовѣ, паѣковы(м) сѣтка(м) прировналь, понижаючи Бгѡоздобеный свой довѣтъ (Київ, 1619 *Гр. Сл.* 204); Вжды хо(т) толко кѡлко шанѣють почѣтки гѡлосѡвъ оу себе дѣвного Стаирѣты, мѡвлю Аристѡтела, рѡвне и Збавѣтелевы Бгѡоздобленны слова пошанѡвати и вѣжити (Там же, 23!).

БОГООТЕЦЬ *ч.* (за християнським вченням - цар Давид, прабацько богочоловіка — Ісуса Христа) богоотець: А тѣхъ ѡ(т)стоупниковъ ѡ(т) оправданій бжѣихъ, якъ мѡвить бгѡотець, тѣхъ бы(м) запыталъ ѡ(т)стоупниковъ (Острог, 1598-1599 *Апокр.* 186); Штоса тѣче(т) пѣршого оуважѣна нале(ж)ного ... и способного мѣтѣвъ часѡ, ѡ то(м) црствѡючій Бгѡоте(ц) и Проро(к) Дѣдѣ в' псалмѣ свое(м), нѣ, та(к) мѡви(т) (Київ, 1634 *МІКСВ* 312).

БОГООТРОКОВИЦА *ж.* Богородиця, Богомати: в' три лѣта по нароженю, Пречѣстѡю богѡотроковицѡ ... до Цркви Іерѡсалимскоѣ, за дар' многѡцѣнный, ... Бгѡ Творѣцѡ своемѡ ѡ(т)дали (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 759)

БОГООТСТУПНЫЙ *прикм.* Який відрікся від Бога, боговідступник: слѣчиса в нѣкои(х) мира сего вещь(х) в домѡ моемъ бы(ти) бгѡѡ(т)ступно(мѡ) вл(д)ицѣ лѡцкомѡ иже дѣ(р)знѡвъ и вни(и)де в цѣ(р)ковъ ... и властѣ(л)ско изѣ(ли) с престола а(н)тими(с) (Вєрба, 1606 *ЛСБ* 407, 1).

БОГОПАРЬНЫЙ *прикм., перен.* Який злітає (підіймається) до Бога: ильа бгѡпарьный // ѡрелъ (1489 *Чет.* 236-236 зв.).

БОГОПИСАННЫЙ *прикм.* Написаний, накреслений Богом: А ѡ Таблицѣхъ такъ пишѡтъ ... Якѡбы дрѣгій нѣакій Бгѡвѣдець Мѡисей Бгѡписанны таблицѣ ... прина(в)ши, и непокараючимьса лѡдемъ показѡвалъ, абы ... не ѡ(т)стѣпали Ба (Київ, бл. 1619 *Аз. В.* 149).

БОГОПОДАННЫЙ *прикм.* 1. Наданий Богом: зѡболѣнѡ владѣѡ ѡ(т) Бга, черѣзъ Бгѡподаннѡ црковнѡю звѣрхность новѡ ѡдѣржавши, вѣжилемьса то дна нѣѣшнѣго, самѡю повинностью моѣю потѣгненны: пѣрвый рѣзъ оучинѣти (Вільна, 1620 *См. Каз.* 5).

2. Відданий Богові: тылко ваша побожнѣсть о своемъ статку при цєркве светое восточное вѣрс и при свѣтыни ѡтъ востока ѡбновлена жаѣному чи (!) шука-

ючѣму зводителеви ... (*Позн. вид.*) себѣ недаючись ошикивати (!) и хитро отводити, стояти и богѡподаннымъ пастыремъ и братѣямъ вѣрнымъ уфати (Київ, 1626 *КМПМ* I, дод. 281).

БОГОПОДОБНЫЙ *прикм.* Який подібний до Бога, богоподібний: Не ѡтъ вышшихъ бѡвѣмъ и многѡслынущихъ мѣсть або городовъ и множества народовъ владности къ уприймованю // дару Духа свѣтого бываѣтъ, але ѡтъ трудовъ, працѣ, подвиговъ и богѡподобнаго житѣя Христова тѣсного добре ходящихъ (1603 *Пит.* 23-24); ѡбрѣжмѡ са прѣтѡ и мы братѣе богѡподобнымъ ѡбрѣзанѣемъ (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 876).

БОГОПОЗНАНИЕ *с.* Пізнання Бога, богопізнання: Тѣго богапознания без ѡтлучѣния и упразднения в молищѣнную єдиносущную мысль, без всѣхъ мечтаний мирскихъ, идѣти ниже разумѣти ся не спѡдобѣиш (1615-1616 *Виш. Тѡз. мисл.* 245).

БОГОПРЕДАННЫЙ *прикм.* Відданий Богові, боговідданий: не єсть то(т) гра(д), не єсть мѣсто, гдѣ бы єсте плачу и рыданѣа, стогнанѣа и вѡпла и слѣзѣ ѡ(т)чѣскѣа бгѡпреданна вѣры, лѡдѣй и дѣлъ не напѡлнили (Острог, 1598 *Отп. КО* 15 зв.).

БОГОПРИАТНЫЙ, БОГОПРІАТНЫЙ, БОГОПРІАТНЫЙ *прикм.* Прѣемний Богові: вѣофѣлъ: Бгѡприѣтный, або бжѣй дрѣ(г) ѣли бгѡлѡбѣецъ (1627 *ЛБ* 210); ѡ(т) Сѣѡна до Гѣпсиманѣѣ Прѣч(с)тоѣ и Бгѡприѣтноѣ єѣ тѣло // провѣжоно (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 760-761); А тоѣ слово Бжѣе, з' бгѡпрѣятною Плѡтѣю, названѡ Сномъ Бжѣимъ (Чернігів, 1646 *Перло* 12).

БОГОПРІИМЕЦЬ *ч.* Богоприємець. У складі вл. н. Про Симѣзіа, який перший узав на руки Ісуса Христа на сороковий день після його народження: Богопрѣимецъ Симѣѡнъ старецъ не былъ сѣценникъ, але мѣжъ былъ богалюбѣвы(и) и справедливый (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 919).

БОГОПРІАТНЫЙ *див.* **БОГОПРИАТНЫЙ.**

БОГОПРОСЛАВЛЕННИКЪ *ч.* Той, хто славить Бога: Тогда естественным послѣдованием чѡлѡвѣцы видѣвши, и бога прославят, и тебѣ повинѡватися, яко, богѡпрославленнику, будутъ, и за начальника и старѣйшого пастыря тя вѣмѣнят (1588-1596 *Виш. Кн.* 137).

БОГОПРОТИВЛЕНІЄ с. Те, що противно, огидно Богові: Насъ наказующе правовѣрно и бгооуго(д)но спѣвати, И вясѣщееса Бгопротивленіе Дѣа ѡ(т)тинати (Львів, 1591 *Просф.* 70).

БОГОПРОТИВНО присл. Супроти Богові: Свята Господскіи зъ стрелбами отправують богопротивно и богомерско (бл. 1626 *Кир. II.* 27).

БОГОПРОТИВНЫЙ прикм. 1. Противный, огидный Богові, богопротивный: што ю(ж) нынешни(х) многомате(ж)ны(х), и бгопроти(в)ны(х) часо(в), на томъ схи(л)кѣ свѣта. а(ж) и до спа(р)говъ и ге(р)бестовъ пришло (Острог, 1587 *См. Кл.* 11); И пишет Потей в тех же остатных кѣжках своих нынѣшних о новом календару..., хвалячи той богопротивный календаръ, якъ есть добрый и вельми потребный (Львів, 1605-1606 *Перест.* 45.); овый въ яму болота перше былъ укиненъ, а на остатокъ каменіемъ былъ побитый... отъ переселившихся... богопротивныхъ Жидовъ (Київ, 1621 *Кон. Пал.* 836).

2. У знач. ім. Богопротивник: Слѣвный и непорѣчный, с тым са ты рѣшаешъ смѣле, и грѣмишъ нимъ бгопроти(в)ныхъ сѣдѣе и оумѣле (Львів, 1591 *Просф.* 66).

БОГОРАЗУМЕНЪ див. **БОГОРАЗУМНЫЙ**.

БОГОРАЗУМИЕ, БОГОРАЗУМІЕ с. (цсл. богоразумие) пізнання Бога, визнання божественного вчення, мудрості: навчишася бгѣразѣмию мытари ѡставили мѣзды (1489 *Чет.* 283 зв.); Прѣжде бо великіи владімеръ кр(с)щеніемъ просвѣтилъ, всю землю рѣскѣю бгѣразѣміемъ освѣтилъ (Острог, 1581 *См. В.* 7 зв.); Егдаже оувидитъ змѣа, и водѣ и з' оустъ его исходѣющю: тогда заразомъ възлѣтаетъ на высотѣ бгѣразѣміа (Почаїв, 1618 *Зерц.* 61).

БОГОРАЗУМНО присл. 3 божим розумінням: ѡни яко искусни прилѣжно внимали, И бгѣразѣмно оувѣдѣвши послѣвшемъ дѣли (Острог, 1581 *См. В.* 7 зв.).

БОГОРАЗУМНЫЙ, БОГОРАЗУМЕНЪ прикм. (цсл. богоразоумыныи) наділений божою мудрістю: сами мало видать, мнимають же южъ на свѣтѣ вси слѣпи, И южъ з оного своевольного бѣства не маючи што далей чинити, Котори(и) са з нихъ улѣзъ в одеждѣ имене пастырского, ѡного стѣго і богоразумного мѣжа Генадія патріярха ко(н)ста(н)тіноградского (Острог, 1587 *См. Кл.* 22 зв.); Третий цвѣточик. Маленькую

пѣсенку церковную, которой зрозумѣвши богоразумную мысль, от сладости николиже пѣти не престанеш (1608-1609 *Виш. Зач.* 203); теогно́сть: бгѣомъ познанъ, бгѣразѣме(и) (1627 *ЛБ* 210); Дрѣгѣи робѣтникове, ко́торымъ потомъ винница подана была, сѣтъ Ап(с)лѣове ... и всѣхъ вѣрныхъ Бгѣразѣмныхъ Архісцѣнници и пастыреве (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 490).

БОГОРОДИТЕЛКА ж. Те саме, що Богородица у 1 знач.: Мои ласкаве панове, братство честнаго храма Успенія Пречистыя Владичицы нашея Богородителки (1601 *КМПМ I*, дод. 158).

Див. ще **БОГОРОДИТЕЛНИЦА**.

БОГОРОДИТЕЛНИЦА ж. Те саме, що богородица: Мои ла(с)кави панове бра(т)ство ч(ст)на(г) хра(ма) ѡспенія прч(с)тои вл(д)чци нашеи бгѣродите(л)ни(ц) (Ясси, 1601 *ЛСБ* 359, I).

Див. ще **БОГОРОДИТЕЛКА**.

БОГОРОДИЦА ж. (цсл. богородица) Богородица: дали есми нашемѣ стомѣ монастырѣ пѣтенскомѣ, идеже є(ст) храм ѡспеніе пр(с)гѣи бѣи, ѣ рѣки силиѡанѣ ... ѡ зла(т) татарскы(х) (Сучава, 1514 *Cost. DB* 327); Образъ пречистое Богородицы ... серебромъ оправенъ, позлотистъ (Київ, 1554 *КМПМ I*, дод. 7); И тежъ пироги, на завтрѣе ро(ж)ства х(с)ва ко́торые принося(т) до цркве мняще в че(ст) б(д)цы еже є(ст) велико бесчестіе (Берестя, 1590 *ЛСБ* 144); Кре(с)тъ ве(с) срѣбны(и) ... з ра(з)пятиє(м) ѡ(т)ливаны(м) и бѣєю (Львів, 1637 *Инв. Усп.* 4); Чекаетъ и онаа надъ Херѣвѣмѣвъ честнѣишая и на(д) ... Серафимѣвъ славѣишая, ср(д)ца твоѣго несѣпнаа оутѣха, Прѣстаа и преблѣгосвѣннаа пр(с)ноу двѣ Б(д)ца (Вільна, 1620 *См. Каз.* 23 зв.); О прѣславнаа, и Велехвѣлнаа, Прѣч(с)таа Двѣце, блѣгословѣннаа Бѣце, Прѣсвѣтлаа Нб(с)наа Црѣце (Чернігів, 1646 *Перло* 35 зв.); ѡ што тоє все яко се вишъ помѣнило по(д) милостѣю на(и)ви(ж)шого тво(р)ца папа бога моего и прѣсвятѣе богородици кождѣого напоминаю и на судъ божы(и) позываю (Тригорськ, 1648 *ДМВІІ* 219); Покрова Богородицы див. **ПОКРОВА**; Покровъ богородицы див. **ПОКРОВЪ**; рожество (рождество) богородицы див. **РОЖЕСТВО**; успеніе богородицы див. **УСПЕНІЕ**.

Див. ще **БОГОРОДИТЕЛКА, БОГОРОДИТЕЛНИЦА**.

БОГОПРОТИВЛЕНІЄ с. Те, що противно, огидно Богові: Насъ наказующе правовѣрно и бгооуго(д)но спѣвати, И вясѣщеся Бгопротивленіе Дха ѡ(т)тинати (Львів, 1591 *Просф.* 70).

БОГОПРОТИВНО *присл.* Супроти Богові: Свята Господскіи зъ стрелбами отправують богопротивно и богомерско (бл. 1626 *Кир. II.* 27).

БОГОПРОТИВНЫЙ *прикм.* 1. Противный, огидный Богові, богопротивный: што ю(ж) нынешни(х) многомате(ж)ны(х), и бгопроти(в)ны(х) часо(в), на томъ схи(л)кѡ свѣта. а(ж) и до спа(р)говъ и ге(р)бестовъ пришло (Острог, 1587 *См. Кл.* 11); И пишет Потей в тех же остатных кѣжках своих нынѣшних о новом календару..., хвалячи той богопротивный календаръ, якъ есть добрый и вельми потребный (Львів, 1605-1606 *Перест.* 45.); овый въ яму болота перше былъ укиненъ, а на остатокъ каменіемъ былъ побитый... отъ переселившихся... богопротивныхъ Жидовъ (Київ, 1621 *Кон. Пал.* 836).

2. *У знач. ім.* Богопротивник: Слѣвный и непорѡчный, с тым са ты рѣшаешъ смѣле, и грѡмишъ нимъ бгопротишныхъ сяудіе и оумѣле (Львів, 1591 *Просф.* 66).

БОГОРАЗУМЕНЬ *див.* **БОГОРАЗУМНЫЙ.**

БОГОРАЗУМИЕ, БОГОРАЗУМІЕ с. (*цсл.* богоразуміе) пізнання Бога, визнання божественного вчення, мудрості: навчишася бгѡразѡмію мытари ѡставили мѣзды (1489 *Чет.* 283 зв.); Прѣжде бо великіи владімеръ кр(с)ищеніемъ просвѣтилъ, всю землю рѣскѡю бгѡразѡміемъ освѣтилъ (Острог, 1581 *См. В.* 7 зв.); Егдаже оувидитъ змѣа, и водѡ и з' оустъ его исходѣщю: тогда заразомъ възлѣтаетъ на высотѡ бгѡразѡміа (Почаїв, 1618 *Зерц.* 61).

БОГОРАЗУМНО *присл.* З божим розумінням: ѡни яко искусни прилѣжно внимали, И бгѡразѡмно оувѣдѣши послѣвшемъ дѣли (Острог, 1581 *См. В.* 7 зв.).

БОГОРАЗУМНЫЙ, БОГОРАЗУМЕНЬ *прикм.* (*цсл.* богоразоумыныи) наділений божою мудрістю: сами мало видать, мнимають же южъ на свѣтѣ вси слепи, И южъ з оного своеволного бѣства не маючи што далей чинити, Котори(и) са з нихъ улезъ в одеждѡ имене пастырского, ѡного стѣо і богоразумного мѣжа Генадія патріярха ко(н)ста(н)тіноградского (Острог, 1587 *См. Кл.* 22 зв.); Третий цвѣточик. Маленькую

пѣсенку церковную, которой зрозумѣвши богоразумную мысль, от сладости николиже пѣти не престанеш (1608-1609 *Виш. Зач.* 203); Ѳеогно́сть: бгѡмъ познѣнъ, бгѡразѡме(и) (1627 *ЛБ* 210); Дрѣгѣи робѡтникѡве, котѡрымъ потомъ винница подѣна была, сѣтъ Ап(с)лѡве ... и всѣхъ вѣрныхъ Бгѡразѡмныѣ Архісцѣнници и пастыреве (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 490).

БОГОРОДИТЕЛКА ж. Те саме, що Богородица у 1 знач.: Мои ласкаве панове, братство честнаго храма Успенія Пречистыя Владичицы нашея Богородителки (1601 *КМПМ I*, дод. 158).

Див. ще **БОГОРОДИТЕЛНИЦА.**

БОГОРОДИТЕЛНИЦА ж. Те саме, що богородица: Мои ла(с)кави панове бра(т)ство ч(ст)на(г) хра(ма) ѡспенія прч(с)тои вл(д)чци нашеи бгѡродите(л)ни(ц) (Ясси, 1601 *ЛСБ* 359, I).

Див. ще **БОГОРОДИТЕЛКА.**

БОГОРОДИЦА ж. (*цсл.* богородица) Богородица: дали есми нашемѡ стомѡ монастырѡ пѣтенскомѡ, идеже є(ст) храм ѡспеніе пр(с)гѣи бѣи, ѡ рѣки силищанѡ ... ѡ зла(т) татарскы(х) (Сучава, 1514 *Cost. DB* 327); Образъ пречистое Богородицы ... серебромъ оправенъ, позлотистъ (Київ, 1554 *КМПМ I*, дод. 7); И тежъ пироги, на завтрѣе ро(ж)ства х(с)ва котѡрыє принося(т) до цркве мняще в че(ст) б(д)цы еже є(ст) велико бесчестіе. (Берестя, 1590 *ЛСБ* 144); Кре(с)тъ ве(с) срѣбны(и) ... з ра(з)пятіе(м) ѡ(т)ливаны(м) и бѣєю (Львів, 1637 *Инв. Усп.* 4); Чекаетъ и ѡнаа надъ Херѡвѡмѡвъ честнѣишая и на(д) ... Серафимѡвъ славнѣишая, ср(д)ца твоѣѡ несѣгнѣаа оутѣха, Прѣстаа и преблѣгосвѣннаа пр(с)но двѡ Б(д)ца (Вільна, 1620 *См. Каз.* 23 зв.); О прѣславнаа, и Велѣхвалнаа, Прѣч(с)таа Двѣце, блѣгословѣннаа Бѣце, Прѣсвѣтлаа Нб(с)наа Црѣце (Чернігів, 1646 *Перло* 35 зв.); ѡ што тоє все яко се вишъ поменило по(д) милостѣю на(и)ви(ж)шого тво(р)ца пана бога моего и прѣсвятѡе богородици кожѣдого напоминаю и на судѣ божы(и) позываю (Тригорськ, 1648 *ДМВН* 219); Покрова Богородицы *див.* **ПОКРОВА**; Покровъ богородицы *див.* **ПОКРОВЪ**; рожество (рождество) богородицы *див.* **РОЖЕСТВО**; успеніе богородицы *див.* **УСПЕНІЕ.**

Див. ще **БОГОРОДИТЕЛКА, БОГОРОДИТЕЛНИЦА.**

БОГОРОДИЧИНЪ *прикм.* Те саме, що богородичный: Каждому евангелію чѣмому либо на оутрѣна(х) либо на ли(т)рѣіахъ на праз(д)ники, владычааа богородичины(и) и вы(б)ранымъ стѣ(м)ь в' мѣсаци септѣ(б)рѣи рекомѣмъ юрымъ (1556-1561 ПС 443 зв.); А не то(л)ко Хвѣи и Бѣгородичины образы чинать чѣда, але и стѣ(х) (Київ, бл. 1619 О обр. 28).

БОГОРОДИЧНИКЪ *ч.* (збірник церковних служб Пресвятої Богородиці) Богородичник: Два прелоги на весь годъ, князя Слуцкого. Соборникъ (!), Богородичникъ (Київ, 1554 КМПС I, дод. 10); книги, то есть: треоди две, ... требникъ, богородичникъ (Луцьк, 1583 АрхЮЗР 1/1, 183); Богороди(ч)ни(к) в политурѣ на де(с)ту (Львів, 1637 Інв. Усп. 29 зв.).

БОГОРОДИЧНЫЙ, БОГОРОДИЧНЫЙ *прикм.* (який стосується Богородиці) богородицький: зачала поча(т)кы и конѣцъ кождому ев(г)лію праз(д)никомъ вл(д)чии(м) и бѣгородичнымъ ... и прѣо(до)бны(м) стѣ(м) ѡ(т)цѣмъ (1556-1561 ПС 444); Гд(с)кимъ праздникомъ, Бѣгородичны(м) ... и всѣмъ стѣмъ - по два канѣны и по три на всѣкъ дѣнь (Київ, 1621 Кон. Пал. (Лв.) 28).

Див. ще **БОГОРОДИЧИНЪ**.

БОГОСЛАВИТИ *дієсл. недок.* Те саме, що богословити: Дякуймы жъ все восполѣкъ Пану Богу, якобы Емя Его было Святое отъ насъ богославенѣе (Київ, 1579 АСД I, 154).

БОГОСЛОВЕЦЪ *ч.* 1. Те саме, що богословъ у 1 знач.: а кому на свѣте мѣже быти та(и)но, же зъ кѣрековъ философѣ, з гѣрековъ богосло(в)ицы оувесъ свѣтъ маѣтъ, бѣ(з) котѣры(х) и его ри(м) ничего не знаѣтъ (Острог, 1587 См. Кл. 7); Трѣтій мѣръ ѣсть члѣвкъ, такъ названый ѡ(т) фѣлозофѡ(в), и бѣгословѣцѡвъ (Почаїв, 1618 Зерц. 19 зв.); Тѣю бѣвѣмъ властность присвойтѣю самѣмъ ѡцѣ приписѣтъ посполѣтаа ѣеолѣкѣвъ албо Бѣгословѣцѡвъ наѣка, яко ты(ж) и родѣти Сѣна (Київ, 1619 Гр. Сл. 242); Не дармѡтъ васъ нарѣченѡ бѣгословѣци, Ибо вы пѣлныи домѣ Бѣжѣ Бѣдѣвѣци (Чернігів, 1646 Перло 52 зв.).

2. Те саме, що богословъ у 2 знач.: Хс̄ бѣ ... прѣвѣчно ро(ж)дены(и) сѣнь, во послѣ(д)наа лѣта, яко(ж) свѣдите(л)ствѣю(т) ев(г)листы, и бѣгосло(в)ици, Григори(и), Васили(и) ... в бѣсѣда(х), ... восхотѣвши ... ѡ(т) земны(х) земное тѣло на себе взати, для тоѣо

нищи(х) а не богаты(х) ... ро(ди)гелѣ(и) собѣ избираѣ(т) (1598 Виш. Кн. 287 зв.); То видиш, ижъ тая хула на отпѣдших во пустыню или в горы не Златоустѡго естъ, истинного богословѣца, але бабѣяка и домолѣжня (1615-1616 Виш. Поз. мисл. 240).

3. Учень богословскихъ навчальнихъ закладѣв, богослов: тоѣо лѣста оудалѣ(м) сѣа а не для шалѣное ѡказѣлости, ани для прѣжнихъ акаѣдемицѣкихъ шкѣльныхъ бѣгословѣцѡвъ свѣровъ (Дермань, 1605 Мел. Л. 10).

4. Те саме, що богословъ у 3 знач.: От сѣго познаѣается, иже оно отбѣгания в горы бога ради и спасения своего взбранение не Златоустаѣо естъ, але бабскихъ богословѣцев и домолѣжнев (1615-1616 Виш. Поз. мисл. 240).

БОГОСЛОВІЕ, БОГОСЛОВІЕ *с.* (вченія про Бога та догмати релігії) богослов'я, теологія: востѣчници зъ своѣе стороны вѣбрали мѣрка ефѣского моуѣа не тоѣко в' бѣгословіи ... бѣглого, але и побѣжностью живота, и справѣ стѣблѣивыхъ досконѣлого и досвѣтѣбно(г) (Острог, 1598 Ист. фл. син. 37); постерѣгле(м) ѡ(д) тоѣо чѣсѣ: в' Бѣгословіи наѣкѣ подѣнѣю стѣихъ ѡ(т)цѡвъ (Ев'ѣ а. Вѣльна, п. 1616 Прич. отѣх. 6 зв.); былъ тоѣ чѣсѣ, гдѣ речи наши квѣтнули и добре сѣ мѣли, кдѣ тая збытная и выставная языка быстрѣсть, также и мѣстерная шѣучность вѣ богословіи анѣ вступу не мѣла вѣ двѣры Бѣжія (Київ, 1621 Кон. Пал. 323); Образно: Припоѣсѣтъ (sic. — Прим. вид.) по бѣдрѣ твоѣ(м) мѣчъ бѣгословіѣ(м) кованѣнный, добрый воѣне, мѣчъ ѡ(т) всѣдѣ наѡстрѣнный (Львів, 1591 Прѣсф. 66).

Див. ще **БОГОСЛОВІЯ**.

БОГОСЛОВИТИ *дієсл. недок.* (о кому і без додатка) Прѣповѣдувати вченія церкви про Бога, прославляти, вѣхваляти, славити Бога: о бѣг бѣгословѣти не естъ кѣждому дѣно, ани ѡ всѣхъ рѣча(х) бѣгословѣски(х), ани всегда але естъ чѣсѣ потѣмъ и котѣры(м) // дозвѣлено, о тоѣмъ мѣвити (Острог, 1598-1599 Апокр. 87 зв. - 88); Добро естъ, еѣе бога ради богословѣте, ... но лучше естъ, еѣе осѣвятити сѣбѣ (1615-1616 Виш. Поз. мисл. 244); понѣвѣжъ ѣншіѣ Ев(г)лістѡве, ѡ прѣ(д)вѣчноѣ Бѣа Слѣва бѣтности не рекли, тоѣ богословѣтъ ѡ нѣй (Київ, 1637 Уѣ Кал. 829).

Див. ще БОГОСЛАВИТИ.

БОГОСЛОВИТИСА дієсл. недок. Прославля-
тися: А хоче(т) негде інде, тільки где БѢЩѢ и СѢЩѢ
щире и не облюдне бгословитѣся, и ведлюгъ оухвалы
чті гдній Бгословныхъ Щцовъ славле(н) бывае(т)
(Київ, 1619 *Гр. Сл.* 191).

БОГОСЛОВІА *див.* БОГОСЛОВІЯ.

БОГОСЛОВІЄ *див.* БОГОСЛОВІЕ.

БОГОСЛОВІЯ, БОГОСЛОВІА, БОГОСЛОВІА

ж. Те саме, що богословіє: восточные ω(т)цеве ω(т)повѣдили. Мы силою з'мовъ // не потребоує(м) ... бо не до ка(ж)дого писма, ... не до ка(ж)дой б̄госл̄овіи налѣжать (Острог, 1598 *Ист. фл. син.* 40 зв. - 41); ω превысокаа б̄госл̄овіа (!) але ωбѣтніцы той, треба ми двѣакого се(н)соу шукати, котрый ту(т) са здає(т) быти (поч. XVII ст. *Проп. р.* 233 зв.); ωто маєшъ зерцало б̄госл̄овіи, посмотри са вне окомъ раз̄умной д̄л̄гѣ (Почаїв, 1618 *Зерц.* 3 зв. ненум.); Штѣжъ яснѣйше або правд̄ивше на(д) тѣю Б̄госл̄овію (Київ, 1619 *Гр. Сл.* 250); Богословіа Theologia (1645 *Уж.* 38 зв.); Дсводѣ(м) тогѣ сѣтъ Книги Церковныи Б̄годѣхновѣнными мѣжами з' грецкогѣ языка на словѣнскій преложѣныи в котрыхъ // йстиннаа и высѣкаа знайдѣтса Б̄госл̄овіа (Київ, 1646 *Мог. Тр.* 4-4 зв.).

БОГОСЛОВНЕ *присл.* Побожно, благочестиво: Господь свою мудрость з высоты дарует, паче же праведным в сердца изливает, і же богословне житіє приходятъ и по воли богу мысли свои водять (к. XVI ст. *Укр. п.* 85).

БОГОСЛОВНЫЙ *прикм.* Богохвальный. *Образно:* Тако тогда и ты, любимый прочитателю, пилне смотри латынской мудрости духа, коли себѣ и своих во своем писанию хвалит, баснями красными свѣдств звѣрхных, а не плодов евангельских, подпирает, широкорѣчнѣ и доводнѣ богословным оцукрозанием помащает (1600-1601 *Виш. Кр. отв.* 164).

БОГОСЛОВСКИЙ, БОГОСЛОВЪСКИЙ *прикм.*
(який стосується богослов'я) богословський, теологічний: Тотъ въ орацыи своей пятой богословской о Духу Светомъ трудность подобную // той которая се у Василья припоменула, розвязываючи для чого бы Сыномъ не былъ званый Духъ Светый (Вільна, 1595 Ун. гр. 125-126); о бгѣ бгѣсловити не есть каждомѣ

дано, ани ѿ всѣхъ рѣча(х) бгословски(х) (Острог, 1598-1599 *Апокр.* 87 зв.); таѣ наоука есть филосо(ф)скаа, ба и бгословскаа (поч. XVII ст. *Проп. р.* 242 зв.); Наоукъ Бгословскихъ в' гоїное розмноженъе, А на вѣчное Бга в' Тр(о)ци, оувельбѣнье (Львів, 1614 *Кн. о св.* 447); Повторѣ значимъ ..., ижъ тотъ збшлый заховаль три цноты Бгословскїи, на которыхъ все сп(с)ніе завислю (Київ, 1625 *Коп. Ом.* 159); Тое Казаніе презацное, и стое бгословское: ѿ двоаких' дѡбрѡдѣйствахъ и дарехъ бѡ(з)кихъ, Вїдимы(х) дочасны(х), и невїдимы(х) вѣчны(х) (Чернігів, 1646 *Перло* 1 зв.); книга богословская *див.* **КНИГА.**

Див. щѣ БОГОСЛОВНЫЙ.

БОГОСЛОВЪ, БОГОСЛОВЪ, БОГУСЛОВЪ ч.

1. (проповідник християнського вчення) богослов, теолог: А ї́ле ві́дечи в' на́йпершого // Богосло́ва ... такъ в' кгрецкомъ, яко и в латїнскомъ тѣкстѣ, неотмѣнные и згадливые слова, также и в Дамаскинѣ (Острог, 1598 *Ист. фл. син.* 45-45); В притворѣ оумѣнності зна(и)дѣються философове, бгословове, красомовци (поч. XVII ст. *Проп. р.* 176); А ты, правовѣрный, слухай правдивыхъ выкладовъ, подлугъ святыхъ богослововъ и учителей церковныхъ (Київ, 1621 *Коп. Пал.* 340); И ежели тыи Дѣватъ Частокъ выимѣючи выражаемоу дѣвать Хоровъ Аггльскихъ, взываючи сты(х) Бжїихъ, котѣрыи яко Бгословове оуча(т), ѡ(т) Гда Ба на исполнѣнїе мѣсть, с' котѣрыхъ Люциферъ з' своими Адгерѣнтами стрѣчѣный с'паль (Київ, 1639 *МКСВ* 217-218); Богословъ. Theologus (1645 *Уж.* 38.).

2. (титул евангелистів Іоана і Григорія) богослов: ива(н) б̄гоусло(в) реклѣ (1489 Чет. 165 зв.); въ замьку вышнемъ тутошнимъ Луцѣкимъ, въ церькви святого Ивана Богослова есть зложоно, которогожъ я зознанье возного до книгъ кгородѣскихъ Луцѣкихъ записати казалъ (Луцк, 1584 АрхЮЗР 3/1, 14); црковъ всю всѣхо(д)нню зъ еретиками осѣдѣти хотѣлъ // бы, запомне(л) б̄га и правды его и бныхъ свети(л)никовъ велики(х) и незыблемыхъ столповъ црковныхъ вчителей кгрѣцкихъ Васіліа великого, Григоріа богослова ... и иныхъ многихъ (Острог, 1587 См. Кл. 6 зв.-7); року того(ж) на прѣ(с)тавление Стго Иѡа(н)на б̄гослова ѡ(т)дано чинышу зо(л)д̄ изъ сѣножати монастырской

(Львів, 1605 ЛСБ 1044, I); Залецаєт' тежъ за оумѣрлыхъ дѣтки, яко добрыи, и Бгословъ Григорій въ Нагробно(м) словѣ которое оучинилъ Кесарію Братъ (Київ, 1627 Тр. 38).

3. *Перен.* Балакун, баламут: Еще на смѣшное отыгание бабского богослова отвѣщаем // albo пытати его будем (1615-1616 Виш. Поз. мисл. 241-242).

Див. ще БОГОСЛОВЕЦЬ.

БОГОСПАСАЕМЫЙ *прикм.* (*epitет, який стосується лише міст*) (який перебуває під опікою Бога, захищається Богом) богоспасенний: Мл(с)тию бо(ж)єю и мѣтвами прч(с)тыа его бгомѣре смире(н)ныи Арсени(и) Еп(с)пъ Бгоспасаемы(х) градо(в) (Перемишль, 1547 ЛСБ 11); Писанъ въ бгоспасаемомъ граде Лвоуе (Львів 1591 ЛСБ 154); Всѣ(м) купно еже ѡ хѣ братия(м) гражано(м) бгоспасаемо(г) града Лвоуа, сие писа(н)є ч(с)тно ѡ(т)дати (Острог, 1595 ЛСБ 287, I зв.); Писа(н) в Бгоспасаемо(м) градѣ Києвѣ (Київ, 1649 ЦДАДА 124, 3, 32).

БОГОТВОРЕННЫЙ *прикм.* (*такий, якого обожнюють*) боготворенний, обожнюваний: Тогда себе вѣру о святом духе ... и другие ереси ... во своемъ лживомъ костеле латынский родъ з боготворенными папами соградили, за што ихъ святые отцы, отискавши, навпоминали (1660-1601 Виш. Кр. отв. 176).

БОГОТВОРИТИ *дієсл. недок.* (*цсл. боготворити*) (кого) (*схилятися перед ким-небудь*) боготворити, обожнювати: смѣрть є(ст) ро(ж)деномѣ се, и(ж) миръ се(и) любѣ(т) и томѣ мысль свою приковали сѣтъ и водлѣ(г) тѣла живоу(т), и мѣроу(т), ко(то)рие трѣпа своего бготворатъ (1596 Виш. Кн. 231-231 зв.); Тут же заразъ хотячи имъ утвердити разумъ в Христа вѣроу не ихъ ганит, але себе, абы ихъ не боготворили и болшей учтивости и хвалы надъ пристойность имъ не чинили (1608-1609 Виш. Зач. 210); Замольчавши и ѡ томѣ, ижъ если Еллінове Богатырѣвъ свои(х) філософѣвъ, выславляють и боготворатъ ... тѣды Дхѣ Б(о)ж: наслѣшнѣй людеи справедливыхъ залецаєт' и вѣспоминати завше розказѣт' (Київ, 1625 Коп. Ом. 164).

БОГОТВОРНЫЙ *прикм.* Створений Богом, боготворный: костел латынский и з своимъ боготворнымъ чтилищемъ (силогизмами, отъ стихийъ мира вынайденными) вѣру православную, на соборѣ

Никейскомъ святыми отцы выобразенную, ... преницовалъ и претворилъ (1608-1609 Виш. Зач. 222); отступление отъ православной вѣры влѣзло, и чтилище боготворное на земли явилосѣ и покору и науку христову збурило (Там же, 228).

БОГОТИШНЫЙ *прикм.* Сповнений побожности, який приноситъ потіху Богови, богоугодный: Мы же, во пристанищѣ семѣ боготышномъ преживши время живота, и скончити его здѣ хоцѣмъ (Путивль, 1638 АЮЗР III, 12).

БОГОТКАННЫЙ, БОГОТКАНЫЙ *прикм.* Створений, витканий Богомъ: ѡбнажаєте са бготка(н)ныа ѡдѣжда, ѡбвиваєте са смоковны(м) лѣствіє(м) дѣланій, и одѣваєте(с) пѣстрыми похотами ср(д)цѣ ваши(х) (Острог, 1599 Кл. Остр. 228); А що мене Разбѣйницы лютыи, и немѣлостивыи бѣсовѣ ѡбыдрали, и ѡбнажили зъ бгѣтканои Рѣзы несмѣртѣлности, то снѣ Бжій самъ для моєи наготы ѡбнаженъ (Чернігів, 1646 Перло 8).

БОГОТОЧНЫЙ *прикм.* Який тече по волі Бога: радѣся дамѣяне бготочныи источниче бжества (1489 Чет. 69 зв.).

БОГОУБИЦА *ч.* (*цсл. богоубийца*) убийца Бога, богоубивца, богоубійникъ: яко іюда хриstopродѣ(в)ца ѡ(т) хѣ оубѣого, не для інои причѣны до бѣгоуби(и)цо(в) ..., єдно для лѣко(м)ства має(т)ности ѡ(т)шѣлтъ (Вільна, 1596 З.Каз. 37); Жидѣве тѣды цѣлый денъ сѣбѣѣтныи набожествѣнныхъ Слѣѡвъ слѣханоу травѣли, и тепѣрь гдѣкѣлѣвѣкъ найдѣютъ са, (хотѣ южъ якъ, богоубійцы, ѡ(т) Бга ѡпѣщены сѣт', и забыты) тѣежъ чѣнать (Київ, УЄ Кал. 667).

БОГОУГОДЕНЪ *див.* **БОГОУГОДНЫЙ.**

БОГОУГОДНЕ *присл.* Те саме, що богоугодно: А такъ найвы(ш)шаѣ згѣда, покѣй, и єдномыслное єзволѣнѣ вѣ звѣ(з)кѣ любви мѣже(т) ихъ зъ ѡбѣѣлне задержати, гды вѣ шѣрости и простѣтѣ Бгѣѣгѣдне жити бѣдѣт' (Вільна, 1627 Дух. б. 22).

БОГОУГОДНИКЪ *ч.* (*той, хто приємний Богови своєю святістю*) богоугодникъ, божий угодникъ: Или не вѣдаєте бѣдници, если бы не было исти(н)ны(х) іноко(в) и бѣгоуго(д)нико(в) межи вами; оу(ж) бы да(в)но ... жѣпѣло(м) и ѡгне(м) оу ла(д)ско(и) земли есте ѡпопѣлѣли (1596 Виш. Кн. 227); лакомтѣся вы,

руски народѣ, на свое мнихи, жебы ся спасали, и святили, и богоугодницы были (1615-1616 *Виш. Поз. мисл.* 244).

БОГОУГОДНО, БОГОВГОДНО *присл.* Богоугодно, до вподоби Богови, на вгуду Богови: ѿ великии николаи ... даи намъ боговгодно жити (1489 *Чет.* 198 зв.); а ещѣ дома ... побѣдова(ти), дабы в то(м) монастырю ... стра(н)ници, ч(с)тно и б̄го̄дгодно житиє свое провожаючи мешка(н)є мѣли (Львѣв, 1591 *ЛСБ* 154); нарадивши ся со всим свещенным соборомъ нашимъ и то добре усмотревши к намъ пастырем своим моление ихъ зело честно и богоугодно мещан Любелскихъ при той церкви ... братство духовное мети, радити ... и добрами церковными опекатисе ... мают (Берестя 1594 *ЗПТШ* XXVIII, 9); Потымъ стадо свое ѿколоу трина(д)цати лѣтъ по ап(с)лѣмъ и б̄го̄дго(д)ноу ѿпасни и до овчарни нб(с)нои оуправивши (Київ, 1627 *Тр.* 399); Остатокъ дочасного сего живота нашего сватобливе и б̄го̄дго(д)но, провадимъ (Київ, 1637 *УС Кал.* 782).

Див. ще **БОГОУГОДНЕ.**

БОГОУГОДНЫЙ, БОГОВГОДНЫЙ, БОГОУГОДЕНЪ *прикм.* Богоугодный, угодный Богови: аще хотите б̄говгодни быти боудьте жь мл(с)тивѣ до вбогихъ (1489 *Чет.* 362 зв.); Протожъ тую справу до вѣдомости ваши(х) мл(с)те(и) всѣмъ доносимъ ... Просячи ѿ споможе(н)є б̄го̄дгодныхъ сихъ дѣлѣ для розмножения хвалы бога во тро(и)ци единого (Львѣв, 1586 *ЛСБ* 72, 1); Свещенников же богоугодных честных православных и доверенных, не корчемных отколъ же колвек бы траити и збирати себе могли (Берестя, 1594 *ЗПТШ* XXVIII, 9); Что жь то за школы, которых хвалиш, коли никто в них богоугодную волю не научит (1608-1609 *Виш. Зач.* 226); смѣслъ языка вбращае(т) ся ѿрганъ весь ѿбрѣтае(т) ся члвкѣ, б̄го̄оугоденъ и члвкѣ(м) приличенъ (Київ, 1621 *Кон. Пал.* (Лв.) 30); а такового нешто иного е(ст) зайсте, еноу набожнаа до Бга Вседержителя ... и до всѣхъ б̄го̄дгодныхъ и блгословенныхъ спо(л)мешканцовъ нб(с)ныхъ з' чистогоу и покорного ... ср(д)ца походачаа млтва (Київ, 1634 *МКСВ* 312); не тѣлько словы, але тежъ подарками, ч(с)тногѣ, б̄го̄дго(д)ного ... живота, прославили и во(з)величили (Київ, 1637 *УС Кал.* 762).

БОГОУГОЖДЕНІЄ *с.* Богоугодничество: Готовѣте дѣла, готовѣте ч(с)тое житіє, готовѣте Б̄го̄оуго(ж)деніє (1596 *Виш. Кн.* 267).

БОГОХВАЛЕНИЕ *с.* Хвала бога: Первое, церковному послѣдованию в славословію, благодарению и молитвѣ непотребны суть, ни бо умѣют у церкви ни читати ани пѣти, только, яко и простѣйшіе, без помощи церковной нуждѣ богохваления стоят (Унів, 1605 *Виш. Домн.* 189).

БОГОХВАЛНЫЙ *прикм.* Який хвалить, прославляе Бога, богохвалый: нѣкто ѿ(т) хдды(х) простаковъ вда(л)са ѿ(т) васъ о б̄го̄хва(л)ныє великое славы и правое вѣры народовѣ рѣ(с)кѣ не бе(з) великого жалю и сомне(н)а власне якъ плѣхи(и) а голы(и) за збро(и)ного рыцера восвати (Острог, 1587 *См. Кл.* 5); блгочестивые црѣ и на нбси и на з(м)ли нѣ ѿ(т) оу(ст) б̄го̄хва(л)ны(х) ся прославляю(т) (1596 *Виш. Кн.* 239 зв.).

БОГОЧЕЛОВѣКЪ *ч.* Боголюдина, богочоловик (про Ісуса Христа): Зпрацовалса авгоустигъ стый бы(л), абы себе быти правди богочлика и лю(д)ски(м) по(д)леглого бѣда(м) показа(л), але оупрацованый бы(л) ѿ(т) поути (поч. XVII ст. *Проп. р.* 181 зв.); мы о двохъ головахъ церкви (о одной богочеловѣци, а другой - простомъ человѣцѣ) не знаемо и не признаемо (Київ, 1621 *Кон. Пал.* 487); Два тѣды сѣгъ сынѣве Члика, то е(ст), Б̄го̄члика слова. справе(д)ливыи, и грѣшныи (Київ, 1627 *Тр.* 28); а тепѣрь ижъ нашу(л)єсь члвка, ... не простого, але Богочлвка, то естъ члвка и Бга, мене Х(с)а Збавителя (Київ, 1637 *УС Кал.* 242).

БОГОЧРЕВЕЦЪ *ч.* Червоугодник: але вѣм ѿ то(м) вниманию, не то(л)ко вы богочре(в)ци, але и всѣ философи ми(р)скіє по(с)полд з ваши(ми) машка(р)ники Ісѣсорѣгат(л)ми, то е(ст) зовемы(ми) ездиты сложи(в)шиса, силъ того слова внимайте себѣ ѿзна(й)мити ми не можете (1598 *Виш. Кн.* 290 зв.).

БОГОЧТЕЦЪ *ч.* Той, хто шанує Бога, божий угодник: А вѣдаемо ижъ грѣшникѣ(в) Бгъ не выслѣхивае(т): але если хто Богочтецъ естъ, и волю егѣ чинитъ, того выслѣхивае(т) (Київ, 1637 *УС Кал.* 282).

БОГОЯВЛЕНИЕ, БОГОЯВЛЕНІЄ, БОГОАВЛЕНЕ, БОГОАВЛЕНІЄ *с.* (цсл. богоявление) богоявления: Имѣнье мое Голче ... ѿтписѣю к церкви сватого Богоавлена ѿ замкѣ моем, Острозѣ (Острог,

1539 AS IV, 206); тогды правє значнє бѣ̄ еди(н) трома персонами я(к) са дѣ̄ли(т) показалса, што и до ннѣ̄ б̄гоявлєніє цр̄ко(в) называє(т) и сти(т) (Вілына, 1596 З. Каз. 104 зв.); Б̄г̄оавлєніа, Пѣснь сла(д)каа гласъ радостный (Чернігів, 1646 *Перло* 74 зв.);

(*назва церковного свята в честь хрещення Христа, також календарна дата*) Богоявлення, Водохрещі: Тогды бы ... мусело быти часу осенного у генвару, въ которомъ обходимъ свята обрѣзаніє Господне и святое Богоявлєніє (1603 *Пит.* 91); По б̄гоявлєнію ѿ(т)ворили пѣшкѣ̄ манасти(р)скѣ̄ю (Львів, 1610 *ЛСБ* 1046, 4зв.); Епіфанія: Прі(й)ста, ѿказа(н)є, ѿ(б)я(в)лє(н)є, ѿ(т)сє(г) Днѣ̄ с(т) Б̄г̄оавлєніи, Ге(н): С̄. (1627 *ЛБ* 204); еднакъ спорядити его хочу и ... намѣсникови моему Виленскому отдать его, если намъ ведлугъ намовы на празникъ Богоявлєніє ставитися тамъ прійдетъ (Дермань, 1628 *КМІМ* I, дод. 322);

(*назва церкви в честь хрещення Христа*) Богоявлення: Єгдаже онъ попъ б̄гоявлєніа, не б̄дє(т) жити в цѣломудріи и добродѣтели ..., маю(т) волю изверєчи его ѿ(т)чреды его (Львів, 1591 *ЛСБ* 157).

БОГОЯВЛЕНСКИЙ, БОГОАВЛЕНСКИЙ
прикм. Який стосується свята Богоявлення; богоявленський: не лѣпаа церемоніа ѿ причащєніи Агїазмою, або стою Водѣю Б̄г̄оавлєнскою(Київ, 1646 *Мог. Тр.* 5);

який стосується церкви, названої в честь хрещення Христа; богоявленський: до(л)гы ты(є) тєды нѣкому иному толко це(р)кви стои б̄гоявлє(н)ско(и) далеко братство дрѣжу ѿ(т)казѣю (Лопушна, 1598 *ЦДІАЛ* 201, 4, 12, 49); были ѿбєсланыє п̄ братство богоявленское абы ѿ(т)дали су(м) це(р)ковную за книги и(м) проданыє (Львів, 1645 *ЛСБ* 1043, 70).

БОГОЯВЛЕНЬ *прикм.* Такий, якому з'являється Бог: ѿеофанъ: Б̄г̄оявлє(н) (1627 *ЛБ* 210).

БОГОАВЛЕНЄ *див.* **БОГОЯВЛЕНИЕ.**

БОГОАВЛЕНІЄ *див.* **БОГОЯВЛЕНИЕ.**

БОГОАВЛЕНСКИЙ *див.* **БОГОЯВЛЕНСКИЙ.**

БОГУСЛАВЕЦЪ, БОГИСЛАВЕЦЪ, БОГУСЛУВЕЦЪ *ч.* (*мешканець м. Богуслава або виходець з нього*) богуславецъ. Вл. н.: Дмитро Богиславе(ц) (1649 *РЗВ* 154); Матвѣй Богѣслѣвецъ (Там же, 360 зв.); Агѣдрѣ(и) Богуславецъ (Там же, 391).

**СЛОВНИК УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ
XVI – ПЕРШОЇ ПОЛОВИНИ XVII СТ.**

Випуск 2

Б – БОГУСЛАВЕЦЬ

*Оригінал-макет виконано на комп'ютерній системі,
наданій Інститутіві українознавства
Українським науковим інститутом
Гарвардського університету
та Фондом катедр українознавства*

Підписано до друку з готових діапозитивів 12.08.94. Формат 84х108/16.
Папір друкарський. Офсетний друк. Умов. друк. арк. 15,96.
Зам. 738-4

290008, м.Львів, вул. Вишниченка, 24
Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича

Надруковано на Львівській книжковій фабриці "Атлас"
200005, м.Львів, вул. Зелена, 20.